

Gen. Lib.

The University of Chicago
Libraries

EXCHANGE DISSERTATIONS

HIER BEGINNEN SOMMIGE STICHTIGE PUNTEN VAN ONSEN OELDEN ZUSTEREN

NAAR HET
TE ARNHEM BERUSTENDE HANDSCHRIFT

UITGEGEVEN DOOR

D. DE MAN

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1919

HIER BEGINNEN SOMMIGE STICHTIGE
PUNTEN VAN ONSEN OELDEN ZUSTEREN

HIER BEGINNEN SOMMIGE STICHTIGE PUNTEN VAN ONSEN OELDEN ZUSTEREN

NAAR HET TE ARNHEM BERUSTENDE HANDSCHRIFT
UITGEGEVEN

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN
DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE GODGELEERDHEID
AAN DE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM, OP GEZAG
VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS DR. K. KUIPER, HOOG-
LEERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJS-
BEGEERTE, VOOR DE FACULTEIT TE VERDEDIGEN OP
ZATERDAG 21 JUNI 1919, DES NAMIDDAGS TE 4½ UUR
IN DE SENAATSKAMER

DOOR

DIRK DE MAN

GEBOREN TE AMSTERDAM

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1919

TO V/H
IN A 8811 00A0110

BX 4220
N2 I 5

INHOUD.

Blz.

Inhoudsopgave	V
Voorrede	VII
Lijst van gebruikte afkortingen	IX—X
Inleiding	XI—XCIV
Tekst van het handschrift	I—256
Register van persoonsnamen	257—258

VOORREDE.

In de eerste plaats past het hier een woord van dank uit te spreken aan de Theologische Faculteit voor de mij verleende toestemming om met het oog op mijn toekomst en in verband met mijn palaeographische studiën dit onderwerp, het uitgegeven van een handschrift, te mogen bewerken.

Mijn hooggeëerde Promotor, Prof. Dr. W. J. KÜHLER, wees mij op dit even belangrijke als aantrekkelijke onderwerp, gaf mij voorlichting bij den opzet, en stond mij met raad en daad ter zijde bij de bewerking.

Prof. Dr. H. BRUGMANS deelde mij mede van zijn rijke kennis op het gebied der Middelnederlandsche palaeographie, en getroostte zich ook de moeite het handschrift te raadplegen.

De philologische woordverklaring bij den tekst is van de hand van Dr. A. A. VERDENIUS, leeraar bij het Openbaar Middelbaar Onderwijs te Amsterdam, daartoe in overleg met Prof. KÜHLER aangezocht.

Door de welwillendheid van Mr. A. C. BONDAM, Rijks-Archivaris in Gelderland te Arnhem, kon ik telkens, soms voor geruimen tijd, de beschikking krijgen over het Arnhemsche handschrift.

Aan den heer A. W. M. MENSING te Aerdenhout ben ik zeer veel dank verschuldigd voor de toestemming kennis te mogen nemen van zijne uitgebreide verzameling handschriften en incunabelen, hetgeen mij bij de bewerking van deze uitgave zeer te stade is gekomen.

D. DE MAN.

GEBRUIKTE AFKORTINGEN.

A A U = Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht.
Acquoy, Wind. = J. G. R. Acquoy, Het klooster te Windesheim en zijn invloed. 3 dln. Utrecht 1875—80.

A K G = Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis, ed. H. C. Rogge en F. Pijper.

An. = Analecta, ed. G. Dumbar. 3 dln. Daventriae 1719—22.

Andries IJserens = Het leven der eerwaardige moeder Andries IJserens, overste van het Lammenhuis te Deventer, † 1502, ed. O. A. Spitzen, in *A A U*, 2, 1875.

Bezoek aan een Ned. stad = F. Buitenrust Hettema en A. Telting, Een bezoek aan een Nederlandsche stad [Deventer] in de 14e eeuw. Den Haag 1906.

Biënboec = Het Biënboec van Thomas van Cantimpré en zijn exemplen, ed. W. A. van der Vet. Den Haag 1902.

Biogr. = Biographieën van beroemde mannen uit den Deventer-kring, ed. D. A. Brinkerink, in *A A U*, 27—29, 1901—03.

Brugman = W. Moll, Johannes Brugman en het godsdienstig leven onzer vaders in de 15e eeuw. 2 dln. Amsterdam 1854.

Chron. Mont. S. Agn. = Thomas a Kempis, Chronicon Montis S. Agnetis, ed. H. Rosweyda. Antverpia 1621; zie de beschrijving bij Acquoy, Wind. II, 213.

Chron. Wind. = Johannes Busch, Chronicon Windesemense, ed. K. Grube. Halle 1886.

Coll. A K G = Goede punten uit de Collatiën van Claus van Euskerken, ed. D. A. Brinkerink, in *A K G*, N S 3, 1905.

Coll. Kerkhist. Arch. = Acht Collatiën van Johannes Brinckerinck, ed. W. Moll, in *Kerkhist. Arch.* 4, 1866.

Const. I, II = Middeleeuwsche kloosterregels, ed. J. H. Gallée. I. De regel der Windesheimsche vrouwenkloosters. II. Het boek der statuten van het klooster Bethlehem bij Hoorn, in *A K G*, 5, 1895.

D = Van den doechden der vuriger ende stichtiger susteren van Diepenveen, hs. D, ed. D. A. Brinkerink. Groningen 1904.

Devote zusters = Levensbeschrijvingen van devote zusters te Deventer, ed. W. J. Kühler, in A A U, 36, 1910.

Diepenveen = W. J. Kühler, Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen. Rotterdam 1908.

Dumbar, Dev. = G. Dumbar, Het kerkelijk en wereldlijk Deventer. 2 dln. Deventer 1732—88.

Horae Belg. = Horae Belgicae, ed. H. Hoffmann von Fallersleben.

Van Iterson = Stemmen uit den voortijd, ed. F. H. G. van Iterson. Leiden 1857.

Kerkhist. Arch. = Kerkhistorisch Archief, ed. N. C. Kist en W. Moll.

Lindeborn = J. Lindebornius, Historia sive notitia episcopatus Daven-
triensis. Coloniae Agrippinae 1670.

Marialeg. = Middelnederlandsche Marialegenden, ed. C. G. N. de Vooy. 2 dln. Leiden [1904].

Oudh. v. Dev. = [Van Heussen en Van Rijn,] Oudheden en gestichten van het bisdom van Deventer. 2 dln. Leiden 1725.

Petrus Horn, Vita Gerardi Magni = Vita magistri Gerardi Magni per dominum Petrum Horn collecta, ed. W. J. Kühler, in A K G, N S 6, 1909.

Ruusbroec = Jan van Ruusbroec, Werken, ed. J. B. David. 6 dln. Gent 1856—69.

Stagel = Elsbet Stagel, Das Leben der Schwestern zu Töss, ed. F. Vetter. Berlin 1906.

Stellwagen = A. W. Stellwagen, Roomsche woorden. Groningen 1902.

Stud. en Bijdr. = Studiën en Bijdragen op het gebied der Historische Theologie, ed. W. Moll en J. G. de Hoop Scheffer.

Texte = Texte aus der Deutschen Mystik des 14. und 15. Jahrhunderts, ed. A. Spamer. Jena 1912.

Vitae Patrum = De Vita et verbis seniorum libri X, ed. H. Rosweyda. Lugduni 1617.

Vita Ioannis Brinckerinck = Vita venerabilis Ioannis Brinckerinck, Zutphaniae nati, ed. D. A. Brinkerink, in A K G, N S 1, 1902.

Van Vloten = Verzameling van Nederlandsche prozastukken van 1229—1476, [ed. J. van Vloten]. Leiden enz. 1851.

Jac. de Voecht = Jac. Trajecti alias de Voecht Narratio de inchoatione domus clericorum in Zwollis, ed. M. Schoengen. Amsterdam 1908.

De Vooy = C. G. N. de Vooy, Middelnederlandsche legenden en exempelen. Den Haag 1900.

INLEIDING.

I.

1. *Geert Groote en de moderne devotie.* — Het hs. „Hier beginnen sommige stichtige punten van onsen oelden zusteren” bevat een 64-tal biographieën van zusters uit het Meester-Geertshuis te Deventer. Daaraan zijn eenige hoofdstukken toegevoegd, welke de aanvanke-lijke armoede van het huis beschrijven, de deugden der zusters in het algemeen en hare lotgevallen tijdens het Utrechtsche Schisma. Het geheel wordt besloten door eenige los samengevoegde mededeelingen, welke ongenoemde zusters betreffen, en waarin een voorval uit haar leven of een typische uitspraak wordt weergegeven.

Het Meester-Geertshuis is een stichting van Geert Groote. Daar zijn leven elders reeds uitvoerig is beschreven, volgt hier in het kort, wat in verband met het onderwerp, dat ons bezig houdt, van belang is ¹⁾. Geert Groote werd in Oct. 1340 te Deventer geboren als zoon van welgestelde ouders. Zijn opvoeding ontving hij te Deventer op de kapittelschool aan de Lebuinus-kerk, te Aken en te Keulen. In Parijs verwierf hij zich het radicaal van magister artium; daar was hij omstreeks 1363 ook als leeraar werkzaam. In de volgende jaren maakte Geert Groote zich die uitgebreide kennis eigen, welke zoozeer de bewondering zijner geestverwanten opwekte. Bijzonder belezen in den Bijbel en de daarmede in de M. E. als H. Schriften samengevatte Kerkvaders, en bedreven in het kerkrecht, was hij zeer belust op dispu-teren en doceeren. Ook op andere wijze, door behagen te scheppen in fraaie kleeding en tafelgenoeuens, toonde hij zijn wereldschen zin. Als kanunnik van het kapittel te Utrecht en te Aken bezat hij daar-

1) De vorm „Geert Groote” is gekozen als de meer bekende en meer gebruikelijke. Zie over hem: Acquoy, Wind. I, 17—58 en W. J. Kühler, De prediking van Geert Groote, in Teyler's Theol. Tijdschr. 5, 1907, p. 51—87, 208—233; van Katholieke zijde: Karl Grube, Gerhard Groote und seine Stiftungen. Köln 1883. De bronnen vindt men vermeld in: Petrus Horn, Vita Gerardi Magni, ed. W. J. Kühler, in A K G, N S 6, 1909, p. 325—370.

toe ruimschoots de middelen. Een groote ommekeer in zijn leven kwam tot stand door den invloed van zijn vroegeren studiegenoot Hendrik van Calcar, prior van het Karthuizer klooster Munnikhuizen bij Arnhem. De overwegingen, waardoor Groote zich daarbij liet leiden, zijn saamgevat in zijn „Conclusa et proposita”, welke Thomas a Kempis achter zijn Vita Gerardi Magni heeft uitgegeven. Allereerst ontdeed Groote zich van zijn kanonikaat te Utrecht, daar hij volgens die „Conclusa” geen twee praebenden meende te mogen bezitten. In kleeding en voedsel begon hij de uiterste soberheid te betrachten. Zijn bekeering heeft vóór den 20^{en} Sept. 1374 plaats gehad. Het was op dien datum, dat Groote zijn huis en erf aan de Bagijnenstraat te Deventer afstond aan arme lieden, die daar een vroom leven wilden leiden; zelf behield hij het gebruik van een kamer als woning. In de akte van afstand heet Groote canonicus van het kapittel te Aken, hetzij omdat hij toen nog geen afstand had gedaan van zijn tweede kanonikaat, hetzij dat men hem, den gewezen kanunnik, daarmee nader wilde aanduiden. De nu volgende jaren wijdde hij aan studie en meditatie. In het jaar 1377 begaf hij zich naar het klooster Munnikhuizen, waar men hem een cel inruimde, en waar hij een leven van de strengste ascese voerde. Het was na verloop van twee jaar, in 1379, dat Hendrik van Calcar, overtuigd van zijn gaven, hem raadde als prediker te werken voor de bekeering van velen. Priester heeft Groote nooit willen worden uit grooten eerbied voor het ambt; wel liet hij zich tot diaken wijden, en met toestemming van de betrokken geestelijken bestond voor hem nu de mogelijkheid overal als prediker op te treden. Daarnaast verwierf hij zich van bisschop Floris van Wevelinkhoven nog het recht vrij te mogen preeken, zonder vergunning te hoeven vragen.

Groote's volgroeide persoonlijkheid, gelijk wij deze na zijn bekeering kennen uit zijn geschriften en de beschrijvingen zijner partijgenooten, kenmerkt zich door een diepe en innige godsdienstigheid, gepaard gaande met een grondige scholastieke kennis. Evenwel is bij hem niet uitsluitend sprake van een samengaan van mystieke religieusiteit met scholastieke geleerdheid: een rigoreus dogmatisme is hem niet vreemd. In zijn brieven aan vrienden en geestverwanten spreekt zeer sterk de dogmaticus, zelfs in het voor eenvoudige leeken bestemde geschrift „De Simonia ad Beguttas”¹⁾; zijn groote

1) Ed. R. Langenberg in Quellen und Forschungen zur Geschichte der Deutschen Mystik. Bonn 1902.

leerstelligheid doet hem een gestreng ketterjager worden. Verder wist hij zijn godsdienstig leven op voortreffelijke wijze te doen samen gaan met een uitgesproken practischen zin, die hem niet alleen organiseerend werkzaam deed wezen, maar die ook voor anderen raad wist te schaffen op allerlei gebied, in het bijzonder daar, waar zijn kennis van het kanoniek recht van dienst kon zijn.

Toen Geert Groote, Jan. 1380, optrad als prediker, vond hij ten gevolge van den nood der tijden een uitgebreid arbeidsveld, waar hij zijn bekeeringswerk kon aanvangen. Heftige partijtwisten heerschten; geestelijkheid en kloosters verkeerden in een toestand, welke dringend verbetering behoefde; alleen de Karthuizers maakten daarop een gunstige uitzondering, getrouw aan hun devies: „*Cartusia nunquam reformata, quia nunquam deformata.*” Het pauselijk Schisma bracht de gemoederen in groote onrust en onzekerheid; daarbij deden heftige pestepidemieën haren degenereerenden invloed gelden. Groote trad het eerst op voor de geestelijkheid van Utrecht; weldra had hij aller aandacht getrokken met zijn sermoenen, in het Latijn voor geestelijken, in de landstaal voor leeken gehouden. Hij preekte in vele steden; soms vele uren achtereen, somtijds tweemaal op één dag. De toeloop van klerken en leeken, rijken en armen was groot, en volgens de getuigenissen zijner geestverwanten werden op deze wijze velen door hem bekeerd. Door de toekomstige straffen in levende kleuren te schilderen wist hij het geweten van zijn gehoor te wekken, en hen tot een nieuw leven te bekeeren: het overdenken van het lijden van den Christus en het navolgen van Zijn verheven leven¹⁾. Daarnaast wordt melding gemaakt van velen, die door zijn persoonlijk voorbeeld en zijn invloed van persoon tot persoon bekeerd werden. Het was een zeer verdiept godsdienstig leven, waartoe deze bekeerlingen geroepen werden, met eigen naam en eigen terminologie: de moderne devotie. Wie onder het besef van zijn zonden en onder den druk van vrees voor helsche straffen tot een min of meer plotse-linge bekeering was gekomen, van hem heette het, dat hij een vonkje had ontvangen, een inslag had gekregen. Hij begon een ascetisch leven, zooveel mogelijk afgezonderd van vrienden en verwanten. Soberheid in spijs en drank, eenvoud in kleding, ingetogenheid in uiterlijke houding en gang onderscheidden den bekeerling, die dikwijls door zelfpijniging zich en zijn natuur steeds meer poogde af te ster-

1) Cf. Ep. ed. De Ram p. 87—88, waar het heet: „*quod semper paene ubique doceo*”.

ven, Middelpunt van het gedachtenleven was de Christus en Zijn lijdën. Deze verinnerlijking van het godsdienstig leven nam bij velen een mystieken vorm aan, en voerde somtijds tot extatische toestanden.

Een bijzonder kenmerk van deze devotie, welke men door den naam pietistische mystiek het best zou kunnen karakteriseeren, is een samengaan van een zeer innig leven van godsdienstige ervaringen met een sterk ontwikkelden practischen zin. Het was wederom Geert Groote, de drager dezer geheele beweging, die het practische karakter daarvan tot ontwikkeling bracht, hetgeen zoozeer strookte met den nuchteren Nederlandschen volksaard. Toch wist ook hij, dien Ruusbroec als geestverwant erkende, een zuiver schouwend leven te waardeeren, blijkens zijn strijd tegen den Augustijner monnik Bartholomaeus, in wien hij het een ketterij achtte te meenen: „quod vita eremitarum non est perfecta”. (Ep. ed. Acquoy p. 31).

De bekeering tot het vernieuwde godsdienstige leven, de moderne devotie, kon op drieërlei wijze tot uiting komen. Sommigen werden bewogen een ascetisch leven te leiden in afzondering, doch buiten de kloosters. Voorbeelden daarvan zijn Beerte Swijnkens, die te Zwolle een devoot en eenzaam leven leidde, vóór zij in het Meester-Geertshuis kwam; Hermen Sticken, vader van Salome Sticken, zusster in het Meester-Geertshuis en later prioeresse van Diepenveen; deze Hermen Sticken liet zijn ridderlijken staat varen; Johan ter Poorten, schepen van Deventer, die zich door een list aan zijn lidmaatschap van den raad wist te onttrekken. Daarnaast ontstond de Broederschap der Broeders en Zusters des Gemeenen Levens, die als „religieuzen zonder religie” leefden, een kloosterleven volgden zonder de geloften af te leggen. Door het houden van collaties, het geven van onderricht en verbreiding van devote boekjes in de landstaal trachtten zij op de leeken in te werken. Tenslotte kwam deze geestesrichting tot uiting in de stichting van het Augustijner monniksklooster te Windesheim en de Windesheimer congregatie. Met de tweede groep, en wel meer in het bijzonder met het leven van bekeerde vrouwen in „vergaderingen” hebben wij hier te doen.

2. *Geert Groote en zijn stichting.* — De bestemming van het huis, door Geert Groote in 1374 aan behoeftige vrouwen afgestaan, veranderde hij in het jaar 1379. Toen wenschte hij, dat devote vrouwen daar bijeen zouden wonen, en een devoot leven leiden. De Sta-

tuten voor die stichting, het zusterhuis, werden in dat jaar opgesteld. Geert Groote behield zich het recht voor in dit huis tot zijn dood te blijven wonen; van de zusters hield hij zich zooveel mogelijk gescheiden ¹⁾. Zijn levensonderhoud bezorgde hij zelf, geen huiselijke diensten nam hij van de zusters aan; alleen liet hij haar van tijd tot tijd inkoop en op de markt doen te zijnen behoeve. Moest hij met de zusters spreken, dan geschiedde dit voor een zorgvuldig gesloten venster; en moest er iets overhandigd worden, dan vond dit plaats met behulp van een draaibare lade, in den muur aangebracht. Toen hem gevraagd werd, waarom hij zich zoozeer op een afstand hield, antwoordde hij, dat hij wel gaarne ook zijn ooren zou toestoppen teneinde haar stemmen niet te hooren. Van eigenlijke zielzorgende werkzaamheden was dus bij hem geen sprake; Groote was ook geen priester, en kon geen biecht hooren. Johannes van den Gronde, die na zijn dood de leiding van het zusterhuis op zich nam, werd dan ook de eerste rector genoemd (Chron. Wind. 267). Toch zou Groote, door de omstandigheden daartoe geleid, nog voor het geestelijk welzijn van het zusterhuis werkzaam zijn.

Zijn fel optreden als zedenmeester had hem naast groote vrienden ook vele heftige vijanden verworven, onder geestelijken zoowel als onder leeken; zijn hevige vervolging van ketters had eveneens velen, ook het stadsbestuur van Kampen, tegen hem ingenomen. Toen kwam het „callidum edictum”: de bisschop verbood (vóór 21 Oct. 1383) allen, die niet de priesterwijding bezaten, het prediken. Aanstonds werd den meesten vrijstelling verleend, maar aan Geert Groote niet, en daaruit bleek, dat het verbod in de eerste plaats bedoelde hem te treffen.

Onder dit gebod ging Groote zeer gebukt, gelijk duidelijk blijkt uit een van zijn brieven (Ep. ed. Acquoy p. 71—79). Het was in deze droeve dagen kort voor zijn dood, die spoedig (20 Aug. 1384) volgde, dat hij zich aan het vertalen zette van liturgische werken; d.w.z. hij bewerkte bestaande Dietsche vertalingen. ²⁾ Een deel dier bewerkingen was Groote blijkens een brief aan Johannes Cele van

¹⁾ Verg. over de verhouding van Geert Groote tot zijn stichting: Thomas a Kempis, Vita Gerardi Magni, c. 11, § 3, Opera, ed. H. Sommalus, p. 773; Biogr. A A U, 27, p. 422; Petrus Horn, Vita etc., c. 9, 14, A K G, N S 6, p. 353, 363—364. ²⁾ Verg. hierbij Chron. Wind. 255; An. I, 6; Petrus Horn, Vita Gerardi Magni, c. 7, A K G, N S 6, p. 349; Chron. Mont. S. Agn. 150.

April, Mei 1381 reeds vroeger begonnen. ¹⁾ Moll heeft al deze vertalingen in hss. en incunabelen teruggevonden, uitvoerig besproken, en in bloemlezing uitgegeven. ²⁾ Deze vertalingen werden gebruikt in de zusterhuizen, en later ook in de nonnenkloosters, die met de Broederschap verbonden waren.

II.

3. *De Statuten.* — De in 1379 opgestelde Statuten van het naar Geert Groote genoemde Meester-Geertshuis zijn in twee recensies tot ons gekomen: een meer uitvoerige, uitgegeven door J. de Hullu in A K G, 6, p. 65—74 en een beknoptere, afgedrukt bij G. Dumbar, Dev. I, 549—550. Daar beide recensies, behoudens een enkel punt, slechts in omvang verschillen, zal de meer uitgebreide uitgave het eerst in het kort worden weergegeven en besproken.

Geert Groote staat huis en erf niet af om een nieuwe orde te stichten, of een Begijnenhof te grondvesten, maar zijn eigendommen schenkt hij aan ongehuwde vrouwen, die opgenomen wenschen te worden om God te dienen. Ongehuwde staat — heet het verder — is een noodzakelijke voorwaarde bij het intreden in het huis. Uit de Vita Ioannis Brinckerinck (A K G, N S I, p. 329) vernemen wij, dat zelfs weduwen niet werden toegelaten, overeenkomstig den wensch van Geert Groote, „ook al had hij deze bepaling niet in den stichtingsbrief vastgelegd.” Een tweede eisch was, dat men niet tot een orde of congregatie mocht behooren. Daarentegen mag van degenen, die tot de stichting willen toetreden, geen gelofte worden geleverd; de inwonenden zullen veeleer leeken blijven. Een ieder staat het ten allen tijde vrij het huis te verlaten. Wie vrijwillig heengaat, mag niet meer in het huis worden opgenomen; een bepaling, waarvan ook D 246 melding gemaakt wordt. Ook degene, die uit het huis gezet is, verliest haar plaats voor goed. Bij het opnemen mag niet op meerderen of minderen welstand gelet worden.

De inwonende zusters blijven onder de parochiegeestelijken staan, terwijl zij overigens onder de Schepenen geplaatst worden, aan wier toezicht en wereldlijke rechtspraak zij onderworpen zijn. De be-

¹⁾ Deze brief is gepubliceerd bij: W. Preger, Beiträge zur Geschichte der religiösen Bewegung in den Niederlanden in der 2. Hälfte des 14. Jahrh. München 1894, p. 40—41.

²⁾ W. Moll, Geert Groote's Dietsche vertalingen. Amst. 1880. (Verh. K. Acad. Wet. Afd. Let. XIII).

voegdheden der Schepenen worden tot in bijzonderheden geregeld; zij hebben b.v. het recht zusters, die zich misdragen, uit de stichting te zetten, en moeten verlof geven voor het bouwen.

De zusters mogen niet de kleeding van Begijnen of geordenden dragen; gelijk wij weten, is in het decreet tegen de Begijnen, in 1311 door het concilie van Vienne opgesteld, ook haar dragen van een afzonderlijke kleeding veroordeeld. De kleeding der zusters moet gelijk zijn aan die van de andere leeken, maar zeer eenvoudig.

Elk jaar op S. Gregorius-dag (= 12 Mrt.), of op den avond te voren, zullen bij meerderheid van stemmen twee meisterschen (= moeders) gekozen worden. Niet aanvaarden van de benoeming heeft verwijdering uit het huis ten gevolge. De keuze moet door de Schepenen worden bekrachtigd; daarna heeft het voorlezen van deze Statuten plaats. De werkzaamheden der twee meisterschen, welke nu beschreven worden, bestaan uit de zorg voor de huishouding en voor den levenswandel der zusters. Aan inwonsters, die zich bij voortdurende slecht blijven gedragen, kan voor een of twee jaren haar bezit worden ontnomen.

Zeer nadrukkelijk wordt gewaarschuwd tegen kettersche dwalingen. In het bijzonder worden als zoodanig vermeld de ketterijen, waarvan de Begijnen te Vienne in 1311 beschuldigd werden; ook de 28 artikelen, welke uit Eckehart's werken gelicht en veroordeeld zijn; terwijl tegen de werken, waarin eenige van deze artikelen staan, gewaarschuwd wordt. Tenslotte worden nog een reeks stellingen veroordeeld, welke den Vrijen Geesten eigen waren; een secte, waartegen ook Ruusbroec strijdt in zijn werken: V, 50—51 is hier vooral van belang. De zusters moeten de „lediche bloetheit” dier Vrije Geesten schuwen. Wie gezond is, en werken kan, moet van den arbeid harer handen leven; zij mag haar brood niet bedelen, of maaltijden aannemen. Geert Groote had een tweevoudige reden zoozeer den nadruk te leggen op handenarbeid. In de eerste plaats was den Begijnen hare werkeloosheid verweten; bovendien was Groote ten zeerste overtuigd van de opvoedende kracht, welke in handenarbeid gelegen is. In het bijzonder wijst hij daarop in een van zijn brieven. Deze brief, gepubliceerd bij Preger, l. c., p. 32—33, is uit het jaar 1380. Daarin heet het: „Item de presenti firmiter propono, nullam me accepturum, que sano corpore et potenti vellet vel mendicare vel prandia apud diversos habere in villa. Volo enim, quod, que habent gratiam laborandi, laborent manibus suis, et, si in labore realiter et

sine fictione defecerint, tunc tempus esset secundum proportionem debilitatis et indigentie, prandia accipere". Klaarblijkelijk doet Groote hiermede op zijn stichting. In het vervolg legt hij er den nadruk op: „ . . . labor mirabiliter homini necessarius est et reductivus mentem ad mundiciam et diminuendum immundiciam." Wie devoten vrouwen aalmoezen geeft — is verder de korte inhoud — of maaltijden verstrekt, ontslaat haar van den plicht door handenarbeid in haar eigen onderhoud te voorzien. De werkeloosheid, waartoe deze vrouwen dan vervallen, heeft voor haar de schromelijkste gevolgen. Haar vrije tijd stelt haar in staat overal rond te loopen, doet haar overal vriendschappelijke betrekkingen aanknoopen, en maakt haar praatzuchtig. Zij worden nieuwsgierig, en gaan alles napluizen; zij beginnen gaarne te luisteren naar kwaadspreken, en brengen lasterpraatjes over. Ook op godsdienstig gebied worden zij nieuwsgierig, en belust op nieuwigheden. In plaats van den blik te richten op eigen gemoed en tekortkomingen, zoeken zij bij haar lectuur en bij het hooren van preeken naar diepzinnigheden. Zij spreken liever op verheven en hoogdravende wijze over godsdienstige vraagstukken, dan dat zij die trachten te verstaan, of dat zij daarin God verheerlijken en prijzen. Wanneer wij bedenken, dat Geert Groote zich zooveel mogelijk afzonderde van de zusters in het Meester-Geertshuis, dan blijkt hoezeer hem de woorden ernst zijn, waarmede hij besluit: „Deus seit, quantum secundum cor meum et meam experienciam descripta est."

Reeds is gebleken, dat de zusters persoonlijk eigendom bezaten; toch bestond er ook een zeker gemeenschappelijk bezit: de schenking van Geert Groote, welke nog op verschillende wijzen vermeerderd kon worden. Hetgeen nieuw bijgebouwd werd — bepalen de Statuten — verviel aan de stichting; het onderhoud der gebouwen geschiedde uit het bouwfonds. Wie binnen het huis sterft, zal haar bezittingen daarin laten, terwijl het huis tevens een jaar lang de renten zal trekken, welke de overledene in bezit mocht hebben. Indien de erfgenamen de erfenis aanvaarden, moeten zij alle schulden en de begrafenis betalen; de stichting is daartoe verplicht, indien de erfgenamen afstand doen. Erfenissen vallen het huis toe, en worden niet onder de zusters verdeeld. Legaten, welke aan het huis vermaakt worden, komen voor de helft in het bouwfonds, en worden voor de andere helft onder de zusters verdeeld. Alle andere geschenken, welke het huis ten deel vallen, zullen zoo half om half verdeeld worden; met

deze uitzondering, dat alle levensmiddelen en brandstoffen, die men ten geschenke ontvangt, verdeeld worden, en alle bouwmaterialen aan het bouwfonds vervallen.

Enkele bepalingen regelen de verhouding tot de buitenwereld. Geen man mag in de stichting gehuisvest worden, of daar als gast onthaald of binnengelaten ¹⁾; uitgezonderd zijn slechts priesters in hun ambtsbediening, de Schepenen belast met het toezicht, en werklieden, die herstellingen moeten verrichten. Het is niet geoorloofd te dansen of feest te vieren. Ook mag in het huis geen vrouw logeeren zonder verlof van de meisterschen. Geen zuster mag bakerdiensten verrichten; andere zieken mogen zij verplegen uit liefde, of om te verdienen. In de stichting mag geen school gehouden worden, maar in de vergaderingen daarbuiten kan men een of twee kinderen opleiden. Niemand zal buiten de stichting slapen zonder verlof. Wie jong is, of degene, van wie de meisterschen dat noodig vinden, mag niet buiten het huis eten zonder toestemming, en moet zeggen, waar zij gaat eten. Wie buiten de stad wil gaan, moet verlof vragen, en zeggen, waarheen zij zich begeeft.

Geert Groote beschrijft ook in de Statuten, hoe de zusters in het voor- en achterhuis gehuisvest zullen worden. Haar aantal blijkt slechts 16 te bedragen, hetgeen overeenstemt met een mededeeling in een biographie van Brinckerinck, volgens welke bij zijn optreden als rector het huis slechts 16 zusters telde (cf. § 8). Bovendien blijkt hier, dat reeds tijdens Geert Groote ook buiten het huis zusters woonden, die haar oogst op de zolders der stichting mochten bergen. Groote geeft verder aanwijzingen, hoe na zijn dood de localiteiten door hem gebruikt, verbouwd en voor de zusters ingericht moeten worden. Verbouwing was vooral daarom noodig, omdat hij zich zoo veel mogelijk van de zusters afsloot.

Naar aanleiding van deze Statuten is het wenschelijk eenige opmerkingen te maken. In de eerste plaats blijkt hieruit, dat Groote met zijn stichting geen Begijnenhof heeft bedoeld, al is zij dikwijls als zoodanig beschouwd. Hij neemt strenge maatregelen teneinde onder de zusters mogelijke ketterijen, waaraan de Begijnen zich hadden schuldig gemaakt, tegen te gaan. Ook verbiedt hij alles, waardoor de Begijnen zich onderscheiden: geen bijzondere kleding, geen bedelen, maar handenarbeid. Toch heeft zijn stichting

1) Zie echter § 15.

geen wezenlijk ander doel dan van een Begijnenhof. De inwonenden zoeken daar lichamelijke verzorging en de gelegenheid een devoot leven te leiden. Het communistische leven, waardoor het onderscheid met de Begijnen des te grooter werd, is niet alleen later eerst ingevoerd, maar heeft blijkbaar ook niet in Groote's bedoeling gelegen. Er bestond een zeker gemeenschappelijk eigendom: de schenking van Geert Groote; ook is er sprake van gemeenschappelijke uitdeelingen. Kleeding enz., ook renten blijven persoonlijk bezit; zelfs kan als tuchtmaatregel het persoonlijk eigendom in beslag genomen worden („haer deel haves"). De buitenstaanders vatten dan ook het verschil niet, en noemden de zusters kortweg Begijnen. De Bedelmonniken bestreden haar als Begijnen, waartegen Geert Groote zich verzette door een kanselrede te Deventer gehouden in de laatste jaren van zijn leven ¹⁾. De zusters zelf heetten zich zoo (2c, 76a), en Godfried Toern van Meurs, rector van het Heer-Florenshuis, gaf haar insgelijks dien naam (85c).

Opmerkelijk is het verder, dat in de Statuten geen sprake is van het rectoraat. Ook dit is blijkbaar niet door Geert Groote bedoeld. Alleen wordt gesproken over de parochiegeestelijken. Dan dienen nog besproken te worden de groote verschillen, welke er bestaan tusschen de twee recensies van de Statuten. Wanneer men beide recensies beschouwt, dan is het duidelijk, dat de lange recensie van Geert Groote afkomstig is. Zijn auteurschap blijkt uit den breeden stijl, de uitvoerigheid, waarmede alles tot in kleinigheden geregeld wordt, bekendheid met het kanonieke recht, en de duidelijk uitgesproken vrees voor ketterijen of identificeering met ketters. Aan het slot wordt gemeld, dat het stuk aan de Schepenen is voorgelezen en goedgekeurd en door Geert Groote is gezegd op 13 Juli 1379. De korte recensie vermeldt alleen aan het slot, dat de inhoud door de Schepenen is goedgekeurd op 16 Juli 1379. Men zou het er nu voor kunnen houden, dat dit tweede stuk slechts een procesverbaal is van de officieele goedkeuring door de Schepenen. Evenwel ontbreken daarin juist tal van punten, welke voor de Schepenen van belang waren, namelijk een aanduiding van die verschillende gevallen, waarin de Schepenen medezeggenschap, of recht van beschikking hadden.

1) Cf. Chron. Wind. 256—259; klaarblijkelijk vinden wij hier Groote's eigen woorden. Zijn magistrale kennis van het kanonieke recht vindt men hier terug; de woorden „est enim homo animal sociale et politicum" zijn geciteerd naar Aristoteles, Politica I. I, c. 1, § 9. Groote was in Aristoteles zeer belesen.

Bovenal is het opmerkelijk, dat daarin de bepalingen, welke het uiterven aan de familie regelen, niet opgenomen zijn; wij weten toch, dat ook de overheid in Deventer een toenemen van het bezit in geestelijke hand tegenging. Wel geeft echter de korte recensie een uittreksel van alles, wat voor de zusters van belang is. Weggelaten zijn alle schikkingen, te maken na Groote's dood, en die derhalve slechts van tijdelijk belang zijn. Ook ontbreken alle uiteenzettingen, welke het zusterhuis willen onderscheiden van de Begijnenhoven, en welke waarschuwen tegen ketterijen. Uitgelaten zijn ook alle regels voor bijzondere gevallen, en die de bevoegdheid van Schepenen en meesterschen nader omschrijven. Telken jare bij de verkiezing der meesterschen moesten de Statuten voorgelezen worden. Men is nu geneigd te veronderstellen, dat ons uittreksel daarvoor dienst deed, en dat het voor dit practische gebruik spoedig opgesteld werd. Des te waarschijnlijker wordt dit, wanneer men bedenkt, dat vele uiteenzettingen, die het kerkrecht en de ketterijen der Vrije Geesten betroffen, voor deze eenvoudige zielen veel te hoog waren. Voor de zienswijze, dat wij hier met een excerpt te doen hebben, pleit ook het volgende. In de breedere recensie volgt op de waarschuwing voor ketterijen als door de Vrije Geesten werden bedreven een vermaning om zich van „lediche bloetheit” te onthouden; deze vermaning heeft de kortere recensie ook, met dezelfde woorden „lediche bloetheit”, maar die woorden vinden hier geen aansluiting, omdat het daaraan voorafgaande in de langere recensie, namelijk de ketterijen der Vrije Geesten, ontbreekt. Deze woorden zijn dus volkomen uit hun verband gerukt in de kortere recensie blijven staan. Nog blijft een feit, dat wel de aandacht waard is. In de meer omvangrijke uitgave der Statuten wordt van twee meisterschen gesproken, terwijl de verkorting maar één vermeldt. Door dit laatste werd de feitelijke toestand weergegeven, want eerst later wordt in ons hs. gesproken van twee meisterschen. Opmerkelijk blijft het slechts, dat men zoo spoedig tot deze wijziging is overgegaan, maar niet onwaarschijnlijk, wanneer men bedenkt, dat in den aanvang het getal zusters zoo gering was, dat alle werkzaamheden wel door één meistersche vervuld konden worden. De datum, welken het excerpt draagt, zal de dag zijn, waarop het uittreksel samengesteld werd.

4. *De gebouwen.* — Uit de Statuten blijkt, dat Groote's schenking bestond uit een voor- en achterhuis met erf. De stichting kreeg in den

volksmond den naam naar den eigenaar en bewoner van het huis ¹⁾, en als Meester-Geertshuis is zij bekend gebleven; officieel was het huis geheeten naar de H. Maagd ²⁾. Aan dit huis en erf werden later andere gebouwen en erven toegevoegd, waarvan een gedeelte in de Smedenstraat uitkwam ³⁾. Het bouwblok, dat tot de stichting behoorde, liep dus door van de Bagijnenstraat naar de Smedenstraat, terwijl de zusters ook panden in bezit hadden aan de Hagensteeg, welke daartusschen gelegen is ⁴⁾.

Van het complex van gebouwen en localiteiten, dat de zusters bezaten, wordt in de eerste plaats genoemd het *bedehuis*. Hier bevond zich een altaar, en hier werd waarschijnlijk de Mis gecelebreerd, zoodra daarvoor verlof was gegeven (1413). De rectoren hielden daar devote samenspraken (44b), en zullen er ook wel hun collaties uitgesproken hebben. Deze localiteit diende ook voor oeconomische doeleinden: hier werd gesponnen (24d, 30b, 119c), en wol uitgezocht (65c).

In het *werkhuis* stonden de weefgetouwen opgesteld, welke niet zoo gemakkelijk verplaatsbaar waren als de spinnewielen (34c, 119d). Ook hier vond men een altaar met beelden van de Heiligen (34c); daarvóór plachten de zusters te bidden, alvorens aan het werk te gaan. De Mis werd hier echter niet gelezen (34b). Voor haar industriele doeleinden diende nog een *scheer kamer* (zie 83c en de aant.).

Voor het huishouden beschikten de zusters over een *keuken* en een *brouwhuis*. Zij, die niet in de keuken werkzaam waren, mochten daar niet zonder verlof binnen komen (70d, 133b). Het wasschen der kleeren geschiedde aanvankelijk buitenshuis aan den IJssel (119c); later werd een open *waschhok* bijgebouwd (124b). Een *koestalliet* een begunstiger voor haar timmeren, en den oogst konden zij op de *zolders* bergen. *Koegangen* en *akkers* zullen buiten de stadsmuren gelegen hebben.

De *eetzaal* (reventer) diende voor de gemeenschappelijke maaltijden. De zusters bezaten geen eigen cellen, maar sliepen op een *slaapzaal* (dormter). Volgens de meer uitgebreide recensie der Statuten sliepen een achttal zusters in afzonderlijke slaapkamers; het alleen op een kamer slapen kwam blijkens 126a ook later nog voor. In een

1) Verg. Willem Vornken, Ep. bij Acquoy, Wind. III, 239. 2) Zie de akten van 1498, 1501 bij Dumbar, Dev. I, 552—553. Daar leest men: „domus beatae Mariae virginis, vulgariter dicta Magistri Gerhardi Groet.” 3) Overijsselsche Almanak 4, 1839, p. 51. 4) An. I, 230; verg. Dumbar, Dev. I, 19.

afzonderlijke localiteit bestond voor de zusters gelegenheid zich des winters te warmen (68c, 94a). De stichting beschikte ook over een *ziekenhuis*.

Het geheele gebouwencomplex met de open tusschenruimte werd als de „*weer*” aangeduid. Deze weer bezat een zekere uitgebreidheid, want als de bel voor het bijwonen van de Mis geluid werd, kon men die niet overal hooren (93a). Een gedeelte van het onbebouwde erf wordt de *hof* genoemd; daar groeien vruchtboomen (8c, 43d), en staan bloemen geplant (145a). In dien hof konden de zusters zich gaan vertreden; sommigen onthouden zich daarvan uit ascetische neigingen soms een jaar lang (115b, 117c). Ook wordt gesproken van een „*plaats*” (20b, 27a, 142a), waarschijnlijk een dergelijke ruimte als wij nu met den naam binnenplaats of achterplaats aanduiden.

Toegang tot het geheel kreeg men door het *poorthuis*, dat men van de straat komende door een lange gang bereikte (65d). Bezoekers werden daar ontvangen (20b, 21a, 109b). Een afzonderlijk gebouw was ook het *spreekhuis*, waar de samenkomsten der inwonenden plaats vonden, en waar de zusters in het bijzonder vermaand werden (89d).

Sommige localiteiten veranderden van bestemming: zoo is er sprake van het oude bedehuis (78a), terwijl de zusters vroeger een andere slaappleats hadden (144c). Eerst later, toen in 1501 de zusters geheel vrijgesteld waren van het toezicht der parochiegeestelijken, werd een kleine kerk bijgebouwd. De burgerij en ook anderen gaven daarvoor ruime bijdragen. De kerk bezat drie altaren, welke in 1581 op bevel van de overheid werden afgebroken (Dumbar, Dev. I, 553). Tegelijk met de vergunning voor het bouwen van een kerk werd verlof gegeven een kerkhof aan te leggen en aldaar te begraven. Wanneer in het relaas van de gebeurtenissen tijdens het Interdict sprake is van een kerkhof (43d), dan kan daarmee dus niet een begraafplaats bedoeld zijn, welke tot de stichting behoorde.

5. *Komst in het huis*. — Wat nu de bewoonsters van het huis betreft: om in de stichting opgenomen te worden moest men natuurlijk in de eerste plaats „van gueden wille ende levene” zijn; verder konden als motieven gelden medelijden en familierelatie, b.v. bij Katheryna van Arkel, de blinde, die een nicht was van een der zusters (122d). Dit laatste motief, familiebetrekkingen, zal vooral dikwijls zwaar gewogen hebben; wij vinden tenminste meermalen

verwanten in het huis. Alijt en Barte Luykens waren zusters (79c); ook Mette en Alijt van Delden, „die niet alte starck van hovede en was” (128b). Gertrut van Hiessel was een zuster van Elizebeth van Boemel (63c), en Fenne ten Veene van Griete en Gertrut ten Veene (83a). Lubbe van Swolle bevooroordeelde zelfs haar nicht Gerbrich ten Voerde, toen deze in het huis opgenomen was (23d). Ook werden de verwanten van degenen, die met de stichting op de een of andere wijze in betrekking stonden, als zusters in het huis opgenomen. Fenne van den Gronde was de zuster van den rector Johannes van den Gronde (13d), Stijne Zuetelincks was de nicht van Florens Radewijns (91b). Lubbe Peters was een zuster van Gerlach Peters, den bekenden mysticus en broeder te Windesheim (4d), Fye van Mekeren was een nicht van Gysbert van Mekeren (43b), wiens dochters Hermen en Ysentrut ook in het huis waren (37c, 108b). De moeder van Johannes Ketel (den kok van het Heer-Florenshuis en bekeerd door Johannes van den Gronde) besloot haar dagen in het Meester-Geertshuis ¹⁾. An. I, 24 wordt medegedeeld van Bij van Dunen, dat zij aan een aantal leerlingen van het Heer-Florenshuis maaltijden verstrekke. Na haar dood werd haar dienstmaagd, die zeer devoot was, in het Meester-Geertshuis opgenomen, waar zij ook stierf. Blijkbaar werd dit als een tegendienst bedoeld.

De zusters behoefden bij haar komst in het huis *geen geloften* af te leggen. Toch deden sommigen dit voor zich zelf: 22d, 55b; in oeren herten, 133c; ook vóór haar sterven: 80c, 118b. Soms kwamen zij op zeer jeugdigen leeftijd in het huis (126c, 131a, 142d); bijwijlen eerst negen, dertien, vijftien jaar oud (108b, 7a, 79d). Een zuster, niet veel ouder dan twintig jaar, toen zij in de stichting kwam, wordt 68c reeds een „oelde maget” genoemd. De jongere zusters hadden groot ontzag voor de oudere (14b), die ook een zeker overwicht deden gelden: de ouderen zetten de jongeren aan tot het beoefenen der deugden (10b, 48a, 90d, 114b), en zijn vriendelijk tegen haar (44c, 47d, 64a, 105b).

De jongeren ontvingen haar opleiding van de ouderen; het is niet uit te maken hoelang zulks duurde; in elk geval is er geen sprake van een proefjaar. Een zekeren proeftijd moesten verschillende zusters soms wel doormaken, maar buiten de stichting; men liet dan nieuwelingen met vertrouwde zusters buiten het huis samenwonen,

1) Thomas a Kempis, Vita Ioannis Cacabi, § 2, Opera p. 843.

teneinde op te maken uit haar gedragingen, of zij in de stichting opgenomen konden worden. Zwedera van Runen stelde zich onder de leiding van Florens Radewijns en Johan van den Gronde; Johannes Brinckerinck kwam haar dikwijls bezoeken. Daar haar dienstvrouw haar in haar geestelijken voortgang belemmerde, werd deze haar ontnomen; zij woonde nu samen met Eefse Hodden en twee andere zusters uit het Meester-Geertshuis (D 42—43, 63). Salome Sticken werd niet aanstonds in het Meester-Geertshuis opgenomen, daar men vreesde, dat zij te wereldsch was. De zusters wilden haar eerst op de proef stellen, en lieten haar nu buiten het huis samenwonen met een door Geert Groote bekeerde weduwe. Toen bleek, dat zij de noodige geschiktheid bezat, werd zij toegelaten (D 6—7). D 210—211 spreekt uitdrukkelijk van de gewoonte in het Meester-Geertshuis, „dat soe wat personen, dat daer quemen om hem te bekieren, wes wanderinge ende leven sie niet en becanden, die lieten sie ierst myt gueden goddienstigen luyden wonnen, omme te ondervynden of sie ock nutte weren tot enen geesteliken leven.” Het is de tweede rector, Johannes Brinckerinck, geweest, die het eerst nieuwelingen met zusters buiten het huis liet samenwonen, hetgeen het ontstaan der andere zusterhuizen ten gevolge had. Ook die huizen (Brandes-, Kerstekens-, Bueskens- en Lamme van Dyese-huis) stonden onder het toezicht van Brinckerinck ¹⁾. Klaarblijkelijk werden zoo alleen diegenen opgeleid, die van meer gevorderden leeftijd waren, en van wie men dus niet kon verwachten, dat zij zich zoo gemakkelijk lieten vormen als de jonge kinderen, die men bij voorkeur in het huis opnam.

Volgens 17b nam Johannes Brinckerinck een zuster († 1412) „buiten tijde” aan; er schijnt dus een bepaalde tijd voor het opnemen vastgesteld te zijn geweest. Misschien echter is dit een tijdelijke maatregel geweest, toen het groot aantal aanvragen om plaatsing een zekere regeling en beperking noodig maakte. Op een beperking wijst ook 77c; hier verzoekt een zuster bij haar sterven (1440), dat men haar plaats aan een bepaalde persoon zal afstaan; daaruit schijnt af te leiden, dat eerst bij een sterfgeval een plaats vrij komt. Tevens volgt hieruit, dat de zusters een zeker medezeggenschap hadden bij het vervullen dier plaatsen.

1) An. I, 16—17; Vita Ioannis Brinckerinck, A K G, N S I, p. 350—351.

6. *Kleeding*. — Uit de Statuten is ons gebleken, dat Geert Groote den zusters voorschreef de kleeding der wereldlijken te dragen, maar daarbij allen eenvoud te betrachten. Van de verschillende kleedingstukken worden ons genoemd: de *hoofddoek*, die voor en achter met een speld vastgestoken werd (12b), wit van kleur was (23c, 72a), en ook in huis gedragen werd (127b), daar de zusters het haar kort geknipt droegen (146a en de aant.). Daarover werd buitenshuis een *covele* (= kap) gedragen. Deze covele was voorzien van een halskraag, die van voren toegeknoopt kon worden (20a), en eindigde in een timpe (= punt, 109b). De stof was zwart of grauw (56a). Ook droegen de zusters wel een *huve* (= kap, 6d), waarvan zij slechts één exemplaar mochten bezitten. Verder worden genoemd de *rok* (108d, 109b), en van de onderkleeding *hemd* (25d) en *boeckshemde* (= „combination”, 6d). Teneinde de kleeding bij het werk te sparen werden gedragen: een *voorschoot* (6a, b, 21b), een *werkkie* (11d, 56c, 109b) en *morsmouwen* (21b). Als schoeisel worden *trippen* genoemd (61b, 62b), die de zusters over haar *voetdoeken* (61b) droegen; ook *schoenen* (36b). Slootsen (= pantoffels) werden volgens 62c niet gedragen. Als overkleeding vindt men de *hoyke* vermeld, een mantel met kap, reikende tot de voeten (15c, 64b). De zusters droegen deze van grauwe stof (24d, 49d), doch sommige bezaten een zekere, min of meer wereldsche, voorkeur voor een zwarten mantel (60b, 146b). Ook wordt melding gemaakt van *pelzen* (55d, 143b) door de zusters gedragen. Dit is volstrekt niet als een teeken van luxe op te vatten, want in de M. E. waren verwarmde vertrekken zeldzaam; aanvankeijk had elk huis slechts één vertrek, dat verwarmd werd.

7. *Plichten der zusters*. — De zusters hielden de kanonieke uren (16c, 127d, 144b), waarvoor Geert Groote de noodige vertalingen had bewerkt. De metten had om vier uur des morgens plaats (87b). De andere getijden werden gelezen zonder dat de dagelijksche werkzaamheden daarbij onderbroken werden; op de plaats, waar ieder zich bij haar werk bevond (Chron. Wind. 255). De zusters knielden daarbij neder (106c). Hoewel dit niet nadrukkelijk met zooveel woorden vermeld wordt, mag men toch wel op grond van 134a veronderstellen, dat gelijk in de kloosters ook hier klokgelui het begin der devote oefeningen aankondigde. De aanvang van de Mis werd elken morgen door het luiden van een schel aangegeven; tevens ging dan een zuster rond om te zien, of ieder het teeken wel vernomen had

(93a). Dit kon eerst plaats vinden, toen in 1413 toestemming gegeven was de Mis aan een draagbaar altaar in het huis te lezen. Indien een enkele maal geen Mis gedaan werd, dan schikten de zusters zich daarin, en zonden gebeden op (14a). Vóór 1413 moesten de zusters de Mis buiten de stichting bijwonen, en veelal in de kerk der Minderbroeders (62b). Niet elken dag werd haar toegestaan naar de kerk te gaan, zoodat zij dit als een groot voorrecht beschouwden (13d). Toen Salome Sticken nog in het Meester-Geertshuis was, dus vóór 1413, kreeg zij wel met vier of vijf oudere zusters van Johannes Brinckerinck verlof de Mis buitenshuis bij te wonen (D 9). Ook na 1413 gold dit als een voorrecht (14a, 54b). Later werd dit kerkbezoek buiten het gesticht minder gunstig beoordeeld, daar het te veel aanleiding gaf met lieden uit de wereld in aanraking te komen. De rector Peter van Amsterdam ging dit tegen voor het Meester-Geertshuis, en Egbert ter Beek voor twee andere zusterhuizen ¹⁾.

Sommige zusters wenschten voor het eten liefst te zwijgen (113d, 131a, 145b). Men bedenke, dat de Mis des morgens opgedragen wordt, en dat de eerste maaltijd der kloosterlingen des middags plaats vond. De zusters wilden de devotie, door de Mis gewekt, dus tot den maaltijd ongestoord voort laten duren. Vóór den maaltijd werd een benedictie uitgesproken (83c), en onder tafel werd iets stichtelijks voorgelezen (39b, 92b, 109c). Van moeder Beerte Swijnkens wordt verhaald, dat zij door het stellen van vragen onderzocht, of de zusters het voorgelezene goed volgden (112d). Een tweede maaltijd werd tegen den avond gehouden; daarna gingen de zusters naar bed. Na acht uur legden zij zich ter ruste (105a).

Op verschillende plaatsen en tijden was den zusters zwijgen voorgeschreven. In het Meester-Geertshuis was menige „stede, daer men swijgen solde” (93d): in het bedehuis (138a), bij het vuur (94a). Bij dit laatste is te vergelijken een plaats uit de collaties van Claus van Euskerken (A K G, N S 3, p. 366), waar de zusters vermaand worden, wanneer zij bij het vuur zitten en in de vlammen staren, aan de zielen in het vagevuur te denken, en voor het heil dier zielen gebeden op te zenden. Ook onder het werk (116c, 141b) moest gezwezen; alleen het noodige mocht dan gezegd (104a); maar niet langer mocht het duren dan een Miserere lang (107c). Op straat moest gezwezen worden (82d). Vele zusters waren zwijgzaam (88a, 104d, 116c, 132b,

1) A A U, 28, p. 261; An. I, 171.

142b); de een zwijgt twee of meer dagen elke week (79b); een ander op bepaalde dagen (135a).

Alleen van de Vrijdagsche vasten maakt ons hs. melding (7a); toch zullen natuurlijk ook de groote vasten wel gehouden zijn.

Nog op andere officieele wijze konden de zusters van haar devotie blijk geven. Zondags na het eten gingen zij in het bedehuis zitten om devote samenspraken te houden (124b). In het leven eener zuster, die in 1451 stierf, wordt dit verhaald. Toen Peter van Amsterdam een voorschrift in dien zin gaf, sanctioneerde hij dus een reeds bestaande gewoonte (A A U, 28, p. 261).

Wanneer een zuster in doodsgevaar verkeerde, wanneer het Sacrament des Altaars en het Oliesel waren toegediend, als dan het stervensuur naderde, dan werden de zusters aan het sterfbed bijeengeroepen om de zeven boetpsalmen te lezen (63b, 106b). Soms liet men voor de stervende bidden in andere vergaderingen (75c), gelijk wij dit ook in het leven van Johannes van den Gronde zien.

Dit waren niet de eenige gelegenheden, dat de zusters bijeenkwamen. Uit de Statuten blijkt, dat de zusters eveneens tezamen kwamen voor het verkiezen der meisterschen, terwijl uit 73c volgt, dat dit ook geschiedde bij de bespreking van een zaak, welke de belangen der stichting betrof, of wanneer er sprake was van iemands opneming in het huis. Ook kwamen de zusters bijeen om elkanders gebreken te bespreken (61c); en wel des avonds na het eten (129d). De rectoren zorgden voor de instandhouding van het geestelijk leven door het biechthooren (1c, 15a), en het houden van collaties (58c), stichtelijke samenspraken (44b), welke ook onder leiding der maters plaats vonden (114a), en vermaningen in het kapittel (15b). Uit de laatste plaats (15b) blijkt, dat de jongere zusters bij dit vermanen in het kapittel niet tegenwoordig waren. Men bedenke hierbij, dat in de kloosters de jongeren uit het kapittel der gebreken vertrokken, vóór dat de ouderen de gebreken begonnen te belijden; zoo zal het dus ook hier geweest zijn. Nog is er in dit verband op te wijzen, dat men onderscheiden moet tusschen het elkander vermanen, dat de zusters deden, wanneer zij bijeen waren, en het meer officieele in het kapittel der gebreken, waar de meisterschen en de rector bij tegenwoordig waren. Bovendien konden de zusters ook nog ieder afzonderlijk door den rector vermaand worden (89d). Volgens deze plaats geschiedde dit in het spreekhuis, waar ook de kapittels der gebreken en andere bijeenkomsten werden gehouden.

Begrijpelijkerwijs vindt men in ons hs. maar een betrekkelijk klein aantal zusters van het Meester-Geertshuis genoemd; immers de schrijfster gaat met haar biographieën niet verder dan tot 1456, het sterfjaar van de laatst beschreven zuster; heeft bovendien, volgens haar eigen verzekering, over de eerste decennia van de stichting maar zeer spaarzame gegevens, en vermeldt, blijkens den opzet van haar werk, alleen dezulken, die door een voorbeeldig leven hebben uitgemunt. In A A U, 33, p. 354—356, is de akte afgedrukt, waarbij gronden toebehoorende aan het Meester-Geertshuis bij de stichting van het Augustijner nonnenklooster te Diepenveen werden afgestaan. In dit stuk worden een reeks namen van zusters van het Meester-Geertshuis genoemd, welke slechts ten deele in ons hs. terugkeeren. Ook in D worden ons verschillende namen gegeven en bijzonderheden vermeld. Van belang is vooral D 206, 208, daar hier blijkt, in welk een goeden roep de zusters van het Meester-Geertshuis stonden. Dumbar, Dev. I, 555—556, geeft een lijst van zusters met de sterfjaren; het laatste is 1599. De bronnen, waarvan Dumbar daarbij gebruik maakte, staan ons niet meer ten dienste.

8. *Ambten in het huis.* — Gelijk uit de Statuten duidelijk blijkt, stond het huis onder de Schepenen. Twee uit hun midden waren als „*provisoren*” (slechts éénmaal in ons hs. genoemd, 40d) in het bijzonder belast met het toezicht op de stichting.

De Schepenen benoemden den *rector*, gelijk blijkt uit het uitvoerig verhaal van de verkiezing van Johan van den Gronde's opvolger. Voor die benoeming hadden de Schepenen eerst het oordeel der devoten te Deventer ingewonnen, hetgeen een uitzondering schijnt geweest te zijn; althans dit gebruik werd niet gehandhaafd. Een akte van 1413, gepubliceerd A K G, 6, p. 75—76, leert ons, dat de rectoren met advies van den prior van Windesheim pro tempore moesten aangesteld worden. In de Statuten wordt de rector niet genoemd; het zusterhuis staat daar onder de parochiegeestelijken. De rector zal zich dus later daartusschen hebben geschoven en verdrong tenslotte de parochiegeestelijken geheel. Hoe deze laatsten plaats hebben moeten maken voor den rector, daarover bestaan slechts weinig gegevens. De onmiddellijke aanleiding gaf Geert Groote zelf door Johan van den Gronde in 1382 uit te noodigen om als biechtvader der zusters naar Deventer te komen. Dumbar, Dev. I, 551—553, heeft de akten uit de jaren 1498 en 1501 gepubliceerd,

waarbij de zusters met toestemming van den bisschop van Utrecht vrijgesteld worden van het toezicht der parochiegeestelijken. Als motief wordt opgegeven, dat de zusters nu niet meer uit behoeven te gaan, wat haar devotie slechts ten goede kan komen. Hoe de toestand voor dien was, blijkt uit een brief van Theodoricus Huls, pastoor te Deventer, uit het jaar 1409 (l.c. I, 551). Daar heet het, dat de zusters de Sacramenten van Biecht, Communie en Oliesel ontvangen van de parochiegeestelijken of met toestemming van dezen ook bij anderen. Op verschillende punten zijn dus de Statuten gewijzigd in den loop der tijden. Ook zijn daarnaast allerlei gewoonten ontstaan, welke door de zusters niet minder in eere werden gehouden, en die bij de algemeene beschouwingen betreffende haar leven reeds ter sprake zijn gekomen. Nieuwe gebruiken hebben de rectoren, vooral Johannes Brinckerinck en Peter van Amsterdam, ingevoerd.

Bijzonderheden betreffende de rectoren van het Meester-Geertshuis zijn ons bewaard gebleven in een reeks biographieën van de hand van Thomas a Kempis, Johannes Busch en ook van onbekende herkomst, deels in het Latijn, deels in de landstaal opgesteld. Enkele gegevens uit die levensbeschrijvingen mogen hier een plaats vinden, *voor zoover deze betrekking hebben op de stichting en haar bewoonsters.*

Johannes van den Gronde, de eerste rector, was afkomstig uit Ootmarsum, in Twente. Als pastoor was hij te Amsterdam werkzaam, toen Geert Groote hem naar Deventer riep. ¹⁾ Hij nam zijn intrek in het Heer-Florenshuis, en na den dood van Geert Groote betrok hij diens kamers in het Meester-Geertshuis. Zijn zorg voor de stoffelijke belangen der zusters liet veel te wenschen over; ons hs. heeft nog zeer goed de herinnering daaraan bewaard (59d, 111a—c), en schildert ook uitvoerig de armoedige omstandigheden, waaronder de zusters aanvankelijk leefden. Wel zijn de meeste kloosters op zeer bescheiden wijze begonnen, en ook het hs. is zich dit bewust (26c, 96d), maar niet alleen was hier in den aanvang armoede, ook leiding op oeconomisch gebied ging van Johannes van den Gronde niet uit. De zusters deden naar eigen welbehagen, en van geregelden handenarbeid, waardoor zij behoorlijk in haar onderhoud hadden kunnen voorzien, was geen sprake. Op het gebied van het geestelijk beheer

1) Zie daaromtrent Groote's brieven van 27.12.1382 en 17.3.1383 bij Preger p. 47—50. Blijkens de oorkonde bij Dumbar, Dev. I, 562 bevond hij zich reeds vóór 28.6.1383 te Deventer.

schijnt Van den Gronde met meer geluk werkzaam te zijn geweest. Hij was een voortreffelijk prediker, en trad ook dikwijls buiten de stichting op.

Omstreeks acht jaar was Johannes van den Gronde rector van het huis geweest, toen hij zwaar ziek werd. Evenals zulks van andere rectoren gemeld wordt, wenschte ook hij niet door de zusters verpleegd te worden. Broeders brachten hem naar het Heer-Florenshuis; daar stierf hij Mei 1392.

Na zijn dood werd geopenbaard, dat hij een maand lang in het vagevuur moest vertoeven om twee redenen. De eerste reden was zijn gulzigheid; want „ofschoon de zusters toentertijd nog zeer arm waren”, liet hij zich heerlijke maaltijden voorzetten. (An. I, 12) De tweede reden was de „ijdele glorie”, welke hij over zijn sermoenen had. Kort voor zijn sterven was hij zich zijne tekortkomingen wel bewust. Hij leed toen zeer onder twijfelingen in het geloof, en zijn geweten werd zeer verontrust. Alle devoten te Deventer zonden gebeden voor hem op, en voor zijn verscheiden kon hij geheel verlicht nog den wensch uitspreken: „Ach, mochten alle devoten toch weten, hoe ik geheel vrede heb.” (Chron. Wind. 70—71)

Johannes van den Gronde werd als rector opgevolgd door *Johannes Brinckerinck*. Uitvoerig wordt ons deze opvolging geschetst. Toen Johannes van den Gronde zwaar ziek lag, en zijn einde niet verre meer was, kwamen tot hem de twee schepenen, die in het bijzonder belast waren met het toezicht op het Meester-Geertshuis ¹⁾. Zij verzochten hem dringend hun mede te deelen, wie van degenen, die hun opleiding in het Heer-Florenshuis ontvangen hadden, het meest geschikt was hem op te volgen. Van den Gronde noemde den naam van Johannes Brinckerinck, en verheugd gingen zij heen. Na den dood van Johannes van den Gronde vergaderden de devoten, en noodigden daarbij ook de twee bovengenoemde raadsleden uit. Met eenparige stemmen werd nu Johannes Brinckerinck gekozen. Deze aanvaardde met den grootsten tegenzin een ambt, dat hem evenmin begeerlijk als gemakkelijk te vervullen scheen.

Johannes Brinckerinck ²⁾, te Zutfen geboren, was de vertrouweling van Geert Groote, tot wien hij in de nauwste betrekking stond.

1) Vita Ioannis Brinckerinck p. 328: „duo scabini ex consulatu Daventriensi, qui ex ordinacione magistri Gerardi — pie memorie — provisosores domus pro tempore erant.”

2) Zie over hem: W. J. Kühler, Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen. Rotterdam 1908.

Hij trok rond met Groote op diens predikreizen, en bewees hem allerlei diensten. Rector geworden beantwoordde hij geheel aan de verwachtingen en aan het vertrouwen, dat men in hem gesteld had. Aanstonds gaf hij een vaste leiding. Een communistische levenswijze werd ingevoerd, en de zusters werden aan geregelden handenarbeid gewend. Te Kampen voerde Beerte Swijnkens in de eenzaamheid een devoot leven onder leiding van Johan van Ummen en de broeders van den S. Agnietenberg, die later het bekende Augustijner klooster zouden stichten. Brinckerinck riep haar naar Deventer, teneinde de zusters in de textielindustrie te onderrichten (59d—60a, 111a—c). Hij liet de zusters hard werken, en zette haar gedurig daartoe aan, ook in zijn collaties ¹⁾. In een zijner sermoenen legde hij er den nadruk op, dat na den handenarbeid het verlangen naar devote oefeningen en de aandacht des te grooter is. (Vita p. 338—339) Brinckerinck bleef daarmede geheel in de lijn van Geert Groote, die de grootste waarde hechtte aan geregelden handenarbeid, en de voordeelen daarvan voor het geestelijk leven wist te waardeeren. De vaderen in de woestijn konden hun daarbij ten voorbeeld strekken; wij vinden bij hen dezelfde hoogachting voor den arbeid ²⁾. Dat zulks ook werkelijk het geval is geweest, blijkt duidelijk uit een plaats bij Thomas a Kempis, Chron. Mont. S. Agn. 10—11. Daar heet het, dat de broeders en werkten, en gebeden opzonden „more sanctorum Patrum in Aegypto, qui manibus laborabant, nec tamen laboris tempore ab oratione cessabant”.

Brinckerinck wenschte niet, dat bij de toelating in het huis welgesteldheid een aanbeveling zou zijn; eer het tegendeel. Eens wilde een rijk meisje in het Meester-Geertshuis een plaats verwerven; haar moeder dreigde, dat zij dan niets mede zou krijgen. Brinckerinck zeide, dat zij desondanks een plaats zou ontvangen, en bij deze gelegenheid sprak hij zich uit, dat hij nog liever een arme dan een rijke maagd aannam. ³⁾ Uit ons hs. spreekt dezelfde geest: 9a—b.

Het aantal zusters trachtte hij zooveel mogelijk op te voeren. Eenige anecdoten zijn daaromtrent bewaard, welke ons leeren, op welke plastische wijze hij zijn bedoelingen pleegde uit te drukken. Zoo zou hij met een zuster een overeenkomst gemaakt hebben, waarbij hij

1) Biogr. A A U, 28, p. 26—27, 34; Vita p. 343. 2) Hist. Monach. in Aeg. c. 18, Gr. tekst, ed. E. Preuschen, c. 20; Hist. Lausiaca c. 2, 13, 20, 32, 38, 58; Vitae Patrum l. V, lib. 1, n°. 16, waar hun handenarbeid beschreven en geprezen wordt. 3) An. I, 21; Vita p. 335—336; en de uitspraak alleen: Biogr. p. 32.

haar honderd gulden beloofde te betalen, indien het haar na een jaar niet in het Meester-Geertshuis beviel. Ook sprak hij van het huren en koopen van zusters. Het getal zusters, dat bij zijn optreden als rector 16 bedroeg, was 150 bij zijn sterven.¹⁾ Hieruit blijkt de groote vooruitgang en bloei, waarin de stichting zich onder zijn leiding mocht verheugen; er werden onder zijn bestuur ook meerdere gebouwen ingericht om in te wonen, l. c. § 4, p. 822.

Brinckerinck's geestelijke zorgen voor het zusterhuis laten de bronnen niet onvermeld. Hij bezat de waardigheid van priester. Blijkens de A K G, 6, p. 75—76 gepubliceerde akte gaf Petrus, kardinaal van S. Grisogonus en pauselijk legaat in Duitschland, in 1413 op verzoek van Johannes Brinckerinck aan het Meester-Geertshuis verlof aldaar een altaar op te richten en door den rector de Mis te laten celebreeën en de biecht af te nemen. Brinckerinck hoorde de biecht der zusters, 1c; hij richtte ook dikwijls een stichtelijk woord tot haar (44b), en placht collaties, korte redevoeringen over godsdienstige onderwerpen, te houden. Hij was gewoon de zusters te vragen, wat zij overdacht hadden, en preekte dan daarover; vooral de gehoorzaamheid was een onderwerp, door hem veelvuldig behandeld. (Vita p. 347, 348, cf. An. I, 19) Deze collaties waren onder de zusters zeer geliefd: zoowel te Diepenveen als te Deventer werden zij door eenige zusters opgeteekend; zoo kon Rudolf Dier van Mudén, de latere rector, een uitgave daarvan bewerken.²⁾ Een dier collaties handelt over de gehoorzaamheid, die hij den gemakkelijksten weg ten eeuwigén leven noemt.

Brinckerinck handhaafde een strenge tucht. Diegenen, die zich minder goed gedroegen, zond hij met vurige zusters naar andere vergaderingen, in de hoop, dat zij zich beteren zouden. (Vita p. 342) Een zuster, die zonder verlof buiten de weer ging, werd verwijderd. Hermanna van Mekerén, die haar zuster Ysentrut in de verwante stichting, het Brandeshuys, bezocht, en daar zonder verlof overnachtte, werd bijna weggezonden (l.c., p. 345). Wie niet gehoorzamen wilde, kon vrijelijk heengaan; dan heette het: zie de deur staat open (l.c., p. 345). De zusters hadden dan ook het grootste ontzag voor haar rector. Nooit zagen zij hem in het gelaat; moeder Beerte Swijkens placht te verhalen, dat zij eerst na Brinckerinck's dood

1) Thomas a Kempis, Vita Ioannis Brinckerinck, § 4, Opera p. 823. 2) Zie An. I, 18—19; Vita p. 346; D 253—254; de collaties werden uitgegeven door W. Moll in Kerkhist. Arch. 4, p. 111—167.

zijn aangezicht gezien had. (An. I, 15—16; Vita p. 351) Dit was in overeenstemming met een kloostergewoonte, welke geïllustreerd wordt door een plaats uit het „Sermoen van de drie tafelen”, door Pater Johannes Brugman tot kloosterzusters gehouden. Daar heet het (Brugman I, 232): „Ic sie u nu al op uwen rugge hier voer mij sitten.” Wat zijn verdere verhouding tot de zusters betreft: Brinckerinck wordt ons geschilderd als uitermate ruw tegenover het vrouwelijk geslacht; een zijner biographen teekent dit ook met zoovele woorden aan: „rigidus . . . femineo sexui”. (Vita p. 341) Niet alleen ruw (81b) was Brinckerinck tegenover de zusters, ook dikwijls hard. Een voorbeeld uit ons hs.: een zuster van een der inwonenden van het huis zou te Diepenveen geprofest worden. De familie kwam aan Brinckerinck vragen, of de zuster uit het Meester-Geertshuis deze plechtigheid mocht bijwonen, maar hij weigerde (21 d). Voorwerpen, waar de zusters groote voorkeur voor betoonden, ontnam hij haar (145c, 146c, d). Met deze hardheid tegenover de zusters staat in verband, dat Brinckerinck haar dikwijls een dwaze houding deed aannemen ¹⁾. Daartegenover dient te worden vermeld, dat de gevallen, waarin hij een zuster prijst om haar godsdienstig leven (1d, 2d, 19a, 50c, 134b), of steunt en opbeurt in moeilijke omstandigheden (58c, 64a, 91d) niet zeldzaam zijn.

Brinckerinck's werkzaamheid voor de zusters werd in 1398 onderbroken, toen de pestziekte hem naar Arnhem de wijk deed nemen; in het volgende jaar keerde hij terug. (An. I, 41, 46) In 1400 werd Brinckerinck ernstig ziek; Florens Radewijns achtte het noodig een opvolger voor hem aan te wijzen. Hij herstelde, en de als rector aangewezen Jacob van Vianen stierf kort daarna. (An. I, 49—51)

Ernstige moeilijkheden werden Johannes Brinckerinck en den zusters bereid door de geestelijkheid van Deventer, die het niet kon verdragen, dat de zusters devote boekjes lezen in de landstaal. Of het den leeken geoorloofd was Dietsche boeken te lezen over godsdienstige onderwerpen, was een vraag, die in de M. E. dikwijls tot strijd aanleiding gaf ²⁾. Brinckerinck stelde zich op het standpunt, dat men het den leeken niet mocht verbieden, en wist in een preek over deze zaak de Deventer geestelijkheid aan zijn zijde te brengen.

1) Zie als voorbeeld An. I, 17, ook Vita p. 344 en de aant. bij 45b. 2) In het anonieme geschrift „De libris Teutonicalibus” wordt de vraag uitvoerig besproken, en geconcludeerd, dat het wel geoorloofd is godsdienstige werkjes in het Dietsch te lezen, mits deze geen diepzinnige vragen behandelen. Zie de uitgaven der Latijnsche en Hollandsche recensies van dit boekje in Hist. Jahrb. Görres-Ges. II, p. 14 v., 711 v.; A K G, N S 4, p. 113 v.

(Vita p. 345—346) Een ander maal zag Brinckerinck zich genoodzaakt te preeken tegen het verwijt, dat de zusters een overdreven Jezus-vereeering uitoefenden ¹⁾. Minder ernstig was de klacht, dat de zusters op straat niemand groetten, maar des te karakteristieker voor het verzet, dat de moderne devoten ondervonden, die juist door hun uiterlijke houding ook op straat hun innerlijke wijding wilden te kennen geven. (Vita p. 346)

In het jaar 1419 was ook voor Brinckerinck de tijd van scheiden gekomen, nadat hij 27 jaar lang het Meester-Geertshuis bestuurd had. Toen hij dan in zijn laatste ziekte lag, wilde hij evenmin als Johannes van den Gronde, dat de zusters hem zouden verplegen; broeders uit het Heer-Florenshuis moesten hem bijstaan. Bij zijn sterven droeg hij aan de broeders van dit huis de zorg voor de zusterhuizen op. (Vita p. 350—351)

Toen Brinckerinck zeven weken dood was, openbaarde hij zich aan een zuster van het Meester-Geertshuis, geheeten Gese Brants, en deelde haar mede, dat hij op weg was naar den hemel. (Biogr. p. 37)

Johannes Brinckerinck werd opgevolgd door *Johannes Hoef*. Slechts zeer enkele bijzonderheden zijn ons van hem overgeleverd; waarschijnlijk werden alle overige herinneringen verdrongen door het diep ingrijpend gebeuren, dat zijn tijd overschaduwde, het Utrechtsche Schisma, welks einde hij slechts enkele weken overleefde. Ons hs. leert ons, dat Johannes Hoef en Godfried Toern van Meurs, de pater van het Heer-Florenshuis, eenigen tijd na de uitvaardiging van het Interdict Deventer verlieten ²⁾. Toen ook de zusters uit de stad getrokken waren, voegde Hoef zich te Arnhem bij haar. In 1432 keerde hij te Deventer terug om onmiddellijk wederom uitgewezen te worden; hij stierf in datzelfde jaar te Zutphen. De voornaamste reden van zijn hernieuwde verbanning was deze: tijdens het Interdict was een der zusters gestorven, nog voor de verhuizing naar Arnhem. Begraven in gewijde aarde was verboden; de rector schreef nu den zusters haar een graf te bereiden in den hof. Dit plan was door een zuster aan het stadsbestuur verraden, en daarmee had de Deventer overheid een bewijs te meer, dat de stichting zich aan het Interdict wenschte te houden.

Tot opvolger van Johannes Hoef werd gekozen *Rudolf Dier van Muden*, die in 1384 geboren werd te Muiden, in Holland. In 1402 deed

1) Thomas a Kempis, Vita etc. § 3, Opera p. 822; Vita p. 346. 2) Volgens An. I, 72, verg. 32a, d, was dit in Jan. 1426.

hij als novitius zijn intrede in het Heer-Florenshuis; hij werd priester, en in 1435 procurator. Zijn leven van ootmoed en devotie wordt in een Middelnederlandsche biographie geteekend met tal van kleine trekken en anecdotische bijzonderheden, welke karakteristiek zijn voor de wijze, waarop de devoten hun biographieën schreven. Ook van zijn werkzaamheden in het huis is, evenals van die zijns voorgangers, ons weinig bekend. Hij bleef zijn devoten gewoonten in alles getrouw. Bij zijn laatste ziekte (hij stierf in 1459, oud 75 jaar) wenschte ook hij niet den bijstand der zusters; de broeders moesten hem helpen.

Eenige geschriften van zijn hand zijn ons bewaard gebleven: in de eerste plaats een reeks Latijnsche biographieën van Geert Groote en andere devoten, gepubliceerd in An. I, 1—87. Verder is in ons hs. opgenomen het leven van zuster Lutgert van Buderick, door hem beschreven. (133b v.) Fol. 130d wordt nog melding gemaakt van een boekje door twee zusters van het Meester-Geertshuis samengesteld uit zijn collaties en vermaningen. Dit geschriftje is evenmin tot ons gekomen als het boekje met stichtelijke aantekeningen, dat hij voor eigen gebruik samenstelde, en dat bevatte de vermaningen tot hem in het Heer-Florenshuis gericht en de punten, welke hij wilde biechten.

Peter van Amsterdam, die zijn oom Rudolf Dier van Muden opvolgde, is de laatste rector, van wien het hs. (132b) melding maakt, en dan nog slechts terloops. Blijkbaar nadert de schrijfster daarmede haar eigen tijd, waarover zij geen mededeelingen wenscht te doen. Hij werd in 1414 geboren, daar hij bij de aanvaarding van zijn ambt, die in 1459 viel, naar wij weten, 45 jaar oud was. De „goede gewoonten”, gelijk deze waren ingesteld door Johannes Brinckerinck, werden ook bij zijn intrede in het Meester-Geertshuis nog vrij algemeen in acht genomen, al trof hij zusters aan, die nog maar aan het begin van een devoot leven stonden; voor de vorming van deze gaf hij zich alle moeite. Klaarblijkelijk was in het huis een merkbare verkoeling van de eerste vurige devotie ontstaan; hij neemt daarom verschillende maatregelen om het geestelijk leven weder op te heffen. Hij verordent allereerst, dat de zusters de Mis in huis zullen hooren, en niet in de kerk moeten gaan. De bedoeling van deze en volgende voorschriften is de zusters zooveel mogelijk van de wereld gescheiden te houden. Reeds tijdens Johannes Brinckerinck was een altaar in het huis opgericht, en dus de gelegenheid daarvoor gegeven. Toch hield men er zich, naar het schijnt, niet aan. Egbert ter Beek heeft in 1470

een dergelijk voorschrift moeten geven voor het Kerstekens- en Brandes-huis, gelijk wij zagen (§ 7). Eenige jaren later schreef Peter van Amsterdam voor, dat de zusters op kerkelijke feestdagen niet met haar verwanten uit de wereld mochten praten. Zij moesten des namiddags in de kapel gaan zitten, en daar lezen of schrijven uit de H. Schrift, of bidden. Van dit gebruik wordt 124b melding gemaakt. Daarna verordende hij, dat niemand in de „weer”, het erf en de gebouwen, mocht komen zonder zijn verlof, en dat ook geen zuster de „weer” mocht verlaten zonder zijn toestemming. Ook uit ons hs. (134b) blijkt, dat de zusters verlof moesten vragen om buiten de „weer” te gaan. Wanneer zij met haar verwanten wilden spreken, dan moest dit geschieden voor een venster en in het bijzijn van een „hoersuster.”¹⁾ Hij verbood den zusters iets van haar verwanten te vragen; binnen het huis moesten zij alles ontvangen, wat zij noodig hadden. Ook hielp hij liever armen aan een plaats dan rijken. Hij schreef later nog voor, dat de zusters voor en na de Communie het zwijgen in acht moesten nemen. „Noch heeft hij den susteren veel ander gueder punten ingesat,” verzekert zijn biograaf.

Al deze voorschriften moesten er toe medewerken het eenig doel te bereiken, dat hij zich voor oogen had gesteld: het godsdienstig leven der zusters zoo hoog mogelijk op te voeren. Hij placht dan ook dikwijls te zeggen: „Susteren, onse lieve Here is mijn getuych, dat ic anders niet en begeer dan u ewige zalicheit.” De zusters hadden den grootst mogelijken eerbied voor haar rector, zoodat zij nauwelijks in zijn tegenwoordigheid durfden te verschijnen; zij noemden hem een apostolisch man. Zijn collaties hoorden zij met de grootste stichting, evenals zijn lezen van de Mis haar ten zeerste stichtte. Eens op een Kerstnacht, toen deze waardige priester de Mis celebreerde, en de Hostie omhoog hief, zag een der zusters een schoon kindje op zijn handen²⁾. Peter van Amsterdam stierf in 1483, nadat hij 25 jaar lang het rectoraat bekleed had.

Van de verdere rectoren zijn ons nog slechts enkele namen bekend. Wij vinden als zoodanig vermeld: *Claus van Euskerken*, die in 1520

1) Deze benaming van de zuster, welke bij het gesprek tegenwoordig was, komt in ons hs. niet voor. Wel in D 71, 263; het was in de M. E. de gewone benaming voor degene, die men heden „luisterzuster” noemt (Stellwagen 160). 2) Verschijningen van het kindeke Jezus in de Mis worden in de devotielectuur der M. E. meermalen vermeld. Caesarius Heisterbacensis geeft verschillende voorbeelden in het negende boek van zijn „Dialogus miraculorum”; zie ook de „Fragmente der Libri VIII miraculorum”, ed. A. Meister, I. I, c. 8.

stierf. Een bloemlezing uit zijn collaties, door de zusters van het huis samengesteld, is nog bewaard gebleven.¹⁾ Volgens het necrologium van het Heer-Florenshuis stierf in 1551 de rector van het Meester-Geertshuis, *Abel Marborch*. (Dumbar, Dev. I, 619) Tenslotte wordt in een akte van 1581 *Hermannus Agneus* genoemd als pater van de stichting, l. c. I, 556.

In de Statuten wordt uitvoerig gesproken over de *meisterschen*, haar verkiezing uit en door de zusters, en haar bevestiging door de Schepenen. Daar blijkt, dat zij niet alleen het toezicht hebben op het gedrag der zusters, maar ook belast zijn met de zorg voor het oconomisch bedrijf in het Meester-Geertshuis. Dat het een belangrijke betrekking was, die den geheelen mensch vergde, blijkt o.a. wel hieruit, dat de zusters een zekeren tegenzin in dit ambt hadden, zie § 13. Wel werd er elk jaar een nieuwe verkiezing gehouden, maar de gewone gang van zaken was, dat de meisterschen werden herkozen; ook dat zal wel in verband gestaan hebben met het gewicht dier functie. Boven (§ 3) werd er op gewezen, dat er aanvankelijk slechts één meistersche was. Reeds spoedig schijnt het aantal uitgebreid te zijn tot twee. Ons hs. noemt Salome Sticken en Barte ter Clocken als gelijktijdig werkzaam (59d, 60a), maar vermeldt, dat daarvóór Nyese Felix moeder was, die in 1411 stierf. Salome Sticken was moeder tot 1412 en Barte ter Clocken tot haar dood in 1434. Daarna worden Elizebeth van Boemel, † 1447, en Beerte Swijnkens, † 1449, tezamen genoemd (60d). In den tijd, toen ons hs. werd geschreven, in het laatst der 15e eeuw (zie § 19), was het aantal meisterschen blijkbaar weer van twee op één teruggebracht, misschien wel in verband met een mogelijken teruggang der bevolking van het huis (cf. § 15). Uitdrukkelijk wordt ons namelijk 31a vermeld: „Ende in dier tijt, dat die wijngaert ons Heren aldus bloyende was mit desen heiligen ende goddienstigen zusteren, doe hadde wi twie moderen of meisterschen”; genoemd worden dan Beerte Swijnkens en Elizebeth van Boemel. In overeenstemming daarmede vinden wij in akten bij Dumbar, Dev. I, 551—553, 556 uit de jaren 1498, 1501, 1598 telkens maar van één „mater” of „matersche” gesproken.

Onze gegevens zijn ontoereikend om de opvolging der meisterschen te reconstrueeren. Behalve de hier bovengenoemde moeders vermeldt ons hs. nog terloops in het leven van Mette ten Barchuys,

1) Ed. D. A. Brinkerink, A K G, N S 3, p. 232 v., 353 v.

† 1429, dat zij vroeger een tijdlang moeder is geweest (47b), zonder dat wij verder vernemen in welken tijd. Hier staan wij dus voor dezelfde moeilijkheid, welke zich reeds vroeger deed gevoelen: het was de schrijfster van ons hs. alleen te doen om biographieën ter stichting te schrijven; een geschiedenis van het Meester-Geertshuis te leveren lag geenszins in haar bedoeling. Wat wij uit andere bronnen omtrent de meisterschen weten, is weinig. Uit D 43 volgt, dat Eefse Hodden, die later meistersche te Diepenveen was, dit ambt vóór 1392 een tijdlang in het Meester-Geertshuis bekleedde. Dumbaar, die, op grond van de door hem gepubliceerde verkorte Statuten, er van uitgaat, dat slechts één meistersche tegelijk het ambt bekleedde, geeft nog de volgende namen: Mechtelt Haveroot, † 1452, Elisabeth Gosens, † 1466, Alyt van Aken, † 1484, Berte van Sanden, † 1506, Isentrude van Mekerén, waarvan hij geen sterfjaar opgeeft, Wendelina Sgreven tot 1562, Angnes ter Hege tot 1576, Lubbe Timmers, † 1581, terwijl hij als laatste noemt: Jenneken Ebbings. In het leven van Peter van Amsterdam ¹⁾ wordt Barte ten Zande genoemd als moeder van het Meester-Geertshuis, terwijl in de bovengenoemde akte van 1501 Barte ten Sanden als „mater” voorkomt. Waarschijnlijk is de in 1506 gestorven Berte van Sanden dezelfde persoon. Wie Isentrut van Mekerén is, of zij een verwante was van Harmen van Mekerén, † 1447, of van Hermen van Mekerén, † 1453, dan wel van Nyese van Mekerén, † 1449, is niet meer na te gaan. Met de eveneens in ons hs. genoemde Ysentrut van Mekerén, zuster van Hermen van Mekerén, is zij niet identisch, want deze stierf in 1470 ²⁾. Wat Jenneken Ebbings betreft, zij komt voor in de bovengenoemde akte van 1598.

De Statuten spreken van „meystersche”, welk woord behalve in het leven van Lutgert van Buderick door Rudolf Dier van Mudén (133d) slechts op twee andere plaatsen voorkomt (31a, 146a). De gewone titel is: moeder. Misschien is „meystersche” de officieele benaming geweest, en is tengevolge van de innige verhouding, welke in het Meester-Geertshuis bestond, de naam moeder in gebruik gekomen. Men zou dit af kunnen leiden uit het spraakgebruik, dat te Diepenveen in zwang was, want D 114 heet het: „Selden plach sie mater anders te heyten dan „lieve moder”, wt rechter mynnen ende onderdanicheit.”

1) Biogr. A A U, 28, p. 272. 2) Devote zusters p. 45, 65.

Ons hs. geeft slechts weinig bijzonderheden over het bestuur der moeders; onze schrijfster heeft in hoofdzaak slechts belangstelling voor het religieuze leven der zusters. Hetgeen wij van de moeders vernemen, heeft dan ook bijna uitsluitend betrekking op haar eigen godsdienstzin en deugdzaamheid, terwijl tevens in het kort geschetst wordt, welke haar invloed was op de instandhouding van het godsdienstig leven in het huis, en de handhaving der goede gewoonten en kloosterdeugden.

Zoo vernemen wij van Barte ter Clocken, dat deze zeer ijverde tegen opzichtigheid in kleederen, boeken en andere dingen. Zij gaf zich veel moeite voor het handhaven der goede gewoonten, en stelde het in het bijzonder op prijs, wanneer de zusters ootmoedig schuld beleden. Over Salome Sticken handelt ons hs. slechts zeer kort, om dan verder naar D te verwijzen. Haar ijver voor de deugden en goede gewoonten in den tijd, dat zij moeder in het huis was, wordt zeer geprezen. Ook toen verloochende zij geenszins haar lust in den arbeid, welke haar dikwijls het werk van anderen al heimelijk deed verrichten; zij placht vaak als een gewone zuster in het werkhuis te werken.

Betreffende Beerte Swijnkens en Elizebeth van Boemel meldt het hs., dat deze voorgingen in de deugden, welke zij van anderen eischten. Scherp bestraffen zij alle opzichtigheid en alles, dat in strijd was met de goede gewoonten; zeer vriendelijk waren zij tegen de zusters, die ootmoedig gehoorzaam waren, en zich op de deugden toeleghden. Beerte Swijnkens werd, gelijk wij zagen, onder het rectoraat van Brinckerinck naar Deventer geroepen, teneinde den zusters de textielindustrie te leeren. Niet alleen het oeconomisch, ook het geestelijk leven nam door Brinckerinck's werken een hooge vlucht, en moeder Beerte was daarbij een voorgangster en vurige ijveraarder voor alle deugden. Zij kon niet slechts streng zijn, waar dit vereischt was, zij was ook vol medelijden met de zieken, en tusschen de zusters en den rector wist zij steeds bemiddelend en verzoenend op te treden. Zeer lette zij er op, dat gulzigheid aan tafel werd tegengegaan; zij zorgde er dan tevens voor, dat de zusters met aandacht volgden, hetgeen voorgelezen werd. Soms ging zij in het werkhuis, en sloeg dan de zusters, die daar werkten, zonder bepaalde reden, 113a ¹⁾); het schijnt, dat zij ten opzichte van de bewoonsters van het

1) Of er in het Meester-Geertshuis veel lichamelijke straffen werden uitgedeeld, valt niet op te maken, er wordt slechts een enkele maal melding van gemaakt.

Meester-Geertshuis de zuinigheid en gestrengheid wel eens te ver dreef. Zij gaf blijk van een groote devotie onder de Mis; het scheen daarbij alsof de vlammen uit haar gezicht sloegen. De devotie, zoo opgewekt, wilde zij liefst zoo lang mogelijk bewaren.

Naast de meisterschen stond een *procuratersche* (12d, 72b), wier zorgen zich vooral over het oeconomisch bedrijf uitstrekten; blijkens 4d, 5d had deze het zeer druk met wereldsche bezigheden. Uit de Statuten, en ook uit 87c volgt, dat de meistersche zich ook met de oeconomie inliet. In hoeverre die werkzaamheden onderling geregeld waren, laat zich niet meer nagaan.

De procuratersche werd in haar oeconomisch beheer bijgestaan door de zuster, die werkzaam was op de „scheerkamer.” Elders draagt deze den naam van „scheerzuster”, welk woord echter in ons hs. niet voorkomt. De „scheerzuster” regelt niet alleen de werkzaamheden in de „scheerkamer”, op haar rust ook de administratie der textielindustrie, en zij voert de besprekingen met degenen, die werk in het huis kwamen brengen en halen (83c, 109c—d). Zij kwam daarbij niet alleen met wereldlingen in aanraking, maar moest zich ook dikwijls buiten de stichting begeven.

Werkzaamheden van meer bijzonderen aard waren aan bepaalde zusters opgedragen. Zoo vinden wij, dat de zusters belast waren met de volgende ambten: zorg voor de koeien (10d, 105c), den tuin (4b), het brouwen (72b), de keuken (70b), de brandstof (129a), het linnen (23c), de wol (65a, 67b), het naaien (72b), het voetwater (128d), de zieken (72b), de boeken (144d), het wijwater (121c), het waarschuwen voor het gaan naar de Mis (93a), de opleiding der zusters. Daarentegen wordt het ambt van portierster in het poorthuis (21a, 109b) niet uitdrukkelijk genoemd.

Het gewichtigste van deze ambten was het opleiden der zusters. De jongere zusters waren daarvoor toevertrouwd aan de zorgen van de ouderen, die de nieuwelingen in alles voorlichtten, en zich in het bijzonder met haar innerlijke, godsdienstige vorming belastten, terwijl de jongere zusters van haar kant meer vrijmoedig konden spreken over haar gemoedsleven met deze leidsvrouw, dan met de over allen gestelde meisterschen. Zoowel de beschermvrouw als de beschermeling, de leidende zuster dus evengoed als de geleide, wordt aangeduid met den naam „spreecsuster.” ¹⁾ In Diepenveen, waar dit

1) Zie 21a, 53c, 66d, 68c, 88b, waar dit woord de beteekenis heeft van leidsvrouw, en 85d, 86c, 96b, 110d, 117a, waar het in den zin van beschermeling is te verstaan.

instituut evenzeer voorkomt, heeft dit woord alleen de beteekenis van beschermeling (D 104, 107, 120, 232); de leidsvrouw heet daar „meystersche” (D 12, 103, 105). Te Windesheim sprak men van een „frater consiliarius” (Chron. Wind. 64). Hoe de wederzijdsche rechten en plichten waren, of die wel nauwkeurig waren omschreven, blijkt niet; evenmin, wanneer de verhouding ophield, en de nieuwelingen, evenals de gewone zusters, rechtstreeks onder de meesterschen kwamen te staan. Wel schijnt uit 88b te volgen, dat een dergelijke band nog kon blijven bestaan, als de nieuweling reeds tot oude zuster was geworden. Misschien ook bleef de verhouding vrijwillig nog langen tijd voortduren, nadat officieel de band was losgemaakt. Dat de verhouding in elk geval slechts tijdelijk was, blijkt uit 53d. Het aantal aan een zuster toevertrouwde nieuwelingen was niet beperkt tot enkelen; soms had een oudere zuster tot twintig jongeren toe in opleiding (86c). Een andere vraag is, of deze instelling reeds van den aanvang af heeft bestaan. Hoogstwaarschijnlijk niet. Aanvankelijk waren het immers alleen „oelde, guetwillige vrouwen” (12b, verg. 9d), die in het Meester-Geertshuis woonden; eerst toen er „jonferkens” kwamen, en wel spoedig in vrij groot aantal (12c), en nog zeer jong in jaren (zie § 5), zal dit instituut in den dagelijkschen omgang der zusters zijn ontstaan, en zich hebben ontwikkeld, en daarna zijn gesanctioneerd.

9. *Godsdienstig leven.* — Het middelpunt van het godsdienstig leven in het Meester-Geertshuis was de vereering van den Christus, zoodat men zelfs sprak van „Jezus, de God der Begijnen,” waartegen Johannes Brinckerink prediken moest (cf. § 8). Het leven met God trad daarnaast meer op den achtergrond, hoewel niet is na te gaan in hoeverre de Christusvereering overwoog, daar in het voorstelingsleven der zusters geen scherpe scheiding bestond. Het woord „onze lieve Heer” wordt blijkbaar soms promiscue door haar gebruikt, hetgeen de verwarring nog grooter maakt. Dikwijls is de beteekenis niet twijfelachtig, wanneer er sprake is van de Passie en de Wonden van „onze lieve Heer”, van de aanwezigheid in de Mis, of van het verlangen „onze lieve Heer”, d. i. de Hostie te gebruiken (1c), dan wel, wanneer het heet, dat „onze lieve Heer” gebeurd wordt, de Elevatie van de Hostie plaats vindt (93c, 139a). Op andere plaatsen (zie b. v. 34a, 46b, 97a, 114b, 123b) is met „onze lieve Heer” klaarblijkelijk God bedoeld. Vele plaatsen laten echter geen nadere

bepaling toe, en blijkbaar hebben ook de zusters daar aan geen scheiding gedacht.

Voor God, den Vader (98c), gevoelden zij een eerbiedige vrees (103a). Sterk was haar geloof aan een goddelijke Voorzienigheid, die alles regelt; alles namen zij als komende uit Gods hand, zoowel rampen als geluk, deugden zoowel als ondeugden. De lotswisselingen, welke zij ondervonden, beschouwden zij als door een hogere macht bewerkt (65a, 85d, enz.). Wanneer zij in een zware ziekte vielen, dan was het God, die haar daarmede „begavet” had (23c, 74d, enz.), gelijk Hij ook haar herstel bewerkte (106b). Ook andere beproevingen, angst en verleiding (97d, 100b, enz.), aanvaardden zij als door een hogere macht over haar beschikt. Alle deugden en goede eigenschappen beschouwden zij als Gods geschenken; een zuster achtte alle goede werken, door haar verricht, en alle goede hoedanigheden, die zij bezat, goddelijke gaven, niet door eigen kracht verworven (99c). Een andere zuster hoopt met Gods hulp zich te zullen beteren (25a); standhouden in het goede werd aan Zijn hulp toegeschreven (44c, 95a). Een goed verstand was voor haar een genadegave (84b); lust tot inspannenden arbeid (91d) en handigheid in het werken (24c, 119c, 123a), medelijden met zieken (112b), Schriftkennis werd haar evenzeer geschonken (117b—c). Anderen ontvingen de gratie der welbespraaktheid (12c, 48a), of van stilzwijgendheid onder het werk (51c). Vol dankbaarheid waren zij voor de genadegave eener innige devotie (113d, 123b), of voor de ingeving eener bijzondere devote oefening (117c); ook voor het dienen van God in het algemeen (111b, 115a, 123b), en het feit, dat Hij haar uit de wereld der zonden geroepen had (66c, 123b).

In de Christusvereering bereikte haar devotie een hoogtepunt. De Christus was voor haar de „geminde Bruidegom”, en in verband daarmede konden zij zichzelf „Godsbruid” noemen (59c). Christus was haar troost (3a), haar Helper in de moeilijkste omstandigheden, waar menselijke hulp haar verliet (51a). Toen een zuster zonder de Eucharistie genoten te hebben stierf, bracht Hij Zelf haar dit Sacrament, gelijk zij na haar dood openbaarde (69c). De vereering voor den Christus kwam vooral tot uiting in de overdenking van de Passie, welke meestal het onderwerp van de overpeinzingen uitmaakte (16c, 26a, 30a, 96c, 123b), en de zusters tot tranen kon roeren (2b). In het bijzonder hielden haar gedachten zich daarmede bezig onder de Mis (64a-b, 110a), maar ook in haar stervensuur (66b). Het

is ook een zeer eigenaardig kenmerk der devoten tijdens haar werkzaamheden een zeker verband te leggen tusschen dat werk en de Passie des Heeren, haar werk te schikken in Zijn Passie (30a). Zoo kunnen zij er van spreken te spinnen in de wonden van „onze lieve Heer” (23c). Indien storende beelden of zondige overdenkingen haar kwelden, dan trachtten zij die te verjagen door haar aandacht te concentreeren op het lijden van den Christus (97b). De Passie was haar toevlucht in moeilijke omstandigheden, wanneer zij vernederingen ondergingen (12b), of andere onaangenaamheden (66c). Als een zuster iets onaangenaams ondervond van een harer medezusters, dan placht zij zich deze zuster voor te stellen, staande onder het Kruis, besprenkeld met Christus’ bloed, en haar ontstemming verdween (145a). Zoo was de Passie de oorzaak van haar overwinning op het kwade, en kon deze naar het Psalmwoord „die toern oere starcheit” heeten (97c). Lutgert van Buderick sprak van den schat, waarmede al onze schuld betaald kan worden (136c). Wie zich gestadig bezighield met het overdenken van de Passie, zoo meende een andere zuster, „dien vielen die ghebreke of.” (145d) Het is begrijpelijk, dat deze veelvuldige overdenkingen een der zusters den wensch deed uiten, dat zij een weinig mocht ondervinden van het leed door Christus doorstaan (125b). Een andere zuster zocht in haar eigen leven parallellen met Christus’ lijden; zij was negen maal uitgezonden, en vergeleek nu deze hare wederwaardigheden met de negen leidingen in Jezus’ Passie (98b). Ook werd blijk gegeven van een bijzondere vereering voor Jezus’ Wonden (97d, 101a, 106c). Naast het lijden trad het leven en de kindsheid van den Christus minder naar voren, al verdiepten de zusters zich eveneens daarin (124a, 136b), gelijk zij ook Christus’ deugden overpeinsden (64a-b).

Haar innige Christus-vereering deed haar met de grootste godsvrucht de Mis bijwonen (6b, 13d, 59a, 64b, 113c, 126b). Sommigen stortten daarbij tranen (79b, 136a), of konden haar ontroering niet verbergen (92b). Anderen werden somwijlen gesticht door de aandacht, waarmede sommige zusters de Mis hoorden (20d). Teneinde de devote stemming door de Mis opgewekt, zoolang mogelijk ongestoord te laten, spraken zij liefst niet vóór het eten, dat des middags plaats vond (113d, 131a, 145b). De Mis werd elken morgen gelezen, gelijk dat nog gebruikelijk is (93a).

Soms bij ziekte gaven zij te kennen, welk een vurig verlangen zij gevoelden naar het Sacrament des Altaars (1c). Wanneer Lyzebeth

van den Damme het Sacrament zou ontvangen (16c), dan kon zij te voren haar getijden niet goed zeggen; een andere zuster nam zich acht dagen daarvoor en daarna bijzonder in acht (18c). Salome Sticken vermocht dan zelfs niet te slapen (120b). Ook anderen waren vervuld van een eerbiedig ontzag en vurige begeerte, al uitte dit zich bij haar niet op zulke sterke wijze (96a, 128a, 136a).

Wat nu betreft de derde persoon der Triniteit: dit begrip komt alleen 136c voor. Van den H. Geest als kracht Gods is op verschillende plaatsen sprake. Muntte een zuster uit door vroomheid, dan heette het wel, dat de H. Geest uit haar oogen zag (134b), en wanneer zij bemiddelend optrad, en door haar woorden den bedreigden vrede poogde te herstellen, dan was dit, omdat de H. Geest op haar tong zetelde (131c). Een zuster onderging de heftigste verwijten van haar medezusters, die door den H. Geest kennis hadden gekregen van haar gebreken (129d). Andere zusters hielden bij haar inkeer tot God het hart geopend voor de inwerking van den H. Geest (100b), of verwachtten Diens komst in het stervensuur (59b). Van moeder Elizebeth van Boemel verklaarde zuster Sweene Holtijnges (73d), dat deze door den H. Geest geleid werd bij haar bestuur.

In vergelijking met de Christusvereering treedt de verheerlijking van *Maria* op den achtergrond, gelijk men meer kan opmerken, dat in nonnenkloosters de Jezusvereering overweegt, terwijl *Maria* meer geëerd wordt in de monnikskloosters. Het is dan ook begrijpelijk, dat Peter van Amsterdam, de vijfde rector, ijvert voor een meer innige Mariaveereering ¹⁾. *Maria* eerden zij als de Moeder Gods (80c, 88a, 136b). Haar ter eere spon een der zusters (23c), en een andere zuster schonk bij de komst in het huis hare sieraden aan *Maria* (4a). Op een nog inniger vereering wijst het verhaalde op fol. 103d; toen zuster Gerbrich ten Voerde nog in de wereld verkeerde, lag zij ten gevolge van een ongeval zwaar ziek; de H. Maagd verscheen haar in den droom, en beloofde haar genezing, indien zij een religieuze wilde worden. Daarmede is het aantal gevallen, waarin *Maria* genoemd wordt, ook bijna uitgeput. De rector Rudolf Dier van Muden noemt haar 114d. Op fol. 82c wordt gesproken van het „Ave *Maria*”, terwijl wij 125a de gewoonte der devoten vinden om bij een ontmoeting elkander te begroeten met de woorden Jezus en *Maria*.

Evenals de Marialatrie treedt ook de vereering der *Heiligen* meer

1) Biogr. A A U, 28, p. 264.

op den achtergrond. Vermeldenswaard is, dat een der zusters geloofservaringen ondervond, welke met S. Bernardus in verband stonden; denzelfden Heilige, voor wien ook Geert Groote een bijzondere vereering gevoelde ¹⁾. Daarnaast vinden wij er melding van gemaakt in het leven van sommige zusters, dat zij een groote vereering gevoelden voor de Heiligen in het algemeen, wier namen en feestdagen een harer alle kende, zoodat zij anderen daarmede kon voorlichten (132c, 136b).

Van *Reliquieënvereering* is slechts éénmaal sprake in het leven van Lutgert van Buderick, beschreven door den rector (136b), terwijl het nog een open vraag blijft, of deze zuster zich bijzonder onderscheidde door haar vereering van de Reliquieën der Heiligen, dan wel of Rudolf Dier van Muden dit slechts volledigheidshalve heeft willen vermelden.

Waar de Heiligenvereering weinig op den voorgrond trad, verwondert het ons niet, dat wij ook van het geloof aan de *Engelen* niet veel melding gemaakt vinden. Van één zuster heet het, dat zij een bijzondere devotie toonde op de feestdagen aan de Engelen gewijd; zij ook werd niet moede van de Engelen te spreken, en gaf blijk van een vurig verlangen naar vereeniging met de hemelsche Engelenkoren (86a). Van Lutgert van Buderick verhaalt de rector, haar biograaf, dat zij voor de Engelen een groote vereering had (136b). Ook hooren wij meermalen van den geleiengel, dien elke geloovige heeft (88a), terwijl de overweging, dat de Engelen haar daden en overpeinzingen gadeslaan voor de zusters een aansporing is tot nog grootere inspanning (120a).

Een leven geheel gewijd aan de meest innige devotie, een voortdurend zich bezighouden met het goddelijke en heilige deed een zekere *gemeenzaamheid* daarmede ontstaan. Het kan ons dan ook niet verwonderen, dat dit vertrouwd zijn met het allerhoogste een van de zusters er toe brengt zich in den hemel een „geslachte” te maken (127c). De Christus werd haar vader, Maria haar moeder, S. Augustinus en S. Bernardus haar broeders, S. Thomas Aquinas haar oom, terwijl weer andere Heiligen haar neven en nichten werden.

De zusters bezaten een zeer levendige voorstelling van den *duivel* en van het kwaad door dezen aangericht. Het was niet alleen in de wereld, die onder het juk van den duivel lag (49c), waar het schouw-

1) Thomas a Kempis, Vita Gerardi Magni c. 16, § 4, Opera p. 780.

tooneel was van zijn praalvertoon (48c, 49d), dat hij zijn macht deed gelden; ook legde hij den religieuzen lagen, zoodat een der zusters Gods hulp aanroept om zich daarvoor te kunnen vrijwaren (137a). Als een ingeving van den duivel beschouwden zij het, wanneer de meening bij haar ingang vond, dat het leven als religieuzen haar te zwaar was, en zij naar de wereld terug verlangden (67a, 140b). Ook kleine overtredingen binnen haar kloosterleven werden door den duivel bewerkt; b.v. een ongepast verlangen naar een weinig verstrooiing (117d). Hij trachtte haar godsdienstzin en lust in goede werken te verminderen (126a, 137a). Vooral jonge, onervaren zusters waren toegankelijk voor deze geheime duivelsche influisteringen (88b). De overtuiging, dat de duivel in staat was groot onheil aan te richten, deed haar vurig verlangen haar naasten uit zijn macht, „uuten kennebacken des duvels” te verlossen (12d, 50c). In het bijzonder deed de duivel zijn macht ten kwade aan het sterfbed gevoelen, wanneer onder den indruk van den naderenden dood een twijfel levendig werd aan de zekerheid van het behoud. Zijn laatste aanvallen werden des te heftiger, en hielden des te langer aan (77d, 106b); vermeende of in de biecht verzwegen tekortkomingen werden de stervende voorgelaten. De duivel vertoonde zich somwijlen in een meer zinlijke gedaante: in den droom wel als een zwarten hond (98a, 126a), ook achtten de zusters hem in staat de bedriegelijke gedaante van een engel des lichts (99c) aan te nemen.

Het was het geloof in de kracht van het zoenoffer gebracht door den Christus, den Verlosser (12d, 102d, 134d) en het vertrouwen in de verdiensten harer goede werken (10d, 132d), dat den zusters hoop gaf tenslotte de hemelsche zaligheid te verwerven. Het vurig begeeren voor immer met haar geliefden Bruidegom vereenigd te worden, deed haar soms innig verlangen naar haar *stervensuur* (3b, 127c), vooral bij ziekte (1a), of wanneer zij haar einde niet ver meer waanden (3b). Het moest louter de liefde tot den Christus zijn, welke haar zoo naar den dood deed verlangen; niet de wensch bevrijd te worden van de smarten eener langdurige ziekte; daarom maakte een zuster zichzelf er een verwijt van, toen zij op haar ziekbed lag, en naar den dood verlangde, daar zij vreesde, dat haar stervensbegeerte alleen voortkwam uit den wensch van haar lichaamslijden te worden verlost (136d).

Ons hs. maakt niet uitdrukkelijk melding van vrees voor de hel; toch zal die vrees niet ontbroken hebben bij deze volgelingen van

Geert Groote, die zelfs Ruusbroec beangst trachtte te maken voor de helsche straffen ¹⁾, al was ook het *vagevuur* voldoende om haar peccata venialia te zoenen. Een zuster, die naar een zekere zelfstandigheid streefde, moest in het *vagevuur* zwaar lijden, waarbij het gebed der Kerk en harer medezusters haar minder te stade kwam dan anderen zielen (46c); een andere zuster moest ook langdurig lijden voor tekortkomingen, welke onvermeld blijven (108a). Ook in het Meester-Geertshuis vindt men de in de M.E. meer voorkomende meening, dat het ondergaan van beproevingen en zwaar lichamelijk lijden in dit leven de reinigende kracht van het *vagevuur* kan vervangen (87a, 75a). Bij de zusters bestond het vertrouwen, dat de verdiensten van den Christus ook het lijden in het *vagevuur* konden verkorten (101c).

Behalve door het deelnemen aan de hier boven besproken voorgeschreven godsdienstoefeningen was er nog velerlei gelegenheid voor devote overpeinzingen. Onder het werk, bij het spinnen (23b, 58b), of het werken aan het weefgetouw (63d, 65a, 119d) gaf ieder zich over aan zijn religieuze overdenkingen; zoodat van een zuster kon worden gezegd, dat zij zeer godsdienstig placht te werken (88a). Zelfs het tappen van het bier (26b), het openen van een deur, het ontsteken van een kaars (18b), het uitgieten van een emmer water (72d), kortom de geringste bezigheid, geschiedde, of behoorde althans, volgens de meening der devoten, te geschieden in vrome aandacht. Bij het werk zonden zij ook korte gebeden op (16b, 26a), zelfs onder tranen van devotie (58b). De drukke werkzaamheden in de keuken (26a, 70b, 82c, 104d, 106c), en de vele beslommingen aan het ambt van meistersche (17b, 115d, 116b) verbonden, deden haar den grootsten tegenzin in deze betrekkingen gevoelen.

Tot dit samengaan van handenarbeid en devote overpeinzingen moest het wel komen, daar hier geen scheiding bestond tusschen arbeidende slaven en diegenen, die levende van dien arbeid hun individualiteit konden ontwikkelen, als bij de Grieken; en daar hier evenzeer ontbrak de Christelijke omzetting hiervan, het werken opgedragen aan de conversbroeders, en het contemplatief leven voorbehouden voor de kloosterlingen, gelijk dit het eerst door de Cisterciënsers tot volle ontwikkeling werd gebracht. Zoo moesten de zusters er toe komen alles met, niets zonder religie te doen.

1) Verg. de mededeeling van Henricus Pomerius, An. Bollandiana 4, p. 290.

Zeer opmerkelijk is in dit verband een maatregel, genomen door Andries IJserens, moeder van het Lamme van Dyese-huis, in overleg met den rector, Jaspar van Marburg ¹⁾. In dit zusterhuis werd het weven afgeschaft, en daarvoor in de plaats alleen het spinnen gesteld, daar dit minder inspannend was en meer gelegenheid liet tot devote overdenkingen. In ons hs. kan men dan ook meermalen lezen, dat de bewoonsters van het Meester-Geertshuis zich niet gelukkiger voelen, dan wanneer zij, vrij of ontslagen van elk „officie”, rustig kunnen zitten in het werkhuis, de handen aan het eentonige werk, dat weinig oplettendheid vereischte, den geest in gemeenschap met den Christus. Eentonig waren de werkzaamheden in het Meester-Geertshuis, dit blijkt uit 141a, waar verteld wordt, dat een zuster het uur van den dag kon opmaken uit de hoeveelheid arbeid, die zij verricht had.

Niet alleen onder het werk, ook aan tafel trachtten zij haar stemming te bewaren (6b, 109c, 112c). Wanneer haar dagtaak was volbracht, dan spoedden zij zich naar de slaapzaal, om daar naast haar bed gezeten zich over te geven aan haar meditaties (44c, 70c, 84a, 105a, 117c). Een zuster placht de uren des morgens voor de Mis in het bijzonder aan haar devotie te wijden (64c). Men wordt hier herinnerd aan een woord van Claus van Euskerken, die in een zijner collaties ²⁾ de uren van den morgen en des avonds bij het bed noemt als de meest geschikte voor het houden van vrome overpeinzingen. Misschien waren ook in het Meester-Geertshuis de bedden door een schot gescheiden, zoodat de zusters elkander niet konden zien. De Const. I, II schrijven dit voor (p. 303, 406). Zoo konden zij dus, wanneer zij zich bij haar bed terugtrokken, zich vrij ongestoord aan haar meditaties overgeven.

Zeer bedreven waren de bewoonsters van het Meester-Geertshuis in de H. Schrift, waarvan zij telkens getuigenis gaven (10b, 45d, 109a, 112c, 117b, 132b). Van een zuster wordt zelfs vermeld, dat zij zoo vertrouwd was met deze lectuur, dat zij daarin even gemakkelijk las, als een ander een korf met appelen op weet te lezen (144d). Daarnaast werd echter groote waarde gehecht aan het houden van godsdienstige overpeinzingen zonder toepassing van de lectio of andere hulpmiddelen. Zoo wordt het 59a in een zuster geprezen, dat zij onder de Mis in de diepste aandacht verzonken is, terwijl zij daar-

1) A A U, 2, p. 201. — Moeder en rector stierven in 1502. 2) A K G, NS 3, p. 239.

bij meestal geen boeken gebruikt; en 29d heet het van de zusters: „alte weynich sach men, dat si boeke besichden inder tijt des gebedes.” Een andere zuster gaat bij de jongeren het vele lezen tegen (117b). Het bidden van den rozenkrans zonder meer wordt onvoldoende geacht (30a).

De mystiek in haar meest zuiveren vorm vinden wij in het Meester-Geertshuis niet; daartegen verzette zich de nuchtere Nederlandse volksaard. Innige devotie kan men hier waarnemen, maar geen extase; wel een verhit gelaat als uiting dier devotie (64b, 113c), maar van een glanzend, lichtend lichaam, waarin een in verrukking verkeerend mysticus door zijn naaste omgeving gezien wordt, is nergens sprake. Geen lichaamsverheffing bij het gebed. Van een verschijning van het kindeke Jezus (aan Katharina van Arkel, de blinde) wordt slechts éénmaal (124d) in het hs. melding gemaakt.¹⁾ Wel heerschte er afschuw van het lichamelijke (zie vooral 132b), maar geen strenge ascese, welke juist tot excentriciteiten kan voeren: men denke b.v. aan de Flagellanten. Zelfpijniging komt zeer weinig voor (54c, 123c, 126d, 133c, 134a); vasten en waken worden niet genoemd.

Toch blijkt het duidelijk uit de devotie en deugden der zusters, hoezeer haar religieusiteit verwant is aan de mystiek. De vurige begeerte naar vereeniging met den Christus doet afscheid nemen van de wereld, van ouders en bloedverwanten, van alle genoegens dezer wereld en ook van het bezit. De wensch, zoo weinig mogelijk bij de religieuze overpeinzingen gestoord te worden, doet verlangen naar werk, dat eentonig verloopt, zonder veel beslommeringen te geven; doet verlangen naar zwijgen en eenzaamheid ook in deze kloosterachtige omgeving, voert er toe alle storende fantasiebeelden zooveel mogelijk af te sluiten. De afschuw van het zinlijke — den mystieken zoozeer eigen, daar in de extase de ziel het lichaam schijnt te verlaten — uit zich in uiterste soberheid van spijs en drank, en kleeding. De eisch van zelfvernietiging — bij den mysticus een gevolg van de ervaring in de extase, gedurende welke de individu opgaat in de godheid — is niet gehandhaafd. Daarvoor treden echter in de plaats verwante gedachten: ootmoed en gehoorzaamheid. Tenslotte de

1) Andere visioenen van godsdienstigen inhoud worden vermeld van twee zusters, die deze ervaringen maakten gedurende een tijd van ziek zijn (verg. § 21). Als bijdrage tot de kennis van de godsdienstigheid der zusters mogen de verschijningen van afgestorvenen (waarover men diezelfde paragraaf vergelijkte) niet gerekend worden.

liefde tot den naaste — welke bij den mysticus niet ontbreekt, maar een geheele vervorming heeft ondergaan, zoodanig dat de belangstellende liefde in de medemenschen is uitgedoofd — komt ook hier voor. Het leven met den Christus heeft de devoten — voor wie elk egoïsme een scheiding van God beteekent — met zulk een overgrootte liefde vervuld, dat zij daarvan uiting moeten geven aan haar medezusters in het algemeen, in een „gemyene mijnne” (82b) tot de „gemyene zusteren” (70d); ook jegens diegenen, die haar moeilijk zijn, zelfs in het bijzonder tot diegenen (zie vooral 129a en verg. 5a). Opmerkelijk is in dit verband de volgende uitspraak van Claus van Euskerken: „Ende vele naerre sinne wi malkanderen dan ofte wi natuerlike susteren weeren.”¹⁾

10. *De zusters in hare verhouding tot de kloostergeloften.* — Geleijk reeds opgemerkt is, behoefden de zusters bij haar intrede in het huis geen geloften af te leggen; toch werden de drie kloostergeloften metterdaad ten uitvoer gebracht, en streng gehandhaafd.

Wie wilde trouwen verloor haar plaats in de stichting; weduwen mochten niet opgenomen worden. Ook op andere wijze, door het verbod van bakerdiensten te verrichten, en het voorschrift zich verre te houden van alle „visevase, die mynnerscap heet”, werd getracht de zusters te behoeden tegen de aardsche liefde.

Onvoorwaardelijke gehoorzaamheid was mede een der voornaamste eischen; er werd een strenge tucht in het huis gehandhaafd. De zusters hadden weinig gelegenheid eigen wenschen te volgen, en misten alle zelfstandigheid. Sommigen kostte het niet weinig inspanning en zelfverloochening zich daarin te schikken (91c—d, 126c); anderen konden zich beter aanpassen; zoo heet het 11b van een zuster, die gehoorzaamheid boven alles achtte, „dattet oer alleens scheen te wesen, weer dat si mysse hoerde, of dat si mes gedragen hadde”. Een andere zuster dreef de gehoorzaamheid zoo ver, dat haar oversten goed toe moesten zien, wat zij haar bevalen, want zij gehoorzaamde blindelings (93a). Voor degenen, die zich op den duur niet konden vinden in de leefwijze van het Meester-Geertshuis, werd het verblijf in de stichting een groote kwelling; dit blijkt uit het leven van twee zusters, die de ware roeping misten. Daar zij bleven volharden bij haar voornemen in het huis te blijven, leed haar

1) Coll. A K G, NS 3, p. 258—259.

gezondheid dermate, dat zij tenslotte aan tuberculose overleden (138c, 140b).

In den aanvang werd de gelofte van armoede als het ware afgedwongen door uitwendige oorzaken. Toen verkeerde de stichting in behoeftige omstandigheden, gelijk dat wel meer bij de oprichting van kloosters het geval was; in ons hs. wordt een afzonderlijk hoofdstuk gewijd aan de beschrijving van die aanvankelijke armoede (5d enz.). Later, als het Meester-Geertshuis tot een zekeren stoffelijken bloei komt, blijft toch deze gelofte in de praktijk gehandhaafd.

Gelijk wij zagen, werd bij het aannemen der zusters niet op bezit gelet. De meeste zusters waren dan ook uit lagere stand (fol. Cc). Toch werden eveneens meer aanzienlijken opgenomen, zoo b.v. Fye van Mekeren, een nicht van Gysbert van Mekeren (43a) en diens beide dochters Hermen en Ysentrut van Mekeren (108b); Griete van Nijënbeeke, uit een aanzienlijk Geldersch geslacht (19d); Styne Zuetelincks, nicht van Florens Radewijns (91b); ook bezitsters van niet onbelangrijke rijkdommen, welke het huis ten goede kwamen (63a, 133b, 143b). Een zuster gaf allerlei kostbare sieraden aan de stichting, en wist verder haar „tijdelijk goed” aan het huis te brengen (4a—b). Blijkens 40c trok de stichting ook renten.

Van ouds gold in het huis de bepaling, dat al hetgeen de zusters van buiten ontvingen, ten algemeenen nutte onteigend werd. Zoo lezen wij dan ook, dat de zusters de kleederen, welke zij meebrachten, moesten afstaan, ten minste de beste stukken (12a, 76c). Eenige malen (55d, 56a, 108d) wordt verhaald, dat geschenken, door verwanten gezonden, niet aan de familieleden, maar aan anderen uit het huis worden gegeven. Uit het leven van Peter van Amsterdam leeren wij, dat deze rector den zusters verbood iets aan haar verwanten te vragen, terwijl hij voorschreef, dat zij alles, wat zij behoefden, uit het huis moesten ontvangen. Blijkbaar werd dus toen aan bovengenoemde bepaling niet meer streng de hand gehouden.

II. *De deugden der zusters.* — Het hoofdstuk „Van der zuster doechden int gemyene” beschrijft uitvoerig de deugden der zusters, en stelt deze als zeer navolgenswaardig voor. Wanneer de literaire vorm van ons hs. ter sprake komt, zal nog gewezen moeten worden op de behoefte der devoten eigen ervaringen te uiten en die van anderen te vernemen. Die ervaringen wekken tevens op tot navolgen; het hs. wil dan ook een deugdenspiegel wezen: zie vooral fol. Cd,

Dd. Hetzelfde doel wordt b.v. nagestreefd door Peter Dieppurch in zijn *Annalen* (ed. R. Doebner p. 152): „... hec rudi aggregavimus stilo, ut, quemadmodum aliorum benefactorum nomina, memorie et pia opera recitantur, sic et nostrorum,” terwijl Johannes Busch in den aanvang van zijn „*Liber de viris illustribus*” aanteekent te willen schrijven: „boni exempli gracia... ad aedificacionem legencium.”

Het hs. heeft een bepaald schema voor een deugdzaam leven, dat men in de verschillende levensbeschrijvingen nagenoeg geheel terugvindt. Dit schema gold als norm, en men wilde het nu ook bij elke zuster aantreffen, en interpreteerde haar daden daarnaar. Zoo heet het van een zuster, die tengevolge van zwaar ziek zijn niet bemerkt, dat zij doorgelegen is, dat zij uit ascetische neigingen niet wilde klagen (59a). Daarom ook werden in een andere zuster kinderlijke eenvoud en onwetendheid zeer geprezen (68d en de aant.). Dit schematisceeren werd vergemakkelijkt door het feit, dat de individueele differentiatie bij deze zusters, meest uit lageren stand, ook geringer was dan bij meer ontwikkelden. Omgekeerd doet een voortgaande ontwikkeling de differentiatie toenemen en het gevoel van saamenhoorigheid verminderen. Een voorbeeld daarvan is de zuster, die blijkbaar verstandelijk de meerdere is, en die zich niet zoo goed weet te schikken in het gemeenschappelijke leven en eigen wegen gaat (46a). Bovendien zijn degenen, die tot een lageren stand behooren, ook gemakkelijker te beïnvloeden.

Reeds uiterlijk was het den zusters aan te zien, dat zij „wat goeds in hadden” (24d, 104c). Haar gansche houding wees op haar inwendig geestelijk leven. Zij gingen met gebogen hoofd (2c, 17d), neergeslagen oogen (84d) en gevouwen handen (109c). Een zuster ging zoo in zichzelf gekeerd over de binnenplaats of elders rond, alsof zij den Christus voor zich uit zag gaan, Zijn kruis dragende (20a).

De wijze van kleding in het Meester-Geertshuis wordt als voorbeeld genoemd in de *Vivendi formula*, tusschen 1435 en '39 door Salome Sticken opgesteld voor vergaderingen; daar heet het (Diepenveen 376—377): „Desidero insuper, sorores carissime, ut humili et abjecto habitu incedatis, sitque vestium vestrarum pannus grossus et rudis, prout est apud sorores nostras Domus magistri Gerardi Mag-ni.” Telkens keert de uitdrukking terug, dat een zuster „oetmodich ende verworpen in oeren clederen” is (14c, 20d, enz.). Haar kleding is eenvoudig (11b, 135c); de ootmoed spreekt er uit (15c, 31b). Zij herstellen haar kleederen zoo lang als zij maar eenigszins kunnen

(142c). Johannes Brinckerinck voelt zich zelfs verplicht eenmaal aan moeder Barte ter Clocken opdracht te geven een zuster een beteren rok te verschaffen (14c). Grooten eenvoud betoonden zij ook in haar boeken (11b, 31b, enz.) en in de andere dingen, welke zij gebruikten (11b, 14c, enz.). Alle „curioesheit”, opzichtigheid, was haar vreemd (15c, 19a, enz.).

In haar verhouding tot menschen uit de wereld, zoo zij daarmede in aanraking kwamen, betrachtten zij groote voorzichtigheid, vooral in gezelschap van „ongelijke” personen (24b, 58a, 62a, 76a, 134a). Zoo spoedig mogelijk brachten zij dan het gesprek op godsdienstige onderwerpen (13a, 109d). Om haar uiterlijk bekommerden zij zich bij dergelijke gelegenheden weinig: een zuster vertoonde zich in haar werkkleeding aan degenen, die haar kwamen bezoeken (109b), en van een andere zuster wordt verhaald, dat zij met een ongewaschen gelaat voor de Schepenen verscheen (71a).

Voor haar oversten hadden zij de grootste vereering (91a, 121c, 130c, 134a), als voor groote heiligen (123d, 130c), en in alles waren zij hun gehoorzaam (81d). De oversten konden alles naar begeeren regelen (10a, 12a); de zusters waren hun niet lastig (14a, 115d), maar onderdanig (79a, 92d). Een zuster schreef alle vermaningen van haar oversten op, teneinde deze beter te onthouden (133d). Allen trachtten de goede gewoonten van het huis in ieder opzicht te vervullen (22c, 79a, enz.). Steeds ijverden zij daarvoor (14b, 60b, 130d), en wanneer zij zagen, dat daarop inbreuk gemaakt werd, dan lieten zij niet na ernstig te vermanen (4c, 18a, enz.). In dit verband is het van belang er de aandacht op te vestigen, welk een bijzondere nadruk door Claus van Euskerken gelegd wordt op het juist naleven van de „goede gewoonten.” Hij wil daarvan niet afzien, ook al zouden er zusters om wegllopen. Nieuwe zusters kan hij wel weder krijgen, maar zijn de gewoonten eenmaal veronachtzaamd, dan is geen herstel meer mogelijk ¹⁾. Hadden de oversten een voorschrift gegeven, dan lieten de zusters „die dinge op ende neder gaen”, dan lieten zij het gaan, zooals het vallen mocht, hoe weinig zij er zelf ook mede mochten instemmen (4c, 18a, 74a, 115d). Indien geen voorschrift van de oversten haar bond, en zij meenden, dat verbetering van noode was, dan werden zij niet moede te vermanen en den rechten weg te wijzen (82b, 112a, enz.), en te ijveren tegen wat niet „recht-

1) Coll. A K G, NS, 3, p. 375.

uut" scheen (56d, 60b, enz.). Zelf streefden zij er naar deugdzzaam voor te gaan (85a), en op te wekken tot de deugden (2d, 9d, enz.), maar ook zoo noodig eigen gebreken ootmoedig te belijden (1b, 2d, 14d, 87b, 122a). Een zuster was tot schreiens toe bewogen, indien zij moest biechten, en niet wist waarvan (51d), en een andere zuster moest door haar biechtvader vermaand worden, of zij de door haar genoemde zonden wel met een gerust geweten kon biechten, „want si wisten wal datt alsoe niet en was, mer dat sijt van oetmodicheiden segede.” (61c) Hoewel hier geen sprake was van een praeconfessie voor de biecht, werd het toch zeer geprezen, wanneer men „open” was tegenover de oversten (133c) en tegenover de oudere zusters (20a, 88b), opdat dezen, bekend met haar zieleleven, den noodigen steun en leiding konden geven; zelfs wordt het als lofwaardig vermeld, dat een zuster bij de komst in het huis haar vroegere leven aan haar „spreekzuster” openhartig beleed, „alsoe sijt myende te bijchten,” 68c.

Meermalen vatten zusters het plan op een deugd in het bijzonder te beoefenen, een „guet opset” te maken (14a, 20c, enz.); sommige namen zich voor haar geheelen wandel te verbeteren, en tot hoogere volmaking te brengen (25a, 67d, enz.); andere trachtten dit doel bij onderlinge afspraak en met wederkeerige vermaningen te bereiken (115c, 123c, 143a). Onophoudelijk brachten de zusters zich „goede punten” (zedenlessen) in herinnering (23b, 25c, enz.); anderen deelden zij gaarne daarvan mede (51d, 60c, enz.). Waar zij konden, ontleenden zij een zedenles aan de werkzaamheden, die zij verrichtten, of brachten die daarmede in verband (18b, 47a, 92c, 109a). Steeds droegen zij aanteeckenboekjes bij zich om die „goede punten” daarin op te teekenen (16a, b).

„IJdele glorie” (hoogmoed bracht den duivel ten val) verafschuwden zij boven alles (87a, 103b, enz.). Gaarne stelden zij zich achter bij anderen: de ouderen deden met voorliefde als de jongeren (29c, 121d, 141c); zij namen onder haar plaats (61c, 144b). Soms verootmoedigden zij zich in het bijzijn der jongere zusters (57d), of zij lieten zich door haar vermanen (61a, 137a, 143a), en vroegen haar om raad (134a).

Herhaaldelijk wordt de vlijt der zusters geprezen (52d, 107a, enz.); ook bij het zwaarste en onaangenaamste werk (10c, 14b, enz.). Bij de verschillende werkzaamheden streeft ieder er naar het meest ongeschikte gereedschap te krijgen (30b, 134d). Met groote liefde

trachtten zij heimelijk het werk van anderen te vervullen, door haar „doechden stelen” genoemd (119c, 139d).

Aan tafel namen zij bij voorkeur de slechtste spijsen (21d, 134a, 144a), en zij achtten zich te kort gedaan, zoo deze haar onthouden werden (69b, 144b). Haar tegenzin in het ambt van meistersche (17b, 115d, 116b) kwam niet alleen voort uit het verlangen zoo min mogelijk door beslommeringen in haar devotie gestoord te worden, maar ook uit tegenzin tegen een verheffing boven de andere zusters. Het knielen bij het belijden van schuld (61a, 133d), en het eten van de aarde na ernstige overtreding (45a, 122a), beoefenden zij ook als teeken van ootmoed (44c, 61b, 129c en 11d, 56c). Zelfs wilden zij door woorden of daden een „tredelijnc” zijn (20c, 109a, 110b en de aant.).

Ondanks het pogen der zusters eenerzijds om zich aan te passen aan een bepaald schema, van de schrijfster anderzijds om in haar levensbeschrijvingen dit beeld van de ideale zuster voor haar lezers te doen leven, laten zich in ons hs. nog kleine afwijkingen vinden en ook eigenaardige overdrijvingen.

De *verhouding der zusters onderling* was niet in alle opzichten en ten allen tijde even onberispelijk. Kwaadspreken kwam blijkens 78a nog al eens voor. Het vermanen, dat de zusters elkander deden, werd niet immer even goed opgenomen (107d). Sommige zusters troostten anderen, wier vermaningen niet al te goed werden ontvangen, en die daarvan onaangenaamheden ondervonden (60c, 77a). Een, die nogal ijverig was in het terechtwijzen, werd dit zeer kwalijk genomen, en haar werd verweten, dat men reeds zooveel last had van haar zwakzinnige zuster, mede in het huis opgenomen (128b—c). Deze zuster schijnt weinig bemind te zijn geweest, zoodat haar medezusters zich eenmaal tegen haar keerden en haar de heftigste verwijten deden (129d).

Het gedrag der zusters kon soms tot *eigenaardige consequenties* voeren. Zoo wordt 145b (verg. 2d) verhaald, dat een zuster haar devotie onderdrukte op de uren, welke haar voor godsdienstige overpeinzingen het meest geschikt leken, om op deze wijze haar neiging des te meer tegen te gaan. Als een verongelijking, een ernstige reden tot beklag vatten de zusters het op, indien men haar niet vergunde aan tafel het slechtste uit den schotel te nemen (69b, 144b). Een dergelijke eisch schijnt 138b, c aan een zuster gesteld te worden, die

met een bezem aan het werk is. Een ander houdt haar als „die meeste volcomenheit” voor : het afstaan van haar gereedschap, om haar medezuster in de gelegenheid te stellen haar taak te volbrengen. De zuster gaat op dezen voorslag in, staat haar bezem af, en laat haar eigen werk onvoltooid, teneinde een ander in staat te stellen het hare tot een goed einde te brengen. Wanneer zij nieuwe kleeding moesten ontvangen, dan verzetten zij zich daartegen met schreien (15d, 143c). Een zuster, die een bepaalde deugd bezat van nature, treurde er over, dat het haar geheel geen inspanning gekost had zich daarin te vervolmaken ; zij vreesde, dat haar hemelsch loon daardoor verminderd zou worden (74c). Een andere verzocht weer haar toch dikwijls te gelasten datgene te doen, waarin zij den grootsten tegenzin had (17b).

12. *Ontwikkeling.* — Tenslotte moet nog gesproken worden over de geestelijke ontwikkeling der zusters. Blijkbaar konden de meesten, zoo niet allen, lezen en schrijven : zij lazen de liturgische geschriften, en hielden aantekening van goede punten en biecht puntjes in haar schrijftafeltjes. Ook weten wij, dat het huis een boekenbewaarder had, en dus over een aantal boeken beschikte. Veel tijd tot lezen zal er niet geweest zijn, daarvoor moesten zij te hard werken. Toch zullen velen zooveel mogelijk de gelegenheid te baat genomen hebben, waar zij dat konden, evenals de zuster, waarvan D 118 sprake is, die in een korfje twee of drie boeken bij zich droeg, overal waar zij ging of zich moest ophouden, in het koor, in het spinhuis, of in haar cel, teneinde daar te gelegener tijd in te kunnen studeeren. In ons hs. wordt iets dergelijks niet uitdrukkelijk vermeld. Boven werd verhaald, dat de zuster tijdens het rectoraat van Johannes Brinckerinck vervolgd werden wegens het lezen van devote boekjes in de landstaal. In de Vita Joannis Brinckerinck (p. 345—346), waar een relaas van dit gebeuren voorkomt, worden ook de titels van die werkjes genoemd ; het waren waarschijnlijk : Pseudo-S. Bernardus, Speculum monachorum en Pseudo-S. Bonaventura, Profectus religiosorum. In ons hs. zelf (11b, 66a, 127a) worden, behalve getijdenboeken, gebedenboeken voor stervenden en het zieleheil van afgestorvenen, nog genoemd de Honderd Artikelen van Suso, de Geestelijke Bruiloft van Ruusbroec, het Soliloquium van S. Augustinus¹⁾ en het pseudo-

1) Door Geert Groote genoemd in zijn „Proposita” bij Thomas a Kempis, Vita Gerardi Magni, c. 18, § 11, Opera p. 785.

thomistische, De divinis moribus, in Dietsche vertalingen door de zusters gelezen. Opmerkelijk is het, dat ons hs. geen melding maakt van een leven van den Christus. Dergelijke levens waren in de M. E. veelvuldig in omloop, ook onder de devoten. Het is in hooge mate waarschijnlijk, dat de zusters ook zulk een leven van den Christus lazen. De boekerij zal zich geleidelijk hebben uitgebreid. Zoo bezaten de zusters in de 16^e eeuw ook de reeds bovengenoemde Collaties van Claus van Euskerken en de Middelnederlandsche Biographieën; in het hs., waarnaar deze geschriften zijn uitgegeven, bevindt zich een aantekening, waaruit zulks blijkt. ¹⁾ Zoodanig heeft men zich de lectuur der zusters te denken, alles natuurlijk van stichtelijken aard (cf. 28a). Mocht een enkele al voor haar opnemng in het huis zich in andere richting hebben gevormd en ontwikkeld, bij haar toetreden zal zij haar best hebben gedaan dat alles te vergeten en af te sterven. Dit kan slechts voor een enkele gegolden hebben, omdat, gelijk ons hs. met nadruk meldt (fol. Cc) het Meester-Geertshuis vooral voor arme, eenvoudige zusters openstond, en er met zeker welbehagen een tegenstelling gemaakt wordt tusschen de eenvoudigen van geest uit het Meester-Geertshuis en de rijken, voornamen van Diepenveen.

13. *Oeconomie*. — Het is hier de plaats om eenige woorden te wijden aan de middelen van bestaan en de oeconomische ontwikkeling van het Meester-Geertshuis. Wij zagen reeds, hoe Johannes Brinckerinck de bestaansvoorwaarden aanmerkelijk verbeterde door de zusters te gewennen aan geregelde handenarbeid; tevens voerde hij een communistische leefwijze in. Als afschrikwekkend voorbeeld wordt 23d verhaald van een zuster, die zich niet streng aan dien communistischen leefregel hield, en daarom langen tijd in het vagevuur moest lijden. Het aantal zusters nam tijdens het bewind van Brinckerinck zeer toe, waardoor de oeconomische kracht van de stichting aanzienlijk verhoogd werd. Uit ons hs. en wel vooral uit het relaas van het gebeurde tijdens het Interdict blijkt, dat het huis op oeconomisch gebied een belangrijke organisatie geworden was. De zusters hielden zich bezig met landbouw, veeteelt en industrie. Landbouw en veeteelt dienden in de eerste plaats om te voorzien in eigen behoeften; of overigens landbouwproducten werden verkocht,

1) A A U, 27, p. 401: „Dit buxken hoert toe den susteren van meyster gerijs huys toe deventer,”

blijkt niet uit het hs. In de Statuten, en ook in het hs. zelf, is sprake van zolders, waar de graanoogst kon worden geborgen. Tijdens het Interdict viel de oogst ten deel aan de enkele zusters, die te Deventer waren achtergebleven (40d, 68b—c). Tuinbouw werd eveneens bedreven: in den hof stonden vruchtboomen (43d), ook een wijnstok (8c); daar zullen bovendien groenten zijn verbouwd. Dat ook aan veeteelt werd gedaan, bleek reeds vroeger, toen over den stal voor het vee (34b) en de „koewachtster” werd gesproken (10d, 69a, 87c). Hetgeen verder nog voor de voeding noodig mocht zijn, werd op de markt aangekocht door de zuster, die belast was met het beheer van de keuken, gelijk wij lezen in het Middelnederlandsche leven van Johannes Brinckerinck (A A U, 28, p. 29).

Belangrijk vooral was de textielindustrie, daar deze geregeld voor den verkoop werkte. De zusters hielden zich bezig met spinnen en weven, terwijl zij volgens Chron. Wind. 255 ook met naaien haar brood verdienden. O.a. werkten zij voor de burgerij van Deventer. Tijdens het Interdict werd haar dit verboden door de overheid (33a); ook haalden toen de burgers alle werk, dat zij haar gegeven hadden, terug uit vrees, dat zij geheel verarmen zouden (40b). D 208 vertelt een inwoonster van Deventer, dat in het Meester-Geertshuis voor haar geweven werd. Aardig is de mededeeling in ons hs. (107a) omtrent een zuster, die zoo bedreven was, dat haar speciaal zulk werk werd opgedragen, dat met bijzondere zorg moest worden vervaardigd. Deze textielindustrie was van beteekenis, hetgeen hieruit wel blijkt, dat de zuster, die het beheer had over deze afdeling, vooral ook wat betreft de leveranties naar buiten, een zeer druk ambt had (83c).

14. Gezondheidstoestand. — Bij gemis aan voldoende gegevens is het niet uit te maken, in hoeverre de leefwijze der zusters van invloed was op haar gezondheid en levensduur. Van enkelen wordt gemeld, dat zij jong stierven, anderen bereikten een hoogen ouderdom, en bleven krachtig tot aan haar ouden dag. In den beginne heerschte er, gelijk wij zagen, in het huis groote armoede; toentertijd was dan ook, dit wordt uitdrukkelijk vermeld, de voeding onvoldoende (zie 6d enz.). Later schijnt daarin verbetering te zijn gekomen, gelijk men dan ook in het algemeen de kloostervoeding toereikend kan noemen. Er werd hard gewerkt in het Meester-Geertshuis, zoo-dat een groote eetlust niet ongewoon was. Sommige zusters schijnen

althans met graagte op de spijzen te zijn aangevallen: zoo klaagt een zuster, 112c, dat zij het van de anderen niet goed kon zien, wanneer zij zoo „uutgestort” waren op de spijzen. Op sommige dagen, aldus leest men 64d in het leven van Gertrut van Hiessel, die in 1434 stierf, ontvingen de zusters beter voedsel. In dit huis zal evenals in de kloosters de gewoonte geheerscht hebben (hoewel dit 90a niet nadrukkelijk vermeld wordt), beter en rijkelijker voedsel te verstrekken op dagen, waarop aderlatingen plaats vonden; wel blijkt uit 90a, c, dat de zusters op die dagen wat meer vrijheid hadden.

De rusttijd was klaarblijkelijk onvoldoende; ook in onze hedendaagsche kloosters wordt te weinig tijd aan slapen gegeven. Een zuster, die niet sterk was, had zeer te lijden onder gebrek aan behoorlijke rust, lezen wij 138d. Jonge zusters mochten wat langer blijven slapen (131a); ook aan een zuster, die zwak was, werd dit toegestaan (127d). De overige zusters, die hard moesten werken, en wier rusttijd nog door de getijden werd onderbroken, hadden zeer met slaperigheid te kampen. Zelfs bestond de gewoonte, dat alseen zuster onder de Mis door slaap werd overvallen, zij daarvoor werd aangestooten, en dat zij dan aanstonds recht op moest gaan staan (138a); van slaperigheid, of verdacht worden daarvan, wordt ook 127b en 64b melding gemaakt.

Alshygiënische maatregelen waren aderlatingen (90a—b) en voetwassching (128d) voorgeschreven. In hoeverre de zusters overigens zichzelf en haar kleeding verzorgden, daaromtrent leert het hs. weinig. Een ruim gebruik van wasschingen zullen zij in overeenstemming met hetgeen wij van kloosterlingen in het algemeen weten, wel niet hebben gemaakt. Het is bekend, welk een afkeer religieuzen van overbodige wasschingen hebben. Ook hierin kunnen de Vitae Patrum ten voorbeeld strekken. De noodige wasschingen hebben in de kloosters dikwijls in het donker plaats uit afschuw voor het zinnelijke. Hygiënische bezwaren bestaan tegen een zekere beperking van het wasschen niet; geregelde verwisseling van de onderkleeding is van grooter belang. Dit nu liet, naar het schijnt, in het Meester-Geertshuis wel te wenschen over (72a, 88c).

Dikwijls worden in het hs. de ziekten genoemd, waaraan de zusters stierven; zoo is er herhaalde malen sprake van, dat zusters aan de pestziekte overleden (1a, 17c, 53d, 55c, 80b, 118b). Deze ziekte, welke in de M. E. zulke groote verwoestingen aanrichtte tengevolge van de slechte hygiënische toestanden, deed zich ook aan de be-

woonsters van het Meester-Geertshuis heftig gevoelen. In 1453 stierven er zelfs 29 zusters (An. I, 176); in 1458 een dertigtal, en 20 in de andere zusterhuizen te Deventer.¹⁾ Vrij veel wordt melding gemaakt van tuberculose als doodsoorzaak (22b, 51d, 88c, 138d, 140b); daarnaast worden nog genoemd: graveel (69c), kanker (108a) en geelzucht (145a).

III.

15. *Gegevens betreffende de uitwendige geschiedenis van de stichting.* — Het hs. brengt slechts weinig bijzonderheden over de uitwendige geschiedenis van het Meester-Geertshuis, wat geheel overeenkomt met het karakter der devoten, die niet het oog gericht hebben op het uitwendige, het tijdelijke; diensengevolge is het moeilijk, zoo niet onmogelijk om een uitgewerkte geschiedenis van het huis te geven. De schrijfster wil dan ook volstrekt geen geschiedenis schrijven. Veel roert zij slechts terloops aan; veel ook wordt door haar onverklaard gelaten. Wij zagen herhaaldelijk, dat velerlei betreffende de inrichting en de gewoonten van het Meester-Geertshuis ons duister blijft. Op eigenaardige wijze uit zich de verhaaltrant van onze schrijfster op die plaatsen (4b, 69c, 86d, 128d, 129a, c, 130b, c), waar zij even een toespeling maakt op een geval, dat ons verder onbekend blijft. De waarde ligt voor haar niet in het gebeurde, maar in de moralisatie, welke daaraan te ontleenen is. Een uitzondering maakt slechts de geschiedenis van de lotgevallen der zusters tijdens het Interdict, waaraan een afzonderlijk hoofdstuk is gewijd, dat in vergelijking met de andere historisch is te noemen, en ons verschillende gegevens betreffende het huis brengt. Toch is het hoofddoel van de schrijfster ook hier een stichtelijk. Met ingenomenheid wordt er op gewezen, dat het een groot voorrecht voor de zusters was vervolgingen om Christus' wille te mogen verduren (zie vooral 41d). Dit ligt ook geheel in den gedachtenkring der mystieken, onder wie Suso zelfs een ware filosofie van het lijden opstelde, vooral in zijn ook hier te lande zoo veel gelezen „Horologium eterne sapientie". Niet geleden hebben maar het lijden zelf is waardevol, meent Eckehart (ed. Fr. Pfeiffer p. 434—435), en Suso verklaart, dat het lijden een aardsch mensch maakt tot een hemelsch mensch (Büchlein der ewigen Weisheit, c. 13, ed. K. Bihlmeyer p. 251).

1) An. I, 122, 124, 137; cf. Chron. Mont. S. Agn. 117—118.

Reeds eerder zijn de verschillende perioden, welke men kan onderscheiden in de ontwikkeling van het Meester-Geertshuis, ter sprake gekomen. Hier kan dus volstaan worden met een kort overzicht van hetgeen reeds vermeld is in onderscheiden paragraphen, vooral in die over de ambten in het huis, waar terwille van de goede indeeling ook bijzonderheden uit het leven der rectoren en moeders, van belang voor de inrichting van de stichting, werden medegedeeld. Gelijk wij zagen, heeft Geert Groote, die zich zooveel mogelijk van de zusters afzonderde, geringen invloed uitgeoefend op den gang van zaken. Johannes van den Gronde, de eerste rector, is met weinig goed gevolg werkzaam geweest: zijn leiding zoowel op oeconomisch als op geestelijk gebied liet zeer veel te wenschen over. Een grooten ommekeer nam het leven in de stichting onder de leiding van Johannes Brinckerinck, die niet alleen de aanvankelijke armoede plaats deed maken voor een zekeren welstand, gegrond op een niet onbelangrijke textielindustrie, maar door wiens voortdurende zorg het huis ook een hernieuwing van het godsdienstig leven ondervond, welke nog lang zou blijven nawerken. Het zusterhuis bereikte onder zijn bewind het hoogtepunt van ontwikkeling, hetgeen mede tot uiting komt in het groote aantal inwonsters. Terwijl de stichting eerst door ouderen van dagen bewoond werd, kwamen toen velen op zeer jeugdigen leeftijd in het huis.

Het was in dien tijd van bloei, dat het Meester-Geertshuis grooten invloed oefende door de stichtingen, die van het huis uitgingen, of in navolging daarvan verreezen. Reeds is gesproken over de zusterhuizen, welke in Deventer zich om de moederstichting groepeerden. De voornaamste bron voor de leefwijze in die vergaderingen is de biographie van de moeder van het Lamme van Dyese-huis: Andries IJserens, † 1502, welk geschrift gepubliceerd is in A A U, 2, p. 189—216.

Het hs. zelf wijst er op (fol. Cc), dat het Meester-Geertshuis de wortel en de stam van die andere stichtingen geweest is. De nieuwe zusterhuizen werden gesteund door het uitzenden van zusters, die als moeder konden optreden, of die op andere wijze het geestelijk leven tot volle ontwikkeling zouden kunnen brengen (11c, 29b, 116b). Uit deze en de hierna te noemen plaatsen volgt, dat de zusters meestal na eenigen tijd wederom teruggeroepen werden, waarnaar zij uit groote liefde tot het huis ook vurig verlangden. Een zuster werd tot negenmaal toe uitgezonden om moeder te zijn in een andere

vergadering (96d). Blijkens 81b en 85b besliste niet de rector, wie uitgezonden zou worden, maar was dit het werk van de meisterschen.

Zusterhuizen ontstonden in verschillende steden, en namen de plaats in van de Begijnenhuizen, wier doeleinden dezelfde waren. Zoo vinden wij melding gemaakt van de zusterhuizen te Zwolle, dat vier dergelijke stichtingen rijk was (Oudh. van Dev. II, 197 v.), Kampen, waar twee huizen waren (l. c. II, 24 v.), Zutphen, waar zich drie zusterhuizen bevonden (l. c. I, 480). Lochem had er twee (l. c. II, 574), dan waren er te Doesburg (l. c. II, 429), Doetinchem (l. c. II, 517), Gorinchem (Oudh. van Utr. II, 629 v.), terwijl uit ons hs. (26b) blijkt, dat het S. Agnietenklooster te Arnhem ook eerst een zusterhuis is geweest.

De meeste zusterhuizen gingen weldra tot de derde orde van S. Franciscus over, of werden Augustijnsche nonnenkloosters, al bleef de band met de Broeders en Zusters des Gemeenen Levens veelal bestaan. Ook deze stichtingen deelden in het algemeen verval op geestelijk gebied. Het Meester-Geertshuis heeft zich nog het langst kunnen handhaven, hoewel het ten slotte slechts een kwijnend bestaan voerde.

De belangrijkste stichting van het Meester-Geertshuis uitgaande is het Augustijnsche nonnenklooster te Diepenveen. Dit klooster werd in 1400 gegrondvest door Johannes Brinckerinck, die van het Meester-Geertshuis krachtigen steun ontving in velerlei vorm; de eerste bewoonsters van het klooster waren uit het zusterhuis afkomstig. Brinckerinck bleef beide stichtingen beheeren, en ook op andere wijze werden betrekkingen onderhouden tusschen de twee huizen. Daar stichting en geschiedenis van het klooster monographisch zijn behandeld, kan daarbij hier niet langer stilgestaan worden.

Niet alleen hier te lande, ook in Duitschland deed het Meester-Geertshuis zijn invloed gevoelen. Onder de vele stichtingen, die tijdens Johannes Brinckerinck van het huis uit werden begonnen (81a), worden in ons hs. ook verschillende huizen in Duitschland genoemd. Door zusters van het Meester-Geertshuis werden zusterhuizen gesticht te Sonsbeke (45b), Xanten (45b), Essen (71a), Keulen (19c, cf. 16a, 85d). Andere Deutsche stichtingen, te Nuis, Kalkar, Emmerik, ontvingen een moeder uit het Meester-Geertshuis, of wel zusters ten einde het geestelijk leven te versterken (25b, 43a, 65a).

Een overzicht van de Deutsche zusterhuizen met literatuuropgave vindt men in Herzog's Real-Encyclopaedie, 3. Aufl. III, 487 v. en

XXIII, 262v. Belangrijke bijdragen geeft Peter Dieppurch († 1494) in zijn Annalen over de jaren 1440—93, uitgegeven door R. Doebner. Eerst na een uitgebreid archiefonderzoek zal het mogelijk zijn een geschiedenis dier stichtingen te schrijven. Het aantal huizen was groot, zoodat Willem Vornken uit kon roepen in zijn Epistola (bij Acquoy, Wind. III, 242): „Que est hodie civitas, villa aut oppidum in tota Coloniensi provincia, que horum liliorum non gaudet se percepisse vel gustum sive olfactum.”

Slechts enkele jaren na Brinckerinck's dood vond de strijd om de bisschoppelijke opvolging plaats, welke in deze gewesten zooveel onheil te weeg bracht. De toedracht der zaak is bekend; J. de Hullu heeft de gebeurtenissen behandeld in zijn: Bijdrage tot de geschiedenis van het Utrechtsche Schisma. Den Haag 1892. Er behoeft hiervan dus niets meer aangeroerd te worden dan tot recht begrip van het verhaalde in het hs. noodzakelijk is.

Toen bisschop Frederik van Blankenheim den 9^{en} Oct. 1423 gestorven was, kozen de kanunniken Rudolf van Diepholt, welke keuze echter niet door den paus bevestigd werd. Voor de vervulling der bisschoppelijke waardigheid wees Martinus V nu aan Rhabanus van Helmstad, bisschop van Spiers, die zijn rechten overdroeg aan Zweder van Kuilenburg. Een groote partij, waaronder Deventer vooraan stond, bleef echter den elect getrouw. Omstreeks het midden van Sept. 1425 werd de banvloek over zijn aanhangers uitgesproken. De gevolgen daarvan worden An. ed. Matthaeus (4° ed.) V, 457 aldus beschreven: „Nam clauduntur tum ecclesiae, nihil rei divinae fit. Nec auditur tum cantus, nec missa, nec concio. Nulla tum sacramenta, nec confessio, nec unctio, nec baptizatus quis nisi infans. Sepultura etiam prohibita. Diaboli praeda fiunt omnes.” Inmiddels was deze strijd over de opvolging samengesmolten met den strijd van Jacoba van Beieren tegen Filips van Bourgondië, welke laatste zich met Zweder verbond, bij wien ook de hertog van Gelderland zich aansloot. Men greep naar de wapens, en beoorloogde elkaar met groote heftigheid en wreedheid, totdat het verdrag van Delft (1428) aan Utrecht den vrede met Filips van Bourgondië bracht, terwijl in 1429 de vrede met den hertog van Gelderland tot stand kwam. Martinus V stierf in 1431 en daarmede Zweder's beschermer; zijn opvolger Eugenius IV zond den bisschop Johannes van Maçon als legaat met uitgebreide volmacht ten einde een onderzoek in te stellen. Den 12^{en} Juli 1432 hief deze alle banvonnissen op;

Rudolf van Diepholt werd door den paus als bisschop aangewezen. Zweder van Kuilenburg ging naar Basel, en verwierf zich de hulp van het concilie, stierf echter reeds in 1433. De kanunniken, die hem trouw gebleven waren, kozen nu Walraven van Meurs, wiens rechten door het concilie werden erkend. In 1450 deed Walraven afstand van zijn rechten, nadat hij tot bisschop van Munster was gekozen, waartoe ook Rudolf van Diepholt had meegewerkt.

Gelijk reeds opgemerkt is, worden alleen de lotgevallen der zusters tijdens het Interdict door de schrijfster uitvoerig verhaald en blijkbaar met liefde; zij wijdt daaraan een afzonderlijk hoofdstuk: 31d enz. ¹⁾ Het is hier niet de plaats bij dit relaas te blijven stilstaan; voor bijzonderheden vergelijkte men den tekst. Wel verdient het aanbeveling na te gaan, in hoeverre de mededeelingen van onze schrijfster voor de geschiedenis van dien tijd van belang zijn. De Hullu teekent in zijn monographie aan geen gebruik gemaakt te hebben van ons hs., en dit verzuim zal hem niet aangerekend mogen worden, wanneer wij zien, dat het verhaalde in ons hs. geen nieuwe gezichtspunten opent. Daartegenover brengt ons hs. zeer interessante illustraties van hetgeen ons reeds op andere wijze bekend is geworden. Zoo blijkt hier weer duidelijk met welk een heftigheid de overheid van Deventer, welke in den strijd voor den elect Rudolf van Diepholt vooraan stond, haar standpunt handhaafde: de zusters van het Meester-Geertshuis hadden evenals alle anderen, die zich aan de handhaving van het Interdict hielden, onder dit partij kiezen in hooge mate te lijden. De zusters van haar kant gaven zich ook niet aanstonds gewonnen, maar verzetten zich tot het uiterste. Misschien hebben zij iets van den al te vurigen bekeeringsijver van Geert Groote overgenomen, en zijn diensgevolge wel eens minder taktvol opgetreden; sommige uitingen in het hs. zouden het doen vermoeden (cf. 37b, 38a—b, d, 39a). De strijd is blijkbaar fel. Zelfs te Arnhem aangekomen gaven zij haar verzet niet op: toen de tijd gekomen was om te oogsten, zonden zij een zuster, met name Stijne ten Wiele, met dit doel naar Deventer. Degenen, die in het huis gebleven waren, lieten echter beslag leggen door den stadsbode (68b).

Schijnbaar brengt ons relaas een nieuw gegeven, wanneer 1426

1) Verg. hiermede An. I, 71—77; ook de andere voornaamste schrijvers van de Broederschap brengen het Schisma ter sprake: Chron. Wind. 331—335; Chron. Mont. S. Agn. 57—61; D 125, 127; Jac. de Voecht 18, 83—84.

genoemd wordt als het jaar, waarin het Interdict werd uitgesproken over Utrecht, Amersfoort en het Oversticht. Deze mededeeling is slechts gedeeltelijk juist; wel werden Utrecht en Amersfoort eerst in 1426 met den ban geslagen, maar voor het Oversticht geschiedde dit reeds midden Sept. 1425. Nog in hetzelfde jaar ging Overijsel in appel bij de Curie; voor Deventer blijkt dit uit de stadsrekeningen. Ook in de andere bronnen wordt 1425 opgegeven als het jaar, waarin de eerste banvonnissen gevelde werden.¹⁾

Het verhaalde in ons hs. brengt nog eenige belangrijke bijzonderheden, welke niet onmiddellijk met de geschiedenis van het Schisma in verband staan, maar toch zeer de aandacht verdienen. De maatregelen in dezen tijd tegen het Meester-Geertshuis genomen kunnen wij in verband brengen met de pogingen door de Middeleeuwsche overheden in het algemeen aangewend om het oeconomisch leven der kloosters zooveel mogelijk te regelen en binnen zekere grenzen te houden.²⁾ In Deventer was het niet anders; D44 wordt dan ook vermeld: „Mer die schepene ende die borgers van Deventer weren den geesteliken luden also hart ende ongunstich, ende en woldens niet toe laten dat sie enyge besittinge hebben solden.” Volgens D227 moet Geryt van Rijsen het Buuskenshuis tegen den Schout in bescherming nemen. Men vindt in het Deventer stadrecht van ca. 1450 het verbod grond, huizen of renten in geestelijke hand te brengen, en in het herzien recht van 1460 het gebod, dat erfenissen, welke kloosterlingen toevallen, na hun dood aan de familie terug moeten komen³⁾. Dezelfde bepaling bevat het stadrecht van 1486. (Dumbar, Dev. I, 169, 170) De feiten, waarvan ons hs. bericht, zijn de volgende.

De Schepenen zegden den zusters toe, dat zij door koop huizen mochten verwerven en verder al wat zij meer noodig hadden, indien zij zich niet aan het Interdict wilden houden (32c). Ook had een der begunstigers van het huis een koestel voor haar getimmerd, maar de Schepenen hadden nog niet toegestaan dezen in gebruik te nemen; dit wilden zij haar nu vergunnen (34b, d). Het Stadsbestuur

1) An. I, 72; Chron. Mont. S. Agn. 54; Jac. de Voecht 83—84. 2) Enkele dusdanige maatregelen worden besproken door N. W. Posthumus, De geschiedenis van de Leidsche lakenindustrie. I. De M. E. (14e tot 16e eeuw). Den Haag 1908, p. 145 v.; verg. nog aldaar de bijl. 2, 3. 3) Ed. J. van Vloten in Lezingen van Deventer, Zutphen 1866, p. 141 en 167.— Verg. voor de dateering van het stadrecht van c. 1450 de verhandelingen van J. van Doorninck en J. van Vloten in Verzameling Overijsselsch regt en gesch. 2, Versl. en meded. 4, 1867, p. 1—13.

kon zich vooral ten opzichte van het Meester-Geertshuis doen gelden, want dit huis stond onder de Schepenen; zie 35c. Zulks blijkt ook, gelijk wij zagen, uit de Statuten, waar ook bepaaldelijk voorgeschreven staat, dat de zusters niet mogen bouwen zonder toestemming der Schepenen ¹⁾. Van deze bevoegdheid maakten de Schepenen ook in 1470 gebruik; toen wilde Egbert ter Beek, de rector van het Heer-Florenshuis, het Kerstekens- en Brandeshuis vereenigen door het doorbreken van een muur. Tevens verbood hij den zusters de kerk te bezoeken. De Schepenen, die bij het tot stand komen van die nieuwe regeling niet gekend zijn, verzetten zich aanvankelijk ²⁾.

Daarnaast moet de aandacht gevestigd worden op hetgeen geschiedde bij de terugkomst der zusters uit haar ballingschap na het opheffen van den ban. De Schepenen wilden toen niet toestaan, dat degenen, die te Arnhem in de gemeenschap waren opgenomen, ook in Deventer tot de stichting zouden behooren. Dit verlangen van het stadsbestuur herinnert aan de bepaling, welke veelvuldig in de Middeleeuwsche stedenrechten voorkomt, en waarbij het recht om in de kloosters en vergaderingen toe te treden beperkt wordt tot de poorters en poorterskinderen. Op deze wijze wilden de stedelijke besturen de voordeelen, welke deze kloosters boden voor de verzorging der ingezetenen, uitsluitend voor de burgerij behouden zien. Vooral de Begijnenhoven hadden in dien zin bijzondere beteekenis, bovenal in deze gewesten. Zeer opmerkelijk is de beschouwing van een onbekenden schrijver, in 1328 opgesteld ter verdediging van de Gentsche . Begijnen. Als doel van het stichten der Begijnenhoven wordt daarin uitdrukkelijk aangewezen de verzorging der inwonenden. Tal van vrouwen, zoo heet het, zijn niet in de gelegenheid een goed huwelijk te sluiten. Zij zijn te talrijk om in kloosters opgenomen te worden, en haar ouders kunnen haar ook niet voldoende medegeven bij het intreden in de kloosters. ³⁾

Wel werden de zusters door de verbanning zwaar getroffen in oeconomisch opzicht, daar bij het verlaten van Deventer haar industriele betrekkingen verbroken werden, en zij te Arnhem slechts met moeite konden rondkomen, maar ons hs. vermeldt daartegenover nadrukkelijk, dat haar godsdienstig leven tijdens de vlucht en

1) A K G, 6, p. 67; Dumbar, Dev. I, 549. 2) An. I, 171—173. — Blijkbaar beheerde de rector van het Meester-Geertshuis, Peter van Amsterdam, toen niet alle zusterhuizen, gelijk Johannes Brinckerinck. 3) Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis Neerlandicae, ed. P. Fredericq, I, 176.

haar verblijf te Arnhem eer nog opgewekter werd. Misschien echter deed de schadelijke invloed van deze wederwaardigheden zich eerst later gevoelen; wij zagen ten minste, dat in de nu volgende jaren een merkbare achteruitgang in het geestelijk leven plaats vindt, waarin Peter van Amsterdam door reformatorische maatregelen een verandering ten goede tracht te brengen. De gegevens van ons hs. reiken niet verder dan den tijd van dezen rector; ook de reeks der biographieën van de rectoren, welke ons mede belangwekkende bijzonderheden aangaande de stichting verstrekken, neemt dan een einde. Of Peter van Amsterdam het huis tot hernieuwden bloei heeft weten te brengen, is niet met zekerheid te zeggen. Zooveel is zeker, dat de schrijfster van ons hs. steeds met den grootsten eerbied spreekt over „onsen oelden zusteren”, die zij aan haar tijdgenooten ten voorbeeld stelt. Wel zijn de meeste schrijvers van kloosterkronieken eveneens „laudatores temporis acti”, en werd hun dit gemakkelijk gemaakt, daar de meeste stichtingen eerst met groote moeilijkheden te kampen hebben; maar onze schrijfster leefde reeds in een tijd van algemeen achteruitgang, ook buiten de zusterhuizen. Insgelijks heet het An. I, 172, dat, toen Egbert ter Beek in 1470 zijn boven besproken maatregelen nam, de allereerste godsdienstige ijver reeds merkbaar begon te verkoelen, en dat er zelfs „scandala magna” waren ontstaan. Op verschillende plaatsen van ons hs. (fol. Dc, d, 7a, 88d) is duidelijk merkbaar, dat het doel van de schrijfster (voor een groot deel althans) was de zusters weer op te wekken tot die hoogte van religieus leven, die onder Johannes Brinckerinck (en kort na hem) bereikt werd. In dien tijd, toen er, zooals wij zagen, 150 zusters in het Meester-Geertshuis waren, heeft de stichting haar hoogsten bloei beleefd. Daarna komt stilstand en verval; een verval, dat door reformatorische maatregelen als van Peter van Amsterdam zal zijn vertraagd.

Ons hs. is de voornaamste bron voor de uitwendige geschiedenis van het Meester-Geertshuis, hoe weinig ook daaraan voor dat doel te ontleenen moge zijn. Enkele gegevens voor de latere lotgevallen worden ons door Dumbar overgeleverd. In zijn Dev. I, 556—557 publiceert hij een akte uit het jaar 1581, waaruit blijkt, dat het huis in armoedige omstandigheden verkeert, en een kostganger heeft ingenomen. Reeds in de akten van 1498 bij Dumbar, l. c. I, 551—552, is sprake van gasten en kostgangers in het huis aanwezig, terwijl wij ook op het jaar 1567 melding gemaakt vinden, dat het huis gasten

innam ¹⁾. Dumbar, l. c. II, 4, 6 verhaalt, dat, toen in 1578 Diepenveen door Fransche soldaten verwoest werd, de Diepenveensche zusters een tijdlang haar intrek namen in de stichting. In 1592 waren er nog twintig zusters in het Meester-Geertshuis, l. c. I, 556. Haar uitsterven deed het bestaan der stichting een einde nemen. De gebouwen werden een tijdlang voor munt gebruikt, later voor gasthuis ²⁾. In 1616 nam de stadsregeering de goederen in eigen beheer; twee rentmeesters, die den naam van „Bagijnenpaters” droegen, waren belast met het bewind ³⁾.

Van deze laatste periode van het huis, beginnende daar, waar ons hs. ophoudt, is ons dus zeer weinig bekend. Volgens schriftelijke mededeelingen van den Bibliothecaris en den Archivaris van Deventer bevinden zich noch in de Bibliotheek, noch in het Archief van Deventer gegevens, welke eenig licht kunnen verspreiden. De weinige stukken, daar ter plaatse aanwezig, zijn of reeds gepubliceerd, en als zoodanig reeds in het voorafgaande of in het vervolg gebruikt, of zij zijn voor ons doel van geen belang. Deze in de tweede plaats genoemde bescheiden „betreffen het rentambt, waartoe de goederen van het huis in 1616 zijn ondergebracht.” De mogelijkheid blijft bestaan, dat te eeniger tijd nog een hs. gevonden wordt, dat hetzij in den vorm van biographieën, of wel als chroniek nog enkele waardevolle mededeelingen over het Meester-Geertshuis brengt.

IV.

16. *De schrijfster en haar stijl.* — Ons hs., dat samengesteld is uit een reeks van chronologisch gerangschikte biographieën (31c), is het werk van één schrijfster, die zich aan den arbeid zette met een weloverwogen doel en een te voren vastgesteld plan. Op verschillende plaatsen wordt verwezen naar hetgeen vroeger reeds medege-deeld is (39c, 59d, 67d, 83a, 115c, 120d), en naar datgene, dat later verhaald zal worden (16a, 19a, 36d, 37c, 50b, 108b, 119a). In het leven van een der zusters (68b—c) wordt meer uitvoerig bericht, hetgeen reeds in het relaas van het gebeurde tijdens het Interdict aangeduid is (40d). Op eenheid van compositie wordt ook door den stijl gewezen. Deze blijft steeds dezelfde; alleen in het leven van zus-

1) W. L. Bouwmeester, Het klooster Bethlehem bij Doetinchem. Doetinchem 1903, p. 218. 2) Lindeborn 158; Oudh. van Dev. I, 304. 3) Tegenwoordige staat van Overijssel III, 163.

ter Lutgert van Buderick, door den rector Rudolf Dier van Muden beschreven, is verschil. Hier vindt men een korten zinsbouw, die sterk den lapidairstijl nadert, terwijl het hs. overigens slepend van stijl is.

De stijl karakteriseert zich door een overvloed van parallelismen en parallelistische uitdrukkingen. De schrijfster drukt zich b.v. op deze wijze uit: „... ende want si altoes soe medelijdende ende bevoelende was op den noetdruftichgen ende behoefitgen . . .” (75b); „... dat si oer ontschuldichde of behalpt mit bedecten of behendigen woerden.” (139a) Zij haalt eenmaal een woord van Johannes Brinckerinck aan, dat wij ook uit een zijner collaties kennen. De aanhaling is woordelijk, behoudens dat het werkwoord nog een synoniem naast zich heeft gekregen (89c). Een groot deel der door haar gebruikte parallelismen zijn tot stereotypen geworden, die telkens wederkeeren; b.v.: devoet ende ingekiert, schemel ende vermydelick, doegentlic ende guederhande, oetmodich ende verworpen, en daarnaast weer: oetmodich ende slecht, oetmodich ende neder. Wel behoort een deel dezer parallelismen tot de staande uitdrukkingen der devoten, waarop in de aantekeningen is gewezen, maar een zoo overmatig en telkens terugkeerend gebruik van die termen vindt men in de overige devote literatuur niet. Een dergelijk abnormaal gebruik van synoniemen geeft niet slechts een zekere eentonigheid aan den stijl, maar doet ook de beteekenis en fijne verschillen der woorden afslijten. Het hs. is ook rijk aan ingewikkelde constructies; zie b.v. 102d—103a, 132d. Deze ingewikkelde zinsbouw heeft nog niet daaraan toegeschreven te worden, dat de zuster in ontwikkeling boven haar medezusters stond, juist minder ontwikkelden plegen een groote voorkeur te hebben voor ingewikkelde perioden.

In het hs. is telkens van „wij” sprake, van „onzen” vader, „onze” oversten, enz. De schrijfster behoort dus tot de zusters van het huis; wanneer zij daar geleefd heeft, valt ook bij benadering te berekenen (zie § 19); maar dat is dan ook bijna alles, wat wij omtrent haar te weten kunnen komen. Zij behoort tot die groote groep van anonieme schrijvers der M. E., die de een om deze, de ander om die reden verlangen verborgen te blijven. Vooral onder de devoten gebood de nederigheid onbekend te zijn. Zoo is b.v. ook de naam van den schrijver der meer genoemde Middelnederlandsche biographieën niet tot ons gekomen. Slechts enkele gegevens betreffende de ontwikkeling van de schrijfster en haar zin voor de werkelijkheid laten zich aan het hs. ontleenen.

17. *Biographische vorm.* — In de Nederlandsche stichtelijke literatuur neemt ons hs. een plaats in naast dergelijke biographische werken van Rudolf Dier van Mudén († 1459), Thomas a Kempis († 1471), Johannes Busch († 1479), Petrus Horn († 1479), Jacobus de Voecht († tusschen 1503 en 1510). Als voorbeelden voor zulke geschriften mogen gediend hebben de, sinds Sulpicius Severus' Leven van den H. Martinus, zoo talrijke Middeleeuwsche heiligenlegenden, maar in het bijzonder de Vitae Patrum en de werken van Johannes Cassianus. Vooral deze laatste in de kloosters zoo veel gelezen schriften zullen van grooten invloed zijn geweest. Den sterk anecdotischen vorm dezer biographische opteekeningen vindt men in de levensbeschrijvingen onzer devoten terug.

Er was ook een innerlijke noodwendigheid, welke er toe leidde dezen letterkundigen vorm te kiezen. Gelijk later de Piëtisten hun godsdienstige ervaringen zorgvuldig in dagboeken neerlegden, zoo hadden ook de moderne devoten de grootste belangstelling in het persoonlijk religieus leven. Heinrich Suso, bij wien de gevoelszijde van het godsdienstig ervaren onder de groote mystieken het meest naar voren trad, schreef een autobiographie, en uitte zich tot zijn geestelijke dochter, Elsbeth Stagel: „Ach lug, ich merk iez an mir selb, es sie mir lieb ald leid, daz mir der beschlossén mund miner sele gen dir ist uf gebrochen, und mus dir aber sagen Gote ze lob neiswas miner verborgen heimlichí, daz ich nie keinem menschen geseit” ¹⁾. Op verwant terrein in de Duitsche kloosters, die onder invloed van de Duitsche mystieken stonden, vooral Eckehart en Suso, vindt men hetzelfde verschijnsel: Elsbeth Stagel († 1350 of 1360) schreef in het midden der 14e eeuw een reeks biographieën van zusters in het klooster te Töss, tevens het eerste biographische werk in het Duitsch. Dergelijke werken beschreven de levens van zusters te Kirchberg, S. Katarinental (gepubliceerd in Alemannia), Engelthal, Villingen.

In de derde plaats zou men er op kunnen wijzen, dat het juist in de lijn van het emotioneele, op het individueele gerichte vrouwelijk karakter ligt, zich te uiten in biographieën en autobiographieën. Op het gebied der Duitsche kloosters overwegen de biographieën van vrouwenhand dan ook verreweg. Op Nederlandsch gebied is de ver-

¹⁾ Leben, ed. K. Bihlmeyer, c. 50. Een dergelijke uitspraak doet S. Bernardus in zijn 74en Sermo in Canticum Canticorum: „Audite me tamen hominem, qui loqui trepidat, et tacere non potest.”

houding wel juist omgekeerd, maar dat behoeft niet tegen de geuite meening te pleiten, daar immers van de Middelnederlandsche biographische geschriften maar een zeker aantal zijn overgeleverd, waardoor het niet meer mogelijk is de oorspronkelijke verhouding vast te stellen.

De waarde der biographie voor de kennis van het geestesleven behoeft hier niet nader betoogd. Vooral niet sinds daarop eenerzijds door geschriften als het bekende classieke werk van Misch de aandacht is gevestigd, en anderzijds en niet het minst in ons land onderzoekingen daarop gebaseerd tot zulke schoone resultaten hebben geleid.

18. *De bronnen.* — Onder de bronnen, door onze schrijfster gebruikt, is in de eerste plaats te noemen de mondelinge overlevering. Fol. Cd zegt zij uitdrukkelijk haar bouwstof voor de levens der eerste zusters te ontleenen aan hetgeen haar oudere medezusters haar konden mededeelen. Deze bron vloeyde niet rijkelijk: na den dood van Oolde Geeskens, † 1402, volgt eerst het leven van Gese Broeckelants, † 1407. Op de aangehaalde plaats teekent de schrijfster dan ook aan, dat sommige zusters zoo vroeg in het huis kwamen, dat zij aangaande dezen geen zekere gegevens kon verzamelen bij haar tijdgenooten. Daarnaast gaat zij te werk naar eigen herinneringen.

Waarschijnlijk gebruikte de schrijfster den brief van Gerlach Peters, waarvan zij het begin mededeelt (5d). Misschien heeft zij ook de beschikking gehad over de collaties van Johannes Brinckerinck, welke in het huis werden opgeschreven. Zij kan ook gebruik gemaakt hebben van de aanteeckenboekjes met goede punten en van de geestelijke testamenten (51d, 67d) der zusters. Het leven van zuster Lutgert van Buderick door Rudolf Dier van Muden werd met vermelding van den auteur opgenomen onder toevoeging van een aanhangsel met enkele minder belangrijke mededeelingen betreffende die zuster (133b). Op een andere plaats (50b) wordt nadrukkelijk medegedeeld, dat deze biographie, waarvan ook de schrijver genoemd wordt, „in dit selve boeck” te vinden is. Aan een latere invoeging behoeft men dus niet te denken.

De zuster kent blijkbaar hs. D, waarnaar zij verwijst (Cc, 119a, 120d). Zij verwijst ook nog naar enkele andere bronnen, welke deels niet meer bekend zijn (6c, 79c), of slechts in een verwante recensie tot ons zijn gekomen (37c, 83a, 108b). In hoeverre zij naast de mon-

delinge overlevering en eigen herinneringen nog gebruik gemaakt heeft van schriftelijke opteekeningen betreffende de door haar beschreven zusters, is niet meer na te gaan.

19. *De dateering.* — De dateering van het hs. laat zich slechts bij benadering vaststellen. De terminus post quem is het sterfjaar van de laatst beschreven zuster, Fenne Wilmync, † 1456. Een nadere aanduiding laat zich afleiden uit 9d : „want nu te hant en levet nyement, die si kande, dan doet een recht oelt mensche geworden was”. De zuster, waarvan hier sprake is, Alijt Crauwels, stierf in 1417. Toen de schrijfster haar werk samenstelde, waren er dus nog zusters (of tenminste één zuster) in leven, die vóór 1417 in het huis gekomen waren. Hieruit is af te leiden, dat het hs. uiterlijk c. 1480 is geschreven. Immers, aangenomen, dat de zuster, die Alijt Crauwels kende, toen in 1417 nog zeer jong was, 10 jaar, dan kan men haar daarna bezwaarlijk nog een levensduur van veel langer dan 60 jaar toekennen; was zij ouder dan 10, wat eerder aan te nemen is, dan zou zij, indien ons hs. na 1480 was geschreven, bij de samenstelling van het werk een leeftijd van 80 of ouder hebben bereikt. Het jaar 1490 als terminus ante quem is natuurlijk niet absoluut onmogelijk, maar op grond van de watermerken in het papier *van het ons bewaard gebleven afschrift*, die wijzen naar de jaren 1469 — 1485, schijnt het geraden het *origineele* werk in allen gevalle niet later te zetten dan tusschen 1475 en 1485, eerder vroeger. Evenwel doet zich daarbij een moeilijkheid voor in verband met de verhouding van ons hs. tot D; de schrijfster kent D, blijkens de boven aangewezen plaatsen. Het laatste jaartal in D voorkomende is 1494; ons hs. zou dus na 1494 te dateeren zijn. Dit bezwaar is echter niet onoverkomelijk, wanneer men bedenkt, dat D niet die eenheid van compositie vertoont als ons hs. Het laatste hoofdstuk van D (c. 13 „Hoe dat hilweerts huys gestichtet waert.”) wijkt in zijn opzet sterk af van de overige hoofdstukken. Het is geschreven in den vorm eener chroniek, waarin het historische element veel sterker is dan het biographische, dat in de andere hoofdstukken overheeft. Beschouwt men dit als een later toevoegsel, dan is de laatste biographie in D, hoofdstuk 12, het leven van Armgert van Lissen, die in 1472 stierf, en kan dus D nà 1472 en voor c. 1480 opgesteld zijn. Verwerpt men deze onderstelling, dan zal men moeten aannemen, dat de schrijfster van ons hs. haar werk schreef nà 1494, en dus haar inlichtingen betrok van een zuster,

die 90 jaar of waarschijnlijk nog ouder was. Dit is niet raadzaam.

Was de schrijfster niet vóór 1417 in het huis, uit 18b zou men kunnen afleiden, dat zij zich in 1422 reeds in de stichting bevond. Daar heet het namelijk van een zuster, die in dat jaar 1422 stierf: „Al oeren zusteren was si een exempel der doechden, ende genck hem voer in gehorsomheit, in oetmodicheit, in schemelheit ende in mynnen totter armoede; als *wi* dicke ondervonden, ende oeck verwondert hebben, ende si nu inder ewicheit wal vijnden sal.” Evenwel laat zich uit het gebruik van dezen vorm „*wi*” niets met zekerheid onmiddellijk afleiden. De schrijfster gebruikt dit woord uit haar gevoel van saamenhoorigheid met de zusters der stichting. Soms gebruikt zij dan ook „*wi*” en „*si*” onmiddellijk na elkaar; zie b.v. 37c, d. Zou uit deze plaats 18b volgen, dat de schrijfster tijdens het Interdict in het huis was, uit het relaas van het Interdict zelf blijkt weer, dat zij van enkele bijzonderheden niet zeker was; zie haar uiting betreffende Alijt Cremers, 34c. De mogelijkheid bestaat dus, dat zij daarbij niet tegenwoordig was.

20. *De ontwikkeling van de schrijfster.* — De schrijfster blijkt zeer belezen in de H. Schrift; zij geeft meer Bijbelcitaten dan zelfs in Middeleeuwsche geschriften gebruikelijk is: men vergelijke b.v. D. Ook vindt men eenige aanhalingen uit de Kerkvaders en enkele uitspraken van de rectoren, vooral van Johannes Brinckerinck; daarnaast enkele citaten, welke niet als zoodanig worden gekenmerkt.

Nu doet zich de vraag voor, in hoeverre deze citaten en reminiscensen een vrucht zijn van eigen lectuur. Er stonden namelijk voor onze schrijfster verschillende wegen open om zich deze gedachten eigen te maken. De vele aanhalingen uit de H. Schrift, welke voor een auteur uit de M. E. met vrij groote nauwkeurigheid geschied zijn, mogen als gevolg van eigen veelvuldige Bijbellectuur worden beschouwd. Er wordt toch vermeld, dat de zusters zoo niet alle, dan toch de meeste Bijbelboeken in gebruik hadden (117c). Van een zuster wordt opgeteekend, dat zij uit de H. Schrift afschreef (134c); wel niet met het doel deze copieën te verkoopen, want van zulk een industrie wordt verder geen melding gemaakt, maar voor stichtelijk gebruik. De aanhalingen uit den Bijbel zijn, gelijk gezegd, zeer talrijk ¹⁾. Het grootste aantal citaten is ontleend aan Ps., dan in de

1) In de aantekeningen onder den tekst worden deze aangewezen.

tweede plaats aan Mt. De volgende teksten zijn meer dan tweemaal geciteerd: Ps. 68 (69): 10; Mt. 5: 15, 11: 12; Joh. 18: 36; Acta 5: 29; Rom. 8: 28; Eph. 4: 22, 24 met Kol. 3: 9—10; Hebr. 13: 14. Een enkele maal zijn twee Bijbelteksten gecombineerd; ook zijn er vele reminiscensen aan Bijbelplaatsen te constateeren.

Dikwijls brengt de schrijfster woorden van Johannes Brinckerinck in herinnering. Zij kan hierbij gebruik gemaakt hebben van hetgeen men zich uit de collaties herinnerde, of misschien die collaties zelf geraadpleegd hebben, daar deze in het huis werden opgeteekend. Alleen zou men in dit laatste geval een meer systematisch gebruik verwacht hebben.

De zuster maakt ook gebruik van beelden en zegswijzen, den devoten in het bijzonder eigen. Voor zoover hier aan bepaalde geschriften gedacht kan worden, is dit in de aantekeningen vermeld.

Verder geeft zij een aantal woorden van Kerkvaders. Het zijn S. Augustinus, die tweemaal, S. Bernardus, die viermaal, Johannes Climacus en S. Gregorius, die ieder éénmaal aangehaald worden. Een onderzoek naar de plaatsen, waaraan deze woorden ontleend konden zijn, is grootendeels vruchteloos gebleven ¹⁾. Het zoeken naar zulke losse Vaderteksten is meest een onbevredigend werk. Het is een tref, als men bij den aangewezen schrijver iets vindt, wat er op lijkt. Daarbij had men in de M. E. de gewoonte om dergelijke gezegden maar op naam van een of anderen Kerkvader te plaatsen, zich weinig bekommerend om de juistheid der toewijzing.

Uit de namen dezer Kerkvaders laat zich het volgende afleiden. S. Augustinus, S. Gregorius, S. Bernardus zijn schrijvers, die in de catalogi van Middeleeuwsche boekerijen veelvuldig voorkomen. De zeer belezen Geert Groote bezit deze auteurs, of laat er afschriften voor zich van vervaardigen blijkens zijn geschriften en brieven. Ook in den kring der moderne devoten werden die werken veel gelezen. De „Scala Coeli” van Johannes Climacus († c. 600), die zijn bijnaam ontving naar dat werk (*Κλίμαξ τοῦ παραδείσου*), trok mede ten eerste hun belangstelling. Zij bezaten daarin een handboek, waaruit de kloosterling uitnemend de praktijk van het kloosterleven kon leeren. Johannes Ketel las veelvuldig in de „Scala Coeli,” ook Johannes Hatten ²⁾; anderen citeeren er uit. Tenslotte moet nog op-

1) Over gelijke ervaringen spreekt C. H. Ebbinghe Wubben, Over Mnl. vert. van het O. T. Den Haag 1903, p. 3. 2) An. I, 38, 201—202; Thomas a Kempis, Vita Ioannis Cacabi, § 11, Opera p. 846.

gemerkt worden, dat al deze schrijvers ook geciteerd worden in de collaties van Johannes Brinckerinck, welke door Moll zijn uitgegeven. Daar vindt men ook S. Franciscus als voorbeeld genoemd, hetgeen evenzeer door onze schrijfster geschiedt, zij het dan ook in een ander verband (142a).

Nu zou het mogelijk kunnen zijn, dat de schrijfster zich met de lectuur van Kerkvaders bezig hield. De bibliotheek van het Heer-Florenshuis, waaraan Geert Groote en Johannes van den Gronde hun boeken vermaakten, en ook Florens Radewijns de enkele, welke hij bezat, kon daartoe de gelegenheid verschaffen. Zelfs had Geert Groote voorgeschreven, dat men met het uitleenen vrijgevig moest zijn. Evenwel maakt de zuster nergens den indruk, dat zij belangstelling heeft in geleerde studie; nergens siert zij haar verhaal op met een Latijnsch woord, wat een klerk zeker niet nagelaten zou hebben. Zij kent ook blijkbaar die taal niet. Het gebruik, dat zij van die aanhalingen maakt, is ook geenszins om nadere gronden voor haar betoog bij te brengen, maar teneinde dit met een praegnante uitdrukking te illustreren.

Ook op andere wijze kon zij kennis gemaakt hebben met de woorden der Kerkvaders. Er waren genoegzaam uittreksels daarvan in omloop, ook in de landstaal. Hss. uit de 15e eeuw, welke dergelijke excerpten bevatten, zijn veelvuldig tot ons gekomen. Florens Radewijns schreef een slechte hand; hij moest zich daarom vergenoegen met het linieeren en gladschaven van het perkament, dat de broeders gebruikten, en met correctiewerk. Daarbij echter maakte hij opteekeningen van treffende gezegden.¹⁾ Groote stelde eveneens dergelijke excerpten samen; ook op verzoek.²⁾ Van Wermbold van Buscop (of van Utrecht, † 1413) vermeldt het Chron. Mont. S. Agn. 171, dat hij ten behoeve van leeken gezegden der kerkvaders in de landstaal vertaalde.

Voor onze zuster heeft echter nog een derde mogelijkheid bestaan. Zelfs wordt het waarschijnlijk, dat dit voor haar de aangewezen weg is geweest om aan deze citaten te komen, namelijk door mondelinge overlevering. Gelijk reeds gezegd in het begin van deze paragraaf brengt de zuster nog een aantal vrij woordelijke aanhalingen uit Jo-

1) Thomas a Kempis, Vita Florentii, c. 14, § 1, 2, Opera p. 801. 2) Thomas a Kempis, Vita Gerardi Magni, c. 13, § 3, Opera p. 776; Petrus Horn, Vita etc., c. 10, A K G, NS 6, p. 355.

hannes Ruusbroec († 1381), Hendrik Mande († 1431), Thomas a Kempis († 1471), *zonder* hun namen daarbij te noemen, of ook maar op andere wijze te constateeren, dat dit citaten zijn (65d, 86d, 103a, b, 110b). Citeerde zij deze schrijvers bewust, dan zou zij toch wel niet in gebreke zijn gebleven hun namen er bij te vermelden, teneinde meer gezag aan die woorden te verleenen. Uit één citaat laat zich nog reconstrueeren, hoe de zuster in het bezit van dergelijke uitspraken kon geraken. Fol. 142c komt de meening voor, dat een werkzame monnik slechts door een enkelen duivel aangevochten wordt, maar een luie door meerdere. Geheel dezelfde woorden vindt men in een gedeelte van een collatie van Johannes Brinckerinck, opgenomen in de Vita, p. 339. Hier worden deze gegeven als een uitspraak van de „Patres”; het is een aanhaling uit de in de M. E. veel gelezen „Institutiones” van Johannes Cassianus. Op grond hiervan mag men wel concludeeren, dat de zuster door mondelinge overlevering tot haar geleerde aanhalingen kwam; vandaar ook, dat deze zoo moeilijk weer te vinden zijn. Hetzij in de collaties, hetzij in devote gesprekken met de rectoren werden dergelijke woorden overgeleverd, als typische gezegden dankbaar aanvaard, en in het geheugen bewaard, of in de wastafeltjes der zusters als goede punten opgeteekend.

Ook wordt in ons hs. (45a) een toespeling gemaakt op de vaders der woestijn, die met elkander penitentie deden. Klaarblijkelijk is dit ontleend aan de Vitae Patrum. Ook dit werk heeft onze zuster niet zelf gekend: zij zou anders minstens op deze plaats daarnaar verwezen hebben. De Vitae Patrum behoorden in de M. E. tot de meest geliefde kloosterlectuur; in de catalogi der kloosterbibliotheken wordt het werk telkens genoemd, meest als Vitas Patrum met meervouds-s. Er bestonden ook Middelnederlandsche vertalingen van. In den kring der moderne devoten stelde men zich gaarne en veelvuldig hun voorbeelden voor oogen. Telkens weer wordt deze vergelijking getrokken. Eveneens maakte men gaarne gebruik van exempelen, gelijk het bovenstaande, welke in de Vitae Patrum vervat zijn; evenals men ook andere exempelen uit de daaraan zoo rijke Middeleeuwsche literatuur bezigde. In het leven van Lubbert Bosch, een broeder van het Heer-Florenshuis, wordt verhaald, dat deze eens met schrijven bezig zijnde geroepen werd, en toen den zin, waaraan hij schreef, onvoltooid liet uit gehoorzaamheid. Het Latijnsche leven verwijst naar de Vitae Patrum, en men vindt de desbe-

treffende exempelen aldaar: III N°. 143 en V, 14 N°. 5 ¹⁾). Ook exempels uit andere bronnen worden gebruikt: D 298 wordt aan Stijne Roovers het sluiten van een overeenkomst met Johannes Brinckerinck toegeschreven ²⁾); van die Stijne Roovers heet het daarna, dat zij eens in den kelder bezig was bier te tappen, toen zij de bel hoorde als teeken van de elevatie van de Hostie. Zij verliet ijlings den kelder zonder eerst het vat te sluiten, maar teruggekeerd, bevond zij, dat niets uit het vat weggeloopen was. Men vergelijke daarmede het exempel in de *Marialegenden* I, 311—312; hier is sprake van een jongen monnik, die uit den kelder geroepen wordt; een Mariabeeld, waarvoor hij zijn vereering tot de Mater Sanctissima betuigde, houdt het vat gesloten in zijn afwezigheid. Nog is te herinneren aan Johannes Hatten, die de hard werkende broeders wijst op het exempel van Maria, die den broeders het zweet afdroogt ³⁾). Tenslotte is te denken aan Johannes Cele, den bekenden Zwolschen rector, die zijn leerlingen het exempel dicteerde van den misdadigen [pseudo-] Udo, bisschop van Maagdenburg ⁴⁾). Genoeg voorbeelden om duidelijk te maken, dat men in den kring der devoten niet alleen belezen was in de exempliliteratuur, maar ook gaarne in eigen omgeving dezelfde wonderen wilde zien afspelen, die vroegere heilige mannen en vrouwen aan zich hadden zien geschieden.

Nog een citaat verdient de aandacht: namelijk op fol. 117d. Hier wordt een woord van den „poët” aangehaald; het is van niemand anders dan van Ovidius. Den dichter van de „*Ars amandi*” in dezen kring aan te treffen zou groote verwondering kunnen wekken, wanneer men niet de aandacht vestigt op het gebruik, dat in de M. E. gemaakt werd van de Grieksche en Latijnsche classieken. Het is bekend, welke beteekenis Aristoteles heeft gekregen voor de Scholastiek. Het is evenzeer bekend, hoe men er toe gekomen is zoovele andere heidensche schrijvers te bestudeeren en te blijven lezen. Zoodra het Latijn de taal der kerk was geworden, begon men de Latijnsche auteurs te lezen ter verkrijging van de noodige lexicologische, grammaticale kennis, en stilistische oefening. Daarvoor was het noodig afschriften te bezitten van de Latijnsche schrijvers, zoowel kerkelijke als profane. Geestelijken, maar vooral kloosterlingen hielden

1) Biogr. A A U, 28, p. 328; Thomas a Kempis, *Vita Luberti Bosch*, § 6, Opera p. 825.

2) Volgens ons hs. gaat Fye van Reeden een dergelijk accoord aan met Johannes Brinckerinck; zie verder § 21. 3) An. I, 206 en *Marialeg.* I, 137, II, 287. 4) Chron. Wind. 212 en *Marialeg.* I, 172—181; II, 75—78.

zich daarmede bezig. Een belangrijken vooruitgang in die richting dankt men Cassiodorus. Vóór 555 in het door hemzelf gestichte klooster getreden, is hij tot zijn dood (c. 583) onvermoeid bezig met het verzamelen van hss., en zet hij zijn medebroeders aan tot het maken van copieën. Zijn voorbeeld vond algemeen navolging. Aan den ijver dezer copiïsten dankt men het behoud der classieken.

Dit alles is echter nog niet voldoende ter verklaring, wanneer men niet het oog gevestigd houdt op de eigenaardige wijze van citeeren, in de M. E. gebruikelijk. In de Rhetorenscholen der Ouden maakte men dankbaar gebruik van elke nieuwe vondst, elke elegante zinswending en kernachtige uitspraak; deze werd algemeen eigendom. In de M. E. nam men met het taaleigen ook deze gewoonte over. Bij het bestudeeren, dikwijls memoriseeren der Latijnsche schrijvers maakte men zich beelden, soms geheele zinswendingen eigen. Voor den Middeleeuwer was dit een onschatbaar bezit, waarmede hij de in hem opkomende eigen gedachten in een pasklaar kleed kon steken. Een latere tijd is eerst langzaam van dit gebruik teruggekomen, en trachtte meer oorspronkelijk te zijn in het uitdrukken van zijn gedachtenleven. In de M. E. kende men geen schroom voor ontleening, welke dikwijls den meest letterlijken vorm aannam. Eenerzijds deed de zich ontwikkelende autoriteit van het leergezag waarde hechten aan letterlijke aanhalingen in een betoog; daarnaast nam men volgaarne woordelijke ontleeningen, ook van heidensche schrijvers over, zoo deze opkomende eigen gedachten reeds in een marquanten vorm gegoten hadden.

Onze schrijfster handelt niet anders. In dit licht is het citaat uit Ovidius te beschouwen. Ook zij in dit verband nog opgemerkt, dat haar aanhalingen uit de H. Schrift en de Kerkvaders geen diepzinnig betoog nader willen adstrueeren, maar eenvoudig illustreeren wat zij beleefde. De deugden der zusters, het gebeuren in haar omgeving, vindt onwillekeurig zijn uitdrukking in de door haar zoozeer geliefde bewoordingen. Deze uiterlijke overeenstemming is voor haar een bron van voortdurende vreugde. Zij beleeft als het ware deze geheiligde woorden.

Zoo moet men dus concludeeren, dat de schrijfster nergens blijk geeft een veel breeder ontwikkeling te bezitten, dan men redelijkerwijze van de andere bewoonsters van het Meester-Geertshuis mag veronderstellen; zij toont groote belezenheid in de H. Schrift, maar die is ook anderen zusters eigen (zie vooral 109a); wat haar voor-

namelijk van de anderen onderscheidt, is het verlangen de ervaringen harer medezusters op schrift te stellen.

21. *Historische zin bij de schrijfster.* — De mededeelingen van de schrijfster maken den indruk van betrouwbaarheid, en waar controle met behulp van andere bronnen mogelijk is, wordt deze indruk ook wel bevestigd. Slechts op één plaats spreekt de zuster zich tegen: 3d wordt medegedeeld, dat Nyese Felix geen officie had, en volgens 59d was zij moeder geweest. Vermelding verdienen ook die plaatsen in het hs., waar blijkbaar eenzelfde verhaal of voorval, dat in den kring der devoten in omloop was, in verband wordt gebracht met verschillende zusters; gevallen dus, waar met meerdere of mindere zekerheid valt te concludeeren tot overdracht. Een uitspraak van Geert Groote wordt 12c meegedeeld als aan Katheryna van Arkel gedaan, terwijl het 9d heet, dat Groote deze woorden tot een zuster, die verder onbekend blijft, zou gezegd hebben. Naast overdracht is het mogelijk, dat in beide gevallen dezelfde zuster bedoeld wordt, maar evenzeer, dat Geert Groote dit woord, dat ook op andere wijze van hem bekend is (zie de aant.), meermalen heeft uitgesproken. Fol. 19a heet het van een zuster, dat zij niet naar het schilderwerk in de kapel wilde zien, voor dat zulks voltooid was. Een andere bron verhaalt dit van een andere zuster. Ook hier was overdracht mogelijk, daar een dergelijk gedrag onder de devoten niet alleen stond (zie de aant.). Hetgeen 109a van Hermen van Mekerens wordt vermeld, is met eenig verschil in een anderen bron verhaald van haar zuster Ysentrut. In het eene geval werpt de zuster zich als „calculus” op den drempel, in het andere geval spreekt zij daartoe alleen den wensch uit. Een dergelijke verwisseling van twee zusters ligt voor de hand, terwijl het nog de vraag blijft, wie de vergissing heeft begaan.

Een meer ingewikkeld geval van overdracht is het verhaal der overeenkomst, welke Johannes Brinckerinck volgens 49a (zie ook de aant.) met Fye van Reeden zou aangegaan hebben. Brinckerinck zegde haar honderd gulden toe voor het geval, dat zij na een verblijf van een jaar in het huis weer zou willen vertrekken. Terwijl de andere bronnen met ons hs. overeenstemmen, doet D ons ditzelfde verhaal van Stijne Roovers (van Diepenveen), zonder dat wij in de gelegenheid zijn uit te maken, welke opvatting de juiste is. Een verwarring was daarom licht mogelijk, omdat het van Stijne Roovers

ook heette, dat Johannes Brinckerinck haar gehuurd had : hier kon de traditie een aanknoopingspunt vinden. Zou dit tegen de juistheid van de overlevering betreffende Stijne Roevers kunnen pleiten, ook op andere wijze schijnt de traditie te haren opzichte vertroebeld te zijn. Op Stijne Roevers wordt namelijk in twee bronnen in ditzelfde verband een verhaal toegepast uit de exempelliteratuur : het boven (§ 20) besproken wonder bij het tappen in den kelder.

Van belang is het hier de aandacht te vestigen op het volgende : de realiteitszin van de schrijfster en de nuchtere geest van hare medezusters blijkt ook hieruit, dat geen verhalen op de zusters van het huis worden toegepast, die ontleend zijn aan de zooveel door kloosterlingen gelezen en nagevolgde *Vitae Patrum* en de exempelliteratuur, waarbij vooral ook te noemen zijn Johannes Cassianus († c. 430), Caesarius Heisterbacensis († c. 1240), Thomas Cantimpratensis († c. 1270). Deze toepassingen, die zich de M. E. door zoo veelvuldig laten nagaan in heiligenlevens en andere biographieën, wordt in het Meester-Geertshuis niet waargenomen, wel nog in verzwakte mate te Diepenveen.¹⁾ Slechts éénmaal in ons hs. wordt melding gemaakt van een bewuste navolging der *Vitae Patrum*; zie boven § 20. Misschien heeft Johannes Brinckerinck onder invloed der *Vitae* en Johannes Cassianus gestaan, toen hij een zuster gelastte een boom, waarop zij zeer gesteld was, uit te rukken en in den IJssel te werpen (145c en de aant.). Het verhaal van Gerlach Peters en de gehoorzame dieren, dat een in de kloosterliteratuur bekende stereotyp is, wordt gedaan van een broeder, die buiten het huis staat (5b, c).

Enkele mededeelingen van onze schrijfster zouden als apocrief betiteld kunnen worden, vooral door rationalistisch aangelegde geesten, die alleen die feiten wenschen te aanvaarden, welke in hun wereldbeschouwing passen. En dan is niet in de eerste plaats te denken aan verhalen als van den duivel, die verschijnt in de gedaante van een hond (126a, verg. 98a); de ziel, welke door den mond het lichaam bij het afsterven verlaat (75a); of als duif ten hemel vaart (45d); roode bloemen, welke op het graf eener overledene groeien, en de kleur der onschuld aannemen (69d). Dit alles gaat terug op elementen ontleend aan het volksgeloof (zie de aant.). Opmerkelijk blijft het slechts, dat zulke oude voorstellingen (reeds bij de primitieven te vinden) zoo lang bleven voortleven tot in onzen tijd, en dat de be-

1) Zie de volgende boven en in de aant. besproken plaatsen : D 15, 298.

schaving der cultuurvolken zoo weinig in alle geledingen volgroeid is. De schrijfster maakt ook melding van het optreden van engelen; evenwel is het geloof aan engelen dogma fidei, en derhalve kunnen verschijnselen, welke in verband gebracht worden met engelen (118c—d, 124c, 125a) rationalistisch verklaard worden. Daarnaast is sprake van de verschijning van afgestorvenen, deels aan zusters van het huis, deels daar buiten (45c, d, 46b, c, 69c, 75a, 77d, 108a). Ook de nieuwste tijd kent dergelijke openbaringen, en aan den ijver van de „Society for psychical research” is het te danken, dat deze in haar „Proceedings” gecodificeerd werden in grooten getale.¹⁾ De liefelijke geur, welke bij het graf wordt waargenomen van een der zusters (59c), laat zich op natuurlijke wijze verklaren, wanneer men bedenkt, dat omgegraven aarde kan rieken als viooltjes.²⁾ Men heeft dit verschijnsel ook meenen waar te nemen aan groote heiligen bij hun leven; hun groote nederigheid gebod dan weer door onaangenaam riekende stoffen deze begenadiging te verbergen; men denke b.v. aan de H. Katherina van Siena, † 1380. Aan een dergelijke uitbreiding is waarschijnlijk te denken, wanneer 23a van een zuster uit het Meester-Geertshuis, te Diepenveen begraven, wordt medegedeeld, dat haar hoofd na haar dood een aangename geur verspreidde. Nog worden visioenen medegedeeld, welke twee zusters hadden, die beiden ziek waren (103d, 130a). Over de verschijning van het kindeke Jezus aan een der zusters (124d) is reeds in ander verband gesproken.

Men mag dus concludeeren, dat de schrijfster zich niet al te goed van vertrouwen of lichtgeloovig betoont. Een vergelijking met D beslist ten gunste van onze schrijfster, wat het mededeelen van wonderverhalen betreft. D is er rijk aan. Men vindt in D vrij dikwijls melding gemaakt van visioenen (en niet slechts bij zieken), verschijningen van afgestorvenen, wonderbare genezingen. Johannes Brinkerinck moest zelfs bij een zuster te Diepenveen visionaire excessen tegengaan: D25. Zeer talrijk zijn de wonderverhalen in het laatste hoofdstuk van D. Het verschil, dat in dit opzicht bestaat tusschen hs. Gen hs. D, vindt niet alleen zijn grond in den verschillenden aard der schrijfsters, maar wijst ook op een wezenlijk verschil tusschen de bewoonsters van Diepenveen en het Meester-Geertshuis. De ascese te Diepenveen in den vorm van zelfpijniging is strenger en veelvul-

1) Veel materiaal vindt men ook bij E. Parish, Ueber die Trugwahrnehmung (Hallucination und Illusion). Leipzig 1893—97. 2) Verg. Die Naturwissenschaften, Heft 18, S. 306.

diger. Daar bestond ook meer gelegenheid het godsdienstig leven tot uitersten te brengen. Men had er converszusters, die het werk deden; de anderen konden zich dus meer ongestoord aan het godsdienstig leven wijden. In het Meester-Geertshuis moest hard gewerkt worden door allen (zwakkeren houden zich met licht werk bezig, maar werken toch); hier was dus minder gelegenheid tot excessen en ascese, welke zoozeer uitersten in de hand werkt.

V.

22. *Beschrijving van het handschrift.* — Het hs. „Hier beginnen sommige stichtige punten van onsen oelden zusteren” bevond zich vroeger in den Gelderschen Toren te Spankeren en maakt tegenwoordig deel uit van het Rijks-Archief in Gelderland te Arnhem, waar het de signatuur 2435 draagt.

De buitenste bladen, vooral een aantal aan het slot van het hs., hebben door vocht geleden, zoodat het hs. waarschijnlijk niet steeds in den band heeft gezeten, die het nu omvat. Toch is deze band, van rood kalfsleer op houten borden, ongetwijfeld zeer oud. De roode kleurstof van het leder van den band is op sommige plaatsen afgeschaafd, waardoor witte vlekken zijn ontstaan; de rug is gebarsten. De platten steken onder en boven niet buiten de bladen uit, dragen geen stempels (in blinddruk), en de rug is zonder ribben. Op het achterste plat is een étiquette geplakt met het nummer 2435 in zwarte drukcijfers. Het voorste plat is van binnen opnieuw beplakt. In den rechter bovenhoek staat met potlood „vRh 94”, en daaronder met zwarten inkt: „Herbonden in juni 1910 in den ouden band met aanbrenging van een nieuwen koperen sluithaak. Een vroeger binnen tegen den band geplakte oude oorkonde is voorin gehecht.” Daaronder is het stempel in zwart van het Oud-Archief in Gelderland afgedrukt.

Aan den voorkant van deze oorkonde is een smalle strook afgesneden, waardoor van sommige woorden een of meer beginletters zijn verloren gegaan. Ook zijn er twee sneden in voor den staart, waaraan vroeger het zegel hing. De oorkonde is gedateerd 4 Oct. 1426 en afkomstig uit het Windesheimer klooster Mariënwald bij Nordhorn. De inhoud luidt als volgt:

„Nos frater Hinricus, humilis prior domus Nemoris Beate Marie Virginis ordinis Canonicorum Regularium prope Noerthoern, ceteri-

que fratres ejusdem domus dilectis nobis in Cristo Cornelio Wijnkens necnon et Gherbergi uxori ejus legitime salutem et per virtutum (in)crementa ac devotarum orationum suffragia vitam et gloriam consequentem sempiternam! Cum jure divino lex mutue caritatis generaliter nos omnibus (o)bliget et efficiat debitores. Illis tamen, quorum erga nos et ordinem nostrum majorem caritatis devocionisque affectum certis indiciis ex(p)erimur, nos merito reddit peramplius obligatos. Hinc est quod — exigentibus pie vestre devocionis meritis, quam ad nos nostrumque ordinem geritis, (a)bbatum (?) et praecipue domum nostram — vobis de gratia speciali plenam concedimus monasterii nostri omnium spiritualium bonorum participationem in vita (par)iter et in morte, videlicet missarum, orationum, jejuniorum, vigiliarum, eleēmosinarum, abstinentiarum, laborum, disciplinarum et hospita(li)tatum, ceterorumque exerciciorum spiritualium, quae per fratres nostros Salvatoris nostri clementia dignabitur operari. Addentes insuper de gratia (spec)iali, sicut vestra caritas meruit, quod, cum obitus vester, quem Deus felicem faciat ac beatum, nobis per praesentes litteras fuerit denunciatus, pro vobis (fa)ciemus ac fieri ordinabimus in domo nostrorum vigilias, orationes et suffragia, ac alia beneficia spiritualia, sicut pro fratribus nostris karissimis facere consuevimus, ut per viscera misericordie Dei ex multiplici suffragiorum praesidio, et hic a malis protegi et in futuro mereamur in eter(n)a tabernacula merito duci. Datum sub sigillo domus nostre anno Domini millesimo quadringentesimo vicesimo sexto ipso die sancti Fran(cis)ci confessoris."

De Domus B. Mariae te Frenswegen bij Nordhorn ¹⁾ werd in 1394 gesticht door Evert van Eze, pastoor te Almelo en Heinrich Krull, pastoor te Schüttorf. Zijn grootsten bloei bereikte het klooster onder den Prior Heinrich Loeder ²⁾, 1415—1436, † 1439. In 1809 werd Mariēnwald, het laatstovergebleven klooster der Windesheimer congregatie, opgeheven. Cornelius Wynkens en zijn vrouw Gerbrich komen voor in een acte van 1443, in regest meegedeeld in: Het necrologium en cartularium van Diepenveen, ed. J. C. van Slee, in A A U, 33, p. 383—384. Uit deze akte blijkt, dat zij hun goederen verdeeld hebben onder hun kinderen: Hendrik in het klooster

1) Zie over dit klooster: J. H. Richter, Geschichte des Augustinerklosters Frenswegen in der Grafschaft Bentheim. Hildesheim 1913. 2) Zie over hem: Fr. Jostes, Heinrich Loder, ein westfälischer Mönch vor 500 Jahren. (Aus Westfalens Vergangenheit. Münster 1893, S. 17—31)

Mariënwald bij Nordhorn; Geerken te Diepenveen (zij komt noch in D, noch in het Necrologium voor); Fenne en Alheit, die beiden „in de wereld” zijn gebleven.

Op deze perkamenten oorkonde is dezelfde étiquette met nummer geplakt als op den band. Daarna volgt het hs. met de levensbeschrijvingen van de zusters uit het Meester-Geertshuis.

Het zware *papier* heeft een afmeting van 15×22 c.m. De *watermerken* bevinden zich in de vouwen der katerns en zijn daardoor niet duidelijk te zien. Het watermerk der eerste 12 katerns komt overeen met fig. 4 op plaat XIV bij De Stoppelaar: „het schild met het onleesbaar opschrift, door den bisschopsstaf gesteund,” dat gebruikt werd in de laatste helft der 15e eeuw ¹⁾. Dan volgen eenige katerns, die als watermerk hebben een p met dwarsstreep door den staart ²⁾, uit de jaren 1469—1485. Aan het slot wisselen beide merken af.

De *katerns* hebben het volgende aantal bladen: katern 1=4 bladen, 2=12, 3=4, 4=12, 5=4, 6=12, waarvan het tweede blad tusschen fol. 33 en 34 tot op een zeer smalle strook na is weggesneden, 7=4, 8=12, 9=6, waarvan het vijfde blad, dat wit is gelaten, tusschen fol. 63 en 64 voor de helft is weggesneden, 10=12, 11=4, 12=12, 13=4, 14=12, 15=4, 16=12, 17=4, 18=12, 19=6: te samen dus 150 folio's, de 2 weggesneden bladen niet meegerekend. Op het laatste blad van de slotkatern volgt een ingehecht schutblad, waarop bovenaan in kolomvorm de woorden: „als sijt dan mit groeten arbeide op die Welle gebracht hadden, ende hadden schepe gewo,” verg. den tekst op fol. 36c. Het blad is met een hand uit modernen tijd 151 gefolieerd met potlood en is verder onbeschreven. Dan volgt een katern van 4 nieuwe schutbladen, waarvan het laatste op het achterste bord is geplakt.

De *folieering* van het eerste katern (fol. 1—4, in de hier volgende copie A—D genoemd) is van een moderne hand. De volgende bladen zijn bovenaan met oude hand genummerd 1—146 in roode Romeinsche cijfers. De twee weggesneden bladen zijn dus niet meegerekend. Onder aan den voet der bladen vindt men op verschillende plaatsen dezelfde nummering met zwarten verbleekten inkt; op

1) J. H. de Stoppelaar, Het papier in de Ned. gedurende de M. E., in Arch. van het Zeeuwsch gen. der wetensch. 7, 1869, p. 84. — Men bedenke, dat de reproducties bij De Stoppelaar gestileerd zijn. 2) Ris—Paquot, Dictionnaire encyclopédique des marques etc. N°. 8169.

andere plaatsen is die geheel of gedeeltelijk verdwenen tengevolge van het schuin afsnijden der katerns bij het binden. Deze haastig en slordig geschreven cijfers zullen zijn gezet ten behoeve van den rubricator, die eerst na voltooiing van het hs. de roode nummering der folio's heeft aangebracht. Custoden, met verbleekten inkt klein en haastig geschreven, vindt men fol. 49d alsoe mede, 74d grote p, 106d van dien, 114d doechden.

De bladzijden zijn *geliniëerd* met de griffel en in twee kolommen beschreven.

De *beschreven ruimte* meet 10×16 c.m.; elke kolom meet $4\frac{1}{2} \times 16$ c.m., en telt 30 regels. Alleen kolom b van fol. 82 telt 31 regels; waarschijnlijk was de laatste regel („ende en begeerde niet meer”) eerst vergeten. De regels zijn geheel gevuld, soms door de sluit-s met een staart te sieren (b. v. 4c, 11d, 24b), of door de dwarsstreep van de t te verlengen (b. v. 11a), of door den tweeden poot van de n te vergrooten (b. v. 25b). Wanneer een woord begonnen is, dat volschreven buiten de beschreven ruimte zou uitspringen, dan zijn die letters soms geschrapt of weggekrabd en op den volgende regel opnieuw geschreven (b. v. 25c).

Het *schrift*, uit het laatst der 15e eeuw, fractuur, is zeer duidelijk en regelmatig ¹⁾. Daarbij de volgende opmerkingen: het letterteeken j kent het hs. alleen in de verbinding ij; deze ij heeft bijna nooit punten of streepjes en is duidelijk te onderscheiden van de y, die veel voorkomt, een enkele maal, blijkbaar bij vergissing, voorzien van haaltjes. Ook de i heeft slechts zelden een haaltje, blijkbaar in zulke gevallen, waar dat haaltje het snelle opnemen van het woordbeeld bevordert (mi, niet, die anders licht als nu, met, gelezen konden worden). In woorden als *gonstéger* (23d), *vueréchlike* (116d), waar de e de onduidelijke vocaal aanduidt, die wij door i voorstellen, vindt men op die e soms een haaltje. De u en n zijn meestal, maar niet altijd duidelijk van elkaar te onderscheiden. Soms staat boven de u een pijlpunt, blijkbaar eveneens voor het gemak van den lezer. Een dergelijke pijlpunt vertoont het woord *cōrioesheden* (31b), dat meest voorkomt onder den vorm *curioesheden*. Het gebruik van u, v en w in dit hs. komt verder overeen met de orthographie van de meeste Middelnederlandsche teksten. De letterverbindingen lh, lk, ll zijn, zooals in Middelnederlandsche en Middelhoogduitsche hss. meer

1) Het is bekend, welk een beteekenis het duidelijk schrift der Broederschap heeft gehad voor de hernieuwing van de op het einde der M.E. steeds achteruitgaande schrijfkunst.

voorkomt, meermalen voorzien van een dwarsstreep, welke geen andere beteekenis kan hebben dan die van versiering of verduidelijking van het schrift. Vergelijk de voorbeelden : fol. 25c will, 28b all, 39d quelke, 40c wille, alle, 40d vulleste, 54d willich, allen, 58c collaciën, 134d volherde. Daarentegen zonder streep b. v. 81a willich, 82d calen, 101c wille, 130d collacie.

De letter r wordt door de twee teekens weergegeven, welke ook in ons schrift voorkomen. Het hs. kent een lange en een korte s en bovendien een sluit -s. Daarnaast wordt aan het einde van een woord soms gebruikt het teeken *q*, dat verwant is aan het teeken *g*, afkorting voor -us, ook -os, -is in Latijnsche teksten, waarin het ook voor -s staat ¹⁾. Dit teeken *g* gebruikt het hs. ook; zie beneden bij de afkortingen. Eénmaal wordt het in dezen vorm voor -s gebruikt : 13d „bynnen huys”. Het teeken *q* doet meestal dienst als -s, doch soms als -es. Enkele voorbeelden : 2b „des Donredagen avents”; 9b „des huyses”, 16a „als”, 19b „was”.

Als afbrekingsteeken dient een schuin streepje, dat ook meermalen is weggelaten. De woorden worden dikwijls op zeer willekeurige wijze gedeeld. Zoo staat van plach (26a) pla aan het einde van den regel, de ch aan het begin van den volgenden; verdere voorbeelden zijn : naema-els (60a), gereg-iert (48b), wer-en (32b), enz., vergelijk daarbij het boven medegedeelde betreffende de beschreven ruimte.

De samenstellende deelen van samengestelde woorden worden bijna steeds los van elkaar geschreven. Zoo vindt men : bede huis, dans huys, sonnen dages naast sonnendages, voert aen, voert ganck, toe vlucht, op set, ook soe danigh, enz. Aaneengeschreven zijn, behalve afleidingen, koppelingen van werkwoordelijke vormen of andere woorden met een enclitisch voornaamwoord, dus si heeftet, neement (heeft, nemen + (e)t), si solden (solde + en = hem), si condes (conde + es = gen. masc. of neutr.), dattet (dat het), alst; bijna zonder uitzondering aaneengeschreven vindt men datmen; verder verbindingen van voorzetsel en lidwoord; met assimilatie mitten (met den), totten (tot den); ook meermalen vanden, inder enz. Alte (alte seer, alte selden) staat steeds aaneen. Woorden, die ten onrechte aaneengeschreven of, wegens plaatsgebrek b.v., te dicht op elkaar geschreven staan, worden gescheiden door een loodrecht streepje.

1) M. Prou, Manuel de paléographie latine et française. Paris 1893, p. 61.

Als omzettingsteekens dienen streepjes, die gelijken op onze aanhalingsteekens. Dergelijke teekens staan b.v. 15c onder: in deser hoyken nyer om aan te duiden, dat nyer vóór hoyken moet staan.

Hoofdletters staan aan het begin van elken zin; ook de eerste letter na een roode initiaal is een hoofdletter, terwijl verder in een samengestelden zin bijzinnen, vooral als zij in niet te afhankelijke betrekking tot den hoofdzin staan, meermalen met een hoofdletter beginnen. Ook vindt men met hoofdletters geschreven het eerste woord van elken nieuwen regel in het register en het eerste woord van de opschriften bovende hoofdstukken. Bovendien wordt de naam Ihesus (als deze voluit staat) meermalen met een hoofdletter geschreven, ook de namen van bijbelsche personen en kerkheiligen, alsmede het woord Sancte: Matheus 48d, Sancte Augustijn 142d, David 108d, Sancte pauwels 103a. Consequentie is hier echter evenmin te bespeuren als in andere orthographische punten. Verder worden alle eigennamen steeds met kleine letter geschreven.

In het hs. worden alleen Romeinsche cijfers gebruikt. Als eenig interpunctieteekeken dient de punt. Deze staat niet alleen aan het slot van een zin, maar dient ook zeer dikwijls om de samenstellende deelen van een samengestelden zin van elkaar te scheiden; ook wordt zij steeds gevonden tusschen twee phonetisch gelijkwaardige woorden; b.v. 21a oer.oer, en 17c arbeide.beide. In plaats van de punt aan het einde van een zin staan soms twee schuin naar boven gerichte streepjes, meest op het einde van den regel, die daarmede aangevuld wordt. Indeeling in alinea's kent de tekst niet; wel vindt men een ruim gebruik gemaakt van paragraaf- of kapittelteekens tot onderverdeeling der hoofdstukken.

Bij een beschouwing van de in ons hs. voorkomende *abbreviaties*, welke nu ter sprake gebracht moeten worden, dient men in het oog te houden, dat dit onderdeel der palaeographie nog weinig systematisch behandeld is. Wel bezitten wij in de werken van Wattenbach en Prou goede handleidingen en kunnen de lijsten van Chassant en Capelli ons uitnemende diensten bewijzen, maar het bekende werk van Ludwig Traube is nog slechts een eerste poging de wording en de ontwikkeling der afkortingen historisch te verklaren ¹⁾. Op het gebied der Middelnederlandsche palaeographie in het bijzonder is nog zeer weinig samenvattende arbeid verricht. Enkele zeer bruik-

1) Dat laatste wil ook het kleine geschrift van W. M. Lindsay, *Contractions in early Latin minuscule mss.* Oxford 1908.

bare wenken vindt men in de beschrijving der hss. van Ruusbroec's werken door De Vreese uitgegeven¹⁾. Het is dus gewenscht de schrijfwijze en de abbreviaties van het hs. in het kort te vermelden en aan te teekenen, op welke wijze deze werden opgelost, teneinde de mogelijkheid van persoonlijke willekeur uit te sluiten. Het is mij, toen ik mij hiermede bezig hield, zeer te stade gekomen, dat ik het voorrecht heb gehad gedurende geruimen tijd kennis te nemen van de uitgebreide verzameling hss. en incunabelen der Firma Frederik Muller te Amsterdam; des te meer weet ik het daarom te waardeeren, dat ik daartoe in de gelegenheid ben geweest.

Onder de afkortingen vindt men allereerst de (ook in de Latijnsche teksten) gebruikelijke voor m en n; voor con, us, ra, et, er; pre, pro, per, ser²⁾. Het afkortingsteeken, dat gewoonlijk voor er staat (maar in Middelnederlandsche hss. evenzeer gebruikt wordt voor or, ar, aer, r en minder dikwijls voor rie, en e na r), vindt men voor or in het woord *glore* (gl'e, 103b, 108a, enz.); vergelijk het Latijn, De Vreese p. 19 en 87a, waar voluit staat *glorie*. Door or is het evenzeer weergegeven in w'de (65a, 87c, 102a), de conj. *praes.* van *werden* (= worden), die ook meermalen volledig voorkomt, en in w'den, de inf. van datzelfde werkwoord (3c, 9c, enz.). Bovendien verdient het de voorkeur vormen als v' waer (36a, 93b, 123d), v' bij (145b) op te lossen als *vorwaer*, *vorbij*, hoewel die woorden volledig alleen als *voerwaer*, *voerbij* aangetroffen worden; een oplossing in *verbij*, *verwaer* (met toonlooze e) is echter ook mogelijk. Hetzelfde afkortingsteeken is door er weergegeven in *achterw't* (21c, 128c) *hemelw't* (127d), *w'men* (94a), *derdew've* (96b), *rechtv'dige* (99a), *m' (passim)*, dat voluit staat 43c, 133b. Dit teeken wordt soms gebruikt voor r, en dan nog meest aan het einde van den regel: 59d *dae'*, 82b *mee'*, 137a *wae' t.* Als praeteritum van *werden* leest men meest *waert*, zelden *wart*, een enkele maal *wert*. De afgekorte vorm w't, die vrij dikwijls voorkomt, is opgelost als *wert*. Het hs. geeft behalve *waert*, *wart*, *wert* nog heel veel *er (eer)* en *ar (aer)*-vormen naast elkaar, zooals in het algemeen zeer veel dubbelvormen worden aangetroffen. Vermelding verdienen nog de afkortingen *sundig'e* (15a), *sond'elinge* (31b, 142c), *meist'e* (60a), *ned'eheit* (61d), *t'e* (91a), *da'e* (115c),

1) Zie verder nog diens artikel „Over Mnl. hs. kunde in verband met taal- en letterkunde”, in *Taal en Letteren*, 10, p. 337—348. 2) Zie de afdeeling „Paläographie” in het eerste deel („Einleitende und Hilfsdisziplinen”) van Iwan von Müller's „Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft”, waarin ook de Latijnsche palaeographie der M. E. behandeld wordt.

gued'ehande (121c), terwijl 41d staat gelijk'ewijs met een schrap door de tweede e; deze zijn opgelost als sundiger, sonderlinge, meister, nederheit, ter, daer, enz. Aan een foutieve plaatsing van het afkortingsteeken, hetgeen men dikwijls in de hss. aantreft ¹⁾, moet men hier denken.

Onder de contracties vindt men Ihesus Cristus op de gebruikelijke wijze afgekort. Gelijk men weet, is in de afkorting *i h's* de *h* ingevoegd tengevolge van een foutieve transscriptie van de Grieksche afkorting in majuskels, waarbij de *êta* door een *h* werd weergegeven. ²⁾ Men vindt dan ook 127c en 134d voluit geschreven Ihesus. De schrijfwijze Cristus is in de M. E. de meest gebruikelijke, ook voor dit hs., vergelijk 145a, waar voluit staat Cristi. In ons hs. wordt Cristus soms afgekort als *x p̄ c* (fol. Cb, 94b), waarbij men bedenke, dat de latere M. E. welbewust neigden naar deze meer Grieksche schrijfwijze. Daarnaast heeft het hs. ook den daarvóór meer gebruikelijken vorm *x p̄ s* (31a). De schrijfster is blijkbaar weinig consequent geweest in het stellen der „nomina sacra”; niet alleen, dat zij deze ook voluit geeft, maar zij schrijft b.v. fol. Cb als afkorting ook *ihes* 9.

Men treft 30a de bekende contractie voor Pater Noster aan (*p̄ n̄ r̄*); terwijl 127c sancte gecontraheerd wordt tot *scte* met contractieteecken (cf. De Vreese p. 161 voor dit slangvormige teeken). Sancte staat voluit geschreven 76d, 127b, c, en op fol. 72c, 75a, 137b treft men *S'* als suspensie aan. De uitgang -heit in woorden als bitterheit, ewicheit is afgekort door *h* met een te halver hoogte er achter geschreven *t* en een schuin streepje (Wattenbach l. c., p. 72; De Vreese p. 17). Het woord voerscreven wordt afgekort voers met een dwarsstreep door den staart van de *s* (Wattenbach p. 67); de afkorting voes met dwarsstreep (124d) berust klaarblijkelijk op een schrijffout. Het hs. bevat verder nog de bekende afkorting voor ende (Wattenbach p. 73). Enkele malen staat en (87c, 89c, 107a, 115d); hier kan het afkortingsteeken vergeten zijn, of men heeft hier den laat Middeleeuw-

1) Verg. Frank in Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde, 4, p. 104; ook De Vreese p. 343. 2) Verg. b.v. E. M. Thompson, Handbook of greek and latin palaeography. London 1893, p. 102; Prou, l. c. p. 49; W. Wattenbach, Anleitung zur lat. Palaeographie. 3. Aufl. Leipzig 1878, p. 57. Aan de abbreviatuur I. H. S. voor Jezus werd in de M. E. een bijzondere beteekenis gehecht. Suso grifte deze letters op de huid boven zijn hart. F. W. Drijver, Mozaïek tegels. Utr. [1892], p. 62—64 vermeldt, dat nog heden op het hek of den gevel van vele boerderijen in N. Holland de afkorting I. H. S. te lezen is. Men verklaart dit dan als: Jezus Heilige Sacramenten, of Jezus Heere Saligmaker.

schen vorm en, ontstaan uit enne (assimileerend voor ende). Een afkortingsteeken voor etcetera vindt men 5d.

Op fol. 128b treft men midden in den regel den vorm ontstē aan. Het is mogelijk, dat daarmede een min of meer toevallige contractie bedoeld is, gelijk de Middelnederlandsche hss. die wel meer kennen; met meer waarschijnlijkheid zal men echter mogen veronderstellen, dat hier eenvoudig een schrijffout staat voor ontsteken.

De vorm „datt” is niet als een abbreviatie te beschouwen. Dat woord komt meermalen (15b, 18a, c, 24d, 31a opdatt, 61c, 112a, 125a, 137b) voor in de beteekenis van „dat het”; vergelijk hierbij placht = plachtet (109b). Eénmaal (61d) heeft het den zin van het voegwoord „dat”; voor deze spelling vergelijkte men „all”, welke schrijfwijze dikwijls in ons hs. voorkomt.

De *correcties* in het hs. zijn talrijk. Reeds is gesproken over het wegkrabben of doorhalen van woorden en letters, die volschreven buiten de kolommen zouden springen, en over het gebruik van de omzettingsteekens; weggelaten letters worden boven, soms beneden den regel bijgeschreven; overgeslagen woorden zijn òf boven den regel òf in margine gezet, soms met een pijlpunt als verwijzingsteeken. Verschrijvingen zijn geschrapt, waarna het juiste woord volgt; ook wel worden zij door wegkrabben en bijwerken of overschrijven van letters verbeterd. Opmerking verdient, dat een groot aantal correcties aan het begin of het eind van een regel voorkomen. De schrijfster vergist zich menigmaal bij het overgaan van een regel naar den volgenden: òf zij herhaalt aan het begin van den regel een reeds aan het slot van den vorigen geschreven woord, of deel van een woord, òf zij slaat iets over, dat daarna ingevoegd wordt. Verschillende doorhalingen leveren het bewijs, dat het hs. gecopieerd is naar een voorbeeld, dat wij hier dus met een afschrift en niet met het origineel te doen hebben. Op fol. 1d zijn drie regels geschrapt, die ruim een kolom verder in hun juiste verband staan. De copiste zal hier waarschijnlijk in haar voorbeeld bij vergissing een kolom overgeslagen en eerst na drie regels schrijven die vergissing gemerkt hebben. Dergelijke doorhalingen, die noodzakelijk waren, omdat er woorden of deelen van zinnen overgeslagen werden, vindt men b.v. 4b, 13b, 92a, 95a, 101d enz. Op fol. 85b is achter her wilm een ruimte opengelaten, waarop door een latere hand voernken is geschreven. Misschien heeft de copiste den eigennaam in haar voorbeeld niet kunnen ontcijferen.

Vrij talrijk zijn de veranderingen, die met latere hand zijn aangebracht. Ongetwijfeld zijn verschillende latere lezers bezig geweest veranderingen en verbeteringen aan te brengen. Maar vooral waar het doorhalingen betreft, is het niet altijd met zekerheid uit te maken, of zij van de schrijfster of van latere hand zijn ¹⁾.

De schrijfster is tevens de *rubricatrix* geweest. Dat blijkt duidelijk uit het schrift. Rood zijn in het register de woorden: „Die blaede”, „Die jaeren ons Heren”, en de Romeinsche cijfers der folieering. Rood zijn verder alle opschriften en de beginletters van de verschillende hoofdstukken; ook de beginletters der nieuwe alinea's van het laatste hoofdstuk „Guede punten ynt gemyen”. De initialen vallen steeds binnen de beschreven ruimte. Alleen de H van „Hier beginnen” (fol. Ca) is opengewerkt. Alle overige hoofdletters, ook die na de roode initialen (zie boven) zijn met een rood streepje versierd ²⁾. Rood zijn ook de paragraaf- en kapitteltekens en de nummering der bladen. Rood onderstreept zijn meermalen de woorden Ihesus Cristus, volschreven en afgekort, Maria en de namen der Heiligen. De meeste en vooral de grootste doorhalingen zijn met robrik geschied.

Het rubriceeren is niet tegelijk met het schrijven van den tekst geschied: Id staat een kleine zwarte v als aanwijzing voor den rubricator (Van deser gueder zuster); op 3od bedekt de roode haal van de initiaal het daar beneden geschreven zwarte schrift. Onder aan den rand van die bladzijden, waarop een nieuw hoofdstuk begint, staan de namen der zusters, die in de roode opschriften voorkomen,

1) De volgende opmerkingen dank ik den Heer Dr. A. A. Verdenius. „Vele correcties hebben haar ontstaan te danken aan het streven, dat bij de schrijfster — en ook bij latere lezers — voorzat om enkele dialecteigenaardigheden, die de schrijfster dus blijkbaar als zoodanig voelde, te verwijderen. Dat dit zonder eenige consequenties geschiedde, behoeft niet te verwonderen. Een eigenaardigheid van vele Saksische dialecten is de apocope van t na ch; het hs. geeft daarvan verschillende voorbeelden; daarnaast echter vele vormen met bovengeschreven t (gesecht 78a; slecht 68d; gesecht 130b met later bovengeschreven t, enz.); in vergaderinge (132a) en dege (132c), umlautsvormen, is de e geschrapt en a bovengeschreven; 123a is neye geschrapt en neyens (= naaiens) geschreven; hade (67c) is veranderd in hadde; daarnaast zijn hade-vormen (27c) blijven staan; in wierckhuys (65a) en schierrn (34b) is de i geschrapt, maar 17b geeft wierckhuys, 40a wierken. Uit deze voorbeelden blijkt, dat de correcties en doorhalingen bij een dialectstudie van het hs. van belang zijn. Alleen zij hier vermeld, dat het hs. geschreven is in een Saksisch dialect uit de omstreken van Deventer; het vertoont slechts enkele geringe verschillpunten met het dialect van D. In de literaire aantekeningen vindt men een paar opmerkingen over enkele dialectvormen van het hs.” 2) Het hs. bevat geen miniatures, wat begrijpelijk is, want de Broeders en Zusters des Gemeenen Levens versierden alleen hun liturgische boeken; verg. W. Vongelsang, *Holländische Miniaturen des spätern M. A. Strassburg 1899*, p. 19.

in slordig geschreven kleine letters met verbleekten, zwarten inkt. Ook deze zullen gemakshalve voor het latere rubriceren zijn neergeschreven. Niet al die namen zijn gespaard gebleven; door het afsnijden der katerns zijn er verloren gegaan. Die, welke zijn overgebleven, volgen hier. De spelling van sommige wijkt, zooals men zal bemerken, af van die in de opschriften: 76b mynte barwolts; 103c gerbrich ten voerde; 107a yde van baec; 108b hermen van meke (verder door vocht onleesbaar); 115a alijt ten veen; 117b gertrut wijnkens; 119a salome sticken; 126c mette van delden; 131b griete otten; 133b zuster lutgert; 141a heylewich groelle (?).

Het hs. is in goeden staat, al zijn enkele bladen gescheurd en later bijgeplakt, of gedeeltelijk bruin verkleurd. De inkt is op sommige plaatsen verbleekt, en op enkele bladen is de menie, waarschijnlijk later door vocht, gevlekt en uitgelopen.

Dat wij hier niet met het origineel, maar met een afschrift te doen hebben, bewijzen de correcturen, naar wij zagen. Over de geschiedenis van dit afschrift is verder weinig te zeggen. G. Dumbar kende en gebruikte het in zijn „Kerkelijk en wereldlijk Deventer”, verg. I, 554—555. W. Moll vestigde er opnieuw de aandacht op in zijn „Johannes Brugman”, waar op p. VII—VIII van deel I een korte beschrijving voorkomt, en duidde het als hs. G. aan. Sinds werd het hs. herhaaldelijk geraadpleegd. Waar en wanneer het geschreven is, valt niet met zekerheid uit te maken. Met het oog op de watermerken en het schrift doet men verstandig de vervaardiging ervan niet te lang na de voltooiing van het origineel te stellen. Voor zoover de taal hier iets bewijzen kan, wijst die ook in die richting. Verder is het met het oog op de taal waarschijnlijk, dat het in Deventer of in de buurt van Deventer is vervaardigd, althans door een afschrijfter, die uit die streek afkomstig was. Dat Dumbar het kende, versterkt dat vermoeden.

VI.

23. *Wijze van bewerking.* — De tekst van het hs. is zoo nauwkeurig mogelijk weergegeven; alleen zijn enkele kleine veranderingen aangebracht om de lectuur te veraangename en te vergemakkelijken. Daarover het volgende:

In de eerste plaats zijn alle afkortingen opgelost, op de wijze in § 22 aangegeven. De interpunctie en de hoofdletters van het hs. (zie

§ 22) zijn niet aangeduid; daarvoor in de plaats zijn leesteekens en hoofdletters gezet in overeenstemming met het hedendaagsche gebruik. Wat de spelling betreft, de u-, v-, w-spelling, die zooals reeds is opgemerkt, sterk afwijkt van de onze, is gemoderniseerd; het teeken j kent het hs. alleen in de verbinding ij; in die gevallen, waar onze spelling j voorschrijft, is het teeken i door j vervangen. De onderscheiding, in het hs. gemaakt tusschen ij en y, is gebleven; op alle i's, j's en ij's zijn verder punten gezet. Twee letterteekens komen, gelijk wij zagen, in bepaalde positie onder verschillende vormen voor, namelijk s en r; dit verschil is vervallen. Deelteekens, klemtoontekens enz. zijn, waar noodig, geplaatst.

De rubriceering en onderstreeping behoeften na het daarover meegedeelde (zie § 22) niet meer afzonderlijk te worden aangeduid. Ook de plaatsing der kapittel- en paragraafteekens wordt niet aangegeven; wel is een indeeling in alinea's aangebracht.

Verder zijn tot gemak van den lezer bijna steeds de samengestelde woorden, die in het hs. gescheiden staan, en toch — ook in de 15e eeuw reeds — een geheel vormden, aaneengescreven; daarentegen is, wat aaneen stond, niet gescheiden.

Klaarblijkelijke fouten en vergissingen zijn verbeterd; de goede lezing vindt men dan cursief in den tekst, terwijl de hs.-lezing in de aantekeningen wordt vermeld. Eveneens zijn in de aantekeningen alle doorhalingen en verbeteringen — enkele zeer onbeduidende of onleesbare uitgezonderd — genoteerd. De bewaard gebleven custoden vindt men in § 22 opgeteekend.

Aan de opschriften der hoofdstukken zijn tusschen ronde haakjes toegevoegd de nummering der hoofdstukken en de sterfjaren der zusters, in die opschriften vermeld.

D. DE MAN.

**HIER BEGINNEN SOMMIGE STICHTIGE
PUNTEN VAN ONSEN OELDEN ZUSTEREN**

[Ar.] Die ^{a)} Dit sijn die namen der zusteren, van Die jaeren ons
 blaede : welker doechden dat in desen boecke Heren :
 geschreven is :

I	Kunne Gunnekens	MCCCXCVIII
I	Oolde Geeskens	(1402)
II	Gese Broeckelants	MCCCCVII
III	Nyese Felix	MCCCCXI
IIII	Katheryna Hugen	MCCCCXI
IIII	Wibbe Arnts	MCCCCXII
XVII	Griete van Borken	MCCCCXII
V	Lubbe Peters	MCCCCXIII
VI	Wat armoeden ende sobere noet- druften ¹⁾ die zusteren int ierste hadden	
XI	Alijt Krauwels ²⁾	MCCCCXVII
X	Wijce ten Wijnkel	MCCCCXVII
XI	Heylewijch ten Velthave	MCCCCXVIII
XXIII	Lubbe van Swolle	MCCCCXVIII
XII	Hille Vriesen	MCCCCXXI
XII	Katheryna van Arkel	MCCCCXXI
XIIII	Fenne vanden Gronde	MCCCCXXI
XV	Lyzebeth vanden Damme	MCCCCXXI
XVIII	Stijne van Kalcker	(1422)
XX	Griete van Nyenbeke	MCCCCXXII
XXIIII	Eefce Negels	MCCCCXXIII
XXVI	Gese Tijtes	MCCCCXXV

1) In het werk zelf is dit hst. getiteld : *Van soberheit der noetdruften in allen dijnjen ; noet-
druft* is levensbehoeften. 2) Voor *krauwels* is *ka* geschrapt.

a) Boven in margine staat met latere hand in verbleekten inkt : „Meister Gherijts huis bin-
nen Deventer.” — De levens der zusters zijn chronologisch gerangschikt naar de sterfjaren
(verg. 31d); daarbij heeft de schrijfster eenige onregelmatigheden begaan ; in dit register
komen die niet voor, zoodat dit blijkbaar eerst is opgemaakt, nadat het werk gereed was. —
De tusschen haken geplaatste jaartallen zijn door mij toegevoegd naar Dumbar, Dev. I, 555.

[Ar.] Die blaede:	Dit sijn die namen der zusteren, van welker doechden dat in desen boecke geschreven is :	Die jaeren ons Heren :
XXVII	Van der zuster doechden int gemyene ^{a)}	
XXXI	Van moder Beerten ende moder Lyzebeth int gemyene ^{b)}	
XXXII	Hoe die zusteren verdreven worden	MCCCCXXVI
[Av.] XLIII	Fenne ten Vene	MCCCCXXVIII
XLVI	Alijt Plagen	MCCCCXXVIII
XLVII	Mette ten Barchhuys	MCCCCXXIX
XLVIII	Fye van Reeden	(1429)
LII	Gertrut Schueringes	MCCCCXXIX ¹⁾
LIII	Gertrut Brantynge	MCCCCXXIX
LIII	Alijt Cremers	MCCCCXXIX
LVI	Gertrut ten Colcke	(1432)
LVII	Hadewijch van Gelre	MCCCCXXXIII
LX	Barte ter Clocken	MCCCCXXXIII
LXIII	Gertrut van Hiesel	MCCCCXXXIII
LXVII	Stijne ten Wiele	MCCCCXXXV
LXIX	Altijt ten ²⁾ Sanden	MCCCCXXXVII
LXX	Trude ter Hoeve	MCCCCXXXVIII
LXXII	Sweene Holtyns	MCCCCXXXIX
LXXVI	Mynte Barwolts	MCCCCXL
LXXVIII	Mette Harmens	MCCCCXLI
LXXIX	Alijt Luykens	MCCCCXLI
LXXX	Yutte van Reemen	MCCCCXLI
LXXXI	Fenne Mensen	MCCCCXLI
LXXXII	Stijne Goringes	MCCCCXLI
LXXXIII	Griete ten Veen	MCCCCXLIII
LXXXVIII	Suster Iohan van Dusseldorp	MCCCCXLIII
LXXXIX	Mynte van Doesborch	MCCCCXLIII
XCI	Stijne Suetelyncks	MCCCCXLV
CIII	Garbrich ten Voerde	MCCCCXLVI
CVII	Yde van Baeck	MCCCCXLVI

1) hs. acccexxix. 2) voor *ten* is *ta* geschrapt.

a) Verg. het opschrift op fol. 27a. b) Verg. het opschrift op fol. 30b.

[Ar.] Die Dit sijn die namen der zusteren, van Die jaeren ons
blaede: welker doechden dat in desen boecke Heren :
geschreven is :

CVIII	Harmen van Mekerem. g. ^{a)}	MCCCCXLVII
CXI	Moder Beerte Swijnkens	MCCCCXLIX
[Br.] CXV	Alijt ten Veene	MCCCCXLIX
CXVII	Gertrut Wijnkens	MCCCCXLIX
CXVIII	Wibbe van Graes	MCCCCXLIX
CXIX	Salome Sticken	MCCCCXLIX
CXXI	Nyese van Mekerem	MCCCCXLIX
CXXII	Katheryna van Arkel	MCCCCLI
CXXVII	Mette van Delden	MCCCCLI
CXXXI	Griete Otten	MCCCCLI
CXXXIII	Lutgert van Buderick	MCCCCLI
CXXXIX	Hermen van Mekerem. p. ^{b)}	MCCCCLI
CXL	Fye Vreysen	MCCCCLI
CXLI	Heylewich van Grolle	MCCCCLI
CXLII	Trude van Breda	MCCCCLI
CXLIII	Fenne Wilmynck	MCCCCLI
CXLV	Wat punten int gemyene	

[Ca] Hier beginnen sommige stichtige ^{c)} punten van onsen oelden zusteren, welker leven ons billick ¹⁾ altoes voer ogen is te hebben. Want oer wanderinge ²⁾ heeft waerlick geweest als ene keerse³⁾ op den kandeler, die al dengenen ⁴⁾ lucht ⁵⁾, die in den huysen sijn. ^{d)} Ende niet allene in desen huysen, ^{e)} mer oeck soe wie ⁶⁾ dat mit hem sprac ende oer wanderinge sach, die mochte vluchtes ⁷⁾ mercken, dat si ⁸⁾ God van bijnnen regierde. Want al oer zeeden ende manieren ⁹⁾ van buten die bewesen goddienstige stichticheit. Het weeren waerlike ¹⁰⁾ menschen, rijck ¹¹⁾ van doechden, ende, als die wise man secht,

1) wier leven wij behooren (goed zullen doen) enz. 2) levenswandel. 3) de *r* is bovengeschreven. 4) *genen* is bovengeschreven. 5) *luchten*, met datief, licht geven; verg. 5c en 83a, *luchtende lanterne*. 6) alwie. 7) aanstonds. 8) acc. plur. fem., haar; *si* en *sie* komen beide als acc. fem. sing. en als acc. plur. herhaaldelijk voor in Oostmnl. geschriften; in G.b.v. 103a, c, 105d, 106a, 133b enz. 9) voor *manieren* is *maer* geschrapt. 10) hier bijv. n.w., waarachtig. 11) voor *rijck* is *die* geschrapt.

a) D.i. Gijsberts dochter, zie 108b. b) D.i. Peters dochter, zie 138c.

c) Stichtich, stichtelijk; veel gebruikte term der devoten; dikwijls voorkomend in verbinding met andere bijv. n.w.: stichtich ende vurich, stichtich ende goddienstich.

d) Mt. 5:15; verg. Mr. 4:21, Lc. 8:16, 11:33. e) Het Meester-Geertshuis.

die vlijt hadden der schoenheit ; a) mer, als die apostel spreket, niet veel edelen naeden vleische, niet veel wijsen, niet [Cb] veel rijcken naeder werlt hebben onder hem geweest. b) Ende nochtan hebben sie die gewaerige ¹⁾ doechden soe vollencomeelick gehad ende in hem bewesen, dat hem die inwendige edelheit ende die godlike wijsheit ende die gewaerige rijcheiden nergent en hebben ²⁾ ontbroeken. Si sijn arm geweest van coemste ³⁾, mer vele ⁴⁾ hebben si rijck gemaket in doechden ^{c)}. Ende hoedanich si voerden ogen Gods geweest sijn, mach men mercken uuten vruchten, die uut hem gecomen sijn ⁵⁾ ; want uuten vruchten des boems kent men den boem ^{d)}. Ende alsoe als onse lieve Here Ihesus Cristus overmids ⁶⁾ Sinen armen dissipelen bekiert heeft die rijcken ende die wijsen ende die edelen, ende niet overmids den rijcken die armen, soe desgelikes van ⁷⁾ desen oetmoedigen ende sympelen kinder Gods [Cc] heeft Hi mennigen rijck ende oeck edele ende ander ontellike joncfere ende vrouwenpersoenen tot Sijnen dienste getaegen ⁸⁾, daer si ⁹⁾ oersprongelick die wortel ende die stamme of geweest sijn. Wi ¹⁰⁾ laten den anderen ^{e)} vertellen der rijcker ende der edelen comst, ende oec oer waere bekieringe ende doechsomme ¹¹⁾ voertganc ^{f)} : ons lustet te vertellen onser oetmodiger armen waere doechden, die soeveel te meer te verwonderen sijn, want ¹²⁾ si myn in soedanigen armen, alse die ¹³⁾ veel op den lande gewoent hadden, gevonden plegen te worden, ende nochtan alsoe puerlick die rechte waere doechden in hem gehad hebben, alsof si altoes die Heilige Schrift ende der heiligen leven gelesen en-

1) waarachtig. 2) veranderd uit *heeft* door latere hand, met lichter inkt. 3) afkomst; hs. *comste* met later bovengeschr. *c.* 4) met latere hand, met lichter inkt veranderd uit *veel*. 5) de oorspr. lezing *is* is geschrapt, een latere hand heeft in margine *sijn* geschr. 6) door middel van. 7) door. 8) = *getogen* van *tiën*, trekken; zoo komen ook voor *bevaelen*, *genaemen* enz. naast vormen met *o*; *aly* naast *oly*, *hapen* naast *hopen*, *grave* naast *grove*, *baeschop* (= boodschap) enz. De belangstellende lezer raadplege voor deze kwestie een artikel van N. van Wijk in Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterk. XXXI, blz. 291 vlg. 9) nam. de arme zusters. 10) de *w* is veranderd in *W*. 11) veranderd uit *doechden*. 12) omdat; hs. *wat*. 13) die namelijk, die immers; hs. *als* met later toegevoegde *se*.

a) Eccl. 44 : 6. b) 1 Cor. 1 : 26.

c) Iets dergelijks zegt Thomas a Kempis, De Imitatione Christi, l. I, c. 18, van de vaders in de woestijn : „Pauperes igitur erant rebus terrenis, sed divites valde in gratia et virtutibus.”

d) Mt. 12 : 33, verg. Mt. 7 : 20, Lc. 6 : 44. e) Bedoeld wordt hs. D.

f) Doechsomme voertganc, term der devoten; verg. geestelike voertganck 46d; voertganc in doechden 9b; voertgaen in doechden D 4, 332; voertgaen van duchden tot duchden D 263; toenemen in den rechten doechden 74c; toenemen ende voertganck in doechden 113a; vorderen ende toenemen in doechden 74c; vorderen in doechden 62d; voertganck in den Heren 62d; vorderen nae den inwendegen mensche 53d.

de gesien hadden. Mer die Helige Geest, de ¹⁾ sie vervullet hadde, die heeft si geleert ende verluchtet. Ende alsoe als si verluchtet weeren, [Cd] soe ²⁾ hebben si voert geluchtet: die ³⁾ ene in gehorsomheit, die ander in oetmodicheit, die derde in gelatenheit, die vierde in zusterliker minnen ende die ander scheen gegeten te worden vanden eernste des huyses Gods ⁴⁾. Ende aldus weren si verciert, dateen yegelijk scheen wat sonderlinges ⁵⁾ te hebben, daer hi mede ⁶⁾ van Gode mit sonderlingheiden ⁷⁾ scheen begavet te wesen voer enen anderen. Ende want wi oer tegenwoerdicheit altoes mit ons niet hebben en moegen nae den lichaem ende ons oer stichtige leven seer noetdruchtich is te hebben inder gedenckenisse, soe hebben wi van hem sommigen ⁸⁾ sommige merclike punten gescreven, soe als wi daervan hoeren ende vernemen condon van onsen oelden zusteren, die oer wanderinge te sien ende te gebrucken ⁹⁾ weerdich geweest hebben. [Da] Ende want oerre sommige ¹⁰⁾ alsoe vroe in onsen huysen ¹¹⁾ geweest hebben, soedat wi gien seker bescheit van hem vernemen en coenen vanden genen die noch leven, ende sommige oec soe vroe gestorven sin ¹²⁾, soe en hebben wi van hem allen niet all ¹³⁾ dinck moegen scriven, dat wal stichtich hadde geweest. Oerre ¹⁴⁾ sommege hebben oec alsoe heymelick ende verborgen in oeren doechden geweest, dat si die doechden schenen te stelen ¹⁵⁾, soedat si ondertijden oec wat ¹⁶⁾ deden, dat si sonder sunde doen mochten, daer si in veroetmodicht ende vernedert worden. Ende hielden ¹⁷⁾ oer gracie ¹⁸⁾ ende ander guede werke, die si verbergen condon, alsoe heymelick in hemselves, datmen van hem wal seggen mochte: „Die schoenheit

1) *de, den* als rel. pron. komen enkele malen voor; b.v. ook 19b, 38c; verg. Gallée § 60.
 2) voor *soe is en* aan het begin van den regel geschrapt; de uitgang *en van weeren* is aan den kant bijgeschreven. 3) voor *die* is een rood kapittelteken geschrapt. 4) iets speciaals, bijzonders. 5) door latere hand met lichter inkt bovengeschr. 6) in het bijzonder; hs. *sonder heiden* met later tusschengevoegd *ling*. 7) van sommige harer. 8) genieten, smaken; term der devoten, vooral gebruikt met betrekking tot mystieke liefde en gemeenschap. 9) sommige harer; hs. *oere* met bovengeschr. tweede *r*. 10) hs. *huysen* met geschrapte *n*. 11) hs. *alle* met (later?) geschrapte *e*. 12) hs. *oere* met bovengeschr. tweede *r*. 13) zelfs wel wat. 14) boven bijgeschr.; onder in margine is *hielden si* geschrapt. 15) de genade Gods, waardoor men tot goede werken in staat is, vervolgens talent, begaafdheid (zie b.v. 10b, 24c, 45d); voor een andere eigenaardige beteekenis van *gracie* zie men 2b met de aant. aldaar.

a) Ps. 68 (69): 10, verg. Joh. 2: 17.

b) De eerste levensbeschrijving is van Kunne Gunnekens, † 1398, dus ongeveer 24 jaar na de stichting van het Meester-Geertshuis.

c) Doechden stelen = heimelijk het werk van een ander doen, term der devoten, verg. D 12. Zie als voorbeelden 119c, 139d en D 293, 335, 336, 366; ook Chron. Mont. S. Agn. 13; Jac. de Voecht 29, verg. 222. In de Vitae Patrum (een werk, dat in de M. E. zoo veel gelezen

der dochter des coninges is al van binnen" a). Sommich anderen hebben geweest als ene [Db] keerse op den kandeler ende als ene stat, die op enen barge staet, die niet verhoelen en mach blyven b), ende alsoe calumpnen c), daer dit huys mede onderstuttet was. Ende weren oeck alsoe stichtich ende godformich d) in oere wanderinge, ende soe ontsichlick l) den anderen, dat een yegelick sorchvoldich was, dat hi van hem niet gemercket en worde yet doende, dat den rechten doechden contrary waer. Hoer oversten hadden si in groeter weerlicheit; want soe wat die geboeden of insatten 2), dat nemen 3) si, alsoft hem God selve 4) geboeden of ingesat hadde. Ende aldus waeren si arm inden eygenen wille, mer rijck inden doechden, symel inder ghehorsomheit, mer wijs in raede. Ende die Hilige 5) Geest, die eenvoldich ende mennichvoldich is, die hadde enen yegeliken begävet, hoe ende in wat manieren dattet [Dc] hem geliefde, ende oec nae dien dat die natueren weren, ende oec mede nae dien dat hem een yegelick in sinre yoeget gewelt hevet gedaen ende heeft hem vroemelick 6) gesat tegen sijne quade begeerten. Want het is wal te vermoeden 7), die alsoe 8) uutmennende in doechden hebben gheweest in oeren oelder, dat si hem in oere yoeget dicke 9) gewelt hebben gedaen, ende dat si hem niet en hebben gegeven tot buerten 10), tot lachen, tot bywoerden 11) ende tot andere lichverdicheit e), daer hem

en nagevolgd werd) vindt men het verhaal van den bekeerden roover, die 's nachts de waterkruiken van zijn broeders vult (Hist. Lausiaca, ed. C. Butler, c. 19).

1) ontzag inboezemend, eerbiedwekkend; verg. 28c. 2) *insatten* en het volgende *ingesat* door latere hand veranderd uit *insetten* en *ingeset*. 3) *nemen* is hier verleden tijd, namen; dergelijke umlautsvormen (overgenomen uit den conjunctief) komen meermalen voor in ons hs.: *eten* voor *aten*, *seten* voor *saten*, *plegen* voor *plagen* (= plachten) enz. 4) hs. *selvë* met geschrapt afkortingsteeken. 5) voor *Hilige* is *hg* geschrapt. 6) dapper, flink. 7) men mag wel vertrouwen. 8) de *a* is bovengeschr. 9) dikwijls. 10) schertsen (ons boerten). 11) onbeduidende praatjes; verg. 92c *buertachtige biwoerde*.

a) Ps. 44 (45): 14. b) Mt. 5: 14—15.

c) D. z. pilaren; hetzelfde beeld, dat een herinnering is aan Gal. 2: 9, verg. 1 Tim. 3: 15, Apoc. 3: 12, b.v. nog Chron. Wind. 96, An. I, 49, 84. Verg. „calumpne in Gods tempel”, 83a; „columnne der duechden”, Biogr. A A U, 28, p. 24; „pleerne der doechden”, 92a. Op een andere zegswijze berust de beeldspraak „vuerige columpne”, 24b; zie de aant. aldaar.

d) Godformich, term der devoten, Ruusbroec V, 35; An. I, 5; Brugman I, 291. Een definitie vindt men in het tractaat: „Een mynlike vuerighe begerte der ynniger zielen tot horen ghemynden Here”, ed. G. Visser in A K G, NS 1, p. 254: „Dese godformicheit is een medeformicheit ende medegeliknisse tot My na dattet mogelijk is, die overmits die onghemiddelde aenhanginge pleget tegheschien, want die My aenhanget, die wort één gheest mit Mi”.

e) De devoten veroordeelden alle schertsen en lachen; van Geert Groote wordt verhaald, dat hij nooit lachte of schertste; eveneens van Peter van Amsterdam (Biogr. A A U, 28, p. 229). Florens Radewijns sprak zich aldus uit: „noli ridere, si rides superbis”, bij Thomas a Kempis, Vita Florentii Radewijns, in Opera, ed. Sommalus, p. 815, cf. A A U, 10, p. 432.

leyder ¹⁾ nu ter tijt veel menschen, die onder enen geesteliken schijne gaen, seer toe geven, ende sin daermede des Hiligen Geestes invloeyen ^{a)} een grondel ^{b)} ende een wederstant, meer dan men wal begripet. Ende leyder hieromme ende omme deser zake verblive wi ³⁾, dat wi niet toe en nemen in doechden als diegene, [Dd] die oeck onlange ³⁾ geweest hebben voer onsen tijden. Eya ⁴⁾, laet ons weder neyen onse oelde cleder ^{c)}, opdat die scheemte onser naechheit niet apenbaer en schijne! Laet ons mit ynniger begeerten hoeren, hoe dat hem die goddienstige megeden Cristi, onse medezusteren, geoeffent hebben, opdat wi niet en vermoeden ons dat ⁵⁾ onmogelick toe syn ⁶⁾ dat nae te doen, dat si voergedaen hebben, die mit ons in die stede ⁷⁾ ende bynae inden selven tijden hebben geweest. Want overmids datmen gueder menschen leven ende zeeden beschryvet ende die anmercket, soe schijnen si oec in eenre manieren ⁸⁾ te leven na den doede; ende veel menschen, die levende doot sin, verwecken sie weder totten waeren leven.

(1) Van zuster Kunne Gunnekens. († 1398.)

Dese guede zuster Kunne [1a] woende hier bynae mitten alreniersten ende niet lange nae onsen eerweerdigen vader, meester Gerijt die Groete ^{d)}. Ende het geviel in dier tijt, dattet hier toe Deventer toemaele seer starf ⁹⁾, soedat hier des dages ondertijden meer dan vijftich doeden waeren ^{e)}. Ende want dan zuster Kunne vue-

In het Exercitium Lubberti ten Busche heet het: „nullo modo loqui burdosa,” A A U, 10, p. 482. D 50 wordt het „ydele lachgen” scherp afgekeurd. Daarentegen was het lachen wel veroorloofd, indien dit voortkwam uit vrome verrukking; dan sprak men van „godsdienschtig lachen”, zie D 160, 186 en verg. uit ons hs. 69b.

1) helaas. 2) bereiken wij niet (blijven wij uit); verg. mnd. *vorbliven* = aus-, unterbleiben, Lübben i. v.; voor het onlogisch gebruik van *niet* in den bijzin zie men Mnl. Wdb. IV, 2403. 3) *onlange*, niet lang geleden. 4) een uit het Latijn overgenomen tusschenwerpsel met de beteekenis wel aan, dat in het Mhd. dikwijls voorkomt; ook meermalen in de Marialegenden. 5) na *dat* is *onmoeden* geschrapt. 6) aan den kant bijgeschreven; opdat wij ons niet inbeelden, dat het ons onmogelijk is dat na te doen enz. 7) plaats, nam. het Meester-Geertshuis. 8) in zekeren zin. 9) dat er hier te D. plotseling een groote sterfte kwam.

a) Invloeyen des H. G., term der devoten; verg. instorten des H. G., D 60.

b) „Obicem opposcentes” bij de Scholastici, wederom ontleend aan Augustinus, Ep. 98 (ed. Maur. II, 364); grondel is ons grendel.

c) Het beeld is een reminiscens aan Mt. 9: 16; Mr. 2: 21; Lc. 5: 36. (neyen = naaien).

d) Geert Groote (1340—1384). Zie over hem inl. § 1—2 met de aldaar opgegeven literatuur en in ons hs. 9c, 12b, 41b, 59c.

e) Verg. An. I, 34 en II, 367 (Overyssele Chronycke): „1398 regeerde de pest binnen Deventer, Campen, ende Swolle, soodat er dagelijks wel dertig menschen storven”; en J.F.

rich ^{a)} ende goddienstich was, ende oer rijkce niet en was van deser werlt ^{b)}, soe begeerde si ontbonden te wesen ende te wesen mit Cristo ^{c)}; ende hieromme wanneer si dat hilige Sacramente hoerde gaen ^{d)} inder stat, soe plach si begeerlick te seggen: „Lieve Here Ihesus, wanneer wildi tot mynen huys comen?” Ende dit of deser gelijc plach si dick te seggen. Ende als si dan aldus ene wile begeerlike geroepen hadden ¹⁾, soe begavede si onse lieve Here oeck mit-ter pestelenciën; ende [1b] doe quam Ihesus oeck tot oer, ende visitierde sie. Ende aldus soe starf si, ende voer mit Ihesus hene, soe si lange hadde begeert.

(2) Van oelde Gese, onse zuster. († 1402)

Dese guede zuster Gese hadde dese doechede over oer, als dat si altoes oer gebreke plach te beliën ²⁾, als yement mit oer sprac; als gescreven is: Die rechtverdige beschuldicht hemselven altoes int ierste ^{e)}. Soe gevyelt op een tijt, dat een geestelick persoën tot oer quam, ende sprac oer toe. Ende dien clagede si, als si gewoenlick was, oer gebreke, ende segede dat si traech ende versumende weer, ende dat si blijnt weer ende oer gebreke niet en becande ³⁾. Doe antwoerde die guede vader weder ende segede: „Yae, zuster Gese, daer heb ic oec merclike ⁴⁾ van gehoert.” Ende doe dese guede man enwech was gegaen, segede si: „Ende [1c] wie mach den gueden vader myne gebreke gesecht hebben, dat hi toe Swolle van mynen gebreken gehoert hevet?” Ende uut gueder, eenvoudiger sympelheit ⁵⁾ en mercte sijs niet, dat sijt hem selven gesecht hadde.

Doe dese guede zuster Gese in oere lester zichten lach, soe quam onse weerdige vader her Iohan Brijnckerinc ^{f)} tot oer, ende wolde

C. Hecker, *Der schwarze Tod im 14. Jahrh.* Berlin 1832; herdrukt met aanvullende aant. in id., *Die grossen Volkskrankheiten des M. A.*, ed. A. Hirsch. Berlin 1865.

1) had; voor 3e pers. enkelv. *si hadden* (ook o. a. 22c, 50a enz.), *si pijniden*, 25b en dergelijke zie men Van Helten § 217. 2) belijden. 3) *bekennen*, inzien. 4) vrij wat. 5) de *l.* is bovengeschreven.

a) Vuerich(elt), term voor innige devotie; verg. vurich ende stichtich, Dr83, vuerich ende ynnich, Coll. A K G, N S3, p. 232, 234, 236. Peter van Amsterdam was op hooge feestdagen „alsoe vuerich, of hij gebrant had.” (Biogr. A A U, 28, p. 258) Zie ook 3c, 86a en de aant. aldaar.

b) Joh. 18 : 36. c) Phil. 1 : 23.

d) De priester, diē de Hostie draagt, wordt voorafgegaan door den koster met een bel.

e) Prov. 18 : 17.

f) Johannes Brinckerinck, 1359—1419, tweede rector van het Meester-Geertshuis, later tevens rector van het door hem (1400) gestichte Augustijner nonnenklooster te Diepenveen. Zie over hem: W. J. Kühler, *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen*, Rotterdam 1908.

oer bicht hoeren; ende als si dan gebichtet hadde, soe hadde si onsen lieven Heren ^{a)} geerne ¹⁾ gehad. Ende het was op die tijt inder vasten, op onser Vrouwen avent, dat oer die engel die baeschop brachte ^{b)}. Ende wanttet alsoe nae bi Paesschen was, soe scheen onse vader daer wat traech toe te wesen ^{c)}. Als dat zuster Gese hoerde, soe riep si uut groeter vuericheit oers herten ende segede: „Here, en is dit niet die dach, dien die Here gemaket ²⁾ heeft?” ^{d)} Doe antwoerde hi begeerlike weder, ende segede: [1d] „Yae Gese, het is die dach, dien die Here gemaket heeft.” Ende doe liet hi ³⁾ onsen lieven Heren uuter karcken tot oer comen, ende gaf En ⁴⁾ oer. Also vuerich was si in deserselver zichten dat si, wanneer si vermoede dattet nyement en sach, plach ⁵⁾ op dat bedde op oer knyën te staen ⁶⁾ beden, daer si oec niet lange nae en leefde.

(3) Van zuster Gese Broekelants. († 1407)

Van deser gueder zuster Gese Broekelants segede onse weerdige vader her Iohan Brinkerinck, doe si gestorven was ⁷⁾, dat si al oeren medezusteren hadde geweest een exempel der goddiensticheit, der voerhuedicheit ⁸⁾, der oetmodicheit, der schemelheit ⁹⁾, der soberheit ¹⁰⁾, der cuyscheit ende der vreedsomheit ¹¹⁾. Doe dese guede zuster noch mit oeren oelders woende, ende noch niet oelt en was, soe [2a] was si enen man versekert ¹²⁾. Doe si dat hoerde, was si uuter-maten druckich ¹³⁾ ende schreide seer. Ende want si giene hulpe en wiste ¹⁴⁾ an gienen menschen, soe kierde si oer tot onsen lieven Heren. Ende hieromme genck si in die kercke, ende genck liggen voer dat hilige Sacramente ende bad onsen lieven Heren: dat ¹⁵⁾ Hi sie van deser last ontladden wolde, si wolde ewelick Sijn dienresche wesen.

1) den is bovengeschreven. 2) *hs. gema* (eind regel). 3) boven den regel bijgeschreven. 4) Hem. 5) voor *plach* is *soe* geschrapt, na *plach s.* 6) verg. 106c, *op sine knien staen* (ook D55); daarnaast *liggen beden*, 105a; Andries IJserens p. 210, 211 heeft ook *staen beden*. 7) voor *was* is *wer* geschrapt. 8) bedachtzaamheid. 9) ingetogenheid, bescheidenheid. 10) voor *soberheit* is *sobel* geschrapt. 11) na *vreedsomheit* is geschrapt: *seer devoet was si in den liden ons lieven Heren soedat si ondertijden*. 12) als echtgenoot beloofd. 13) bedroefd. 14) na *wiste* is *a* (eind regel) geschrapt. 15) ingeval dat.

a) De Hostie; verg. enen onsen lieven Heren geven, D 264; onser God krijgen, D 33.

b) Avent, de avond en bij uitbreiding de dag vóór een kerkelijk feest; Annunciatio Mariae = 25 Mrt.

c) De rector achtte het niet nodig haar nu (25 Mrt.) reeds het Sacrament des Altaars te brengen, daar de zusters spoedig bij het Paaschfeest ter Communie zouden gaan. In 1402 viel Paschen op 26 Mrt. (Grotefend, *Zeitrechnung* I, 131), waaruit dus volgt, dat Gese waarschijnlijk stierf in dit jaar, hetwelk ook opgegeven wordt door Dumbar, *Dev.* I, 555.

d) Nam. tot een feestdag, Ps. 117 (118): 24.

Ende als si aldus lach ende offerden ^{a)} oer onsen lieven Heren, soe duchte ¹⁾ oer, dat oer ingesproken ^{b)} waert: si solde toe Deventer trecken ende bidden toe meister Gerijts huys omme een stede. Ende eerdat si vander steden opstont, daer si oer gebed dede, soe lavede si Gode oer reynicheit ²⁾. Ende als si dan hier gecomen was: hoe vuerich ende goddienstich dat oer wanderinge was, dat hebbe wi ghe-[2b]hoert uut dien getuge, dat onse vader her Iohan Brynckerinck hiervoer van oer gegeven heeft. Seer devoet was si inden lyden ons lieven Heren ^{c)}, soedat si ondertijden uutberste mit veel traenen, recht als een, die sijnselves niet mechtich en was, soedat si oeck ondertijden vanden zusteren moste gaen ^{d)}. Op een tijt waert oer gevraget int heymelick, wat si meestelic plege te dencken. Doe ant-

1) verleden tijt van dunken. 2) deed zij een gelofte van kuischheid.

a) Hem offeren, t. d. d. voor zich geheel Gode toewijden. Verg. A K G, N S 2, p. 90: „ende die hem selven alle daghe pynen te offeren onsen mynliken Here een levendich offerande.” Van Geert Groote wordt verhaald, dat hij zich herhaalde malen per dag en ook des nachts aan Gode offerde.

b) Inspreken = spreken in iem., bep. van de stem Gods, t. d. d. Verg. inspreken Gods, Ruusbroec IV, 269, VI, 67; inspreken des H. G., D 7; inwendelike toespreken, 51b, en het mhd. insprechen.

c) In ons hs. is herhaaldelijk sprake van het overdenken van het „lijden en de passie ons lieven Heren”, verg. inl. § 9. Ook in andere devote lectuur vindt men talrijke voorbeelden; verg. het gedicht: „Van der passien ons Heren”, Kerkhist. Arch. 1, p. 433, en de volgende plaatsen: Chron. Wind. 32, 202; An. I, 134; Biogr. A A U, 28, p. 235 en 29, p. 6; Coll. A K G, N S 3, p. 357; D 54, 103, 189, 211, 248, 254, 343. Brinckerinck vermaant: „Ende dicke souden wi onse collacie maken van den liden ons liefs Heren”, Coll. Kerkhist. Arch. 4, p. 164. Zelfs werden in sommige kloosters op geregelde tijden gemeenschappelijke, voorgeschreven „oefeningen” gehouden in het lijden van den Christus. Van het Dominicaner nonnenklooster te Villingen wordt verhaald, dat de abdis Ursula Haiderin daarvoor het teeken met een klok liet geven; zie Chronik des Bickenklosters zu Villingen, 1238 bis 1614, ed. K. J. Glatz, Tübingen 1881, p. 39, verg. p. 99.

d) Meermalen (6c, 26a, 92b) verkeert een zuster in zulk een godsdienstige verrukking, dat zij haar gevoelens niet meer weet te beheerschen, en dat zij de over haar komende gratie voor haar medezusters „bi oerselven niet behemmelen” (d. i. verbergen, verg. 33c) kan. Hetzelfde wordt b.v. verhaald van Gertrut ten Veene, Devote zusters 27. Gerlach Peters trok zich in zijn cel terug, wanneer de genade tot hem kwam, Chron. Wind. 160. Verg. nog D 20, 25, 79, 248 en 250, waar van een zuster gezegd wordt: „onse lieve Here begavede sie dicke myt soe groter graciën, dat siet niet verbergen en conde”. Zie ook Alemannia 21, p. 121—122 en Adelheid Langmann, Offenbarungen, ed. Ph. Strauch, p. 60. S. Theresia (H. Delacroix, Mysticisme, p. 28) smeekte God haar niet te begenadigen in het bijzijn van anderen. Suso wist zich te bedwingen, Leben, ed. K. Bihlmeyer, c. 50. Volgens Ruusbroec IV, 181 komt de gratie alleen, als men zich in afzondering bevindt: „Bi wilen alse hi in heymeliker steden is — want God en wil sinen vrient niet sceenden (= in verlegenheid brengen) — soe comt dat ongheduer (= gevoel van zaligheid) soe groet van buten ende van binnen, dat die crachte ende alle die lede soe grote w elheit hebben, dat hem dunckt dat hem dat herte breken sal.”

woerde si: „Op ¹⁾ dat lijden ons lieven Heren,” ende hoer verwonderde Sijnre mynnen, die Hi ons bewesen hadde ²⁾. Ende dit scheen dagelix oer oefninge te wesen, ende sonderlinge ³⁾ des Donredagen avents ende voert des Vriedages ⁴⁾. Ende des Sonnendages ⁴⁾ plach si te dencken van der Verrisenisse, alsoft Paesschedach geweest hadde. Ende dan hadde si oec soeveel ynne ⁵⁾ vanden ewigen leven, dat oer al die tijt [2c] te cort waert, ende dat si oer oec van vrouden ⁶⁾ nouwe ⁷⁾ en conde onthouden ⁸⁾. Want si segede der zuster toe, daer si bi te werke was: „Of daer oeck wal yement in al die werlt ⁹⁾ wesen mach, die soeveel rijcheiden ende genuechten heeft, dat hem tot enyger tijt alsoe wal is als biwilen is enen armen begijnken ^{b)}, dat hem vereniget mit onsen lieven Heren” ^{c)}! Altoes genck si mit enen geneygeden hoefde ende mit soe ingekierden ^{d)} wesen, recht of si onsen lieven Heren voer oer hadde sien staen ^{e)}. Dicwile plach si te seggen: „Isset dat ic witlike ¹⁰⁾ sterve, soe salt my alte seer rouwen, dat ic my nu in mynre yoeget niet meer en hebbe gegeven tot sterven ende uitgaen myns selves ^{f)}.” Op oeren werke, als si enige tijt

1) *denken* geconstrueerd met *op*; eenige regels lager met *van*. 2) in margine bijgeschreven. 3) in het bijzonder. 4) *hs. sōenen* met geschrapt *e*. 5) *inne hebben van*, vervuld zijn van. 6) vreugde. 7) nauwelijks. 8) bedwingen. 9) na *werlt is is* geschrapt. 10) *witlike* (= *wetelike*), met bewustheid, bij kennis zijnde.

a) Donderdagavond begon het lijden van den Christus in Gethsemane (Mt. 26 : 36, Mr. 14 : 32, Lc. 22 : 39, Joh. 18 : 1); op Vrijdag had de Kruisdood plaats (Mt. 27 : 62, Mr. 15 : 42, Lc. 23 : 54, Joh. 19 : 14, 31). — D 138 is sprake van een zuster, die op Donderdagavond een bijzondere devotie verricht voor de H. Moeder, ter eere van Haar smarten op den Vrijdag. — De Zondag, de eerste dag der week, is de dag der Opstanding (Mt. 28 : 1; Mr. 16 : 1—2; Lc. 24 : 1; Joh. 20 : 1).

b) „Begijnken”, zoo worden de zusters meermalen in ons *hs.* genoemd, hoewel zij communistisch leefden; verg. inl. § 3. In D 10 heet het onder eenige kerkgangers van Salome Sticken, vóór zij te Diepenveen kwam: „Het is een dolle begijne, laat sie betien!”

c) Hem verenigen mit onsen lieven Heren, t. d. d., verg. D 10, 154; hem inwendelike verenigen mit onsen lieven Heren 48b; sinen inwendigen mensce mit Gode verenigen 97a.

d) Ingekiert, term voor innige devotie; verg. ingekiert tot onsen lieven Heren, 18b, 113c, D 9, 181; ingekiert tot Gode 112c; hem ynwerst kieren D 273; zie ook innicheit, 27a en de aant. Bij W. L. de Vreese, Bijdragen tot de kennis van het leven en de werken van Jan van Ruusbroec. Gent 1896, p. 27 (overdruk uit Het Belfort 1895, 96) is sprake van „minnende, inwendighe, verklaerde menschen, die eer inwaerder dan uitwaerder hem oefenen.”

e) De devoten wilden hun godsdienstzin ook in hun uiterlijke houding uitdrukken; verg. Chron. Wind. 124, D 253, en inl. § 11. Een dergelijk beeld als hierboven vindt men 20a.

f) Sterven ende uitgaen = der wereld en der zinlijkheid afsterven, t. d. d. Verg. „sterven ende uitgaen eyghenre wysheit,” Van Itersen 113, en „allen creatures und ime selber sterben und Gotte alleine luterlichen leben,” Taulers Predigten, ed. F. Vetter, p. 117. Verwant zijn de uitdrukkingen: hem geven tot enen stervenden leven 4d; tot sterven ende lidsomheit 5d; tot sterven ende vernyetinge sijnselves 24c; hem geven tot sterven ende tot afbrekinge der dinge 30b; tot enen stervenden leven ende uitgaen der dijnge 44b; sterven ende uitgaen des eygenen willen 112a en het zelfst.nw. gestorvenheit 5a.

hadde, sat si mit gevoelden handen. Si was guedertieren ende verdragende ende niet berichtlick ¹⁾). Hoer gebreke [2d] plach si nouwe ²⁾ te mercken, ende plach si oec dicwile voer die voete ons lieven Heren te belien. Ende dat plach si vake te beclagen, dat si onsen lieven Heren loegenachtich weer, want oer duchte, dat si oer niet en beterde. Alsoe nouwe bewaerde si dat swigen, dat ³⁾, als si wat guets calde ⁴⁾, te seggen plach: „Nu voele ic my geneyget tot calen, mer nu laet ons omme Gods willen swigen!” ^{a)} Ende als daer yement quam, daer si te werke was, die wat vercalde, dat gien moet en scheen te wesen, of dat niet nutte en was, of daer oer herte mede becummert wert, dat was oer seer swaer, ende dat hoerde si recht noede. Recht mynlick ende treckende was si enen anderen totten doechden, ende was selven sonderlinge gehorsom ende schemel ⁵⁾ ende behuet ⁶⁾. Ende als si zieck was, soe [3a] was si soe ⁷⁾ recht mynlick blide, dat nyement oere ⁸⁾ verdriet en scheen te hebben. Doe si in oere lester ziechten lach, daer si an starf, doe quam oer sunderlinge wat toe, daer si oer in te liden hadde ⁹⁾. Doe segede oer een zuster toe, dat si daarmede tot onsen lieven Heren loepen ^{b)} solde ende dragent Hem op, ende dat si oer daer niet alte seer mede en solde kieren totten menschen: daer solde si vrede in voelen. Doe antwoerde si weder mit soe bliden herten ende alsoe vrentliken aensichte, dat die zusteren verblijt worden, die dat hoerden, ende segede: „Onse lieve Here is al myn troest”. Ende alst oere doot began te genaeken, creech si een swaere stupe ¹⁰⁾, soe dattet scheen, alsof ¹¹⁾ si starf. Ende doe si weder tot oerselven quam, segede si vrendelick mit enen mynliken aensichte [3b] ende mit gevoelden handen: „O guede Ihesus, waer hebdi aldus lange geweest?” Ende doe oer die doot angenck, scheen si soe blide, alsof si den dode toe moete gelachet hadde. Ende dat overmids oere gueder conscienciën, die si van bynnen gevoelde; want die Heilige Geest gaf getuych oe-

1) geneigd tot aanmerkingen maken, bedilziek, ongeveer het tegengestelde van *verdragende*; verg. 4c. 2) nauwkeurig. 3) Naar ons taalgebruik dient hier *si* te worden ingevuld. Dergelijke constructies vindt men 28b en 46a. 4) zei, vertelde. 5) zedig, nederig, ons woord schamel. 6) bedachtzaam, ingetogen; *behuet* en *schemel* komen meermalen gecombineerd voor. 7) na *soe* is *was* geschrapt. 8) genitief, van haar, over haar; *verdriet* beteekent hier last. 9) dat haar zwaar viel te dragen, waarin zij moeilijk kon berusten. 10) flauwte. 11) of aan den kant bijgeschr.

a) Iets dergelijks wordt 145b vermeld van een onbekende zuster; verg. inl. § 11.

b) Loepen tot onsen lieven Heren, t. d. d.; verg. hem kieren tot onsen lieven Heren, 4b en de aant. Zie ook 17a „onsen lieven Heren iet opdragen.” — *solde* bovengeschr.

ren geeste, dat si een kint Gods was ^{a)}). Ende doet onsen vader her Iohan Brinckerinck gesecht waert, antwoerde hij weder ende segede: „Laet ¹⁾ si vrylick lachen, want al lachende sal si ten ewigen leven vaeren” ^{b)}).

(4) Van zuster Nyese Felix. († 1411)

Dese guede zuster Nyese ^{c)} hadde dese doechde over oer, als dat si ²⁾ sonderlinge geerne toe karcken plach te gaen ende hoeren dat woert Gods, of anders hoerde si alte ³⁾ geerne wat guets vercallen uuter [3c] Hiliger Schrift. Op een tijt quam si ende hadde te kercken geweest, ende hadde hoeren predicken. Ende doe ⁴⁾ was si soe vuerich vanden woerde Gods te hoeren, alsof si gebrant ^{d)} hadde. Ende als ⁵⁾ dat een ander suster hoerde, dat si soe vuerich was geworden vanden woerde Gods te hoeren, wert ⁶⁾ si oec mede blide in onsen lieven Heren, ende segede: „Alsulke zusteren solde men te kercken laeten gaen, die ⁷⁾ daer alsoe vuerich ende goddienstich uut worden ende coenen alsulke vruchten daerin doen.” Het was een alten vuerigen ende goddienstigen mensche, ende gaf oer geheelick tot onsen lieven Heren ende tot allen doechden. Si en hadde giene bevelinge noch bedriflicheit van buten ⁸⁾, mer si sat oetmodelic ende span haer, daer men [3d] celicie ⁹⁾ of wrachte, ende daer gaf si oer mede tot onsen lieven Heren. Het was een oelt mensche, ende hadde hier bynae mitten alreniersten gewoent, als ¹⁰⁾ bi ons vaders her Iohan

1) de *t* is bovengeschr. 2) voor *si* is *si* geschr. 3) zeer. 4) boven den regel bijgeschr. 5) boven den regel bijgeschr. 6) voor *wert* is *seged* geschrapt. 7) voor *die* is *die* (eind regel) geschrapt. 8) zij had geen ambt of bezigheden, die haar met het wereldsche leven in aanraking brachten, zooals b.v. de zusters die 83c en 104d genoemd worden, en zich moesten „kieren” tot de dingen die „van buten” zijn. 9) *celicie* (*cilicie*), een uit Cilicisch geitenhaar vervaardigde haren gordel, volgens het Mnl. Wdb. i. v. (verg. ook D 206); die beteekenis past hier niet, of men zou *celicien* moeten lezen. Zooals het hier staat, zal men het als stofnaam moeten opvatten. 10) namelijk.

a) Rom. 8 : 16.

b) Verg. over het lachen van den stervende de exempelen in Biënboec 258, Marialeg. I, 80, 130, en zie nog D 337; Alemannia 15, p. 158. Thomas Cantimpratensis, Liber apium. Duaci 1597, l. II, c. 51, § 11 verhaalt van een kind, dat bij het sterven begon te lachen. Volgens den schrijver was dit lachen daaruit te verklaren, dat voor de oogen van het onschuldige kind de engelen verschenen, en de hemel zich opende.

c) Zij was de eerste moeder van het huis, verg. 59d. Evenwel heet het 3c, dat zij geen oficie had ! Zie inl. § 21.

d) Term der devoten, verg. D 20, 163, 283. Elders is sprake van een zuster, die onder de Mis zoo vurig placht te bidden, „alsof een brant geweest hadde” (126d); wanneer zij godsdienstige boeken las, dan geraakte zij zoo in vuur, „alsof si van bijnnen ghebrant hadde” (127a). Zie de aant. bij 80c en 86a.

vanden Grondes ^{a)} tijden ¹⁾, soedat si hier mennigen armoede ende onsoelde ²⁾ geleden heeft.

(5) Van zuster Katheryna Hughen. († 1411)

Dese guede zuster Katheryna was al veer op oer dage gecomen, doe si totten zusteren quam, want si was al over oer viftich jaeren. Het was een vuerich ende goddienstich mensche, ende pijnden ³⁾ oer, want si totter elfter uren in den wijngaert ons Heren gecomen was ^{b)}, alsoe veel te vuerichliker totten doechden te geven, als si die tijt, die si in der werlt geweest hadde, versumeliker hadde toegebracht, ende pijnde die nu [4a] dubbelt te verhaelen ⁴⁾, want gelick dattet voer ⁵⁾ al ⁶⁾ der werlt gedient hadde ⁷⁾, soe wat in oer was, alsoe diendet nu wederomme, soe wat in oer was, al onsen lieven Heren. Si plach mit groeten luyden nae der werlt te wonen, daer si groeter dertenheit ⁸⁾ gewoene was, ende daer si oeck seer veel willen ⁹⁾ hadde. Mer doe si mitten zusteren quam ¹⁰⁾, kierde si oer soe gehelick ¹¹⁾ tot Gode ende gaf oer tot soe groter oetmodicheitende nederheit, alsof si nye ¹²⁾ grote dinge nader werlt gehat en hadde; want si mercte wat si gedaen hadde, ende daeromme en ructe si niet wat si weder dede ¹³⁾. Ende want si aldus mitter werlde ydelheit ommegegaen hadde, soe hadde si alrehande suverlike cierheit ¹⁴⁾, ende die brachte si altesamen mede, ende gaf si onser liever Vrouwen ^{c)}, of anders [4b] daer men die behoefde. Seer trouwe was si onsen huysse. Want ommedat ¹⁵⁾ si soe geerne gehad hadde, dat die

1) voor *tijden* is *us vad'* geschrapt. 2) ellende; zie Lübben i. v. *unsälde*. 3) *pinen en hem pinen*, zich beijveren, zijn best doen. 4) inhalen. 5) voorheen. 6) geheel, louter. 7) boven den regel bijgeschreven. 8) weelderigheid. 9) lust, welbehagen. 10) later op een opengelaten ruimte bijgeschreven. 11) *he* boven den regel bijgeschreven. 12) nooit. 13) daarom telde zij voor niets, wat zij daartegenover deed, daarom meende zij nooit genoeg te kunnen doen om dat weer goed te maken. 14) mooie sieradiën. 15) voor *ommedat* is *omme* (eind regel) geschrapt.

a) Johannes van den Gronde, † 1392, was de eerste rector van het Meester-Geertshuis; zie over hem: Thomas a Kempis, Vita Ioannis Gronde, in Opera p. 820—821; Coll. Kerkhist. Arch. 4, p. 124 = Van Iersson 19; Chron. Wind. 28, 49, 70, 127, 266, 267, 282, 342; An. I, 11—12; Chron. Mont. S. Agn. 154—155, 176; Biogr. A A U, 28, p. 25—26; Vita Ioannis Brinckerinck p. 328; Jac. de Voecht 10; D 42, 43; en in de brieven van Geert Groote: Ep. ed. Acquoy 80—90; ed. Nolte 285—290, 293—294; ed. Preger 47—50. Blijkens 20b bezat hij zeer democratische opvattingen; zie nog 10b, 13d, 44a, 47b, 56d, 59d, 111a.

b) Verg. Mt. 20: 1—16.

c) Verg. de aant. op 103d over het versieren van Mariabeelden, en inl. § 9 over de Maria-vereeniging in het Meester-Geertshuis.

zusteren oer tijtlike guet ¹⁾ gecregen hadden, hielt si oer soe starck in oere lester zichten, dit si bynae sonder oer hilich Ammet ^{a)} gestorven hadde ^{b)}.

(6) Van zuster Wibbe Arnts. († 1412)

Dese guede zuster Wibbe plach den hof te verwaeren ^{a)}, ende dit was oer officie. Ende dat dede si oetmodelick, ende kierde ^{c)} oer daermede tot onsen lieven Heren. Het was een oelde zuster ende hadde hier lange ⁸⁾ tijt gewoent, ende nochtan genc si soe sympelick ende eenvoldelike hene, alsoft noch ene jonge zuster hadde geweest. Het was een slecht ⁴⁾ ende eenvoldich mensche van natueren, ende daer kierde si oer mede tot [4c] onsen lieven Heren. Want si en plach niet te berichten ⁵⁾, noch men en hoerde oer niet callen vanden dingen, die oer oversten schikten ⁶⁾ of ordinierden. Mer si dede oer werck dat oer bevoelen was, goddienstelick, ende daer sette si oer mede tevreden, ende liet die dinge op ende neder gaen ⁷⁾, als God ende oer oversten wolden. Ende enen yegeliken liet si bedriven, alsoe veel als hi conde.

(7) Van zuster Lubbe Peters. († 1413)

Dese guede zuster Lubbe was seer vuerich inder vermanige ⁸⁾, als si enige gebreke sach doen, die tegen onse guede gewoenten ^{d)} we-

1) aardsche bezittingen. 2) zorg dragen voor. 3) voor *lange* is *tijt ge* geschrapt. 4) eenvoudig. 5) verg. 2c. 6) voor *schikten* is *scic* geschrapt. 7) zij liet de zaken haar gang gaan, bemoeide er zich niet mee; evenals zij ieder liet *bedriven* (zijn gang gaan), zooveel zij kon; verg. 18a. 8) *vermanige* ook 45c; 125a *oefnige*; 125b *meynige*.

a) H. Ammet beteekent in het algemeen H. Sacrament, en meer in het bijzonder de H. Sacramenten der stervenden. In ons hs. wordt het woord zoowel gebruikt voor het Oliesel als voor de Hostie en voor beide Sacramenten gezamenlijk. Zie nog 69c, 80d; en over de Sacramenten der stervenden A. Troelstra, Stofen methode der catechese in Ned. voor de reformatie. Gron. 1903, p. 289, 293—294.

b) De situatie is niet duidelijk; waarschijnlijk moesten nog eenige formaliteiten vervuld worden, teineinde het bezit van haar goederen voor haar medezusters te verzekeren. Men kan dan vergelijken hetgeen verhaald wordt van Arnold van Schoonhoven, die zijn erfenis aan de broeders wilde geven, maar wiens snel afsterven dit belette: Thomas a Kempis, Vita Arnoldi Schoenhove, § 12, Opera p. 854, en Biogr. A A U, 29, p. 36. Ook op andere plaatsen worden ons bijzonderheden, die de toedracht zouden kunnen ophelderen, onthouden; verg. inl. § 15.

c) Hem kieren tot onsen lieven Heren, t. d. d. voor zich wenden tot God. Verg. toekier tot Gode, 8 d; loepen tot onsen lieven Heren, 4b; toekeer ons herten tot Hem, sich inwaert kieren tot Gode, Coll. Kerkhist. arch. 4, p. 149, 154; dat inwendige toekier tot onsen lieven Heren, D 212.

d) Zie over de gewoenten van het huis inl. § 3, 7. Over den ijver der zusters voor de instandhouding der „guede gewoenten” wordt in § 11 gesproken.

ren, of anders dat tegen guede zeden was of tot vryheiden droech ¹⁾. Het was ene vuerige, oprechte maget, ende was trouwe in den dingen, die oer bevoelen weren; [4 d] want si plach die uutwendige dinge te verwaeren ²⁾, soedat si veel dinge onder handen hadde, ende daer si veel onlede ³⁾ mede hadde. Ende hieromme hadde si oer dicke te liden; want waervan dat sijt ondertijden nemen solde, daer si die dinge mede cofte, die noetdruftich weren, en wiste si ondertijden niet. Ende daertoe ³⁾ waert si oec dicke veroetmodicht ende verspraken ⁴⁾, als si een dinck voer dat beste gedaen hadde ⁵⁾, recht of sijt quelke ⁶⁾ gemaket hadde.

Dese selve zuster Lubbe Peters hadde enen brueder toe Wijnd-som ^{b)}, ende hiete brueder Gerlacus ^{c)}. Ende dit was een alten hili-gen, goddienstigen man, ende gaf hem soe wonderlike seer tot gehorsomheit ende tot enen stervenden leven, dat hi een volcomen exempel alre doechden was. Want tot [5 a] alsulker gestorvenheit ende versmaetheit sijnselves was hi gecomen, dat hi segede: al gevoelde hi ene gemeyne mynne tot allen menschen, nochtan voelde hi een sonderlinge neygen totten genen, die hi wiste dat hem niet lief en hadden, ende die hem achtersprake, verdriet ende moeyenisse ⁷⁾ andeden ^{d)}. Doe dese brueder Gerlacus noch een clerck was, soe

1) *dragen tot vrijheiden*, aanleiding geven tot, uitloopen op verslapping van tucht; 128b wordt gesproken over *verglydinge onser gueder gewoenten*. 2) beslommering, drukte; hs. onle. 3) daarenboven. 4) berispt. 5) als zij iets zoo goed mogelijk gedaan had. 6) *quelke* (= *qualike*), slecht. 7) onaangename bejegening, overlast.

a) Zij was procuratersche, verg. 5d en inl. § 8. — „Uutwendich” = het werkende leven betreffende, terwijl „inwendich” op het schouwen ziet; verg. D 174, 270 en Ruusbroec V, 89: „een uutwendich werkende leven ende een inwendighegheestelic leven.” D 222 heet het van een zuster: „Ende sie liende hoer den wtwendigen dyngen, mer sie gaf hoer geheel onsen lieven heren ende den inwendigen dingen.”

b) Het klooster der Augustijner reguliere kanonieke te Windesheim, waaraan Acquoy zijn bekende monographie wijdde, was een stichting der Broeders des Gemeenen Levens van 1387; zie Chron. Wind. 284, Chron. Mont. S. Agn. 153.

c) Gerlach Peters, 1378—1411; zie over hem Coll. Kerkhist. Arch. 4, p. 130; Chron. Wind. 114, 153, 156—164, 192, 193, 284, 300, 317, 324. Gerlach's „Soliloquium” (laatste ed. J. Stange) werd ook in later eeuwen veel gelezen als stichtelijk boek. Een schets van zijn leven en een uitgave van zijn Mnl. geschriften bewerkte W. Moll, Gerlach Peters en zijn schriften, in Kerkhist. Arch. 2, p. 147—246.

d) Verg. uit den eersten en tweeden brief van Gerlacus aan Lubbe Peters: „ende pynt u een sonderlinghe mynlick neyghen des herten toe hebben tot den ghenen, die u onrecht, achtersprake, moeyenisse ende verdriet an doen”, en: „Wattan (uit: wat dan, hier: al) draghe ic ene ghemene mynne tot allen menschen, nochtan heb ic tot den ghenen, die my onrecht, achtersprake, verdriet ende moeynisse andoen, een sunderlinghe minlic neyghen des herten”; bij W. Moll, l. c., p. 207, 227.

plach hem ¹⁾ her Floerens ^{a)}, onse vader, dicke wat guets te seggen, ende hadden ²⁾ alte geerne bekiert. Soe gevyelt op een tijt — op onser Vrouwen lichtmissendach ^{b)} — dat Gerlacus onse lieve Vrouwe solde wesen ^{c)} indie grote kercke ^{d)}, want het was een recht suverlick persoen ³⁾. Doe calde hem her Floerens an, ende segede ⁴⁾ hem wat guets, als hi altoes plach te doen. Ten lesten maecten si een ⁵⁾ overdracht ⁶⁾ mit malcanderen, als, [5b] weert zake dat ⁷⁾ hi syne knyën buychde, als hi sijn kindekijn offerde, dat solde her Floerens een teiken wesen, dat hi dan onsen lieven Heren sijn reynicheit laefde. Ende doe her Floerens ⁸⁾ mercte, dat hi op ⁹⁾ sine knyën viel, doe hi sijn kindekijn offerde, waert ¹⁰⁾ hi alsoe blide in onsen lieven Heren, dat hi in sijnen herten sanck: „Te, Deum, laudamus” ^{e)}. Hierna, doe dese brueder Gerlacus toe Wijndsom quam, gaf he ¹¹⁾ hem wonderlike seer tot gehorsomheit ende tot allen doechden. Op een tijt waert hem geboeden, dat hi die peerde uuter weyde solde haelen. Ende want hij daer noch niet lange gewoent en hadde, soe en konden hem noch die honde niet; ende hieromme soe blecken ¹²⁾ si hem aen ende wolden hem biten ¹³⁾. Doe genck hi nedersitten, ende sprac

1) aan den kant bijgeschreven. 2) had hem. 3) verg. het Latijn in noot c. 4) *hs. segeden* met geschrapte *n*. 5) voor *een* is *ov* geschrapt. 6) afspraak, overeenkomst. 7) namelijk, ingeval. 8) *hs. floerens*. 9) boven den regel geschreven. 10) de *t* is bijgeschreven. 11) *he* komt een enkele maal in dit *hs.* naast *hi* voor; verg. Gallée § 60. 12) *aenblecken*, aanblaffen. 13) voor *biten* staat *p*.

a) Florentius Radewijns, 1350—1400, was de voornaamste leerling en de opvolger van Geert Groote. Zie over hem: J. H. Gerretsen, Florentius Radewijns. Nijm. [1891]. Hij wordt nog 91b genoemd. b) Purificatio Mariae, 2 Febr.

c) In het kerkelijk tooneelspel, dat aldaar plaats vond. Gerlacus scheen voor deze rol zeer geschikt, daar hij was „pulcher facie et decorus aspectu”, Chron. Wind. 156. — Zie over het kerkelijk tooneel: G. Kalff, Gesch. der Ned. Letterkunde, II, 300 vlg. Slechts enkele kerkelijke drama's zijn ons bewaard gebleven, o. a. De eerste bliscap van Maria, Die sevenste bliscap van Onser Vrouwen.

d) De groote of S. Lebuinus-kerk, aldus genoemd naar den heilige, aldaar begraven; verg. De oudste levensbeschrijving van Lebuinus, ed. M. J. A. Moltzer, A K G, N S 6, p. 234; Hor. Belg. X, 102, en over de kerk: Lindeborn 52; Oudh. v. Dev. I, 103, 106—108; Dumber, Dev. I, 235, 410; Een bezoek aan een Ned. stad in de 14e eeuw, p. 76—80, 111. De overblijfselen van den oudsten bouw der kerk bespreekt J. Ph. Ver Loren, Lebuinus en zijn stichting. Zwolle 1885, p. 217—218, 298—300. — In den Ordinarius van het kapittel der Lebuinus-kerk wordt op O. V. Lichtmis een plechtige handeling beschreven (Dumber, Dev. I, 280), terwijl in het reglement van de kapittelschool sprake is van een „ludus Purificationis” (ib. I, 305). Ditspel zal het tooneelstuk zijn, waarop bovenstaande woorden doelen.

e) Deze bekende Hymnus in honorem S. Trinitatis (aldus geheeten naar den inhoud), of Hymnus S. Ambrosii et Augustini (volgens de overlevering zou S. Ambrosius deze hymne bij den doop van S. Augustinus met hem gezongen hebben) begint: „Te, Deum, laudamus, Te, Dominum, confitemur.” Afgedrukt is zij in Thesaurus hymnologicus, ed. Daniel, II, 276. — Korter vindt men dit bekeeringsverhaal van Gerlacus in Chron. Wind. 156.

totten honden ende segede: „Ick sal in gehorsomheit die peerde haelen; [5c] wildijs niet liden dat ict doe, soe gaet gi hene ende haelt sie.” Ende rechtevoert ¹⁾ gengen die honde, ende liepen hene ende haelden die peerde, ende dreven sie voer dat cloester ^{a)}. Onse vader her Iohan Brinckerinc hadde desen brueder Gerlacus omme sijns hiligen levens willen in alsulker weerdicheit, dat hi plach te seggen dat hem duchte, dat hi ene heele weke te bed voer ²⁾, als hi sine mysse hoerde ^{b)}. Want alsoe ingekiert ende godformich was sijn leven ende wanderinge, dat mennich jaer na sijnre doot ^{c)} sine voetstappen in Wijndsom luchteden ³⁾. Ende want hi dan aldus uutmene vuerich ende goddienstich was, soe hadde hi alte geerne gehad, dat oer zuster Lubbe gegeven hadde totten rechten doechden. Ende hieromme plach hi oer ondertijden wat schriften te sen [5d] den, daer hi oer in leerde, hoe dat si oer tot sterven ende lidsomheit geven solde ^{d)}, ende dat si oer niet alte seer ⁴⁾ en solde uutstorten op die uutwendige onlede, die si onder handen hadde ^{e)}. Ende sonderlinge screef hi oer een alten suverliken epistele, daer hi oer in leerde, hoe dat si oer inder onlede hebben ⁵⁾ ende regieren solde, die aldus begint: „Onsen lieven Heren stedelik ⁶⁾ te offeren een vreedsom herte, etc.” ^{f)}.

1) aanstonds. 2) *te bed* (= beter) *varen*, zich gelukkig gevoelen, gesticht zijn; verg. 20 d. 3) nog vele jaren na zijn dood werkte het voorbeeld van een vromen levenswandel door hem gegeven na. 4) voor *seer* is *setten solde* geschrapt. 5) *hem hebben*, zich gedragen. 6) *stedelik* (verg. gestadig), bestendig.

a) Reeds aanstonds bij zijn komst te Windesheim werd Gerlacus hoog gewaardeerd: Chron. Wind. 156. Verhalen als het bovenstaande, waarin dus de voortreffelijkheid van den kloosterling blijkt uit de gehoorzaamheid hem betoond door dieren, komen in stichtelijke geschriften, vooral in de monniksliteratuur zooveel voor, dat zij stereotiep zijn te noemen. Men vindt er een met betrekking tot Salome Stickin in D 15; verg. de volgende voorbeelden uit ruimeren kring: S. Athanasius, Vita S. Antonii, c. 50, in Opera, ed. Maurin, I, 2; Vitae Patrum VI, 2, No. 15; Rufinus, Hist. Monachorum in Aeg. (in Vitae Patrum II, c. 2) en Gr. tekst, ed. E. Preuschen, c. 4; Palladius, Hist. Lausiaca, ed. C. Butler, c. 18 (niet in alle mss.); Sulpicius Severus, Ep. 3, ed. C. Halm; Biēnboec 344.

b) Zoo verhaalt D 256 van een zuster te Diepenveen, die zulk een devotie bezat, „dat enen menschen te bet was, die by hoer was, ende myt hoer sprack”; verg. nog 20 d.

c) Waarschijnlijk in 1411; hij werd ingekleed in 1403 (Chron. Wind. 153), en stierf acht jaar later, ib. 164. d) Zie over zijn geschriften ib. 157.

e) „Alset tijt is toe lesen of toe beden, soo pint u juwe uutwendighe onlede uuter herten toe setten.” Gerlach Peters, ed. W. Moll, I. c., p. 204.

f) Blijkens deze aanvangswoorden is dit het geschrift door W. Moll (I. c., p. 202—214) uitgegeven als Eerste Brief aan Lubbe Peters, en zonder nadere aanwijzing door F. J. van Vree en J. F. Vregt naar een ander hs. met belangrijke wijzigingen in A A U, 10, p. 368—379.

(8) Van soberheit der noetdrufften in allen dijngen.

Doe dese zuster Lubbe voerscreven procuratersche was ende die ¹⁾ uutwendige dijnge te verwaeren hadde — ende oeck voer oeren tijden — was hier inder uutwendiger noetdruffte ende anderen dinge, die men behoefde, alsoe grote armoede ende behoeflicheit dat, soe wie hier myende te volherden totten enyde ²⁾ toe, wal enen [6a] seer vuerigen geest behoefde, ende dat hi ³⁾ sijn fondement ^{a)} ende myeninge vastelick in onsen lieven Heren gesat hadde, ende weer des getroest ⁴⁾ sijn vleisch ende sijn bloet ende al dat hi bi gebrengen conde, altesamen omme Gods willen over te geven ⁵⁾: anders en solde hijs niet wal hebben coenen staende hoelden. Want als men onder tijden yement uut solde senden, soe gevyelt bijwilen, dat si soe arm weren van clederen, dat die ene vanden anderen cleder moste lien, want hi selven niet en hadde, dat wat dochte ⁶⁾. Het was een zuster, geheyten Gese Brandes ^{b)}, die hadde oeren besten grawen rock voer gelappet mit enen schoetvelle, als daer men mede pleget te werken; ende was des hiligen dages oer beste roc, ende des werkeldages plach si daerin te werken. Ende dan en behoefde si gien [6b] schoetvel voer te bijnden; want dat vel, dat si voer in oeren rock gelappet hadde, dat besloech voer die hele borst. Ende alst ghevyel, dat yement van noede ⁷⁾ wat nyes creech, dat was dan soe rechte oetmodich ende verworpen ⁸⁾, alsof dat Borkels graw ^{c)} geweest hadde. Twie zusteren weren hier doe, die hadden elck enen rock; die weren van witten wullen gescheert ⁹⁾, ende daer was graw schroedel ¹⁰⁾ ingedragen; ende dese rocke droegen si oetmodelick ende mit

1) boven den regel bijgeschreven. 2) einde; ook 6c staat *enyde*, waarvóór *ey* is geschrapt; eveneens 10d; verg. 88c *ourenylickheit* (onreinheid). 3) voor *hi* is *s* geschrapt. 4) en zich (dat) wilde getroosten. 5) te verzaken. 6) verleden tijd van *dogen* (= deugen); dat goed genoeg was. 7) omdat het wel moest. 8) *oetmodich ende verworpen* komen veel in verbinding met elkaar voor; nederig (eenvoudig) en schamel. 9) de schering bestond dus uit witte wollen draden. 10) het Mnl. Wdb. kent *schrode* en *schrodelinc*, snipper, afsnijdsel (van *schroden* = stuk snijden); de inslag (verg. *indragen* in den tekst) bestond dus uit grauwe draden, of overgeschoten smalle strookjes grauwe stof); verg. An. I, 64 en vooral ook D 77.

a) Sijn fondement setten in onsen lieven Heren, t. d. d.; verg. een fondement der doechden leggen 60a; een fondement van allen doechden Ruusbroec IV, 2; en zie de aant. bij 12a over „geestelike tymmeringe.” Het beeld herinnert aan Mt. 7: 24, Lc. 6: 48.

b) Over haar handelt nog 26 b, c. Deze zuster had een verschijning van den overleden Brinckerinck: Biogr. A A U, 28, p. 37 en Vita Ioannis Brinckerinck p. 352. Zij stierf in 1428, Dumbat, Dev. I, 555.

c) Een grove stof; verg. Acquoy, Wind. II, 286 aant. 5, III, 250 aant. 13; An. I, 22; Jac. de Voecht 38.

meere blidschop dan mennich inder werlt sijden of purper draget. Ende die ¹⁾ ene zuster van desen twien was Gese Brandes voerscreven, ende dit was alten vuerigen ²⁾, goddienstigen mensche, soedat si mit rechte wal „brant” mochte hieten ³⁾; want si was ondertijden soe devoet ende ingekiert onder missen ende oeck ander taeffen, dat si die devocie die si van byn[6c]nen gevoelde, van buten niet verbergen en conde. Ende hieromme moste si vanden zusteren gaen ende gaen ergent allene, hent ³⁾ die devocie over was. Die ander zuster heit Mette van Almelo, ende was oeck alten sonderlingen ⁴⁾ oetmodigen mensche, ende wanderde altoes inden anxste Godes ⁵⁾; want wat si ⁵⁾ dede of dachte, altoes hadde si onsen lieven Heren voer ogen, ende dachte altoes, hoe dat si oer huede ⁶⁾ mochte, dat si niet dede, daer si Gode mede vertuernen mochte. Ende soe rechte oetmodich was si van herten, dat soe wat si dede, dat oer altoes duchte, dattet niet ⁷⁾ en was. Ende hoe dat si oer in oere yoeget tot sterven ~~ende~~ tot uutgaen oersselves ⁸⁾ gegeven hadde, dat bewisede si mitten werken hent totten enyde ⁹⁾ oers levens, als oeck op een ander stede van oer gescreven is ^{c)}. [6d] Wat in dier tijt een yegelick hadde tot sinre behoef te besigen, dat moste hi soe uuterlike ¹⁰⁾ verslijten, eer hi wat nyes conde crigen, ende het wert oeck soe mennichvoldelike gelappet, datmen ondertijden van huven ¹¹⁾ ende van boecksheemden ¹²⁾ nouwe mercken en conde, weer ¹³⁾ dat doeck grof of cleyne was, daer si ierst of gemaket weren. Ende nyement en moste meer dan ene huve hebben. Ende wasset dat yement syne huve verloes, die moste een heel jaer sonder huve gaen, want hi sie soe quelke verwaert hadde. Ende alsyement sine griffele ^{d)} verloes, die moste een jaer scryven mit enen stocke, eer dat men hem ene weder gaf.

Ende desgelikes wasset oeck in eten, in drincken ende in al

1) boven den regel bijgeschreven. 2) na *vuerigen* is *men* (eind regel) geschrapt. 3) totdat. 4) bijwoord; in hooge mate. 5) boven den regel bijgeschreven. 6) hoeden (phonetische schrijfwijze). 7) niets. 8) achter *oers* zijn eenige letters geschrapt. 9) tot aan het einde. 10) volkomen. 11) kap. 12) lett. broekhemd? het Saksische woord voor broek is *bokse, boksem*; Molema geeft de samenstelling *boksemwams* = broek met wambuis als één kledingstuk; kan in den tekst bedoeld zijn een stuk onderkleding, gelijkende op een hedendaagsche „combination”? 13) *weer (weder)* ... of, of ... of.)

a) Verg. 86 a en de aant.

b) Verg. Prov. 23 : 17; de devoten gebruiken dit beeld gaarne, zie D 4, 60, 243.

c) Onbekende bron.

d) Nam. de griffel (stilus), waarmede in de M. E. op gewaste plankjes geschreven werd; zie daarover uitvoerig de aant. bij 22 c.

des men behoefde temaele scharp¹⁾, soe[7a]dattet ons solde duncken onmoegelick te wesē, solde wi ons nu daarmede lijden²⁾, dat hem grote overvloedicheit duchte wesen, ende daer si oeck mede te vreden weren ende nement mit vrouden, alsoft grote gerichte hadden geweest. Een zuster plach te seggen, dat si hier wal ses jaer gewoent hadde, dat si nye salm^{a)} op der taeflen en sach⁸⁾. Een ander zuster plach te seggen, dat si niet en wiste, hoe lange dat si hier gewoent hadde, dat si nye gebotterden stocvisch⁴⁾ gegeten en hadde. Men plach den Vriedach te vasten tot vasteliker spisen⁵⁾. Ende die jonge zusteren, die XIII jaer oelt weren, die mosten den Vriedach vasten, alsoft bodvasten⁶⁾ hadde geweest. Ende dan plach men dicwile den zusteren wateryge⁷⁾ schullen te geven, ende onder tijden dede men [7b] daer alij⁸⁾ ende mostert op; ende als sij dat cregen, soe wasset groet⁹⁾. Ende oeck plegen si overlanck¹⁰⁾ peper¹¹⁾ te eten, ende die was seer yamerlick ende dunne, want dien plach men toe te maken mit scharbier¹²⁾ ende mit¹³⁾ gebradenen sipels-hoefden¹⁴⁾ ende mit oly ende etyck¹⁵⁾. Het gevvel op een tijt, dat ene guede zuster inder koekene¹⁶⁾ was, ende *heite*¹⁷⁾ Griete te Baerle^{b)}; ende die hadde medeliden op die gemyente, ende genck hierom al heymelick ende haelde wat biers uuten leckevate¹⁸⁾, ende wolde dat inden peper doen voer dat scharbier. Ende in dat selve wijlken quam moeder Beerte^{c)} indie koekene ende waert des gewaer. Ende doe schoelt si sie hier hartlike¹⁹⁾ omme, ende segede: „Suldi ons aldusdanige dinge opbrengen²⁰⁾, die gi hier niet gevonden en hebt, ende die hier oeck niet gewoonlick en sin?“^{d)} Ende als si zus-

1) zeer hard; *scharp* hier met de bijbeteekenis schraal; voor *scharp* is *scra* geschrapt.

2) *hem liden met*, zich tevreden stellen, zich behelpen met. 3) zonder dat zij ooit . . . had gezien.

4) de *s* van *visch* is boven den regel bijgeschreven. 5) in de vasten geoorloofde spijzen.

6) bedoeld wordt hier het volle vasten (jejunium plenum), tegenover de onthoudingsdagen (jejunium semiplenum); ook de vorm *ghebotvasten* komt voor. 7) reeds aan den rand van bederf? 8) olie. 9) fijn, royaal. 10) geruimen tijd. 11) Lübben: *peper* = gewürztes Gericht; Kiliaan: pulmentum piperatum; een met kruiderijen toe bereide brij of pap wordt hier blijkbaar bedoeld. 12) schraal, dun bier. 13) voor *mit* staat *g*. 14) *sepel*, ui. 15) azijn. 16) in margine bijgeschreven. 17) ontbreekt in het hs. 18) het vaatje, waarin het door den tap lekkende bier wordt opgevangen. 19) (berispte zij haar) ernstig. 20) invoeren; verg. 12b.

a) Zalm was in de M. E. een meer gebruikt voedsel dan heden; verg. Een bezoek aan een Ned. stad in de 14e eeuw 5—6 over den marktaanvoer. b) Zie nog 43c.

c) Zie over moeder Beerte Swijkens 31a en het aldaar aangeteekende.

d) Hierbij vergelijkte men de Const. II, p. 370 (zie ook Const. I, p. 272), waar het heet: „Die broustuster ende bacster, of die wastersche of ander gelike officie, sullen oec altoes doen als om (= haar) bevalen wert van den oversten, sonder orlof gheen dinghen te veranderen, mer sullen bliven by goeden olden gewoenten.“

ter [7c] Grieten aldus geschulden hadde, soe moste ¹⁾ si dat bier weder en wech dragen ende en doens niet inden peper. Oeck plach men ondertijden enen bry den zusteren te geven, ende die was geryvet ²⁾ van roggenen croemen ³⁾. Ende dien plach men toe te maken mit mostert ende oly; ende daer en was oeck anders niet in dan grote, geele wortelen, die men pinxsternaekel ⁴⁾ heyt. Ende dan dede men daer oeck en weynich stockvissches in, mer mate veel ⁵⁾. Ende ondertijden plach men daer oeck wat wateriger schullen in te breken. Ende so rechte jamerlick plach die bry te smaken, dat sommige zusteren wal ene heele weke sorchden ⁶⁾ tegen dat si dien bry eten solden. Ende hieromme soe wie dat in dier tijt alrehande cost ⁷⁾ ende grave spise niet wal en mochte, dien waert hier wonderlike bange, dat hi mitter natueren hene [7d] conde comen ⁸⁾. Want soe wie dat overal ⁹⁾ grover dinge gewoene *was* ¹⁰⁾ ende van gienen leckeren dingen en wiste, dien waert nochtan vol werck, solde hijt ¹¹⁾ staende coenen hoelden. Mer si hadden spise van binnen te eten, die men van buten niet en sach. Ende dat was dat hilige ende oetmodege leven ende passie ¹²⁾ ons lieven Heren Ihesu Cristi. Die pijnden si te mercken ¹³⁾, ende kierden hem daertoe mit al oeren herten. Ende dit maecte hem alle dinge zuete, soedat si mit vrouden nemen datselve, datmen hem gaf, ende weren blide, dat si omme den name Ihesus gebrec mochten lijden. Een zuster plach te seggen, dat si dicke vander taeflen genck, dat si nochtan soe hongerich was, dat, hadde si een stucke swartes speckes gehad, si soldet geerne gegeten hebben. Vake weren die zusteren weeclick ¹⁴⁾ ende zieclie; mer hadden si wal wat in [8a] den mont gehad, het solde wal beter ¹⁵⁾ geworden hebben. Nummermeer of alte selden plach men resynen vleisch ¹⁶⁾ te eten,

1) voor *moste* is *mool* geschrapt. 2) geraspt. 3) kruimels roggebrood. 4) witte peen (door volksetymologie uit pastenake). 5) niet heel veel. 6) *sorgen tegen*, opzien tegen. 7) *hs. coste* met geschrapte *e*. 8) dat hij, wat zijn natuurlijke behoeften betrof, het hier niet zou kunnen uithouden; misschien is in dezen zin een contaminatie van twee constructies (ik ben bang, dat ik het niet kan; ik ben bang, of ik het wel kan); *dat hi* is onder in margine bijgeschreven. 9) toch al niet anders dan (verg. Duitsch *überhaupt*). 10) ontbreekt in het *hs.* 11) boven den regel bijgeschreven. 12) na *passie* is *ons* (eind regel) geschrapt. 13) zij deden haar best dat (geestelijk voedsel) in zich op te nemen. 14) zwak. 15) voor *beter* zijn enkele gevlekte letters geschrapt. 16) waarschijnlijk wordt hier bedoeld *balckenbrij*, een gerecht, dat in de Saksische streken van ons land, vooral in den slachttijd, veel gegeten werd; het wordt bereid uit allerlei afval van de slacht, meel, en dikwijls ook rozijnen; zie Gallée i. v.; of moet men hier aan *kruidmoes* denken, een echt Deventer gerecht, dat met rozijnen en worst wordt toeberaid? zie ook Molema i. v. *kruidmons*.

dan allene des Sonnendages toe vastelavent ¹⁾ a). Ende dat ²⁾ wert dan gemaket van gepekelden vleische, dat den zusteren indie voer-gaende maeltijt overgebleven was. Mer en was daer niet genoeg, soe cofte men daer wat varsches toe. Men en plach des vleischdages des avents giene botter ³⁾ over laten te gaen ⁴⁾, want dat solde hem geducht ⁵⁾ hebben, dattet overvloedicheit hadde geweest. Alsoe grote schottelen warmoes ⁶⁾ of ander potayen ⁷⁾ plach men den zus-teren te geven ander taeflen, dat een oelde zuster, die Sweene Hoel-tyricks ^{b)} heite, dat een uutmene stichtich ende goddienstich mensche was, te seggen plach, doe si [8b] ierst mitten zusteren quam ⁸⁾, dat oer doe soe bange wert mitten groten schottelen war-moes, dat si binae daeromme vanden zusteren gegaen hadde ^{c)}. Die zusteren, die zieck inden sieckhuys ⁹⁾ gelegen hadden ende wat weder becomen weren, hadden si int ierste, als si weder te reven-ter ¹⁰⁾ gingen, soe cleyne schottelen pottayen moegen crigen, als nu die gemeyne zusteren eten, dat solden si seer danckelick genamen hebben. Ende hem solde gheducht hebben, dat hem groet vordel ende guedertierenheit bewesen hadde geworden; want indier tijt en haddens die zieken niet half, dat naemaels die gesonden wal cregen. Ende oec conden si hem wal lijden, daer wi ons nu niet mede lijden en conden. Op een tijt was een zuster merclike zieck ende quelke te passe ¹¹⁾. Dese zuster hadde begeerte enen wijn[8c]druf te eten. Ende hieromme bad si moder Barten ter Clocken, die doe moder was, dat si oer een dissiplijne ¹²⁾ geven wolde, ende oerleven ¹³⁾ oer enen wijn-druf van ¹⁴⁾ den wijnstock te breken ^{d)}. Ende dit wert oer gewey-

1) na *toe* is *vastel*, veranderd uit *vatel*, geschrapt. 2) boven den regel bijgeschreven. 3) hs. *botte* met bovengeschr. *r.* 4) te laten rondgaan. 5) na *geducht* is *dattet* geschrapt. 6) groente, in het bijzonder kool; verg. Lübben i. v. *warmós*. 7) *potay* (verg. *potage*), toebereide groente. 8) voor *quam* is *ar* geschrapt. 9) *huys* boven den regel bijgeschreven. 10) eetzaal; refectorium. 11) onwel. 12) straf, kastijding (een klap?); opmerkelijk is wel, dat hier straf gevraagd wordt voor een nog te begane overtreding. 13) veroorloven. 14) voor *van* is *va* gevlekt en geschrapt.

a) „Vastelavent”, d. z. de dagen van Donderdag vóór tot Dinsdag ná „Esto mihi”; „Son-nendag toe vastelavent” is steeds de Zondag „Esto mihi” zelf. „Esto mihi in Deum protec-torem”, naar Ps. 30(31): 3, zijn de aanvangswoorden van de Mis op den zevenden Zondag vóór Paschen.

b) Zie over haar 71c.

c) In de M. E. had men een vooroordeel tegen het eten van groenten, welke men als min-der voedzaam, zelfs schadelijk beschouwde. Zie F. E. J. M. Baudet, *De maaltijd en de keu-ken* in de M. E. Leiden 1904, p. 103.

d) De Const. I, II (p. 273, 371) schrijven voor, dat men den zieken „wat sunderlinxs” zal geven. — Barte ter Clocken volgde Nyese Felix als moeder op; zie over haar 59c en het daar aangeteekende.

gert, soedat si oer daer omme Gods willen in lijden ¹⁾ moste. Dese selve zuster was op een tijt uutgesant in gehorsomheit ²⁾. Ende doe si weder te huys gecomen was ende an die taefle genck sitten omme ³⁾ te eten, soe en luste oer niet wal te eten, want si was moede vanden wege gecomen. Doe genck een ander guede zuster van barmherticheit ⁴⁾, ende wolde oer een ey uuter koekene bidden; ende dit wert oer oec geweygert, soedat si oer lijden moste ende eten dat si hadde. Ende als den zusteren dit of desergelijc beyegende, dat en toe[8d]gen si tot gienre bitterheit ⁵⁾ ofte verkiertheit, noch en ordelden daerom oer oversten niet onbevoelick ⁶⁾ of onmedelidende ⁷⁾ te wesen; mer si kierden ^{a)} hem daer vrendelike mede tot onsen lieven Heren, die altoes enen bedructen herten alrenaest ende alre ynnerste is ^{b)}. Ende hieromme en hadden sie giene passiën van binnen ende en toenden giene onweerdicheit ⁸⁾ van buten tegen den menschen; want si en nemens niet als vanden menschen, mer dattet onse lieve Here in ewicheit alsoe geordyniert hadde op hoer beste ⁹⁾, ende als een dijck, dat alsoe wesen solde. Ende ¹⁰⁾ hieromme vonden si in allen dijngen vrede, ende plegent oeck naemaels enen anderen te troeste te vertellen, die hem te sterven ende te lijden hadde. In dier tijt plach oeck tusschen vier zusteren ander taeflen éne kanne [9a] mit bier te staen, want elcke zuster en hadde doe noch giene kanne. Ende in dier kannen was alsoe weynich biers, dat eenre yegelijker zuster nouwe twiewerve ¹¹⁾ gheboeren en mochte ¹²⁾ bier te drijncken over maeltijt. Ende anders mosten si al die maeltijt over scherbier drijncken. Ende datselve bier was soe yamerlike dunne, dat ¹³⁾ ene jonge zuster, die hier cort gecomen was, op een tijt eens bier dranck, ende en wiste niet dan ¹⁴⁾ dattet scherbier hadde geweest.

Ende al wasset dat hier in dier tijt soe groete soberheit was in eten ende in drijncken ende in al des men noetdrufelike behoefde, noch-

1) *hem liden in*, berusten in. 2) *in gehorsomheit* is hier en elders (zie o. a. 16a, 19d) op te vatten als volgens opdracht der oversten; zoo kan *gehorsomheit* de betekenis aannemen van plicht, b.v. 70b. 3) voor *omme* is *n* geschrapt. 4) uit barmhartigheid. 5) *ene dinc tot bitterheit tiën* (verg. Mnl. Wdb. VIII, 313, i. v. *tiën*) iets zoodanig opvatten, dat men verbitterd wordt, verg. ook 139a, 140c (*tot passiën ende ongenuechten trecken*), 104c e. a. 6) ongevoelig. 7) *hs. onmedelidende*; de eerste *e* is bovengeschreven. 8) de *onweerdicheit* (boosheid) is de uiting van de *passie*, de verstoordheid in het gemoed. 9) tot haar bestwil. 10) voor *ende* is *ende* geschrapt. 11) voor *twiewerve* is *twiever* geschrapt. 12) elke zuster kon nauwelijks ... krijgen. 13) na *dat* staat nog *op een tijt*. 14) en wist niet beter of. . . .; *hs. datter?*

a) Zie de aant. bij 4b. b) Ps. 33 (34): 19.

tan sochten onse oversten alsoe peurlick onsen lieven Heren in die annemynghe der persoenen, dat si medalle niet an en segen enyge richeit noch genot [9b] van buten ¹⁾, mer allene die eer Gods ende des huyses geestelike voertganck in doechden. Ende mercten allene die persoenen aen, daer si ²⁾ myenden dat die vuericheit ende goddiensticheit in werken wolde, ende en segen medalle niet an rijk noch arm. Yae, veel gonstiger weren si eenre armer maget ende oec veel behulpeliker hier te comen ³⁾, daer si van voelden dat si oer ⁴⁾ geven solden totten rechten doechden, ende die oer schemelick ende oetmoedelick onder den zusteren solde bewisen, dan eenre rijcker maget, daer si anders van voelden. Alst op een tijt wal scheen ⁵⁾ in eenre rijcker maget, die hier geerne ⁶⁾ gewoent hadde, ende ⁷⁾ dat niet vercrigen en conde omme oers groeten guedes willen. Ende dat oeck dat meeste gebreck ende waerommewas ⁸⁾, dat die zusteren anxt hadden, dat die rechte doechden ⁹⁾ ende dat [9c] ierste ¹⁰⁾ fondement, daer dit huys ierst op gefondiert stont ende daert ierst mede begonnen was, overmyds tijtliken goede solde verslappet ende vermynret worden. Mer si weren nochtan altoes willich ende guedierhande ¹¹⁾, als hier enige megede oetmodelike begeerden te woenen, als si alsulck weren als voerscreven is, als dat si hem totten rechten doechden solden geven, anmerckende dat sijt selven te vergeves ¹²⁾ ontfangen hadden, ende daeromme gonnende, dattet een ander desgelikes te vergeves mede mochte vercrigen.

(9) Van zuster Alijt Crauwels. († 1417)

Dese guede zuster Alijt woende hier mitten alreniersten, als bi onses eerweerdigen vader meister Gerijts tijden. Ende het was die

1) zij hielden in het geheel geen rekening met (telden niet) rijkdom of wereldsch profijt; na *genot* is *van* geschrapt. 2) na *si* is *my* (eind regel) geschrapt. 3) veranderd uit *hem*; daarna is *gve* geschrapt. 4) bleek. 5) *hs. geene* met bovengeschreven *r*. 6) boven den regel bijgeschreven. 7) en dit was ook het voornaamste bezwaar en de gewichtigste reden (van niet-toelating), nam. dat enz. 8) *hs. doechden* met bovengeschreven *e*. 9) *hs. ieste* met bovengeschreven *r*. 10) vriendelijk, van goeden wille. 11) om niet.

a) Deze opvatting werd ook gehuldigd door Johannes Brinckerinck en Peter van Amsterdam, inl. § 8. Volgens de Stat. (A K G, 6, p. 66) diende het huis „tot eenre herberghen joncvrouwen ende vrouwen ongebunden, die van armoden der herberghen noet is of die der herberghen begheren om God ende om Gode te beet te deenne.” De rijke weduwe Zwedera van Runen kreeg geen plaats, Diepenveen 45. Evenmin Goswin Comhaer te Windesheim, hetgeen hem uit deed roepen: „Dat moet Gode ontbermen, dat wi daer omme ghene stede crighen en können, om dat wi rike sint.” W. Vornken, Ep. c. 25, bij Acquoy, Wind. III, 251.

ierste jonfer¹⁾, die meister Gerijt ierst bekierde, ende daeromme [9d] hadde hi sie sonderlinge lief voer die anderen, die hier wonden. Want mit sonderlinger liefden was hi totten jonferkens gekiert^{a)}. Ende hieromme plach hij ondertijden tot eenre zuster te seggen: „Ist dat ic hier boven come, soe wil ic vele bloemkens hier nederzenden”, daer hi die jonckferkens mede myende^{b)}. Ende want dan zuster Alijt hier alsoe vroe ghewoent heeft, hieromme wat doechden of gueder werke dat si in oere yoeget meest gehantiert heeft, des en wete wij niet; want nu te hant³⁾ en levet nyement die si kande, dan doet een recht oelt mensche geworden was. Ende doe plach si die jonge zusteren seer te herden⁴⁾ totten doechden, ende plach hem oock vake wat guedes te seggen ende troestelic te wesen, wanttet hier in dier tijt seer scharp was, [10a] beide in noetdrufden des lichaems ende in correctiën⁴⁾ ende dissiplinen. Het was een guet, slecht, eenvoudich mensche van natueren, ende dat gebructe si totten doechden. Want al wasset een oelde zuster ende bina⁵⁾ dat ierste begijn van meister Gerijts huys, nochtan wanderde si alsoe symelick ende eenvoudelick in die ordineringe der dinge, die oer oversten van buten deden⁶⁾, alsof si ierst⁷⁾ in den huys gecomen hadde geweest, soedat oer oversten om oeren willen⁸⁾ die dingen schicken mochten⁹⁾, naedien dat si wolden. Ende hieruut moege wi mercken — want si in oeren oelder aldus goddienstelick ende eenvoudelike gewandert heeft — dat si oer in oere yoeget¹⁰⁾ al seer tot sterven ende uutgaen oersselves gegeven heeft.

(10) Van suster Wijce ten Wijnkel. († 1417)

Dese guede zuster Wijce [10b] was oock een van onsen oeldesten zusteren, want si woende hier al bi onses weerdigen vaders her¹¹⁾

1) hier jong meisje, zie noot a. 2) in den tijd, waarin het hs. werd geschreven. 3) opwekken, aansporen. 4) synoniem van *dissipline* (straf). 5) *a* in marg. bijgeschr.

6) volgde zij zoo gewoon en eenvoudig (zonder pretentie) de op het uitwendig leven betrekking hebbende voorschriften op. 7) pas. 8) wat haar betrof. 9) boven den regel bijgeschreven. 10) voor *yoeget* is *oelder*, en daárvor de *n* van *oeren* geschrapt. 11) boven den regel bijgeschreven.

a) Verg. Biogr. A A U, 27, p. 416: „Hadde meyster Gerijt argent een jonferken conen crigen, hij soldet gerne op sinen schulderen gedragen hebben. In sijn huys, dat hij totter ere Godes gegeven hadde, moeste hij oelde vrouwen nemen, omdat hij gene jonferen en conde gecrigen.”

b) Volgens 12c en Devote zusters 43—44, 45—46 werden deze woorden tot Katheryna van Arkel gericht; het waren ook de laatste woorden van Geert Groote, zie Thomas a Kempis, Vita Gerardi Magni, c. 16, § 2, in Opera p. 780; Petrus Horn, Vita etc., c. 15, p. 365; Chron. Wind. 263. Zie ook inl. § 21.

Iohans vanden Grondes tijden, soedat si hier oec mennighe armoede gheleden heeft. Het was temaele ¹⁾ een eersom ²⁾ persoon, wallatende ende geschicket van zeden ³⁾, soedat onse huys van oere stichtiger wanderinge scheen verciert te wesen. Si hadde oeck gracie van onsen lieven Heren in die Heilige Schrift, als dat si dat guede dat si hoerde of las, sonderlinge wal conde onthouden. Ende desgelikes conde si enen anderen oec wal wat guets leeren ende seggen. Ende hieromme plach si den jongen zusteren, die ierst gecomen weren, seer vrendelick ende toesprekelick ⁴⁾ te wesen ende herdende totten doechden. Ende want si hem aldus doegentlick ⁵⁾ ende guederhande toe was, soe hadden si die jonge zusteren [Ioc] sonderlinge lief, ende plegen tot oer te gaen, alsoft oere alre moder hadde geweest. Si was bereit tot allen oetmodigen swaeren wercke, ende was daer oeck seer vlitich in, doet nochtan ⁶⁾ een oelt mensece geworden was. Want het geviel, dat si binae enen helen somer sat ende keymde ⁷⁾, alsoft noch een jonc mensche hadde geweest. Ende alsoe ⁸⁾ vroelick ende goddienlick ⁹⁾ dede si dit, alsof si niet gedacht en hadde, dan dattet alsoe wesen solde. Dese guede zuster was soe begeerich ende vuerich totten gemeynen ¹⁰⁾ wercke — ende sonderlinge dat die zusteren overal int gemyene ¹¹⁾ deden — dat si, doe si soe oelt was, dat sijs niet en vermocht alsoe lange te staene, dat si den zusteren die cleder mochte helpen wasschen, daeromme nochtan niet of en liet; mer si satte oer cu[od]pen wat sijder ¹²⁾ dan die ander zusteren, ende genc daerbi sitten, ende alsoe plach si te wasschen. Ende in deser doechde der arbeydelicheit scheen si te volherden hent totten enyde oers levens.

(11) Van zuster Heylewich ten Velthave. († 1418)

Dese guede zuster Heylwich ^{a)} plach die koen te verwaeren, soedat si vake veel swaers ende onreynlikes werckes te doene hadde. Ende nochtan, wanneer dat men enyge baetscoppe buten huys te doene hadde, daer plach men sie te senden. Ende want sijt ondertijden seer quelke gewachten ¹³⁾ conde — want si anders soeveel te doene hadde — soe plach oer bijwilen een ander zuster te seggen,

1) in alle opzichten. 2) welopgevoed (van goede familie). 3) aangenaam van uiterlijk en manieren. 4) minzaam, verg. affabilis. 5) *enen doegentlick toe sijn*, best (aardig) voor iemand zijn. 6) zelfs toen zij al . . . 7) wol kamde. 8) boven den regel bijgeschreven. 9) misschien *goddienstelick*? *dien* staat aan het eind van den regel. 10) gewoon, alle-daagsch. 11) gemeenschappelijk. 12) lager. 13) zeer slecht den tijd had.

a) Opschrift en register hebben Heylewich.

dat si ondertijden wat croenen ¹⁾ solde, alse sijt soe quelke gewachten conde, want men wal enen anderen crege die uutgen[11a]ge, alst noet weer, ende als men des te doene hadde ²⁾; want die zuster mercte, dattet oer vake swaer was, dat si soe ³⁾ veel uut moste gaen. Doe antwoorde si der zuster oetmodelike weder ende segede: „Heer God, hoe doer ⁴⁾ ic dat doen; want die koën ende die verkene en schelden my niet” ⁵⁾. Recht of si seggen wolde: „Weert dat daer yement gebrec of hynder bi hadde, soe mochte ic croenen; mer, want ic dat nae ⁶⁾ bi myselven verhaelen mach, dat ic versume, die wile dat ic ⁷⁾ uute bijn, soe duncket my dat ic onsen lieven Heren daer groetlick in vertuernen solde, weert dat ic hier croenachtich ende ongehorsom in gevonden worde.” Ende alsoe sympelic was si hier gehorsom ynne, dat si gemyenlick altoes plach te seggen: „Ic wilt geerne doen”; al wasset [11b] nochtan dat si kernde of anders merclick onlede hadde. Ende alsoe groet stont ⁸⁾ oer die gehorsomheit voer, dattet oer all eens scheen te wesen, weer dat si mysse hoerde, of dat si mes ⁹⁾ gedragen hadde. Ende niet allene en luchte in deser gueder zuster die doechde der gehorsomheit, mer al oer zeden ende soe wat dat si hadde, als cleder, boeke ende al dat si plach te besigen, dat was verciert mitter doechdede oetmodicheit. Want alsoe verworpen ende oetmodich plach si van buten te gaen, ende soe vlitelick ende goddienstelick dede si oer werck dat oer bevoelen was, dat si niets niet oerselven en scheen te achten. Ende niet ¹⁰⁾ en was in oer, dat die werlt mochte mynnen, noch daer si der werlt in behaechde. Want die margaerite ^{a)} lach verborgen in den meste [11c]; want al scheen si verworpen ende ongeacht van buten voer werliken ¹¹⁾ menschen, nochtan was si van bijnnen seer schoene voer den ogen Gods. Ende hieromme mochte si wal seggen, dat die bruyt in Cantica spreket, ende secht: „Al bijn ic swart, ic bijn nochtan schoene” ^{b)}; want al scheen si ongeachtet ende niets weert voer diegene, die ¹²⁾ Gode niet en kennen, nochtan was si schoene ende seer suverlick voer Dengenen, die niet an en siet cierheit ende schoenheit van buten, mer allene die verdienste der herten ^{c)}.

1) pruttelen. 2) *te doene hebben*, met genitief, noodig hebben. 3) na *soe* is *v* (eind regel) geschraapt. 4) durf (van *doren*, *dorren*). 5) maken mij geen verwijten (komen er niet bij te kort, dat ik wel eens uitga). 6) daarna, naderhand. 7) boven den regel bijgeschreven. 8) van zoo groot belang was in haar oogen de deugd der gehoorzaamheid. 9) mest. 10) niets. 11) wereldrijk, wereldsch. 12) boven den regel bijgeschreven.

a) Verg. Mt. 7: 6 „neque mittatis margaritas vestras ante porcos.”

b) Cant. 1: 4. c) 1 Sam. 16: 7.

(1) Van zuster Hille Vriesen. († 1421)

Dese guede zuster Hille was een alten gueden, vuerigen, stichtigen maget. Twientwintich jaer hadde si toe Doesburch, dat nu dat ¹⁾ oelde convent ²⁾ heytet, moder geweest. Ende daer regierde si oer ³⁾ seer doegentlick ende goddenstelick, soedat si binnen huys ende daer buten van geestelick ende werlick seer ge[11d]mynnet ende ontsien ⁴⁾ was. Ende het gevyel dat si overmids gehorsomheit ⁵⁾ weder te huys quam. Ende doe gaf si oer tot soe groeter oetmodicheit, alsof si nye niet verheven en hadde geweest. Nochtan was si alsoe gemynnet van oeren zusteren, ende hadden si ⁶⁾ in alsulker weerdicheit, dat sijs niet liden en wolden, dat si enen schorteldoek ⁷⁾ moste dragen. Mer doe sij weder toe meester Gerijts huys quam, conde si oer daer wal toe veroetmodigen, dat si des heiligen dages ⁸⁾ enen smeerigen keymkedel ⁹⁾ droech, ende sat oetmodelike mitten smeerigen kedel, ende at op die eerde ¹⁰⁾. Si en waert niet verheven, noch oer en worden giene groete officiën weder bevaelen, mer oer waert heyten doen ¹¹⁾, dat si der zuster potkens die si te besigen plegen, schoene solde maken. Ende dit dede si seer goddienstelick sonder mormeracie of weder seggen, dat men [12a] van buten mercken conde. Mer lichte hadde si ¹²⁾ dat fondement van oere geesteliker tymmeringe ¹³⁾ in oere yoeget op dat sant gesat, het solde lichte in deser veroetmodynge neder gevallen hebben, want si en waert niet allene veroetmodicht in dien dingen, die hier voer van oer gesecht sin, mer si moste al oer beste cleder die si mede gebracht hadde, overgeven ¹⁴⁾.

1) boven den regel bijgeschreven. 2) *hem regieren*, zich gedragen, zich betoonen. 3) geëerbiedigd. 4) verg. in *gehorsomheit uutsenden* 8c. 5) accusatief; het subject (zusters) moet uit den vorigen zin worden gehaald. 6) voorschoot. 7) *heilige dach*, godsdienstige feestdag; in de eerste plaats Zondag; meermalen tegenover *werkeldach* gesteld, b.v. 6a. 8) *kedel*, kiel; werkjak dus hier. 9) opgedragen. 10) maar had zij bijgeval; gesteld eens dat zij ... had; het volgende *lichte* is allicht.

a) A. Huygen, Beschrijving van Doesburg. Nym. 1761, p. 10 spreekt van het kleine convent of S. Catharina op den Berg, en het groote of S. Maria op den Graeve; verg. A. van Slichtenhorst, Geldersse geschiedenissen. Arnhem 1654, Boek I, 72; Oudh. v. Dev. II, 427. Jac. de Voecht 86 aant. 2 vermeldt den „conventus sororum S. Catherine” in Doesburg. Volgens Oudh. v. Dev. II, 430 waren deze conventen na de komst der Broeders des Gemeenen Levens te Doesburg, d. i. na 1425, gesticht. Waarschijnlijk heetten de conventen, die in G als het oude en het nieuwe worden onderscheiden, ook het groote en het kleine.

b) Zooals hier blijkt, leggen de devoten zich de kloosterstraf „eten op die eerde” ook vrijwillig op als bewijs van grooten ootmoed; verg. 45a en de aant.

c) Term der devoten naar Mt. 7: 26, Lc. 6: 48. Verg. D 18: „een guet fundament leggen eens geesteliken tymmers.” Verwant zijn de uitdrukkingen: „in der oetmoedicheit timmeren,” „op dat fondement der oetmoedicheit tymeren,” A A U, 10, p. 347.

d) Verg. inl. § 10.

Ende desgelikes waert oer oec oer tijdeboek a) genoemen. Ende hier leet si oer al guedertierlick ende oetmodelick in, ende gaft over, soeals oer oversten van oer begeerden. Ende als si aldus overal ver-oetmodicht ende vernedert waert, ende in voertijden ander dinge gewoene was, soe vragede oer op een tijt een zuster, hoe dat si oer in deser vernederinge geliden ¹⁾ conde. Doe antwoerde si weder ende segede: „Dede ²⁾ my die passie ende dat lijden ons lieven Heren, ende dat [12b] ic daer mijn toevlocht toe make, ic en soldes nergent coenen gebrengen” ³⁾. Dese guede zuster, die aldus ghepruevet was, oftet ⁴⁾ oec een waerachtich monick ⁵⁾ weer, hadde hier binae mitten alreniersten in den huyse gewoent, ende hadde oec mede dat ierste fondement der doechden helpen leggen; want si woende hier alsoe vroe, dat sijt alre ierst opbrachte, dat die zusteren soe sympelick ende eenvoldelick oer hoefdoeke achter ende voer mit éénre spelden steken, ende niet meer.

(13) Van zuster Katheryna van Arkel. († 1421)

Dese guede zuster Katheryna ^{c)} was oeck een van onsen alreoldesten zusteren, want si woende hier al bi onses eerweerdigen vaders meester Gerijts leven. Ende doe ^{b)} si hier ierst quam, doe wonden hier al meestelick oelde, guetwillige vrouwen, die onsen lieven Heren in cuyschei[12c]den dienden. Mer wanttet onse weerdige vader geerne anders gehad hadde in toecomenden tijden, soe was hi seer vuerich ende begeerich, dat hi guetwillighe menschen totten

1) *hem connen geliden in*, zich kunnen schikken in, het kunnen uithouden. 2) lett.: als de passie het niet deed; dus: als ik die niet had, als die er niet was; de negatie *en* ontbreekt hier; dergelijke constructies met weggelaten negatie vindt men 65d, 77d; zie ook D 144 en 347; met *en* (dus *en dede mi*) wordt zij aangetroffen 19c en 87a. 3) ik zou niet weten, waar ik er mee heen moest (hoe ik het zou leeren dragen). 4) de tweede *is* bovengeschreven. 5) boven den regel bijgeschreven.

a) Boek met gebeden voor de kanonieke uren (16c, 62a); verg. als voorbeelden „Ghetiden Boec” en „Dietsce Rime”, ed. K. de Gheldere, Gent, Brugge 1893—96. Zie nog de verhandeling van Pater Fr. Bonaventura Kruitwagen O. F. M., Het Breviarium Windeshemense. Antwerpen 1488, in Het Boek 3, p. 193 v., die naast bibliographische ook liturgische gegevens bevat.

b) Monnic wordt gewoonlijk manlijk gebruikt, maar evenals b.v. 21c, waar een zuster genoemd wordt „een volcomen werelman”, treedt het woordgeslacht hier op den achtergrond. Wil men opzettelijk aanduiden, dat een vrouw bedoeld wordt, dan gebruikt men in het Mnl. de woorden „monicjoncrouwe” en „monicvrouwe”; zie Marialeg. II, 71 en het Mnl. Wdb.

c) Zie over haar nog Devote zusters 43—45 en aldaar in „Vita Ysentrudis de Mekeren” p. 45—46 met de aant. Zij heet daar Kat(h)erina de Arken; in Vita Ioannis Brinckerinck p. 337 wordt zij Katherina de Arkel genoemd. Katheryna van Arkel, die blinde, is de dochter van haar zuster; verg. 122c, waar weer de vorm Arcken voorkomt.

doechden mochte trecken, ende sonderlinge was hi daer neerenstich¹⁾ ende vuerich in, als hi ergent een jonferken mochte trecken totten dienste Gods. Ende hieromme plach hij ondertijden tot zuster Katherynen te seggen: „Ist dat ick hier boven come, soe wil ic u hier veel bloemkens nedersenden”^{a)}. Ende dit hadde dese guede zuster seer wal ontholden, want si was sonderlinge vuerich ende begerich, dat si guede menschen mochte bekieren ende totten doechden trecken. Ende onse lieve Here hadde oer die gracie gegeven, dat si sonderlinge wal conde callen, ende daertoe was si recht bevelich²⁾ ende biweselick³⁾ in al, dat si te handen toech. Ende [12d] hieromme wertet alte selden quelke van oer genamen, soe wat dat si segede of dede. Ende nochtan⁴⁾ plach si ondertijden wal groten ende mechtigen luyden nader werlt al scharpelick oer gebreke te seggen ende te berispen in dingen, daer si tegen Gode in schenen te doen. Mer die gracie hadde si, dat si alremalck⁵⁾ in reverenciën ende weerdicheiden hadde. Mer dese gracie en gebructe si niet soe seer tot uutwendeger bedrijfflicheit⁶⁾, als si seer begeerich ende vuerich was die zielen, die onse lieve Here mit Sinen dueren bloede verloest heeft, uutten kenebacken des duvels te trecken. Si plach die uutwendige dynghe⁷⁾ te verwaeren ende onder handen te hebben, soedat si dicwile uut moste trecken opt lant of anders, daer mens behoefde. Ende dan plach si een boexsken mede te nemen, daer si den luyden wat guedens uut [13a] mochte lesen, daer si te herbergen lach, als die tijt gebode of anders dat hem dienen mochte tot oere zalicheit. Ende dan plach si oer seer nouwe te hueden, dat si niet en calde van hier of van daer⁸⁾, alst gewoonlick is mit werliken luyden; mer als oer duchte dattet tot alsulker materiën dragen⁹⁾ wolde, soe plach sijt te breken¹⁰⁾, ende nam dan oer boexsken, ende las hem wat guets, daer si die ander callinge mede nederlegede^{b)}. Ende

1) ijverig. 2) innemend. 3) aangenaam in den omgang; verg. 67c. 4) na *nochtan* is *p* (eind regel) geschrapt. 5) ieder (hier subject). 6) *niet soe seer . . . als*, niet zoo zeer, minder tot . . . dan wel (dat zij enz.). 7) boven den regel bijgeschreven. 8) over onbeduidende dingen. 9) dat het dien kant uit zou gaan. 10) een eind maken aan.

a) Verg. 9d.

b) Verg. de vermaning: „Raro loquere cum seculari quin confortes eum secundum statum suum”. (Verba . . . Florentii et Gherardi magni, A A U, 10, p. 430; Thomas a Kempis, Vita Florentii c. 29, Opera p. 815.) De Vivendi formula van Salome Sticken (Diepenveen 369) schrijft voor: „Quod si ipsi saeculares incepterint loqui vana et secularia, interrumpatis, si potestis, sermones eorum aliis bonis materiis Dominum Iesum concernentes aut sanctos Iesus.” Wanneer Peter van Amsterdam gasten had, die over wereldsche onderwerpen spraken, dan begon hij over iets stichtelijks te spreken of er over te lezen, A A U, 28, p. 260. Zie nog 109d en inl. § 11.

hierom ende omme oer ander doechden hadden si die luyde van buten in alsulker weerdicheit, dat nyement die si kande, soe groet noch soe hoege en was, die zuster Katherynen van Arkel giene mynne noch vrendelicheit en bewees ¹⁾, als si bi hem quam. Nochtan plach si hem, als voerscreven is, oer ghebreke seer scharpelick te seggen. Dese guede zuster [13b] was alsoe recht oetmodich ende neder in oerselven, recht of si niet en wiste van geesteliken dingen. Het geviel op een tijt dat twee persoenen tot oer quemen — wanttet een wijs, verstandel mensce was — ende wolden raets an oer versueken in eenre zaken, daer si geerne onderscheit ²⁾ van geweten hadden. Doe veroetmodichde si oer, ende antwoerde ³⁾ hem weder ende segede: „Aldusdanige dinge en darf ⁴⁾ niemant an my versueken, want hier ⁵⁾ en plege ic my niet mede te becummeren. Ick bijn een grof ende plont ⁶⁾ mensche, ende plege gueder luyde verkene te driven als ic sie voer hebbe.” ⁷⁾ Op een ander tijt gevielt dat si mit eenre zuster uut was tot oeren ⁸⁾ oelders omme sake wille, die si daer te doene hadden. Soe gevielt eens, dat si ander taeflen seten ende solden eten. Ende doe seten die luyde die ander taeflen seten, ende calden van alre[13c]hande dinge, als soedanige luyde plegen; ende onder ander woerden soe waert zuster Katherynen gevraget, van wat lande dat si weer, ende waer si hene ⁹⁾ geboren weer. Doe antwoerde si oetmodelike weder, ende segede dat si van den lande weer geboren, ende hoerde groven gebueren ¹⁰⁾ toe. „Ende ic plach”, segede si „gueder luyde verken te hueden, mer dese guede jonferen hebben mi omme Gods willen angenomen ende liden ¹¹⁾ vaste mit mi, ende geven mi myne noetdrufte”. Mit dit of desergelike woerde plach si dicwile oerselven in die lageste stede te setten; mer want si overal die eer ¹²⁾ pijnde te vliën, soe voegedet onse lieve Here, dat oer van alremalck eer ende reverencie bewesen waert.

(14) Van zuster Fenne vanden Gronde. († 1421)

Dese guede zuster Fenne was her Iohan [13d] vanden Gron-

1) voor *bewees* is *w* geschrapt. 2) een weloverwogen oordeel, opheldering. 3) voor *antwoerde* is *segede* geschrapt. 4) behoeft. 5) boven den regel bijgeschreven. 6) *plont* (hs. *plūt*) uit *plompt* = plomp met paragogische *t*; de Lat. vert. (Devote zusters 44) heeft hier *rudis et agrestis*. 7) als ik daartoe in de gelegenheid ben, als mij dat opgedragen wordt? 8) nam. van die andere zuster. 9) *waer ... hene*, lett. waarvandaan, verg. 68a en D 151. 10) Devote zusters 45: *rustica sum genere*. 11) Lat.: *supportantes rusticitatem meam et patientiam habentes mecum*. 12) boven den regel bijgeschreven.

de onses weerdigen vaders natuerlike ¹⁾ zuster. Ende het was alte vuerigen, goddienstegen mensce, ende gaf oer gehelick tot onsen lieven Heren ende totten rechten doechden. Nummermeer en sach men sie ledich: enter ²⁾ si bedede oer ³⁾, of si las wat guets, of si dede anders wat, daer orber ⁴⁾ of nutticheit in gelegen was. Ende oeck hadde si dese vuericheit over oer, dat si alte sonderlinge geerne misse plach te hoeren, alst oer geboeren mochte. Ende want die zusteren in dier tijt giene mysse bijnnen huys ^{a)} en hadden, soe plach si alte geerne te kercken te gaen ende den dienst Gods te hoeren. Want oere zielen leven daerin gelegen was, als onse lieve Here selven secht: „Die mensche en levet ⁵⁾ nyet allene bi den broede, mer bi elken woerde ⁶⁾, dat daer giet ⁷⁾ uutten monde Gods” ^{b)}. Hierna — [14a] doet onse lieve Here versach ⁸⁾ dat die zusteren mysse hadden bijnnen huys, soe dat si dagelix niet te kercken en gengen — soe hadde sijt opgeset ^{c)} ende voergenomen dat sij daer niet sonderlinge ⁹⁾ in wesen en wolde, noch oeren oversten swaer of moyelick, mer si wolde oer daer geerne om Gods willen ¹⁰⁾ in laten ¹¹⁾. Ende als men mysse hadde bijnnen huys, die wolde ¹²⁾ sie hoeren, ende als men giene mysse en dede, soe woldesi oer lijden ende beden oer, ghelovende dat dengenen die Gode mynnen, niet allene die tegenwoordige dienst Gods, mer alle dijnck int guede medewerkende is ^{d)}. Dese guede zuster Fenne conde hunger ende gebreck lijden ende nochtan overvloyen. Ende in allen was si geleert ^{e)}, want si sat dicwile ander taeflen dat si niet [14b] en at dan droege broet, ende dranck overlanck ¹³⁾ eens bier toe. Ende als oer dan die zusteren beclageden ende medeliden mit oer hadden, want si niet gegeten en hadde dan droege broot, soe plach sij guet-

1) d. i. naar de wereld, verg. 63c; 79c wordt diezelfde familieverhouding uitgedrukt met *nae den vleysche*. 2) *enter ... of, of ... of*. 3) *hem beden*, bidden; verg. Mnd. *sik beden*. 4) nut, voordeel. 5) voor *levet* staat *le* (gevekt). 6) voor *woerde* is *woer* (gevekt) geschrapt. 7) gaat; zoo 140c *stiet* = staat. 8) er voor zorgde, beschikte. 9) *sonderlinge*, afwijkend van het gewone, niet meegaand, dwars (verg. Lübben, *sunderich*, querköpfsch). 10) voor *willen* is *go* (begin regel) geschrapt. 11) *hem laten in*, afstand doen van eigen wil (resigneeren); berusten. 12) hier is een overbodig *si* aan den kant bijgeschreven. 13) slechts af en toe.

a) In 1413 werd verlof gegeven in de stichting een draagbaar altaar op te stellen, waaraan de rector de Mis kon lezen; inl. § 8.

b) Dt. 8 : 3; verg. Mt. 4 : 4, Lc. 4 : 3.

c) Opsetten, t. d. d., zich voornemen; verg. opsetten in sinen berten 22c; iet guets opsetten 20c; een guet opset maken 25a; een nye opset maken hem te beteren, Biogr. A A U, 28, p. 31. d) Rom. 8 : 28.

e) Phil. 4 : 12 „Scio et humiliari, scio et abundare; (ubique et in omnibus institutus sum) et satiari, et esurire; et abundare, et penuriam pati.”

hertelike ¹⁾ weder te antwoorden mit enen vrentliken aensichte, ende segede: „Lieve zuster, als ic guet broet hebbe te eten ende drijncken toe, soe en darf my niement beclagen, want soe hebbe ic, dat mennighen gebreket.” Sij was vuerich ende trouwe inder vermaeynynghe voer onse guede gewoente ²⁾, soedat si die jongen ende voert die ander zusteren ontsagen, als si yet deden, dat den rechten doechden contrary was ³⁾. Oeck was si seer vlijtich ende bederve ⁴⁾ tot allen oetmodigen ende swaeren wercke, yae totten uutersten oers levens ende doet een aeloelt mensche gewor[14c]den was, als keymen, brouwen ende ander swaer ende onreynlike werke, die men ondertijden behoeft te doen. Si was oeck recht oetmodich in oeren clederen ende in al dat si gebructe, soedattet van buten scheen, dat si daer gien werck ⁵⁾ van en hadde, hoedat si genck, ende weer dattet tebroeken of heel was, dat si aenhadde ⁶⁾. Mer allene was si sorchvoldich, dattet cleet der mynnen van hoer niet gebroken noch geschoert en worde. Het gevyel op een tijt, dat her Iohan Brinkerinck, onse weerdige vader, hier indie weer ⁷⁾ quam, ende doe ⁸⁾ sach hi dat zuster Fenne soe rechte snoeden ⁹⁾ rock aenhadde, ende dat was oer beste rock. Doe segede hi tot moder Barten ter Clocken, die bi hem genck, dat si ¹⁰⁾ oer enen beteren rock solde geven, of hi wolde oer selven enen werven. Ende doe dit geschiede, [14d] doe wasset een oelt mensche ende een van onsen oeldesten zusteren die hier woenden.

(15) Van zuster Lyzebeth vanden Damme. († 1421)

Dese guede zuster Lyzebeth ⁹⁾ gaf oer tot alsulker sympelpre gehorsomheit, dat si oer inden dingen bewees, die oer tegen weren, alsof ¹⁰⁾ si oer mede ¹¹⁾ hadden geweest. Want op een tijt waert oer

1) *hs. guetherlike*. 2) voor *gewoente* is *gu* (begin regel) geschrapt. 3) flink (Lübben, tüchtig). 4) *gien werck hebben van*, zich niet druk maken over, niet geven om. 5) erf; ook bezitting, zie Gallée i. v. *weere*; Lübben, *Haus und Hof, Hofstelle*; verg. ook inl. § 4. 6) voor *doe* is een gevlekt *doe* geschrapt. 7) armoedig. 8) voor *si* is een gevlekt *si* geschrapt. 9) *y* met haaltjes. 10) de *s* is bovengeschreven. 11) *iet es mi mede*, het is mij aangenaam (het tegengestelde van *tegen of contrary zijn*); verg. 83a, *der naturen mede zijn*.

a) Volgens Jac. de Voecht 159 vervulde de tegenwoordigheid van Gerard van Xanten, broeder des Gemeenen Levens te Zwolle, zijn omgeving met even grooten eerbied.

b) Evenals Geert Groote hadden ook de devoten groote voorliefde voor „verworpen” kleding; zie D 48, 104, 108, 253; Chron. Mont. S. Agn. 14, waar beschreven wordt het begin van het klooster op den S. Agnietenberg. Ook elders: b.v. Alemannia 11, 21, p. 2, 107, wordt verhaald van zusters, die alleen afgedragen kleeren dragen. Ruusbroec IV, 109 vermaant de uiterlijke kleding te veronachtzamen voor versiering van de ziel; insgelijks Brugman, Coll. A K G, 4, p. 114. Verg. inl. § 11.

c) Zie nog 115c.

wat bevalen dat oer recht contrary was, ende doe bewees si oer alsoe van buten, dat men niet gemercken en conde, dat si daer enige tegenheit in hadde. Si was sonderlinge oetmodich oersselves gebreke te mercken ende cleyne punttekens ¹⁾ oetmodelike te beliën, ende plach ²⁾ oetmodelike raets te vragen, hoedat si oer tegen oer gebreke ende quade toeneygelicheit mochte setten. Recht apen was si in oere bijcht, ende segede ongevensdelick, sonder bedectheit, soe waer [15a] dat hoer oer consciencie van wroegede ³⁾. Het geviel, doe onse eerweerdige vader, her Iohan Brinckerinc, gestorven ⁴⁾ was ende onse ⁴⁾ weerdigen vader, her Iohan Hoef ⁵⁾, weder in sijn stede gecomen was, dien wolde si van oetmodicheit al oer oelde leven verbichten, ende segede: „Ick hope, onse lieve Here hevet my mijn sunden vergeven, soedat ic daeromme niet anderwerve en bichte; mer opdat hi ⁶⁾ weten sal wat armer, sundiger ⁶⁾ mensche dat ic bijn, ende hieromme soe wil ic hem myne sunden noch eens beliën”.

Hier was ene jonge zuster, ende die hadde alte groete mynne totten oelden zusteren, ende sonderlinge tot zuster Elyzabeth vanden Damme; ende hieromme plach si alte geerne bi oer te wesen. Ende want dat zuster Lizebeth mercte, dat si soe geerne bi oer was, soe plach si sie van vrendelicheit cruyppken ⁷⁾ te heyten. [15b] Doe geviel op een tijt dat oer oer gebreke gesecht weren voer die gemeyne zusteren ⁸⁾; ende doe quam dese jonge ⁸⁾ zuster bi oer, ende dier be-

1) hier op te vatten als kleine zedelijke tekortkomingen. 2) voor *plach* is *pl* (gevekt) geschrapt. 3) alles waar haar geweten haar van beschuldigde; *hoer* boven den regel geschreven. 4) voor *onse* is *wi* geschrapt. 5) nam. Johan Hoef. 6) *hs. sundig'e*. 7) aankruipstertje; verg. Friesch *oankrûpe*, zich dicht tegen iemand aanvlijen. 8) voor *jonge* is *s* (begin regel) geschrapt. a) In 1419; zie inl. § 8.

b) Johannes Hoef, † 1432, was de derde rector van het huis; zie over hem: Chron. Wind. 46; An. I, 77; Chron. Mont. S. Agn. 176; Devote zusters 32; 16c, 25d, 32a, d, 37b, 42c, 43b, 44d, 117a.

c) In de kloosters werd elke week kapittel gehouden, waarbij de schuldige door zichzelf of anderen aangeklaagd en door den overste vermaand werd; vandaar ons kapitelen. Kapittel houden is het vergaderen van de kloosterlingen in het algemeen, en vindt plaats in de kapittelkamer; verg. onze zegswijze: één of geen stem in het kapittel hebben. Wie beschuldigd werd in het kapittel der gebreken, moest nederknielen of zich nederwerpen (Chron. Wind. 144, D 114) en schuld belijden. De daarbij gebezigde formule, ook gebruikelijk bij het vermanen buiten het kapittel, luidde: „Het is myn schult, ic wil my gerne beteren.” Op plastische wijze heeft Johannes Brugman in een zijner sermoenen (ed. A. W. Wybrands, A K G, I, p. 221) het geestelijk voordeel tot uitdrukking gebracht, dat gelegen is in het ootmoedig belijden zijner tekortkomingen. Wie nederig het „*mea culpa*” spreekt, grieft daarmee den duivel, voor wien de kapittelkamer de meest gehate plaats van het klooster is, en jaagt hem op de vlucht, gelijk de vreesachtige wegsnelt bij het zien van een getrokken zwaard. Wie vergiffenis vraagt, en in zijn ootmoed den vloer kust, slaat den duivel op den mond.

lijde si doe oer gebreke, ende segede : „Nu sin my myne gebreke gesecht; hadde ghi gehoert, wat men my daer segede, soe solde ghi wal hoeren wat armer, traeger mensche dat ic bijn. Ende doe genck sioetmodelikesitten, endesegede deser jongersuster die alremeeste ¹⁾ gebreke, die oer doe gesecht weren. Ende dit plach sij dicke te doene, dat si oerselven aldus tegen enen anderen veroetmodichde. Ende als dese jonge zuster dese gebreke van oer hoerde, soe lachde ²⁾ si daer al heymelick omme, datt ³⁾ zuster Lyzebeth niet en mercte; want si belyde oer soe cleyne puntekens, dat die jonge zuster niet en wiste dattet gebreke weren. Ende als oer zuster Lyzebeth aldus veroetmodichde, soe dachte die [15c] jonge weder : „Och, Here God, hadde ic ⁴⁾ soeveel doechden als ghi hebbet, my solde daer wal an genuegen” ⁵⁾.

In oeren clederen luchtede seer die oetmodicheit ⁶⁾ ende oeck in al dat si gebructe, soe dattet vake seer snoede ende verworpen was. Ende nochtan en conde men sie daer ondertijden nouwe toe brengen, dat si wat nyes wolde hebben. Op een tijt ⁷⁾ solde si ene nye hoyke ⁸⁾ hebben, ende doe genck si tot moder Beerten ende segede : „In deser nyer hoyken sal ic synlicheit ende curiositeit ⁹⁾ hebben. Wildi dat op u consciencie nemen, soe wil ic sie geerne nemen.” Ende doe moder Beerte dat hoerde, doe en wolde sijs op oer niet nemen, ende aldus soe en crech si die hoyke niet. Si hadde een oelt, graw hoysken, ende daer was si ¹⁰⁾ alte wal mede te vreden. Ende si plach dicwile te seggen : „Mit deser hoyken gae ic vry als een keyser, want reegendet [15d] of snydet ¹¹⁾, of wat weder dattet is, ic en hebbe giene becummeringe mit deser hoyken, die ic dicwile hebben solde, weert dat si beter weer”. Op een ander tijt solde si echter ¹²⁾ ene beter hoyke hebben, ende dat verweerde si mit screyen. Seer gaf si oeren vlijt daer toe, dat si der zusteren doechden mochte mercken, ende vanden enen leerde si oetmodicheit, van den anderen gehorsomheit ende van enen anderen uutwendige goddienstige zeden. Ende al was si aldus nee-

1) voornaamste. 2) verg. ook *strafde* 117d, *belachde* 135b. 3) dat het. 4) voor *ic* is *s* geschrapt. 5) daar zou ik ruimschoots mee tevreden zijn. 6) aan den kant bijgeschreven. 7) aan den kant bijgeschreven. 8) huik, kapmantel tot de voeten reikende. 9) *curiositeit* is „het vervuld zijn met de zorgvuldigheden der wereld, het niet tevreden zijn met het eenvoudige” (Mnl. Wdb. III, 2220); *curiositeit* en *synlicheit* komen veel in verbinding met elkaar voor, men kan die woorden hier het best weergeven door: een gevoel van ijdel welbehagen; verg. ook de aant. bij *curioes*, 19a. 10) boven den regel bijgeschreven. 11) verg. ook *vergevedet mij* = vergeeft het mij (120a), eveneens met verzachting van consonant, en zie de aant. bij *lachde*, hierboven. 12) andermaal.

rich ¹⁾ geestelick guet te vergaderen ende dat schriën oers herten te vervullen ²⁾, nochtan plach si van oetmodicheit te seggen: „Hadden die zusteren enighe gebreke — wanttet menschen sin — die solde ic wal mercken; ende daer solde ic wal toe geneyget wesen die nae te volgen, mer oer doechden sijn my alte hoege.” Sij plach éénre zuster doech[16a]den ende zeeden sonderlinge aen te mercken, ende daer oeren vlijt toe te geven, hoedat si oer doechden ende vuerige wanderinge nae mochte volgen, ende plach dicwile te seggen: „Alsoe lange als ic dese heilige ziele hebbe ende oer wanderinge sien mach, soe en behoeve ic gien boeck ³⁾. Want uut oeren exempel ende heiliger wanderinge mach ic lesen, al dat my tot mynre salicheit noet is.” Ende alst die zuster niet en hoerde, soe plach si sie al vrendelick oeren rabbelarijs ⁴⁾ te heyten. Want alsoe lange als si dese devote zuster bi oer hadde, soe en hadde si medallen gien boeck. Ende dese guede zuster, daer si aldus veel doechden van mercte, die heyt Stijne van Kalker, daer hiernaes van gescreven is. Dese zuster Stijne van Kalker ⁵⁾ waert in ghehorsomheit toe Collen ⁶⁾ gesant in ene nye vergaedinghe ⁷⁾, [16b] ende daer bleef si moder tot oere doot toe. Ende als dan zuster Lyzebeth aldus oeren rabbelarijs quyt was, soe creech si daernaes ⁸⁾ een cleyne boexken, dat weren die hondert artikelen. ⁹⁾

1) ijverig. 2) het luide roepen, het sterke verlangen van het gemoed (naar geestelijk voedsel) te bevredigen; hetzelfde beeld 84 a. 3) nae bovengeschreven en een „geschraapt.

a) Zie de aant. bij 59a.

b) Rabbelarijs, hier en 16b; gew. rapiarijs, Lat. rapiarius = excerptenboek, bep. boekje met goede punten, stichtelijke gezegden door de devoten ontleend aan hun lectuur of hun overpeinzingen of die van anderen; zie Chron. Wind. 188, 197, 202. Voorbeelden zijn de rapiaria van Florentius Radewijns en Geert Groote in A A U, 10, p. 427—472; en van Lubbert ten Bosch, ib. p. 473—497, en in bloemlezing bij Thomas a Kempis, Opera p. 833—835; van Johan Kessel, ib. p. 847—850, waarbij men vergelijkte An. I, 38, 46, 51.

c) Zie over haar 17d.

d) Volgens den brief van Willem Vornken (bij Acquoy, Wind. III, 243) lag dit zusterhuis aan de S. Gereonsstraat. Zie over het huis Groot Nazareth der Augustijner nonnen in de S. Gereonsstraat te Keulen: A. Gellenius, De admiranda, sacra et civili magnitudine Coloniae Agr. Col. Agr. 1645, p. 559.

e) Vergadering, d.i. vereeniging van devoten, waarvan de leden niet door een klooster-gelofte gebonden zijn; hier speciaal zusterhuis.

f) Bedoeld worden Heinrich Suso's Honderd beschouwingen van Christus' lijden, welke het derde deel uitmaken van zijn Büchlein der Ewigen Weisheit, ed. K. Bihlmeyer, p. 314v. Zie over de Mnl. vert. van die honderd devote overpeinzingen: H. U. Meyboom, Suso's Honderd artikelen in Ned., in A K G, 1, p. 173—207, waar een van die vert. is afgedrukt. Over het veelvuldig gebruik en de vele hss. handelt W. Moll, Geert Groote's Dietsche vert., in Verh. K. Ac. Wet. afd. Lett. 13, p. 28.

ende die comendacie ^{a)} voer die doeden. Ende dit weren al oer boeke, die si hadde in al oeren leven. Dese neerige bye, die aldus eens anders doechden ¹⁾ oer eygen maecte, ommedat si sie alsoe vlijtelike in enen anderen mijnde ende nae oeren vermoeghen vuerichlike pijnde nae te volgen, was selven willich ende bereit tot allen oetmodigen, swaeren werke. Si plach oer werck mit stilheiden te doen sonder veel woerden, ende dicwile plach si oer herte mit corten gebedkens op te richten tot onsen lieven Heren. Ende hieromme en hadde si niet veel toeneygelicheit van buten te callen of te vraegen nae dijnigen, die oer gien noet en waeren te weten [16c]. Si plach oer sonderlinge in oeren gebede te oeffenen inden leven ende inder passiën ons lieven Heren. Ende als si ten heiligen Sacramente solde gaen of geweest hadde, soe was si soe sonderlinge devoet ende ingekiërt, dat si oer getijde ^{b)} niet wal uut en conde gebrengen ^{c)}. Ende onse weerdige vader, her Iohan Hoef, geboet oer in gehorsomheit, dat si voer die ontfangenisse oer prymie solde ³⁾ lesen, welke gehorsomheit oer veel suere ³⁾ waert te vervullen, dan of si groeten ende swaeren arbeit gedaen solde hebben; want het was voerwaer een alten devoten ende ingekiërdens mensche tot Gode, die in gienen dingen en scheen genuechte te hebben dan in dien, die ewich weren. Wanneer si ten heiligen Sacramente solde gaen, ende oeck als si daer geweest hadde, plach si oer sonderlinge [16d] tot swijgen te geven. Op een tijt stont si bij den putte ende solde water putten, ende het was op enen hoechtijdesavent ^{d)}, ende doe quam die voerscreven jonge zuster tot oer ende sprac oer toe. Doe segede si uut volheit oers geestes: „Och,

1) voor *doechden* staat *doech* (eind regel). 2) na *solde* is *solde* geschrapt. 3) uit *suere*, zuurder.

a) Comendacie, Lat. *commendatio*, gebed voor een stervende of gestorvene (Stellwagen 20). Dergelijke gebeden waren in de M. E. zoowel in hs. als in druk in omloop. Over de „*Ars moriendi*” handelt de aant. bij 118c; over het bidden voor stervenden, ook in andere vergaderingen, de aant. bij 75c.

b) Onder de getijden heeft men te verstaan de zeven kanonieke uren van den dag en de gebeden daarbij verricht. Het gebruik grondt zich op de volgende Bijbelplaatsen: Dan. 6: 11; Act. 2: 15, 3: 1, 10: 9; Ps. 118 (119): 62, 164. De getijden vangen aan met de metten, die 's morgens vroeg gelezen wordt. Men vindt de kanonieke uren opgesomd in het citaat bij De Vooy's 306: „Als die noen ghesonghen was vanden omnesitters, nae corter tijt worden daer ghesonghen die ander ghediden als vesper, compleet, metten, prime, tercie, sexte.” Zie nog de voorlichting van Johan Kessel tot het juist houden der getijden: Thomas a Kempis, Vita Ioannis Cacabi § 21, Opera p. 849; Biogr. A A U, 29, p. 23—26.

c) Ook Margaretha Ebner werd door de innerlijke gratie in haar gebed gehinderd: Offenbarungen, ed. Ph. Strauch, p. 29, 31.

d) De „hoechtijdesavent” is de avond en bij uitbreiding de dag voorafgaande aan een hoog feest.

zuster, hoe sulle wi ons beteren ? Ick wil my noch, of Godwilt ¹⁾, beteren ende mitten begynnende ^{a)} wil ics nu begynnen." Al oer wanderinge ende zeden van buten die weren soe goddienstich ende ingekiert, alsof oer rijcke van deser werlt niet geweest en hadde ^{b)}.

(16) Van zuster Griete van Borken. († 1412)

Dese guede zuster Griete was sonderlinge mynlick in der vermaninge ende enen anderen treckende totten doechden. Ende alsoe vlijtich was si in desen punte, dattes oer gien verdriet aen en genck ²⁾. Seer groetelike [17a] voelde si vanden zusteren ³⁾, ende altoes plach si wat guedes van enen anderen achter sijnen rugge te seggen. Ende plach die dinge, die si hoerde of vernam, altoes te vergueden ende te verbeteren ⁴⁾, ende sprac altoes totten vrede, als waerachtige dienen Gods plegen ^{c)}. Ende als hem yement ontgaen hadde ⁵⁾ of tonvreden was ⁶⁾ : alsoe lange, plach si te seggen, solde hi dien onvrede van bijnnen gevoelen, hent hijt onsen lieven Heren opgedragen hadde, ende haddet mit Hem vercalt ⁷⁾. Si gaf oer seer tot enen stervenden leven, ende pijnde mit alre vlijticheit te schuwen, soe wat een myddel ^{d)} mochte maken tusschen onsen lieven Heren ende oer. Si plach al meestelick in den wierckhuys te wesen, ende mit alsulker vuericheit gaf si oer daer tot onsen lieven Heren, dat si alden an [17b] deren zusteren een exempel der doechden was. Sij plach wal biwilen te bidden, datmen oer sommighe punten, die oer tegen weren ende die si noede dede, vaeke wolde heyten doen; ende si plach oer oeck in som-

1) indien God (het wil). 2) dat zij den last ervan niet telde. 3) zij stelde de zuster zeer hoog (verg. 11b *groet voerstaen*). 4) vergoelijken, in goeden zin uitleggen; verg. ook de volgende uitdrukkingen: *iet vergueden ende ten besten trecken* 28b; *die dinge vergueden ende op dat beste vercallen* 56b; tegenover *verbeteren* staat *een anders bedrieff ten quaetsten trecken* 104c; verg. ook nog 87d en 88a. 5) *hem ontgaen* (verg. ons: zich te buiten gaan) een mislag begaan. 6) zijn gemoedsrust verloren had (83b *onvredich of gepassyd*). 7) vereffenen, in orde brengen (praten).

a) Versta: met degenen, die pas tot de devotie gekomen waren, wilde zij weer opnieuw beginnen, d. w. z. even vurig als een pas aangekomene. Dezelfde gedachte 26b, 29c, 136b, D 29. b) Joh. 18: 36.

c) Verg. de woorden van Johannes Brinckerinck: „Want een devoot, innich mensche scuwet altoes crancheit te horen van enen anderen. Siet hi se, of hoert hi se, hi pijnstse hem te ontsuldighen ende besculdicht hem selven altoes.” (Coll. Kerkhist. Arch. 4, p. 123).

d) Zie Brinckerinck's uitspraak (l. c., p. 148): „Dan kieren wi ons tot onsen lieven Heer, als wi ons pinen die ghebreken uut ons te doen, die een middel maken tusschen onsen lieven Here ende ons.” Onder middel heeft men te verstaan: hinderpaal; op godsdienstig gebied elke belemmering, welke scheidt van God. In dienzelfden zin heet het bij van Iterson 112: „ende wederstaen alle die ghebreken, die een middel maken tusschen God ende ons.” Verg. ook het w. w. middelen, o. a. bij Ruusbroec I, 123, VI, 23.

megen punten die oer tegen weren, alsoe te bewisen, datmen van buten niet en conde gernercken, dat si daer enich contrary in voelde ¹⁾. Doe moder Salamee ten Diepen-veen mater was geordinyert ²⁾, doe was zuster Griete noch niet ontfangen; mer wanttet alsoe ³⁾ rechte stichtigen mensche was, soe nam sie onse vader her Iohan Brinckerinck buten tijde ⁴⁾ an, ende wolde si ⁵⁾ moder maken in moder Salamen stede. Ende als si dat int heymelike vernam, was si seer quelke te vreden, soedat si binae weder toe Borken hadde getoegen int zusterhuys ⁶⁾, opdat sij [17c] onsen lieven Heren daer in sympelheit ende eenvoldicheit hadde moegen dienen. Ende als si dan aldus mit desen dingen becummert was, soe voerquam sie onselieve Here ende begavede si mitter pestelenciën. Ende daer voer ⁷⁾ si mede hene tot oeren hemelschen Brudegom ⁸⁾, dien si altoes mit alre vliticheit hadde pijnen te behagen. Seer vlitich was si in den arbeide, beide inwendich ende uutwendich. Nochtan wasset een teder mensche van naturen ende cleynlick van leden, soedat die zusteren bescheemt ende confuus worden in hemselves, doe si sie doot seggen ende oren arbeit overdachten, ende oer oetmodige, mynlike zeden ende wanderinge. Ende alsoe mynlick ende zedich ende devoet als si was in oeren leven, desgelikes was si oec in oere ziekte ende doot.

1) *contrary* voelen in, niet aangenaam vinden. 2) voor *alsoe* is *w* weggekrabd. 3) boven den regel bijgeschreven. 4) voor *voer* is *voer* (eind regel) geschrapt.

a) Deze benoeming vond plaats in 1412; Diepenveen 205.

b) Zie voor deze plaats en 77c de inl. § 5.

c) Het zusterhuis Mariënbrink te Borken werd in 1400 gesticht door Hendrik Loder, prior van het Windesheimer klooster Freneswege bij Nordhorn en Hendrik van Ahaus, rector van het Fraterhuis te Munster en broeder van Jutte van Ahuis (D 59—83). Zie K. Löf-
fler, Heinrich von Ahaus u. die Brüder vom gemeinsamen Leben in Deutschland, in Hist. Jahrb. Görres Ges. 30, p. 775, 782—783, 786, 787.

d) De mystieken stellen gaarne de verhouding van de ziel tot den Christus voor als die van bruid en Brudegom. Cantica was daarbij het voorbeeld, gelijk ook onder de Duitsche mystieken het Hooglied, dat in Williram's vertaling in elk klooster aanwezig was, van grootten invloed werd. Blijkens den door H. G. Kleyn uitgegeven catalogus der boekery van de abdij van Egmond kwam de paraphrase van Williram ook in deze bibliotheek voor. (Cf. A K G, 2, p. 149 en Katholiek 93 (N R 5), p. 349.) Deze beeldspraak wordt telkens gebruikt; zie b.v. Coll. A K G, N S 3, p. 246; D passim; Ruusbroec III, 239, IV, 6 en vooral VI, 1: „Dese brudegom is Christus, ende menschelike nature is die bruit.” Ook blijkt die invloed uit de geestelijke liederen, en in het bijzonder uit het exempel: „Van een Soudaens dochter”, gepubliceerd in Texte 161, De Vooys 146, Marialeg. II, 30, 153, 156, 217. Deze Sultansdochter kiest den Christus tot brudegom en gaat in een klooster. Dit exempel werd een eeuw geleeden te Keulen nog mondeling overgeleverd: E. Weyden, Cöln's Vorzeit. Cöln 1826, p. 272.

(17) Van zuster Stijne van Kalker. († 1422)

Dese guede suster Stijne ^{a)} was [17d] alten uutmementen, vuerigen mensche tot Gode. Altoes plach si te gaen mit geneygeden hoefde ende mit enen zueten ¹⁾, vreedssommen, ripen ²⁾ ende eersommen aensichte. Ende plach in allen dingen hene te gaen ³⁾, alsoft bijnae gien mensche en hadde geweest. In allen dingen pijnde si oerselven waer te nemen, ende waer dat si oerselven vant, daer liet si oer ^{b)}. Mit alre sorchvoldicheit pijnde si die tijt des swijgens waer te nemen; ende niet allene die tijt, in welken nyement georloft en is te spreken, mer oeck niet lichtelick en hoerde men sie spreken of callinge maken, ten hadde geweest dat oer yement wat gevraget hadde ^{c)}. Ende niet lichtelike en wolde si yet berichten in uutwendigen, tijtliken dingen, dat oer niët bevoelen en was; mer si liet die dinge gaen ende [18a] comen, op ende neder ⁴⁾, ende sweech ⁵⁾ daer al stille toe, hoe datt oer oversten ordinyerden. Ende wasset dattet oer behaegede, soe verblide si oer daerin, mer en behaechdet oer niet, soe pijnde sij oer sorchvoldichlike te waeren ⁶⁾ dat si nergent giene callinge en maecte noch oer voelen uut en spreke, daer si enen anderen mede tot oer mochte trecken ⁷⁾; mer si leet oer guedertierlick ende sweech. Mer

1) minzaam. 2) *ripe*, van het karakter, tot volle ontwikkeling gekomen; die rijpheid blijkt dan uit een *ripe aensichte*, een waardig, eerbied inboezemend gelaat of voorkomen; van vele zusters wordt verteld, dat zij jong van jaren, maar *oelt ende ripe van seden* zijn (19d, 51c, 59d). 3) zich te bewegen (onder de zusters). 4) verg. 4c en 74a. 5) hs. *sweech* met bovengescreven *e*. 6) *hem waeren*, zich hoeden voor. 7) waardoor zij zich de ontevredenheid (een booze repliek) van een ander op den hals kon halen; *anderen* is boven den regel bijgeschreven.

a) † 1422, zie Dumbard, Dev. I, 555.

b) In alles sloeg zij nauwkeurig acht op zichzelf, toeziende, dat zij geen gevolg gaf aan haar begeerten, verg. M. Ebner, Offenbarungen, ed. Ph. Strauch, p. 5: „Ich nam auch min selbst war in allen dingen an essen und an trinken und an schlaufe." Waar zij „oerselven vant", dat is zichzelf met haar begeerten, „daer liet si oer." Hem laten = zichzelf en zijn zinnelijke natuur verloochenen, afstand doen van zichzelf; t.d.d., verg. Ruusbroec III, 11, 44, 50, VI, 91, 218 en „gelaten", D 45, 300. Dit beeld „zich laten, waar men zichzelf vindt" ook 30a, b, 65a, 97d.

c) In het Meester-Geertshuis moest op onderscheiden plaatsen gezwezen worden; zie inl. § 7. Reeds de oudste kloosterregels (F. Piijper, Inhoud en strekking der oudste kloosterregels, A K G, N S 5, p. 324, 333) schrijven het zwijgen voor. De Regula S. Benedicti, ed. E. Woelfflin, handelt in c. 6 over het zwijgen, verg. Const. I, II, p. 299, 401. Geen nutteloos praten mocht godsdienstige overpeinzingen verstoren: „Swigen is die moder der gheestelicheit" (Coll. A K G, N S 3, p. 239, cf. ib. 261, 368) en een groote deugd. Biënboec 371 geeft een exempel van een monnik, die 16 jaar zweeg. De Spiegel der sonden, ed. J. Verdam, brengt het verhaal van een monnik, die om zijn stilzwijgendheid begenadigd werd met het zien van verborgen dingen, vs. 16753. In een Duitsch klooster sprak een non gedurende 20 jaren niet langer dan een Ave Maria duurt, Alemannia 11, p. 15.

als daer wat geschiede, dat tegen onse guede gewoenten of ynsettinge of thegen guede zeden was, dat vermaende si ^{a)}. Ende wasset dat sijt niet vermaenen en dorste, soe segede sijt ondertijden den genen wal, die dat verbeteren conde, of si bat enen anderen, die dat vermaende. Mer si en maecte daer giene woerde van tegen den genen, daert niet en diende. Al oeren zusteren was si een exempel der doechden ende [18b] genck hem voer in gehorsomheit, in oetmodicheit, in schemelheit ende in mynnen totter armoede, als wi dicke ondervonden ende oeck verwondert hebben, ende si nu inder ewicheit wal vijnden sal. Si was gesaet ¹⁾ ende goddienstich van zeden, ende rijpe ende eersom in al oere wanderinge. Men en plach niet te hoeren, dat si oer ontschuldichde in buerten of in ernstn moede ³⁾. Op alle dijnck, wat dat si dede, hadde si een guet punte, daer si oer in oeffende. Ende dicwile plach si dit punte te seggen: „Een geestelick mensche solde alsoe ingekiert wesen tot onsen lieven Heren, dat hi niet een doere op of toe en solde luyken of ene keerse solde ontfengen ³⁾ of uut doen, of een dijnck vander eenre hant in die ander solde leggen, ten solde ⁴⁾ altoes geschien mit eenrehande vuericheit ende goddienstiger [18c] andacht ^{b)}. Sij plach oer sonderlinge te waeren voer callinge, die gien noet en scheen te wesen, als si ten heiligen Sacramente solde gaen ^{c)}. Ende altoes plach si oer achte dage voer ende achte dage nae seer nouwe te hueden voer al dat oer consciencie bevlecken of besmitten mochte. Ende gaf oer dan sonderlinge tot inwendiger oefninge; want het was een recht devoet,

1) *gesaet* = van een waardige kalmte, zich volkomen beheerschend, vol gemoedsrust; *gesatich*, *gesatelick*, *gesatichheit* komen ook voor; zie voor de beteekenis vooral 72d. 2) door er zich met een aardigheid af te maken of op ernstige wijze. 3) aansteken. 4) of het moest.

a) Men denke aan de woorden van Claus van Euskerken in een zijner collaties, A K G, NS 3, p. 257: „Die siet dat onse goede gewonten ghebraken werde Ende dat lydet ende lettet onvermaent Die isses een sake dat sy gebraken werden.” Cf. l. c., p. 240, 375, 376 en inl. § 11.

b) „Als wy enen heylighen gront hebben, soe heylighen wi al onse werken,” Ruusbroec III, 51; verg. de vermaningen van Johannes Brinckerinck en Claus van Euskerken alle verichtingen te doen onder vrome overpeinzingen (Coll. Kerkliust. Arch. 4, p. 115, 130; A K G, NS 3, p. 256). Ook Theologia Deutsch, ed. H. Mandel, p. 97—98, schrijft voor bij eten en drinken, bij waken en slapen, bij spreken en zwijgen alleen God voor oogen te hebben. Johan Kessel verrichtte zijn keukenwerk vol devotie, Thomas a Kempis, Vita Ioannis Cacabi § 5, Opera p. 844; Biogr. A A U, 29, p. 6, en Stigel 29 schrijft van een zuster: „Und so sy sass und span, so was sy als voll andacht das sy recht bin floss.” Zie nog inl. § 9.

c) Verg. de vermaningen zich voor te bereiden op komende feestdagen: Coll. A K G, NS 3, p. 365 en voor het gaan naar de Communie: Ruusbroec IV, 69; Brugman, Coll., A K G, 4, p. 160—162.

ingekiert¹⁾) mensche tot Gode. Ende hieromme, wanneer dat si mercte dat onser sommige hem soe niet en waerden nae der ontfangenisse des heiligen Sacraments, oft daervoer, alst wal behoerlick hadde geweest, dat was oer inwendelick alsoe druckelick in ²⁾), datment van buten mercken mochte. Want si waerde oerselven soe nouwe, als si gebijchtet hadde tegen die hoechtijde ³⁾), datt scheen dat si niet een woert en sprac sonder orlof der ree[18d]den ⁴⁾). Ende op die hoechtijsavende nae der lexce ⁵⁾) plach si uuten bedehuys te gaen binae mit besloeten en ogen; ende genck dan hene duycken ⁶⁾) ende schulen ⁷⁾), opdat si joe niet ⁸⁾) en sege noch en mercte, daer si des anderen dages verbeldynge ⁹⁾) of hynder of crigen mochte in oeren gebede.

Seer gaf si oer tot sterven ende oer toeneygelicheit ¹⁰⁾) weder te staen; want bij oere tijt waert dat bedehuys boven dat altaer vermaelt ¹¹⁾). Ende derwile datmen daerover doende was, soe plegen sommige zusteren van devociën ¹²⁾) te gaen ende sien dat mael sel, derwile dat die maelre hene eten was. Mer daer plach oer zuster Stijne dan omme Gods willen in te sterven, ende en woldes niet sien, eer dattet riede was. Ende hieromme, wanneer dattet gevyel dat si daer van noede ¹³⁾) bi moste hene gaen, soe loeck si oer [19a] ogen toe, ende en woldes niet ¹⁴⁾) ansien ¹⁵⁾). Oer inwendige leven pijnde si dagelix mit sterven te vermeer en; ende hieromme, waer dat si oer

1) de *t* is boven den regel geschreven. 2) *dat es mi druckelick in*, dat doet mij verdriet; verg. ook 94c, *dese dynghe weren oer begeerlike inne* 110c; *dat was oer gennuechlick in* 131a. 3) zonder toestemming der rede, zonder met haar verstand te rade te gaan, of het wel noodig was. 4) voor *schulen* zijn enkele letters geschrapt. 5) vooral niet, toch niet. 6) zinnelijke voorstelling, wereldsche gedachten; elders *fantasiën* genoemd (b.v. 74a, 96a). 7) verg. 29c, *sire quader toeneygelicheit sterven*. 8) beschilderd. 9) uit devotie. 10) in margine geschreven. 11) na *niet is niet* (begin regel) geschrapt.

a) Hooge feestdagen.

b) De meer Lat. vorm van lesse = voorlezing; hier de voorlezing uit de H. Schrift aan het einde van de Misbediening (Stellwagen 44).

c) Duycken ende schulen, t.d.d. Verg. wyken ende duyken 125a; hem onderhoelden 116c; heneduycken 32a; swijgen, wijken ende duken D 7; wijken ende duken ende onbekent wesen D 71; swijgen ende duyken ende oetmodelike heen gaen D 228; schulen ende duken ende begeren onbekent ende ongeacht te wesen (A A U, 28, p. 327); tacere, cedere et inclinari (Chron. Wind. 161); duyken ende wyken (ende zwijgen) ende latent aver hem gaen (Coll. A K G, N S 3, p. 238 e.a.).

d) Devote zusters 22 wordt dit van Gertrut ten Veene medegedeeld; verg. voor dit en andere (49a, 109a) gevallen van overdracht inl. § 21. — Van Hendrik Kindeshof wordt verhaald, dat hij zoodanig al het wereldsche wenschte af te sterven, dat, toen er een toren gebouwd werd op de kerk van het klooster Mariënwald te Frenswegen, waar hij prior was, hij daar niet naar opzien wilde. Toen hij nog te Deventer vertoefde, keek hij niet naar een brand, An. I, 63.

quelke ¹⁾ toe geneyget voelde ende mit synlicheiden an te hangen, dat pijnde si rechtevoert weder te staen. Het was ²⁾ soe godformigen mensche in oeren zeden ende in al oere wandringhe, dat her Iohan Brinckerync, onse vader, van oer segede: het waer een exempel alre doechden ende een engels ³⁾ mensche.

Het gheviel, doe men die sittene ⁴⁾ made, die noch in den bedehuys sijn, welke sittene ons gaf ende maken lyet Hermen van Delden, zuster Mette van Deldens vader, daer hierna van gescreven is ⁵⁾; ende want si dese guede man becostichde ⁶⁾, soe liet hi sie maken nae synen sijnne, soedat si al wat corioes ⁷⁾ schenen te wesen nae der [19b] armoeden, de hier doe was, soedat hem onse vader her Iohan Brinckerinck eens toesege: „Hermen, laet daer voert een danshuys van maken”. Ende want dan zuster Stijnen alle ondoechden myshaegeden, soe wast oer oeck contrary, dat wi dese corioese sittene solden hebben ⁸⁾; ende hieromme ghevielt eens, dat si daer wat tegen segede, daer onse vader bi was. Ende als hi dat hoerde, soe berichte hi sie al strackelick ⁹⁾, dat si soe berichtelick weer, ende diergelijck, soedat si schemelick enwech genck. Ende doe si ¹⁰⁾ henegegaen was, soedat sijs niet en hoerde, segede hi van oer tegen diegene, die daer bi weeren: „Ick hebbe Stijnen bestraffet, mer si heeft inder waerheit dat rechte voelen”.

Si was seer behuet oers mondes ende sonderlinge voer achterspraec, of ¹¹⁾ daer yement in vermynret ¹²⁾ [19c] mochte worden. Ende dicwile plach si dit of deserghelick te seggen: Alsoe nouwe solde hem een mensche, sonderlinge een geestelic mensche, hueden voer achterspraec, dat hi alsoe veel niet seggen en solde, dat aen eens anders gebreke schene te gaen, dat hi segede: „Het weer slechtes een guet mensche, en dede dat of dat”; of, „het weer een guet mensche, mer si en is niet strack” ¹³⁾; ende schene daer yoe ¹⁴⁾ wat bi te brengen, daer men eens anders gebreke of crancheit uut mercken

1) verkeerdelijk, ten onrechte; verg. 44b. 2) met lichter inkt bovengeschreven. 3) angelicus. 4) zitbanken. 5) voor *becostichde* is *becosti* (eind regel) geschrapt. 6) sierlijk; meermalen staat in G *corioes* tegenover *oetmodich* of *verworpen* en nadert dan in betekenis tot opzichtig (verg. 57a, 60b; zie ook 135c). 7) *hs. heb* (eind regel) *hebben*. 8) streng. 9) na *si* is *en* geschrapt. 10) voor het geval dat, uit vrees dat. 11) *enen vermynren*, afbreuk doen aan iemands goeden naam; 129b *enen mit achtertaele vermynren*. 12) dat hij zelfs zooveel niet behoorde te zeggen als b.v.: „het zou stellig een goed mensch zijn, als zij dat of dat niet had”, of: „het was (anders wel) een goed mensch, maar zij is niet streng genoeg tegen zichzelf”. 13) steeds, in ieder geval.

a) Zie 34b en over Mette 126c.

mochte. Ende als si dan aldus vol doechden was ende allen menschen een exempel alles gudes, soedat een ander guede zuster alsoe veel doechden van oer mercte, dat si anders gien boeck en behoefde dan oer hilige ende levendige exempel, als hiervoer geschreven is ^{a)}, soe waert si in gehorsomheit uitgesant toe Collen [19 d] omme daer ene nye vergaderinge te helpen begynnen ^{b)}, ende daer bleef si ende ¹⁾ was moder, hent dat si starf. Ende die geest segede, dat sij rusten solde van oeren arbeide, want oer guede werkesolden oer volghen ^{c)}.

(18) Van zuster Grieten van Nyënbeeke. († 1422)

Dese guede zuster Griete ^{d)} was van groten ende gebuertigen ²⁾ oelders nae der werlt, want oer moder was eens banrudsen ³⁾ dochter. Mer si maecte oerselven veel edelre ende groter overmids oere oetmodiger, goddienstiger ende doegentliker wanderinghe. Want alsoe geheelick gaf si oer tot alre oetmodicheit ende nederheit, yae tot allen doechden, dat onse lieve Here luchte in al oere wanderinge. Si en was niet oelt in den getaele der jaeren, mer oelt ende rijpe van zeden. Als si over die plaetse of anders ergent genck, soe [20a] genck ⁴⁾ si soe devotelic ende ingekiert, alsof onse lieve Here voer oer hadde gegaen, dragende Sijn cruce. Altoes genck si gemyenlick ⁵⁾ ende hadde oer covele ⁶⁾ voer toegeknoepet, ende genck dan alsoe zedelick ende gesaet, alsof si oer herte in oeren handen gedragen hadde ^{e)}. Alsoe devotelick ende mit alsulker andacht ⁷⁾ plach si die salmen te lezen ^{f)}, datten zusteren plach te duncken, die bi oer te

1) boven den regel bijgeschreven. 2) voornaam, van stand. 3) baanderheer. 4) voor *genck* is *ge* (gevekt) geschrapt. 5) op de gewone, eenvoudige wijze. 6) nonnekap (met of zonder schoudermanteltje). 7) godsdienstige aandacht (verg. Hd. Andacht).

a) Verg. 16a en de aant.

b) Zie over den ijver, waarmede Brinckerinck nieuwe vergaderingen stichtte: Biogr. A A U, 28, p. 26; Vita Ioannis Brinckerinck p. 342; en 81a. Blijkens de Vita p. 343 stelden de andere vergaderingen het op hoogen prijs, indien zij een moeder uit het Meester-Geertshuis of uit het klooster te Diepenveen konden krijgen. Zoo wilden eveneens andere broederhuizen gaarne een rector hebben uit het Fraterhuis te Zwolle, Jac. de Voecht 29.

c) Openb. 14 : 13.

d) Zie over haar Devote zusters 39—43 met de aant. — Het slot Nijënbeek lag aan den IJssel tusschen Deventer en Zutphen.

e) Misschien heeft men hier een reminiscens aan Job. 13 : 14 „Quare lacero carnes meas dentibus meis, et animam meam porto in manibus meis ?” Verg. Ps. 118 (119) : 109. Deze teksten, zie nog Jud. 12 : 3, 1 Sam. (1 Reg.) 19 : 5, 28 : 21, hebben een andere beteekenis, nam. die van zijn leven op het spel zetten.

f) De zustersgebruikten getijdenboeken en psalmvertalingen in de bewerking van Geert Groote; zie inl. § 2.

werke weeren, dat si oer in enen yegeliken ¹⁾ verse bedede. Seer oetmodelike plach si oer gebreke ende crancheiden te beliën, daer si oer toe gheneyget voelde, ende ²⁾ daer si oerselven voer enen anderen in bescheemde.

Het geviel op een tijt, dat si genc tot eenre zuster omme oer gebreke te beliën; ende als sij onderlinge callende weren, soe segede zuster Griete onder ander woerden: „Siet aldus hoverdich ende ongef[20b]storven bijn ic noch, dat ic wal gedacht hebbe, als ic over die plaetse genck: stonde daer nu yement inden poerthuys, die alsoe luyde spreke, dat ict hoerde, ende segede: „„siet daer gaet Peter van Stienberges ^{a)} dochter hene””, daer solde ic wal een ydel behagen in voelen, soedat my duncken solde, dat ic oeck wat weer.” Doe wolde sie ³⁾ die zuster wat veroetmodigen ende vertelden oer, hoe dat op een tijt een zuster tegen onsen vader, her Iohan vanden Gronde, calde van oeren groeten magen ende geslechte, ende doe antwoerde hi oer weder ende segede: „Zuster, sijn gi ⁴⁾ vanden schilde ende vanden wapenegeboeren, soesijngi vandieven ende moerdenersgeslechte” ^{b)}). Ende als oer die zuster dit segede ende veroetmodichde si aldus, soe toende si oer soe mynlick blijde, ende genck [20c] oeck alsoe vroelick enwech, recht of si om alsulken antwoerde daer gecomen hadde geweest.

Op een tijt seten een deel zusteren tesamen inden bedehuys ende spreken wat guets tesamen, ende daer was zuster Griete mede. Ende oer onderlinge callen was, dat een yegelick seggen solde, wat hi guets gelesen hadden, of wat hi onsen lieven Heren indien dage guets gebeden hadde, of wat hi guets opgeset hadde ^{c)}, daer ⁵⁾ hi omme

1) hs. *yegelike*; dezelfde uitdrukking 30d. 2) boven den regel bijgeschreven. 3) accusatief, verg. de aant. bij Ca. 4) 2e pers. plur. op *en* (*n*) komen vrij veel voor: *gi willen*, 24b, 33a, 35a; *gi sullen*, 35d, enz.; verg. Van Helten § 211. 5) hs. *dae* met bovengeschreven *r*.

a) Zoo heet ook Kathrina van Naeldewick „jonfer van Honsel na hoer slot”, D 99. Zie nog A. Schimmelpenninck van der Oye, Kronijk van het slot Nijenbeek aan den IJssel, in Geld. Volksalmanak voor 1870, p. 131—138, en id., Genealogie der Steenbergens tot Nijenbeek, ib. 1875, p. 66—76. Het geslacht Steenbergens werd in 1402 beleend met Nijenbeek, l. c., p. 67.

b) Er was zelfs in de M. E. een strooming, welke nog verder ging, en den edelen den voorrang, welke zich grondde op hun geboorterecht, ontzegde. Zie b.v. Die Spiegel der sonden, ed. J. Verdam, vs. 12059, 12114: „Dat nyemand edel is bedi (= daarom), Dat hi van edelen is geboren”. C. G. N. de Vooy heeft in een artikel in „De XXe Eeuw”, 9, p. 156—182, 283—310 een tweetal Christendemocraten uit de 14e eeuw besproken, die van een gezindheid blijk geven, niet minder democratisch dan die van Jacob van Maerlant. Het zijn Jan van Leeuwen, † 1377, de kok van Ruusbroec, en een onbekende leek, die c. 1300 schreef.

c) Verg. de vermaning Coll. AKG, NS 3, p. 240: „Altijt solde wi bekummert wesen mit wat goets te denken, te spreken, te beeden, te leesen of te arbeyden”. Brinckerinck was volgens 44b gewoon daarover vragen te stellen; cf. 53d.

Gods willen in sterven wolde of dat hi om Gods willen doen wolde. Ende alst ¹⁾ an zuster Grieten quam, dat si wat seggen solde, soe segede ²⁾ si oetmodelike, dat si onsen lieven Heren gebeden hadde, dat si noch omme Sinen willen een tredelijnc ³⁾ worden mochte, ende dat si oer noch mit herten ende ⁴⁾ mit lichaem mochte buygen ende ver-oetmodigen onder [20d] alle die zusteren, als dat alremalck over oer mochte ende vrij tot oer weer ⁴⁾. Alsoe gehelick kierde si oer tot onsen lieven Heren onder myssen, dat een zuster van oer plach te seggen, dat sijs al den dach te bed voer ⁵⁾, als si onder myssen bi oer te liggen quam, ende si sie dan in oer aensichte mochte sien.

Seer oetmodich ende verworpen was si in oeren clederen, ende mit cleyne ende sobere noetdrufften liet si oer genuegen. Ende wonderlike nouwe nam si des waer, dat si yoe niet en hadde, dat si mit sijnlicheiden besat of anhenck. Ende wasset dat si yet hadde, daer si oer toe geneyget voelde, dat gaf si over ⁶⁾, ende maectes oer mitten iersten quyt. Het gevyel eens dat si een register ^{b)} hadde in oeren boecke, ende ten iersten dat si gevoelde, dat si daer wat synliker toeneylicheit ⁷⁾ [21a] toe hadde ^{c)}, soe nam si dat uut oeren boecke, ende brachtet oere spreekzuster ^{d)}, ende belijden oer oer crancheit, dat si noch soe ongestorven ende ongoddienstich weer; ende si gaft omme Gods willen over. Een suster plach te seggen: die tijt, die si mit oer ommegegaen hadde, die weer seer cort; mer nochtan en neme

1) *hs. als met bovengeschreven*. 2) *aan den kant bijgeschreven*. 3) *boven bijgeschreven*. 4) *Lat. p. 40: ita ut omnes libere sint erga me humiliando et corrigiendo et ministeria postulando*. 5) *reficeretur in mente (p. 40)*. 6) *daar deed zij afstand van*. 7) *een bijvorm van toeneygelicheit*.

a) *Tredelijnc (met metathesis terdelinc) = calculus; verg. de definitie bij Ruusbroec VI, 202: „Dit steenken is ghenoeemt een terdelinc, om sijn cleinheit, want al terdet (= treedt het) een mensce onder sijn voet, het en doet hem niet wee.” — Zie voor dit beeld der nederigheid nog het bij 110b gegeven citaat uit Ruusbroec III, 13. De wensch der zuster is te vergelijken met 109a, 110b; Jac. de Voecht 186; Alemannia 11, p. 7. D 258 wordt verhaald van een zuster, die de voetstappen kuste van diegenen, die het haar moeilijk maakten. Brinckerinck (Coll. Kerkhist. Arch. 4, p. 140) vermaant: „Werpet u selven onder hoer voeten ende cusset in u herte hoer voetstappen.” — Deze hier vrijwillige groote verootmoediging wordt Const. I, II, p. 298, 399 als zware straf vermeld; verg. de aant. bij 45a over eten op de aarde.*

b) *Leeswijzer; het mooi bewerkte papier of stukje karton, of het lint, dat in een boek wordt gelegd om te onthouden, waar men is gebleven. Zie Ducange i. v. *registrum* en W. Wattenbach, *Das Schriftwesen im M. A.* 3. Aufl. Leipzig 1896, p. 396—397. In oude hss. vindt men nog wel eens meer of minder fraai bewerkte leeswijzers liggen.*

c) *Verg. hiermede de woorden van Geert Groote: „Dat boeck en hoert uwe niet toe, mer ghi hoert den boecke toe”; Biogr. A A U, 27, p. 422, en Thomas a Kempis, Vita Gerardi Magni, c. 14, § 2, Opera p. 776. In een der Coll. van Johannes Brugman (ed. D. J. M. Wüstenhoff, A K G, 4, p. 121) vindt men de uitspraak: „curiose bueke cleyne devocie.”*

d) *Inl. § 8.*

si niet alte groetes wat, si en hadde oer heilige ende godformige wanderinghe die corte tijt ondervonden ¹⁾).

Si en plach oer niet te cieren, noch toe te maken ²⁾, als si voer die poerte solde gaen mit yement te spreken, al hadde si oec onrenlick werck gedaen, mer alsoe als si was ende als soedanigen werke toebehoerde, alsoe genck si hene. Het gevyel op een tijt, dat oers vaders knecht voer die poerte quam ³⁾ ende wolde si spreken, ende op die selve tijt seten die zus[21b]teren ende nopten ⁴⁾, soedat si oetmodelijke toegemaket weren mit leliken schorteldoeken ende armdoeken ⁵⁾, alset soedanigen werke beteemt. Ende aldus bebonden ende toegemaket genck si totten genen, die si te spreken begeerde ⁶⁾.

Op een tijt was si tot oers vaders huys omme zake, die si daer te doene hadde ⁷⁾. Ende op dieselve tijt was tot oers vaders huys gecomen oer nychte, oere moder zuster dochter. Ende alst ⁸⁾ dan tegen die maeltijt genck, dat men eten solde, soe satte zuster Grieten moeder oer nichte voerscreven aen oersselves taefle, daer siselven an sat, mer oer eygene dochter heyt si gaen sitten bi oer dienstjonferen, die nochtan oeck van buten tot oer gecomen was. Ende al hadde oer zuster Griete hier merclick in te sterven, nochtan en toende si nye inder tegenwoer[21c]dicheit ⁹⁾ noch naemaels, doe si weder gecomen was, mit woerden noch mit gelate, dat si oer hier in te sterven ende te lijden hadde. Dit of desergelijke plach oer dicke te beyegenen van oere moder, dat der natueren al seer contrari was; mer also wijslike ende goddienstelic conde si dit beleyden ¹⁰⁾, dat si een volcomen wercman ¹¹⁾ scheen te wesen. Nochtan dede oer moder dit van wijsheiden, opdat si oer nergent op verlaten en solde, noch dat si niet gedencken en solde, wat si in der werlt gelaten hadde, of ¹²⁾ si vanden vleysche, of vanden boesen geeste, of vander werlt yet ¹³⁾ weder

1) maar nochtans nam zij niet te veel op zich (met te beweren), dat zij in dien korten tijt haar heilige en godsdienstige levenswandel (aan zichzelf) had ondervonden. 2) optooien.

3) hs. *gam* met bovengeschreven *u*. 4) *noppen*, een stof van noppen, oneffenheden ontdoen. 5) *armdoeken* zijn ws. wat wij nu morsmouwen noemen. 6) hs. *als* met bovengeschreven *t*. 7) op dat oogenblik (verg. 73d). 8) behandelen, zich gedragen onder. 9) nam. in dienst des Heeren. 10) ingeval. 11) in eenig opzicht.

a) Zoo wordt van Lubbert Bosch (Thomas a Kempis, Vita Luberti Berneri § 18, Opera p. 827; Biogr. A A U, 28, p. 329) verhaald, dat, toen zijn aanzienlijke verwanten hem kwamen bezoeken, hij hun tegemoet kwam in zijn vuilen werkkiel; zie ook 71a.

b) Volgens de Lat. biographie, p. 41, werd zij door haar moeder naar het kasteel Nijenbeek geroepen.

achterwert getoegen worde; want si mit gienre professiën noch beloften verbonden en was ^{a)}).

Si hadde twee zusteren ten Diepen-veen int slot ^{b)}); ende het geviel dat oer ene zuster professie solde doen ^{c)}. Ende doe quam oer moder hier mit oeren anderen [21d] kinderen ende vrenden ¹⁾), ende begeerde van her Iohan Brinckerinck, onsen vader, dat oer dochter Griete mede moste trecken ten Diepen-veen tot oere zuster, want si professie solde doen. Ende dit weygerde hi oer, soedat oer zuster Griete omme Gods willen moste lijden ende blijven bi huys. Ende als oer aldusdaniges wat beyegende, soe bewees si oer soe doegentlick als voerscreven is, dat si daer den zusteren een sonderlinge exempel ynne was.

Seer onzueclick ^{d)} was si ander taeflen. Want die groeve spise, die men hier in dier tijt te eten plach, die aat sie alsoe rondelike ²⁾ hene, alsof si al oer leven niet dan speck ende warmoes gegeten en hadde, soedat een oelde zuster van oer plach te seggen, dat si oer alsoe rondelick ende onsueclike hadde ³⁾ ander taeflen, dat si merclike bescheemt [22a] worde, als si bi oer te sitten queme ander taeflen. Op een tijt sat si ander taeflen ende solde eten, ende doe wert oer een schottele wermoes voergesat, ende in dien wermoes, dat oer voergesat wert, lach een doede mus ⁴⁾, die daer doot in verbrant was.

1) *vrent* beteekent Mnl. dikwijls familielid, zie 36c. 2) eenvoudig weg, zonder teekenen van tegenzin; Lat.: *simpliciter*. 3) *hem hebben*, zich gedragen. 4) de Lat. bewerking heeft *passer* en voegt er nog bij: quem (soror Margareta) *eruens cum plumis* posuit super scissorium suum; op grond hiervan zou men geneigd zijn *mus* in den tekst op te vatten als musch. Toch wordt niet alleen de toedracht begrijpelijker als men aan een muis mag denken, maar bovendien is het veeleer aan te nemen dat met den vorm *mus* muis zal zijn bedoeld dan musch: musch zou de schrijfster geschreven hebben als *musche* of *mussche*, welk woord vrij zeker met een duidelijk waarneembaren *ch*-klank werd uitgesproken (verg. Gallée § 42); woorden als *mensche*, *assche*, *wasschen* enz. worden steeds met *ch* geschreven. De enkele vocaalspelling in *mus* (voor *muus* of *muys*) staat niet alleen; verg. 8c *wijn-druf*; 105d *vul* (= vuil); 39a *schulden* (= schuilden). Met het oog op de uitbreiding in de Lat. vert., zal men de verwarring wel niet aan den Lat. bewerker moeten toeschrijven; in het afschrift dat hij gebruikte, was die reeds tot stand gekomen.

a) De zusters legden geen geloften af; sommigen deden het echter voor zichzelf; zie verder inl. § 3, 7, 10.

b) Besloten klooster, verg. D 97, 197. Het insluiten van een klooster geschiedde teneinde de afsluiting van de wereld des te grooter te maken. Binnen de clausuur mochten de kloosterlingen zich bewegen, maar daarbuiten alleen in bijzondere gevallen en niet zonder toestemming. — Het Necrologium van Diepenveen (A A U, 33, p. 325) vermeldt slechts één zuster: Katrijne van Steenberg, † 1433.

c) „Professie doen” is het afleggen der kloostergeloften (professio).

d) Niet kieskeurig. Verg. de vermaning in de Verba Florentii et Gherardi Magni, A A U, 10, p. 429, slechts soberen kost te gebruiken. Het betrachten van soberheid bij het eten

Doe si dat sach, nam si die mus uuter schottelen ende legede si bi oer op die taefle, ende aat dat wermoes al deger ¹⁾ uut. Ende doe nam si die mus suverlike ²⁾ in oer hant, ende legede si weder in die schottelen, ende si en segede niets, niet dat ene ³⁾ noch dat ander; noch men en hoerde oeck naemaels niet, dat si daer enyge croeninge of calinge van maecte, datmen den pot soe quelke gedecket hadde of diergelick. Voerwaer dese guede zuster en heeft oerselven niet gesocht, mer Cristus heeft oer leven geweest ende sterven oer gewijn ^{a)}. Al oer zeden ende wanderinge [22b] van buten die toenden, dat si hier gien blyvende stat en hadde, mer mit al oeren herten sochte si die toecomende ^{b)}, ende gaf oer tot alsulken sterven ende uitgaen oersselves, dat niets niet in oer en was, ten was altemale gekiert tot onsen lieven Heren. Ende si brack oer alsoe gehelick van oeren vrienden ende magen ende van alle dien ⁴⁾, daer die natuer vermakinge of soelaes ⁵⁾ van nemen mochte, dat sijs hier niet lange geherden ⁶⁾ en conde. Ende hieromme als si hier ommetrijnt van negen jaeren gewoent hadde, soe viel si in ⁷⁾ teeringe ende in ziecheit, soedat si doe voertan al meestelick quelke voer. Ende daer en was oeck temaele anders gien saeke ⁸⁾ toe noch waeromme, datmen van buten weten of mercken conde, dan dat si oer alsoe vuericlick ⁹⁾ ende gehelick tot onsen lieven Heren ende tot allen [22c] doechden kierde, soedat die natuer ghebreken moste ende en condes niet langer geharden. Ende hieromme waert si yoe lanck yoe ¹⁰⁾ sieker, ende quam ten lesten tot enen zaligen eynde, ende vercreech ¹¹⁾ alsoe van oeren brudegom Ihesu Cristo, daer si dicke omme gestreden ende geleden hadden, ende daer si oeck mennigen doot om gestorven hadde. Want si en heeft dat rijck Godsmit waernemen ¹²⁾ niet vercregen ^{c)}. Mer si heeft daer dicke om gedaen, dat oere natueren harde seer ¹³⁾ contrari was. Want doe si gestorven was, vonden die zusteren in oere taeflen ghescreven, dat

wordt door de devoten met nadruk beoefend. Telkens blijkt, dat zij er naar streven het eten te verrichten als een bezigheid, die buiten hen ligt. Zie b.v. Chron. Wind. 142; An. I, 170; D 67, 160, 253, 306; Jac. de Voecht 40, 223; 137d is sprake van een zuster, die niet meer weet, wat zij gegeten heeft.

1) geheel. 2) kalmweg, alsof er niets bijzonders gebeurd was; in dezelfde beteekenis komt het woord meer voor o. a. 53a, 64b. 3) na *ene* is *no* (eind regel) geschrapt. 4) na *dien* is *daer dien* geschrapt. 5) ontspanning of genot. 6) *geherden* (= harden), uithouden. 7) boven den regel bijgeschreven. 8) oorzaak, evenals *waeromme*. 9) *vuericlick* met *c* verg. *geestik*, 76a en D 349. 10) *yoe*... *yoe*, hoe... hoe. 11) bij *vercreech* is als object aan te vullen *datgene*. 12) hier ongeveer: lijdelijk afwachten; verg. wat 139c omtrent Heren van Mekeren wordt gezegd. 13) zeer sterk.

a) Phil. 1: 21. b) Hebr. 13: 14. c) Mt. 11: 12; verg. Lc. 16: 16.

si opgeset hadde in oeren herten, dat si die guede gewoenten des huyses hoelden wolde, alsof si sie gelavet hadde ^{a)}. Ende oec hadde si daerin gescreven: „All en hebbe ic ghiene professie gedaen, nochtan gehorsomheit, reynicheit ende niet ey[22d]genste hebben, dat is mijn trouwelschat” ^{b)}. Hieruut is te ¹⁾ mercken, wat oer myeninge ende waeromme ²⁾ geweest heeft in al oeren werken. Ende wattet inne heeft, dat si in oer taefel gescreven hadde, als ment mitten werken vervullen sal, dat weet diegene alrebest, die daer ³⁾ dagelix in ⁴⁾ arbeidende is dat mitten werken te volbrengen.

Dese guede zuster Griete hadde ene manyer over oer ⁵⁾, dat si altoes, wanneer dat oer oer moder vragede, hoe dattet oer genge, plach te antwoorden: „het is reedelick”. Ende als si gestorven was ende oer moder oer begeerde te sien, soe sloech men dat vat ⁶⁾ op, soedat si se sach. Ende doe nam si sie bi der hant ⁷⁾, ende segede: „Lieve kint, nu sie ick, dattet altoes reedelic ⁸⁾ heeft geweest ende niet synlick” ^{c)}. Ende als si dan aldus zalichlick tot Gode gevaeren was, soe waert [23a] si ten Diepen-vene begraven, want si hadde daer twee zusteren, als voerscreven is. Hiernaesoe starf die ⁹⁾ ene zuster, ende die waert doe in zuster Grieten graf begraven. Doe genck die levendige zuster ende nam dat doede hove van zuster Grieten, ende droech dat van devociën al heymelick in oer celle. Ende daer gaf dat hove

1) aan den kant bijgeschreven. 2) streven en oogmerk. 3) boven den regel bijgeschreven. 4) voor *in* is *ge* geschrapt. 5) Lat. *pro more habebat*. 6) lijkst. 7) voor *hant* is *la* geschrapt. 8) hier op te vatten als *rationabiliter*, in woordspeling met het voorafgaande *reedelick* (quod Latine mediocriter aut competenter dicimus, zegt de Lat. vert.) 9) veranderd uit *oer*.

a) De reeds in de oudheid gebruikte tafeltjes met was bestreken, waarop men met een griffel (6d) schreef, kwamen ook in de M. E. voor, en deden tot in de 19e eeuw dienst; zie S. G. de Vries, Het gebruik van wastafeltjes in de Ned. (Oud Holl. 1894) en W. Wattenbach, Das Schriftwesen im M. A. 3. Aufl. Leipzig 1896, p. 51—89. — De devoten plachten o.a. goede punten, stichtelijke gezegden op te schrijven, hetzij op wastafeltjes, hetzij op strookjes papier of perkament, teneinde die steeds voor oogten te hebben. Zie 16a, 130d, 133d; An. I, 81, 138; D 49, 76; en de aant. bij 25b over „biechtpuntjes.”

b) De meest gebruikelijke beteekenis van „trouwelschat” is die van bruidsschat, door den bruidegom gegeven. Zie D 130: „die trouwelschat den die brudegom geven sal.” Eerst in de latere M. E. heeft dit woord ook den zin van gave door de bruid medegebracht. Hier ter plaatse denke men aan de eerstgenoemde beteekenis: Christus als Bruidegom geeft die deugden aan de zuster als bruidsschat. Zoo leeraart S. Augustinus in zijn Enchiridion c. 107, in Opera, ed. Maur., VI, 282: „etiam ipsa hominis bona merita, esse Dei munera.” Verg. Coll. A K G, NS 3, p. 358: „Ende wie alsulke gaven ontfangen heeft ende alsoe gesterket is dat hij mitter hulpe Gods voert an in kuyscheit kan leven, dat is al sijn trouwelschaet.”

c) Voor de tegenstelling: reedelic — synlick vergelijkte men: „Een haren hemde so tooch si aen, seer scharp al naest haer lijf; die reden ende die sinlicheit, die hadden enen kijn”, Horae Belg. X, 89.

alsulken goer ende ruecke van hem, dats die zuster niet verbergen en conde ^{a)}. Ende als siselven naemaels plach te seggen, soe en hadde si nye in al oeren leven enyge fyoletten ^{b)} of ander bloemen geroeken, die alsulken zueten rueke van hem geven. Ende hieromme soe nammet oeck een ander zuster van devociën in oer celle. Mer alst voer den pater van Wijndsom ^{c)} quam, soe was hi besorcht ende en dorstes niet oerleven, dat ment alsoe buten der eerden ^{d)} solde hoelden ¹⁾. [23b] Hieromme ²⁾, als zuster Katheryna van Naeldwick ^{e)}, supprierynne desselven cloesters van Diepenveen, gestorven was, soe waert dat heilige hoevet mede in dat vat ghelecht, opdat ³⁾ diegene tesaemen solden rusten in der eerden, die tegader mit Cristo solden regnyeren in den hemel.

(19) Van zuster Lubbe van Swolle. († 1418)

Dese guede zuster Lubbe was soe grontoetmodigen ^{f)} mensche, dat oer altoes duchte, dattet niet en was ⁴⁾, soe wat dat si dede. Si was recht vuerich ende goddienstich in al oeren werken; ende op veel punten die si plach te doen, hadde si ene guede oefninge, daer si oer mede tot onsen lieven Heren kierde over oeren werke. Ende si plach den jongen zusteren te leeren, als si op dat wiel sponnen, dat si al oer werck goddiens telic solden doen mit eenre geesteliker meynninge ende aen[23c]dacht; ende dat si oer sluke ⁵⁾, die si opt wiel

1) *solde hoelden* in margine bijgeschreven. 2) *omme* boven den regel geschreven. 3) *dat* boven den regel geschreven. 4) boven den regel geschreven. 5) onder *sluke* is misschien te verstaan de bundel vlas, de vlasdot, die op de klos van het spinnewiel gedaan wordt om draden van te spinnen; dan is Friesch *slukje* verwant en verg. Molema i.v. *sloeken*.

a) Zoo werd ook dikwijls een zoete geur waargenomen bij het graf van diegenen, die bij hun leven in een reuk van heiligheid stonden; zie D 167; Diepenveen 270; De Vooys 96, 113; Marialeg. I, 382 en uit de in de M. E. zoo veel gelezen Legenda aurea van Jac. a Voragine, 2. ed. Th. Graesse, c. 69, 112, 160, 190 (65, 107, 155, 189). Verg. inl. § 21. De handelwijze der zuster is waarschijnlijk beïnvloed door de reliquieënverering.

b) Het viooltje wordt in de M. E. dikwijls als zeer geurig geroemd: Hor. Belg. X, 202.

c) Dat was Wilm Voernken, prior van Windesheim van 1425 tot zijn dood in 1455; zie de aant. bij 85b.

d) Volgens de Lat. biographie p. 43 maakte de prior van Windesheim er zich bezorgd over, dat een niet gecanoniseerde, d. i. niet in den canon (lijst der heiligen) opgenomen, als heilige werd vereerd.

e) Zie over haar D 87—125, Vita Ioannis Brinckerinck p. 353. Zij werd in 1420 tot suppriorin gekozen, D 107, en stierf in 1443, D 120—123.

f) Uit gront, het diepste van iemands wezen, en oetmodig; t. d. d., zie o. a. Ruusbroec III, 21, 190; V, 118; D 45, 63, 245. Verg. de definitie van oetmoedicheit bij Ruusbroec III, 3; VI, 25: „Oetmoedicheit, dat is nedermoedicheit, ofte diepmoedicheit, dat is een inwendich nederbughen ofte nedernighen des herten ende des ghemoedes vore die hoghe weer-dicheit Gods.”

sponnen, spynnen solden in die wonden ons lieven Heren ^{a)}. Ende dat si sie onser liever Vrouwen ende den heiligen te eeren solden ¹⁾ spynnen, ende leeren dien daarmede toespreken. Onse lieve Here hadde dese guede zuster begavet, dat si merckelick gebreck hadde inden lichaem, daer si oer dicke in te lijden hadde. Ende daer was si verduelich ende lidsom ynne, ende plach daer een ²⁾ offerhandde van te maken voer onsen lieven Heren, ende gebenedijde ³⁾ ende lovede Hem, dat Hi oer ontoegen ⁴⁾ ende ofgenomen hadde, dat mennigen menschen inder werlt een zake heeft geweest sijnre ewiger verdoemnissen.

Si hadde in beveel ⁵⁾, dat si dat lijnneneyen verwaerde, ende wanneer si dan den zusteren witte hoefdoeke solde geven, soe plach si altoes selven den groefsten [23d] ende den snoetsten te nemen ende gaf enen anderen dat beste. Ende bi oeren tijden dat sijt onder handen hadde, plegen die hoefdoeke soe oetmodich ⁶⁾ ende grof te wesen, dat die suverlixsten ende cleynsten ⁷⁾ gewracht weren uuten vyven ende die groefsten uuten vyftenhalven ⁸⁾. Op een tijt quam hier ene jonghe zuster, ende dat was zuster Lubben nichte ^{b)}. Ende want si dat lijnnen verwaerde ende die dijnge onder handen hadde ⁹⁾, soe was si oere ¹⁰⁾ nychten trouwe ende behulpelick, dat si oersselves bedde behielt, dat ¹¹⁾ si medegebracht hadde. Ende nae oere doot soe apenbaerde ¹²⁾ si oere nichten, ende segede oer, dat si daer groet veghevuer omme geleden ¹³⁾ hadde, want si oer trouwer ende gonsteger geweest hadde dan enen vreemden, die oer niet en bestont ¹⁴⁾. [24a]

1) na *solden* is *sol* geschrapt. 2) boven den regel bijgeschreven. 3) loven, verheerlijken. 4) ontnomen. 5) in opdracht. 6) uiterst eenvoudig, armelijk; synoniem van *verworpen*; verg. 6b. 7) fijnste; hier tegenover *grof*. 8) waarschijnlijk wordt hier bedoeld vijfschaft, een grove, zeer sterke stof, op het platteland nog zeer goed bekend; verg. Molema i. v. *vieschaft*, Gallée i. v. *vijfschaft*; de stof heet zoo naar de 5 schachten of kamhouten, 4 voor den inslag aan den éénen, één voor dien aan den anderen kant, die voor de vervaardiging noodig zijn. 9) *onder handen hebben*, de beschikking hebben over. 10) na *oere* is *ni* (eind regel) geschrapt. 11) na *dat* is *gebracht hadde* geschrapt. 12) verscheen. 13) voor *geleden* is *gelde* geschrapt. 14) nam. in den bloede.

a) Een van de geliefde oefeningen der devoten was, naast het zich verdiepen in de Passie van Onzen Lieven Heer, het zich oefenen in de wonden van den Christus. Zoo vindt men de volgende uitdrukkingen: het genieten der vijf wonden van Jezus, rusten in de wonden van Onzen Lieven Heer, en spreken de devoten van het ankeren van het hart in Jezus' wonden (verg. D 122, 175, 254, 261). Verder zie men nog Ruusbroec VI, 124; Brugman, I, 53, II, 185, 386; Horae Belg. X, 125, 210; Stagel 46 en 97c.

b) Volgens An. I, 20, waar hetzelfde verhaal voorkomt, heet zij Gerbrege ten Vorde, wier leven 103c beschreven wordt.

(20) Van zuster Eefce Neghels. († 1423)

Dese guede zuster Eefce ^{a)} was van gueden luyden naeder werlt uutten lande vander Marck ^{b)}; mer van oetmodicheit plach si dat alsoe te verbargen, datmen van oeren vrenden ende magen niet veel en wiste. Ende als oer yement nae oeren vrenden of geslechte vragede, soe plach sijt hene te slaen ende viel op een ander ¹⁾, alsof daer gien verlanck ²⁾ an geweest en hadde. Ende in allen dijngen gaf si oer alsoe rechte seer tot oetmodicheit ende nederheit ende niet ³⁾ te wesen, dat oer oversten van oer segede ⁴⁾, dat si niet verheven noch voertgeset ⁵⁾ en wolde wesen. Ende dat en mochte si van oetmodicheit niet wal hoeren, datment segede. Want op een tijt segede oer ene jonge zuster toe: „Suster Eefce, onse vader secht, dat gi niet verheven [24b] noch voertgesat en willen wesen”. Ende als oer die zuster dit toesegede, soe toende ⁶⁾ si oer alsulken gelaet mit luttel woorden, dat sijs oer niet meer toeseggen en dorste. Doe dat cloester ten Diepen-veen begonnen waert ^{c)}, doe hadde si onse weerdige vader her Iohan Brinckerinck daer geerne gehad omme oere goddienstiger ende stichtiger wanderinge willen. Want het was een uutnemende, vuerige calumpne ^{d)} der doechden; mer van oetmodicheit en wolde sij giene nonne worden. Ende si plach te seggen: „Hadde ic nonne willen wesen ⁷⁾, soe en weer ic hier niet gecomen”. Seer behuet was si oere ogen ⁸⁾ bi ongeliken ⁹⁾ personen, soedat si giens mans aensichte en kende ^{e)}. Op een tijt genck si op der straeten, ende doe genc si soe goddienstelick ende waerde oer ogen, dat oer [24c] binae een wagen myt peerden overgevaeren hadde ^{f)}.

1) dan placht zij er zich van af te maken, er niet op in te gaan en begon een ander onderwerp van gesprek. 2) belang. 3) niets. 4) ook 38a, 41c, 95c, 124c enz. vindt men een enkelvoudig gezegde bij een meervoudig onderwerp. 5) *enen voertsetten*, op den voorgrond brengen, in het openbaar prijzen (omhoog steken); 131d *verhoegen ende voertsetten*; 136a *die eer Gods voertsetten*. 6) aan den kant bijgeschreven. 7) veranderd uit *weesen*. 8) genitief; verg. *behuet oers mondes*, 19b. 9) personen van de andere sekse.

a) Eva; de gewone spelling is Eefse.

b) Het graafschap Mark, dat eerst een deel van Westfalen uitmaakte, werd op het einde der 12e eeuw gesticht; in de 14e eeuw werd het met Cleef vereenigd.

c) In 1400, zie Diepenveen 354—359.

d) Vuerige calumpne (zuil), t. d. d. naar Exod. 13 : 21; verg. D. 183 en de aant. bij fol. D.b.

e) Verg. uit de Verba Florentii et Gherardi Magni (A A U, 10, p. 428) de vermaning: „Valde malum exemplum est secularibus quod non custodis oculos tuos.” (ook Thomas a Kempis, Vita Florentii c. 29, Opera p. 815).

f) In de Vivendi formula van Salome Sticken heet het: „Novi namque sorores quasdam, que tam custodite erant in oculis cum emisse foris essent in plateis, ut pene curribus fuissent oppresse, nisi Dominus custodisset easdem.” (Diepenveen 369)

Het was een recht clenlick ende weeclick ¹⁾ mensche van natueren, endes si hadde recht suverlike hande, mer soe seer gaf si oer tot sterven ende vernyetinge oersselves, dat si oer hande in die sonne plach te hoelden, opdat si oer geel ende lelick solden worden. Op een tijt hadden die zusteren wulle geverwet, ende doe nam si wat vander verwen ende besmeerde die omme oer hande, opdat si oer desgelikes oec leelick solden worden. Ende opdat si naemaels mochte verdienen te hoeren vanden gueden Huysheren: „vrent, clymmet opwerts” ^{a)}, soe satte si oerselves altoes in die lageste stede.

Onse lieve Here hadde oer die gracie gegeven, dat si seer hant-som ^{b)} was in al dat si dede; ende sonderlinge hadde si die gracie, dat si veel conde spynnen. Wanneer si dan in den [24d] bedehuys ^{b)} sat ende span, sat dan yement bi oer, die niet soe veel en conde gespynnen, soe stont si al heymelick op, als si meynde datt nyement en sach, ende legede oer spullen ³⁾, die si gesponnen hadde, onder der ander zuster stoel, die niet soeveel en scheen te vorderen, opdat si alsoe onbescheemt bleve. Si was seer arm ende oetmodich in oeren clederen ende in al dat si plach te besigen, als in dier tijt ghemyenlick ons oelde zusteren plegen. Hoer beste hoyke dat was een oelde grawe hoyke, ende was mit veel lappen gelappet. Al oer wanderinge ende seden van buten die weren soe goddienstich ende godformich, dat die zusteren van oer plegen te seggen: het weer oer op den rugge ante sien, dat si altoes wat guedes ynne hadde ^{c)}. Het was een guet, vredich mensche van natueren. Wanneer dattet [25a] dan gevyel dat si oer in enygen dijngen ontgaen hadde, daer si van bijnnen onvrede van voelde, soe genck si ergent allene ende belijdet onsen lieven Heren, dat si oer alsoe quelke gehad hadde. Ende dan plach si te seggen: „Lieve Here, hier hebbe ic echter te werke geweest ⁴⁾, het is ommer ⁵⁾ mijn schult ^{d)}; lieve Here, wildet my doch nu vergeven, dat ick my aldus ontgaen hebbe: onvermyds Uwer graciën ende hulpen wil ic my geerne beteren”. Ende als sijt onsen lieven Heren aldus beclaget ^{e)} ende beliët hadde, dan plach sie een guet opset te maken, dat si oer mitter hulpe Gods geerne beteren wolde.

1) clenlick (= kleinlijk), fijn, teer van bouw; weeclick, zwak. 2) handig. 3) weefklos van een spinnewiel. 4) daar ben ik weer bezig geweest. 5) in waarheid, werkelijk. 6) beclagen, zijn spijt betuigen over.

a) Lc. 14: 10.

b) Zie inl. § 4. Ook te Diepenveen werd gesponnen in het bedehuis; Vita Ioannis Brinckerink p. 333.

c) Verg. 20c en de aant. d) Verg. de aant. bij 15b.

Ende dan satte sijt voertmeer ¹⁾ uut oeren herten ende en mochte daer gien swaerheit ²⁾ meer van maken. Mer soe wat oer daer noet was van te bichten, dat teykende si in oer taefle ³⁾ ende en maecte [25b] daer dan gien werck vorder van ⁴⁾ a).

Dese guede zuster Eefce was twiewerve uitgesant in ander vergaderinge omme die dyngte te verbeteren ende wat guets te helpen insetten. Want si was ene wile tijts toe Nuys ^{b)}, ende si was oeck ene wile toe Kalker ^{c)}. Ende als ⁵⁾ sijt soe veer gebracht hadde, dat hem die zusteren bi hemselves behelpen condon, soe pijnden si weder te huys te comen, dat ierste dat si mochte. Want si en was nergent liever dan hier, ende si en was nergent bet ⁶⁾ mede te vreden dan oer werck eenvoldelick te doen, ende dan voert mit Ihesus tevreden te wesen. Mer nochtan pijnde ⁷⁾ sijt altoes, wanneer dat si weder quam, dat sijt mit mynnen vanden zusteren vercreech, dat si sie lieten ⁸⁾ trecken. Want ⁹⁾ soewaer dat si quam, daer bewees si oeralsoe rechte doegentlic ende hadde oer soe stichtelic [25c] in al oere wanderinge, dat si die zusteren seer geerne hadden behoelden. Altoes pijnde si enen anderen boven oer te trecken; want als si ergent uut solden in ander vergaderingen, alsoe veer als sijt mit vreden vercrigen conde, soe pijnde sijt op enen anderen te brengen, welken si dan prees, ende segede, dattet alte veel meer voer die dochden solden wesen ¹⁰⁾, dat men die daer sande, want si tot soedanigen dingen alte veel nutter

1) verder, daarna. 2) zwaarigheid. 3) *hs. taeflen* met weggekrabde *n.* 4) en zette dat verder uit haar gemoed, brak zich daar het hoofd niet meer mee; verg. 81c *gien werck hebben van.* 5) aan den kant bijgeschreven. 6) beter. 7) *hs. pijnDET* met weggekrabde *t.* 8) voor *lieten* is *tr* geschrapt. 9) *hs. wan* met bovengeschreven *t.* 10) dat die andere „vergadering“ er veel meer door gebaat zou zijn als . . . ; *men* bovengeschreven.

a) Reeds in de aant. bij 16a, 22c is gewezen op de gewoonte der devoten „goede punten“ op te teekenen; zij plachten evenzeer aan te teekenen, wat zij zich voornamen te biechten, cf. 135c. Devote zusters 66 heet het van een onbekende zuster uit het Meester-Geertshuis: „signans in dictica (= aanteeckenboekje) sua, quod confiteri oportuit“; van een zuster te Diepenveen wordt D 232 eenzelfde gewoonte vermeld. In de Verba Florentii et Gherardi Magni, A A U, 10, p. 457, komt de vermaning voor de dagelijksche zonden aan te teekenen, teneinde zoo den voortgang in de deugden te kunnen nagaan. Jacob van Vianen schreef zijn gebreken op om die te „bescreien.“ (Thomas a Kempis, Vita Iacobi de Viana § 4, Opera p. 843; Biogr. A A U, 29, p. 1)

b) F. Walter, Das alte Erzstift und die Reichsstadt Cöln. Bonn 1866, p. 370, en Binterim und Mooren, Die Erzdiöcese Köln. Neu bearb. von A. Mooren. II. Düsseldorf 1893, p. 432 vermelden alleen het vrouwenklooster S. Michaelsberg der derde orde van S. Franciscus te Nuis.

c) Het Caeciliënconvent te Calcar werd in 1413 gesticht; zie Jac. de Voecht 69, 70, 160, 189. Onder het jaar 1440 wordt het zusterhuis genoemd in de Annalen und Akten der Brüder des gemeinsamen Lebens im Luchtenhofe zu Hildesheim, ed. R. Doebner, Hannover usw. 1903, p. 259.

weren dan si was. Dit punte plach sij dicke te seggen: „Ick will mijn stoelken selven in die assche setten ^{a)}, opdat, als een ander comet, diet daer insetten wil, dat ict dan selven daer te voeren ^{b)} al ingeset hebbe”.

Doe dese guede zuster in oere lester ziechten lach, soe verhengedet ²⁾ onse lieve Here, dat si opt leste gien verstant of memorie en hadde. Doe [25d] gevielt op een tijt, dat ³⁾ onse vader, her Iohan Hoef, int ziechuys quam ende wolde sien, hoe dattet myt oer weer. Ende als hij stont ende sach si aen, soe lach ⁴⁾ si ende arbeide, dat si geerne oer heemde uut gehat hadde. Doe vragede ⁵⁾ oer een zuster ende segede: „Suster Eefce, wat myendi nu ⁶⁾, wildi nu uselven naeket maken, daer onse vader bi staet?” Doe antwoerde si weder ende segede: „Een naeket brudegom die wil ene naecte bruyt hebben ^{b)}”. Ende als onse vader dit sach, soe hadde hi ghenuechte in oeren bedryve, ende hieromme ⁷⁾ segede hi: „Guede Eefce, dat gi altoes gheoeffent hebt, dat trecke gi noch te handen” ⁸⁾.

(21) Van zuster Gese Tijtes. († 1425)

Dese guede zuster Gese was alten lieven, zueten mensche van naturen, soedattet al vrede ende zueticheit ⁹⁾ was, soe [26a] wat oer uuten monde genck. Ende oeck was si soe devoet ende ingekiert tot Gode in oeren gebede, ende plach oer soe vuerichlike te oefnen inder passien ons lieven Heren, dat sijs van buten niet verbergen en conde voer die zusteren, die onder myssen bi oer lagen ^{c)}. Sij plach ene

1) *hs. tevoer* met bovengeschreven *en*. 2) beschikte het. 3) boven den regel bijgeschreven. 4) aan den kant bijgeschreven. 5) *hs. vrage*. 6) wat wil je nu. 7) *hier* is met latere hand bovengeschreven. 8) dat beoefent gij nu nog. 9) innigheid, term der devoten.

a) Waarschijnlijk heeft men in dit beeld een reminiscens aan een der volgende plaatsen: Hiob 2 : 8; Jer. 6 : 26; Lam. 3 : 16; Jona 3 : 6.

b) Verg. voor dit beeld Chron. Wind. 101: „Nudum ergo Christum nudus ipse secutus,” en D 194: „op dat sie den naeckten Cristum naeket volgen mochte.” Het is de mystieke gedachte van het „sich entlidigen,” het zich ontdoen van alles in den meest ruimen zin wat aan de devotie hinderlijk zou kunnen zijn, welke deze beeldspraak heeft beïnvloed; verg. „Meister Eckehart und der nackte Bube,” in Deutsche Mystiker II, 624; Texte 143; „Der Sang von Blossheit,” bij W. Preger, Gesch. der Deutschen Mystik im M. A. II, 139 en de aant. bij 54b. Het zich bevrijden van alle wereldsche gezindheid wordt op een plaats bij Hendrik Mande zeer duidelijk uitgedrukt door het beeld van de naaktheid: „Dieghene die du saghest dat haer cleder uutghedaen hadden, op datsi te bat roeyen souden ende ongheshindert bliven ende onghევანghen, dat sijn de ghene, die hier mit gheheelder herten alle tijtlike dinghen ghelaten hebben om die minne Gods ende op datsi denghenen, die om haeren wille naect aenden cruce hinc, naect volghen moghen ende die werelt ende al dat haer toebehoort versmaden.” (G. Visser, Hendrik Mande, bijl. p. 22)

c) Zie de aant. bij 2b.

wile tijts ¹⁾ in die koekene te wesen, ende dat oetmodige werck dede si seer vrendelick ende goddienstelick. Ende want si dan vake onlede hadde, soedat si ondertijden niet veel tijts en hadde, in welken dat si oer tot oeren gebede ende tot oerselven kieren mochte, hieromme soe plach si der tijt soe veel te nouwer waer te nemen, die si crigen conde. Ende dicwile plach si onsen lieven Heren vrendelike toe te spreken aver oeren wercke mit corten gebedekens ^{a)}. Ende dan plach si onder[26b]tijden tot onsen lieven Heren te seggen: „Lieve Here, lijdet nu mit my ^{b)}, want als ic nu tappe, soe wil ic U dan toespreken”. Ende als si onsen lieven Heren aldus ene wile tijts in alre oetmodicheit gedient hadde, soe waert si in ghehorsomheit uutgesant toe Arnhem ende daer was si ene wile tijts moder int zusterhuys tot sante Agnieten ^{c)}; mer het weren doe noch zusteren als wi sijn. Ende als si daer ene wile geweest hadde ende hadde die rechte doechden daer alsoe veel alst in oer was, helpen planten ende oprichten, soe quam si overmyds gehorsomheit weder te huys. Ende doe ²⁾ kierde si oer van nyes alsoe gehelick weder tot oetmodicheiden ende tot anderen doechden, alsof si doe noch van nyes begynnen solde onsen lieven Heren te [26c] dienen. Hiernaer waert si noch anderwerve hier bijnnen Deventer toe Kerstekenshuys ^{d)} gesat, dat sijt daer solde helpen begynnen, ende daer solde si oeck moder wesen. In welken huys si groete armoede ende droeve dage hadde, alsoe alst gewoonlick is, daer men nye vergaderinge pleget te begynnen. Ende in deser armoeden bewees si oer soe rechte lijdsom ende doegentlick ³⁾ ende

1) hs. *tijt* met bovengeschr. s. 2) met verbleekten inkt boven den regel bijgeschreven.

3) flink.

a) Verg. de vermaning Coll. A K G, NS 3, p. 372: „Vake solde wi schoetachtige gebedekens (= schietgebedjes) tot onsen lieven Heren senden als wi sitten op onse werck.” Mischien is het tevens een herinnering aan een woord van Brinckerinck, Coll. Kerkhist. Arch. 4, p. 155: „Ende pijnt u dicwil onder uwen arbeide uwe begheerten op te rechten mit corte gebeden tot onsen lieven Heer.” Peter van Amsterdam was gewoon onder zijn werk „schotachtige gebedekens” op te zenden, A A U, 28, p. 254. Zie ook de aant. bij 18c.

b) Heb nu geduld met mij! De zuster roept die goedertierenheid in, omdat zij door de „onlede” — zij is in de keuken werkzaam — haar godsdienstplichten dikwijls niet naar behooren meent te kunnen vervullen.

c) Dit Augustyner nonnenklooster werd 1404 gesticht; zie de beschrijving van Arnhem bij A. van Slichtenhorst, Geld. gesch. Arnhem 1654, Boek I, 94 en H. F. van Heussen, Hist. episcopatum Foederati Belgii. I. Lugd. 1719, p. 276; An. I, 14, 28, 33. Uit het hierin G meegedeelde blijkt, dat deze stichting niet van den beginne af een klooster is geweest, maar aanvankelijk als zusterhuis is opgezet.

d) Na het Meester-Geerthuis onstonden de verwante stichtingen: Brandes-, Kerstekens-, Buuskens- en Lamme van Dyese-huis; cf. An. I, 16; inl. § 5. Zie over het Kerstekens-huis

was oeck daertoe soe mynlick blijde, dat si hem allen een exempel der doechden was, soedat die ander zusteren overmyds oeren gueden exempel ende der groter lijdsomheit, die si in oer sagen, veel vroeliker weren ende hem te myn te lijden hadden, in dien dat ¹⁾ si alle dinck niet en hadden, dat hem wal noetdruftich hadde ²⁾ geweest. Hierna doe sijs van oelder ³⁾ ende ziec[26d]heiden niet wal langer en vermochte, soe quam si weder te huys. Ende doe ⁴⁾ was si soe rechte vroelick ende blijde in onsen lieven Heren, alsof si oerselven ghevonden hadde. Ende van groeter blijtschap, die si van bijnnen gevoelde, indien dat si sach dat si van Marthen dienste weder gecomen was totter enicheit Mariën ⁵⁾, soe plach si dicwile te segge ⁶⁾ uut vroelicheit oers geestes: „Weest blijde mit my, want ick hebbe mijn stedeken weder gecregen” ⁷⁾.

Dese guede zuster Gese hadde sonderlinge devocie ende ynnicheit in sante Beernaerdus, ende doe si lach in oere lester ziente, ende et bi oeren doode was, soe lach si vrendelick, ende calde al heymelick bijnnen mondes ende segede: „Beerndeken, Beerndeken”, ende dit segede sij dicwile mit enen zueten, vredsomme aensichte, soe[27a]-dat die zusteren waerlike myenden, dat sancte Beernaerdus bi oer was, ende dat si daer soe vrendelike mede calde ⁸⁾.

(22) Van der zusteren doechden ynt gemyene.

Siet, aldus hebben onse lieve oelde zusteren int gemyene geweest, daer hiervoer van gescreven is, ende oec die hierna volgen: Goddien-

Lindeborn 159—161; Oudh. van Dev. I, 306—309; Dumbar, Dev. I, 598—602, II, 42—49, waar Gese Tytes als eerste moeder genoemd wordt.

1) daarin dat, omdat; verg. ook 26d. 2) in margine bijgeschreven. 3) ouderdom. 4) boven den regel bijgeschreven. 5) onbepaalde wijs zonder *n* komt meer voor, ook voor vocaal: 107b, 116c; verg. ook D 16 *schicke ende voegen*.

a) Verg. Lc. 10 : 41—42. Enicheit, het zich bezighouden met een zaak, met godsdienstige overpeinzingen in de eenzaamheid; hier met den Christus; t. d. d., zie D 238 en het mhd. einikeit, Duidelijk bij Hendrik Mande (Brugman I, 283): „Ende wy moeten onse ghemoede verheffen boven menichvoldicheyt in enicheyt ende boven tijt in ewicheyt.”

b) Toespeling op Lc. 15 : 6, 9. — Meermalen leest men, dat de zusters, die uitgezonden werden, met groote vreugde in het huis terugkeerden; zie 29b, 66a, 116b. De zusters te Diepenveen spraken van haar klooster als het „eertsche paradijs,” D 248; verg. D 300, 301, 304, 334, 363.

c) Meer nog dan het spreken met de heiligen komt voor het spreken met Christus en God. Verg. D 17, waar van Salome Sticken verhaald wordt, dat Christus met haar spreekt, en de vele voorbeelden van spreken met God in de Duitsche kloosters: b.v. Stigel 86; Alemannia 11, p. 2, 11; 21, p. 105, 106. Vooral is te denken aan een werk als de Offenbarungen von Adelheid Langmann, waarin veelvuldig gesprekken tusschen Christus en Adelheid worden weergegeven. Zie nog 114a.

stich ende ingekiert tot Gode, stichtich ende rijpe in oere wanderinge, soedat een mensche tot ynnicheit ^{a)} ende totten love Gods verwecket mochte worde, die oer zeden ende wanderinge sach.

Al oer manyren ¹⁾ ende bedrijf ²⁾ van buten en scheen anders niet, dan of sij altoes wat guets in gehad hadden. Als si over die plaetse gengen of anders ergent, soe gengen si soe devotelick ende ingekiert mit geneygeden hoofde, alsof si uut oeren ynnigen ³⁾ gebede ge-[27b]comen hadden. Ende alsoe zedelick plegen si voer hem te sien, als hem yement te gemoete quam, dat si niet een oge op en sloegen, si en hadden daer zake toe gehad ⁴⁾, of ten hadde noet geweest. Si weeren sympel ende eenvoldich in al oere wanderinge, niet berich-tende noch toeseggende ⁵⁾ tot die ordynieringe oere oversten. Want soe wat die gheboeden of verboeden, dat was geboeden of verboeden, ende daer weren si ynne als kynder, die gienen willen en hebben; ende pijnden dat te vervullen sonder ⁶⁾ wederseggen, recht oft anders niet wesen en solde, dan hoe dattet oer oversten hebben wolden. Ende in alsulker reverenciën ende weerdicheit hadden si oer oversten ⁷⁾, die boven hem geset weeren, dat, hadden si in enygen dingen coenen gemercken, wat hem te wil[27c]len hadde geweest ⁸⁾, si sol-dent mit alre vlijticheit vervullet hebben, als diegene, die nu niet hemselfen en leefden, mer Dengenen, die voer hem gestorven was. Tot dien dijngen, die hem niet bevolen ⁹⁾ en weren, en segeden si niet veel, ten hade ¹⁰⁾ geweest dat hem yement gevraget hadde. Ende soe antwoorden si oetmodelike ende segeden oer guetduncken, ende satten hem dan voert te vreden, weer dat ment volgede of niet. Mer als yement wat dede, dat tegen onse guede gewoenten of tegen die rechte doechden was, dat vermaenden si trouwelick ende en lietens oeck niet onvermaent, al hoe cleyne dattet was, mer nochtan altoes ¹¹⁾ alsoe alset die mynne eyschede. Want oer vermaninghe en was niet verheerende ¹²⁾ noch gebiedende als [27d]: „dit suldi doen”, of: „dat suldi doen”, mer meer scheemelike biddende als: „lieve zuster,

1) de *r* is bovengeschreven, doch verkeerdelijk voor de *y*. 2) *hs. bedrijf* met bovengeschr. *r*. 3) voor *ynnigen* is *ynge* geschrapt. 4) of zij moesten er reden voor gehad hebben. 5) aanmerkingen makend op. 6) na *sonder* is *sonder* geschrapt. 7) aan den kant bijgeschreven. 8) wat naar hun zin geweest zou zijn. 9) opgedragen, toevertrouwd; verg. 23c *in beveel hebben*. 10) *hade*, ook in D; zie D 4. 11) na *altoes* is *ende* geschrapt. 12) op gebiedenden, bazigen toon.

a) Ynnich, ynnicheit, term voor innige devotie. Zie de definitie, Coll. Kerkhist. Arch. 4, p. 115: „Dit is waerachtige ynnicheit: een oetmoedighe, vuerighe begheerte tot Gode ende tot allen dingen, die Gods sijn.”

mochte gi dit omme Gods willen doen", of diergelijck. Ende dat was een gemeyne ¹⁾ woert onder hem, als ²⁾ die ene den anderen vermaende, of als hi wat van hem begeerde, dat si dan malcanderen „omme Gods willen" beden. Seer geheelhertelike ³⁾ vermaenden si die ⁴⁾ ene den anderen, ende dat uut mynne der doechden ende ⁵⁾ uut haete der gebreke, ende sonderlinge, die wat vrendelick tesamen weren. Want die plegen malcanderen alretrouwelick te vermaenen, yae in cleyngen gebreken, daer ondertijden gien verlanck an en scheen te wesen, ende plegt oec ondertijden malcanderen te bidden. Si plegen mit malcanderen op te setten: dat si [28a] die guede gewoenten hoelden wolden, dat si hem voer achtersprake hueden wolden, dat si niet berichten en wolden, dat hem niet bevoelen en was ende dat si oer oversten in reverenciën ende in weerdicheit hebben wolden. Ende ander stichtige punten ⁶⁾ plegen si op te setten, ende voer te nemen, dat si sie hoelden wolden. Ende mercten si yement, die hem in enich van desen punten ontgenck, dien vermaenden si soe ⁷⁾ trouwelick ende geheelhertelick, alsof si één ziele in Gode gehad hadden. Aldus rechte vlijtich ende neerenstich weren si voer dat huys Gods ende altoes besorcht, hoe dattet in doechden mochte wassen ende toenemen. Dit was oer studieren, hier plegen si die boeck omme te lesen, ende dat was oer onderlinge callinge, als si tesamen quemen: hoe [28b] si in den doechden mochten vorderen ende enen anderen mede herden, dat si desgelikes mede deden. Ende die de alrevuerigeste weren, die weren die alrevlijtichsten in desen punten. Si stonden seer nouwe op oersselves hoede, hoedat si in allen dingen oer baete mochten doen ^{a)}. Ende sagen sie of hoerden si yet, dat niet soe stichtich of volcomen scheen te wesen, dat pijnden si te vergueden ende ten besten te trecken ⁸⁾, waer dat si mochten. Ende hadden altoes een zuete guedertieren ende medelidende oge op enen anderen ende een scharp ende schallick ^{b)} oge op hemselven. Ende weren sorchvoldich all oer wege trouwelick te bewaeren ^{c)}, opdat, als sij enen anderen leerden, selven niet weder pruest ⁹⁾ en worden.

1) gebruikelijk. 2) voor *als* is *als* (eind regel) geschrapt. 3) innig; verg. 29c *mit enen geheelhen herten*, 28a en D 27 *geheelhertich*. 4) na *die* is *die* geschrapt. 5) na *ende* is *uut* (eind regel) geschrapt. 6) boven den regel geschreven. 7) boven den regel geschreven. 8) verg. 17a. 9) hoovaardig; verg. voor de subjectuitlating in dezen zin 2d.

a) *Sine baete doen* = *zijn voordeel doen*; t. d. d. Verg. Ruusbroec III, 25; D 74, 194; vordel doen 60b; geesteliken woeker doen 54b.

b) „Daerom sullen wy op allen menschen een goet oghe hebben, mer op ons selven een scalc (= streng) oghe," Hendrik Mande (Brugman I, 304); verg. Ruusbroec III, 26, 66, 79.

c) Verg. Ps. 38 (39): 2.

Ende hieromme, want si enen anderen niet allene [28c] en vermaenden mit oeren woerden mer veel meer overmids oeren gueden exempel, soe was oer vermaninge ende berispinge van den anderen zusteren soe seer geachtet ende was hem oec alsoe ontsichlick, dat een yeghelick besorcht was, dat hi niet gevonden en worde yet doende, dat onsen gueden gewoenten ende den rechten doechden contrari was. Ende oer ¹⁾ oetmodige ende stichtige wanderinge was den anderen zusteren ²⁾ alsoe ontsichlic, dat hem ondertijden duchte, dat si in die eerde solden syncken, als si hem ergent onversiens te gemoete quemen: soe worden si bevaeren ³⁾. Ende nochtan soe was oer vermaeninge, als voerscreven is, schemel ende vermydelic ⁴⁾; meer biddende dan gebiedende. Ende alsoe mynlick ende doegentlick als si [28d] enen anderen vermaenden, alsoe oetmodelick plegen sijt selven te nemen, als si van yement anders vermaent worden. Want si en dachten noch en mercten niet, dat si oelde zusteren weren, als recht of si hem daeromme niet veroetmodigen en droften noch bugen onder enen anderen, mer, soe si hem meer becanden oelden te wesen, soe si meer sorchvoldich ende neerenstich weren ⁵⁾, dat si oer oelderdoem ende mennichvoldige jaeren vercierien mochten overmids oetmodigen ende schemelen zeden, ende opdat ⁶⁾ die jongen ende onbesochte ⁷⁾ herten — die altoes die dijnge alsoe niet trecken ⁸⁾ noch ordelen en coenen, alst ondertijden inder waerheit is — overmids oere ⁹⁾ vrijheit ende ontbondenheit ¹⁰⁾ niet geschandelest noch geërgert en worden ¹¹⁾. Si en sochten [29a] gien vordel inden name noch in geruchte ¹²⁾, mer allene ¹³⁾ in gueden zeden. Noch si en mercten niet, wat een ander doen solde, mer wat hemselven toebehoerde, mercten si seer nouwe. Mer nochtan weren si altoes mynlike mede sorchvoldich voer enen anderen.

Waer dat si mochten, daer schuweden si reymment ¹⁴⁾ of bevelinge, ende gondent altoes liever enen anderen dan hemselven, al was hi

1) voor *oer* is *oer* (eind regel) geschrapt. 2) bovengeschreven. 3) bevangen door eerbiedig ontzag. 4) *vermydelic*, meermalen voorkomend in verbinding met *schemel* (57d, 87d, D 115), beteekent bescheiden. 5) want zij vatten het „oude-zuster-zijn” (de waardigheid van oude zuster) niet op, (recht) alsof zij zich daarom niet behoefden te verootmoedigen of buigen onder een ander, maar, hoe meer zij er zich van bewust waren oude zusters te zijn, des te zorgvuldiger en ijveriger waren zij ...; *droften* met metathesis voor *dorften*, van *dorven* = behoeven. 6) deze bijzin hangt ook af van *neerenstich weren*. 7) onervaren. 8) uitleggen, beoordeelen. 9) nam. van de oudere zusters. 10) syn. van *vrijheit*. 11) voor *worden* staat *e*. 12) *name* en *geruchte* (faam) zijn syn. 13) hs. *allen* met bovengeschreven *e*. 14) *reymment* (= regiment), officie.

nochtan jonger dan si. Ende waer dat si mochten, daer pijnden sijt weder te staen, alst hem geverget wert. Ende en hadde hem die gehorsomheit niet gedwongen, si en solden hem daer ondertijden niet in over hebben coenen geven ¹⁾. Ende als ²⁾ si overmids gehorsomheit in enige onlede quemen, soe weren si besorcht ende toesiende, dat si hemselfen alsoe niet uut en storten ³⁾ tot [29b] den uuttwendingen dingen, dat si dat toekier tot Gode van bijnnen daarmede vergeten. Yae, mit alsulker huede ende wackerheit pijnden si oeren inwendigen menschen te waeren, dat si daernae die uuttwendige onlede sonder breken ⁴⁾ conden laten. Ya, alst gevyel dat hem die bevelinge of amten ofgenamen worden, soe weren si onsen lieven Heren ende oeren oversten alsoe dancbaer, ende toenden hem oeck alsoe mynlike blijde onder die zusteren, als recht of ⁵⁾ si hemselfen gevonden hadden. Ende alsof si nu die tijt weder verhaelen wolden, die si inder onleden versumet hadden, soe pijnden si hem tot alre vuericheit ende goddiensticheit ende tot nederheit te geven. Alst wal scheen in eenre zuster ende heyt Gese Brants ⁶⁾. Dese zuster hadde in een ander vergaederinge moder geweest, [29c] ende doe si weder tehuys quam, soe was si soe vuerich ende vroelick in onsen lieven Heren, dat si oer nesteken weder gecregen hadde, dat si die ander zusteren mede blijde maecte. Ende van oetmodicheit ende vuericheit wolde si ene jonge zuster weder werden, ende wolde doen als ene jonge zuster. Si weren neerenstich, hoe dat sij oer begeerlicheit mochten wederstaen ende oere quader toeneygelicheit mochten sterven, ende pijnden hem mit enen geheelen herten tot onsen lieven Heren ende tot ewigen ende godliken dijngen te kieren, daer die meesten ⁷⁾ vruchten des geestes in gelegen sijn. Want ⁸⁾ si weren soe devoet ende ingekiert tot Gode, dat si opgiene uuttwendige verheffinge of voertsettinge en achten; want dat en sochten si niet. Mer soe wat si gesocht ende ge[29d]myent ^{b)} hadden inden begijnne, ende daer si hier omme gecomen weren, dat toenden si overmids oere heiliger ende godformyger wanderinge.

Alte weynich sachmen dat si boeke besichden ⁸⁾ inder tijt des gebedes; mer si oeffenden hem meestelick inwendichlike van bijnnen

1) hem overgeven, zich onderwerpen. 2) na als is ogeschrapt. 3) zich overgaven aan, opgingen in; verg. 112c *uutgestort sijn op die spise*. 4) zonder moeite. 5) verg. 28d. 6) voornaamste; hs. *mesten* met bovengeschreven *e*. 7) hs. *wan* met voorgeschreven *t*. 8) de *ch* is bijgeschreven.

a) Zie over haar 6a, b, waar zij Gese Brandes heet, met de aant.

b) Soeken ende mienen, t. d. d., verg. D 12, 16, 176; Biogr. A A U, 28, p. 226; Brugman I, 270, 282, 302. Ook wel in den vorm „meynen ende soeken”, l. c. I, 280.

mit gueden gedachten, ende pijnnden hem, dat si in oeren herten gedekens mochten maeken, daer si onsen lieven Heren ende den heiligen mede toespreken mochten. Niet lichtelick en solde wijt uutspreken moegen, hoedat die heilige ziele laegen onder der myssen: alsoe devoetelick ende ingekiert,¹⁾ ende soe geheelick becummert mit onsen lieven Heren, ende overvloyden²⁾ van tranen, dat si ondertijden alsoe vervreemdet weren van allen uutwendigen dijngen, dat si niet [30a] en wisten, wat bi hem geschiede^{a)}. Ende altoes plegen si hem meestelick³⁾ te oeffenen inden lijden ende passie ons lieven Heren. Ende niet allene onder der myssen, mer overall, waer dat si weren, plegen si oer werck ende onlede te schicken ende te verenigen mitter passiën ons lieven Heren. Ende alsoe seer geven si hem tot inwendigen oefnyngen ende gueden gedachten, dattet traechheit scheen te wesen, soe wien datmen veel sach gaen mit synen Pater Noster; alsof hi soe ledich van bijnnen weer ende anders niet guets yn en hadde, dan dat hi alsoe genge ende leze lawlike⁴⁾ sijn Pater Noster^{b)}.

Seer vlijtich was een yegelick op sijn werck, ende scheen alsoe bederve te wesen, alsoft hemselves angegaen⁵⁾ hadde, yae, datmen sie ondertijden ophoelden⁶⁾ [30b] moste. Ende als si totten gemeynen wercke quemen, daer die gemyene zusteren arbeiden, soe pijnde hem een yegelick ende was vlijtich, dat hi die snoetste rietschap⁷⁾ mochte crigen ende een ander dat beste, als besseme of schuppen of

1) hs. *ingekiert* met bovengescreven *i*. 2) vloeiden over. 3) voornamelijk. 4) lauwe-
lijk, het tegendeel van vurig. 5) na *angegaen* is *had* (eind regel) geschrapt. 6) tegenhou-
den, matigen. 7) gereedschap.

a) Salome Sticken was somwijlen zoo in godsdienstige overpeinzingen verzonken, dat zij niet wist, wat in haar nabijheid gebeurde (D 9). Onder de Mis werd zij dikwijls zoo geheel door haar devotie vervuld, dat zij niet bemerkte, wat bij haar geschiedde, en overvloedig tranen stortte (D 10, 20). Johannes Cassianus, *Collationes* III, c. 7, brengt het verhaal van een monnik, die in extase noch voorbijtrekkende beelden, noch groote voorwerpen en ge-
vaarten ziet. Men bedenke, dat in de extase de oriëntering in ruimte en tijd verloren gaat, en dat de orgaangewaarwordingen verdwijnen. — Over de tranengratie is te vergelijken de aant. bij 57b.

b) Coll. Kerkhist. Arch. 4, p. 118 bevat een vermaning van Brinckerinck voor degenen, die zich beperken „tot lawen Pater Noster te lezen ende daarmede hene gaen ende hem ghe-
noeghen laten.” — Pater Noster lezen = den rozenkrans bidden. Pater Noster heet de ro-
zenkrans, omdat ieder der 15 tientjes (een tientje bestaat uit één Onze Vader, 10 Weesge-
groeten, éénmaal „Eere zij den Vader”, en een der Geheimen betrekking hebbende op de
Annunciatie en Geboorte, Passie, Verrijzenis en Hemelvaart) van dit gebed met het Onze
Vader begint. Lezen voor bidden wordt nog heden gebruikt; zie ook Andries IJserens 212:
„plach sie hoer krenskens (= roesen krenskens) te lesen.”

wattet dan was, daer sij mede arbeiden. Als si inden bedehuys seten ende sponnen, als si dan een dijsene ¹⁾ solden haelen uut den gemeynen corve, soe loeken si oer ogen toe, als si die dijsen daer uutnemen, opdat si hem yoe niet zueclick en hadden ²⁾. Siet, aldus rechte seer geven hem dese heilige zielen tot sterven ende tot afbrekinge der dijnge, daer si hem quelke ³⁾ toe geneyget voelden. Want soe waer dat si hemselves vonden, daer lieten si hem, ende rekendent groot gewijn te wesen, als hem yement oersaeke of materie [30c] gaf, daer si hem in breken of laten ⁴⁾ mochten. Mit groeter stilheit deden si oer werck, ende schuweden alsoe seer die oorzaken, daer callinge van comen mochte, dat si ondertijden liever opstonden ende haelden een dijnck dat hem gebrack, dan dat si gesecht hadden: „lieve zuster langet ⁴⁾ my dat”, of diergelick. Ende ondertijden en wisten si oeck des avents niet, of si van al dien daghe een woert hadden gesproken, dat hem niet noetdruftich en scheen te wesen. Ende mit alsulker sorchvoldicheit bewaerden si oer swijgen op steden ende tijden, als men dat bewaeren solde ⁵⁾, dat si niet een woerdken gesproken en hadden, ten hadde noet geweest, of die gehorsomheit en haddet geeyscet. Mer si plegen gemyenlick mit teikenen te wijsen, hoedat sijt myenden, ende [30d] en conde dat diegene niet verstaen, die hem wat ghevraget hadde, soe mochten si ⁶⁾ wachten, hent dat die tijt des sprekens weder gecomen was. Onder lezen, als men die getijde las, dan enige onnoetdruftige callinge te maken, hoe cort dat si oeck was, dat solde alsoe vreemden ende ongewoenliken dijnck hebben geweest, hadde ment van yement gemercket, recht of men dat niet genoeg hadde coenen corrieren. ⁶⁾ Want mit alsulker devociën ende andacht plegen si die salme te lezen, alsof si hem in elcken verse gebedet hadden.

(23) Van moder Beerten ende moder Lyzebethten doechden ynt ghemyene.

Ende indiertijt, dat die wijngaert ons Heren aldus bloyende was mit

1) spinrokken. 2) opdat zij zich vooral niet kieskeurig zouden toonen. 3) voor *quelke* is s weggekrabd. 4) reik mij dat aan. 5) *si*, meervoud, slaat terug op het enkelvoudige *diegene*. 6) *corrieren*, ook 112a en D 168, is een minder gewone vorm voor *corrigeren*, straffen.

a) Hem breken, hem laten, t. d. d.; zie de aant. bij 17d en Apophthegmata, ed. Cotelierus, in Eccl. Gr. Mon. I, s. v. Alonius No. 2, waar het heet: „Indien ik mijzelf niet geheel vernietigd had, zou ik mijzelf niet kunnen opbouwen.”

b) Verg. de aant. bij 17d.

desen heiligen ende goddienstigen zusteren, doe¹⁾ [3 1a] hadde wi twee moderen of meisterschen ^{a)}, van welken die ene heyte moder Beerte Swijnkens ^{b)} ende die ander moder Elyzebeth van Boemel ^{c)}. Dese weren beide als twee olyvenboeme ^{d)} in den campe ²⁾ deses huyses, onder welken dat wiesen die bloemen ³⁾, die walrukende weren mitten exempel oere gueder wercke, als sancte Pauwel secht: „Wi sijn Cristus guede rueke Gode in elcker stede, etc.” ^{e)}. Sij weren oeck als twee calumpnen, daer dat huys Gods mede onderstuttet was, opdat ⁴⁾ staende bleve in doechden ende gefondiert op sijnen iersten fondemente. Seer vuerich ende neerenstich weren si voer die doechden, ende mit alre oetmodicheit ende nederheit pijnden sijt ⁵⁾ dagelix mitten exempel te bewisen ⁶⁾, dat si van enen anderen begeerden. Sij weren devoet ende ingekiert tot Gode in oeren gebede [3 1b]. Ende soe waer dat si enyge tijt conden gecrigen, soe breken sij hem of ⁷⁾ van alre uwendicheit ende pijnden hem van binnen te verenigen mit onsen lieven Heren. Seer mijnden si die oetmodicheit in clederen, in boeken ende in allen dijngen, die tot Godewert droegen ⁸⁾. Ende wanneer dat si vernemen, dat tot corioesheiden ⁹⁾ of tegen guede ¹⁰⁾ zeden scheen te wesen, dat corrigierden si scharpelick. Diegene, daer si van mercten ende ondervonden, dat si hem tot oetmodicheit, tot gehorsomheit ende totten rechten doechden geven, die hadden si in groter weerdicheit, ende dien weren si sonderlinge ¹¹⁾, vrendelick ende toesprekelick. Mer daer si contrary van ondervonden, indien dat sijt beteren conden, soe en lieten sijt niet ongecorrigeert ende *onvermaent* ¹²⁾. Want si en mynden niet, dat hem toebehoerde, mer dat Ihesu [3 1c] Cristo toebehoert. Al oer zeden ende manieren van ¹³⁾ buten die weren alsulck, dat niet allene oer stichti-

1) na *doe* is *wer* geschrapt. 2) stuk land, veld. 3) in margine geschreven. 4) opdat het. 5) veranderd uit *sijnt*. 6) en deden haar best . . . door eigen voorbeeld datgene aan te toonen (= die deugden ten toon te spreiden), die . . . 7) maakten zij zich los; voor *sij* is *o* geschrapt. 8) lett. die reikten naar God; die betrekking hadden op God. 9) verg. de aant. bij 19a en 15c. 10) voor *gueden* is *die* geschrapt. 11) hs. *sond' elinge*. 12) hs. *vermaent*. 13) na *van* is *bi* (eind regel) geschrapt. a) Zie inl. § 8.

b) Zie over haar Devote zusters 25, Vita Ioannis Brinckerinck p. 343, 351 (bij welke laatste plaats te vergelijken is An. I, 16), D54 en uit het hs. 7b, 15c, 33b, 36a, b, 39c, 42c, 43d, 53b, c, 60d, 61c, d, 85b, 87c, 89d, 110d, 126d, 138c. Volgens 111d werd zij tot moeder gekozen, toen zij ongeveer 6 jaar in het huis gewoond had. Dit geschiedde dus omstreeks 1398 (verg. inl. § 8). Zij bleef moeder tot haar dood in 1449.

c) Verg. over haar 33b, 36a, b, 43c, 54c, 60d, 61c, d, 63c, 66b, 73d, 80b, 89d, 138b.

d) Herinnering aan Ps. 51 (52): 10, „Ego autem, sicut oliva fructifera in domo Dei”. Andries IJserens 199 worden twee zusters van het Lammenhuis genoemd „die bloemen van dezen huysse”. e) 2 Cor. 2: 14–15.

gen woerde mer oec oer goddienstege biwesen ¹⁾ ende uutwendige wanderinge niet anders en was dan als ene keerse op den kandel ^{a)}, daer een yegelick bi sien mochte, hoedat hi wanderen solde in deser duysternissen ^{b)}; yae, dat niet van hem gescreven en worde: oer ondersaeten, die si te regieren hadden, die geven getuyches genoeg van hem, hoedanich of wat oer leven ende hantieringe geweest heeft ^{c)}. Want dat volck ²⁾ was als die priester ^{d)}. Ende dit is een weynich van oeren doechden int gemeyne gesproken. Mer mit wat doechden ende gueder werken dat een yegelick geluchtet heeft, ende daer hi van Gode mede begavet was, en wil wi nu niet voert ^{e)} schry[31d]ven, mer nae die ordinancie der tijt, in welken dat si die Here van ons gehaelt ⁴⁾ heeft.

(24) Hoe dat die zusteren verdreven worden. (1426)

Ende want onse lieve Here Ihesus Cristus, als sancte Gregorius secht, den wech Sijnre uutvercorenre hier op eertrijcke betuynt ⁵⁾ mit menngerhande verdriet ^{e)} ende wederspoede deser werlt, opdat si overmids tijtliken gelucke ende walvaeren des lantschapps niet en vergeten inden wege, daer si toe tijden ⁶⁾ sullen — hieromme inden jaer ons Heren MCCCC ende XXVI verhengedet onse lieve Here, dat hier ene groete tribulacie ^{f)} opstont inden Stichte van Utricht, als dat op Utricht, op Amersfoort, ende voert opt Overstichte van Utricht intterdict gelecht waert ^{g)}. Ende die zusteren worden [32a] van noede gedwongen tegen horsomheit des pawes toe kercken te gaen, of si solden uuter stat moeten trecken ^{h)}. Doe weren si wonderlike seer belastet ⁷⁾, want enich van desen twien ⁸⁾ was hem onverdrachlick an te gaen. Want wat wasset enen geesteliken staet ende guet geselschap over te geven, of te doen tegen dat gebod der heili-

1) omgang, gezelschap. 2) voor *volck* is *le* geschrapt. 3) *hs. voer* met bovengescreven *t*; *voert* = dadelijk. 4) voor *gehaelt* is *g* (gevekt) en *hoe* geschrapt. 5) afzet, omheint. 6) opdat zij... onderweg het landschap (het rijk) niet zullen vergeten, waar zij heen moeten reizen. 7) in bekommering gebracht. 8) zoowel het een als het ander.

a) Mt. 5 : 15, Mr. 4 : 21, Lc. 8 : 16, 11 : 33. b) Verg. Joh. 8 : 12.

c) Reminiscens aan 1 Sam. (1 Reg.) 8 : 9? d) Jes. 24 : 2a, Hos. 4 : 9.

e) Hos. 2 : 6.

f) Tribulacie, Lat. tribulatio, beproeving, t.d.d.; verg. Ruusbroec IV, 13 ; D 25, 113.

g) Zie over het jaartal inl. § 15. — Amersfoort heeft een belangrijke rol gespeeld in den strijd, welke een gevolg was van het Interdict, daar degene, die hier meester was, Sticht en Oversticht gescheiden kon houden. In het manifest, door de tegenstanders van Zweder van Kuilenburg in het licht gegeven, heet de stad dan ook de sleutel van het Sticht, (An., ed. A. Matthaeus, 4^e ed., III, 640)

c) Cf. Chron. Wind. 334; Chron. Mont. S. Agn. 57.

ger kerken? Hieromme dan, hopende dat si te bed heneduycken ^{a)} solden, als men vermoede dat si bijnnen huys giene mysse en hadden, soe gengen uuter stat onse weerdige vader her Iohan Hoef ende her Goedert ten Toerne ^{b)}, pater van her Floerens huys ^{c)}. Ende als si dan aldus uutgetagen weren, soe leden hem die zusteren guedertierlick dicwile sonder mysse. Ende sonderlinge van Paesschen hent tot sancte Johans mysse ^{d)}, [32b] soedat die zusteren op den Paesschedach, noch op Pinxsterdach, noch op ons Heren Hemelvaetsdach giene mysse en hoerden. Ende hier leden si hem guedetierlick in ende pijnden oer zielen in lijdsomheit te besitten ^{e)}, ende nement altemaele vander hant Gods, die gien verdriet noch ongenuechte en latet comen op Sijn uutvercorne dan op oer alrebeste ¹⁾.

Ende bijnnen deser tijt voerscreven quemen dicwile die schepenen ende raetslude tot hem ende legeden hem aen ²⁾ mit mennigerhande smeykeliken ³⁾ woerden. Ende laveden hem veel dijnge, die si hem doen ⁴⁾ wolden, veel vordels, dat si hem bewisen wolden, weert dat si der stat gehorsom wolden wesen, ende doen als ander guede luyde, ende gaen te kercken ^{f)}. Sij loveden hem oeck, dat si doer die vijnger wolden [32c] sien ende gonnen hem, dat si huysinge an mosten copen ende ander dijnge, die hem noetdruflich weren ^{g)}. Ende weert dat si ⁵⁾ dese dijnge doen wolden ende wesen aldus der stat onderdaenich, soe wolden si noch hierenboven enen wielbisschop ^{h)} laten comen, ende daer solden si tegen bijchten, ende die solde si absol-

1) tot hun bestwil. 2) *enen aenleggen* (hier verkeerdelijk voor *aenliggen*), zich met aandrang tot iemand wenden om iets van hem gedaan te krijgen. 3) verlokkelijk, overredend. 4) geven. 5) *dat si* boven den regel bijgeschreven.

a) Heneduycken, t.d.d. voor onopgemerkt, ongemoeid blijven; zie de aant. bij 18d. „Men” is de overheid der stad.

b) Godfried Toern van Meurs, rector van het Heer-Florenshuis van 1410 tot zijn dood in 1450. Zie over hem: Chron. Wind. 46, 172; An. I, 61, 72, 73, 77, 114—120, 135, 149, 150, 161—162, 164, 168, 192, 201, 202, 218, 226—228, 232; Biogr. A A U, 27, p. 423 en 28, p. 236, 253, 255; Vita Ioannis Brinckerinck p. 334; Jac. de Voecht 18, en ons hs. 32d, 43b, 85c.

c) Het Heer-Florenshuis dankt zijn ontstaan aan een gift van Zwedera van Runen in 1391; zie Lindeborn 96—106 en ib. 97 den stichtingsbrief van 1396, welke deze gave bevestigt; Oudh. v. Dev. 195—207; Dumbar, Dev. I, 603—620.

d) Hier wordt niet bedoeld Johannes apostolus et evangelista, 27 Dec., maar Johannes baptista, 24 Juni, want de zusters kwamen reeds begin juli te Arnhem, 38 c.

e) Lc. 21: 19.

f) Verg. Chron. Wind. 334.

g) De kloosters en godshuizen waren in hun oeconomisch leven gebonden aan voorschriften van de overheid, inl. § 15.

h) Een wielbisschop is een wijbisschop, een bisschop, die gewijd is, maar nog geen bisdom heeft, Stellwagen 221.

vieren van al dien sunden, die si hieran deden. Dit ende desergelick segeden si hem veel. Mer die waerachtige dienreschen Cristi, die inder waerheit wanderden, dachten datmen meer schuldich is Gode gehorsom te wesen dan den menschen ^{a)}. Hieromme als eenre moeder kinder uuten buyke der heiliger kercken, ende als die van enen geeste geregiert ende gedreven worden, antwoerden si stantachtelike ¹⁾ weder als uut enen monde ende segeden : „Omme [32d] gien tijtlick genot of vordel, dat ons beschien mach in deser tijt, en wille wi doen tegen dat gebod Gods ende onser zielen zaelicheit. Ende wi willen liever aengaen alle armoede ende onsoelde, dan dat wi ²⁾ uwer begeerten genoegh solden wesen” ³⁾. Doe dat die schepenen hoerden, dat si alsoe stantachtich ende eendrachtich van willen weren, worden si uutermaete toernich. Want si hadden gehoept dat si al oeren willen van hem vercregen solden hebben, nu si gien hoeft noch onderstant en hadden aen oeren oversten. Want doe si vernemen, dat her Goedert ende her Iohan Hoef, onse vaders, uuter stat getoegen weren, worden si blijde onder malcanderen ende segeden : „Nu wi der haenen quyt sijn, nu sulle wi mitten hennen wal raeken” ⁴⁾); mer hem gevyel al contrary. [33a] Want al en werent giene hanen van Gode gheschapen, het weren nochtan hanen overmids geesteliker starcheit. Ende want si sie dan mit gienre smeykinge noch beloften tot oeren wille getrecken en condon, soe legeden si hem aen mit scharpen, dreygenden woerden ende segeden : „Want gi onsen raet ⁵⁾ noch begeerte niet volgen en willen, soe wille wi u in desen huysse bepaelen ⁶⁾, soedat gi niet uuten huysse en sult moegen gaen, noch nyement en sal oeck tot u comen. Oeck en sal u nyement niet vercopen, noch nyement en sal u oeck wat te wircken of te doene brengen” ^{b)}. Doe si dit hoerden, weren si wonderlike druckich ende quelke te vreden. Want die uutwendige arbeit was hem noetdruftich, ommedat si oer lijflike noetdrufte daer [33b] van nemen mosten ⁷⁾. Doe worven si ende coften ⁸⁾ vlas ende wolles, opdat si binnen huys wat te doene ⁹⁾ hadden. Ende want si oec bedrucket weren, want hem nyement niet vercopen en solde, soe was daer ene guede zuster ende heit Alijt ten

1) standvastig. 2) na *wi* is *n* geschrapt. 3) dan dat wij voldoen zouden aan uw wenschen (verg. Lat. *satisfacere*). 4) het wel klaar spelen. 5) na *raet* is *no* (eind regel) geschrapt. 6) *enen bepaelen*, iemand binnen zekere grenzen houden, hem niet toestaan die te overschrijden. 7) omdat zij daarmee haar levensonderhoud moesten winnen. 8) deden zij haar best om ... te koopen. 9) *huys* ... *doene* in margine bijgeschreven.

a) Act. 5 : 29.

b) Hieruit blijkt dus, dat de zusters ook voor anderen werkten; inl. § 13.

Veene ^{a)}. Dese was den zusteren seer troestelic, ende maecte moder Beerten ende moder Elizebeth enen moet ¹⁾ ende segede : „Eerdat die zusteren verderven solden, ic wolde noch liever werlick habijt aentrecken ende gaen daarmede te marcte, ende copen hem oer noet-drufte ende des sij behoefden” ²⁾. Ende dese dijnge geschieden inder vasten ommetrijnt Palmen ^{b)}; ende desselven Paesschens en hadden die zusteren giene mysse noch Sacrament. Mer al mosten si hem ³⁾ onthoelden van die ontfangenisse des heiligen Sacramentes, nochtan die guedertierne Here, daer si [33c] desen druck ende dit lijden omme leden, en liet si van bijnnen niet ongetroest noch onbegavet in oeren gebede. Want si weren biwilen van bijnnen alsoe begavet mitter graciën Gods ende overgestort mit tranen ^{c)}, dat sijs bi hemselven niet behemmelen ⁴⁾ en conden, mer si mosten ergent allene gaen, hent dat onse Here dat ⁵⁾ vuer weder gelesscet ⁶⁾ hadde, dat van Hem onsteken was.

Hiernae, op sancte Vitus ende Modestesavent ^{d)}, quemen hier twie schepenen, die gesant weren uutten raede, die den zusteren seggen solden, dat si een van twien solden kiezen : enter si solden te karcken gaen ende wesen der stat gehorsom ende onderdanich, of si solden daer allegaeder ⁷⁾ utgaen, als si gengen ende stonden. Ende opdat si ⁸⁾ yement te bedt [33d] tot oeren willen trecken mochten, soe belaveden si, soe wie dat hier wolde blijven ende doen nae oeren raede ⁹⁾, die solde alder zuster guet beholden, ende soe wes ¹⁰⁾ dat hier weer, dat solde tot oeren besten ¹¹⁾ wesen. „Hierop moegedi u beraet nemen” ¹²⁾, spreken si, „hente margen, want soe wil die raet hier weder comen, opdat gi dan weten moeget wat gi hem antwoerden sult.” Doe hem dese dijnge aldus gesecht weren, worden si wonderlike seer bedrucket, alst gien wonder en was. Want si weren alsoe schape sonder hierde ^{e)} int myddel der wolve, ende weren allene gewapent mit eenre gueder consciëciën. Want si en hadden gienen troest van

1) *enen moet maken*, iemand bemoedigen. 2) hs. oorspronkelijk *des hoer noet was*, dat door wegkrabben enz. veranderd is in de tekstlezing. 3) *na hem is van* geschrap. 4) verg. de aant. bij 2b. 5) voor *dat* is *dut* (eind regel) geschrap. 6) gebluscht. 7) hs. *allegader* met bovengeschr. *e*. 8) in margine bijgeschreven. 9) bevel. 10) genitief van *wat*, hier als nominatief gebruikt. 11) *tot enes besten wesen*, tot iemands beschikking staan; verg. 40c *tot sinen besten gebrucken* en *nae sinen willen gebrucken*. 12) voor *nemen* is *ne* (eind regel) geschrap.

a) Zie 53c, 115a.

b) Palmen, plur., Palmzondag, de Zondag voor Paschen.

c) Mit graciën overstort, begavet, t.d.d.; verg. D20, 79, 204; overstort sijn mitter graciën Godes, Biogr. A A U, 28, p. 329. d) 15 Juni. e) Mt. 9: 36, verg. Mr. 6: 34.

buten vanden menschen, mer allene mochten si oeren troest ende vermakinge ¹⁾ [34a] zoeken in onsen lieven Heren, die altoes enen bedructen herten alre naest ende alre ynneste is ²⁾, als Hi doer den prophete spreket: „Ick bijn mit hem in tribulaciën, Ic sal hem verlossen ende glorificieren” ³⁾ b).

Des anderen dages quemen die gemyene schepenen ⁴⁾ mitter stat boede ⁵⁾. Ende als die zusteren dat vernemen, gengen si te samen int bedehuys, ende kierden hem mit alre herten tot onsen lieven Heren — want dat allene oer troest ende toeverlaet was ⁶⁾, ende die toern oere ⁷⁾ starcheit ⁸⁾ — ende beden Hem, dat Hi oer hulper wolde wesen, want si niet en wisten, wat sentencie dat over hem gegeven solde worden. Ende als hem die zusteren aldus tot Gode kierden, soe gengen die schepenen herwert ende derwert doer die weer ⁹⁾, ende besaegent alrewegen; want tot allen hoeken moste men hem die doeren ontdoen, dat si gaen [34b] mochten waer dat si wolden. Ende cort daer te voeren was onse koehuys getymmert van enen man, ende heyte Hermen van Delden, daer ¹⁰⁾ hiervoor ¹¹⁾ van gescreven is in zuster Stijnen van Kalkers doechden ¹²⁾. Dese guede Hermen hadde hier twee dochteren ¹³⁾, ende, want hi rijcke was ende oec den zusteren gonstich, soe hadde hi dat huys laten ¹⁴⁾ tymmeren op synen scherm ¹⁵⁾ — mer die gront hoerde den zusteren toe — ende oeck hadde hi daer den zusteren enen gueden vullest ¹⁶⁾ toe gegeven. Ende als dit huys aldus getymmert was, soe en mochtens die zusteren apenbaerlick ¹⁷⁾ niet gebruiken, want die schepenen en woldens hem niet gonnen ¹⁸⁾. Ende als dan die schepenen aldus overal gengen ende besegent, soe quemen si oeck int werckhuys, ende daer vonden si een deel van den jonxsten zusteren op [34c] den stelle ¹⁹⁾ sitten wierken. Ende si sagen daer oec een cleyne ²⁰⁾ altaer mit hiligen, daer hem die zusteren tegen plegen te beden, als si toe wercke gengen. Ende als

1) opwekking, syn. van troost. 2) alle schepenen. 3) de gerechtsbode. 4) boven den regel bijgeschreven. 5) en de toren harer kracht. 6) in margine bijgeschreven. 7) voor daer is des geschrapt. 8) voer boven den regel bijgeschreven. 9) laten in margine met lichter inkt; het hs. had oorspronkelijk oer getymmert. 10) onder zijn geldelijke aansprakelijkheid; hs. *schierm* met geschrapt *z.* 11) geldelijke steun. 12) zooals (haar) duidelijk bleek. 13) *stelle* (mnd.), weefstoel; verg. 63d *taeflakensstelle*, weefgetouw, waarop tafellakens werden vervaardigd. 14) hs. *clyne*.

a) Ps. 34: 19. b) Ps. 90 (91): 15, verg. Ps. 49 (50): 15. c) Ps. 60 (61): 4. d) Zie 19a, b.

e) Mette en Alyt van Delden, zie 126c, 128b.

f) Het Meester-Geertshuis stond nam. onder de Schepenen (35c); zie de Stat., waar ook bepaaldelijk voorgeschreven staat, dat de zusters niet mogen bouwen zonder toestemming der Schepenen: inl. § 3.

si dan desen zusteren toegesproken hadden, soe vrageden si hem, of si op dat altaer oeck mysse plegen te doen. Sie antwoerden : „neen”. Doe was daer een vanden schepenen, die segede hem, dat si oec int bedehuys solden gaen. „Want”, sprack hi, „soe wat den anderen overgaet ¹⁾, dat sal u mede overgaen.” Doe was daer ene vanden zusteren, wi meynen dattet zuster Altijt Cremers ²⁾ was, dese sprac onverveert totten schepenen ende segede : „Wat sulle wi inden bedehuys doen, myendi dat gi ons daertoe brengen sult, dat wi te kercken sullen gaen; daer en dorve ³⁾ gi niet op hoepen.” Doe ⁴⁾ worden si al wat [34d] stuerich ⁵⁾, ende segeden tot malcanderen : „Hoerdi wal hoe verkiert ⁶⁾ dat dese jonge duvels sin, wat sullen dan die oelden ⁶⁾ wesen.” Ende alsoft schapekens geweest hadden, soe leyden si desen zusteren voer hem in. Ende als sie dan totten zusteren ingegaen waeren, soe legeden si hem noch mit mennigerhande reeden aen, nu mit smeyken, nu mit dreygen. Ende soe wat si bedencken conden, daer si oeren wille mede bugen mochten, dat legeden si hem voer, opdat si oeren wille van hem crygen mochten. Si segeden oeck mede : „Isset dat gi ons nu hoert ende doet nae onsen raede, soe wille wi aldus doen,” ende spreiden oer vijnger voer oer ⁷⁾ ogen ^{b)}, ende spraken : „Wi willen u gonnen, dat gi dat nye huys dat gi daer achter getymmert hebbet, behoelden sult, ende gebruc-[35a]ken dat tot uwen besten.” Ten lesten vrageden si hem ende segeden : „Hoe hebdi u beraeden op die dijnge, die wi u gisteren ontboeden ⁸⁾, want die raet wil daer nu ene antwoerde van weten.” Doe antwoerden die waerachtige dissipele Ihesu, die dat fondement van oeren geesteliken tymmer niet op dat sant gesat en hadden ^{c)}, want ⁹⁾ het solde lichte anders van desen storme nedergefallen hebben, ende segeden eendrachtelick uut enen monde : „Wi willen liever alle gebreck ende tribulacie aengaen om Gods willen, dan dat wi doen solden tegen onse consciencie. Hieromme moegedi ¹⁰⁾ mit ons doen wat gi willen, want wi en willen niet toe kercken gaen, noch u meer gehorsom wesen dan Gode ^{d)}, want wi en ontsien gien ongemack ¹¹⁾.

1) geschiedt. 2) veranderd uit *drove*. 3) na *doe* is *word die schepene si* geschrapt.. 4) boos. 5) dwars. 6) na *oelden* is *we* (eind regel) geschrapt. 7) boven den regel bijgeschreven. 8) lieten weten. 9) *hs. wan* met bovengeschr. *t.* 10) voor *moegedi* staat een *g.* 11) ellende, leed.

a) Zie nog 54a.

b) Men denke aan het reeds in de M. E. voorkomende spreekwoord : „Men mot bytyden dorch de vinger sein”. Die älteste Niederdeutsche Sprichwörterammlung von Antonius Tunnicius, ed. Hoffmann von Fallersleben, Berlin 1870, N°. 391.

c) Reminiscens aan Mt. 7 : 26, Lc. 6 : 48; zie de aant. bij 12a. d) Act. 5 : 29.

om Sinen willen [35b] te lijden.” Recht of si seggen wolden: „Al wort onse uutwendge mensche nu gedruket, nochtan betruwe wi dat onse inwendige mensche van dagen te dagen vernyet sal worden ^{a)}, soedat wi alle dinge vermoegen sullen in Dengenen, die ons stercket ^{b)}. Wi weten oeck dat Hi waerachtich is ¹⁾, die gesproken heeft: Suetket ten iersten dat rijck der hemelen ende sijne gerechticheit; ende al dat u noetdruftich is, sal u toegeworpen worden.” ^{c)} Doe die schepene dese antwoerde hoerden, ende dat si aldus stijf ende onverwijlick bleven bi oeren opsette, ende nae gienen smeyken noch dreygen en schenen te vragen, worden si uutermaten tornich. Ende vermoedende dat licht wal yement van den zusteren wesen solde, die hier geerne blijven solde, weert dat sijt ²⁾ seggen of uutspre[35c]ken dorsten, ende ³⁾ hieromme soe wolden si datmen hem alder zusteren naeme bescreven solde geven. Ende als hem die gebracht weren, soe gengen si op dat sitten ⁴⁾ sitten, ende riepen ene yegelijke zuster tot hem, ende vrageden oer bisonderlinge ⁵⁾, weer si der stat ghehorsom wolden wesen of niet. Ende als sijt dan aldoer ondersocht hadden ende nyement en vonden, die ⁶⁾ hem consentierde, soe worden si bovenmate verbolgen. Want ommedat dit huys onder die schepenen stont ⁷⁾, soedat si daer wat machtes over schenen te hebben, ende hem nochtan die zusteren meer ongehorsom weren dan in die ander vergaderinge, soe wasset hem onverdrachlick te liden. Ende hieromme uut groter tornicheit spreken si ende segeden: „Want gi aldus rechte rebel ende wederspennich sijt ende gien reeden, noch be[35d]scheyt toelaten en wilt ⁸⁾, soe gebiede wi u van der stat wegen, dat gi allegader uuter ⁹⁾ stat sult trecken bi der sonnen. ¹⁰⁾ Ende gi en dorft daer oec giene hoepe toe hebben, dat gi hier ommer weder sullen comen noch dat uwe mit eygenheiden besitten. Ende hieromme soe wat eertvast ende negelvast ¹¹⁾ is, dat suldi hier laeten, mer soe wat gi anders bi der sonnen uutbrengen coent, dat moegedi medenemen.” Ende hiermede scheiden si van hier.

Ende als die zusteren dese dijnge ¹²⁾ hoerden, soe weren si beide

1) in margine geschreven. 2) *hs. sij* met bovengeschr. *t.* 3) een dergelijk voor ons taalgevoel overbodig *ende* vindt men ook 51a, 56c en 103a. 4) verg. 19a. 5) elk in het bijzonder, één voor één. 6) na *die* is *die* (begin regel) geschrapt. 7) in margine bijgeschreven. 8) niet voor rede vatbaar zijt. 9) na *uuter* is *sult trec* geschrapt. 10) voor zonsondergang. 11) een uitdrukking nog heden in gebruik voor alles wat in den grond is geplant en met een spijker (nagel) is bevestigd aan muren enz. 12) voor *dijnge* is *de* (begin regel) geschrapt. a) 2 Cor. 4: 16. b) Phil. 4: 13. c) Mt. 6: 33, verg. Lc. 12: 31.

droevich ende blijde; droevich, want sij aldus veronrechtet worden ende sonder zaake uuten oeren gestoeten, ende nouwe en wisten waer dat si bliven solden. Si weren oec blide, want die schepenen hadden hem hier te voeren gedruwet ¹⁾, dat si hem moder [36a] Beer-ten ende moder Lizebeth nemen wolden, opdat die zusteren gien hoevet noch onderstant ²⁾ hebben en solden; waeromme dat die zusteren soe droevich weeren, datmen sie nouwe troesten en conde. Ende als die schepenen daer nu niet van en segeden, soe en duchtet hem gien last wesen, wat dat si hem anders geboeden.

Hiernae soe bereide hem een yegelijk totten arbeide. Ende die doe gesien hadde die vliticheit inden uitdragen, die mynlike eendrachticheit ende die eenheit der willen, die onder den gemyenen zusteren gevonden waert, hi solde vorwaer ³⁾ gesecht hebben: „Dit is die gebuerte ⁴⁾ dergeenre, die den Heren zoeken, die daer zoeken dat aensichte Gods, dien Iacop aenbede.” ^{a)} Niement en waert daer traech noch versumende gevon[36b]den. Vanden mynnesten totten meesten waeren si alle willich ende bereit; ende een yegelijk pijnde den anderen voer te comen inden uitdragen; yae veel meer dan oft hemselven angegaen hadde. Ende dat en was gien wonder, want Diegene, die ons, ende niet Hemselven, gesocht en heeft, was die regiere ⁵⁾ oers herten. Daer was ene guede zuster mede ende heyte Mette Haverorts ^{b)}; dese was alsoe sonderlinge vlitich in den arbeide des uitdragens, dat si op enen naemyddach een paer nyer schoen ontwie ⁶⁾ liep. Ende als dit aldus gedaen was, soe gingen moder Beerte ende moder Lizebeth ende wonnen ⁷⁾ kaeren ende wagene, daer si dat guet mede uut mochten vueren, dat si uitgevluchtet ⁸⁾ ende uitgedragen hadden; want die tijt was seer cort, die hem gegeven was. Ende als [36c] si dan hier aldus over doende weren, soe genck dat geruchte overal; waerbi dat ⁹⁾ die luyde hier quemen, die hier oer kinder hadden, ende wolden si ¹⁰⁾ niet mede laten trecken, want si meynden voerwaer, dat ¹¹⁾ die zusteren arme, bijster ¹²⁾ menschen solden werden. Doe was hier een zuster ende heyte Barte Luykens ^{c)}; dese leet temaele veel vervolginge van oeren oelders ende vrenden ¹³⁾. Ende hieromme soe nam si een suster mit oer ende heyte

1) gedreigd. 2) steun. 3) *hs. v'waer*. 4) geslacht. 5) regeerder (uit *regierere*). 6) stuk. 7) huurden. 8) *uutvluchten*, naar buiten in veiligheid brengen. 9) tengevolge waarvan. 10) na *si* is *tegen* geschrapt. 11) in margine bijgeschreven. 12) arm, ongelukkig; ook dakloos. 13) bloedverwanten.

a) Ps. 23 (24): 6. b) Alleen hier.

c) Zie over haar nog 36d, 39c; Alijt Luykens was haar zuster, 79c.

Alijt Pelsers ^{a)}, ende gengen toesaemen al heymelick tot Sutphen. Ende als dat guet dan op die Welle ^{b)} gebracht was, ende men schepe gewonnen hadde ^{c)} omme enwech te vueren, soe vernement zuster Barten vrende, dat si aldus voer enwech ghevloen was, ende quemen daer mit groeten toerne [36d] mitter stat boede, ende lieten daer al dat guet beslaen ¹⁾, dat daer was. Ende aldus van noede dwongen mosten si zuster Barten weder laeten haelen; want si en wolden dat ²⁾ guet gienssijs ontsetten ³⁾ laten, si en hadden zuster Barten weder. Ende hieromme mosten si die zusteren weder laten haelen ende leveren aldus van noede gedwongen dat schaep Cristiden wolveren over. Mer nochtan mit wat vuericheit ⁴⁾ ende volstandicheit ⁵⁾ dat si drie jaer lanck in oers vaders huys volherde ende daernaer weder totten zusteren quam, dat machmen op een ander stede hoeren, daer een deel van oeren doechden geschreven is ^{d)}.

Ende als dat guet dan aldus beslagen was, soe dats die zusteren in noch uut ⁶⁾ en mochten vueren, soe weren si wonderlike seer bedrucket ⁷⁾. Want [37a] si en mochten hier niet blyven, het ⁸⁾ en weer dat si doen wolden tegen gehorsomheit ende gaen te kercken. Ende si en mochten niet enwech trecken, want oer guet beslagen was, soedat si mit Susannen wal spreken mochten: „Bangicheit ende seericheit sin my an allen sijden.” ^{e)} Doe was daer ene guede vrouwe, die mit barmherticheit ende medeliden beweget wert; ende hadde een ⁹⁾ huys staende tusschen die twee Santpoerten ^{f)}. Ende dat liende si hem, opdat si oer dijnc daerin mochten leggen, hent dat si seggen, waer dat si daer mede bleven. Ende in desen huyse lachet van sancte Vitus ende Modestesdach hent totter tijndusent Mertelers dage ^{g)}. Ende dierwile mosten die zusteren daer nachtes ende dages bi wesen, ende waeren dat [37b] guet. Ende dan quemen dicwile die werlike

1) beslag leggen op. 2) boven den regel bijgeschreven. 3) het tegendeel van *beslaen*, het beslag opheffen. 4) de *r* is bovengeschreven. 5) standvastigheid (des geloofs). 6) in margine bijgeschreven. 7) na *bedrucket is et* geschrapt. 8) na *het is wi* geschrapt. 9) voor *een* is *h* geschrapt. a) Zij komt alleen hier voor.

b) Welle, kade, is hier eigennaam; bedoeld wordt de glooiende oeverkant aan den IJssel, aanlegplaats voor schepen, die nog dien naam draagt. Verg. Een bezoek aan een Ned. stad 6, 104—105; Dumbar, Dev. I, 516.

c) Verg. de woorden op het schutblad, inl. § 22. d) 39c. e) Sus. 1: 22.

f) Zie over de Santpoort: Dumbar, Dev. I, 12; Een bezoek aan een Ned. stad 30, 104. De poort bestond uit buiten- en binnenpoort; boven het poortgewelf bevond zich een woning; verg. over dezen bouwvorm C. H. Peters, De Ned. stedenbouw I, 78—108.

g) Van 15 tot 22 Juni.

gesellen als soldeners ende wachters ende ander vule boeven ^{a)} voer dat huys ende bespotten die zusteren ende heyten sie Culenberch ^{b)}, ende geven hem anders veel spitiger ¹⁾ woerde, daer si sie mede moyen ²⁾ ende drucken mochten. Sij segeden ³⁾ oick ⁴⁾, dat si onge-loevych weren, ende dat men si daeromme van rechte barnen solde ^{c)}. Mer want si den menscheliken dach ⁵⁾ niet gesocht en hadden, soe wasset hem voer dat alremynne, dat si van hem geordelt worden.

Hierenbijnnen ⁶⁾ als her Iohan Hoef, onse vader, dese dijnge hoerde, soe was sijn ziele in bitterheiden; waeromme dat hi toe Arnhem ^{d)} toech an ⁷⁾ enen man, die Gijsbert van Mekerem ⁸⁾ heyt, ende was des hertigen van Gelre sijn rentmeister ^{e)}. [37c] Dese Gijsbert voerscreven hadde hier twee dochteren, als zuster Hermen van Mekerem ende Ysentrut oer zuster, dat beide uitgelesene peerlen der doechden waeren, als oeck en ander wegen ⁹⁾ van hem gescreven is ^{f)}. Ende als hi hem dan sinen druck ende lidelicheit ¹⁰⁾ geclaget hadden, soe waert dese guede man mit medeliden op hem beweget; ende oec mede omme die mynne van sijnen kinderen soe liende hi hem een huys, daer die zusteren wonen mochten, ende verwerf oeck, dat die hertich van Gelre ^{g)} schreef an di stat van Deventer ende begeerde, dat si onsguedertieren wolden wesen ende en doen ons gien overlast. Mer en weer des niet ¹¹⁾, dat si ¹²⁾ ons dan gonnen solden, dat wij toe Arnhem mochten comen, want wi weren hem willecome. Ende [37d] mit

1) grievend. 2) plagen, verdriet aandoen. 3) voor *segeden* is *si* (begin regel) geschrapt. 4) *i* om de lengte der vocaal aan te duiden. 5) rechtsbedeeling; *van hem* is door de menschen. 6) intusschen. 7) *tiēn an*, zich om steun begeven naar. 8) voor *mekerem* is *merk* geschrapt. 9) op een andere plaats. 10) lijden. 11) maar ware dat niet zoo, maar wilden zij dat niet. 12) boven den regel geschreven.

a) De soldaten en wachters zijn waarschijnlijk de bezetting van de poort.

b) Naar den bisschop, Zweder van Kuilenburg; zie verder inl. § 15.

c) Zoo had men ook Geert Groote en de zijnen bedreigd: „consumeretur incendio”, Vita Ioannis Brinckerinck p. 326.

d) Ook een deel der kanunniken was uit Utrecht daarheen getrokken; verg. De Hullu p. 52, 114 en An., ed. A. Matthaeus, 4^e ed., V, 496.

e) Ook 42a, b; hij komt voor met zijn vrouw Ysentrut in een overdrachtsbrief van 1410 bij G. van Hasselt, Geld. maandwerk. I. Arnhem 1807, p. 170; twee brieven van hertog Arnold van Gelder betreffende de geschillen tusschen Gelder en Kleef van 1435 „ain Gysbert van Mekerem onsen lieven rayt, oversten rentmeester onses lande van Gelren” zijn afgedrukt in Kronijk Hist. Gen. Utr. VI, 196—197.

f) Zie over Hermen 108b en over Ysentrut 108b, 143b en het aldaar aangeteekende. De naam Van Mekerem komt ook D 251 voor.

g) Hertog Arnold van Egmond, 1410—1473.

desen breve sande hi oeck een schip. Ende als ¹⁾ die schepenen desen breef ontfangen hadden, soe en segeden ²⁾ si ons niet, mer si sanden dat schip al ydel ³⁾ wederomme. Ende want die zusteren alle dijnck soe deger uitgedragen ende uitgevluchtet hadden, soedat si binae niet en hadden, des hem noet was, hieromme als sij wat eten solden, soe mosten ondertijden wal ⁴⁾ acht of tijn zusteren mit énen lepel eten, want si en hadden selven niet an te tasten ⁵⁾, ende die naebers ⁶⁾ en wolden hem niet lienen. Ende daerenboven, was daer yement die hem geerne wat guets gegont hadde, die en dorste dat int apenbaer niet becant wesen ⁷⁾.

Ende wanttet dan aldus vertagen ⁸⁾ waert, soedat die zusteren in noch uut en mochten trec[38a]ken, soe weren daer sommege guede luyde, die rieden hem, dat si weder in solden vaeren, want si mynden, dattet die schepenen nergent omme gedaen en hadde, dat si hem dese dijnge geboeden hadden, dan dat si sie op dat uuterste wolden besueken ⁹⁾. Ende dit selve vermoeden die zusteren oeck. Ende hieromme soe lieten si dat guet weder ontsetten, ende wonnen doe weder wagene ende kaeren, ende vuerdent altesamen weder in. Ende wat bespotinge ende beschenpinge dat si doe leden, die wile dat si weder invueren, dat en solde men niet lichtelick geloven. Want, „siet”, spreken se, „dese ongelovyge duvels sin nu bekiert,” ende: „Culenberch weest willecome, want gi hebbet ene guede reyse gehad.” Dit ende deser gelike woerde sege[38b]den si veel, die niet al te beschryven en sin. Mer in allen desen gengen si boven ¹⁰⁾ om Den genen, die si ierst gemynnet heeft. Ende ghelijck dat een aenbelt, yoe datmen daer meer opslaet, yoe dattet harder wort, desgelikes wasset oeck mit hem. Want yoe dat si meer vervolget, verdrucket ende veroetmodicht worden, yoe dat si vueriger weren ende stantachtiger bleven in oeren opsette; soedat die schepenen van hem segeden: „Dese duvels staen alsoe vaste op oer voernemen, dat si nyement van oeren begrijp ¹¹⁾ ofte sin gebrengen en can. Want waer hier yement, die onsen raet volgen wolde, dien blasen si soeveel ynt oer, dat hi yoe soe verkiert ¹²⁾ wort als die ander; ende dit sin die jongen alsoe wal als die oelden.”

1) voor *als* is *als* (eind regel) geschrap. 2) boven in margine bijgeschreven. 3) leeg. 4) na *wal* is *ach* (eind regel) geschrap. 5) om te gebruiken. 6) buren (verg. Nachbar). 7) die wou niet, dat het openlijk bekend was (*dorren* met acc. c. inf.) 8) uitgesteld. 9) *besueken*, op de proef stellen (dan dat zij dit als uiterste dwangmiddel aanwendden). 10) verg. ons: daar sta ik boven; zij lieten dit alles geduldig langs zich heen gaan. 11) plan, gedachte. 12) nog ruim zoo verkeerd (= dwars, koppig).

Des anderen dages quemen die schepenen ende segeden hem, [38c] al bespottende: „Susteren, dese achte dage hebdi in den stroe geslaepen, mer dese nacht hebbe gi wal gerustet. Mer nu gebiede wi u vander stat wegen, dat gi bi der sonnen utvaert; want gi en sijt niet allene der stat van Deventer ongehorsom ende rebel, mer gi hebt oec enen vreemden heren op die stat gebracht, daer gi naeden rechte XL pont aen gebroken hadden ¹⁾; mer wi en willen uwes geldes niet ^{a)}. Mer gi sult uuter stat trecken, ende soe wat ghi bi der sonnen coent uitbrengen, dat moegedi medenemen.” Ende die ²⁾ vreemde here, daer si van segeden, den die zusteren op die stat gebracht hadden, was die hertich van Gelre, als voerscreven is. Ende als onse oversten dit ghebot ontfangen hadden, soe mosten si den schepenen die ³⁾ sloetle [38d] vander weer doen, soedat sijt doe voertaen mitten huyse mochten maken, hoedat si wolden. Doe wonnen die zusteren noch derde werve kaeren ende vuer ⁴⁾, ende brachten daer alle dijnck mede op die Welle. Ende daer wonnen si doe scheppe ende vuerdent doe voert hent te Arnhem. Ende dierwile dat si dat guet doe anderwerve uydroegen ende toe schepe brachten, geven hem die luyde alte veel smeeliker ⁵⁾ woerde. „Och”, spreken sie, „die dat holt daertoe geven mochte, datmen u allegaeder verbrande, ghi Cullenberchschen ende ongelovege duvels, die aldus verhardet sijt in uwen begripe, dat u nyement beweyken ⁶⁾ of bevroeden ⁷⁾ en kan. Of wi nu allegaeder ten duvel sullen vaeren, want wi u niet en volgen.” Dit ende desergelike woerde weren men [39a] *nich*voldich ⁸⁾. Mer si swegen hier al stille toe, ende bewesen hem van buten, alsoft hem temaele niet aengegaen en hadde. Eenre zuster wert toegesegget: „Och, die u, duvel, in dat water mochte werpen ende verdrencken u!” ^{b)} Doe antwoerde si eenvoldelike weder ende segede: „Here God, wolde gi dat doch doen. Ick sorge dat my nummermeer ⁹⁾ soe

1) verbeurd. 2) bovengeschreven en veranderd uit *dien*. 3) voor *die* is *sloetle* geschrapt. 4) voertuigen (verg. Lübben: vōre, Fuhrwerk). 5) smadelijk. 6) lett. be-
weeken = murw, gedwee maken. 7) verstandig maken. 8) hs. *men* (eind regel) *voldich*.
9) ik vrees dat . . . nooit, ik betwijfel of ooit.

a) Dergelijke bepalingen als waarvan boven sprake is, vermelden de Deventer stads-
rechten van c. 1450 en 1486. Zoo vindt men in het stadsrecht van c. 1450, dat, wie recht
tracht te verkrijgen tegen de stad elders dan bij raad en schepenen, verbannen wordt, en
dat van 1486, dat zoo iemand bovendien zijn goed verliest: J. van Vloten, *Dev.* p. 145 en
Dumbar, *Dev.* I, 167. — Verg. voor de waarde van een pond Deventersch (c. fl. 2,50) Een
bezoek aan een Ned. stad 187.

b) In rustiger tijden had men Brinckerinck wel toegevoegd: „Vertite bigam (= twee-
span) et dyabolum istum in IJsulam vehite”. (Vita p. 350)

veel guets geschien en sal, dat ic om Gods willen gedoedet werde.”

Ende al was dese moynisse groet ende binae onverdrachlick, nochtan en duchte hem, dattet niet en was bi die vervolginge ende oftreckinge ¹⁾, die sommyge zusteren van oeren oelders ende vrenden hadden, soedat hem al die armoede ende ellendicheit niet en duchte wesen ²⁾, hadden si mit vreden ³⁾ moegen medetrecken. Want nu ⁴⁾ schulden [39b] si hier, ende nu ⁵⁾ schulden si daer. Nu clummen si op dat hemmelte ⁶⁾ van den oelden bedehuys, nu besloeten si hem op een ander heymelike stede, daer si hem verbergen mochten, soedat die oelders ende vrende hier omme liepen als briesschende ⁷⁾ lewen ^{a)} omme die schape Cristi te verslijnden, ende als si sie dan nyet ⁸⁾ vijnden en condon, soe bewesen sij hem als bisinnege ⁹⁾ menschen ^{b)}. Op een tijt seten die zusteren ¹⁰⁾ ende eten, ende doe las een zuster te reventer ^{c)}, die Gertrut Coemans ^{d)} heyt, ende deseselve zuster wolden oer vrende tegen oeren wille bi hem behoelden, mer si wederstondet mit alder macht, dat sij mochte. Ende als si dan aldus te reventer las ende en hoeden oer nergent voer ¹¹⁾; soe quemen oer vrende hier als onsinnege luyde, ende brachten ene voethelde ¹²⁾ mede ende enen smyt, opdat si sie [39c] in die voethelde spannen mochten; ende aldus mit groter onweerdecheit ¹³⁾ toeghen si sie hene, alsoft een biest hadde geweest. Ende dese ¹⁴⁾ zuster bleef aldus bi oeren vrenden ende en quam nye weder tot enen geesteliken staete.

Noch was een ander zuster ende heyte Barte Luykens. Dese leet oec temale groete overlast ¹⁵⁾, als hiervoer wat geruert is ^{e)}. Op een

1) deze zusters werden door haar ouders *afgetrokken*, afgebracht van het devote leven, dat zij tot dusver leidden. 2) niets scheen te zijn. 3) boven den regel geschreven. 4) onder den regel geschr. 5) boven den regel geschr. 6) hier zolder, verg. D 8. 7) *hs. briessche*. 8) bovengeschreven. 9) uitzinnig; *hs. bisinnyge* met geschrapte *y* en bovengeschreven *e*. 10) na *zusteren* is *eens* geschrapt. 11) en nergens op verdacht was. 12) *helde*, boei. 13) op smadelijke, schandelijke wijze. 14) boven den regel geschreven. 15) voor *overlast* is *a* geschrapt.

a) Deze bijbelsche beeldspraak (zie Zeph. 3 : 3, 1 Petr. 5 : 8) komt meermalen voor; verg. Chron. Wind. 37; D 291; Jac. de Voecht 237; G 98a.

b) Ook in normale tijden trachtten de ouders dikwijls hun kinderen te bewegen het klooster te verlaten; zie: Thomas a Kempis, Vita Luberti Berneri § 3, Opera p. 824; Biogr. A A U, 28, p. 326; Devote zusters 14; An. I, 164; D 146, 287, 291, 293, 319; Jac. de Voecht 121; Biënboec 348. Dat dergelijke pogingen, die dikwijls op grooten tegenstand stuitten (zie b.v. 36c, 54d) als moeilijk uitvoerbaar beschouwd werden, bewijst het spreekwoord: „Hy solde wel een nonne wt den cloester callen.” (Oud Ned. spreuken en spreekwoorden, ed. G. J. Meyer. Gron. 1836, p. 37)

c) De Regula S. Benedicti, ed. E. Woelfflin, c. 38, schrijft reeds voor: „Mensae fratrum edentium lectio deesse non debet.” d) Alleen hier. e) Zie 36c.

tijt quam oer zuster man ende wolde si oec mit geweldde henenemen. Ende als hij temaele doende ende uutwerpde van woerden was ¹⁾, soe stont een ander man bi moder Beerten ende sommich anderen zusteren ende heyt Wilm Boegemaker, zuster Gertrut Boegemakers ²⁾ brueder. Ende want oere twier voelen contrari was, soe began hem Wilm voerscreven wat te straffen ³⁾. Ende oere beider woerde wiesen soe lange, dat si oer messen [39d] begonden te trecken ende wolden malcanderen doot slaen, soedat die zusteren genoeg te doene hadden, dat si sie scheyden conden. Dit ende desergelike dijnge weren alsoe mennichvoldich, dattet niet te seggen en is, soedattet inder waerheit scheen dat, hadde onse lieve Here oer myninge ende fondement niet geweest, si en soldens niet hebben staende moegen hoelden ^{b)}. Mer si weren alsoe mit malcanderen verbonden inder mynnen Gods, dat si liever alle gebreck ende armoede mitten zusteren wolden aengaen, dan dat si bi oeren oelders solden blijven ^{c)}. Want si becanden dattet hem beter was mitten vreemden ten ewigen leven te vaeren ³⁾, dan bi oeren oelders blijvende ⁴⁾ quelke te vaeren, als die apostel van Moyses betuycht ⁵⁾, sprekende van hem dat, doe hi groeter, dat is oelder geworden [40a] was, versaekede ⁶⁾ hi hem Pharaons dochter soene te wesen, meer verkiesende mitten volcke Gods gemoyt te worden, dan te hebben genuachte tijtliker sunden; grote ⁷⁾ rijcdoeme reekenende die laster Cristi boven die schatte der egiptschen, dat is der werliker menschen in duysternisse der sunden wanderende, want hi ansach in die wedergevyng ^{d)}.

Ende als si doe toe Arnhem quemen ende alle dijnc noch niet en hadden dat hem noetdruchtich was, soe hadden si hem merclike veel te lijden. Want sij weren in vreemtheiden, soedat si mitten iersten

1) erg te keer ging. 2) berispen, onder handen nemen. 3) *te vaeren* boven den regel geschreven. 4) voor *blijvende* is *te* geschrapt. 5) veranderd uit *betuychet*. 6) *versaeken* (c. acc. c. inf.), negare, zie noot d. 7) *hs. groter* met (later?) geschrapte *r*.

a) Alleen hier. b) Verg. 1 Cor. 3 : 11.

c) Geert Grootte schroomde niet een volkomen breken met de ouders voor te stellen; zie zijn woorden in een bekeeringsbrief aan Johannes ten Water: „Cecitatem patris tui et inadvertenciam in periculis futuris aliquando stupebas . . . Considera, quam brevis et momentanea sit hec vita, et quot de sociis tuis consanguineis et progenitoribus in malis mortui receperunt mercedem suam. (Mt. 6 : 5)”. Chron. Wind. 150, 151 en Ep., ed. De Ram, p. 106, 107.

d) Hebr. 11 : 24—26 „Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filiae Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem, majores divitias aestimans thesauro Aegyptiorum, improprium Christi: aspiciebat enim in remunerationem.”

niet te ¹⁾ dōene noch te wierken en conden crigen. Ende doe si uut Deventer toegen, wasset die tijt vanden jaer, dat si in vollen wercke seten. Ende dat mosten si doe overdwars ²⁾ opbreken, daer si seer [40b] groeten schaede bi hadden. Want die luyde, die hier wat te wierken hadden, die droegen oer webben toe huys, ende en wolden sie hem niet mededoen ³⁾, want si myenden vastelick, het solden arme verbijsterde ⁴⁾ menschen worden. Oec soe hadden si groten schaede, omdat hem die uutrekynghe in oerselven ⁵⁾ seer veel coste inden vaeren ende wedervaeren ⁶⁾, soedattet seer verquystet wert, dat si van rieden gelde ⁷⁾ hadden. Om dit ende desergelike punten mosten die zusteren seer swaeren arbeit doen, ende mosten vroe ende laete uut oeren butten trecken ⁸⁾, daer si van leven solden. Ende noch hierenboeven om oer meere verdienst ende glorificieringe in toecomender tijt soe verhengedet onse lieve Here, dattet doe merclike duertijt wert, soedat die rogge seer veel goelt, ende dien [40c] mosten die zusteren al meestelick coepen. Want die schepenen, als voerscreven is, hadden dien zusteren, die hier blijven wolden ende wesen der stat gehorsom, al soedaene guet ende renten beloebet, dat si die gebrucken solden nae oeren wille, hoedaenich ⁹⁾ onse zusteren achterlieten. Ende niet allene en belooveden si dit dien zusteren, die si in desen huys daarmede tot oeren willen trecken mochten, mer alle dien vergaederingen bijnnen Deventer belooveden si dese dijnge ¹⁰⁾. Ende hierom, al die zusteren die hier bijnnen Deventer bleven, die ene van bedwanck sijre oelders, die ander van ¹¹⁾ armoeden des geestes, hoedaen dat si weren, die satten si hier in. Ende droegen hem der zuster weer ende gueden op, dat si die gebrucken solden tot oeren [40d] besten. Ende gengen doe op onse erven ende gueden, ende dorscheden ¹²⁾ daer. Ende soe wat den zusteren geboerde ¹³⁾, dat vuerden si ¹⁴⁾ enwech. Ende opdat si ¹⁵⁾ oeck te bed te eten hadden, soe gaf hem een van onsen provesoeren ¹⁶⁾ een sijde specks te vulleste ¹⁷⁾.

1) voor *te* is *n* geschrapt. 2) terstond (hals over kop?). 3) de eerste *e* is bovengeschreven. 4) verg. 36c. 5) de nittocht op zich zelf. 6) met het heen en weer rijden. 7) gereed geld. 8) lett. uit zijn lichaam halen; door zwaar werken verdienen (datgene, waarvan enz.). 9) *soedaene* . . . *hoedaenich*, dat . . . dat; achter *soedaene* is *ge* geschrapt, na *dat* is *si* (eind regel) weggekrabd. 10) *ander van* onder aan de blz. bijgeschreven. 11) veranderd uit *dorschen*. 12) toekwam. 13) na *si* is *in* geschrapt. 14) bovengeschreven. 15) om haar te helpen.

a) De kloosters en de andere stichtingen binnen Deventer worden beschreven: Lindeborn 59, 95—96, 152—162, Oudh. v. Dev. 110, 193—195, 294—309 en Dumbar, Dev. I, 235—409, 488—493, 500—506, 510—513, 548—557, 595—636, II, 22—26, 42—49.

b) Inl. § 8.

Mer si en hadden dese weer niet lange beseten ¹⁾, si en maectent alsoe, dat diegene die si hier gesat hadden, die worpen si selven weder uut. Want si plegen te werschopen ²⁾ ende werlike luyde ten eten te noeden ³⁾. Ende die cappelaenen, die hier inden banne misse deden, dat weren oer paters, ende die quemen hier ondertijden tot hem. Si en achten giens werkes van buten ⁴⁾, mer soe als si van binnen ydel ⁵⁾ weren vander graciën Gods, soe en achten si giens dijnges van buten dan daer der sijnlicheit mede beholpen ⁶⁾ was.

Ende als on[41a]se lieve Here inden ewangeli spreket: „Alle rijcke, in hemselves gedeylt, sal verwoestet worden”, ⁷⁾ alsoe wasset oeck hier. Want gelijck dat si weren van verscheydenen ⁸⁾ steden, alsoe weren si oeck van verscheydenen zeden ⁹⁾, want als die ene aldus wolde, soe wolde die ander alsoe; ende soe wat den enen behaegede, dat en behaegede den anderen niet, ende maectent aldus tesaemen, dattet mate veel en dochte ¹⁰⁾. Ten lesten worden die schepenen tornich ende lieten si bieden ¹¹⁾ op der schepene huys; ende als si sie hardelike geschulden hadden, soe worpen sie sie uut. Ende soe wie doe gien guet aenhoelt ¹²⁾ en hadde an oelders ende an vrenden, daer gengenget al wat mysselike ¹³⁾ mede, soedat die meestendeel arme, bijster menschen worden.

Ende want dit huys doe ledich stont, soedat hier nyement en woende, soe ¹⁴⁾ [41b] maecten die soldeners vanden wierckhuysse enen peerdestal, ende int reventer brachten si dat guet, dat si geroeft hadden. Mer dat bedehuys was al vaste toegesloeten, ende dat verwaerde een schepene, ende heyte Iohan van Ockenbroeck ¹⁵⁾, ende was namaech ¹⁶⁾ onses eerweerdigen vaders meister Gerijt die Groete. O gueude Ihesu, wat wissel ¹⁷⁾ is dit! Si nemen een huys der bedinge, ende maectent ene speloncke der moerdeners ¹⁸⁾. Daer men Gode

r) hs. *besenten* met geschr. *n.* 2) gastmalen, banketteeren. 3) om het werk bekreunden zij zich niet, dat verwaarloosden zij. 4) verstoken van. 5) gebaat. 6) verschillend. 7) dat het niet heel veel deugde, euphemistisch voor: dat het vrij slecht ging. 8) ontboden haar. 9) toevlucht; verg. Friesch *oanhâld.* 10) ongelukkig. 11) na *soe is m* (eind regel) geschrapt. 12) een na verwant. 13) lotswisseling.

a) Volgens Const. I, II, p. 297, 398 wordt het reeds als zware schuld aangemerkt, wanneer iemand in het spreekhuis (inl. § 4) met vreemden eet of drinkt.

b) Mt. 12 : 25, Mc. 3 : 24, Lc. 11 : 17.

c) Cf. *So many countries, so many customs.*

d) In de naamlijst van Schepenen bij Dumbbar, Dev. I, 74—76, II, 185 komt hij voor o. a. op de jaren 1427—29, 31—33. Ook blijken An. I, 2 is de familie Van Ockenbroeck met die van Geert Groote verwant.

e) Mt. 21 : 13, Mc. 11 : 17, Lc. 19 : 46, verg. Jes. 56 : 7, Jer. 7 : 11.

lovede overmids devote salmen ende anderen gebede, daarvan maecten si enen peerdestal. Ende daer die ziele gespijset wert mitter heiliger lexsen, dat nemen si, ende maecten daerof een huys des roeves ende der comenschap ¹⁾. Och, hoe is dat alrebeste golt verduystert; hoe sin die stiene der sanctuariën gestroyt int hoeft van allen strae[41c]ten! ^{a)} Si weren blijnt ende leyders der blijnden! ^{b)} Hieromme dan uut desen dijngen, die voersecht sijn, is te mercken, wat ²⁾ weelden ³⁾ die diernen Cristi hadden, die aldus uut oeren guede ende eygendoem verdreven weren. Ende seten in vreemtheiden, screyende op die vloede van Babilonyën, hoerende aldusdanighe dijnge van oeren vaderlande ^{c)}. Voerwaer, het is te vermoeden ⁴⁾, dat si dicwile versuchten uut diepheit oers herten tot Gode om dese dijnge ^{d)}.

Ende al weren dese dijnge lidelick ⁵⁾ ende vol oersaken der droefheit, het en was nochtan die meeste zaeke oers rouwen niet, want si hadde oer betruwen alsoe vaste gesat in onsen lieven Heren, dat si daergien twyvel an en hadden, Hi en solde si inden doechden staende hoelden, ende verlenen hem desgelikes [41d] oeck oer noetdrufte. Mer si weren rouwich ⁶⁾ ende hadden medeliden op diegene, die in deser tribulaciën ofgengen van enen gueden leven ende vanden rechendoechden, soedat overmids hem dat cudde Gods vermynret scheen te worden. Mer die guede God, die alle dijnge can schicken ende ordynieren tot voertganck ende zalicheit Sijnre uutvercorenre, die hevet dit geschicket ende gevoeghet tot orber ende zalicheit dergeenre, die Hi beholden wolde in toecomender tijt. Want gelikerwijs ⁷⁾ als men leset vanden heiligen mertelers dat, yoe dat si meer vervolget ende verstroyt worden, yoe si meer menschen bekierden totten kerstengeloove, ende yoe dat oere meer wert — desgelikes oeck in deser yaemerliker tijt, doe guede ende goddienstige menschen, die Gode ontsagen, niet en weren [42a] geachtet dan als schaep, die der doot toebehoeren ende niet en doegen dan verslagen te worden. Doe worden veel cloesteren ende vergaederinge begonnen ^{e)}. Ende niet

1) koopmanschap, handel. 2) bovengeschreven. 3) ellende, pijn. 4) gelooven. 5) wat oorzaak is van leed, kommervol; verg. Lübben i. v. *lidelick*. 6) *si weren rouwich op*, het speelt haar om. 7) hs. *gelik'ewijs* met een schrap door de tweede e; zoo 121c *gued'e-hande*; verg. ook 15a *sundig'e*.

a) Lament. 4: 1. b) Mt. 15: 14, Lc. 6: 39. c) Ps. 136 (137): 1. d) Ps. 129 (130): 1.

e) Zie An. I, 76; de schrijver voegt er aan toe: „et sic multa bona exorta sunt de ista tribulatione“.

allene uut desen huys, mer oeck uut ¹⁾ cloesteren ende vergaderinge, die inden Stichte van Uutricht ²⁾ gelegen weren, die oeck om gehorsomheit der heiliger kercken verdreven weren. Ende als onse zusteren dan aldus toe Arnhem weren, soe woenden si mit Gijsberts van Mekerem, als voerscreven is, wellic Gijsbert doe uut der stat gevaeren was op een slot ende heyt Overhagen ^{a)}. Mer want hi toe Arnhem schepene was, soe moste hi daer dicwile wesen, ende dan was hi daer mit veel knēchten ³⁾ ende gesijndes ⁴⁾ onder den zusteren. Want wie solde hem sijn eygenen huys verbieden! Ende als die zusteren dan [42b] oer eten reyden solden, soe was die koeken onder tijden soe vol knechte ende ander volckes, dat die zusteren die potte nouwe bij dat vuer setten en conden, want sigengen daer sitten warmen, alsoft in oersselves koekene geweest hadde. Ende soe waer dat die zusteren gengen ⁵⁾ of quemen, overal gemoeten ⁶⁾ hem ongelike persoenen. Ende al was dit perykeloes om veel oerzaken des vals, nochtan hadden hem die zusteren alsoe stichtelick ende behoet in al oere wanderinge, datmen nye en hoerde noch en vernam, dat daer yet onteemelikes ⁷⁾ te handen waert getoegen. Yae om oere heiliger, eenvoldeger wanderinge willen soe plach si Gijsbert selven sijn engelskens te heyten. Ende mit alsulker weerdicheit plach hi sie te eeren, dat hi ondertijden groete luyde mit hem inbrachte, [42c] opdat si sine lieve kinder, die hem God gegeven hadde, solden sien.

Het geviel op een tijt, dat moder Beerte uut eenrehande begaenheit ⁸⁾ tot her Iohan Hoef, onsen vader, segede: „Ick en weet niet, wien ⁹⁾ dat ic schier backen of brouwen bevelen sal om der ongeliker persoenen willen, die al den dach onder ons wanderen. Doe antwoerde hi weder uut enen vollen geeste ¹⁰⁾ ende segede: „Beerte, dancket ende lovet onsen lieven Heren; want van soedanich gebreck, als daer gi voer sorget ¹¹⁾, verneme ic myn hynders, dan doe wi toe Deventer bi onsselves weren.”

Hierna doe die ban omtrijnt soven jaer gestaen hadde, soe gafet onse lieve Here, dattet ¹²⁾ orlich ¹³⁾ gesuent wert. Ende doe sande die

1) aan den kant bijgeschreven. 2) hs. *Uutricht*. 3) hs. *knachten*. 4) *gesynde*, reisgezelschap, gevolg. 5) in margine geschreven. 6) ontmoetten; *hem* is bovengeschreven. 7) onbetamelijks. 8) uit een zekere verlegenheid; verg. Lübben: *begdn sin*, bestürzt, verlegen sein en Kiliaen i. v. *begaen zijn*; de bedoeling is hier: moeder Beerte weet zich geen raad. 9) voor *wien* is *d* geschrapt. 10) uit een vol gemoed, uit de volheid zijns harten; dezelfde uitdrukking o. a. 49c. 11) als waarvoor gij bezorgd zijt. 12) na *dattet* is *onse lieve* geschrapt. 13) oorlog, verg. de schrijfwijze *hertich* 37c.

a) Overhagen, een voormalig kasteel bij Biljoen te Velp aan den Veluwezoom; zie Nom. geogr. neerl. III, 53, 212.

pawes hier int lant enen legaet ^{a)} omme den ban of te doen. Ende [42d] doe wertet alsoe gemaket, dat een yegelijk mit vreden weder totten sijnen solde comen, soe wie dat van gehorsomheit der heiliger kercken uitgetaegen weer. Ende aldus quemen die zusteren weder toe Deventer mit groeten arbeide ende tribulaciën inden jaer ons Heren MCCCCXXXII ^{b)}. Ende als si doe in die weer quamen, vonden si sie seer ongeschicket ende onghavent ¹⁾, als men mercken mach uut dien dijngen, die hiervoer gescreven sijn. Ende doe si begonden weder te comen, dat ²⁾ gheschiede ommetrijnt Onser Vrouwen hemelvaert ^{c)}. Ende doe leden si noch weder soe groet ³⁾ verspreck ⁴⁾ ende moynisse vanden luyden, als doe si van Deventer toegen. Hierna ⁵⁾ soe quemen die schepenen hier ende en wolden niet lijden, dat ⁶⁾ die zusteren hier blyven solden, die de zuster[43a]-en toe Arnhem angenamen hadden ^{d)}. Ende hieromme moste men sie int ierste en anderwegen ⁷⁾ verbergen, want si seten ene wile tijts op den roggensalre ende sponnen. Ende daerna ^{e)} wert oere ⁸⁾ twie, als zuster Wendele Kistemakers ende zuster Gertrut Smedes ^{e)}, al heymelick toe Buyskenshuys ^{f)} gebracht. Ende zuster Arkenraet ende zuster Hille ^{g)} van Sonsbeke ^{g)} sanden sij toe Eymerick int zusterhuys ^{h)}. Ende zuster Bartrut van Veesen ende zuster Mechtelt Raemelmans bleven toe Arnhem myt dien zusteren. Mer zuster Mechtelt quam nochtan cort daerna toe Deventer; want oer vrende

1) onverzorgd en verwaarloosd. 2) later (?) bovengeschreven. 3) voor *groet* is *go* geschrapt. 4) hoon. 5) *nae* aan den kant bijgeschreven. 6) onder in margine bijgeschreven. 7) op andere plaatsen. 8) na *oere* is een gevlekt *we* geschrapt. 9) *hs. hille* met geschrapt afkortingsteeken.

a) Dat was Johannes van Maçon, zie De Hullu p. 148. Aldaar vindt men ook de pauselijke lastbrieven afgedrukt.

b) Verg. voor dit jaartal An. I, 77; Chron. Wind. 334; Chron. Mont. S. Agn. 60; Jac. de Voecht 91.

c) 15 Aug.; de brief, waarbij Johannes van Maçon het Interdict ophief, is gedateerd 15 Juli 1432, De Hullu p. 159.

d) De Schepenen hadden „macht . . . insettens ende uytsettens te ordiniren”; zie de Statuten van het huis. Men denke ook aan de bepaling in het recht van vele steden, welke voorschrijft, dat slechts poorters of poorterskinderen in de kloosters opgenomen mogen worden. Voor Deventer vindt men dit in het recht van 1450, zooals dat herzien werd in 1460; zie verder inl. § 15. e) Beide zusters alleen hier genoemd.

f) Zie over deze stichting van 1405: An. I, 16, 219, 229; Lindeborn 161—162; Oudh. v. Dev. I, 309—312; Dumbar, Dev. II, 22—26.

g) Deze twee en de beide volgende zusters zijn verder onbekend.

h) Dit huis werd in 1419 gesticht door Godfried Toern van Meurs, rector van het Heer-Floerenshuis, Johannes Brinckerinck en Hendrik van Heusden, rector van het zusterhuis te Zutfen; zie E. Wassenberg, Embrica. Clivis 1667, p. 159.

haddent an die schepenen verwaert ¹⁾, dat si mitten zusteren blijven mochte. Ende zuster Fye van Mekeren ^{a)}, die Gijsberts van Mekeren [43b] brueder dochter was, quam oeck mitten ²⁾ zusteren ende bleef mit hem, want dat hadde Gijsbert voerscreven alsoe an die stat verwaert. Dese soven zusteren voerscreven worden toe Arnhem ange-noemen. Oeck en wolden hem die schepnen niet gonnen, dat si wiercken mosten, voer dattet ene wijltijts geleden was ende hem die moet ³⁾ wat gesoncken was. Siet, aldus hadden die zusteren inden iersten alte veel wederspoedes, eerdat si alle dijnck weder te punten ⁴⁾ conden gecrigen.

Hiernae des dages voer sancte Andriesavent ^{b)}, soe quemen ⁵⁾ oec weder in her Goedert ten Toerne, pater van her Floerens huys ⁶⁾ ende her Iohan Hoef, onse vader, ende myenden, dat nu al dijnck guet geweest hadde, ende dat si nu mit vreden voertaen geleeft solden hebben ^{c)}. Mer des[43c]selven dages als die schepenen vernemen, dat si gecomen weren, sanden si der stat boeden tot her Floerens huys ende toe meister Gerijts huys. Ende die leyden onse vaders weder uuter stat, den enen uuter Brijnck poerten ende den anderen uuter Noerdenberger poerte ^{d)}, alsoft mysdadige menschen hadden geweest. Ende cort daernae, als in datselve jaer, starf onse lieve eerweerdige ⁷⁾ vader, her Iohan Hoef; soedat hi nye weder bijnnen De-venter en quam ^{e)}. Want ⁸⁾ hi waert toe Sutphen zieck ander barnender hette ⁹⁾, ende daer toech onse moder Lizebeth ende zuster Griete te Baerle ^{f)} tot hem, ende die bleven doe bi hem, totdat hi starf. Mer dat hi aldus weder uut Deventer gestoeten waert, was dit die meeste zake: Want [43d] doe hi ierstwerve uuter stat toech, happende dat die zusteren te bet hene duken solden, soe screven si tot hem enen brief ende begeerden te weten, of hem enyge zuster of storve, hoe si daarmede doen solden. Doe screef hi hem weder, dat

1) *verwaeren an enen*, van iemand gedaan weten te krijgen. 2) *hs. mit.* 3) *boosheid.* 4) *in orde.* 5) *hs. que* (eind regell). 6) *hs. floerns* met bijgeschreven *e.* 7) *hs. eeweerdige* met bovengeschr. *r.* 8) voor *want* is *mer* geschrapt. 9) een ziekte, gepaard gaande met hevige koortsen? Verg. *brantsuekte*, Andries IJserens 215 en ook Marialeg. I, 349, *barninghe*.

a) Alleen hier. b) 30 Nov.

c) Zij, die zich aan het Interdict gehouden hadden, mochten na de opheffing terugkeeren uit hun ballingschap. Enkelen, die verdacht schenen, werden om bijzondere redenen uitgezonderd, Chron. Mont. S. Agnet. 60. Ook te Deventer werden de toestanden eerst langzamerhand normaal: de paters komen eerst lang na de zusters terug.

d) Zie over deze poorten Dumber, Dev. I, 12.

e) Verg. An. I, 77, en Chron. Mont. S. Agn. 60. f) Zie nog 7b.

si sie niet ¹⁾ en solden graven op den karchof, mer si solden sie bi hem behoelden ende graven sie onder den moerbessenboom hent ter tijt toe, dattet God anders versage. Ende als si desen breek ontfangen hadden, soe genck moder Beerte ende lieten der moder van ²⁾ Brants-huys ^{a)} oeck lezen. Ende derwile dat si hierover doende weren, soe satter een zuster achter hem, daer si hem niet voer en hueden. Ende dit was een dergeenre, die vanden zusteren genck, ende was den menschen meer gehorsom dan Gode ^{b)}. Ende als dese aldus [44a] sat ende hoerde, wat inden breve stont, soe screef sijt al heymelick in oer taefle ende brachtet anden kercheren, die inden banne mysse dede. Ende die ³⁾ kercheer segedet den schepenen voert. Waeromme dat si temaele tornich worden, ende quemen hier ende verwetent den zusteren, dat sijt ⁴⁾ aldus heymelick hadden verwaert ⁵⁾. Ende dit was ene groete zake, waeromme dat sijs niet hengen ⁶⁾ en wolden, dat onse weerdige vader bi ons blijven solde.

(25) Van zuster Fenne ten Veene. († 1428)

Dese guede zuster Fenne ^{c)} woende hier al seer vroe inden huys, als bi her Iohan vanden Gronde, ons vaders, tijden, soedat si oeck een fondement ende begijn van meister Gerijts huys is. Si en was niet groet inden lichaem, mer seer groet ende hoege inden doechden, [44b] soedat si een sonderlinge exempelen der goddiensticheit was. In oere yoeget gaf si oer alsoe gehelick tot enen stervenden leven ende tot utgaen der dijnge, daer si oer quelke toe geneyget voelde, datment in oeren oelder mercken ⁷⁾ mochte, wat fondement dat si inden beginne oere geesteliker tymmeringe gelecht hadde. Op een tijt solde her Iohan Brijnckerinck, onse vader, mitten zusteren int bedehuys wat guedes vercallen. Ende dan hadde hi in gewoenten, dat hi den jongen zusteren ondertijden plach te vragen, wat si indien dage onsen lieven Heren guets gebeden hadden, of wat si guets opgeset

1) boven den regel geschreven. 2) na *van* is *d* geschrapt. 3) aan den kant bijgeschreven. 4) de *t* is bovengeschreven. 5) behandeld, aangelegd. 6) toelaten. 7) na *mercken* is *mo* (eind regel, gevlekt) geschrapt.

a) Zie over dit huis: An, I, 16, 171—173, Lindeborn 159—161, Oudh.v. Dev. I, 306—309, Dumbar, Dev. I, 598—602, II, 42—49. Volgens de opgave van Dumbar, Dev. I, 602 zal met de moeder van dit huis bedoeld zijn Gese Tijtes, † 1425. Blijkbaar beheerde zij beide huizen, het Brandes- en het Kerstekens-huis, die in 1470 vereenigd werden, want volgens 26c werd deze zuster in het Kerstekens-huis geplaatst als moeder.

b) Verg. Act. 5: 29.

c) Zuster van Griete en Gertrut ten Veene, 83a; zie nog Devote zusters 11, 31—32.

hadden, daer si hem om Gods willen in sterven wolden ^{a)}). Ende als hi dan aldus sat ende calde, soe vragede hi zuster Fennen ten Veene, wat si guets opgeset [44c] hadde ende wat oer onse lieve Here guets ingesproken ^{b)} hadde. Doe viel sij oetmodelick op oer knyën ^{c)} ende segede: „Ick voelde my geneyget, dat ic geerne inden hof hadde ge-gaen ende hadde my wat vertreden. Ende doe sprac my onse lieve Here in, dat ic my daerin sterven solde ende blijven om Gods willen bi onsen bedde.” ^{d)} Doe antwoerde hi oer guethertelike weder ende segede: „Ya Fenne, dat was guet, ende want gi nu Sijn inspreken gevolget hebt, soe sal Hi op een ander tijt noch meer guets inspreken.”

Het was van natueren een guedertieren, vrendelick mensche, soe-dat si recht doegentlick mitten zusteren ommegeenck. Ende sonderlinge was si den jongen zusteren, die ierst gecomen weren, vrendelick ende toesprekelick ende plach hem mynlike [44d] toe te wisen ¹⁾, ende stuerde si terechte ²⁾ in den dijngen, daer si quelke an deden. Seer medelidende ende bevoelick ³⁾ was si op diegene, die van binnen belast weren mit becoringe, of die beswaert weren mit ziecten of ander gebreck in den lichaem hadden. Ende dien was si sonderlinge mynlick ende dragende ⁴⁾, alsoe veel alst in oer was. Sij was vlijtich ende bereit tot allen oetmodigen, swaeren wercke, als die straten te keren ende ander verworpene wercke, die enen hoverdigen gronde ^{e)} contrary sijn. Ende aldusdanige dijnge plach si te

1) terecht te wijzen (inlichtingen te geven?) 2) hielp, bracht haar op den goeden weg; de *r* van *stuerde* is bovengeschreven. 3) synoniem van *medelidende*; verg. ook 85c.

4) tegemoetkomend, toegeeflijk, verg. 112b *dragende ende medelijdende*.

a) Van deze gewoonte wordt ook melding gemaakt Vita Ioannis Brinckerinck p. 342; soms hield Brinckerinck naar aanleiding van het besprokene een collatie, Vita p. 348. Ook Andries IJserens (p. 208) was gewoon de zusters te vragen, wat zij den afgelopen dag over-dacht en zich voorgenomen hadden. Zie nog 53d, waar verhaald wordt, dat een zuster der-gelijke vragen stelt aan degene, die aan haar leiding toevertrouwd is; blijkens 20c doen de zusters onderling evenzoo. b) Verg. de aant. bij 2a.

c) In knielende houding belijden de zusters, die iets misdreven hebben, schuld; soms ook werpen zij zich in een dergelijk geval neer. Verg. 61a, 133d, D114, Const. I, II, p. 293, 393 en de aant. bij 15b.

d) Verg. de aant. bij 70c over devotie bij het bed. — Daar de zusters communistisch leefden, waren alle gebruiksvoorwerpen, ook die ieder voor zich persoonlijk gebruikte, het algemeen eigendom; hetgeen zij in haar spreekwijze tot uitdrukking brachten. Verg. 44c, 56a „bi onsen bedde”; 72a „onse doeck”; 146c „onse beste hoyke”. Hetzelfde spraakgebruik bestaat nog heden ten dage in de kloosters.

e) T. d. d.; verg. „grunt... des geistes innegeste”, Eckehart, ed. Fr. Pfeiffer, p. 66; „want in horen gront hadde sie gelecht dat fondement der oetmodicheit” D 70; sijns grondes waernemen 74a; grontoetmodig 23b.

doen, doet nochtan een oelt mensce geworden was, ende stont onder oeren derden vader.

Op een tijt heyt oer onse vader her Iohan Hoef^{a)} doen, dat si solde gaen ende nemen ene jonge zuster, die oer geheyten was. Ende si twie solden tesa[e45a]men voer die taeffel gaen staen, ende daer solde zuster Fenne oer gebreke beliën. Ende dan solde die jonge zuster seggen: „Lieve zusteren, biddet voer dese zuster, dat si oer gebreke noch verwijnnen moet.” Ende doe genck si oetmodelic totter jonger zuster ende segede ¹⁾ oer, dat si om Gods willen van oer begeerde, dat si penetencie ²⁾ mit oer wolde doen. Ende opdat oer die zuster te myn schamen solde, wanttet een oelde zuster was, soe segede si oer al vrendelick: „Die oelde vaders inder woestynen plegen mit malcanderen penetencie ³⁾ te doen.” ^{b)} Ende alst oer dese heilige ziele ⁴⁾ aldus doegentlike aenbrachte ⁵⁾, soe en dorste oer die jonge zuster niet wederstaen ende was sympelick gehorsom, al hadde sijt seer noede gedaen, ende aldus eten ⁶⁾ si ene hele weke tesaemen op die eerde ^{c)}. Hier[45b]nae waert die jonge zuster daerin vermaent, dat si noch soe sympel weer ende bede voer enen anderen, als sij voer oerselven bidden solde ^{d)}. Wiste si niet hoe dat si doen solde, soe solde si oer veroetmodigen ende vragen daernae ^{e)}. Ende als ⁷⁾ dese jonge zuster aldus vermaent was, soe gaf si oer ⁸⁾ oetmodelike schuldich ende segede: si wolde oer geerne beteren, ende en dorste

1) *gede* aan den kant geschreven. 2) *hs. peneneticie* met geschrapt *ne*. 3) *hs. pentencie* met bovengeschr. *e*. 4) *na ziele* is *dit* geschrapt. 5) *enen iet aenbrengen*, bij iemand met iets aankomen. 6) voor *eten* is *t* geschrapt, daarna *st* bovengeschraven. 7) boven den regel geschreven. 8) boven den regel geschreven.

a) Johan Hoef (1419—1432); zie *inl.* § 8.

b) Hier heeft men dus een voorbeeld van bewuste navolging der Vitae Patrum. Het exempel, waarop de zuster hier doelt, zal wel zijn het in l. III, No. 152 verhaalde, waar sprake is van een bejaarden broeder, die boete doet tezamen met een jongeren, die gezondigd heeft. Op de levens der vaderen in de woestijn werd den kloosterlingen steeds als navolgingswaardig voorbeeld gewezen.

c) Het eten op den grond gezeten, dat 11d en 56c als teeken van vrootmoediging wordt vermeld, geldt hier en 122a als penitentie. Te Windesheim wordt het als een zeer zware straf opgelegd: Chron. Wind. 79, 121; ook in Const. I, II komt het als een zware straf voor: p. 294, 298, 300; 375, 394, 399, 402.

d) Wanneer de broeders te Windesheim Gerrit Delft van Naaldwijk om vergiffenis vroegen, placht hij te zeggen: „Mi frater karissime, surgatis propter Deum, ego enim plus multo quam vos indigeo, ut pro me oretis. Exoro.” (Chron. Wind. 80)

e) Een neiging tot humor, overigens zelden bij de devoten, valt hier niet te miskennen. Hier en 69a, 122a, 146a betoonen de rectoren zich voorloopers van Philippus Neri, den humoristischen heilige. Verg. An. I, 56, 213—214; I, 17, ook Vita Ioannis Brinckerinck p. 344; D 47, waar dergelijke verhalen voorkomen.

niet seggen dat si alsoe seggen moste ¹⁾ a). Siet, aldus was oer wanderinge, goddiensstich, oetmodich, mynlick ende guedertieren; Gode behagelick, oerselven vorderlick ende oeren medezusteren stichtelick; niet zuekende dat hoer was, mer dat Ihesu Cristo toebehoerde ^{b)}).

Hiernae waert si uutgesant toe Sonsbeke ^{c)} om daer ene nye vergaderinge te helpen begijnnen. Ende daer bleef si ²⁾ hent tot oeren dode, seer gemynnet ende lieftael ³⁾ al oeren [45c] zusteren; ende en starcte si niet myn mit oeren gueden ende levenden exempel dan mit oere stichtiger vermaenige. Ende als si daer in alre vuericheit ende goddienssticheit ene wijl tijts gewandert hadde, soe starf si ten lesten in groeten vrede mit eenre gueder consciëncien. Ende doe si ommetrijnt van negen dagen doot geweest hadde, soe gevielt dat die pater van dienselven huys allene sat in sijnre camer. Ende als hij dan aldus sat ende las of studierde ⁴⁾, soe gevoelde hi, datter wat bi hem was ^{d)}, mer hi en sach niet. Ende als hi dit vernam, soe waert hi inden iersten al wat verveert. Ten lesten wert hi denckende, oft moder Fenne yet ⁵⁾ wesen mochte, ende vermannede hem, ende vragede oer, of sijt weer. Si antwoerde: „yae.” Doe vragede hi oer, hoe dattet [45d] mit oer waer. Si antwoerde zuetelike ⁶⁾ weder ende segede: „Dat moegedi sien.” Ende mit dien dat si segede: „Dat moegedi sien”, soe waert sijne camer bijnnen alsoe claer, alsof daer vele sonnen geschenen hadden ^{e)}. Ende myddes indier claerheit sach hi ene ⁷⁾ suverlike, witte duve, ende die voer doe mit dien lichte

1) wat zij eveneens zeggen moest (nam. de vraag, hoe zij voor zichzelf moest bidden).
2) aan den kant geschreven. 3) bemind, gezien. 4) hs. *studierde* met geschrapte *e*.
5) soms. 6) *dulci voce* (Devote zusters 32). 7) hs. *enen* met geschrapte *n*.

a) Verg. voor de schuldformule de aant. bij 15b.

b) Verg. Phil. 2: 21.

c) Sonsbeke behoorde tot de Westfaalsche zusterhuizen, waarvan hertog Johan I in 1463 bepaalde, dat het aantal inwonsters een vastgesteld getal niet mocht overschrijden. R. Scholten, *Die Stadt Cleve*. Cleve 1879, p. 473. In rekeningen uit de jaren 1521 en '69 komt het huis nog voor l. c., p. 323. Zie ook de aant. bij 50c.

d) Over dit zich onbestemd bewust worden, dat iemand of iets aanwezig is, handelt W. James in zijn „Varieties of religious experience”, c. 3. Hij noemt het „sense of presence,” en geeft er eenige voorbeelden van.

e) Meermalen verschijnen de zielen van afgestorvenen in zulk een lichtglans; zie b.v. An. I, 20; Thomas a Kempis, *Vita Florentii Radewijns*, c. 29, § 2, Opera p. 814; *Vita Ioannis Brinckerinck* p. 352; D 36; *Biënboec* 278; *Mariale* I, 64 en elders *Der Nonne von Engelthal Büchlein von der Genaden Überlast* p. 23. — Voor die lichtglans denke men aan de lichtgawaarwordingen, welke een veel voorkomend begeleidingsverschijnsel zijn bij extatische toestanden. Zoo zegt Suso in zijn *Leben*, ed. K. Bihlmeyer, c. 2 van zijn ervaringen in de extase: „Er tet nuwen (= slechts) ein steren (= staren) in den glanzenrichen widerglast = wederglans).”

uuter camer, ende voer doe voert op totten hemel; ende voertmeer en sach hij ¹⁾ die duve niet meer ^{a)}).

(26) Van zuster Alijt Plagen. († 1428)

Dese guede zuster Alijt ^{b)} hadde sonderlinge gracie inder Heiliger Schrift, ende daer gaf si seer oeren vlijt toe te lezen ende te studieren, opdat si inden somer, alst oer wal genck, vergaderen mochte, daer si inden wijnter der tribulaciën ende wederspoedicheit op teeren mochte ^{c)}. Si hadde in be[46a] veel, dat si dat wullen ²⁾ verwaerde. Ende dit oetmodige ende onreynlike werck dede si ³⁾ goddiens telick, ende was trouwe in oere officiën. Hiernaes als oer dese onlede verdragen ⁴⁾ waert, soe pijnde si oer tot onsen lieven Heren te geven, ende mit groter vuericheit kierde si oer totter Heiliger Schrift, opdat, als sij van bijnnen angevochten worde, wapene ^{d)} hadde, mit welken dat si oer weren mochte. Dese zuster was van natueren daer toe geneyget bij oerselven hene te gaen ende oer dijncken bi oerselven te doen, soedat si niet gekiert en was totter gemyenten mit vrendeliker toesprekelicheit. Het was van natueren een verstandel mensche ende hadde veel sijne ⁵⁾, mer si volgede oeren verstande ende guetduncken alte veel, soedat si daer dicke omme [46b] veroetmodicht ende vernedert waert, ende was oeren oversten ende den zusteren daer dicwil ⁶⁾ moyelick in. Mer want sijt inder natueren hadde, soe en conde si oer nyet alsoe gehelick daer van beteren, als si lichte geerne gedaen hadde. Ende hieromme hadde sij oer dicke te lijden. Mer onse lieve Here mochte lichte dit gebreck op oer verhangen te comen om oer veroetmodiginge of om een quader

1) y met haaltjes. 2) wol. 3) boven den regel geschreven. 4) kwijtgescholden. 5) verstand. 6) voor de l is een k geschapt.

a) Voor de M. E. voorstelling van de ziel, welke als duif ten hemel gaat, verg. men Biënboec 268, De Vooyes 256.

b) Zie over haar nog Devote zusters 38—39.

c) Dezelfde beeldspraak aan het leven van de bijen ontleend komt nog 46d voor; verg. D 63; 257; maar vooral uit de collaties van Brinckerinck (Kerkhist. Arch. 4, p. 112): „Wy sellen doen als die byen, die vergaderen alsoe veel honichs in den somer, dat si des wijnters ghenoech hebben”. Zeer uitgewerkt wordt deze vergelijking in een der collaties van Johannes Brugman (A K G, 4, p. 131); verg. ook Biënboec 53.

d) Verg. 67b, „panser der gerechticheit”. In D 50—51 is sprake van rolletjes, met goede punten uit de H. Schrift beschreven, welke dienst doen als schilden. Peter van Amsterdam placht zich te wapenen met goede punten uit de H. Schrift (A A U, 28, p. 254). De geschriften van Mechtild von Magdeburg en Heinrich Suso zijn rijk aan beeldspraak, aan het ridderwezen ontleend; evenzeer vindt men dit bij Hadewych.

daarmede te schutten ¹⁾. Want die guede God, gelikerwijs als Hi guet ende die alrebeste is, soe kan Hi alle dijnc int guede ende in dat alrebeste kieren tot orber ende nutticheit Sijnre uutvercorenre.

Als dese guede zuster gestorven was ²⁾, een wijlken nae oere doot, soe apenbaerde si oer enen brueder van Wijndsom, ende heyt brueder Henrick Mande ³⁾. De[46c]sen segede si, dat si in seer groter pijnen weer, ende want si oer in oeren leven soe sonderlinge ⁴⁾ gehad hadde ende alsoe gekiert hadde vander gemynten, daer si oeren oversten ende ⁵⁾ den zusteren dicke moyelick in geweest hadde, soe haddet onse lieve Here op oer verhenget, dat oer ⁶⁾ dat gemyene gebet der heiliger karcken ende oec dat oer die zusteren nae deden, niet alsoe te staeden, noch te hulpen en quam in vercortinge oere pijnen, als anderen zielen ⁷⁾. Want si overmids oeren eygenen sinne ende voernemen oer niet gekiert en hadde totter gemynten, ende hadde oerselven bet geloeft dan enen anderen. Dit gebreck ende dese apenbaeringe hebbe wi daeromme geschreven, opdat wi hieruut weten ende mercken moegen, hoe seer schadelick dat dese [46d] sonderlincheit is dengenen, die in ⁸⁾ cloesteren of in vergaederinge een gemyene leven heeft aengenomen te leyden; ende mede daeromme, opdat wi weten moegen, waervoer dat wi ons hueden sullen. Ende lichte onse lieve Here heeftet daerom verhenget, dat si dese dijnge seggen solde, opdat naemaels een ander te voerhoediger ⁹⁾ wesen solde, ende pijnen hem te meer sorchvoldeliker ¹⁰⁾ tegen dit ghebreck te setten. Want als sancte Pauwel secht: „Al dat gescreven is, dat is geschreven tot onser verbeteringe.” ¹¹⁾ Hieromme, sijn wi guede bijen ende onsen geesteliken orber zoeken, soe sulle wi hier pijnen honych uut te trecken ende gien ¹²⁾ venijn. Ende dan en salt ons niet luttel vorderlick wesen in onsen geesteliken voertgange ¹³⁾.

1) tegengaan, afweren. 2) afgezonderd. 3) boven den regel geschreven. 4) na *oer* is *gien* geschrapt. 5) boven den regel geschreven. 6) voorzigtiger. 7) een dubbele comparatief, in het Mnl. niet ongewoon. 8) voor *gien* is *gued* geschrapt.

a) In 1428, zie het register van het hs. en Dumbar, Dev. I, 555.

b) Hendrik Mande, 1360—1431; zie, behalve 52a, nog over hem Martaleg. II, 41—44 en zijn leven beschreven door G. Visser (Den Haag 1899). Over Mande's visioenen vergelijk men vooral Johannes Busch, *Liber de viris illustribus*, c. 44—45 (= Chron. Wind. 125—135). De oorspronkelijke tekst van c. 44, Apokalipsis, is bewaard gebleven; zie: De Dietse tekst van Hendrik Mande's Apokalipsis, ed. C. G. N. de Vooys, A K G, N S 2, p. 78v.

c) Nam. in het vagevuur. Het gebed der levenden kan de pijnen der lijdende zielen in het vagevuur verzachten, verkorten, zelfs de straf geheel opheffen; verg. Scheeben, Kath. Dogmatik IV, 894—898.

d) Rom. 4: 23—25; verg. Jes. 53: 4—5. e) Verg. de aant. bij fol. Cc.

Want als dieselve apostel secht: „Den gueden ende [47a] die Gode mijnnen, dien wercken alle dijnck mede int guede.” a) Hieromme soe laet onse oge eenvoldich wesen, opdat al onse lichaem luchtich si b). Ende dan en sal nyement alsoe gebrecklick of ongoddienstich wesen, wi en sullen daer wal veel gueder punten van mercken, daer wi grotelick onse baete in moegen doen. Want alle dijnck wercken ons enter int guede of int quade, naedien dat wijt van bijnnen trecken ¹⁾. Wee dan dengenen, die ²⁾ van eens anders ghebreke sijne wapene maket, mit welken dat hi ³⁾ hem weren mach, als hi geschulden of veroetmodicht wort. Soe wie aldusdanich is ende hem mit aldusdanigen dijngen pleget te behelpen ⁴⁾, die sal weten, dat hi noch vanden dijstel vigen, noch vanden doernen druve vergaderen en sal ⁵⁾ c); dat is: hi en sal vander bittere wortelen ^{d)} sijns herten [47b] niet voertbrengen wijn der devociën, noch zueticheit godliker graciën.

(27) Van zuster Mette ten Barchuys. († 1429)

Dese guede zuster Mette woende hier all seer vroe inden huyse, soedat si oeck mede een begijn ende een fondement van meester Gerijts huys is geweest; want si woende hier al bi her Iohan vanden Gronde ons vaders tijden, ende hadde hier oeck in voertijden ene wijltijts moder geweest ^{e)}. Sij was seer trouwe ende vlitich in der vermaninge, als si wat sach doen, dat tegen onse guede gewoente was, ende pijnDET oeck selven trouwelick mitten wercken te vervullen, dat si geerne van enen anderen gedaen hadde, ende daer si enen anderen in vermaende ^{f)}. Seer willich ende bereit was si tot allen oetmodigen ende swaeren werke, wes ^{g)} datmen van oer begeerde; ende plach oec, [47c] doet een aeloelt ^{h)} mensece geworden was, onder tijden wal helpen te brouwen. Ende en dachte niet ⁱ⁾, dat si voer lange gearbeit hadde in waeken, in vasten ende in swaeren werke, ende dat mit sobere noetdruften alle dies, dat die natuere behoefde.

1) al naar de wijze, waarop wij het willen opvatten, uitleggen; verg. de aant. bij *ene dinc tot bitterheit tien* 8d. 2) veranderd uit *dy*. 3) bovengeschreven. 4) *hem helpen met*, zich bedienen van, omgaan met; de beteekenis van deze uitdrukking nadert dikwijls tot die van zich verdedigen, zich verontschuldigen; verg. 130c en 98c, *hem ontschuldigen of behelpen*. 5) in margine beneden geschreven. 6) zij deed haar best in haar eigen levenswandel die deugden te toonen, waartoe zij een ander opwekte. 7) verg. de aant. bij 33d. 8) voor *ael* is *al* geschrapt. 9) en hield er geen rekening mee, en telde in het geheel niet.

a) Rom. 8:28. b) Mt. 6:22, Lc. 11:34. c) Mt. 7:16, Lc. 6:44.

d) Misschien is hierbij te denken aan een bijbelplaats als Deut. 29:18 „radix germinans fel et amaritudinem”, of Hebr. 12:15 „radix amaritudinis sursum germinans.”

e) Verg. inl. § 8.

Sij was trouwe in oere bevelinge ¹⁾ ende plach die dijnge die si onder handen hadde, seer trouwelick ende wal te verwaeren, want van natueren wasset een besorcht ende toesiende mensche. Ende alsoe trouwe ende neerenstich was si voer den ghemyenen orber, alsoft oerselven aengegaen hadde; denckende, alsoe veel als si der gemyenten diende, alsoe veel diende si den leden Cristi ende onsen lieven Heren selven, als Hi inden ewangeli spreket: „Soe wat gi enen van Mynen mynnesten doet, dat hebdi My gedaen” ^{a)}. [47d] Ende hieromme, als si wat tonrechte ²⁾ sach liggen dat der gemyenten toebehoerde, dat plach si sorchvoldelick te vlyen ³⁾ ende op sijn stede te brengen, daert een ander vijnden mochte, als hijs behoefde. Ende als si van enen anderen mercte, dat hi in desen dijngen versumende was, ende liet die dijnge die hi gebesiget hadde, hier ende daer liggen, als hi des genoeg hadde ⁴⁾, dat en conde si niet wal licmoedelike ⁵⁾ dragen, si en vermaendet.

Seer neder ende oetmodich was si in oerselven, soedat oer altoes duchte, dattet niet en was, wat dat si dede. Ende daerentegen hadde si een groet voelen van enen anderen ende plach eens anders doechden seer hoege te verheffen. Ende hierom, als die jonge zusterkens, die corts ⁶⁾ gekomen weren, tot oer quamen, dan plach si hem veel guets te leeren, hoe [48a] dat si hem hebben solden. Ende dan plach si mede te seggen van oetmodicheiden: „En syet my niet an, want ick gaa u een quaet ⁷⁾ exempel voer, dat u niet guet en solde wesen dat gij naevolgeden. Mer mercket op die vuerichste zusteren, uut welkes exempel gi alsulken fondement moeget leggen, dat ⁸⁾ gij daerna te bet moeget vaeren” ^{b)}. Ende dan plach si hem die goddienstichste zusteren te noemen, van welken si myende, dat si die meeste stichticheit mercken mochten. Want si hadde die gracie van onsen lieven Heren, dat si bevellich ende biweselick was van woerden. Ende daerom plegen die jonge zusteren dicwile tot oer te comen om wat guets van oer te hoeren. Ende hieromme wert si oeck onder tijden uitgesant, daer wat sonderlinges was [48b] te vercallen. Mer alsoe oetmodich ende cleynvoelende was si van oerselven, dat sij

1) in de haar gegeven opdrachten. 2) niet op de bestemde, vaste plaats. 3) opruimen.
4) als hij er mee klaar was. 5) geduldig (zonder er iets van te zeggen); verg. *aequanimus*.
6) kort geleden. 7) als een slecht voorbeeld; voor *quaet* is *qua* geschrapt. 8) voor *dat* staat *to* gevlekt.

a) Mt. 25:40.

b) Een broeder in het Heer-Floerenshuis stelde eveneens aan een pas aangekomene anderen ten voorbeeld, die jonger waren dan hijzelf, Biogr. A A U, 29, p. 2.

dat meer oere onvolcomenheit toescreef, als dat hem die ander zusteren veel bet conden beden ende inwendelike verenygen ^{a)} mit onsen lieven Heren, ende daeromme oeck ongelijck groter ende hoger verheven solden worden inden ewighen leven ^{b)}.

(28) Van suster Fye van Reeden. († 1429)

Dese guede zuster Fye ^{c)}, doe si noch werlick was, eerdat si oer bekierde, plach si te wonen mit eens ¹⁾ ridders vrouwe in den lande van Cleve. Ende daer was si alsoe groet geachtet ende liefael op den huys, dat alle dijnc meer scheen nae oeren wille ende guetduncken geregierd te worden dan nae des rydders vrouwe. Ende alsoe werlick ende uutwendich ²⁾ plach si te gaen, dat si enen tabbert ³⁾ droech, die onder [48c] sneden ^{d)} was van witten ende groenen wande ⁴⁾, ende was alsoe van langen, smaelen stucken toe gaeder geset. Ende hier was si bovenop gegordet ⁵⁾ mit enen sulveren gordel, dat omme ende omme vol bellen henck, alsoft rosbellen geweest hadden ^{e)}. Ende daer plach si dan van ydelheiden een dolmes aen te dragen, alsoft een man geweest hadde, ende was aldus altemale een nette des duvels, die ziele mede te vangen ^{f)}. Mer daerna, doe si oer bekierde, soe bekierde sij oer alsoe gehelick vander werlt ende van allen pumpen ^{g)}

1) voor eens is ee gevlekt. 2) wereldsch, wereldsch gekleed. 3) lang, afhangend overkleed. 4) bestaande uit banen van witte en groene stof; zie den nazin. 5) veranderd uit *gegoedet*.

a) Zie de aant. bij 2c.

b) De reden, dat zij uitgezonden werd, was volgens haar deze, dat zij toch in vergelijking met de andere zusters voor devote, inwendige oefeningen minder geschikt was. Zie ook de aant. bij 119c.

c) Zie nog Biogr. A A U, 28, p. 31—32; Vita Ioannis Brinckerinck p. 334—335; D 179, 296, 297. Zij stierf in 1429, Dunbar, Dev. I, 555.

d) Verg. de afb. van een vrouwengewaad uit verschillende banen bestaande, van stof van verschillende kleur, onder No. 302 bij J. H. von Hefner Alteneck, Trachten, Kunstwerke und Geräthschaften usw. V. Frankfurt a. M. 1884.

e) Verg. voor den bellengordel, door aanzienlijken gedragen, D 128, 176. Een afb. van deze kleederdracht vindt men onder No. 348 bij Von Hefner Alteneck, l. c. Het dolkmes, waarvan boven sprake is, diende eveneens tot versiering. In de levens der zusters te Colmar wordt melding gemaakt van een zuster, die geen waarde hecht aan kostbaarheid of opzigtigheid (*curiositas*) in mesjes en gordels: Bibl. ascetica, ed. B. Pezius, VIII, 67. Men denke ook aan de mesjes, welke Heinrich von Nördlingen herhaaldelijk in zijn brieven vermeldt als geschenken voor Margaretha Ebner, ed. Ph. Strauch, p. 218, 222, 253, 258, 276.

f) Deze beeldspraak werd veel gebruikt; zie b.v. De Spiegel der sonden, ed. J. Verdam, vs. 2039, 2584, 2670; Ruusbroec II, 176; Mariale. I, 80, II, 25. Berthold von Regensburg, ed. F. Pfeiffer, I, 408, werkt het beeld uit in een preek: „Von den vier stricken”. Verg. ook Ps. 123 (124): 7.

g) Pompe, dat eerst de beteekenis had van schitterend gevolg (*pompa*, *πομπή*), werd allengs opgevat in den zin van alles wat schittert en luxueus is: *opera diaboli*, *voluptates*

des duvels, dat si vollencomelick scheen ons Heren woert ¹⁾ te volgen, daer Hi spreket doer Ysayam, den prophete: „O, Ysrahel, isset dattu di bekierste, soe bekier di tot My” ^{a)}. Siet, aldus hadde oer zuster Fye volcomelike bekiert; [48d] want naedat si oer vander werlt gekiert hadde, en ontsach si ²⁾ oer gienre nederheit noch oetmodicheit, soedat si myt sancte Matheus walspreken mochte: „Ick en drage nu niet Levy, ic en drage nu niet den puplicaen ³⁾, ^{b)}, mer ic dede Levy uut, doe ic Cristum aendede.” Want alsoe deger dede si den oelden menschen uut mit synen wercken ^{c)}, dat niets niet en scheen in oer te blyven, dat der werlt ghelick was.

Dese guede zuster Fye bekierde onse weerdige vader her Iohan Brinckerinck selven; want als si wat guedes willen hadde, dat si oer vander werlt ende ydelheit kieren wolde, soe gevyelt op een ⁴⁾ tijt, dat si toe Deventer quam ⁵⁾ ende sprac onsen vader toe; want sijn naeme was overal vermaert, ende hieromme soe maecte si oer toevlocht tot hem. Ende [49a] als hi sie dan sach ende mit oer gesproeken hadde, soe bevyel si hem recht wal; want ommedat hi een wijs man was ende verstandel, soe mercte hi vluchtes, dattet toecomende ene vuerige calumpne der doechden wesen solde. Ende want si dan wat guedes willen hadde, soe maecten si oer onderlinge callinge van dien dijngen, die der zielen aengaen. Ende opdat hi sie te bed trecken ende nae sijnen willen bugen mochte, soe legede hi oer voer, dat si oer daerin overgeven ⁶⁾ solde, dat si hier een yaer tot meester Gerijts huys solde blyven. Ende als dat jaer ⁷⁾ omgecomen waer, weert dattet oer dan roude, soe wolde hi oer hondert gulden geven ⁸⁾ ende laten sie vrijlic wederomme trecken ^{d)}. Ende als dan dese geestelike

saeculi. Zie „Satan et ses pompes” in S. Reinach, Cultes, mythes et religion. I. Paris 1905, p. 346—362. Ook hier heeft het woord de beteekenis van „uiterlijke praal, opschik”, verg. D 60: „pompe der werlt”. Nog heden spreken wij van „pompeus”, terwijl de Kath. Kerk nog steeds bij het doopritueel de woorden gebruikt „pomperijen des duivels”, Stellwagen 2.

1) voor *woert* is *he* (begin regel) geschrapt. 2) voor *si* is *so* geschrapt. 3) tollenaar (puplicanus). 4) boven den regel geschreven. 5) na *quam* is *ende* geschrapt. 6) *hem overgeven in*, zich laten vinden voor, bereid zijn tot. 7) boven den regel geschreven. 8) boven den regel geschreven.

a) Jer. 4 : 1.

b) Verg. Mc. 2 : 14, Lc. 5 : 27. Bij Mt. 9 : 9 heet de tollenaar Matthaeus.

c) Col. 3 : 9.

d) Zoowel in Biogr. 28, p. 31—32 als in de Vita p. 334—335 en Devote zusters 47 vindt men een uiting van Brinckerinck, dat hij zoo noodig zusters wil koopen. Hetzelfde verhaal als hierboven wordt ook vermeld in Biogr. en Vita l. c. Volgens D 298 zou Brinckerinck een dergelijk contract met Stijne Roovers hebben aangegaan. De overeenstemming van het in D verhaalde met de andere plaatsen doet denken, dat men hier een overdracht heeft van hetzelfde verhaal op verschillende personen; verg. inl. § 21.

ende godlike vermedinghe ¹⁾ aldus geschiet was, soe gaf oer zuster Fye daer[49b]in over, dat si doen wolde, alsoe als onsen weerdegen vader guet duchte. Ende hieromme soe schichte si oer dijnge, als si alreierste conde ²⁾, ende quam doe weder. Ende doe voertaen kierde si oer alsoe gehelick tot onsen lieven Heren ende tot allen doechden, datmen ³⁾ uut aloeren zeden ende wanderinge Gode bekenennen mochte. Si was sonderlinge oetmodich ende verworpen in oeren clederen, soedat si daer niet en scheen op ⁴⁾ te achten, hoe dat si genck. Mer allene was si blijde, dat si een stede der penetenciën ende der oetmodicheit gevonden hadde, want doe dat jaer ommegecomen was, als si mit onsen vader her Iohan Brijnckerinck overdragen ⁵⁾ was, soe sprac hi oer op een tijt an, ende vragede oer guethertelick, of hi oer oeck die hondert gulden betaelen solde ⁶⁾. Ende wanttet oer al vergeten was, soe segede si: „Here, [49c] wat myendi?” Hi antwoerde: „Isset u vergeten vander overdracht, die wi te gaeder gemaket hadden, als dat ic u hondert gulden solde geven, weert dattet u beroude, dat gi hier gecomen sijt?” Doe antwoerde si weder uut enen vollen geeste ende segede: „Here, ick en begeer gien gelt van u, mer hadde ic hondert gulden, die wolde ic u geerne geven, opdat gi my beholden wolden ende lijden mit my.” Ende als onse vader dese antwoerde van oer hoerde, ende ondervant, dat si oer mieninge aldus in Gode gesat hadde, soe genck hi blijdelike van oer.

Si was ene wijl tijts inder koekene, ende dat oetmodighe werck dede si ynnichlick ende goddienstelick. Ende want si in voertijden, doe si noch onder dat yuck des duvels was, oer lichaem verciert ende toegemaket hadde, [49d] opdat si der werlt behaegen mochte, alsoe maecte si nu van oeren leden een offerhande, opdat si Gode behagen mochte. Want als si wat doen solde, doe si inder koeken was, daer si oer hande om behoefde te wasschen, soe dede sijt; mer anders plach si soe oetmodelike te gaen, dat si oersselves niets niet en scheen te achten. Ende alst oer dan gesecht waert, dat si oer doch wat haevenen ⁷⁾ solde, soe antwoerde si weder ende segede: „Hadde ic my wat myn gehaevent, doe ic den duvel begeerde te behagen, dat wolde ic nu wal. Ende hieromme en is daer gien verlanck aen, hoe dat ic gaa.” Op een tijt solde si weder toe huys trecken om een sonderlinge zaeke, die si daer te doene hadde. Ende doe nam si van oetmo-

1) contract, verbintenis; *vermeden*, *vermieden*, verhuren. 2) regelde zij zoo spoedig mogelijk haar zaken. 3) na *men* is *voe* geschrapt. 4) boven den regel geschreven. 5) overeengekomen. 6) aan den kant bijgeschreven. 7) opknappen.

dicheit een aelinge ¹⁾ grawe hoyke omme, ende toech daer [50a] alsoe mede hene onder diegene, daer si in voertijden in groter overvloedicheit ende weelden mede gheleeft hadden. Ende als die luyde dat segen, dat zuster Fye daer mit alsoe rechten oetmodigen hoyke quam, verwonderden si hem temaele seer. Want si in voertijden soe rechte uutwendich plach te gaen, dat oer nyement gelijck en mochte wesen, ende dese hoyke nu alsoe lelick ende grijs was, soe was si hem allen een wonder. Doe was daer ene maget, die mit oeren oelders woende, ende die diende alsoe onsen lieven Heren, ende heyte Lutgert van Buderick ^{a)}. Als dese sach, dat oer die werlike jonfer, die soe rechte uutwendelike plach te gaen ende die soe grote dage nae der werlt gehad mochte hebben ²⁾, ende dit altesamen omme Gods willen overgegeven hadde [50b], ende nu mit alsoe oetmodigen ende verworpenen habijte genck, soe waert si hiervan alsoe in oeren herten geslagen ^{b)}, dat sijt doe rechtevoert opsette ende voernam, dat si toe Deventer wolde trecken ende besien, of si toe meister Gerijts huys oec yet een stede mochte crigen, daer si onsen lieven Heren in dienen mochte. Ende als si die gecregen hadde ende ³⁾ hier gecomen was, hoe schemelick, hoe oetmodichlick ende godformelick si die besat hent totten eynde oers levens, dat mach men ⁴⁾ mercken uut dien, dat onse weerdige vader, her Roelof ⁵⁾ van Muden ^{c)}, in dit selve boeck van oer gescreven heeft ^{d)}.

Hiernae, als zuster Fye hier aldus in alre oetmodicheit ende nederheit ene wijl tijts gewandert hadde ende hadde oer bewesen een exempel alre doechden, soe waert si in gehorsom[50c]heit uutgesant ^{e)} toe Santen ^{e)} in den lande van Cleve om daer ene nye vergaderinge te helpen begijnnen. Ende daer bewees si oer seer stichte-

1) geheel en al. 2) die „in de wereld” zoo geëerd en gezien had kunnen zijn. 3) voor *ende is eh* (?) geschrapt. 4) boven den regel bijgeschreven. 5) na *roelof* is *mu* geschrapt. 6) na *uitgesant* is *ind* geschrapt.

a) Zie nog 130d, 133c.

b) Verg. enen inslach crigen 67d; mitter graciën Gods ontfoncket worden 80c; een vonnxen krijgen D 276; t. d. d.

c) Rudolf Dier van Muden, de vierde rector van het Meester-Geertshuis, stierf 1459. Zie over hem: Chron. Wind. 46; An. I, 19, 127—138, 176 met de Dedicatio; Biogr. A A U, 28, p. 225—238, 248, 259; Vita Ioannis Brinckerinck p. 346; Jac. de Voecht 66; en 69a, 75c, 77c, 89d, 114d, 118b, 130d, 133b. d) Zie 133c.

e) Het zusterhuis te Xanten behoorde tot die huizen, waarvoor hertog Johan I in 1463 het aantal inwoners tot een vaststaand getal beperkte. Zie R. Scholten, Die Stadt Cleve. Cleve 1879, p. 473; verg. de aant. bij 45b. — Volgens D 296 was Fye eerst nog eenigen tijd te Diepenveen.

lick ende goddienslick in oere wanderinge, soedat si beide die zusteren ende oeck die werlike luyde in groter weerdicheit hadden. Sij was sonderlinge vuerich ende begeerich daertoe, hoedat si guede menscen mochte trecken uutten kennebacken des duvels ende brengen sie tot eniger stede, daer si oer zielen onsen lieven Heren mochten offeren. Ende hieromme soe plach onse weerdige vader, her Iohan Brinckerinc, van oer te seggen, dat si den lande van Cleve als ene apostelinne ^{a)} van Gode gegeven weer, omdat si daer alsoe veel menscen bekierde ende halp hem, dat si quamen totten dienste Gods. Want omdat si [50d] in voertijden die menschen hadde getoegen tot ydelheiden ende tot sunden, soe was si hem nu behulpelick in al dat si conde, dat si ergent mochten comen, daer si die sunden mochten schuwen.

In deser selver tijt doe dese guede moder Fye overal neerenstich was tot gewijnne der zielen, doe waert onse staet ende maenier van leven seer aengevochten als van quaden secten, die onder ons luyden wesen solden ^{b)}. Ende om dese selve zaeke waert moder Fye toe Collen int geestelike recht voer enen kettermeister ^{c)} gedaaget om aldusdanige zaeken ^{d)}. Doe wert si wonderlike seer bedruct, want

a) Zoo heet Wermbold van Utrecht, † 1431, apostel van Holland; en Hendrik Loder, † 1439, die in Westfalen werkzaam was, apostel des lands. Zie An. I, 30 en Chron. Wind. 170, 316.

b) Zie over de vervolgingen, welke de Broeders en Zusters des Gemeenen Levens te vervullen hadden: Chron. Wind. 256—259; An. I, 29—30 en de akten, welke afgedrukt zijn in Corpus etc., ed. P. Fredericq, II, 153—181, 190—193. Een hoogtepunt werd bereikt, toen Mattheus Grabow, lector van het Dominicaner klooster te Groningen, een „grande volumen” schreef tegen degenen, die zonder tot een orde of congregatie te behooren communistisch leven. Zie An. I, 63—64; Chron. Wind. 172—174; Jac. de Voecht 105—107, en de akten in Corpus II, 216—229, 397—411. Grabow verkondigde in zijn geschrift de meening, dat de concilia evangelica niet door leeken in de wereld gevolgd mogen worden. Hij verkeerde in de dwaling, dat de geordenden reeds krachtens hun stand de volmaaktheid bezitten, in stede, dat hun de meest gunstige voorwaarden geboden worden de volmaaktheid te verwerven. Reeds S. Thomas Aquinas had geleeraard, dat ook buiten de orden velen geleefd hebben, die de volmaaktheid meer nabij waren dan menige kloosterling. (De perfectione vitae spiritualis, c. 15 in fine) Grabow's stellingen werden verworpen op het concilie van Constants in 1418 door toedoen van Pierre d'Ailly en Jean Gerson. De stellingen en de bestrijding vindt men bij Mansi, XXVIII, 386—394. Grabow's proces werd besloten te Florence, 1419, met de veroordeeling van zijn tractaat als ketterisch, en het besluit dit te verbranden. De veroordeeling van Grabow hield tevens in een goedkeuring van de Broederschap, welke bevestigd werd onder toekenning van voorrechten door bisschop David van Bourgondië in 1457; opnieuw bevestigd in 1462 door paus Pius II. (Regulae et constitutiones clericorum in congregatione viventium, ed. A. Miraeus. Antv. 1638, p. 4—7.)

c) Een inquisiteur, een geestelijk rechter, die het geloof onderzoekt.

d) D 297 vindt men dezelfde geschiedenis, over het geheel korter verhaald, maar met

omdat si oer des rechtes ^{a)} niet en verstont, soe en wiste si niet, hoe dat sijt mit deser zaeken maeken solde. Doe genck si tot enen geesteliken vader, ende claegede dien oeren [5 1a] druck, ende begeerde oeck mede van hem, dat hi om Gods willen wal wolde doen ende trecken mit oer toe Collen voer dat recht, want si en wiste niet, hoe dat si oer in deser zaeken hebben solde. Ende als dese guede vader dit hoerde, soe hadde hi groet medeliden mit oer, mer want hi anxt hadde, dat hi hem in enigen dijngen vercallen mochte, daer si hem in mochten vangen of begripen ¹⁾, ende hi oeck alsoe in die selve last mochte comen — want men pleget te seggen: mit groeten heren is quaet kersen te eten ^{b)} — ende ²⁾ hierom soe weygerde hijs oer ende segede, dat hi den arbeit geerne doen wolde ende noch veel meer, mer hi en dorste hem der zaeken niet onderwijnden ³⁾. Als si dit hoerde, dat si vanden menschen gien hulpe noch onderstant en con[5 1b]de gecrigen, soe kierde si oer mit alre herten inwendelick tot onsen lieven Heren ende bat Hem, dat Hi mit oer wolde trecken ende wesen oer hulper, want si gienen menschen mit oer crigen en conde. Ende als si onsen lieven Heren aldus anriep, soe duchte oer, dat Hi oer inwendelike toesprack ^{c)}, ende segede: „Trecket vrijlic hene ende en ontsiet u ⁴⁾ nyet, want Ic sal mit u wesen ende helpen u.” Ende aldus soe toech si toe Collen voer den kettermeister, vastelike betrouwende in Gode, dat Hijs niet hengen en solde, dat Sijn cleyne kuddeken verstroyt ⁵⁾ solde worden. Ende onse lieve Here die gaf oer mont ende wijsheit ^{d)}, die al oer wederzaeken niet wederstaen noch wederspreken en mochten. Ende aldus soe toech si seer

eenige bijzonderheden, die hier niet vermeld worden. De beschuldigingen in D tegen de zuster ingebracht doen denken aan de aanklachten vroeger tegen de Begijnen te Keulen geuit; zie A. Jundt, *Histoire du panthéisme populaire*. Paris 1875, p. 42—57. Misschien heeft men hier met een nawerking te doen van de slechte herinneringen, welke men te Keulen van de Begijnen had. De vrees met de zoo dikwijls van ketterij beschuldigde Begijnen vereenzelvigd te worden spreekt duidelijk uit de Statuten van het Meester-Geertshuis (inl. § 3).

1) synoniem van *vangen* (door strikvragen). 2) verg. de aant. bij 35c. 3) *hem onderwinden* met gen., op zich nemen; hij weigert dus niet, omdat hij tegen den arbeid, aan de verdediging verbonden, opziet, maar uit vrees voor mogelijke onaangename gevolgen te zijnen opzichte. 4) vrees. 5) voor *verstroyt* is *versto* geschrapt.

a) Het kanonieke recht.

b) Dit spreekwoord komt voor bij Van Vloten 369 in den vorm: „Tes met heeren quaet kersen teeten.” In Die älteste Niederdeutsche Sprichwörterammlung von Antonius Tunicus luidt het onder No. 946: „Mit heren is quât kersen eten.”

c) Zie de aant. bij 2a.

d) Enen mont ende wijsheit geven, iemand welsprekend maken, naar Lc. 21 : 15.

vroelick ende blijde weder te huys, danckende ende lovende onsen lieven Heren, [51c] die niet en latet diegene, die in Hem betrouwen ^{a)}.

(29) Van zuster Gertrut Schueryncs. (†1429)

Dese guede zuster Gertrut ¹⁾ hadde dese gracie van Gode ontfangen, dat si niet veel woerde en hadde, soedat si oer werck mit stilheden dede. Seer nouwe plach si oer te hueden, dat si mitten jongen zusteren of anders, daert oer hynderlick wesen mochte, enyge heymelike of sonderlinge callinge en ²⁾ hadde. Het was een alten vuerigen ende goddienstigen herte, niet vele over oer twijntich jaeren, doe sij starf. Mer al was si jonck van jaeren, si was nochtan oelt ende rijpe van zeden. Want alsoe nouwe plach si oer te hueden voer alle gebreke, dat si, als ³⁾ men bijchten solde, ondertijden totten screyen toe bedrucket was, want si niet te bijchten en hadde ^{b)}. Si [51d] was seer willich ende bederve op oer werck ende bedienstich den oelden zusteren, want soe waer dat sij mercte, dat si oere te done hadden ende si hem helpen conde, soe was sij recht mynlick ende guederhande, soedat si van den zusteren daeromme gemynnet was. Ende als si dan aldus ene corte tijt mit groter vuericheit overgebracht ⁴⁾ hadde, soe viel si in teeringe, soedat si onlange daernae te bedde lach. Ende als sij vaste krencte ⁵⁾ ende niet veer vander doot en was, soe quam ene jonge zuster tot oer ende sprac oer toe. Ende onder ander woerden bad si oer, dat si oer een guet punte seggen wolde ^{c)}. Doe sprac si oer vrendelike toe ende leerden oer, dat si oer voer alle dijnge hueden solde, dat si oer niet en wennede vanden susteren. Mer soe waer die [52a] gemyene ⁶⁾ zusteren weren, daer solde si oer altoes pijnen bij te comen. Want anders solde oer herte altoes meer ende meer van hem getoegen worden, ende dat solde oer op die herde ⁷⁾ tot groter onmijnnen dienen, soedat si lichtelike een myshaegen ende een bitter herte tot hem hebben solde.

Op denselven dach dat dese guede zuster Gertrut starf, gevyelt dat zuster Gerbrich Vosses ^{d)}, die doe die uutwendege dinge ⁸⁾ plach

1) *hs. ggertrut.* 2) boven den regel geschreven. 3) na *als* is *nen* geschrapt. 4) doorgebracht. 5) al maar zwakker werd, achteruitging. 6) *ge* aan den kant bijgeschreven. 7) op den duur. 8) boven den regel bijgeschreven.

a) Ps. 9: 11. b) Verg. 61c en inl. § 11.

c) Het was de gewoonte der devoten aan een stervende te verzoeken eenige „goede punten” te zeggen, hun geestelijk testament: An. I, 61; D 55, 229, 238; Jac. de Voecht 66. Zie het testament van den Windesheimer prior Johannes Vos van Heusden bij Brugman I, 318—320. Ook elders vindt men deze gewoonte: Alemannia 21, p. 112.

d) Alleen hier.

te verwaeren, uut was gesant van des huyses wegen. Ende want oer wech bi dat cloester van Wijndsom hene viel, soe dachte si in oerselven, si wolde daer aengaen ende bidden den brueders, dat si voer ene zieke zuster wolden bidden, die te hant van hier schene te wanderen. Doe quam si bi enen brueder ende heyte brueder Henrick Mande^{a)}, ende was alten [52b] vuerigen, goddienstigen man. Desen bad si, dat hi onsen lieven Heren voer die zieke zuster wolde bidden, want si en vermoede niet, dat si sie levendich solde vijnden¹⁾, als si te huys queme. Doe antwoorde hi oer guethertelike²⁾ weder ende segede: „Biddet oer, dat si voer u bidde, want si is al inden ewigen leven. Ende dat suldi weten,” sprac hi, „dat si niet langer dan drie uren inden vegevuer geweest en heeft.” Ende zuster Gerbrich mercte den tijt, in welken hi segede, dat si gestorven was, ende ondervant dattet alsoe geschiet was, als hi oer gesecht hadde^{b)}.

Och, of wi nu wisten, mit wat doechden ende gueden wercken dat si dese gracie van Gode vercreghen heeft, dat si aldus haestelike overgesat is in dat rijcke der cierheit, ende heeft aldus den penninck ter elfter uren gecregen^{c)}, daer een [52c] ander omme dragen moet die borden³⁾ des dages ende der hetten^{d)}; opdat wij — want⁴⁾ wi oer doechden niet nae en volgen — ons doch daerin veroetmodigen mochten, want het is wal te gelooven, dattet oer mennich breken, mennich sterven ende mennich utgaen oersselves gecostet heeft, eer dat si hier toe gecomen is, want het was een recht bevellich ende bequaeme⁵⁾ persoen; ende doe si noch in der werlt was, en⁶⁾ hadde si gienen groten sin noch mynne onsen lieven Heren te dienen in enen begevenen⁷⁾ leven. Mer soe wat si hierin gedaen hadde, dat hadde si gedaen bi bedwanck oere oelders^{e)}, die si daer mit schoe-

1) veranderd door overschrijven uit *bidden*. 2) hs. *guetherteliker* met geschrapte *r*. 3) last. 4) hoewel, al? 5) bevallig, knap van niterlijk. 6) hs. *en* (begin regel). 7) der wereld afgestorven.

a) Zie de aant. bij 46 b.

b) Voorbeelden van helderziendheid der mystieken als teeken van hun bijzondere begenadiging geven de *Vitae Patrum* betreffende: Apollonius II, c. 7 (in *Hist. Monach. in Aeg.*, ed. Rufinus; Gr. tekst, ed. E. Preuschen, p. 37, 46); Johannes van Lycopolis II, c. 1 (in *Hist. Monach. in Aeg.*; Gr. tekst p. 4, 5); Sisois VIII, c. 12 No. 6. Ook S. Athanasius (*Opera*, ed. Maur. I pars 2) spreekt over deze gave in zijn levensbeschrijving van S. Antonius, c. 49, 82. Volgens de laatste plaats voorspelde S. Antonius twee jaren van te voren den komenden kerkelijken strijd; evenzoo voorzag Didymus, de blinde, den dood van Julianus Apostata (361—363), *Hist. Laus.*, ed. C. Butler, c. 4.

c) Mt. 20 : 9. d) Mt. 20 : 12.

e) Een ander voorbeeld van dwang door de ouders uitgeoefend geeft D 273.

nen woerden¹⁾ aen gesproken hadden. Mer naedien dat si mitten zusteren gecomen was, soe maecte si vander noet een doechde ende bewees oer alsoe van buten [52d] in al oeren zeden ende wanderinge, datmen in gienen dijngen gemercken en conde, dat oer dit leven contrary was. Hieromme dan — al sijn een deel oere doechden verborgen ende onbecant, soedat wij soe veel niet van oer scrijven en moegen — nochtan isset wal te gelooven, dat si dat rijcke Gods alene mit waernemen niet vercregen en heeft a).

(30) Van zuster Gertrut Brentyncks. († 1429)

Dese guede zuster Gertrut was seer vlitich ende bederve op oer werck; ende wanneer dattes die zusteren te doene hadden ende van oer begeerden, soe was si sonderlinge bereit ende mijnlick hem te dienen. Op een tijt gevyelt, doe die zusteren toe Arnhem woenden inden banne, dat een oelde zuster oeren heiligendach^{b)} solde in die koekene wesen. Ende [53a] als die tijt naecte, datmen die schottelen wasschen solde, soe quam zuster Gertrut ende wolde van reverenciën ende weerdicheit²⁾ voer die oelde zuster die schottelen wasschen. Ende die oelde zuster was schemel ende vermydelick³⁾ ende en woldes niet lijden⁴⁾, ende satte sie medallen of⁵⁾. Doe dat zuster Gertrut hoerde, sweech si al stille ende genck suverlike⁶⁾ van achter toe, ende nam sie in oeren arm, ende droech si alsoe uuter koeken, want si wolde ommer⁷⁾ die mynne vervullen, die ene moder alre doechden is.

Het gevyel in dier selver tijt, doe die zusteren verdreven weren, dat sommige van den oeldesten zusteren, die in oere yoeget alsoe verarbeit⁸⁾ weren, dat si nu voertmeer gienen swaeren arbeit en vermochten, daer si oer broot mede mochten wijnnen, waeren hierom wat cleynmoedich⁹⁾ ende verslagen [53b] in hemselven, want sij weren in vreemtheiden ende en mochten des oers niet gebrucken, dat hem God verliet hadde, soedat sijs ondertijden niet al en had-

1) verg. ons: iemand iets aanpraten. 2) eerbied. 3) *schemel ende vermydelick*, verg. 28c; hier uit zich die karaktertrek in het niet willen aannemen van diensten. 4) toestaan.

5) en sloeg haar aanbod ten eenenmale af. 6) kalmweg, zonder onnoodigen omslag; verg. 22a. 7) volstrekt, met alle geweld; de *r* is bovengeschreven. 8) afgewerkt. 9) *hs. cleynmoedich*; verg. eenige regels verder *cleynmoedich* met duidelijke assimilatie.

a) Verg. Mt. 11:12, Lc. 16:16 en Van Iterson 38: „Nyemant en wort ghecroent al slapende; noch sonder arbeyt en mach nyemant dat rike Gods besitten.” Verg. 22 c.

b) De dag gewijd aan den heilige, naar wien zij heette; haar „patroonheilige”, Stellwagen 3.

den, dat hem wal noetdruftich hadde geweest. Als dat suster Gertrut hoerde, dat moder Beerte ende sommich ander zusteren aldus bedrucket weren, soe dachte si, dat si noch jonck ende starck weer ende noch beneden oer dertich jaeren. Ende dachte hierom, dat si alsoeveeltemeerende vuerichliker arbeiden wolde, opdat sij mochte helpen wijnnen, dat den oelden zusteren noetdruftich weer te verteren. Ende hieromme soe genck sie ¹⁾ uut enen gueden, eenvoldigen, vuerigen herten tot moder Beerten, ende sprac oer vrendelike toe ende troeste ²⁾ sie. Ende onder ander woerden segede si: „Lieve moder Beerte, en weset doch aldus cleymodich ende bedrucket niet; ic hape onse lie[53c]ve Here en sal ons niet laeten, ende siet: wi sijn noch jonge, starcke ³⁾ megede ende moegen noch veel doen, ende wi willen oeck alsoe vuerichlike arbeiden, als wi coenen. Ende wi willen also bederflike wierken, dat wi noch van deser weke enen gueden osse willen ⁴⁾ winnen, dien die zusteren ⁵⁾ moegen eten”. Doe dit moder Beerte hoerde, wert si merclike hierin gestichtet, omdat sij hoerde, dat dat jonge herte soe rechte vuerichlike ende begeerlik sprac ende bewees hem soe willich ende guederhande uut sijnen butten te trecken, daer een ander wal van vaeren solde.

Mit alre oetmodicheit ende gebuchsomheit gaf si oer ⁶⁾ onder oer spreekzuster. Ende wes ⁷⁾ si van oer begeerde, was si oer in allen dijngen onderdanich. Ende want oer spreekzuster, Alijt ten Vene ^{a)} geheyten, selven vuerich ende vol doechden [53d] was, hieromme soe hadde si van zuster Gertrut alte geerne enen gueden menscen gemaeket, ende dede al oeren vlijt daertoe, dat si nae den inwendegen mensche mochte vorderen. Ende hieromme soe moste si oer alle dage seggen, wat si in dien dage onse ⁸⁾ lieven Heren gebeden hadde, of wat sij guets opgeset hadde, of waer dat si oer om Gods willen in gestorven hadde. ^{b)} Ende hier was sij ⁹⁾ gehorsom in ende dede sympelick sonder croeninge, alst zuster Alijt van oer begeerde. Ende doe si dit noch doen moste, doe hadde si al een wijlken mitten zusteren gewoent. Hierna waert si zieck ander pestelenciën, daer si oeck an starf; ende doe si in oeren lesten lach, was si alte wonderlike wal te

1) boven den regel bijgeschreven. 2) bemoedigde. 3) hs. *gestarcke* (begin regel) met geschrapt *ge*. 4) voor *willen* is *w* (gevekt) geschrapt. 5) hs. tweemaal *dien die zusteren*. 6) boven den regel geschreven. 7) genitief, afhangende van *onderdanich* (attractie); wat daarin was. 8) verg. Van Helten, Mnl. Sprkk. § 344a, opm. 9) boven den regel geschreven door latere hand.

a) Zie ook 33b, 115a. b) Verg. 20c, 44b.

vreden. Ende uut volheit des vreden ¹⁾, dien si van binnen gevoelde, sprac si mit groeter vuericheit ende segede : „Ick en wolde nu niet omme [54a] ene guldene werlt ^{a)}, ic en hadde ²⁾ dese corte tijt onsen lieven Heren gediend”. Ende mit deser vuericheit is sij ³⁾ aldus henegevaeren tot oeren guldenen Ihesum.

(31) Van zuster Alijt Cremers. († 1429)

Dese guede zuster Alijt ^{b)} gaf oer sonderlinge totter doechde der gehorsomheit ⁴⁾, ende dede sympelick ende goddiensielick, datmen oer doen heyt, sonder vorder te vragen. Si was besorcht ende toesende in al dat si dede, ende daertoe was si vroelick, vrendelick ende guederhande, soedat si die zuster ⁵⁾ seer ⁶⁾ lief hadden, ende alremallick was mit oer tevreden. Want oer manieren weren altoes die dijnge te vergueden ende totten vrede te spreken, als si wat hoerde of sach, daer onvrede van comen mochte. Altoes van den begijnne dat si ierst toe meyster ⁷⁾ Gerijts huys quam, was si vlitich ende neerenstich, hoe dat si oere toe[54b]neygelicheit ende ander quader begeerten mochte sterven. Ende reekende dat allene oer gewijn te wesen ⁸⁾, in welken dat si oerzaekē vant, daer si oer in mochte laten, alssancte Pauwel secht: Die Cristo toehoeren, die hebben oer vleisch gecrucet mitten sunden ende mitten begeerlicheiden” ^{c)}. Want merckende, dat al soevele als si oerselven utgenge, alsoe vele dede sij geesteliken woeker ^{d)}, soe en wert si niet traech gevonden. Het ge-

1) verg. *uut enen vollen geeste* 42c. 2) dat ik niet (gediend) had. 3) met latere hand bovengeschreven. 4) voor *gehorsomheit* is *gehorso* (gevekt) geschrapt. 5) *hs. zuster*. 6) voor *seer* is *seer* (eind regel) geschrapt. 7) *na meyster* is *c* geschrapt. 8) voor *wesen* is *welken* geschrapt.

a) Hetzelfde beeld bij Van Iterson 33: „Ic bin in der ewe (= echt) ghebonden, ende en weer ic daer niet in, om een gulden werelt en quaem ic der niet in.” Gulden heeft hier den zin van voortreffelijk, verg. ons: gouden eeuw, gulden getal, en zie nog: guldene Ihesus 63b, 64c; guldene vesper 63b; gulden ure 64c; gulden busscheken 129b; gulden jaer (= jubeljaar), D 5.

b) Zie nog 34c.

c) Gal. 5: 24.

d) Hem selven utgaen, zichzelf verloochenen, t. d. d.; in het mhd. sich selber usgan. — Deze mystieke gedachte van het sterven ende utgaen, hem selven utgaen, d. i. het zich losmaken van alle wereldsche neigingen en beelden, verzinnelijkt Eckehart (ed. Fr. Pfeiffer p. 429) door het beeld van den beker, die volkomen ledig gemaakt ten hemel zou stijgen: zoo moet de geest na vernietiging van alle storende beelden met God vereenigd worden. Verg. Theologia Deutsch, ed. H. Mandel, p. 46: „Wan nu die creature oder der mensch sein eigen und sein selbheit und sich verlensst und ausget, da get got ein,” en niet minder karakteristiek bij Angelus Silesius, Der Cherubinische Wandersmann I, 138: „Je mehr du dich auss dir kanst ausstun und entgiessen: Je mehr muss Gott in dich mit seiner Gottheit

viel op een tijt, doe si noch niets te lange ¹⁾ hier gewoent en hadde, dat eenre ²⁾ zuster, die nae oer gecomen was, mer si was older van jaeren, gheorloft wert, dat si mitten zusteren toe kercken solde gaen, als si daer gemyenlike ³⁾ gengen; ende suster Alijt Cremers solde bi huys blyven ende lijden oer om Gods willen. Doe si dit sach, began si oer al wat menschelick ⁴⁾ te voelen, mer si en segede niet medalle. Ten lesten sat[54c]te si oerselven tegen oerselven ⁵⁾ ende berispede oerselven, dat si alsulke passiën voelde in dien dijngen, die oer oversten uut gueder myeninge georloft hadden, ende genck hieromme tot eenre zuster, ende belijde dier oer crancheit, dat si oer hier aldus in gevoelt hadde. Ende onder ander woerden vragede si oer ende segede: „Of ic tot moder Lizebeth genge ende segedet oer oeck, ende bede oer, dat si my een roede gave, opdat ic myne passiën verwijnnen mochte, solde my dat oeck wal wat helpen?“ Doe antwoerde oer die zuster ende riet oer, dat si dit dede, ende daer solde oer die passie wal mede vergaen. Ende doe genck si sympelick tot moder Lizebeth, ende belijde oer crancheit, ende dat si oer noch soe ongestorven voelde, ende bad oer, dat si oer die passiën ende den crop ⁶⁾ uut wolde slaen, ende bidden onsen lieven Heren voer oer, dat si oer gebreke noch verwijnnen mochte ^{a)}. Sij was[54d] recht vlijtich ende willich tot allen werke, soe datmen vry ⁷⁾ tot oer mochte wesen, als yement oere te doene hadde; want als men oer ⁸⁾ bad of yet van oer begeerde, soe vant men ⁹⁾ si altoes bereit ende guederhande.

Doe die zusteren om des bannes willen verdreven worden, doe en hadde zuster Alijt hier noch niet lange gewoent, want si was hier bijnnen drien jaeren ¹⁰⁾ gecomen. Ende want si noch aldus jonck was, soe weren oer oelders besorcht ende hadden si hieromme alte geerne bi hem behouden. Ende hieromme leet si alte veel strijdes en-

fliessen.” Het is een gedachte, die bij de mystieken telkens weerkeert; zie b.v. nog: Eckehart p. 91, 420, 430, 546, 556, 574; Tauler, ed. F. Vetter, p. 12, 117, 149, 222, 314; Suso, ed. K. Bihlmeyer, c. 32; Angelus Silesius, l. c. I, 92, II, 140, V, 31. Als voorbeeld ontleend aan de Ned. mystiek vergelijke men: „Also vele als ghi uut gaet uwes selfs ende alre dinghen, recht alsoe veel (noch meer noch min) soe gaet God in u met allen den sinen,” Ruusbroec III, 50. — Geesteliken woeker doen, zie de aant. bij 28b.

1) nog maar kort. 2) voor *eenre* is *en* geschrapt. 3) gezamenlijk. 4) als een ongestorven mensch. 5) *hemselven setten tegen hemselven*, ook 88d; met al zijn kracht strijden tegen zijn kwade begeerten. 6) trots; ook 126d. 7) *vrij tot enen zijn*, hem niet ontzien; de bedoeling is hier: men behoefde niet bang te wezen het haar te vragen, men kon het haar gerust vragen; verg. ook 20d, 81a, 105c, 122a. 8) voor *oer* is *s* geschrapt. 9) boven den regel geschreven. 10) hoogstens drie jaar tevoren.

a) Een dergelijk verhaal vindt men Chron. Mont. S. Agn. 37 en Jac. de Voecht 94; verg. nog Stigel 45: „Ich gieng und nam ain als gut disciplin, untz das mir der zorn wol vergieng.”

de vervolginge van hem, want vaeke legeden si oer aen, nu mit smeyken, nu mit dreygen, soe dattet hem alliens hadde geweest, wat si gesecht hadden, opdat si sie hadden moegen beweyken. Mer si was vol ogen voer ende achter ende an allen sijden toesiende, hoe dat si hem ontkoemen mochte. Want nu [55a] croep si inden haeneballe, nu croep si in een ander gat, daer si oer verbergen mochte, soedat oer vrende hier liepen omme die weer als woedende menschen, omdat si sie niet gevyn den en conden. Ende alsoe groet ende mennichvoldich was die vervolginge, die si leet, dat die zusteren van oer plagen te seggen, dat si myenden dat vele martelers ^{a)} waeren inden ewigen leven, die nye alsoe veel vervolginge ende anvechtinge geleden en hadden voer dat Karsten gelove, als Alijt leet, omdat si geerne bi gueden menschen gebleven hadde, daer sij onsen lieven Heren in enen cuyschen ende heiligen leven mochte dienen. Op een tijt quemen oer vrende hier, ende als si sie vonden, soe wolden si oer geweld doen ende leyden sij tegen oeren willen uuter [55b] weer. Doe si dat sach, viel si oetmodelick op oer knyën, ende bat hem mit gevoelden handen ende segede: „Laet my omme Gods willen mit vreden, want om al die werlt en mach ic vanden zusteren niet wesen, want ic hebbe opgesat mit hem te leven ende te sterven, ende dat ic guet ende quaet mit hem wil besitten. Ende hierenboven hebbe ick onsen lieven Heren mijn reynicheit gelavet; daeromme, ziet wat gi doet. Want brenge gi my op die bijsterheit ¹⁾, soe suldi onsen lieven Heren reeden ²⁾ voer my geven.” Ende van groeter verveernysse, dat si anxt hadde, dat si sie mit gewelde solden enwech leyden, wert si al swart in oer aensichte ^{b)}. Ende doe oer vrende segen, dat si oer niet beweyken en conden, soe lieten si sie tenlesten mit vreden ende gengen weder toe huys. Ende zuster Alijt bleef doe seer [55c] wal tevreden, ende toech doe mitten zusteren toe Arnhem, ende daer starf si ander pestelenciën ^{c)}, jonck van jaeren, mer oelt van doechden, in corter tijt vele tijde vervullende ^{d)}.

(32) Van zuster Gertrut ten Colke ³⁾. († 1432)

Dese guede zuster Gertrut ^{e)} was sonderlinge willich ende bedien-

1) op het slechte pad; d. i. in de wereld met al haar verleidingen, verg. 67d. 2) reken-schap. 3) hs. *Colcke* met geschrapte *c*; ook het register heeft *Colcke*; 56b *Colke*.

a) Ook 139c wordt een zuster vergeleken bij de martelaren.

b) D. i. donkerblauw tengevolge van een hartgebrek.

c) An. I, 78 maakt melding van zware pest te Zutphen in dien tijd. d) Sap. 4 : 14.

e) † 1432, zie Dumbar, Dev. I, 555; een Griete ten Kolke komt D 284 voor.

stich den zusteren. Ende alsoe begeerich ¹⁾ was si tot oetmodigen ende swaeren wercke, dat men sie ondertijden nouwe opgehoelden ²⁾ en conde. Want op een tijt was si merckelike zieck, soedat si bloet brac ³⁾, ende nochtan was si soe vuerich ⁴⁾ totten arbeide, dat si ommer keymen wolde. Sij was arm ende oetmodich in oeren clederen, ende als si wat hadde, dat enen anderen gadelick ⁴⁾ was, dat gaf si willichlike over sonder croenen, soedat oer oversten vry tot oer mochten wesen te geven ende te nemen, wat dat sij wolden. Op een tijt gaf [55d] oer oer moder enen nyen pels, ende die waert oer voert genoemen ende wert eenre ander zuster gegeven, dien hi meest noetdruchtich scheen te wesen ⁵⁾. Ende hier bewees si oer soe doegentlick ende guederhande in, datmens van buten niet mercken en conde, dattet oer contrary was. Nochtan ist wal te vermoeden, dat ⁶⁾ si naeder natueren oer daer al mercklick in te ⁶⁾ sterven hadde; mer opdat si dat brulofts cleet der mynnen ⁷⁾, mit welken dat si van bijnnen verciert was, geheel ende ongeschoert mochte hoelden, soe en ruecte ⁷⁾ si niet vele op den pels of op ander uutwendige dijnge. Op een ander tijt gaf oer oer moder ene nye covele, ende die wert oer desgelikes oeck genamen, ende daer waert oer een ander snoede, graw coevelken weder voer gegeven. Doe ghe[56a]vyelt op een tijt, dat oer moder hier quam ende sach, dat si dit oelde, grawe coevelken op oer hoevet hadde. Doe sach si sie aen en segede: „Gertrut, en hebdi giene beter covele te dragen, ic gaf u ommer laetste ene nye; waer is die?” Doe antwoerde si oere moder vrendelike weder ende segede: „Wanne ⁸⁾, lieve moder, myendi dat ic giene beter covele en hebbe dan dese? Ic hebbe noch ene swarte covele bi onse bedde.” Ende aldus satte si oer moder tevreden, soedat si anders niet en wiste, dan dat si noch ene beter covele bi oeren bedde hadde; mer die

1) *hs. begerich* met bovengeschreven *e.* 2) tegenhouden. 3) *ich* in margine geschreven. 4) *mi is iet gadelick*, ik heb er zin in. 5) veranderd uit *daer*. 6) aan den kant bijgeschreven. 7) *rueken op*, geven om. 8) hoe nu.

a) Waarschijnlijk tengevolge van een maagzweer.

b) Const. I, II, p. 277, 376 schrijven voor dat, wat een zuster van buiten ontvangt, zoonodig, door de oversten aan anderen gegeven kan worden. Andries IJserens (p. 202—203) placht al wat haar toegezonden werd: geld, koeken, boeken aan de andere zusters te geven. Verg. *inl.* § 10.

c) Hetzelfde beeld gebruikt Brinckerinck in een zijner collaties: „Mer daerom bistu hier, dattu mitten bruloftsclede der minnen ghecleet soudste werden, dit is die arbeit der penitencien.” (Kerhist. Arch. 4, p. 149) Verg. D 257, zeer uitgewerkt 128—133 en de uitdrukkingen: „Die ander cleedinge is die mynne”, Coll. A K G, N S 3, p. 246; „cleet der onnoselheit”, Ruusbroec VI, 130. Zie ook de noot bij 17c, Christus als Bruidegom der ziel.

swarte covele was veel snoeder dan die grawe, die si op oer hovel hadde ^{a)}. Ende aldus, gelick dat een guet boem altoes van sijne gueder wortelen guede vruchten voertbrenget ^{b)}, desgeliks oec dese gue[56b]de ende goddienstige zuster conde uut oeren ¹⁾ zueten ende vredigen herten die dijnge aldus vergueden ende op dat beste ver-callen, opdat overal die mynne ende die stichticheit ongequesset ende onghebroeken mochte blyven. Ende was aldus nae den woerden ons Heren een engel geheyten, want si overal die schentsele ^{c)} pijnde te vergaederen van Sijnen rijcke. Ende want die mijnne ene moder alre doechden is, soe pleget si oer besitters oec te rijcken ²⁾ mit anderen doechden ende gueden werken, als geschreven is, dat die huysgenoeten Gods al mit dubbelden sijn gecledet ^{d)}. Al ³⁾ desgelikes was oec dese guede zuster Gertrut ten Colke; want omdat si geerne oerselven uutgenck in dijngen, daer si oer ⁴⁾ contrary in voelde, ende wolde liever selven gebreck hebben, dan dat een ander sijne gaed[56c]ge niet hebben ⁵⁾ en solde — ende ⁶⁾ hieromme hadde si onse lieve Here van bijnnen begavet, dat si altoes begeerende ende haekende was nae den doechden, ende sonderlinge mijnde sij oetmodige oefninge, gelovende dat, alsoe vele als si oerselven vernederde uut eenre rechter myneninge tot Godewert, dat oer onse lieve Here alsoe veel meer verhoegen solde in gewaerigen doechden ^{e)}. Ende hieromme plach si dicwile des helligendages te gaen mit enen oelden gelapten kedel, ende plach daer oeck mede te eten op die eerde. Ende noch veel ander oetmodiger oefninge ⁷⁾ hadde si over oer, daer si oersselves ziele ende ander guede menschen mede ⁸⁾ stichte in doechden.

(33) Van zuster Haedewich van Gelre. († 1434)

Dese guede zuster Haedewich woende hier al seer vroe in den

1) en is bovengeschreven. 2) rijk maken. 3) hs. als met geschrapt s. 4) na oer is selv geschrapt. 5) *sijne gaedinge hebben*, hebben zooveel als iemand wenscht; voor *hebben* is *hu* geschrapt. 6) verg. de aant. bij 35c. 7) hs. *oefmijnghe*. 8) boven den regel geschreven.

a) Andere voorbeelden van het veinzen der devoten vindt men: Thomas a Kempis, Vita Ioannis Cacabi § 7, Opera p. 845, en A A U, 29, p. 12, verg. An. I, 38; D 142, 260, 316 — 319. Zij achtten zulks geoorloofd; het goede doel moest echter dit middel kunnen heiligen.

b) Verg. Mt. 7: 17; 12: 33; Lc. 6: 43.

c) De Vulg. (Mt. 13: 41) heeft scandala; schentsele is hier en 132a te verklaren als: ergernis, steen des aanstoots. Bij Van Itersen 35 komt voor: „alle scandaliesie, dat is al onefenstotinghe.”

d) Prov. 31: 21 „omnes enim domestici ejus (mater familias!) vestiti sunt duplicibus.”

e) Verg. Mt. 18: 4 en 23: 12; Lc. 14: 11; 18: 14.

[56d] huys, als bi her Iohan vanden Gronde ons vaders tijden, soe-
dat si oec mede een begijn ende een insetster is geweest der rechter
doechden in meister Gerijts huys. Si was seer vuerich in der verma-
ninge, als si yet sach doen, dat tegen onse guede gewoonte was.
Want als si wat sach of hoerde, dat niet rechteut ¹⁾ en scheen te we-
sen, dat en conde si niet wal lijcmoedelike ²⁾ dragen; mer nochtan en
liet sijs niet onvermaent; mer meer biddende ende vrendelike toe-
herdende dan strack of onmylick, als aldus: „Lieve zuster, mochte
gi dit om Gods willen doen of laten”, naedien ³⁾ dat die zake dan
eyschede, ende hier hadde si sonderlinge gracie toe. Van dat si ierst
totten dienste Gods gecomen was ende voert al oer leven uut, en
was al oer wanderinge ende [57a] bedrijf van buten niet dan een ster-
ven ende uitgaen oersselves dier dijnge, daer si oer quelke toe ge-
neyget voelde. Ende hieromme en vermaende si niet myn overmids
oeren stichtigen ende levendigen exempel dan overmids oeren woer-
den, die si van buten sprac.

Het geviel ⁴⁾, doe si hier ierst gecomen was, dat si ene coevele
hadde, die wat curioeser scheen te ⁵⁾ wesen dan ander ⁶⁾ oetmodige
coevelen, soedat si daer wat ghenuechten in voelde. Doe nam si die
coevele in oer hant ende genck daarmede tot moder Salome Sticken,
die hier doe moder was ende daernaer prierine waert gemaket ten
Diepen-vene ^{a)}. Ende als si dan bi oer quam, soe viel si oetmodelic
op *oer* ⁷⁾ knyën ende segede: „Mit deser curioeser coevelen lese ic
myn Pater Noster”. Doe dat moder Salo[57b]me hoerde, segede si
tot oer: „Leze gi u Pater Noster daarmede, soe doet si my, ende ic
wil u helpen.” Ende doe nam si die coevele ende sneet daer boven
een groet gat in, ende daer liet si doe een ander lelick stucke weder
insetten. Ende doe dede si sie oer weder ende segede: „Nemet si
nu, ende lezet u Pater Noster daarmede”. Ende si nam die coevele
weder ende genck blijdelike enwech, danckende onsen lieven Heren,
dat si oer alsoe verwonnen hadde. Ende si versleet die gelapte coe-
vele hent totten eynde toe.

Sij plach te seggen, dat oer op een tijt onse weerdige vader, her
Iohan Brinckerinck, segede: „Dat een mensche weer, die alsoe de-

1) oprecht; getrouwelijk overeenstemmend met de goede gewoonten; verg. 60 b *na der letter rechteut* en o. a. 78c; Kiliaen: *rechteut* = oprecht, sincerus, simplex et rectus.

2) voor *lijcmoedelike* is *licm* (?) geschrapt. 3) achter *nae* is *dae* geschrapt. 4) *hs. gevel* met bovengeschreven *i*. 5) *hs. ten* met geschrapte *n*. 6) boven den regel geschreven. 7) *oer* ontbreekt in het *hs*.

a) Zie bij 17b.

voet weer ¹⁾ ende oeffende hem onder myssen in den lijden ons lieven Heren, soedat hi overmyds devociën dagelix die bancke nat maecte mit tranen ^{a)}, weert dat hi onlijdsom worde ende volgede sijnen passiën, als hem [57c] wat beyegende, dat hem tonwillen weer, soe en waer al sijne devocie van gienre weerde, ende en solde hem niet vele vorderen in doechden in toecomender tijt." Alsoe rechte seer mynde si die doechde des swijgens, datmen oer selden een verloeren ²⁾ woert hoerde spreken, dat gien noet en scheen te wesen. Mer alsoe recht mynlick ende goddienstich was oer swijgen, dat sij daernient swaer in en was, noch nyement en scheen daer verdriet in te hebben. Want het was al mynne, al doechde ende al guedertierenheit, dat in oer was. Ende hieromme, alsoe si was van bijnnen tot Gode, behuet tot oerselven ende stichtich tot oeren evenen menschen ³⁾, alsoe stont si oec desgelikes den anderen zusteren voer ⁴⁾, want si hadden sie in groter weerdicheit ende voelden van oer als vandengenen, die onsen lieven [57d] Heren puerlike zueket in al sijnen werken. Seer schemel ende vermydelick was si in oeren zeden ende alsoe godformych in all oere wanderinge, dat sij die zusteren, als sijs niet en hoerde, van groter weerdicheit plagen te heyten : die hilige Haedewich ^{b)}. Als si oer in enygen straeken ⁵⁾ woerden ontgenck, dat

1) gesteld dat iemand zoo devoot was. 2) onnut; ook 132 b. 3) medemensch, naaste. 4) zoo werd zij ook door de andere zusters beschouwd. 5) hard; de vorm *straeke* komt meermalen voor, b.v. 82b, 133d; ook in D.

a) Sommige mystieken waren begenadigd met de „gratia lacrimarum”, d. i. de gratie van overvloedig tranen te storten. Reeds in de Vitae Patrum vindt men daar melding van gemaakt : III, 163; V, 3, No. 17; ook Apophthegmata, in Monumenta eccl. Gr., ed. Cotelarius, I, s. v. Arsenius No. 41. Sommige vaders in de woestijn bedienden zich van een nap om de tranen op te vangen, welke anders den grond doorweekten. Ook onder de moderne devoten kwam de „gracie der tranen” voor. Dezen term gebruikte b. v. Johannes Brugman, Coll. A K G, 4, p. 123. Wanneer Hendrik Mande de Communie ontving, dan weende hij overvloedig (Chron. Wind. 123). Boven (30a) zagen wij, hoe D 20 hetzelfde van Salome Sticken verhaald wordt. Een andere zuster te Diepenveen weende onder de Mis zoo zeer, dat haar tranen daar „bleven staende” (D 162, 163). Van Peter van Amsterdam wordt ons gemeld, dat hij uit devotie veel weende, ook wanneer de Mis gelezen werd (A A U, 28, p. 246, 254). An. I, 32 verhaalt hetzelfde van een vroom priester. Onder de Duitsche mystieken treft men dit verschijnsel evenzeer aan. Een zuster te Unterlinden bij Colmar kan tengevolge van het aanhoudend weenen ternauwernood meer lezen; zie de beschrijving van Catharina von Geweswiler in haar Vitae, ed. B. Pezius in Bibl. ascetica VIII, 265. Op de dagen dat Margaretha Ebner met deze gratie begenadigd wordt, denkt zij blind te zullen worden : Offenbarungen, ed. Ph. Strauch, p. 92.

b) Misschien is hierbij te denken aan de bekende „zuster Hadewijch,” wier gedichten door J. F. J. Heremans en C. J. K. Ledeganck, en wier prozawerken door J. Vercoullie in het licht gezonden werden, terwijl een deel van haar poëtische geschriften opnieuw zijn uitgegeven door J. Snellen. Door sommigen wordt deze mystieke schrijfster in het begin der 13e eeuw

nochtan alte selden geschiede, soe plach si seer oetmoedelike vergiffenisse te bidden, ende sonderlinge in tegenwoerdicheit der jonger zusteren, opdat si hem een guet exempel mochte geven ende gien zaeke der schandeleasacie en waer.

Sij en hadde giene bevelinge noch bedrijflicheit van buten dat yet scheen te wesen, mer si plach oetmodelick uut te gaen ende haelde den verkendreck bi der straeten of ter beckerhuys, als men die gemylene ¹⁾ cleder solde wasschen ²⁾. Ende [58a] dit oetmodige werck dede si alsoe doegentlick ende vervuldet ³⁾ oeck mit alsulker eerweerdeicheit, alsoft ene groete ende eerlike ⁴⁾ officie hadde geweest. Ende alsoe rechte behuet ende schemel was ⁴⁾ si op der straeten ende biden werliken luyden, dattet die luyde plegen te mercken ende segedent van stichticheiden voert, hoe wal dat zuster Haedewich oer ogen verwaerde, ende hoe behuet dat si weer bi ongeliken persoenen. Sij was bereit tot allen oetmodigen ende swaeren werke, ende plach dat swaerste ende onbequaemste werck te doen, doet al een oelt mensche geworden was. Ende nochtan en hoerde men oer nummermeer croenen of ander manieren van woerden uitgeven, daer men uut mercken mochte, datt oer verdroet. Mer si was daer seer vuerich ende be[58b]geerich toe, dat si oer schueren mocht vullen ^{b)},

geplaatst, terwijl anderen haar met meer waarschijnlijkheid vereenzelvigen met de kettersche Heilewich Bloemardinne, die omstreeks 1336 te Brussel stierf. Het was deze schrijfster, tegen wie Jan van Ruusbroec, toen nog kapelaan aan de S. Gudule te Brussel, zich richtte volgens zijn biograaf Henricus Pomerius, die vóór 1420 schreef. (An. Bollandiana 4; p. 286) Alle zonderlingheden, welke Ruusbroec blijkens dit bericht in haar afkeurde, vindt men terug in de werken van zuster Hadewijch. De mystieke liefde, waarvoor zij ijvert, is een zeer zoetelijke, verweekelijke vergeleken met die, waarvan de groote mystieken getuigen. Ook zij spreekt druk van het gezelschap der seraphijnen, die volgens den biograaf haar bij de Communie zouden bijstaan. Andere verwijten maakt Pomerius haar niet, zoodat het niet zoo geheel onbegrijpelijk is, dat Jan van Leeuwen, Ruusbroec's kok, groote bewondering had voor „die goede sinte Hadewijch,” blijkens de fragmenten, welke C. G. N. de Vooy's uit zijn werken publiceerde (XXe Eeuw, 9, p. 156—182). Bloemardinne droeg den voornaam Heilewich, terwijl de dichteres in haar werken genoemd wordt Hadewijch, Haywigis, Haywige, Haduw. Hier lag een verwisseling voor de hand. — Aan S. Hadewich, † 1248, mag men hier niet denken, want deze werd eerst 1466 gecanoniseerd.

1) y met haaltjes. 2) hs. *vervulde* met bovengeschreven *t*. 3) eervol. 4) voor *was* is *e* geschrapt.

a) In de M. E. was duivendrek een veel gebruikt waschmiddel; verg. W. J. Hofdijk, *Ons voorgelacht*, 2e druk, I, 63, IV, 289, V, 277 en wat de 16e eeuw betreft: Fruin, *Tien jaren*, 5e druk, p. 231. Blijkens deze plaats werd ook varkensdrek gebezigd.

b) Sine schueren vullen, t. d. d. voor het doen van geestelijk voordeel, waarvan geteerd kan worden in den tijd van tegenspoed; waarschijnlijk beïnvloed door Prov. 3:10. Verg. sine schuren overvloedelijk vervullen D 260, 288, 365, en „laet ons nu onse baete doen ende alijtelick onse schuren vullen, want het is nu in onsen bou”, D 120, cf.: „het is nu in onsen

van welken si leven mochte, alst gien tijt van wijninghe wesen en solde. Sij plach gemyenlike op dat wiel te spijnnen, doe si nochtan alsoe verlaemet was van der gicht ¹⁾ dat oer die hande beveden. Ende dit werck dede si alsoe stilleswijgende ende goddienstelick, dat si dicwile sat ende bedede oer alsoe devotelick, dat oer die tranen over die wangen nederliepen ^{a)}. Ende want si aldus verlaemet was, soedat si niet wal opstaen en conde, als si dan hoerde, dat die zusterkens, die bi oer op dat wiel sponnen, meer calden dan hem noetdruchtich scheen te wesen, soe hadde si een stocsken bi oer, ende daer plach si sie mede op den rugge te stoeten, mer dat genck alsoedoe gentlick ²⁾ ende mynlike toe, dat daer nyement in gequesset en waert [58c].

Het gevyel op een tijt, dat sommyge jonge zusteren ommer ³⁾ wat meer calden, dan hem noet scheen te wesen. Doe si dat hoerde, vermaende si sie, als si altoes plach te doen, want die mynlike vermaninge hadde si seer in gewoenten. Ende doe segede si hem, hoe dat oer onse vader, her Iohan Brinckerinck, op een tijt leerde ende segede oer: wanneer dat si mitten zusteren calde, soe solde si van vier dijngen spreken: dat is, si solde spreken vander Hiliger Schrift of vander lexsen, die si te reventer hadde hoeren lezen, of van dat si uuter collaciën ^{b)} onthouden hadde, of si solden spreken vander zusteren doechden, die si van hem gehoert of gemercket hadden. Ende dit leste punte plach siselven seer in gewoenten te hebben; want als si den zusteren wat [58d] guedes plach te seggen of te leeren, soe segede si hem gemyenlick vander zuster doechden. Want soe si in oerselven neder ende oetmodich was, soe ⁴⁾ hadde si altoes van enen anderen een groet gevoelen, ende sach alle menschen wanderen ⁵⁾ alsoe boeme ^{c)} ende als calompnen der doechden ^{d)}. Seer nouwe hielt si dat swijgen onder die getijde in oerselven ende oec mede in enen anderen. Het gevyel op een tijt, dat een mensche van buten tot oer

bow", Coll. A K G, N S 3, p. 252; der geesteliker luyde bow 64c. Horae Belg. X, 155 heet het: „Het is nu wel des bouwes ghelijc, in desen corten tiden: die nu sijn schuren vervullen can, sel hem hier nae verbliden." Men denke ook aan de beeldspraak van het vergaderen der devotie in den zomer, waarvan de vrome in den winter der tegenspoeden teren kan (45d).

1) jicht. 2) deugdzaam, zonder kwade bedoeling. 3) wel. 4) soe... soe, gelijk... zoo. 5) door latere hand veranderd uit *wander*.

a) Zie de aant. bij 64d.

b) Collacie, geïmproviseerde predicatie; verg. Mnl. Wdb. i. v. en An. I, 185: „Non faciebat declamationes aut divisiones more predicatorum, ne scilicet exhortatio ejus atque monitio collationis amisso nomine sermonis nomen acciperet."

c) Verg. Mr. 8: 24.

d) Verg. Gal. 2: 9; 1 Tim. 3: 15; Apoc. 3: 12.

quam, ende was oer nychte; ende als si int ¹⁾ spijnhuys tot oer ²⁾ gebracht wert, soe wasset onder lezen ^{a)}. Ende die mensche van buten moste soe lange swijgen, hent die getijde uute weren, soedat ³⁾ si oer niet eer toespreken en wolde. Mer daernaeyt si sie willecome ende was oer vrendelick, ende heyt sie bi oer gaen sitten. Siet, al[59a]-dusdanich weren oer zeden: stichtich inder wanderinge, vlitich ende mynlick in der vermaninge, seer sorchvoldich, hoe sijt mitten werken ende exempel mochte bewijzen, dat si goddienstelick van enen anderen begeerde.

Seer vuerich ende devoet was si onder myssen, ende dan sach men sie alte selden uut boecken lezen ^{b)}. Mer si lach altoes mit gevoelden handen, verheven vander banck ^{c)}, ende alsoe goddienstelick ende inghekiert, dat een ander, die bi oer lach, daeruut tot ynnicheit mochte beweget worden. Doe dese hilige ziele in oere lester ⁴⁾ ziec-ten lach, wanttet een seer oelde zuster was, soe lach si wat lange, soedat sij oer lendene doergelegen hadde. Ende als men sie dan verbedden solde ofte te rechte leggen, soe hielt si oer wat quelke ⁵⁾, mer si en segede niet. Ende als [59b] si dan die zusteren vermaenden, dat si lijdsom solde wesen ende en roepen soe niet, dan en segede si niet ^{d)}: „dit of dat lettet my”, daer si oer mede ontschuldicht mochte hebben, mer si segede allene: „Het is mijn schult, lieve zuster, wilt doch om Gods willen mit my lijden.” Dit waeren oer woerde, die si

1) *hs. in* met bovengeschreven *t.* 2) boven den regel geschreven. 3) omdat. 4) veranderd uit *lest'e.* 5) hield zij zich niet heelemaal goed, liet zij merken, dat het haar pijn deed.

a) De zusters plachten de getijden onder het werk te lezen (inl. § 7). Chron. Wind. 24, 52, 167 deelt hetzelfde mede van de Windesheimers. Const. I, II, p. 301, 405 schrijven het getijden lezen tijdens het werk voor.

b) Hier en 117b wordt geijverd voor het houden van devote oefeningen zonder toepassing van de lectio. Daarentegen stellen de oudste kloosterregels (verg. F. Pijper, Inhoud en strekking der oudste kloosterregels, A K G, N S 5, p. 321, 338, 342) tot lezen in de gelegenheid; de Regula S. Benedicti, ed. E. Woelfflin, c. 48, schrijft uitdrukkelijk het lezen voor op bepaalde tijden. Mabillon verdedigde zelfs tegenover den Trappistenabt De Rancé de betrekkelijke waarde van de studie voor de monniken. Ignatius van Loyola teekende echter aan in zijn handboekje, dat als leiddraad voor mystieke contemplatie van uitnemende praktische waarde bleek te zijn: „Non enim abundantia scientiae, sed sensus et gustus rerum interior desiderium animae explorare solet.” (Lat. vert. Romaë 1596, p. 19)

c) De zuster lag met opgeheven handen; haar devotie naderde dus den extatischen toestand, waarin het lichaam dikwijls een naar boven gerichte houding inneemt; verg. P. Beck, Die Ekstase, Bad Sachsa i. H. 1906, p. 60 — 66.

d) Misschien zweeg zij uit ascetische neigingen, gelijk de zuster te Diepenveen, die doorgelegen was, en toch geen kussen wenschte, D 289; het is echter ook zeer goed mogelijk, dat zij, juist door haar ernstige ongesteldheid, niet wist, dat zij doorgelegen was. In allen gevalle werd door de zusters haar zwijgen als ascese uitgelegd.

sprac. Ende doe si doot was, sagen die zusteren dat sij groete gaete achter aen oeren lenden hadde, ende doe yaemerdet hem alte seer, dat si dat niet geweten en hadden, die wile dat sij levede. Doe oer die doot angenck, begavede si onse lieve Here mit soe wonderliker genaden, dat si uutberste, ende riep uut inwendiger vuericheit oers geestes ende segede: „Doet al die doeren ende vensteren op, want die Heilige Geest sal daer incomen.” ^{a)} Ende aldus vuerichlick ende goddienstelick gaf si Gode oeren geest. [59c] Hierna, doe dese lieve Godsbruyt een deel jaeren inder eerden gelegen hadde, soe gevyelt datmen een ander zuster in oer graf begraven solde; ende als dat graf doe geopent waert, soe quam daer alsoe zueten ende genuechliken rueke uut, alsof daer costele crude in geweest hadden, soedat alle diegene daervan vermaket ¹⁾ worden, die daer bistonden ^{b)}. Hieruut is te mercken, mit wat ruecke der doechden ²⁾ dat si voer Gode geblicket ³⁾ heeft.

(34) Van moder Barten ter Clocken. († 1434)

Dese guede zuster Barte ^{c)} woende hier alsoe vroe inden huys, dat oer onse weerdighe vader, meister Gerijt, selven die stede gaf. Mer si en woende hier niet bi sijnre tijt, want si was doe noch alte jonck, mer daerna quam si hier. Ende al ⁴⁾ was si jonck van [59d] jaeren, si was nochtan alsoe oelt ende rijpe van zeden, dat si cort daerna moder gecoren wert; ende si was die ierste moder, die hier toe meister Gerijts huys was, dierwilen dat hier wat reymments was nae enen geesteliken leven. Mer nochtan was hier ene moder voer oer ende heyte Nyese Felix, daer hiervoer van gescreven is ^{d)}. Mer bi oere tijt en was hier niet ^{e)} veel ordynanciën nae enen gemyenen leven; ende dit was bi her Iohans vanden Gronde ons vaders tijden. Mer daerna, doe her Iohan Brinckerinck, onse vader, mitten zusteren quam, brachte hijt al in een ander geschick ^{f)}. Want hi veranderde veel dijnge, die in enen gemyenen leven niet en dienen, ende satte veel gueder punten in, die in aldusdanigen leven noetdruftich sijn;

1) *vermaken*, (verg. *reficere*) verkwikken, sterken. 2) voor *den* is *dz* geschrapt. 3) geschitterd. 4) voor *al* is *o* geschrapt. 5) boven den regel geschreven. 6) in een anderen staat (richtte hij alles geheel anders in).

a) Verg. Ps. 23 (24): 7 en 9, „Attollite portas principes vestras, et elevamini portae aeternales: et introibit rex gloriae.”

b) Verg. 23a en de aant. c) Verg. 8c, 14c, 146a, b en D9.

d) Zie 3b vlg.; fol. 3c wordt juist van haar verteld, dat zij „en hadde giene bevelinge noch bedriflicheit van buten”; verg. inl. § 21.

soedat hi hier alsulken [60a] fondement der doechden legede, dat meister ¹⁾ Gerijts huys, alsoe lange alst staet ²⁾, niet cleyne van hem verbeteret en sal wesen ^{a)}. Ende in deserselver tijt was Salome Sticken hier oec moder, mer naemaels, doe dat cloester ten Diepenveene gestichtet waert, soe waert si daer prierynne gemaket. Ende als dan zuster Barte hier gecomen was, soe legede si, als wi nu hoeren sullen, in oere yoeget alsulken fondement der doechden, dat si alden zusteren een spiegel ende exempel alles guedes was ^{b)}.

Sij was seer tegen die curiositeit, want als si wat sach of vernam, dat daeran droech ³⁾, dat plach si trouwelick te vermaenen, ende dat en liet si oeck niet ongebetert, alsoe veer alst in oere macht was. Ende sij en liet oeck gienrehande dijnge inbreken ⁴⁾, die tot [60b] curiositeiten droegen, als van clederen, van boecken of van anderen dijngen, die der oetmodicheit contrari weren, al mochtet oer oeck groetelick gebaetet hebben ⁵⁾. Ende dat plach si ondertijden te beclagen, dat si van sommygen zusteren mercte, dat si liever ene swarte hoyke droegen, al hoe grof of lelick dat dat want was, dan dat si ene grawe solden hebben. Seer neerenstich ende sorchvoldich was si voer onse guede gewoente, want wanneer si wat sach, dat niet na der letter rechtuut en was, al hoe cleyne dattet was, dat vermaende si. Ende hier dede si vordel ^{c)} in, soedat si wal seggen mochte : „Die ernst des huyses Gods heeft my gegeten” ^{d)}. Mer nochtan was oer vermaeninge oetmodich ende schemel, gelijk dat onse oelde zusteren gemyenlike plagen. Een sonderlinge toekier ^{e)} hadde [60c] si totten genen, daer si van mercte, dat si wat neerenstich weren voer die doegeden, ende die niet gekiert en weren tot alrehande curiositeit, daer giene doeget in gelegen en is. Ende als yement wat voer dat beste ⁷⁾ vermaent hadde ende daer dan wat omme geschulden

1) hs. *meist'e*; verg. 31b *sond'elinge*, 61d *ned'eheit*, 91a *t'e steghe*. 2) zoolang het zal blijven bestaan. 3) dat dien kant uitging. 4) insluipen. 5) al mocht zij er ook persoonlijk groot voordeel van getrokken hebben. 6) toewijding. 7) om bestwil.

a) Verg. 111b en inl. § 8.

b) Fol. 61b heet een zuster „een spiegel, daer een yegelijk in sien mochte ende mercken hoe dat hem behoerde te wandren”; 131b „een spiegel, daer een yegelijk die vlekken synre eygenre onvolcomenheit uut mercken mochte”; 112a vinden wij de verbinding „een spiegel ende ene voergangester.” Talrijke leerboeken, vooral op zedekundig gebied, dragen in de M. E. den naam van spiegel: Spiegel Historiael, Spiegel der Salicheit, Spiegel der Sonden, Spiegel der Wijsheit.

c) Vordel doen in, t. d. d., zijn geestelijk voordeel doen met, verg. 79a, 131c, 132b. Verwant zijn de uitdrukkingen : sine baete doen 28b, 47a, 131d ; sine baete ende sine geestelike wyninge doen D 194. d) Ps. 68 (69) : 10, verg. Joh. 2 : 17.

of berispet waert, dien was si seer vrendelick ende troestelick, ende plach dan dit punte vaeke te seggen, dat ¹⁾ sancte Bernaert secht : „Hebbe wi wat voer dat beste gedaen ²⁾, ende en worde wi daer niet in veroetmodicht of vernedert, soe moege wi anxt hebben dat daer niet mede geweest en heeft, dat onsen lieven Heren behagelic was.” Ende als een ander becoert ³⁾ of belastet was uutwendelick, of als hi wat te lijden creech, daer hi in gedruket waert, soe plach si dit punte te [6od] seggen, dat die hilige vader ³⁾ Clymecus secht : „Brue- ders, lijdet mit ons, strijdet mit ons, ende drijncket den kelick der sarringe ⁴⁾ alsoe water des levens”.

Dese hilige ziele mynde alte seer oetmodige oeffeninge in oerselven ende oeck mede in enen anderen. Want alte quelke conde sijt verdragen, dat hem die zusteren niet oetmodelike schuldich en geven, als si vermaent worden. Want alsoe uutmene stichtich was siselven in desen punte, als dat si oer soe oetmodelike plach te bewijzen ende schuldich te geven ⁵⁾, als si vermaent waert, dat oer binnae nyement daerin gelijk en was. Ende hieromme, doe si ofgesat was, ende een oelt mensche geworden was, soe mosten hem moder Beerte ende moder Lizebeth, die nae oer moder wer[61a]en, seer nouwe waeren, dat si sie niet en vermaenden noch niet en segeden, dat aen oer gebreke droech ⁶⁾ op enyge stede, daert slijkich was, want si hadde anders terichte ⁷⁾ in den slijk op oer kniën gevallen ^{b)}. Ende als yement anders geschulden of veroetmodicht waert, wasset dat hi dan niet op sijne knyën en viel ende gaf hem oetmodelike schuldich, soe viel sij op oer knyën ende segede : „Het is mijn schult, ic wil my geerne beteren.” ^{c)} Ende want si aldus enen anderen beschemde, die hemselven niet schuldich en gaf, soe en dorste hem nyement ongebuychsom bewisen in oere tegenwoerdicheit. Ende dese oetmodicheit en bewees si niet allene tegen oeren oversten, mer hadde oer die alrejongste zuster inden huyse vermaent, si hadde oetmode[61b]like op oer knyën gevallen ende hadde oer schuldich

1) veranderd uit *dan*. 2) in verzoeking gebracht. 3) *hs. vade*. 4) den lijdensbeker; bij Mnl. *serren* = sarren? hetzelfde beeld 108a. 5) aan den kant bijgeschreven. 6) betrof. 7) terstond.

a) Om bestwil, dus niet om onaangenaam te zijn. Zoo spreekt Stijne van Kalker vermanend over de „curioese sittene”, en wordt daar toch om berispt (19b).

b) „Ende soe wie dat van den rectoir of mater berispet werden, die sullen terstont vergifnisse bidden op hoer knyën.” (Const. II, p. 362). Een voorbeeld daarvan vindt men D 114 : de zuster, die vermaand wordt, knielt neer, en spreekt de schuldformule uit.

c) Zie over deze formule 15b en de noot.

gegeven. Het geviel op een tijt, dat si ommer wat haestiges te doene hadde, soedat si oer trippen ¹⁾ uuttoech ende genck al wat wackerlike ²⁾ op oeren schoen ³⁾. Doe quam oer ene vanden jongesten zusteren te gemoete ende segede oer uut gueder sympelheit toe: „Lieve zuster Barte, gi loepet ³⁾ yoe te vuerichlike op uwen schoen, ic sorge, die voete sullen u coelt worden.” Doe si dat hoerde, viel si rechtevoert op oer knyën, ende segede: „Het is mijn schult, ic wil my geerne beteren.” ⁴⁾ Siet, aldus rechte oetmodich ende neder weren oer zeden ende manieren, soedat si niet allene oersselves ziele en stichte in doechden, mer si was oeck al den ⁴⁾ anderen zusteren een spiegel, daer een yegelick in sien mochte ende mercken, hoe dat hem behoorde te [61c] wanderen.

Alsoe oetmodelike plach si te bichten ende oersselves gebreke ende crancheiden te belijën, dat oer onse ⁵⁾ bijchtvader ondertijden vragede, of si dat mit gueder conscienciën wal seggen dorste. Want si wisten wal, datt alsoe niet en was, mer dat sijt van oetmodicheiden segede. Wanneer dat die zusteren int gemyene toesamen quemen om die gebreke te vercallen, soe plach si oetmodelike onder die jonge zusteren gaen te sitten; nochtan wast binae een van onsen alreoldesten zusteren. Ende als die jonge zusteren dan op oer knyën vielen, soe viel si oetmodelike mede op oer knyën ende gaf oer mede schuldich. Ende als si ondertijden hieromme van moder Beerten of moder Lizebeth geschulden waert, soe bewees si oer soe rechte, oetmodelike ende [61d] eenvoldelick, datmen inder waerheit mercken mochte, datt giene gevenstheit in oer en was, mer een rechte mynne ende neyginge, die si totter oetmodicheit ende nederheit ⁶⁾ hadde. Mit alsoe groeter oetmodicheit ende reverenciën bugede si oer ⁷⁾ onder moder Beerten ende moder Lizebeth, alsoft die alrejongeste zuster van den huys hadde geweest; ende alsoe onderdanich ende ghehorsom was si hem, alsof si nye boven geweest en hadde. Ende plach

1) muil of pantoffel met houten zool. 2) dapper, bedrijvig. 3) de *t* is bovengeschreven; na *loepet* staat *g*. 4) na *den* is *den* (begin regel) geschrapt. 5) boven den regel bijgeschreven. 6) *hs. ned'eheit*. 7) aan den kant bijgeschreven.

a) Linnen schoeisel, waarover de zuster haar trippen droeg. Verg. D 104: „Soe nauwe waerden sie hoer cleder ende al dat hem gedaen was te besygen — Het weren voetdoeken (= linnen sokken) ofte schoen of snuteldoeke (= zakdoeken) — Dat versleten sie also deger, dattet bet schenen te wesen geknupte netten dan doeker.”

b) Deze formule gebruikten de devoten niet alleen, als zij schuld hadden, maar overal, waar zij terecht of ten onrechte tegengesproken werden. Toen Gerrit Delft van Naaldwijk bij een onderhoud tegengesproken werd, viel hij aanstonds op de knieën met de woorden: „Karissime pater, est culpa mea.” (Chron. Wind. 80)

hem oeck alsoe nouwe orlof te bidden, dat si niets niet en dede sonder orlof, hoe cleyne dattet was ^{a)}. Wanneer dat si orlof bad uuten bedehuys te gaen, soe noemde ¹⁾ si al die steden, daer si dan myende te gaene, ende dat en liet si oeck niet, al solde si oeck vijf of ses steden genoemt hebben, ende was aldus den anderen zusteren een guet [62a] exempel der gehorsomheit. Ende mochte hieromme mit sancte Pauwel wal spreken: „Doet of wercket alsoe, hoedanigen exempel gi van ons hebt.” ^{b)} Alst gevyel, dat ²⁾ enyge zusteren des Zaterdaghes voer vanden dormter ^{c)} gengen, eerdat ³⁾ si oer bedde gemaket hadden, als dat ⁴⁾ si brouwen of anders wat onleden hebben solden, soe plach si oer bedde te maken ende anderen dienst te doen; ende desen mijnliken dienst plach si alsoe vuerichlik te vervullen, alsoft een jonck ende starc mensche hadde geweest. Mit groeter vuericheit las si oer getijde, soedat men oer stemme boven al die ander zusteren hoerde.

Recht behuet was si bi ongelike persoenen; want ommedat si nyement en begeerde te behaegen dan Ihesu Cristo, oeren brudegum, daer si alle dijnck omme [62b] gelaten hadden, soe en sochte si in nyement genuechte dan in Hem, ende en begeerde oeck nyement te behaegen dan Hem. Het gevyel op een tijt, dat si ten Mynrebruederen te kercken was ^{d)}; ende wanttet een suverlick, bequaem ⁵⁾ mensce was, soe mercte dat een ⁶⁾ manspersoen, ende stont hieromme ⁷⁾, ende sach si wat aen ^{e)}. Ten iersten doe si dat mercte, kierde si oer onweerdelike ⁸⁾ tot hem ende leep hem lelike toe ⁹⁾, ende kierde oer doe weder omme. Ende als die man dat sach, wert hi in hemselven

1) veranderd uit *moemde*. 2) na *dat* is *dat* geschrapt. 3) *voer* . . . *eerdat*, alvorens (haar bedden te hebben opgemaakt). 4) namelijk omdat. 5) hs. *bequam* met bovengescreven *e*. 6) voor *een* is *e* en het begin van *n* geschrapt. 7) en ging daarom staan (of die daar in de buurt stond?) 8) verontwaardigd. 9) en keek hem boos aan; *toelipen*, een oorspr. zwak werkw., heeft zich hier bij de ij-klasse aangesloten; de tegenwoordige Friesche en Saksische dialecten kennen nog een zwak *lipen*, *liepen* = grijnzen, pruilen, schreien.

a) Het Chron. Mont. S. Agn. 11 verhaalt van een broeder, die niets, zelfs niet het inslaan van een spijker, durfde doen zonder voorkennis van den rector of procurator.

b) Phil. 3 : 17.

c) slaapzaal; Lat. dormitorium.

d) Deze kerk der Franciscanen werd ca. 1336 gesticht door Eleonore van Engeland, vrouw van hertog Reinald II van Gelder, wien Deventer door bisschop Jan van Diest in pand was gegeven; Dumbar, Dev. I, 500, 495.

e) Een leefregel uit de 15e eeuw voor leeken, gepubliceerd door R. Langenberg in zijn „Quellen und Forschungen”, schrijft uitdrukkelijk voor gedurende den dienst andere kerk-gangers niet in het gelaat te zien (p. 86).

bescheemt ende sloep enwech, recht of hi seggen woldde: „ic hebbe daer geweest.” ¹⁾

Doe dese hilige ziele alsoe oelt ende weeclick waert, dat oer dat gaen op den trippen merckelike suer waert, doe segede oer op een tijt een zuster toe uut medeliden, dat ²⁾ si op oer hadde: „Suster Barte, want gi vas[62c]te al zieclick wordet, soedat u dat gaen op den trippen al suer wort, soe myene ic dat u onse oversten wal gunnen solden, dat ghi twee sloetschen ³⁾ hadden, daer gi op mochten gaen.” Doe antwoerde si weder mit enen rijpen aensichte ⁴⁾ ende segede: „Dat moet veer van my wesen, dat ic op meyster Gerijts weer alsulken exempel solde laten, soedat ic hier enen anderen zaeke mede ⁵⁾ geve aldusdanige dinge nae te doene, ende dat ic dan groetelike voer onsen lieven Heren verantwoerden moste.”

In alsoe groeter weerdicheit hadden si oer oversten, dat si van oer plagen te seggen, dat, wanneer si storve, dese huysse ene grote calumpne ⁶⁾ der doechden ofgeenge. Want si was een begin mede van meester Gerijts huys ⁷⁾ ende bewees in oere wan[62d]deringe dagelijx die guede, eenvoldige sympelheit, die al meest in onsen oelden, devoten zusteren geluchtet heeft. Ende daertoe hadde si altoes, alsoe vele alst in oer was, die rechte vuericheit, die rechte ghehorsomheit ende die rechte doechden ⁸⁾ helpen staende hoelden. Ende in oerselves persoene was si altoes van den begijnne oere bekieringe hent totten eynde oers levens schemel, gehorsom, vuerich, goddienstich, mynlick ende goedertieren ⁹⁾; sorchvoldich voer oerselves, hoe si in den doechden mochte vorderen, ende niet myn mede voer oer huysgenoeten. Want si en sochte niet, dat oer was, mer dat Ihesu Cristo toebehoerde ^{a)}. Ende eens anders voertganck in den Heren was oer ene blijtschap inden Heren, soe datmen hieromme van oer wal spreken mach, dat [63a] geschreven is van Yermias ¹⁰⁾ den prophete: „Dit is een mynner der brueders ende des volkes van Ysrahel. Dit is, die vele bid voer dat volck ende voer die stat van Iherusalem.” ^{b)} Ende niet allene en hadde si aldus dit huys verciert ende rijcke gemaket mit oeren doechden ende goddienstigen zeden — daer nochtan die meeste macht aen licht, ende die tot allen dijngen nutte sin —

1) daar ben ik mooi bezig geweest? verg. 25a; of ik maak, dat ik wegkom? 2) veranderd uit *die*. 3) gemakkelijke pantoffels. 4) verg. de aant. bij 17d. 5) na *mede* is *mede* geschrap. 6) voor *calumpne* is *cala* geschrap. 7) aan den kant bijgeschreven. 8) na *doechden* is *do* geschrap. 9) voor *goedertieren* is *ged* geschrap. 10) voor *Yermias* staat *ye*, gevlekt.

a) Verg. Phil. 2: 21.

b) 2 Macc. 15: 14.

mer si haddet oeck groetelike begavet overmyds tijtliken guede, soe dat si hier meer ghebracht hadde dan si veerteeren ¹⁾ conde. Ende nochtan als si wat bidden solde, dat oer noetdruflich was, plach si oer alsoe oetmodelick ende schemelick van buten te bewijzen, alsof oer die zusteren vander straten ingenaemen ²⁾ hadden, ende datment oer oec ondertijden teghen oeren willen moste geven. [63b]

Alst dan een oelt mensce geworden was, al boven oer LXXX jae-ren, soe began si van dagen te dagen of te nemen inden lichaem, mer niet inder vuericheit. Want van dat si ierst tot meester Gerijts huys gecomen was, doe si noch seer jonck was, hent tot oeren lesten dage toe, en scheen si niet medalle vander ierster strengicheit ende vuericheit verslappet te wesen. Doe si in oere lester ziechten lach, quam een zuster toe oer ende segede: „Suster Barte, nu heeft men die guldene vesper gesongen”. Si antwoerde vrendelike weder mit enen zueten aensichte ende segede: „Ende ick hebbe mynen guldenen Ihesus ³⁾ ontfangen.” Hierna ⁴⁾, doe si alsoe cranck wert, datt scheen of si sterven wolde, soe worden die zusteren ynt ziechhuys vergaedert omme soven salme te lezen ⁵⁾. Ende doe las si devotelike mede, [63c] als si best conde hent tottien verse toe: „Dijn guede geest sal my leyden in dat gerechte lant ende om Dijnen naeme, Here, salstu my levendich maeken in Dijnre gerechticheit” ⁶⁾. Ende doe dit vers uute was, gaf si zuetelike ⁷⁾ oeren geest ende ruste aldus in Dengenen ⁸⁾, die altoes vredelick in oer gerustet hadde ⁹⁾. Ende in deser selver uren waeren daer twee vreemde zusteren in den ziechhuys ende sagen sie sterven. Ende die segeden uut verwonderen, dattet bed ⁷⁾ een werschop ⁸⁾ ende ene blijdschop mochte heyten dan een sterven.

1) verg. 118c *geeleest*. 2) verg. onze uitdrukking: iemand van de straat oprapen. 3) verg. de aant. bij *gulden* 53d. 4) na *hier* staat een *d.* 5) zachtkens, vredig. 6) *den* is tweemaal geschreven. 7) eerder. 8) feestviering, in het bijzonder bruiloft.

a) Wanneer een broeder of zuster stervende was, dan werden door het slaan van den ratel of tafel de kloosterlingen tezamen geroepen, teneinde gezamenlijk te bidden (D 35, 157, 170) en de zeven boetspalmen te lezen (Jac. de Voecht 115, 204; Marialeg. II, 74). Soms las de stervende mede: D 81, Jac. de Voecht 100, 162. Verg. nog Const. II, p. 374. — Geert Groote gaf bewerkingen van bestaande vertalingen van liturgische werken en van de zeven psalmen in het Dietsch: inl. § 2.

b) Ps. 142 (143): 10—11. De woorden in den tekst zijn letterlijk ontleend aan Groote's vertaling; verg. W. Moll, Groote's Dietsche vert., p. 9, 90.

c) Verg. uit den eersten brief van Gerlach aan zijn zuster Lubbe Peters, Kerkhist. Arch. 2, p. 208: „Maket Ihesum ene bequame stede in iuwen herten, soe wil Hie gheerne mit u wonen”. Deze gedachte b. v. ook: D 299, Coll. A K G, N S 3, p. 256 en dikwijls bij Mechtild von Magdeburg.

(35) Van zuster Gertrut van Hiessel. († 1434)

Dese guede zuster Gertrut was onser eerweederger moder Lizebeth van Boemel oer natuerlike zuster ende niet myn oer zuster in der myeninge ende in der doecht. Want het was alte devoten ende ingekierden men[63d]sche tot Gode, soe datt scheen, alsof si oer nummermeer sat en conde beden. Si was lange tijt in den werckhuys ¹⁾ bi den taeflaekensstelle, ende dat werck dede si mit alsulker devociën ende ynnicheit, dat siselven plach te seggen, dat si oer onder-tijden alsoe voelde, als si op den stelle sat ende dede oer werck, dat si nyet en wiste, hoedat si oer anders gevoelt solde hebben, hadde si mysse gehoert, daer onse lieve Here tegenwoerdich is. Sij en plach niet te berichten noch te callen vanden reymente des huyses; noch hoedat oer oversten die schichten of ordynierden en bewant si oer niets niet ²⁾. Want si mynde oeren vrede ende dat inwendige toekier tot Gode soeseer, dat si alle dijnge pijnde te schuwen, die oer daeran hynderen mochten. Ende plach dicwile dit punte te seggen: „Ick bijn onwijs [64a] geworden, daertoe heeft my mijnne gedwongen” ^{a)}. Seer vrendelick ende toesprekelick was si den jongen zusteren ende plach hem dicwile wat guets te leeren, ende dan plach sie hem vaeke onder ander woerden te seggen: „Hanget onsen lieven Heren aen, soe hanget u weder alle guet aen”. Sij plach te seggen, hoedat oer her Iohan Brijnckerinck, onse vader, op een tijt leerde, hoedat si oer altoes oeffenen solde in den doechden ende passie ons lieven Heren, ende sonderlinge onder myssen ^{b)}. Ende sij placht te seggen, dat sij

1) hs. *wierckhuys* met geschr. *z.* 2) evenmin bemoeide zij er zich in eenig opzicht mee, hoe haar oversten enz.

a) De mysticus streeft er naar alle wereldsche fantasiebeelden en alle wijsheid, welke van deze wereld is, uit zijn voorstellingsleven te verdringen, en kan er zoo van spreken, dat de „mijnne” (= goddelijke liefde) hem onwijs heeft gemaakt naar den maatstaf van dit leven. Verg. de volgende voorbeelden: „dronken van minnen,” Ruusbroec III, 156; V, 8; „dronken maken ende verheffen boven redene,” IV, 70, 71; „onwise is boven redene, niet daer sonder,” V, 20; „Hier af comt dronkenheit ende rasen: Aldus doet God sine vriende dwasen,” IV, 182; „Ihesus minne heeft my bedroghen, Herte ende sin is my ontoghen,” V, 3; „Al om zijn minne sekerlijck, So heeten si sijn van sinnen bloot. Hi maectse sot, die waren vroet, Hi dryftse tot allinde groot,” J. G. R. Acquoy, Het geestelijk lied in de Ned. voor de Herv., A K G, 3, p. 94. Voor de Duitsche mystiek vergelijkte men: „Die hohe Kraft der Minne, Die hat mich unterstân, Geführt in eine Stille, Einförmig muss ich gân,” W. Preger, Gesch. der Deutschen Mystik im M. A. II, 142, en vooral den Sang von Blossheit: „Ich will von Blossheit singen neuen Sang, Denn rechte Lauterkeit ist ohn Gedank. Gedanken mögen da nicht sein, So ich verloren hab das Mein”, ib. II, 139. Dezelfde gedachte vindt men b.v. nog in de Offenbarungen van Adelheid Langmann, p. 89, 93, en van Margaretha Ebner, p. 261, 268. b) Zie voor een overeenkomstige uiting van Brinckerinck tegenover een andere zuster, Haedewich van Gelre, 57b.

dit punte niet en geve om alte groten dijnck. ¹⁾ Want als si niet veel guets in en hadde ende van oerselven verdwaelt ²⁾ was, soe plach si te dencken, wat oer onse vader geleert hadde ende nam dan een punte vanden doechden ons lieven Heren [64b] voer, daer si dan die meeste mynne toe hadde, ende daer oefende si oer dan soelange ynne, hent si weder tot oerselven quam ende die ander fantasiën vergeten hadde. ^{a)} Mit groter devociën plach si mysse te hoeren, ende dan oefende si oer alsoe vuerichlike inden lijden ende passie ons lieven Heren, dat oer aensichte scheen, wanneer dat si uuter myssen quam, alsoft ene vlamme gheweest hadde, ende alsof si voer enen barnenden oven gestaen hadde ^{b)}. Het gevyel op een tijt dat si onder myssen lach, ende snoef wat doer die nese. Ende doe lach een zuster bi oer ende hadde gemyent, dat si geslapen hadde, ende toech ³⁾ si suverlike bi der hoyken, ende als dat zuster Gertrut gevoelde, soe kierde si oer omme ende sach si ⁴⁾ an. Ende die zuster ⁵⁾ mercte, dat oer ansichte liet, als[64c] oft mit godliker graciën verluchtet hadde geweest. Ende si sprac oer toe ende segede : „Vergevedet ⁶⁾ my, lieve zuster, ic hadde gemyent, dat gi geslapen hadden” ⁷⁾. Doe antwoerde si mijnlike weder ende segede : „Ick hebbe my quellike, ic wil my geerne beteren.” ^{c)} Sij plach oer te vervrouwen ⁸⁾ tegen dat die duyster dage quamen, opdat si te langer bij oere enycheit mochte

1) om nog zooveel. 2) afgedwaald van haar gewone vrome overpeinzingen, dus overgegeven aan „fantasiën.” 3) *ende toech* aan den kant bijgeschreven ; op den volgenden regel is *ende* geschrapt. 4) *die zuster* geschrapt, *si* aan den kant bijgeschr. 5) *die zuster* beneden in margine geschreven. 6) verg. de aant. bij 15d. 7) *hs. had* (eind regel) *dden* met geschr. *d.* 8) zich te verheugen.

a) Brinckerinck spreekt in een Coll. (Kerckhist. Arch. 4, p. 111) van een „maghet, die recht verveert is enighe dingen te horen, daer si van binnen enige verbeeldinge of hinder van crighen mocht.”

b) Over deze „vlamme” of „brant”, het uiterlijk kenteeken van een zeer sterke innerlijke devotie, hooren wij meermalen spreken. Soms zien de zusters vlammen uit het gelaat slaan, D 20, 367 ; dan weer zien zij vuur uit den mond komen, D 10, 216 ; of zij nemen haar medezusters waar in een lichtschijnsel, D 169, 255. Biënboec 96 lezen wij van een non, wier „gesichte gloyende” werd, „ende mit toegeloken ogen gaf si uut een jubiliëren mit so wonderliker stemmen, dat geen zuet spul of sanc der zueticheit geliken en mochte.” Men treft het verschijnsel ook in de Duitsche kloosters aan : Chronik des Bickenklosters zu Villingen p. 141 ; Alemannia 11, p. 5, 6, 13 ; 21, p. 114, 115. Zie nog 113c. Waarschijnlijk moet men ter verklaring denken aan het verheerlijkt, glanzend lichaam, waarmede de gezaligden in den hemel zijn getooid. Zeer vrome zusters worden daarmede reeds hier op aarde gezien door haar medezusters. Voor de zegswijze „vuerich brant” en verwante uitdrukkingen voor innige vroomheid vergelijkte men 86a en de aant.

c) Verg. de aant. bij 15b.

blijven ^{a)}, ende plach te seggen : „Die duyster dage sijn der geesteliker luyde bow” ^{b)}. Ende die ure des margens voer der myssen plach si die gulden ure te heyten ^{c)}. Waht dan en becummerde si oer nergent mede dan mit oeren guldenen Ihesus, dien si niet allene op die tijt, mer altoes, alsoe ¹⁾ veel alst in oer was, pijnde tegenwoerdich te hebben. Want al oer leven en was [64d] niet dan beden, lezen ende oer van bijnnen mit Gode te verenigen, ende alsoe veel als si conde, pijnde si oer van allen uutwendigen dijngen te vervreemden.

Het gevyel eens op enen dach, in welken dat men den zusteren wat bed plach geven te eten dan op anderen dagen, ende want si doesoewal niet wat crygen en conden, soe mosten si hem lijden. Ende alst dan op den naemyddach quam, soe sat zuster Gertrut op den stelle ende wrachte, ende kierden oer alsoe devotelike tot onsen lieven Heren, dat oer die tranen van groter vuericheit over oer wangen liepen ^{d)}. Ende ²⁾ dat mercte een ander zuster, ende genc ³⁾ tot oer, ende wolde si prueven, ende hoeren wat sij seggen wolde, ende segede tot oer : „Wanne, zuster, schreye gi daeromme ⁴⁾, want wi te myddage [65a] soe soberen maeltijt ghehad hebben? Weest daer niet drovygh om, want onse lieve Here salt op een ander tijt versien ⁵⁾, datt beter worde”. Doe si dat hoerde, wert si zuetelike lachende, ende segede : „Neen, zuster, het en is my dat niet ; het is my ⁶⁾ al anders wat”.

Ende als si dan aldus ene wijl tijts inden werckhuys ⁷⁾ hadde ge-

1) na *soe is in oer was* geschrapt. 2) voor *ende is du* geschrapt. 3) aan den kant bijgeschreven. 4) na *daeromme is w* (eind regel) geschrapt. 5) *versien*, zorgen voor, beschikken. 6) boven den regel geschreven. 7) hs. *wierckhuys* met later geschr. *z*.

a) In de donkere dagen heeft zij meer tijd, daar er dan minder gewerkt wordt: zij kan zich dus eerder bij haar bed terugtrekken. Zie de aant. bij 70c over den wensch der mystieken naar eenzaamheid en de devotie bij het bed.

b) Oogst; t.d.d., D 120; verg. sine schueren vullen 58b en de noot aldaar.

c) Ook Suso verhaalt, dat hij zich des morgens een korte wijle aan mystieke contemplaties wijdt, *Leben*, ed. K. Bihlmeyer, c. 5; en de sterk onder zijn invloed staande anonymus schrijft voor : „Willst du ein gottschauender Mensch werden und sein, so mußt du der Zeit wahrnehmen, die dazu gefällig ist, und diese ist besonders vor Mette, wenn alle Creaturen schlafen ;” C. Greith, *Die Deutsche Mystik im Prediger-Orden*. Freiburg i. B. 1861, p. 177. Peter van Amsterdam moest om gezondheidsredenen vroeg naar bed gaan. Hij stond dan echter ook vroeg op, en vond dan de gelegenheid zich aan de innigste devotie te wijden, *Biogr. A A U*, 28, p. 254—255, 257.

d) Elsbet Stigel meldt van de zusters te Töss, dat zij „sassent mit als grosser andacht in dem werkhuss das sy hin flussent von traechen als ob sy in der mess werint gestanden”, p. 14. Zie nog 58b en inl. § 9.

weest, soe waert oer bevalen dat si dat wullen verwaeren solde. Ende doe schreyde si soe bitterlike seer, dat men sie nouwe troesten en conde, want si hadde veel liever in den werckhuys gebleven, daer si oere ynnicheit ende devociën gebrucket mochte hebben. Mer nochtan, hoe noede dat sijt gedaen hadde, si was nochtan gehorsom, ende liet oerselven, daer si oerselven vant. Sij was bereit ende willich tot allen oetmodigen ¹⁾ ende [65b] swaeren wercke als brouwen, keymen ende ander swaere wercke ^{a)}. Wanneer dattet gevyel, dat si mit yement keymde, die niet soevele vorderen en conde als sie ³⁾, soe plach sie guethertelike te seggen: „Wi willen onse wulle tesamen leggen ende besien, hoeveel dat wi huyden schicken ³⁾ koenen.” Ende dit dede si daerom, opdat oer die zuster te mijn schamen solde, ende dat sijs oeck niet mercken en solde, dat si oer daerin verwan ⁴⁾, omdat si oeck lichte beter wulle maecte dan die ander zuster ^{b)}. Alsoe seer mijnde si dat swijgen over oeren wercke, dattet ondertijden scheen dat si oer gewelt dede, als si meer calde dan oer tot oeren wercke noet was. Want alsoe veel hadde si te doene mit oeren hemelschen Brudegom, dat oer giene uwendige callinge [65c] genuechlick en was. Wanneer datmen die wulle in den bedehuys verlesen ⁵⁾ solde, daer vele zusteren over moeten wesen ⁶⁾, soe genck si alsoe sitten, dat si oer ansichte van den ⁷⁾ zusteren gekiert hadde, opdat si oer alsoe te bed mit Gode becummeren mochte ⁸⁾. Ende dan sat sij al den dach ⁹⁾ doer ende bedede oer alsoe goddienstelic, datmen oer ondertijden van den dage niet een woert en hoerdespreken, ten hadde geweest dat si wes ¹⁰⁾ gevraget hadde, of dat si yemende te rechte ¹¹⁾ hadde gestuert van den wercke, want sijt onder handen hadde. All oer genuechte, die si scheen te hebben, dat was, dat si oer inwendelike mit Gode mochte becummeren ende hoelden oer al dier dijnge ledich ¹²⁾, daer si gien bevel van en hadde; want het duchte

1) veranderd uit *oetmodichen*. 2) voor *sie* is *soe* geschrapt. 3) tot stand brengen, verichten. 4) overtrof. 5) uitzoeken en van onreinheid zuiveren. 6) bij moeten zijn, mee aan moeten werken. 7) voor *den* is *da* geschrapt. 8) met God kon bezig houden; *mochte* veranderd uit *mochten*. 9) boven den regel bijgeschreven. 10) iets. 11) dadelijk, zonder veel praatjes? 12) *hem ledich houden ere dinc*, zich los, verre van iets houden, er buiten blijven; voor *ledich* is *die* geschrapt.

a) Deze gedachte wordt D 293, 332 met nagenoeg gelijke woorden uitgedrukt.

b) Salome Sticken, die zeer vlug kon werken, legde haar werk bij dat van een ander, die minder af had: 119c. Van een zuster te Diepenveen heet het D 293, dat zij al heimelijk haar wol in den korf van haar medezuster legde, wanneer zij daarmede samenwerkte, en deze niet zoo snel kon werken als zij, opdat die medezuster „niet bescheemt en solde warden”.

oer [65d] al cleyne wesen, of niet, dat God niet en was ^{a)}). Het geviel ¹⁾ op een tijt, dat si uut was gegaen om ene baetschop, ende doe si weder inwert gengen, begant wat duyster te worden, ende als si in den ganck quemen ende solden in die poerte gaen, soe voelde si oer hande devotelike te gaeder ende segede wat heymelick tegen oerselven, mer nochtan wal soe luyde, datt die ander zuster hoerde: „Myne nacht en heeft giene dunckerheit, mer hi verclaert al in lichte.” ^{b)}

Hiernae waert si uutgesant toe Eymerick om daer moder te wesen, welck si alsoe wonderlike noede gedaen hadde, dat, hadde oer die ghehorsomheit gedaen ²⁾), men en solde si daer niet lichtelike hebben toe coenen gebrengen. Want alle bedriefficheit van [66a] buten was oer recht contrary. Want ommedat si eens gesmaket hadde, hoe zuete dat die Here is ^{c)}), soe pijnde si alle dijnge te schuwen, die oer van Hem vervreemden mochten. Want alsoe was si mit Gode geënyget, datsi nummermeer van beden en scheen vermoeyt te wesen. Hiernae, doe si weder toe ³⁾ huys quam ende oer dese onlede verdragen waert, was si alsoe wonderlike blijde ende waltevreden, ende alsoe vrendelick totten zusteren, alsof si oerselven gevonden hadde. Ende gaf oer doe alsoe vuerichlike weder tot onsen lieven Heren ende tot allen doechden, alsof sijs doe ierst begonnen hadde Gode te dienen.

Altoes hadde si devocie hoege boecke te studieren, als Cantica, die Geestelike Brul[66b]loft ^{d)} ende ander hoege ⁴⁾ boecke, die oer tot devociën verwecken mochten ^{e)}). Mer doe si in oere lester zichten

1) *hs. gevel* met bovengeschr. *i.* 2) als de deugd der gehoorzaamheid het haar niet gedaan had, als zij die niet in zoo sterke mate had bezeten, verg. 12b; na *ghe* is op den nieuwen regel *g* geschrapt. 3) voor *toe* is *in* geschrapt. 4) voor *hoege* is *dev* geschrapt.

a) Verg. Thomas a Kempis, *De Imitatione Christi*, l. III, c. 3: „Et quidquid Deus non est, nihil est, et pro nihilo computari debet.” Fol. 86d vindt men hetzelfde citaat met een kleine wijziging.

b) Misschien reminiscens aan een vers als: „Christe, qui lux es et dies, Noctis tenebras detegis,” *Thesaurus hymnologicus*, ed. H. A. Daniel, I, 33.

c) Ps. 33 (34): 9; verg. 1 Petr. 2: 3.

d) Zie over de vele al of niet gecommentarieerde Mnl. vert. van het Hooglied C.G.N. de Vooyts, *Iets over M.E. bijbelvert.*, *Theol. Tijdschr.* 37, p. 129—130 en C.H. Ebbinge Wubben, *Over Mnl. vert. van het O.T.* Den Haag 1903, p. 210—225, die ook een Mnl. vert. uitgaf in A K G, N S 4, p. 285—297. Op den invloed van het Hooglied op de mystiek is reeds bij 17c gewezen. — Met „die Geestelike Brulloft” is bedoeld het bekende werk van Jan van Ruusbroec, *Die chierheit der gheesteleker brulocht*, *Werken VI*, 1—193. Over de vele hss., welke van Ruusbroec's werken bewaard zijn, handelt W. de Vreese in zijn meergenoemd werk.

e) Het is opmerkelijk, hoevelen deden als Elsbeth Stagel, die zich in speculaties verdiepte, zie H. Suso, *Leben*, ed. K. Bihlmeyer, c. 50: „Von den hohen fragen, die dú wolge-

lach, ende niet en wiste, dan si sterven solde, segede si tot moder Lijzabeth: „Nu alle hoege boecken of ¹⁾: allene die passie ons lieven Heren, want daer voele ic nu allene vrede in. Want ²⁾ die ander dijnge, daer ic ondertijden myselfen in gesocht hebbe, als mijnselves devocie ende ynnicheit, die my in der tegenwoordicheit ³⁾ genuechlick waeren, en voele ick nu gienen sonderlingen vrede, mer allene in der passiën ons lieven Heren. Ende alsoe veel als ick nu vijnde, dat ic my dier gelijcket hebbe ⁴⁾ in mynen leven overmyds enen rechten sterven ende uitgaen mijnselves in rechter gehorsomheit onder mijnen oversten ende medezusteren, die over my gesat waeren, [66c] ende hebbe, als my wat beyegende dat my contrary ende tonwillen was, dat overmyds overdencken Sijnre geyselinge, bespottinge, ende mennichvoldeger confuyciën ⁵⁾ ongewroken ende onverantwoerdet ⁶⁾ hene ⁷⁾ laten gaen, dat isset allene, dat my nu in deser tegenwoerdiger uren waerachtigen vrede ende hope des ewigen levens gevende is.”

(36) Van zuster Stijne ten Wiele. († 1435)

Dese guede zuster Stijne hadde oer inden iersten al wat te lijden, want het was een levendich, luchtich ⁸⁾ mensche van natueren, soe dat dit leven ende oer natuer niet overeen en droegen, ende daertoe en was die mynne niet alte groet, die si toe desen leven hadde, soe dat oer mitten iersten ⁹⁾ al merckelike bange wert. Mer doe sijt overgetreden ¹⁰⁾ [66d] hadde, gaf oer onse lieve Here gracie ende visi-

ueptú tochter fragte iren geischlichen vader.” Juist de leeken onder de devoten hielden zich bij voorkeur met diepzinnige vragen bezig, en beschaamden dan de klerken blijkens vele exempelen en tractaten. Zie de tractaten Texte 78, 150, 152, Deutsche Mystiker, ed. Fr. Pfeiffer, II, 448, 625 en de exempelen besproken door De Vooy in A K G, N S 3, p. 332 v. en gepubliceerd aldaar p. 271—290. Belangrijk in dit verband is ook de volgende plaats, Alemannia 21, p. 124: „Es kom auch etwenn also, das ersame veter als hoh lessmeister in das closter gingen ir ze troste, so sie denn für ir pette gesassen, und begunden susse rede für ze bringen von gotlicher andacht, so über wante sie sy mit so tiffen Worten, das sie sorgeten, wie sie ir konden geantwurten, und was doch der irdischen buch nit gelert.” Ook Claus van Euskerken verheft de leeken, wanneer hij spreekt van: „een arm susterken, dat hier duegentlike leeft, als dat God eyns kumt te sien, soe salt wynde verstandelre wesen dan alle die doctoren der werlt,” Coll. A K G, N S 3, p. 376.

1) weg. 2) achter *want* denke men *in*; verg. 76d. 3) zoolang ik er mij mede bezighield; verg. 21d. 4) lett.: dat ik mij daaraan (aan die passiën) gelijk gemaakt heb; verg. in Mnl. Wdb. uit Machtelda's Visioenen 113c: *sel die mensche die vruchte vercrigen der passyen, soe moet hi haer geliket ende gheënicht sijn; hebbe* is in margine bijgeschreven. 5) smadelijke behandeling. 6) zonder mij te verdedigen. 7) voor *hene* is *hebbe* geschrapt. 8) opgewekt; de beteekenis nadert hier tot luchthartig; verg. 67d. 9) later aan den kant bijgeschreven. 10) overwonnen, te boven gekomen.

tierde si alsoe van binnen, dat si oer alte maele overgaf in Sijnen dienste. Ende daertoe begavede Hi sie oeck, dat si oer alte wijslike conde regieren in oere bangicheit. Want si was recht open tegen oer spreekzuster ende segedet oer al ongevenstlike uut, soe wat fantasiën of becoringe dat oer overquamen. Ende dan plach si sympelike raets te volgen ende dede altemaele nae guetduncken oere spreekzuster. Ende oeck plach sij sonderlinge oeren vlijt ¹⁾ daertoe te geven, dat sij der zusteren doechden mochte mercken. Ende vanden enen leerde si gehorsomheit, vanden anderen lijdsomheit ende van enen anderen mercte si, hoe oetmodelick ende hoe scheemelic dat hi hem ²⁾ hadde, ende hoe seer si hem ³⁾ tot ster[67a]ven gaven, die nochtan alsoe grote dijnge nae der werlt ghehad mochten hebben, ende die oeck alte veel wecliker ende clenliker van natueren waeren dan si. Ende hier voelde si merckelike baete in. Ende als oer inquam ⁴⁾, dat sijs hier niet maken en solde koenen hoer aldus tot gehorsomheit te geven ende aldus altoes onder eens anders wille gebuyget te staen, ende dat oer dat werck alte zuer solde worden, ende anders mennigerhande fantasiën ende cleymoedicheiden, die oer die duvel inbrachte, mit welken dat hi sie geerne weder totter werlt gebracht hadde — omme dese fantasiën ⁵⁾ ende gedachten te verwijnnen gaf si sonderlinge oeren vlijt eens anders doechden te mercken, die si wiste, dat oeck ondertijden in ban[67b]gicheiden weren, ende hem nochtan soe doegentlick ende wijslick in oeren strijde ende becoringen hadden. Ende maecte aldus van eens anders doechden een pan-ser der gerechticheit ⁶⁾, mit welken dat si oer weeren mochte ende uitdoen die schutten ⁷⁾ des alrëschallixsten ⁸⁾ viandes ⁹⁾. Ende aldus nae sancte Pauwels woerde, soe wrachten oer alle dijnge mede int guede, want si nae den opsatte hilich geroepen was ⁴⁾.

Dese guede zuster ⁷⁾ Stijne hadde in bevel, dat si dat wullen verwaerde. Ende want sijt in oere yoeget geleert hadde raets te volgen, soe was si sonderlinge mit deser oefficiën onderworpen onder ⁸⁾ oeren oversten, ende dede altemaele nae oeren guetduncken. Ende pijnden alsoe veel alst in oer was, dat sit ⁹⁾ altemaele [67c] liet in

1) voor *vlijt* is *vij* geschrapt. 2) een latere hand heeft *si hoer* boven den regel geschreven zonder te schrappen. 3) *hs. hem hem*. 4) in de gedachte kwam. 5) pijlen. 6) *schallie*, arglistig. 7) in margine bijgeschreven. 8) na *onder* is *ond* geschrapt. 9) *hs. si* met bovengeschr. *t*.

a) Fantesie, hinderlijke gedachte, waarbij de geest op het wereldsche gebied komt; verg. 18d, 66a, 74a, waar voorbeelden worden gegeven.

b) Verg. voor deze beeldspraak de noot bij 46a. c) Verg. Eph. 6 : 16. d) Rom. 8 : 28.

derselver ¹⁾ oetmodicheit van verwen, daer sijt in gevonden hadde, ende sonderlinge dat want, dat die zusteren droegen. Sij was seer treckende ²⁾ ende toeherdende, hoe dat si die menschen mochte trecken, dat si onsen lieven Heren dienden. Ende als si enen anderen wat gueds seggen of leeren mochte, daer hi uut gebetert mochte worden, des en scheen oer gien verdriet aen te gaen ³⁾. Ende daer hadde si oeck sonderlinge gracie toe wat guedes te seggen; want si was recht bevellich ende bijweselick van woerden. Ende hierom hadden si die werlike megede, die wille hadden onsen lieven Heren te dienen, ende ander guetwilighe vrouwen sonderlinge lief. Want doe si op oeren dootbedde lach, quemen twie werlike [67d] megede tot oer, ende dien segede si soveel guets, ende hoeseer dattet oer nu beliefte ⁴⁾, dat si onsen lieven Heren van oere yoeget gedient hadde, dat si daer beide alsulken inslach ⁵⁾ van cregen, dat sijt voert opsatten Gode ⁶⁾ te dienen ende vervuldent oeck mitten wercken.

Doe die zusteren omme des bans willen verdreven worden, als voerscreven is, hadde si alte veel aftreckens van oere moder, die si alte geerne bi oer beholden hadde. Want het was een suverlick mense ende daer was si luchtich ende levendich bi, soedat die moder anxt hadde, dat si op die bijsterheit ⁷⁾ comen mochte. Ende oec soe wasset oer enighe kint, ende hadde oec wal, daer si sie mede voeden mochte ⁸⁾. Mer si en wolde gienssijs oere mo[68a]der begeerte consentieren. Mer si pijnde *oer si* ⁹⁾ tevreden te setten mit zueten guedertiennen woerden ende segede: „Lieve moder, laet u nu lief wesen dat ic mitten zusteren trecke, want isset dattet hem niet wal en gaet, soe vijnde ic u alden dach wal weder te comen ¹⁰⁾, ende weert dattet hem wal genge ende gi my dan bi u behoelden hadden, ende haddet my daer henegenamen ¹¹⁾, dat solde u dan altoes yameren.” Mit aldusdanigen zueten woerden satte si oer moder tevreden, ende vercoes, dat si liever armoede ende gebreck mitten zusteren wolde lijden, dan dat si bi oere moder gebleven hadde, daer si nochtan ongelijke ¹¹⁾ beter dage nae den vleische gehad mochte hebben. Seer

1) *der* is boven den regel bijgeschreven. 2) *toeherden* en *trecken* zijn hier synoniem: opwekken, aansporen (zij was er op uit). 3) daarvoor was haar geen moeite te veel; verg. 16d. 4) genoegen deed. 5) *hs. godde* met geschrapte *d*. 6) verg. de aant. bij 55b. 7) en zij was ook bemiddeld genoeg om haar te onderhouden. 8) *hs. si oer*. 9) dan kan ik steeds nog bij u terugkomen; *wal* is boven den regel geschreven. 10) weggenomen. 11) bijwoord = veel.

a) Inslach, plotselinge goddelijke inwerking op het gemoed, welke tot de wedergeboorte voert; t. d. d., D 175, 278, mhd. inschlag. Verg. de noot bij 50b. — Zie over het wedergeboren worden in het algemeen: W. James, *Varieties of religious experience*, c. 7.

trouwe was si totten zusteren, want doe si toe Arnhem woenden ende [68b] die tijt quam, datmen der zusteren arve ¹⁾ dorsschen solde, soe waert zuster Stijne daer gesant om te dorsschen ende te huys te vueren, dat hem onse lieve Here verliet hadde. Ende als si dan hierover doende weeren, soe quemen daer die zusteren, die hier ²⁾ in den banne gebleven weren, ende dien die schepenen der zusteren guet beloefet hadden, ende brachten der stad boeden mit hem, ende nement doe altesamen, soe wat den zusteren gewassen was. Doe dat zuster Stijne sach, wert si alsoe uuterlike ³⁾ druckich ende weemoedich, dat si van groter persen oers herten ⁴⁾ bloet brack. Want sij becade ⁵⁾ de uuterlike noetdrufte, die de zusteren in vreemtheiden hadden, ende daeromme genget oer bovenmaten nae ⁶⁾, dat diegene, die Gode niet [68c] en ontsagen, oeren sweet ende arbeit alsoe onnuttelike solden verdoen.

(37) Van zuster Alijt ten Sande. († 1437)

Dese guede zuster Alijt was alsoe natuerliken ⁷⁾ schemelen mensche, dat si van rechter schemelheit, doe si ierst toe meister Gerijts huysgecomen was, niet wal onder die zusteren en dorste comen. Ende van schemelheiden en dorste sij oer niet wermen, ende als sijt van noede ende van coelden doen moste, soe en dorste si nouwe oer voete ondecken. Sij was alsoe apen teghen oer spreecsuster ende soe oetmoedich in oeren belijën, dat si oere spreecsuster oer oelde leven segede van woerden te woerden, alsoe sijt myende te bijchten ⁸⁾. Nochtan wasset een oelde maget, al boven oer twijntich jaeren, doe si totten zusteren quam. [68d] Sij was seer oetmoedich in oere wandringhe, ende slecht ⁹⁾ ende eenvoudich weren oer zeden, soe datmen aen oer niet verzuken en drofte, daer enige verschalckinge in gelegen was ¹⁰⁾. Alsoe puer ende eenvoudich was si ende hadde oer alsoe reyne gehalten van alre bevlekinge ¹¹⁾ der werlt, dat si niet en wiste, doet nochtan een oelde ¹²⁾ maget was ende hadde oeck ene wijl tijts mitten zusteren gewoent, dan datmen ¹³⁾ die jonge kynderkens, die ierst ge-

1) grondbezit (erf). 2) uitermate. 3) hartzeer, verdriet. 4) kende uit ondervinding. 5) aan het hart. 6) bijwoord bij *schemel*; verg. 69d *van natueren*. 7) zooals (zij van plan was enz.) 8) hs. *slecht* met bovengeschr. *l.* 9) zoodat men bij haar niet behoefde te probeeren (aan te komen met iets), waar arglist, onoprechtheid in stak. 10) na *bevlekinge* is *dat* geschrapt. 11) voor *oelde* is *oede* met tusschengeschr. *l* geschrapt. 12) dat zij niet beter wist . . . of men groef.

a) In het Meester-Geertshuis.

boeren weren, uut kuylkens plege te graven^{a)}. Ende hieromme, wanneer dat si mit enyger zuster in den hof of anders ergent buten der stat solde gaen, sach si dan ergent een bequame¹⁾ kuylken, soe plach si te dencken: „daer is nu machschien een jonck [69a] kynde-kijn uut gegraven.” Dit dachte si in oerselven, mer van schemelheit en dorste sijs niet vragen.

Het gevyel op een tijt, dat si int koehuys was ende halp der zuster wat doen, die dat koehuys verwaerde. Ende doe hengen daer bonen op den vuer, die men sieden solde, die een osse solde eten, die inden stal stont ende meste³⁾. Doe genc si uut eenvoudiger sympelheit hene ende nam wat bonen uutten ketel, ende at sie. Doe waert oer doen heyten, dat sijt bichten solde, dat si oere gulsicheit alsoe gevolget hadde. Ende doe si te bijchte quam, segede sijt alsoe, als oer⁸⁾ die zuster geheyten hadde. Ende onse vader, her Roelof, heyte oer doen, dat si voer die⁴⁾ taefle solde gaen staen ende bidden daer vergiffenisse, dat si bonen mitten⁵⁾ osse gegeten had[69b]de. Ende si was sympelick⁶⁾ gehorsom, ende dede als oer geheyten was. Wanneer dat si ander taeflen sat, soe⁷⁾ was si sonderlinge begeerich dat snoetste in der schottelen te nemen^{b)}. Ende wanneer dat si dat niet en creech, soe en dorste si van schemelheiden nyet wal toetasten; want nae oeren duncken was oer genamen, dat oer van rechte toebehoerde.

Het gevyel op een tijt, dat oer wat vanden snoetsten genamen wert, dat voer oer lach, uut mijnnen, ende doe wert si en weynich an der taeflen lachende. Ende dat mercten een zuster, ende segedet oer voer oer ghebreck voer onsen vader^{c)}. Doe vragede hi oer, waerom dat si ge-

1) geschikt, dat daarvoor in aanmerking scheen te komen. 2) gemest werd. 3) boven den regel bijgeschreven. 4) boven den regel bijgeschreven. 5) *ten* onder in margine bijgeschreven. 6) *pe* bovengescreven. 7) voor *soe* is *soe* (?) gevlekt) geschrapt.

a) Men heeft hier een voorbeeld van den kinderlijken eenvoud en onwetendheid, welke in de monniksliteratuur zoo hoog geprezen wordt. Caesarius Heisterbacensis, *Dialogus miraculorum*. Col. Agr. 1591, l. VI, c. I handelt over de simplicitas; in hetzelfde boek geeft hij tal van voorbeelden van deze deugd. *Marialeg*. I, 372 heet Jezus „eene mynre der sympelheit.” Instructief is een exempel bij Thomas Cantimpratensis, *Liber apium*, Duaci 1597, l. II, c. 35, § 2. Hier wordt verhaald van een jongen monnik, die in zijn „onnoozelheid” een gloeiend ijzer aangrijpt zonder zich te deren; maar „innocentia spoliatus” brandt hij zich hevig aan het gloeiende ijzer. D 199 houdt een zuster zich onnoozel.

b) Verg. de aant. bij 21d.

c) Lachen, vooral het ijdele lachen, trachtten de devoten zooveel mogelijk te vermijden, verg. de aant. bij fol. Dc. De vaderen in de woestijn kunnen hun daarbij tot voorbeeld geweest zijn; men denke b. v. aan het verhaal van Pambo, dien de daemonen tevergeefs aan het lachen trachtten te brengen: *Apophthegmata* i. v. No. 13 bij *Monumenta eccl. Gr.*, ed.

lachtet hadde; si antwoerde: „Omme die mijnne der zuster.” Ende dit bevyel hem soe stichtelike, dat hi zuetelik segede: „Hoert, zusteren, wat si [69c] secht. Si lachede omme die mynne der zuster.”

Sij plach gemyenlick altoes des somers te kaerden ¹⁾, dat sij daer binae niet in verlichtet en waert ²⁾; ende nochtan waert si ondertijden daerin veroetmodicht ³⁾, als dat oer vordel geschiede ³⁾. Mer dat leet si al guedertierlick, ende was sympelick gehorsom ende dede, als men oer doen heyte. Hiernaewert si wat sieclick, soedat si wat ghebreccreech an den stien ^{b)}, ende als si dan allentelen zieker ende zieker waert, soe en myenden nochtan die zusteren niet, dat si all soe haeste starven solde. Ende hierom soe waert mitten hiligen Amte soelange gebeydet, dat si sonder Amt starf. Ende men segede merckelick ⁴⁾, dat si nae oere doot apenbaerde ⁵⁾ ende segede, dat onse lieve Here Selven tot oer quam in oeren lesten ende dede oer[69d]selven oer heylich Ammet ^{c)}. Doe dese guede zuster doot was, die onsen lieven Heren mit soe pueren ende reynen herten gedient hadde, soe waert si ten Diepen-veene begraven. Ende omdat ⁶⁾ Hi te kennen wolde geven, mit hoe reynen herten dat si Hem altoes angehangen hadde, soe voegede Hijt, dat soewat ⁷⁾ bloemen dat op oer graf geplantet worden, hoe roet dat si waeren, sij worden altesamen wit ^{d)}.

Cotelerius, I. — Andere zusters nemen het minder goed op, indien men haar niet in de gelegenheid stelt het slechtste van de spijsen te nemen; verg. inl. § 11.

1) de bewerking der vezels, of draden, die aan het spinnen voorafgaat; zie verder Kuyper, Techn. II, 216, 408. 2) nam. door hulp; de *is* later bijgeschreven. 3) opdat zij daar baat van had; verg. de aant. bij 60b. 4) als opmerkelijk feit, als zeer de aandacht waard. 5) *apenbaeren*, hier intransitief, openbaar worden, zich vertoonen. 6) *om* boven den regel bijgeschreven. 7) welke bloemen ook.

a) Ook hier blijft ons de toedracht verborgen; zie inl. § 15.

b) Het graveel was een ziekte, welke vroeger zeer veel voorkwam tengevolge van het slechte drinkwater.

c) Caesarius Heisterbacensis vermeldt verschillende voorbeelden, dat Christus of persoonlijk of door bemiddeling van een duif de Hostie geeft: *Dialogus miraculorum*. Col. Agr. 1591, l. IX, c. 35—37, en *Die Fragmente der Libri VIII miraculorum*, ed. A. Meister, l. I, c. 6—7. Thomas Cantimpratensis, *Liber apium*. Duaci 1597, l. II, c. 35, § 6, verhaalt van iemand die de Hostie van zelf in den mond ontving. — Zie over H. Ammet de aant. bij 4b.

d) Het oude volksgeloof bracht verband tusschen plant en menschenziel; zie W. Mannhardt, *Wald- und Feldkulte*. 2 Bde. Berlin 1875—77, vooral I, 39, 50. Soms vindt men voorbeelden vermeld van niet door menschenhanden geplante bloemen op het graf: Biënboec 81; De Vooy 95, 111; *Marialeg.* I, 105, 382, 421, II, 101. — Voor de bloemensymboliek, welke in dit gebeuren gelegen was, vergelijkte men b. v. Ruusbroec VI, 10. (de witte lelie beteekent reinheid) en 99c. Een ander voorbeeld vindt men in een werkje van Hendrik Mande, Brugman I, 298; rozen en violen drukken hier lijdzaamheid en ootmoed uit. Thomas Cantimpratensis, *Liber apium*, l. II, c. 29, § 4, bespreekt uitvoerig de vraag: „*Virginitas eur lilio comparatur.*”

(38) Van zuster Trude ter Hoeve. († 1438)

Dese guede zuster Trude plach ierst inden werckhuys te wesen; ende dat werck dede si devotelike ende goddiensielick, ende gaf oer vuerichlike tot onsen lieven Heren. Het was van natueren alte lieven, zueten, vrendeliken mensche, ende altoes stont oer ansichte soe zuetelick, alsof sij gelachet hadde. Sij [70a] plach voer ene gewoente te hebben dat si altoes „geerne” plach te seggen, als oer yement wat bad. Ende nummermeer en hoerde men sie croenen, of „ic en kans niet gedaan”, of diergelike seggen. Het gevyel op een tijt, dat twie zusteren bi malcanderen stonden, ende doe segede die ene totter ander: „En hebdi niet gemercket, hoe vele dat men zuster Truden bid, dat si altoes gerne pleget te seggen?” Ende ommedat si sie prueven wolde, daer die ander zuster bijstont, soe heyt si oer drie of vier punten bijnae teffensche ¹⁾ doen, dat ene nae den anderen. Ende dese guede zuster Trude segede nae oere gueder, older gewoenten tot elcken punte: „Gerne, lieve zuster.” Ende doe dat die ander zuster mercte, dat si soe doegentlick ende [70b] guetlick bleef, ende en scheen niet medalle stuerich noch en segede niet stralike ²⁾ weder: „kan ic vier wercke teffensche gedaan” — wert si alsoe merckelike hierin gestichtet, dat si segede: „Nu voertaen moegedi wal zuster Gerne heyten.” Ende voertaen, wanneer ³⁾ dat si sie nuemen solde, soe plach si sie zuster Gerne te heyten ^{a)}.

Hierna waert oer bevolen, dat si in die koekene solde wesen, ende dese gehorsomheit ⁴⁾ was oer bavenmate swaer. Niet omdat oer dat oetmodige werck verdroet, want si was recht mijnlick ende goedertieren, als si den zusteren wat dienstes dede; mer si hadde liever buten der onlede gebleven, daer si oer alsoe niet en conde geven tot oeren gebede ende anderen goddiensligen oefnynghe, als si in den werck[70c]huys gewoonlick was. Mer nochtan hoe swaer dattet oer was, si was nochtan sympelike gehorsom. Ende doe si in der koekene was, dede si oer werck, als si gewoonlick was, goddiensielic ende mit weynich woerden. Ende want si daer vaste inder onlede moste wesen ende niet veel tijts des gebedes en hadde, soe plach si alsoe vele te neerenstliker waer te nemen, dat si oer tot oerselven geven

1) tegelijk. 2) scherp, norsch. 3) voor *wanneer* is *wa* geschrapt. 4) verg. de aant. bij 8c.

a) Ook zuster Wibbe van Graes zegt steeds „gerne” zonder dien bijnaam te krijgen, 118c. Te Windesheim werd Johannes Vos van Heusden door de broeders „Johannes Nescio” genoemd, omdat hij op vragen gewoonlijk „nescio” ten antwoord gaf, Chron. Wind. 34.

mochte, als si oer dijnck inder koekene gedaen hadde. Ende alsoe plach si oeck oer werckteschicken, datmen sie toe achteuren gemyenlike voer oer bedde vant ^{a)}. Ende want oer die koekene soe rechte contrary was, soe en plach sijs nummermeer te versumen, si en offerde ^{b)} oer onsen lieven Heren alle margen [70d] over, ende dat si dat werck ¹⁾ alsoe lange tot Sijnre eeren wolde doen, alst oer oversten van oer begeerden. Sij was den gemyenen zusteren seer guedertieren alsoe vele alst in oere macht was, ende sonderlinge die wat zieclick weren ende gebreck inder natueren hadden. Want daer plach si vake een guet woert voer te spreken, opdat si te bed mochten crijgen dat hem noet was; want het was al mijnne ende guedertierenheit, dat in oer was. Op een tijt stont si in der koeken en ende solde wasschen; doe quam een zuster ende clopte voer ²⁾ die koekene, ende bad dat si oer om Gods willen ene bile wolde lienen. Ende doe antwoerde zuster Trude ende segede: „Yae, geerne, lieve zuster.” Ende doe si dat gesecht hadde, bleef si noch all ³⁾ [71a] staen wasschen. Doe segede die zuster: „Gi segget geerne, mer gi blijvet allike wal ⁴⁾ staen wasschen.” Doe antwoerde si mijnlike weder, ende segede: „Lieve zuster, ic gae alrewegen ende zueke sie mitten herten.” ⁵⁾ Op een tijt solde si om een sonderlinge zaeke voer die schepenen gaen. Ende daer quam si alsoe oetmodich ende verworpen, dat nae-

1) nam. het keukenwerk. 2) op de keukendeur. 3) steeds door. 4) niettemin (verg. gleichwohl). 5) ik ga met mijn gedachten overal rond om haar te zoeken; ik bedenck waar zij kan zijn.

a) Wie in een klooster zich niet in zijn cel kon afzonderen gelijk Gerlach Peters, Chron. Wind. 160, wanneer de goddelijke liefde hem trok, moest zich in de slaapzaal bij zijn bed neerzetten, maar kon zich daar dan ook ongestoord overgeven aan zijn devotie dan zelfs in de kerk te midden der kerkangers. „Al daer om soe es die goede mensche geerne alleen, om dat hij gheheelijken Gode mach minnen met al sijnre begheerten. Ende daer omme soe es die saleghe minnende siele godliker op haer bedde dan in die kerc”, leest men in den Dialog van Eggaert en den onbekenden leek, ed. C. G. N. de Vooys, A K G, N S7, p. 179. In vele devote geschriften vindt men voorbeelden van dit godsdienstig mediteeren bij het bed. De mystieken zoeken de eenzaamheid; hun wensch door verdrijving van alle fantasiebeelden plaats te maken voor godsdienstige gedachten, welke het bewuste zieleleven geheel zullen innemen, gaat samen met het verlangen alleen te zijn, een werkzaam middel tot het concentreren der gedachten. Dit verlangen naar eenzaamheid wordt door hen nadrukkelijk uitgesproken; zie b.v. Plotinus, ed. H. F. Müller, 1. Enn. II, c. 7; Eckehart p. 91, 277; Tauler p. 387; Suso p. 59, 288; Angelus Silesius II, 117. Hoezeer S. Franciscus een retraite wenschelijk achtte voor zijn broeders, bewijst zijn voorschrift: „De religiosa habitazione in eremo”, zie An. zur Gesch. des Franziscus von Assisi, ed. H. Boehmer. Tübingen usw. 1904, p. 67—68.

b) Hem overofferen, d. i. offeren, t. d. d., zie de noot bij 2a.

maels die luyde van oer segeden, dat die zuster al smeerich in oer aensichte was, doe si voer die schepenen stont ^{a)}.

Ende want si aldus rechte doegentlick was in den wercken ende vuerich ende stichtich in oere wanderinge, soe wert si uutgesant toe Essen ^{b)} inden lände van der Marck ommie daer een nye vergaderinghe te helpen beginnen. Ende dit hadde si soe wonder[71b]like noede gedaen, dat si plach te seggen: hoe noede dat si in die koekene was, nochtan wolde si verkiesen al oer leven lanck in die koekene te wesen, voer ^{c)} dat si vanden zusteren scheyden solde. Nöchtan hadde oer die onlede in der koeken alse swaer geweest, dat si plach te seggen, dat si myende datmen oer gien dijnck en solde heyten doen van gemeynen wercke, dat oer swaere solde wesen; ende dat om oere vueriger goddiensticheit willen, die si inder koekene alse niet en mochte gebrucken als inden werckhuys. Want sij plach wal ondertijden guethertelike te seggen, dat oer die tijt des gebedes altoes te cort worde, ende dan segede si mede: „Mer, lieve zuster, dat en comet my van gienre [71c] vuericheit, alse en dorve gij nyet nemen.” Ende als si dan aldus uutgesant was, soe plach si ondertijden ²⁾ weder toe marcte ³⁾ te comen, ende dan was si alse rechte mynlike blijde onder die zusteren, alsof si oerselven gevonden hadde. Mer als si dan wederomme solde trecken, soe screyde si soe bitterlike seer, alsof si doe ierst vanden zusteren getoegen hadde. Want oer druck wert oer altoes vernyet, als si van dengenen ⁴⁾ weder scheyden solde, die si in onsen lieven Heren alse hertelike mynde ende lief hadde.

(39) Van zuster Sweene Holtijnges ^{e)}. († 1439)

Dese guede zuster Sweene woende hier al bi onses weerdigen vaders her Iohan Brinckerincks tijden, soedat si oeck mede een begin ende een recht fondement der doechden in [71d] meister Gerijts

1) boven. 2) *tijden* in margine; *ondertij* in margine weggekrabd. 3) nam. te Deventer om inkoop te doen, welke gelegenheid zij te baat nam om de zusters op te zoeken. 4) voor *nen* is *w* (begin regel) geschrapt.

a) Zie de aant. bij 21b.

b) Zie over dit huis de Annalen und Akten der Brüder des gemeinsamen Lebens im Lichtenhove zu Hildesheim, ed. R. Doebner. Hannover usw. 1903, p. 257, 259, waar het onder de protocollen van het Munstersche Colloquium uit de jaren 1437 en '40 voorkomt. Over deze unie van broeder- en zusterhuizen vergelijk men nog: G. Boerner, Die Brüder des gemeinsamen Lebens in Deutschland, Deutsche Geschichtsblätter 6, p. 241—246.

c) In het register staat Holtyns, ook 76a Hoeltijns.

huys is geweest. Ende hevet oeck vanden begynne oere bekyeringe hent totten eynde oers levens alsulken hilligen ende goddienstigen leven geleydet, dattet ons billix altoes in gedenckenisse staet ¹⁾ te hebben ^{a)}. Want oer stichtige zeden ende godformyge wanderinge en was anders niet dan als ene keerse op den kandeler ^{b)}, daer al diegene, die bi oer quemen, bij sien ende leeren mochten, hoedat si die rechte wege der gehorsomheit, der oetmodicheit, der schemelheit ende alre doechden mochten wanderen. Want al dat si te handen toech, en was nyet dan doechde. Sij plach ondertijden te vertellen ende enen anderen te troeste te seggen, die hem in den yersten te lijden hadden in dijngen, die der natueren contrary sijn, hoedat [72a] si, doe si ierst totten zusteren gecomen was, enen doeck op oer hovel hadde, die al swart scheen te wesen. Ende doe men die gemeyne doecke wasschen solde, waert eenre yegelijker zuster enen witten doeck gegeven, mer si en creech niet. Ende want si niet en wiste, dat si quelke ^{c)} dede, soe genck si uut gueder sympelheit totter zuster, die de doecke gegeven hadde, ende segede oer: „Lieve zuster, onse doeck is soe swart, sal ic gienen witten doeck hebben?” Ende want si dit aldus gesecht hadde, dat si nochtan uut eenvoldicheit ²⁾ dede, ende niet bed en wiste, soe moste si dienselven doeck soventijn weke dragen, eer datmen oer enen witten gaf. Ende si plach te seggen, dat oer die soventijn weken soe wonderlike lanck worden, dat si dic[72b]wile bijnnen dier tijt oeren hoevedoeck bi oer slaepplaeken plach te hoelden, ende dat oer slaepplaeken dan witter was dan oer hovedoeck. Sonderlinge gracie hadde si in oeren zeden, als dat si altoes effen ³⁾ gesaet ende effen zedich was, oeck wat onleden dat si hadde.

Seer veel bevelinge ende onleden hadde sij, want si ⁴⁾ was procuratersce: si verwaerde dat brouwen, si verwaerde dat neyen ende si verwaerde oeck ene wijl tijts die ziecken, ende dit verwaerde si al in eenre tijt. Ende in al deser onlede en sach men sie nummermeer yachtich noch lopende, noch ongeschicket ⁵⁾ in oeren zeden, mer altoes bleef si in eenre gesaticheit ⁶⁾, alsof si temale gien onlede gehad en hadde. Als si van buten inquam ende merckelike onlede ghe-

1) betaamt. 2) in haar onschuld (omdat zij niet beter wist). 3) even. 4) boven den regel geschreven. 5) zonder zelf beheersching, opgewonden; daartegenover staat *geordyniert ende geschicket in sijnen zeden* 72c. 6) verg. de aant. bij 18b.

a) Deze en de volgende zin herinneren sterk aan het begin, fol. Ca.

b) Verg. Mt. 5: 15; Mr. 4: 21; Lc. 8: 16, 11: 33. c) veranderd uit *quelle*.

[72c]had hadde mit luyden van buten, soe quam si nochtan soe zedich ende goddiensteliken in, alsof si uuter kercken gecomen hadde ende hadde dat hilighe Sacrament ontfangen. Ende hieromme gelijk dat sancte Beernaerdus schryvet van den hiligen bisscop Malachyas, dat hi soe geordyniert ende geschicket ¹⁾ was in al sijnen zeden, dat hi niet een oghe op en sloech, noch hant voert en stac, noch hem eens en verruede ²⁾ a), het en scheen een reedelike zake ³⁾ te hebben, al desgelikes mochte men oeck van zuster Sweenen wal schryven, want onse lieve Here hadde si uutwendelike alsoe verciert in oeren zeden, dat niet ongeordynierdes noch ongeschictes ⁴⁾ in oer en scheen te wesen. Want soe wat si te handen toech, dat stont oer alsoe betamelick, alsof si anders nergent op [72d] gedacht en hadde, dan hoe si dat tegenwoerdige werck ⁵⁾ gezatelick ende goddienstelike mochte volbrengen. Want als si enen ⁶⁾ emmer waters solde putten, soe goet si dat water soe ⁷⁾ sedelick ende gesatelick in den emmer, alsoft wijn geweest hadde. Ende aldus weeren al oer zeden, soedat alremallick, die si sach of mit oer ommegeenck, van oer gestichtet of verbeterd wart. Alsoe stichtich ende behuet plach si oer te hebben op der straten ende bi den werliken luyden, dat die luyde plagen te seggen ⁸⁾, dat meister Gerijts huys daermede verciert weer, dat si alsoe stichtigen zuster utsanden. Ende all hadde si onse lieve Here aldus van buten begavet mit natuerliker graciën, niet myn en hadde. Hi sie van binnen verciert [73a] mitter doechde der oetmodicheit. Want al hadde si dese mennigerhande bevelinge van buten, dat mennigen menschen een oerzake solde wesen der hoverdiën ende eens groten vals, nochtan was si alsoe grontoetmodich ende neder in oerselven, dat si van oetmodicheiden plach te seggen: „Ick en pijn niet als ander menschen, noch ic en doe niet, daer ic enyghen zake uut nemen mach ⁹⁾ my te verheffen; allene is my dat een troest, dat onse lieve Here doet ¹⁰⁾ den prophete spreeket ¹¹⁾: Ick en wil niet den doot des sonders, mer dat hi hem bekier ende leve.” b) Sij plach oeck te seggen: „My verwondert, hoedat yement van ons, die

1) *ge* van beide voorafg. bijv. n.w. is bovengeschreven. 2) *hs. verruede*. 3) oorzaak, aanleiding. 4) *hs. ongeschictes* met geschrapt *s.* 5) het werk, waar zij op dat oogenblik mee bezig was. 6) aan den kant bijgeschreven. 7) boven bijgeschreven. 8) na *seggen* is *te seg* geschrapt. 9) waarin ik eenige aanleiding zou kunnen vinden. 10) veranderd uit *door*. 11) *hs. spreeket* met bovengeschreven *r.*

a) „At vero in Malachia quis unquam, etiam si curiosus observavit, deprehendit otiosum, non dico verbum, sed nutum? Quis manum, pedemve moventem frustra?” S. Bernardus, Vita S. Malachiae, cap. XIX (initio), ed. Migne, Patrologia latina, t. 182, col. 1097, n. 43.

b) Ez. 18 : 23 ; 33 : 11.

niet anders en doet dant van buten schijnt, van ydelre gloren ^{a)} heeft te bichten. Ick en plege nummermeer van [73b] ydelre gloren te bichten, want ic en doe niet, daer ic ydele glore van hebben darf, want isset dat ick yet guedes doe, dat hebbe ic anxt, dat my mit deser lichamliker noetdrufften geloent wort ¹⁾." Siet, aldus rechte oetmodich ende neder was si in oerselven, alsof si nergent toe gedocht ²⁾ en hadde, ende alsof si alremalck een last geweest hadde. Nochtan dat ³⁾ si in der waerheit niet en was in desen huysse dan als ene calumpne der doechden ende als een exempel alre goddiensticheit, daer een yegelic, die op oer mercken wolde, van verbeteret waert ende ontsteken inder mijnnen Gods ^{b)}. Ende want si sonder alle gevenstheit inder waerheit oetmodich was, ende niets niet en betrowde ⁴⁾ in oersselves ondervijnden [73c] of guetduncken, al wasset nochtan een oelde ondervonden ⁵⁾ ende beleefde zuster, nochtan mit alre oetmodicheit ende gebuychsommer onderworpenheit gaf si oer onder oeren oversten, endedede altemale nae oeren rade ende guetduncken. Ende soewat dat si insetten of verboeden, dat en nam si niet als van den menschen geordyniert, mer als vander schickinge ende ordynanciën Gods ^{c)}. Ende daer genck si alsoe gesaet ende vredelike mede hene, alsoft oer temaele nyet anhegaen en hadde. Ende als die gemyene zusteren tesamen waeren om enyge zaeke, die den

1) daär ben ik dan bezorgd voor, dat ik als loon deze zinnelijke behoefte (nam. de „ydele glore“) zou ontvangen. 2) van *dogen* = deugen. 3) hoewel. 4) voor *betrowde* (= vertrouwd) is *betrud* geschrapt. 5) *ondervonden ende beleeft*, actieve participia perfecta, veel ondervonden en beleefd hebbende; verg. ook 80d, 96a.

a) Onder glore, Lat. gloria, meest in de verbinding ijdele glorie (zie b.v. Spiegel der sonnen, ed. J. Verdam, vs. 13195 v.) heeft men de ijdele zelfingenomenheid te verstaan, ook in den zin van het bewustzijn van eigen zedelijke voortreffelijkheid. De ijdele glorie is voor de devoten de grootste ondeugd, daar zij scheidt van God. Heftig uit zich Thomas a Kempis, De Imitatione Christi, l. III, c. 40: „Vere inanis gloria, mala pestis, vanitas maxima: quia a vera trahit gloria, et coelesti spoliat gratia“.

b) Ontsteken in der mijnnen Gods, t. d. d., verg. D 20: ontsteken mytten brande der godliker mynnen; mitter graciën Gods ontfoncket 80c; myt godliker mynnen ontfoncket; vuerich brant 86a en de aant.

c) Men vergelijk hiermede de woorden van Johannes Brinckerinck: „ende dat men u beveelt, dat neemt als van den monde Gods“, Coll. Kerkhist. Arch. 4, p. 154. Claus van Euskerken (Coll. A K G, N S3, p. 251) vermaant de zusters haar oversten gehoorzaam te wezen als aan God Zelf. Te Diepenveen beschouwde een zuster de woorden van mater als door God uitgesproken, D 27. Jac. de Voecht 54, 118 deelt mede, dat de broeders van het Fraterhuis te Zwolle de woorden van den rector als een evangelie aannamen, en hem als een engel vereerden. De Chronik des Bickenklosters zu Villingen p. 87 verhaalt, dat de zusters de abdis Ursula Heiderin, 1413—98, beschouwden als vervuld met den H. G.; verg. beneden 73d.

huyse aengenck of om aennemynghe enyges persoens ^{a)}, soe en plach si niet veel te seggen noch oer guetduncken te beschirmen ¹⁾. Mer sij [73d] plach sonderlinge oeren vlijt daertoe te geven ende mercte, waer dat moder Lizebeth meest toegekiert was, ende dat plach si mede te consentieren; want si hadde moder Lizebeth in sonderlinger weerdicheit, ende plach van oer te seggen, dat si niet gemercken en conde, dan dat si in allen dijngen van den Hiligen Geest gheregiert worde; ende hierom en dorste si in gienre wijs oer guetduncken wederstaen. Want soewat dat si dede, dat en conde si niet ordelen, dan dattet onsen lieven Heren behagelick weer. Ende als daer oec wat gesecht waert, dat oeren voelen contrary was, dat en plach si inder teghenwoerdicheit niet te wederspreken noch te bestraffen, mer si hielt oer [74a] consciencie daer altemale vry van ende liet dat gaen ende comen ²⁾, na dien dattet oeren oversten ende den gemyenen zusteren guet duchte. Ende dan plach si ondertijden al heymelike oer oeren te stoppen of anders wat te handen te trecken, opdat sijs op dat uuterste ³⁾ niet en mercte, hoe datt geschicket of geordyniert wert, opdat si te mijn fantasiën ^{b)} ende becommerynge daervan hadde in oeren gebede. Want alsoe nouwe plach si oers grondes ^{c)} waer te nemen, dat her Iohan Brinckerynck ⁴⁾, onse vader, van oer segede, dat si altoes oer herte in oeren handen droege ^{d)}.

Sij was seer vuerich in der vermaninge, als si yet sach of mercte, dat tegen onse guede gewoenten of tegen guede zeden was. Mer ge-[74b]lick dat si in anderen dijngen stichtich ende geordyniert ⁵⁾ was, alsoe was si oec in oere vermaninge, soedat si daer nyement sonderlinge lastich of moyelick in en scheen te wesen. Want si placht hem recht doegentlick ende mynlick te seggen. Ende die si mercte, dat hem meest tot sterven geven ende hem manlike tegen oer passiën ende becominge satten, die plach si altoes in oeren herten seer hoge te verheffen; ende als sys niet en hoerden, plach si wat guedes van hem te seggen ende oerselven daer alsoe lage onder te reekenen, alsof

1) verdedigen; motiveeren? 2) verg. 17d. 3) ten slotte, bij de beslissing. 4) *hs. brinckeryck*. 5) de juiste maat houdend, niet overdreven.

a) Zie *inl.* § 7 en 15b met de aant.

b) Zie de aant. bij 67a.

c) *Sijns grondes waernemen* (ook bij Brugman I, 275, 276), nauwkeurig achtslaan op wat er in het gemoed omgaat, er voor waken, dat verkeerde gedachten het gemoed binnensluipen; verg. 17d *hemselves waernemen*, 105a *sine consciënciën waernemen*, en de aant. bij 44d.

d) Verg. bij 20a.

si niet guets in en hadde. Ende tot alle dien doechden, daer si onse lieve Here mede begavet ende verciert hadde, soe hadde Hi sie oec begavet mitter doechde der reynicheit, [74c] soedat si plach te seggen, dat si anxte hadde, dat si daer gien loen van hebben en solde, dat si kuyschelike levede, want si die doecht der reynicheit bijnae sonder strijt besat. Siet, de guede zuster ende vroede maget, die altoes snoede ende verworpen was in oersselves oge ende daeromme nae oeren eygenen ordel niet en hadde, daer si oer lempeken mede vulen mochte ^{a)}, was hieromme altoes begeerich, hoedat si meer ende meer vorderen ende toenemen mochte inden rechten doechden. Want si was rijcke ende en becandes niet; oer veteken was vol, ende si en wistes niet; ende dat daeromme, want si en mercte ¹⁾ niet wat si gedaen hadde, mer si was altoes sorchvoldich te vervul[74d]len die dijnge, die oer noch gebreken. Si was seer oetmodich ende verworpen in oeren clederen, al verwaerde si nochtan selven dat neyen, ende mochtet daeromme na oersselves sinne wal gemaket hebben ²⁾; nochtan plach si altoes selven dat snoetste te nemen. Ende alst geviel dat een ander wat hadde, daer hi niet soe wal mede gegaedet en was ³⁾, dat plach si vaeke selven te nemen ende maecte enen anderen wat nyes.

Hierna, doe si onsen lieven Heren mennich jaer in allen doechden trouwelike gedient hadde ende een oelt mensche geworden was, begavede si onse lieve Here mit alsoe swaeren ziecte, dat si nye binnen dier ziecten en was, si en hadde sonderlinge swaere ende [75a] grote pijn ⁴⁾. Ende die ziecte began omtrijnt des hiligen cruces vindinge ende duerde hent toe sancte Augustijnsdach ^{b)}. Ende in deser ziecten leet si soe uutermaten swaere pijn, dat die zusteren plegen te seggen, dat sijt niet anders nemen ⁵⁾ en conden, dan datt onse lieve Here uut sonderlinger mijnnen op oer verhengede, of yet ⁶⁾ in oer weer, daer sij vegevuer voer lijden solde, dat si daer op oeren bedde

1) *mercken*, kijken naar, geven om, tellen. 2) en kon het zichzelf er goed van gegeven hebben. 3) dat hem niet zoo erg aanstond. 4) dat zij, zoolang als die ziekte duurde, nooit zonder groote pijn was. 5) opvatten, beschouwen. 6) indien er iets.

a) Verg. Mt. 25: 4, 8; een geliefd beeld; zie b. v. Ruusbroec V, 174: „Suverheit des herten ghelijctmen der lampen vol bernender oliën”; II, 98: „Nu laet ons dan olie gaderen in onse vate”; IV, 121: „Hebt bernende olie in uwe vate”; V, 40: „Die (gaven Gods) vloyen over, ende vollen alle onse vate”; VI, 53: „Die vroede joncfrouwe, dat is die reyne siele, die eerdsee dinghen heeft begheven, ende Gode leeft in dogheden, si heeft ghenomen inden vate haerre herten olie der caritaten ende godliker werke metter lampen der onbesmetter consciëncien.” Cf. 114c.

b) Van 3 Mei tot 28 Aug.

van ghereynicht solde werden, alset oeck naemaels ondervonden waert ^{a)}. Want si apenbaerde oer nae oere doot enen gueden ende goddienstigen man, die onder die brueders van her Floerens huys stont, dat si bijnae van den monde ten ewigen leven gevaeren was ^{b)}. Ende [75b] si apenbaerde oec mede, dat onse lieve Here dat daer mede om verhenget hadde, want si alsoe geerne om Gods willen plach te geven alst in oere macht was, ende want si altoes soe medelijdende ende bevoelende ¹⁾ was op den noetdruftichgen ende behoeftigen. Ende dit en sal ons niet ongeloeflick duncken wesen, dat si die Here aldus haestelike overgehaelt heeft ende heeft si gesat in dat rijke der cierheit ²⁾. Want hoe groet ende hoge dat si was voer den ogen Gods, dat mochte men mercken uut oeren hiligen ende godformygen leven. Want sij heeft ³⁾ ons alsulken exempel der doechden ende eens rechten, stervenden levens achtergelaten, daer wi claerlike uut bekennen moegen, hoedaenich enen ⁴⁾ [75c] geesteliken menschen behoert te wanderen, dien onse lieve Here tot aldusdanigen leven geroepen heeft. Doe dese hilige ziele niet veer van oeren dode en was, was si soe cleymoedich ende verslagen, dat onse weerdige vader, her Roelof, voer oer bidden liet in die ander vergaderinge ^{c)}. Want si segede, dat si groten anxt hadde, dat si ⁵⁾ ewe-

1) meegevoel hebbende; hs. *bevoelenden* met geschrapte *n*. 2) heerlijkheid. 3) voor *heeft* is *le* geschrapt. 4) hs. *eenen* met geschrapte *e*. 5) na *si* is *e* (eind regel) geschrapt.

a) Verg. voor de meening, dat men door zwaar lijden op aarde het vagevuur kan ontgaan, de exempelen: De Vooys 248, Marialeg. I, 63, 397. D 215 vindt men een voorbeeld, dat het vagevuur er door verkort wordt.

b) „Van den monde ten ewigen leven”; dezelfde voorstelling bij Ruusbroec IV, 112: „Die tijt is cort, die doot is snel. Alst comt ane die stont, Dat uwe siele lijt (= voorbijgaat) den mont, Dan seldi loen na werke onfaen”; en VI, 23: „van monde te hemele varen sonder vaghevier”. In de „Tien Geboden”, ed. G. H. van Borssum Waalkes, De Vrije Fries, 17, 3e reeks 5, p. 275, heet het: „Ic gelove dat hie also voer vanden monde in hemmelryc. Ende hi en quame nummermeer in dat veghevuer.” Zie nog Adelheid Langmann, Offenbarungen, p. 85: „Ich man dich daz du ir offer enpfingde, und pit dich daz du mein sel denpfohest (van „enpfâhen”, in ontvangst nemen, met Anlauts-d), als si von meim mund schaid, und si selber fliërest in di ewigen freude.” Volgens de oude voorstelling, welke in de M. E. nog levendig is, verlaat de ziel het lichaam door den mond in de gedaante van een vogel, verg. De Vooys 255, Biënboec 268; bij de verdoemden trekken de duivelen de ziel door den mond met haken naar buiten, Marialeg. I, 204. Naast de voorstelling van de ziel als vogel bestaat de opvatting, dat de ziel als homunculus door den mond het lichaam verlaat. Alemannia 14, p. 180 wordt verhaald van een zuster, die de zielen van afgestorvenen als homunculi, „mentschlin”, om zich ziet verschijnen, wanneer zij voor hen bidt. Voor het primitieve denken verlaat de ziel met de laatste ademhaling het lichaam van den stervende door den mond.

c) Onder de devoten werd het gebruik in eere gehouden te bidden voor stervenden in andere vergaderingen, daar dit den onderlingen band nog meer versterkte. Boven (inl. § 8)

lick verdoemt solde worden, dat oec lichte ¹⁾ onse lieve Here op oer verhengede, opdat sij daer oeck mede gereynicht solde worden. Mer nochtan onse lieve Here, die getrouwe is ende nyement en laet becoren, boven dat hi dragen mach ^{a)}, begavede si daernae alsoe van binnen, dat si uut enen vasten betruwen ²⁾, dat si in ³⁾ Gode hadde, tot [75d] eenre zuster sprac, die omme oer screyde, ende segede: „En wilt omme my nyet schreyen, want leve ic, of sterve ic, ic bin ⁴⁾ des Heren.” ^{b)}. Ende hiermede is si henegevaeren tot oeren hemelschen Brudegom, ende heeft ons claerlike den wech gewesen, doer welken dat wi oer volgen sullen.

Het is hieromme ⁵⁾ dan genuechlic te overdencken, hoedaenich oer wanderinge onder ons geweest heeft, want oer wege weren schoone wege, ende al oer toepaede weren vredsomych ^{c)}. Want si was schemel ende stichtich van zeden, behuet ende voersienich in oeren woerden, devoet ende ingekiert tot onsen lieven Heren in oeren gebede, vuerich ende mynlick inder vermaninge, ende seer sorchvollich mitten werken [76a] te bewisen, dat si van enen anderen begerde. Sij was sonderlinge schemel in oeren gesichte ⁶⁾, niet allene bi ongelike persoenen, mer oec mede binnen huys onder die zusteren. Want een zuster plach te seggen, dat si in mennigen jaeren nye gemercken en conde, dat si oer ogen onbehuetlick ofte onyonferlike opgeslaegen hadde. Een ander zuster plach te seggen, hadde si ye ⁷⁾ ene geboerne begijne gesien ende die alsoedanige zeden ende manyeren hadde als enen geestiken ⁸⁾ menschen toebehoerde, dat was zuster Sweene Hoeltijncs. Mit alre oetmodicheit ende nederheit stont si gebuget onder oeren oversten, ende was hem van den beginne oere bekieringe hent totten eynde oers le[76b]vens onderdanich ende gehorsom. Sij was seer oetmodich ende verworpen in oerselven

zagen wij, hoe voor den stervenden rector van het Meester-Geertshuis, Johannes van den Gronde, gebeden werd in de andere stichtingen. Hetzelfde wordt ook van Florens Radewijns verhaald (Thomas a Kempis, Vita Florentii, c. 18, § 1, Opera p. 804; Biogr. A A U, 28, p. 19), en van Godfried Toern van Meurs (An. I, 120).

1) *oec lichte*, mogelijk toch, misschien wel. 2) vertrouwen. 3) voor *in* is *t* geschrapt. 4) na *bijn* is *des* (eind regel) geschrapt. 5) na *hieromme* is *g* geschrapt. 6) hetzelfde als *behuet oere ogen*, verg. 24b. 7) ooit. 8) verg. de aant. bij 22b; of moet men lezen *geestliken*?

a) 1 Cor. 10: 13.

b) Rom. 14: 8.

c) Prov. 3: 17. — Toepat in den zin van weg, die naar het geestelijk heil voert, wordt b.v. ook gebruikt bij Van Iterson 157: „Uut desen wolken wort ons die alrecortste rechte toepat des levens bewijst, dat is die toepat der armoeden, der reinicheit, der ootmoedicheit, etc.”

ende hadde een groet ende hoge voelen van enen anderen, soedat nae oeren duncken alrewegen die sonne scheen, behalven in oer. Siet, aldus was si seer bequaeme ende suverlike verciert van buten ende van bijnnen overmyds mennichvoldigen doechden ende graciën, daer si onse lieve Here mede begavet hadde, soedat hieromme tot oerwert ¹⁾ wal behoerde, dat onse lieve Here der mynnender zielen toespreket in Cantica: „Du biste schoene, myne vrendynne; du biste schoene, myne bruyt, ende giene vleckē en is in dij.” ^{a)}

(40) Van zuster Mynte Berwolts. († 1440)

Dese guede zuster Mynte, doe si ierst toe meester Gerijts huys quam ²⁾, [76c] brachte si seer guede cleder mede, ende die worden oer altesamen genoemen, soedat si daer niet medallen van en behielt dan allene een oelt wit roxken ende een oelt graw tabberdken. Ende hier hadde si oer recht stichtelick ende oetmodelick ynne, soe datmen nye croenyngē of mormeracie van oer en hoerde, al worden oer nochtan oelde ende verworpene cleder wedergegeven. Mer want onse lieve Here oer puere myeninge was, ende si anders nergent om gecomen en was dan omme penetencie te doen voer oer sunden, soe pijnde sij alle hynder ³⁾ over sijt te setten, ende was neerenstich ende sorchvoldich om die dijngē, daer si onsen lieven Heren mede versuenen ⁴⁾ mochte. Ende hieromme oeren [76d] eygenen wille te breken ende ander gehorsome ende oetmodige werke te vervullen en bewees si oer niet swaer ⁵⁾, noch onwillich. Het was ene vuerige, oprechte ende degelijke maget ende pijnnden oer onbestrafflick ⁶⁾ te wanderen. Item ⁷⁾, dat is onbestrafflick te wanderen, als sancte Augustijns secht, als hem een mensche huedet voer groeve ende swaere sunden als dootlike sunden. Want soe wie hem daervoer pijnt te waeren, daer en hevet hem nyement mit rechte over te beclagen. Sij was eersom ende stichtich in oeren zeden, ende gemyene ⁸⁾ in oere wanderinge onder den zusteren, soedat si oer mynne overal pijnde te bewijzen. Sij was sonderlinge neerenstich ende vuerich voer onse guede gewoente [77a] ende seer trouwe inder vermaninge, als si wat sach

1) lett.: naar haar toe (verg. te mijwaarts); zoodat op haar wel toepasselijk was; zie ook 101d. 2) voor *quam* is *gan* geschrapt. 3) alles, wat haar verhinderde haar gedachten op God te concentreren. 4) *O. L. H. versuenen*, Gods gunst verwerven. 5) daarin toonde zij zich niet moeilijk, traag; voor een dergelijke constructie zonder *en* zie men 66b; na *be-wees* is *sij* (eind regel) geschrapt. 6) onberispelijk. 7) en let wel, dat is enz. 8) gemeenzaam, vriendelijk.

a) Cant. 4: 7.

dat tegen die rechte doechde scheen te wesen. Ende soewie dat niet rechtuut ¹⁾ en wanderde nae den rechten doechden, die en drofte mit oer gien geselschap hebben. Ende in soe cleynen puntkens plach si die mynne der onderlinger vermaninge te vervullen, dat si die jonge zusterkens vermaende, wanneer dat si mercte dat si oer ²⁾ cruemkens niet wal en vergaederden, wanneer dat si *ander* ³⁾ taeflen seten ende gegeten hadden. Wanneer dat yement wat vermaent hadde ende dan niet alte wal genoemen en wert ⁴⁾, dien plach si troestelick te wesen, ende segede dan ondertijden dit punte: „Al en wortet altoes niet wal genoemen als men die gebreke [77b] vermaent, het wort nochtan gemyenlike al wat gebetert, datmen vermaent.” Sij plach oer seer wijslike ende doegentlike te regieren ⁵⁾, als oer wat beyegende van oerselven of van oeren vrenden, daer die natuere in gedruket mochte worden, alst op een tijt geschiede. Want het geviel ⁶⁾ inder Gelrescher vede ⁷⁾, doe die zusteren verdreven worden, als voerscreven is, dat oer brueder gevangen ende ghedooet waert^{a)}. Ende die man ⁸⁾, die hem inder vangenisse hadde ⁹⁾, was hem recht hart ende scharp. Ende dat hij hem aldus ongenadich was, dat wiste zuster Mijnte wal, ende daer en is geen twyvel aen, oer natuer en waert daer al merclike in gedruket. Mer daer regierde sij oer alsoe goddienstelike [77c] ende wijsliken in, dat die zusteren daerin gestichtet worden. Want si dede nae der leere ons lieven Heren den genen guet, die oer quaet gedaen hadde ¹⁰⁾ b). Want dieselve man hadde een dochter, die hier geerne gewoent hadde, ende dier dochter was si gonstich ende vorderlic ¹¹⁾, alsoe veel als si conde; ende plach oeck vaeke een guet woert voer oer te spreken, ende was oer behulpelick, alsoe veel als si mocht. Ende op oeren dootbedde bad si sonderlinge voer oer ende begeerde, dat men oer oer stede geven wolde c).

Doe dese guede zuster Mynte gestorven was, segede onse weerdige vader, her Roelof, van oer, datter een guet stam ^{d)} in meester Gerijts huys nedergelecht weer. Want [77d] alsoe veel als si conde,

1) verg. 56d. 2) boven den regel geschreven. 3) *hs. ander* (midden regel) *der.* 4) en zijn vermaning niet goed opgenomen werd. 5) *hem regieren*, zich houden. 6) *na ge is schie* (begin regel) geschrapt. 7) onlusten. 8) *na die man is die man* geschrapt. 9) die hem gevangen hield. 10) *hs. hadden* met geschrapte *n.* 11) welgezind en behulpzaam.

a) Zie over de ruwe wijze, waarop de strijd, die uit het Schisma voortkwam, gevoerd werd: Chron. Tielense p. 509 v. en Hist. Gelriae, auctore anonymo, ed. J. G. C. Joosting. Arnhem 1902, p. 109v. b) Mt. 5: 44, Lc. 6: 27. c) Verg. inl. § 5.

d) Verg. voor deze beeldspraak 8ob: „hier moste ommer een guet boem uut gewassen hebben,” en 58d met reminiscens aan Mr. 8: 24.

was si altoes vuerich ende sorchvoldich voer die rechte doechden, beyde, in oerselven ende oec mede in enen anderen. Hiernae doe si ene wyl tijts doot geweest hadde, apenbaerde si oer eenre zuster ende heyte Fenne Mensen ^{a)}. Tegen deser zuster beclagede si, hoedat si in oeren lesten overmyds anvechten der duvele ^{b)} bijnae in wanhopen gevallen hadde, omme datmen oer niet soeveel guets en segede ¹⁾, alst wal noet geweest hadde. Ende si begeerde seer ²⁾, dat dit punte gebetert worde; „want”, segede si, „hadde my een zuster gedaen ³⁾, ic en solde die anvechtinge niet hebben moegen wederstaen, uut welker woerden ic weder een hape creech in onsen lieven Herren.” Si segede [78a] voert: „Wetet, dat ic alte grote pijn lijde voer een punte, daer onser alsoe veel in snoeven.” ⁴⁾ Doe vragede oer zuster ⁵⁾ Fenne, wat dat punte weer. Sij antwoerde droeflike weder ende segede: „Dat is achtersprake. Ende opdat gi weten sult, dat die dijnge waerachtich sin, die ic u gesecht ⁶⁾ hebbe, soe wetet, dat hier cort een deel zusteren starven sullen, ende die de ierste wesen sal, die slapet op dat oelde bedehuys”, ende hier ⁷⁾ voer sij mede enwech. Ende alsoe als si gesecht hadde van den sterven, also geschiedet ^{c)}.

(41) Van zuster Mette Hermens. ⁸⁾ († 1441)

Dese guede zuster Mette en hadde hier niet lange gewoent, doe si starf, ende hieromme en wete wi niet sonderlinges van oer te [78b] schryven dan guede punten int gemeyne, die den jongen bekierden menschen, die ierst in cloesteren of in vergaderinge comen, toebehoeren ⁹⁾, die in toecomenden tijden mynen te vorderen ende toe te nemen in enen geesteliken ende doegentliken leven. Het was van natueren een alten gueden, slechten, eenvoudigen mensche, ende genck sympelike hene, ende dede oer werck goddiens telick mit luttel woerden. Want vragede men oer, soe antwoerde ¹⁰⁾ si; vragede

1) omdat men niet zooveel voor haar bad en haar niet zooveel troost insprak. 2) voor seer is *sar* geschraapt. 3) was er niet een zuster geweest (... uit welker woorden enz.); verg. de aant. bij 12b. 4) waar zoovelen onzer in vallen. 5) voor zuster is *d* geschraapt. 6) *hs. gesecht* met bovengeschr. *t.* 7) boven bijgeschreven. 8) veranderd uit *hermen*; het register heeft *harmens*. 9) passen, betamen. 10) *hs. antwoede* met bovengeschr. *r.*

a) Zie over haar 81a.

b) Van den duivel, die een stervende tot vertwijfeling tracht te brengen, wordt 106b uitvoeriger verhaald; zie ook de aant. aldaar.

c) In hetzelfde jaar 1440, waarin deze zuster overleed, stierven zeer velen, waaronder talrijke devoten, aan een hevige pestziekte. Zie over deze epidemie Chron. Mont. S. Agnet. 64 en J. I. Pontanus, Hist. Gelrica. Amst. 1639, p. 475.

men oer niet, soe sweech si al stille. Mit gienre geveinstheit ¹⁾ noch schoenen woerden en conde si oer behelpen, ende daer men dier te doene hadde, en drofte men sie niet senden ; mer sympel ende eenvoudich weeren oer zeden van buten. Ende alsoe als si van [78c] buten scheen, soe was si oeck van binnen, ende alsoe als si van binnen was, soe bewees si oer van buten ; soe datmen hieromme tot oer wal seggen mochte, dat onse lieve Here tot Nathanaël segede : ²⁾ „Siet waerlic enen ysrahelschen man ³⁾, daer gien bedroch in en is” ^{a)}. Ende wantet aldus gueden, eenvoudigen mensche was, sonder galler bitterheit, soe plach si een priester van her Floerens huys te heyten : dat onnoesele ⁴⁾ lammeken. Mer dese guede eenvoudicheit gebrochte si altermaele totten doechden ; want si gaf oer tot sympelre gehorsomheit, ende dede rechtuut, als men gedaen wolde hebben. Ende mit sonderlinger mynliker bediensticheit gaf si oer totten ⁵⁾ zusteren, ende pijndet aldus vuerichlike te wercke [78d] te setten ⁶⁾, dat inden iersten oer waeromme ende opset geweest hadde, doe si onsen lieven Heren began te dienen.

(42) Van zuster Alijt Luykens. († 1441)

Dese guede zuster Alijt hadde alte wonderlike ⁷⁾ groten strijt in den beginne oere bekieringe ; ende alsullick gewelt dede si oer, eerdat sijt over conde geven ⁸⁾ in desen staete te volherden, dat si van groter persen bloet brack ⁹⁾, ende dat si daer oec ene wijl tijts al zieck om te bedde lach. Mer hiernae doe dese strijt over was, wartet allentelen ¹⁰⁾ beter, ende satte sijt op in oeren herten, dat si hier mitter hulpe Gods volherden wolde totter doot ende dienen onsen lieven Heren trouwelick. Ende dat si dit mit enen volcomenen herten dede, bewees si mitten wercken. Want si gaf oer alsoe geheef[79a]lick totten doechden ende tot onsen gueden gewoenten, datmen uut oere wanderinge mercken mochte, hoe volcomelike dat si tot Gode bekiert was. Sij gaf oer mit alre vuericheit totter doechde der ghehorsomheit, ende pijnden oer in allen dijngen soe onderdanich te ¹¹⁾ wesen oeren oversten ende medezusteren, daer si bi te wercke was, dat si daer oec vordel in dede. Het was een eersom ende wallatende

1) *hs. gevenstheit* met later (?) tusschengeschreven *i*. 2) na *segede* is *sei* geschrapt. 3) na *man is dae* (eind regel) gevlekt. 4) onschuldige. 5) *ten* aan den kant bijgeschreven. 6) in practijk te brengen. 7) *hs. wonderliken* met geschr. *n*. 8) *iet overgeven*, ergens in berusten. 9) verg. 68b. 10) allengs. 11) *hs. ter* met geschrapte *r*.

a) Joh. 1 : 47.

persoen, soe dattet oer recht wal bevyel ¹⁾, soe wat dat sij dede. Ende daer hadde si die gracie toe, dat si vredich ende guederhande was oers ommegeens ²⁾; ende plach oeck, als si yet hoerde of vernam, dat tot onvreden droech, altoes te vergueden ende op dat beste te vercallen. Ende dese doechde des vreden [79b] mynde si alsoe begeerlike, dat sijt ondertijden op oer solde genamen hebben ³⁾, hadde si den onvrede daarmede moegen schutten. Sij was willich inden arbeide, in alsoe veel als si vermochte. Ende mit goddienstiger stilheit pijnde si oer werck te doene, soedat men sie niet veel en hoerde callen, bi wien dat si te wercke was. Want si was sonderlinge tot deser doechde des swijgens ghekiert, soedat si dicwile twee dage of meer in die weke plach te swijgen. Sij was ⁴⁾ ynnich ende devoet in oeren gebede tot Gode ende plach dicwile die mysse mit tranen te hoeren. Ende soe waer ⁵⁾ dat sijt behoudelick ⁶⁾ der gehorsomheit ende der mynliker bedienstelicheit vercrijgen conde, soe nam si die tijt des gebedes seer nouwe waer. Want [79c] si hadde nu den oelden menschen utgedaen mit sijnen wercken, ende hadde angedaen den nyen, de nae Gode geschapen is in hilicheit der waerheit ^{a)}. Ende hadde oer aldus nae des propheten woerde, doe si oer bekieren wolde, aelynck ⁷⁾ ende volcomelike bekiert ^{b)}. Want oer herte was nu altemaele ommegekiert tot Gode, soedat si nu niet en ⁸⁾ mynde die werlt, noch die dijnge, die daer ynne sijn. Dese guede zuster Alijt Luykens was Barte Luykens natuerlike zuster, daer in enen anderen boecke van gescreven is ^{c)}. Ende alsoe als si oer zuster was nae den vleysche, alsoe en was si niet myn oer zuster in begeerlicheit der doechden.

(43) Van zuster Yutte van Reemen. († 1441)

Dese guede zuster Yutte [79d] was noch seer jonck, doe si toe meister Gerijts huys quam; ende doe si starf, en was si niet veel oelder, want si was van vijftijn jaeren. Ende al wasset dat sij noch ⁹⁾ een kynt was in den getaele der jaeren, het en was nochtan gien kynt overmyds kyndschen wercken. Ende al was si desgelikes jonck in

1) zoodat het haar recht goed stond, afging. 2) in den omgang. 3) nam. de schuld. 4) aan den kant bijgeschreven. 5) onder in margine bijgeschreven. 6) met behoud, met inachtneming van. 7) geheel. 8) boven bijgeschreven. 9) aan den kant bijgeschreven; achter *kynt* is *noc* geschrapt.

a) Combinatie van Col. 3 : 9—10 en Eph. 4 : 22—24, gelijk b. v. Chron. Wind, 285.

b) Combinatie van Jer. 4 : 1 en Joël 2 : 12; ook b. v. Van Iterson 46.

c) Onbekende bron; zie nog in ons hs. 36c, d, 39c over Barte Luykens.

den lichaem, sij was nochtan oelt overmids natuerlike wijsheit ende verstandelheit oers sinnes, soedat si temaele niet kyndscses te handen en toech. Die oeltheit, secht die wijse man, is eersomlic ¹⁾, niet van langen dagen, noch in den getaele der jaeren gerekent, mer in rijpheit ende eersomheit der zeden ²⁾. Sij was seer willich ende bedienstich den zusteren te helpen. Ende alsoe punte[80a]lick ende bequamelick ³⁾ plach si oer werck te doen, alsoft ⁴⁾ een oelt mensche hadde geweest, soe datmen oer niet nae en drofte sien ⁵⁾ als enen kynde. Ende hieromme hadden si die zusteren recht geerne te wercke, als si hulpe behoefden. Het geviel op een tijt, dat si inden brouhuys te wercke was, ende die zuster, dier si helpen solde, was van oer ghegaen, soedat si daer allene was. Ende doe ghevielt dat daer ene werlike maget tot oer inquam, die in voertijden oer spoelgenoete geweest hadde. Ende doe si die maget ⁶⁾ daer allene sach, genck si tot oer, ende sprac oer vrendelike toe ende vragede oer, hoe dattet oer genge, ende hoe dat si hier woenen mochte ⁷⁾. Doe antwoerde si oer weder, ende segede: „Lieve [80b] vrendynneken, ic en moet nu niet mit u callen.” Ende doe si dat gesecht hadde, genck si rechtvoert uuten huys, ende liet die maget daer allene blyven, opdat si yoe niet en dede tegen gehorsomheit ende tegen den raet Desgeens, dien si bevoelen ⁸⁾ was. Voerwaer, dit was een guet begijn der gehorsomheit ende der oetmodiger onderworpenheit. Hadde dese wortele niet utgeradet ⁹⁾ geworden, hier moste ommer een guet boem uut gewassen hebben ¹⁰⁾. Hiernae waert si zieck an der pestelenciën ¹¹⁾, ende doe si oer alsoe schichte ¹²⁾, datmen sach, dat si die ¹³⁾ Here van hier haelen wolde, soe genck moder Lizebeth ende sprac oer toe. Ende onder ander woerden vragede si oer, of oer opset oeck alsullick weer, dat si onsen lieven Heren ewelike dachte te dienen. Ende [80c] als si anders niet van oer vernemen en conde, dan dat si in den dienste Godes myende te volherden, soe vragede si oer voert, of si daer giene mynne toe en hadde, dat si onsen lieven Heren oer reynicheit loven mochte. Ende want si te kennen gaf, dat sij daer grote begeerte toe hadde, soe segede oer moder Lizebeth voer, ende dat solde oer zuster Yutte naeseggen. Ende als si oer dan voersegede: „Ick lave Gode

1) eerwaardig. 2) nauwkeurig en goed, knap. 3) na *als is* t geschrapt. 4) *naesien*, controleeren. 5) hier onderwerp. 6) hoe het haar hier beviel. 7) opgedragen, toevertrouwd. 8) *uteraden* (= roden, verg. ons rooien), uit den grond halen, uittrekken. 9) toen zij er zoo begon uit te zien. 10) *hs. de* met bovengeschreven *i*.

a) Sap. 4: 8—9. b) Verg. voor deze beeldspraak 77c. c) Zie de aant. bij 78a.

van hemelrijcke ende Mariën Sijnre liever moder ende alle Gods heyligen in ewiger reynicheit te dienen," ende voert als dat toegaet — soe waert zuster Yutten herte mitter graciën Gods ontfoncket ^{a)}, ende segede dese voersegede woerde nae ^{b)}. Ende uut vuericheit oers geestes riep si ende segede daertoe: „Yae, ewelike in rech[8od]-ter trouwen." Ende als die zusteren dat hoerden, worden si merclike seer daerin gestichtet, dat soe jongen herte, dat noch een kynt was inden jaeren, alsoe vuerichlike hadde gesproken. Ende want si noch soe¹⁾yonck was als van XV yaeren, soe en wolde oer die priester oer hilich Ammet niet doen. Ende doe gengen die zusteren tot hem ende segeden hem, hoe vroet ende verstandel dat si van synne weer, ende dat si hier nye gedaen noch te handen getoegen en hadde, daer men enyge kyndesheit uut mercken mochte, mer dat si altoes alsoe wijslike gewandert hadde, alsoft een oelt, belevet mensche hadde geweest. Ende als die priester dat hoerde, soe dede hi oer hoer hilich Ammet ^{c)}. Ende hier voer si blijdelike mede hene [81a] totten genen, dien si voergenoemen hadde ewelike in cuyscheiden ende in gehorsomheiden te dienen.

(44) Van zuster Fenne Mensen. († 1441)

Dese guede zuster Fenne ^{d)} was sonderlinge vlijtich ende wilich tot allen oetmodigen, swaeren ende verworpenen wercke, nachtes ende dages, ende soe waer datmen oere te doen hadde, soe vant men sie altoes willich ende bereyt ende guederhande. Ende soe waer dat wat swaers ende verworpens te doene was, soe plach ¹⁾ si oer altoes te bewijzen, dat oer oversten ende oeck die zusteren vryer tot oer weeren dan tot enen anderen. Sij woende hier al redelike vroe, als bij her Iohan Brinckerincs, ons vaders, tijden. Ende in dier tijt plach men ondertijden wal zusteren uut te senden om nye [81b] vergaderinge te helpen begynnen ^{e)}. Soe gevyelt op een tijt, dat zuster Fenne mit eenre ander zuster uut solde trecken voer ene medezuster ²⁾. Mer her Iohan Brinckerinck en was daer niet alte willich toe ende

1) hs. *placht* met geschrapte *t*. 2) als gezellin.

a) Mitter graciën Gods ontfoncket, t.d.d.; verg. myt godliker mynnen ontfoncket 86a, een vonxken krijgen D 276, een voncksken ontfangen Coll. A K G, NS 3, p. 232; ontsteken in der mynnen Gods 73b en de aant.

b) De gelofte der Augustijner koorvrouwen vindt men Const. I, II, p. 287, 390.

c) Zie over het H. Ammet de aant. bij 4d. — Onmondigen zijn van het Olicsel uitgesloten, Scheeben, Kath. Dogmatik IV, 748; tot de 12e eeuw werden zij tot de Communie toegelaten, ib. IV, 629. d) Verg. nog 77d. e) Verg. de aant. bij 19d.

wolde sie hier behoelden, want hi segede: die zusteren behoeveden ommer enen ezel ¹⁾. Ende dit segede hi daeromme, want men sie overal tot allen swaeren ende onreynliken wercke vrijlick antasten ²⁾ mochte ³⁾. Want soe wat men nyement soe wal vergen en dorste, daer was si altoes willich ende doegentlick in ende nammet over oer ³⁾.

Sij was lange tijt in der koekene, ende dat oetmodige werck dede si guedertierlick ende was den gemyenen zusteren sonderlinge trouwe, alsoe veel alst in oere macht was. Mer alremeest dengenen [81c], die wat toeseeggens ⁴⁾ inder natueren hadden, of die anders zieclick of weeclick weren ende niet wal mitter gemyenre kost hene comen en conden. Ende dien plach si ondertijden al heymelike mit orleve ⁵⁾ wat toe te steken, opdat si te bed mede overwech ⁶⁾ mochten comen. Sij was seer oetmodich ende verworpen in oeren clederen ende plach altoes soe oetmodelike te gaen, dattet van buten scheen, alsof si daer gien werck van en hadde ⁷⁾, waer dat si mede gecledet was, indien dat ⁸⁾ si alsoe veel an hadde, dat si die coelde verweren mochte. Sij en hadde nye giene bevelynge, daer enych eere ofte vordel in scheen gelegen te wesen, mer altoes oeren hals vol swaers ende onreynlikes werckes. Mer nochtan en plach men nummermeer [81d] te vernemen, dat si mit woerden of mit gelate yets wat toende, dat si daer wat van ynne hadde ⁹⁾, dat si altoes alsoe genck slaven ende sloeten ⁹⁾, alsoft een arme dienstmaget geweest hadde. Nyets niet en onderwant ¹⁰⁾ si oer van den reymente des huyses, ende soe wat oer oversten of die zusteren ordynierden, of als yemende wat

1) voor *ezel* is *es* geschrapt. 2) *antasten*, beslag leggen op. 3) op zich. 4) die krachtens haar natuur (welke dit leven „contrarie” was), wat aanspraak op een toegeeflijke behandeling konden doen gelden; dezelfde uitdrukking 121a. 5) met toestemming (van de moeder) en zóó, dat de zusters het niet merkten (= *heymelike*). 6) mee konden komen, het konden uithouden. 7) verg. 14c. 8) als zij maar. 9) *slaven ende sloeten*, ook 105d; *sloeten* is een sloot graven of uitdiepen (verg. Friesch *slatte*); hier, onder meewerking van de alliteratie, gekozen ter uitdrukking van zwaar werk doen. 10) *hem onderwinden*, zich inlaten, zich bemoeien.

a) Johannes Brinckerinck was in zijn woordenkeus en in zijn handelen tegenover de zusters niet altijd even fijngevoelig, maar dikwijls ruw. D 47, 74 vindt men daarvan voorbeelden. Zie verder inl. § 8. In het Heer-Florensius te Deventer was een broeder, die door de anderen hun ezel werd genoemd, An. I, 124. — Blijkbaar wezen de moeders, en niet Brinckerinck, de zusters aan om uitgezonden te worden; verg. 85d.

b) Nam. „wat quades”, verg. 107d en 27a, „wat guets inhebben”. De zegswijze herinnert aan onze uitdrukking „den duvel over iets in hebben”. Het Middeleeuwsche spraakgebruik kent dit gezegde ook: „De meyskens hebben eenigen sin, weduwen ende weduweers den duvel in.” (Oude Ned. spreuken en spreekwoorden, ed. G. J. Meyer. Gron. 1836, p. 89).

bevolen waert, des plach si oer ¹⁾ aelynck ledich te hoelden ende genck daer alsoe eenvoldelike mede hene, alsof sij hier ierst in den huyse gecomen hadde geweest, ende alsof si daer temale gien toeseggen ²⁾ toe ³⁾ gehad en hadde. Ende want si in oeren oelder aldus oetmodelick ende eenvoldelic gewandert heeft, soe ysset wal te geloven, dat si oer in oere yoeget al seer tot sterven ende [82a] oetmodiger schemelheit gegeven heeft. Want alse Sante Beernaerds secht : wat doechden dat een mensche meest oeffent in sijnre yoeget, die selve doechden pleget hij gemyenlick te hebben of te hoelden in sijn oelder.

(45) Van zuster Stijne Goringhes. († 1441)

Dese guede zuster Stijne hadde langer dan dertich jaer in der koekene geweest, soedat si oeck oeren arbeit ende oer mijnne den zusteren mennyge yaeren medegedeylt heeft. Seer getrouwe was si der gemynten. Want alster wat in die koeken gebracht waert, dat hadde si alte geerne, dattet in den gemyenen pot queme, ende dat die gemyene zusteren daer wal van vueren. Ende alster wat gegeven wert, daer die gemyene ⁴⁾ zus[82b]teren niet van en cregen, daer en was oer niet veel van geschiet ⁵⁾, want si hadde gemyene mijnne, die over al gebreydet was ⁶⁾. Het was ene guede, straeke ⁷⁾, eersomme, oprechte maget, ende en condes niet wal gelyden, dat niet rechtuut en scheen. Sij was vuerich ⁸⁾ ende trouwe in den gebreken te vermanen, als si yet mercte, dat tegen onse guede gewoenten of tegen die doechden was. Ende hieromme was een yegelick besorcht yet doende, dat beryspens weerdich was, als zuster Stijne bi hem was. Sij was oetmodich ende verworpen in oeren clederen, ende liet oer mit sobere noetdrufften genuegen. Want als si nae sancte Pauwels leere noetdrufftige spijsse ende cleder hadde, daarmede liet si oer geerne genuegen ^{a)} ende en begeerde niet meer. [82c] Ende want si inder koeken veel onleden hadde, soedat si oer gebed ende ander godienstige oefnyngse soe wal niet volbrengen en conde, als si geerne gedaen hadde, soe moste si alsoe veel te nouwer den tijt waarnemen, in welken dat si wat guedes lezen of dencken conde. Ende onselieve Here hadde si begavet mit doefheiden, soedat si alle dijnck niet soe

1) de *r* is bovengescreven. 2) in het geheel geen recht van meespreken. 3) boven den regel bijgescreven. 4) *hs. gemyne* met bovengeschr. *e.* 5) daar gaf zij niet veel om, dat sloeg zij niet hoog aan. 6) die zich over allen uitstreckte. 7) ook 133d, 135b. 8) voor *vuerich* is *w* geschrapt. a) Verg. Phil. 4 : 11.

riedelike ¹⁾ hoeren conde. Ende als si dan op der straten genck ende solde te marcte gaen, soe plach si devotelike oer „Pater Noster” ende „Ave Maria” te lezen, ende was vuerich, hoe sij dan oer tijt verhaelen mochte, die si inder koekene overmids onlede versumet hadde. Ende als oer dan yement te muete quam, die oer aenspreken wolde, soe [82d] sweech si al stille ^{a)} ende las oer gebedeken, recht of sijs niet gehoert en hadde, ende pijnden oer aldus dubbelt oer gewijn te doen: Want si was gehorsom ende hielt onse guede gewoente, die daer verbiedet op die strate te callen; ende si hielt dat hilige swijgen, in welken dat oer starcheit ²⁾ gelegen was, ende die oeck ene bewaerster alre doechden geheyten is. Ende oec las si oer gebed, daer die tegenwoordige tijt nuttelike in georbert ³⁾ wort, ende pijnden oer aldus oeren voerledenen schaede goddienstelike te verhaelen.

(46) Van zuster Griete ten Veene. († 1444)

Dese guede zuster Griete ^{b)} en was niet alte groet in den lichaem, mer seer groet inden doechden. Want si was alsoe uutmene van doechden ⁴⁾, dat si scheen ene calumpne te we[83a]sen in Gods tempel ^{c)}, ende als ene lanteerne, luchtende ende barnende: luchtende overmids oeren goddienstigen zeden, barnende overmids oere inwendiger, vueriger devociën tot onsen lieven Heren. Sij was natuerlike zuster Fennen ten Veene, daer hiervoor ⁵⁾ van ghescreven is ^{d)}. Ende oec was Gertrut ten Veene oer zuster, daer in enen anderen boecke van geschreven is, ende daer is oec mede beschreven ^{e)}, hoe dat zuster Grete bekierde ⁷⁾ ^{e)}. Dese drie zusteren weren alsoe uutmene van leven, dat meister Gerijts huys daer sonderlinge van verluchtet scheen te wesen. Mer nu wille wi sommege stichtige punten van zuster Grieten bescreven ⁸⁾, een luttel van velen, opdat die

1) gereedelijk, gemakkelijk, goed. 2) voor *starcheit* is *stra* geschrapt. 3) besteed. 4) onder in margine bijgeschreven. 5) *voer* bovengeschreven. 6) *hs. bescheven* met bovengeschr. r. 7) zich bekeerde. 8) na *bescreven* is *op* (eind regel) geschrapt.

a) Van Florentius Radewijns wordt verhaald, dat hij over straat ging, zoozeer in godsdienstige overpeinzingen verdiept, dat wie hem groette, zijn opmerkzaamheid niet gaande maakte, Biogr. A A U, 28, p. 4. Petrus Horn stichtte door zijn houding op straat de leeken, An. I, 158—159.

b) Zie over haar Devote zusters 11, 12, 14, 15, 20, 32—33, waar zij Ten Venne heet.

c) Apoc. 3 : 12; verg. de noot bij fol. Db. d) Zie 44a.

e) Men is geneigd hier te denken aan een verinoedelijk bestaan hebbend Ned. origincel, waarvan een Lat. bewerking bewaard is gebleven onder den titel: „Vita et conversatio Gertrudis ten Venne, reatricis quondam sororum sancte Cecilie in Daventria”, uitgegeven in Devote zusters 9 v. Blijkens dit leven was deze zuster eerst in het Meester-Geertshuis.

gedenckenisse van oeren doechden te [83b] langer in onser memoryën blyven moege.

Het was van natueren alte lieven, zueten, vrendeliken mensche ende recht angename van aensichte ende van zeden, alsoft een engel hadde geweest. Ende vanden begynne oere bekieringe hent totten eynde oers levens pijnde si den rechten doechden alsoe vuerichlike an te hangen, dat soe wie bi oer quam, mitten zalte der doechden ¹⁾ mochte gesalten worden ^{a)}. Want soe wie dat tot oer quam ende raets aen oer versochte, die genck gemyenlick altoes gevredet van oer, al hoe onvredich of gepassijt dat hi scheen te wesen, indien dat si oeren raet volgen wolden. Want alsoe uytvloyende ^{b)} was si van guede ²⁾ ende soe rechte doegentlick van woerden, dat een yegelyck van oer verbeterd waert. Ende alsulck als oer woerde [83c] weren, alsulck weren oeck ³⁾ oer wercke, ende desgelikes wederomme alsulck als oer ⁴⁾ wercke weren, alsulck weren oeck oer woerde.

Sij hadde in beveel dat si die scheercamer ^{c)} plach te verwaeren, daer si dicke veel onleden hadde mit werliken luyden. Mer nochtan plach si die tijde der gehorsomheit ^{d)} soe nouwe waer te nemen, ende oer callinge ende onlede alsoe te schicken, dat men sie alte selden myssede uuter lexse of uuter benedijste ^{e)}, of daer die gemyene zusteren tesamen weren. Als si mit werliken luyden spreken moste van oere bevelinge wegen, soe plegen oer die werlike luyde, wantet soe lieven, zueten mensche was, seer vrendelick te wesen. Ende naedat der werliker luyde manyeren sin, plegen si oer onder-tijden wal woerde toe te [83d] seggen, daer si oer in prijsden of anders dat der natueren mede is ⁵⁾. Mer daer plach si oer alsoe wijslike in te hebben ende bewees oer alsoe van buten, alsoft oeren persoon

1) *der doechden* in margine bijgeschreven. 2) voor *guede* (goedheid) is *ge* geschrapt.

3) boven den regel geschreven. 4) aan den kant bijgeschreven. 5) verg. 14d.

a) Verg. Mt. 5: 13; Mr. 9: 49—50; Lc. 14: 34; een dergelijke reminiscens 112b.

b) Verg. ute vloeiende met allen dogeden, Ruusbroec I, 130; VI, 111; uytvloyen met graciën in allen dogheden, III, 209; uytvloyen mit allen gueden, Johannes Brugman, Coll. A K G, 4, p. 148.

c) De scheercamer is de plaats, waar de stof ontdaan wordt van pluizen; Kuyper, Technol. II, 279, 448. Zie verder inl. § 8.

d) Nam. de getijden; verg. de aant. bij 16c.

e) Benedijste, Lat. benedictio, kan beteekenen de zegenspreking aan het einde van de Mis, maar ook het gebed, dat de kloosterlingen, alvorens aan tafel te gaan, bidden (Chron. Wind. 289, 579; Jac. de Voecht 31, 227). Johannes Kessel vermaant: „Eerstu beghynste te eten, soe leese irst dine Benedicite“, Biogr. A A U, 29, p. 25 en Thomas a Kempis, Vita Ioannis Cacabi, § 21, Opera p. 849.

niet toegesecht en worde. Ende als si dan van den luyden genck, plach si die vrendelike callinge of anders dat oer beyegent ¹⁾ was, gheheelick uut oeren herten te setten. Ende mit alsulken geweld kierde sij oer daerof, alsof men sie bi oer kenebacken geslagen hadde, ende kierde oer hertelike tot onsen lieven Heren, ende satte Dien weder in die stede, daer te voeren der werlike luyde smeykende woerde gestaen hadden.

Sij was sonderlinge vlitich oer tijt nuttelike toe te brengen des hiligendages, ende plach dan devotelike bi oeren bedde ^{a)} te sitten [84a] beden of lezen, ende was wonderlike neerych, hoe dat si dat schriën oers herten mochte vullen ^{b)} mit gueden gedachten ende anderen devoten punten, daer si des werckeldages, als si in der onleden was, op teeren mochte. Ende als dan yement tot oer quam ende wolde sie spreken, soe was si alsoe uutfloeyende van guede tot enen anderen, ende sonderlinge tot dien, die tot oer quam om raets te vragen, hoe dat hij hem tegen sijne passiën ende gebreke setten solde. Want daer bewees si oer alsoe geheelhertelike tegen ²⁾ ende toesprekelick, dat selden yement tot oer quam, die uut oeren woerden niet gestercket en wart inden doechden. Want si hadde die gracie ontfangen van ³⁾ onsen lieven Heren, dat si natuerlike ⁴⁾ wijs ende [84b] verstandel was van synne ende seer onderscheiden inden dijngen, die aen die consciencie droegen ⁵⁾, soedat si anders niet en was dan als ene apteyke der doechden, daer een yegelick uut haelen mochte soedanige crude, die hem tot synen wonden ende passiën te genesen noetdruftich weren ⁶⁾. Ende hier en was si niet uutmene ⁶⁾ in in den persoenen, mer si was den enen als den anderen: alman vrendelick, alman troestelick ende onderstandich ⁷⁾, naedien dat eens yege-likes zaeke of materie eyschede. Mer nochtan scheen si dien meer vrendelic te wesen, daer si van mercte, dat hi hem vroemelicker tegen syne gebreke ende quade toeneygelicheiden satte. Want die

1) voor *beyegent* is *bo* geschrapt. 2) jegens zoo iemand toonde zij zich zoo vol meegevoel, verg. 27d en 85d. 3) voor *van* is *en* geschrapt. 4) *hs. natuerliker* met geschrapte *r*. 5) met een scherp onderscheidingsvermogen, een fijn gevoel, in gewetenszaken, in zedelijke vraagstukken, verg. 85a en 96a. 6) hierin trok zij den een niet voor bij den ander. 7) behulpzaam. a) Zie bij 70c. b) *hs. v'allen*.

c) Deze beeldspraak wordt meer gebruikt. „Want dat leven ende die passie ons lieven Heren is een abteyke daer alle medicine in te vinden is tegen alle die siecten der zielen”, Coll. A K G, N S 3, p. 356, en verg. „Gheestelike Apteke”, De Vooys 57. Van een zuster te Diepenveen (D 256) heet het, dat haar medezusters zieleSpijs van haar ontvingen „als uut eenre abteyken.”

scheen een toern der starcheit aen oer te hebben [84c] voer dat aensichte des viandes ^{a)}).

Sij was sonderlinge devoet ende inghekiert in oeren gebede tot onsen lieven Heren, ende alremeest onder myssen. Want dan plach si oer alsoe geheelick mit all oeren herten tot Gode te kieren, alsof si temaele gien onlede gehad en hadde. Ende alset in enyger mannyeren wachten mochte, soe hadde sijt recht noede, datmen sie om enych dijnck uuter myssen haelde, ende si plach te seggen dat si veel liever hadde, datmen oer enen slach bi oer kenebacke geve, dan ¹⁾ datmen sie uuter myssen haelde, alst gien noet en weer ende als ment nae ²⁾ conde gedoen. Mer nochtan, alst oer officie of die mynne of ander zaeken eyscheden, soe toende si oer alsoe doegentlick ende guederhande, alsof si ³⁾ daer gien con[84d]trary in gevoelt en hadde.

Ende niet allene en was si ⁴⁾ vuerich ende devoet onder myssen; mer soe waer dat si stede of tijt gecrygen conde, soe plach si oer inwendelick tot onsen lieven Heren te kieren. Ende dit mynlike toekier tot Gode was oer alsoe riede ⁵⁾, ende hadde oer daer alsoe toegewennet in oere yoeget, dattet scheen oer natuer te wesen, dat si oer tot gebede ende tot gueden gedachten gaf. Si hadde alsoe ingekierde ende godformyge zeden, dat oers gelick niet veel en scheen te wesen. Want als si over die plaetse of anders ergent genck, soe genck si soe devotelike myt geneygeden hoefde ende mit neder-geslagenen ogen, dattet scheen, alsof si altoes wat guedes ynne hadde. Ende die zusteren plegen van oer te seggen, dat oer die doech[85a]den uut den aensichte lughteden ^{b)}. Ende dicwille creech een ander uut oeren oetmodigen schemelen ende vermydenden zeden enen inslach ende worden bescheemt in hemselves, als si ⁶⁾ segen, dat oer die oelde, stichtige, hilige ziele soe rechte oetmodelike ende schemelike hadde ende bewees in al oere wanderinge. Want si was oetmodich ende schemel bi oeren oversten, gesellick ⁷⁾ ende vrendelick bi oeren gelike ende seer wijs ende onderscheyden bi dengenen, die onder oer schenen te wesen, soedat si seer suverlick

1) door latere hand in margine geschreven. 2) daarna. 3) onder bijgeschreven.
4) later bijgeschreven. 5) viel haar zoo gemakkelijk; verg. 109a. 6) de overgang van enkelv. naar meerv. komt meer voor; verg. b.v. 83b. 7) socialis, het tegendeel van zich afzijdig houdend.

a) Ps. 60 (61): 4.

b) Van Peter van Amsterdam heet het, „dat die duechden uyt hem lughten”, Biogr. A A U, 28, p. 245; zie nog 134b „dat de H. G. sach uut oeren ogen.”

ende bequame scheen te wesen, niet soeseer des aensichtes als overmids oeren suverliken, goddienstichgen zeden. Want het ¹⁾ was inder waerheit ene vuerige mynnester der doechden ende alre gueder ordynanciën.

Als si wat [85b] hoerde ²⁾ of sach, dat niet soe guet en scheen te wesen, dat plach si altoes te vergueden mit zueten, mynliken woerden, ende eens anders myeningete ontschuldigen, waer dat sij mochte. Men en plach niet te hoeren dat si eens anders gebreke vercalde, daer men sie niet vercallen en solde. Men en plach niet hoeren, dat si enen anderen leerde, daer si selven contrary in dede; mer si was besorcht al oer wege te bewaeren ³⁾, ⁴⁾ enen anderen alsoe wal leerende overmids oeren stichtigen leven als mit oere mynliker vermaeninge.

Sij was seer gemijnnet bynnen huys ende oeck daer buten, beyde van geestelick ende werlick. Want die oelde pater van Wijndsom, geheyten her Wilm Voernken ^{b)}, ende die pater van her Floerens huys ⁴⁾, geheyten her [85c] Goedert ten Toerne, hadden si in soe groter weerdicheit, alsoft ene grote heilige hadde geweest. Want doe si gestorven was, segede die pater, her Goedert, van oer: „Nu is die lieveste begyne doot ⁵⁾, die ick weet oft die ic kenne”.

Sij was seer bevoelic ende medelidende op diegene, die veroetmodicht worden. Want alst gevyel, dat yement int apenbaer veroetmodicht of bescheemt waert, als dat hi int apenbaer penetencie moste doen of in eenre andere manyeren vernedert waert, soe nam si ondertijde mede dissiplijne, of ⁶⁾ si dede ander oetmodige oefnynge, opdat een ander te myn bescheemt worde, ende opdat hem oeck syne penetencie te lichter worde te dragen ⁷⁾.

Op een tijt solde si toe Collen trecken [85d] in een zusterhuys, dat

1) na *het* is *in d* geschrapt. 2) voor *hoerde* is *soe* (begin regel) geschrapt. 3) metterdaad te bewijzen, wat zij met woorden aanpreeft, verg. 28c. 4) voor *huys* is *he* (begin regel) geschrapt. 5) voor *doot* is *die* geschrapt. 6) na *of* is *oetne* geschrapt. 7) *te dragen* onder in margine geschreven.

a) Verg. Ps. 38 (39): 2.

b) Na „her wilm” is in het hs. een open ruimte gelaten, gedeeltelijk door een latere hand beschreven met „voernken”; de kopiist heeft misschien den eigennaam niet kunnen lezen. De Lat. levensschets van Griete ten Veene, achter die van haar twee zusters, heeft Voernken, en geeft van al wat in de bovenstaande Ned. beschrijving voorafgaat, niets. — Willem Voernken, † 1455, werd in 1425 tot prior van Windesheim gekozen. Zie over hem Chron. Wind. 71, 74, 79, 97, 136, 137—149, 183, 204, 299, 300, 302, 326, 328—331, 333, 335—337, 340, 343, 348, 349, 365, 372; Chron. Mont. S. Agn. 26, 34—35, 52, 55, 113, 116, 167; Devote zusters 32; Jac. de Voecht 206.

corts begonnen was. Doe weren die jonge zusterkens soe droevych ende schreyden soe bitterlike seer, dat een ander oelde zuster genck tot moder Beerten ^{a)} ende segede oer: „Dese jonge zusteren sullen hem half dul ¹⁾ schreyen, isset dat zuster Griete uutgesant wort.” Ende onse lieve Here die voegedet alsoe, dat si tot deser reysen niet uutgesant en waert.

Si hadde seer veel spreecsusteren, ende dien was si alsoe geheelhertich toe ende mit vrendelicheiden treckende totten doecheden, dat si sie mynden, alsoft oere alre moder hadde gheweest, soedat si ondertijden daer oec wat omme lijden moste, omdat si hem soe veel scheen te wesen ²⁾.

Sij was ³⁾ sonderlinge vuerich in groten hoechtijden [86a] ende alremeest in die ⁴⁾ hoechtijden van den heyligen engelen ^{b)}. Want dan en plach si anders niet te wesen dan als een vuerich brant ^{c)}, ommedat si sonderlinge mijnne ende devocie totten engelen hadde. Ende oec plach si dicwile op anderen tijden oer collacie ^{d)} van den engelen te maken ende zuetlike daervan te callen; ende dan wolde si al wesen in dat choer ^{e)} van seraphijn ^{e)}, alsoe nae bi onsen Heren als si conde. Ende als sij dese materie voerhadde ende hiervan calde, soe was si alsoe vuerich, alsof si mit godliker mynnen ontfoncket hadde geweest. Ende als si alldus vuerich ende devoet was ende

1) *dul* (= *dol*), gek. 2) omdat zij bij despreekzusters zoo hoog in aanzien stond. 3) onder in margine geschreven. 4) veranderd uit *den*. 5) voor *choer* is *coe* geschrapt.

a) Ook hier oefent de moeder invloed bij het uitzenden; verg. 81b.

b) S. Michielsdag, 29 Sept.

c) Vuerich brant, term voor innige devotie, D 283; verg. brant der godliker mynnen, vlamme der godliker mynnen, D 20; branden in der minnen Gods, D 163; vurige vlamme, D 179; vurige colomme, D 183; bernende liefde, Ruusbroec V, 18; bernende vier, ib. V, 34; ene barnende vlamme, Biogr. A A U, 28, p. 31. Zie nog de noot bij 3c en 80c.

d) Collacie, hier in den zin van godsdienstig gesprek; verg. 95d.

e) Seraph, plur. seraphijn, engel van hoogere orde. Het geloof aan de engelen is dogma fidei; de leer baseert zich op pseudo-Dionysius Areopagita, *Περὶ οὐρανίας ἱεραρχίας*; verg. Scheeben, Kath. Dogmatik, II, 49—93. Zie nog de beschrijving der Serafs bij Ruusbroec IV, 246, en de volgende plaatsen over de reien der engelen, waarin ook de menschenzielen meezongen: Hor. Belg. II, 358 (2. ed.): „Nu is hi (= S. Franciscus) op ghevaren, hier boven int hemelsche lant, al in dat choor der seraphinnen, bi Christus rechter hant”; ib. X, 202: „Die enghelen ende sielen sijn ghemeen, ende singhen blidelic over een, den coninc van den trone”. Texte 182 wordt gesproken van zang en dans in den hemel: „Wir wellen alle mitteynder uf gen hymel faren. Io, do ist froeden vil; do tantzent megd mit engelin mit mengem seyten spil.” — De wensch door deze zuster uitgesproken doet denken aan het verhaalde in de *Vitae Patrum* (Hist. Laus., ed. C. Butler, c. 15), waar van Macarius Alexandrinus medegedeeld wordt, dat hij vijf dagen lang trachtte vereenigd te zijn met de Engelen, Aartsengelen, Krachten, Cherubijnen en Seraphijnen. Johannes Schutken vereenigt zich in zijn hart met de koren der engelen, Chron. Wind. 190.

wolde al hoge wesen in dat ewige leven, als bi den hoechsten engelen, dat en luydede niet, alsof sijt uyt ¹⁾ vermetelheit segede, ende alsof si voel[86b]de, dat si soe veel guets gedaen hadde, daer si alsulken betruwen uut nemen mochte, mer als recht vrendelic, zuete ende guet voelende van onsen lieven Heren, soedat die ander zusteren, die dan bi oer weren, uut oeren woerden tot ynnicheit ende devociën mochten ontsteken worden. Ende hieromme plagen die zusteren van oer te seggen, dat sij myenden, dat onse lieve Here in dat choer van seraphijn oer stede geschicket ende ordyniert hadde, dat si daerin comen solde, als si in dat ewige leven queme, want si altoes alsoe veel ²⁾ in hadde van dien choer, ende daervan te callen niet en mochte versaedet worden.

Ende want God wil dat alle menschen behoelden worden ^{a)}, ende hieromme den wech Sijnre uutvercorenre allesijns ³⁾ mit dijsel ende mit doeren pijn te besetten ^{b)}, opdat si over[86c]myds voerspoe-dicheit niet en vergeten des ewigen vaderlands ^{c)}, in welken vaderlande Hi in ewicheit oer stede voersien ende geordyniert heeft, soe verhengedet onse lieve Here op dese hilige ziele ene ⁴⁾ wyl tijts voer oere doot, dat alle dijnck een omme-slach creech. Sij was geachtet ende in weerdicheit gehouden binae boven ⁵⁾ enyge zuster op meister Gerijts weer, van vader, van moder ende vanden zusteren, van gees-telick ende van werlick, soedat sijt overal scheen te wesen; ende dat genck altesaemen te nyete. Sij en hadde niet veel myn dan twijntich spreeczusteren, ende die worden oer bijnae al genoemen ende worden anderen zusteren bevalen ⁶⁾. Dat men oer in voertijden van weerdicheit niet hadde doeren vergen, dat en mochte oer nu nyet geboeren, alse sijt [86d] begeerde ⁷⁾. Alle dijnck wert anders: al dijnck genck te niete, soedat si inder waarheit ondervant, dat die mensche vermalledijt is, die sijn betrouwen set in den mensche ende dat vleysch tot synen arme ^{d)}. Want si ondervant, datt al niet en was, dat God niet en was ^{e)}. Mer want si den wijsen man gelijcte, die sijn fonde-

1) door latere hand bovengeschreven; elders steeds *wt.* 2) voor *veel* is *va* (begin regel) geschrapt. 3) overal. 4) na *ene* is *w* (eind regel) geschrapt. 5) bovengeschreven. 6) toevertrouwd. 7) wat men haar vroeger uit eerbied niet durfde opdragen, dat mocht zij nu niet doen, als zij het graag wilde.

a) Ez. 18: 23; 33: 11. b) Hos. 2: 6.

c) Verg. Hebr. 11: 13—16. Hetzelfde beeld: D 244, 259.

d) Jer. 17: 5, „... et ponit carnem brachium suum”, en die het vleesch (den sterveling) tot zijn (’s menschen) arm stelt, d.i. daarop vertrouwt.

e) Verg. Thomas a Kempis, De Imitatione Christi, l. III, c. 31: „Et quidquid Deus non est, nihil est, et pro nihilo computari debet.”

ment ghelecht hadde op die leye ¹⁾, soe en scheent van desen storme niet beweget te worden ^{a)}. Want alsoe wijslike ende alsoe doegentlike hadde si oer in deser veroetmodiginghe, datmen daer mit sonderheiden ²⁾ uut mercken mochte, hoedanich oer gront tot Gode was ^{b)}. Nochtan en wiste men temaele giene zaeke noch gebreke, daer si dese veroetmodiginghe mede verdient hadde, dant allene was die ordynancie ons lieven Heren ³⁾, [87a] die dat uut sonderlinger mijnnen op oer verhengede, ende of ⁴⁾ si in der voerspoedicheit yet te veer gegaen hadde, dat dat nu in deser nederheit weder ofgeveget worde, ende oer glorie alsoe inden ewigen leven in gienen dijngen vermynret en worde. Nye en hoerde men van oer, dat si om dese dijnge een verworpen ⁵⁾ woert uut oeren monde liet gaen van oversten, van den zusteren of van yement, daer men uut mercken mochte, dat sij uut passiën of uut ongonste ⁶⁾ sprac. Mer si ⁷⁾ plach wal somyge persoeenen te noemen ende segede: „dat my die en deden ⁸⁾, ic en solde lichte niet totten ewigen leven comen.” Wanneer dat die jonge zusterkens, die oer genamen weren, bi oer quemen, soe plach si hem vrendelike toe te spreken ende [87b] segede hem dan guede punten vandengenen, dien si wedergegeven weren, opdat si te zuethertiger ⁹⁾ tot hem worden solden ende te apelier oer gebreke belijën. Want si en sochte niet dan die eer Gods ende oersselves ende eens anders voertganck in doechden.

Hiernaef began si allentelen of te nemen inder natueren mer niet inder vuericheit, soedat si ene wijl tijts voer oere doot in dat ziechhuys sliet. Wanneer dan des margens toe vier uren een zuster tot oer quam, die oer solde helpen lesen, soe en hoerde men nummermeer, dat si claegede of croende, dat si des nachtes quelke gevaeren of quelke geslapen hadde of diergelick. Mer dat yerste woert dat si sprac, dat was: „Here, Du salste opdoen myne lippen,” ^{c)} ende lezen [87c] dan alsoe voert uut, eerdat si yet anders calden. Doe si in oere

1) rots. 2) in het bijzonder. 3) na *heren* is *dat* geschrapt. 4) en indien zij misschien. 5) een leelijk, onwaardig woord. 6) vijandige gezindheid. 7) boven bijgeschreven. 8) als die en die zusters het (nam. die vernedering) mij niet gedaan hadden. 9) vriendelijker gestemd. a) Reminiscens aan Mt. 7 : 24—25; Lc. 6 : 47—49; ook 6a.

b) Devote zusters 33 heet het: „calumniam patiebatur”; over deze zuster liep dus een kwaad gerucht. De juiste toedracht wordt ons hier dus evenzeer verzwegen als op andere plaatsen; zie inl. § 15.

c) Ps. 50(51) : 17. Deze ps. is een der zeven boetpsalmen. Volgens W. Moll, Geert Groote's Dietsche vert., p. 79 behoort dit vers tot het begin van de metten uit Suso's Getijden van de eeuwige wijsheid; verg. de noot bij 63b.

lester zichten lach, gevyelt eens, dat moder Beerte bi oer was ende sprac oer toe. Doe quam daer een zuster int ziechuys; ende als si bi moder Beerten stont, began si oer te seggen van koën, van verkenen ende van anderen tijtliken dijngen. Ende als dit zuster Griete hoerde, segede si schemelike ¹⁾: „Here God, isset hier tijt van koën ende van verkenen en anderen tijtliken dijngen te callen ?” Siet, aldus hevet oer begijn, oer myddel ende oer eynde geweest: oetmodich, schemel, stichtich, vuerich ende goddienstich, welck nae te volgen moet si voer ons bidden, dattet ons van den Here gegeven worde.

(47) Van zuster Iohan ^{a)} van Dusseldorp. († 1444)

Dese guede zuster Iohan was [87d] van Utricht geboeren, ende daer plegen oer olders wijn te tappen, soedat si al dertelike ²⁾ opgevoedet was; ende oec en was si niet veel werkes gewoene, soedat oer dat werck mitten iersten al merckelike suer wert. Ende oec ³⁾ soe wasset een zaert ⁴⁾ ende weeclic mensche, ende hieromme hadde si oer hier in vele dijngen al seer te lijden. Want alsoe suer plach oer dicwile dat keymen te werden, dat oer die knyën ende die arme plegen te swellen ⁵⁾. Het was een eersom wallatende persoen ende seer stichtich van zeden; ende daer was si recht schemel ende vermydelick bi, soedat nyement verdriet of ongenuechte van oer en hadde. Nummermeer en hoerde men van oer, dat si eens anders gebreke op dat ergeste vercalde, mer si plach seer in gewoenten te hebben altoes die dijnge [88a] te vergueden ende ten besten te spreken achter eens anders rugge. Seer goddienstelick plach si oer werck te doen mit luttel woorden; want tot goddienstigen swijgen was si al merckelike gekiert. Ende als dan yement wat calde, daer si ⁶⁾ mede te wercke was, dat gien noet en scheen te wesen, dien plach si doegentlike te vermaenen ende segede: „Lieve zuster, laet ons nu om Gods willen swijgen, ende laet ons onsen lieven Heren ende Mariën Sijnre liever moder ende ⁶⁾ onsen engel toespreken.” ^{c)} Ende dit segede si dan

1) ootmoedig, bescheiden. 2) in wereldsche gezindheid. 3) bovengeschreven. 4) zwak, teer (verg. Duitsch *zart*). 5) bovengeschreven. 6) voor *ende* is *o* geschrapt.

a) Ook elders komt Johan als vrouwen-naam voor; zie b.v. D 307: zuster Johan van Diest; en verg. Hermen van Mekerem, 37c, 108b. In de Vita Ioannis Brinckerinck p. 345 heet deze laatste zuster: Hermanna van Mekerem.

b) Waarschijnlijk door hartzwakte of nierziekte.

c) Elke geloovige is toevertrouwd aan de zorgen van zijn bijzonderen beschermengel; zie b.v. D 146 „des kindes engel,” D 219 „hoer hillich engel.” Gerlach Peters spreekt in zijn eersten brief aan zijn zuster Lubbe van de engelen, die den menschen steeds en overal nabij

recht mynlick ende schemelick; want al oer woerde ende manyeren, als voerscreven is, die weren scheemel ende vermydelick. Sij was seer vuerich ende goddienstich tot onsen lieven Heren, ende pijnde, soe waer dat si mochte, die tijt des gebedes waer te nemen. [88b] Want omdat si niet starc en was ende daeromme overal niet wal mede en mochte ¹⁾, soe pijnde si oer achterdeel ²⁾ mit goddienstegen ³⁾ ghebedde te vervullen. Sij was soe oetmodich van herten, dat si, doe si nochtan een oelt mensche geworden was, oer gebreke oetmodelike oere spreekzuster plach te belijen, ende vragede raets, hoe dat si oer tegen oer gebreke setten solde, recht oft noch ene jonge zuster hadde geweest, die niet geweten en hadde, hoe dat si oer tegen den duvel ende syne bedriechnisse setten solde. Altoes, van dat si ierst gecomen was hent tot oeren dode, genck si alsoe schemelike hene, alsof si hier ierst ⁴⁾ gecomen hadde geweest. Men en plach niet te hoeren dat si yement berichte in synre officie, of dat sij yet calde van reymente [88c] des huyses, dat van oeren berichte ⁵⁾ niet en was. Recht natuerlike vermyde si onrenylickheit ⁶⁾, ende al dat onbequaeme ⁷⁾ was, dat was oer recht contrary. Mer nochtan alst geviel dat oer heemde of anders, dat si te besighen plach, niet soe bequaeme noch soe reynlick en was als oere natueren ⁸⁾ wal genueget ⁹⁾ hadde, soe plach si oer nochtan schemelike te lijden, soe datmen nummermeer en hoerde, dat si clagede of croende, dat die heemde niet wal gewasschen en weren, of dat si quellike ruecken; soedat die zusteren daer dick in gestichtet worden, ommedat si wisten, dattet oer soe rechte contrary ¹⁰⁾ was.

Hiernae was si vake al zieclick, want si hadde groet gebreck ander teeringhe, daer si oeck ten lesten an starf; want dit leven ende [88d] oer natuere en droegen niet overeen. Mer merckende datmen overmids weelde ende wallust des vleysches niet en comet totten

zijn (Kerhist. Arch. 2, p. 208); ook Claus van Euskerken, Coll. A K G, N S 3, p. 241. In het exempel van den geleiengel in een van Brugman's Coll. (A K G, 4, p. 129) heet het: „Want een iegelick hevet enen engel.” Volgens de Const. II moeten de zusters zich, voor zij te rusten, gaan aan haar engel aanbevelen (p. 418). In ons hs. is nog op andere plaatsen (109d, 123a, 125a) sprake van den beschermengel. Het geloof aan beschermengelen grondt zich op plaatsen als Gen. 48: 16, Mt. 18: 10, Act. 12: 15. Over het geloof aan de engelen als dogma fidei zie de noot bij 86a.

1) en daarom niet alles (hier: de gemeenschappelijke godsdienst oefeningen) mee kon doen. 2) schade. 3) *hs. goddienstigen* met bovengescreven *e.* 4) pas; na *ierst* is *gemen* geschrapt. 5) waarover zij niets te zeggen had; van *berichten* = besturen. 6) verg. *enyde* 5d. 7) onaangenaam, leelijk. 8) veranderd uit *matueren*. 9) behaagd. 10) voor *contrary* is *contr* geschrapt.

rijcke der hemele, soe vercoes si bitter dijnghe voer zuete ende satte oerselven tegen oerselven, opdat si, den hemel gewelt doende ^{a)}, dien in synre tijt grijpen mochte. Ende want si aldus zieclie was, soe sat si dicwille ander taeflen ende en hadde niet dat si eten mochte, soedat si ondertijden sat ende en aat ¹⁾ niet dan ²⁾ droege broet, omdat daer niet en quam, daer si begeerte toe hadde. Want wat sonderlings yemende an die gemyene taefle te geven, dat genck alsoe rechte scharp toe, dat ons nu duncken solde, dattet die natuer niet dragen en solde moegen. Mer dese guede zuster, die gebreck con-[89a]de lijden ende nochtan overvloeyen, ende in allen was geleert ^{b)}, plach oer hier alsoe oetmodelick ende schemelike in te bewijzen, dat men nummermeer en hoerde, dat sij daerover croende, datmen oer niet meer en was, of datmen enen anderen meer dede dan oer. Mer want si ³⁾ altoes van den begynne, dat si ierst gecomen was ende voert al oer leven uut, altoes schemelick ende oetmodelike gewandert hadde, soe conde sijt soe veel de bed in oer oelder.

(48) Van zuster Mynte van Doesborch. († 1444)

Dese guede zuster Mynte was van natueren nye ⁴⁾ ende guetherlich ⁵⁾, ende soe wat dat si dede of te handen toech ⁶⁾, dat bevyel oer alsoe rechte vrendelick ende aengenaeme ⁷⁾, dat een ander, die dat sach, niet wal sijn lachen [89b] gelaten en conde, daer si nochtan selven ondertijden niet eens op en dachte. Ende want si aldus vrendelick ende guethertich was, soedat uut oeren woerden bijwilen lichtverdiecht ⁸⁾ quam, soe waert si daer vaeke al merckelike om veroetmodicht ende geschulden. Ende dat nam si dan vrendelick ende bleef guederhande. Want het was van natueren alte gueden, vredigen ende goddienstigen mensche, soedat si altoes oerselven ende enen anderen pijnde tevreden te setten, waer dat si mochte. Alte selden beyegende oer alsoe veel, datmen mercken conde, dat si onlijdsom waert, of dat oer duchte datmen oer onrecht dede. Mer altoes pijnde sijt mit vrendelicheit ende mit zueten woerden te verwijnnen ende lietet over oer gaen, want [89c] al oer ingedoemte ⁹⁾ weren vrede. Ende hierom plach si dicwile dit punte te verhaelen ¹⁰⁾,

1) ook 122b. 2) voor *dan* is *dro* geschrapt. 3) *hs. want si oer*. 4) jong en onervaren, overgaande tot groen en onhandig. 5) naief, den lachlust opwekkend, verg. 89b, d en 90b. 6) *hs. toecht* met geschrapte *t*. 7) dat ging haar zoo aardig en grappig af. 8) *hs. lichverdiecht* met bovengeschreven *t*. 9) gemoed. 10) aan te voeren.

a) Verg. Mt. 11 : 12, Lc. 16 : 16. b) Verg. Phil. 4 : 12.

dat onse lieve Here in den ewangeli secht : „Leert van My, dat Ic sachtmodich ende oetmodich bijn van herten, ende gi sult ruste vijnden uwen zielen” ^{a)}. Ende dat si dit guede punte wal onthouden hadde, bewijsde si mytten werken. Want waer dat si mochte, daer schuwede si verstuertheit en onvrede des herten. Ende lichte dat si dit van onsen weerdigen vader, her Iohan Brinckerinck, onthouden hadde ¹⁾; want hi plach te seggen dat hi niet veel gesien en hadde, dat si yet seer ²⁾ gewassen weren in doechden, die hem niet en pijn- den te geven tot vrede ende rustelicheit oers herten ^{b)}.

Sij was seer behuet oers mondes, [89d] soe datmen nummermeer en hoerde, dat si yemende vermynrede ³⁾ achter synen rugge, al hadde hi ⁴⁾ oeren persoen oeck merckelike gedrucket; mer dat plach si altoes te vermynren ende te seggen, dat men oer guedertieren weer, soedat nyement besorcht en drofte wesen, dat zuster Mynte achtersprake van hem dede, of dat si over hem clagede, of dat si hem ongenuechte aendede. Het gevyel op een tijt dat si mit moder Beerten ende moder Lizebeth op dat spreekhuys ^{c)} was voer onsen vader, her Roelof. Ende daer waert si merclike geschulden om al- sulke punten, als voerscreven sijn, als dat si soe nye ende guethertich was van woerden ende die ander zusteren daer ondertijden mede tot lachen verwecte. Ende doe ⁵⁾ si weder van den [90a] spreekhuys quam, soe bewees ⁶⁾ si oer soe vrendelick ende guederhande alsof oer niet gesciet en hadde geweest. Ende doe quam oer een zuster te gemuete, ende die wiste wal, dat si aldus geschulden ende veroet- modicht was; ende doe sprac si oer aen ende segede : „Suster Mynte, hoe heeftet u gegaen ?” Doe antwoerde si doegentlike weder ende segede ⁷⁾ : „Lieve zuster, het hevet my wal ghegaen; want si heb- ben my seer guedertieren geweest, si hebben mi slechtes ⁸⁾ en wey- nich gesproken”. Aldus plach sij altoes te bedecken ende ⁹⁾ te ver- hiden ¹⁰⁾, als oer wat beyegende, dat oer swaer was.

1) voor *hadde* is *hadden* geschrapt. 2) in eenig opzicht zeer (dat hij niet velen gezien had, die ooit van belang, aanmerkelijk in deugden waren toegenomen, die enz.). 3) kwaad spreken van, verg. 19b; het volgende *vermynren* is vergoelijken. 4) aan den kant bijgeschreven; voor *oeren* is *h* geschrapt. 5) onder in margine geschreven. 6) voor *bewees* staat *be* (gevlakt). 7) *hs. seggede* met geschrapte *g*. 8) eenvoudig. 9) bovengeschreven. 10) verbergen. a) Mt. 11 : 29.

b) „Nie en heb ic gesien, dat si yet seer ghewassen sijn in den dienst Godes, die niet en achten hem te gheven tot vreedzaamheit hoers herten”, zegt Brinckerinck in een zijner Coll. Kerkhist. Arch. 4, p. 119.

c) In het spreekhuis werd kapittel gehouden (inl. § 4 en de aant. bij 15b). Blijkens het hier medegedeelde diende deze localiteit ook voor het vermanen in het bijzonder.

Het gevyel op een ander tijt, dat die zusteren gelaten ^{a)} hadden; ende wanttet doe een tijt der vermakinge was, soe was si echter ¹⁾ wat [90b] guethertich, soedat die zusteren daer wat omme lacheden. Ende als sij ²⁾ daerom geschulden waert, dat si dese lichverdicheit echter gemaket hadde, soe sweech si al stille, ende en antwoerde niet; mer si genck schemelike enwech, als si altoes plach. Ende doe volgede oer al heymelike een zuster nae ende wolde hoeren, wat si segede, ende of si oeck onlijdsom worde. Doe mercte die zuster, dat si alsoe rustich ende vredich in oerselven bleef, alsof oer niet beyegent en hadde geweest; ende si en segede niets niet dan allene dit: „Guede Ihesus, wie solde hem voer desen rey ³⁾ gehuedet hebben?” Ende dit punte segede si dicke tegen ⁴⁾ oerselven. Ende als die zuster dit hoerde, dat si dit aldus doegentlike nam, want men op den lateldach wat [90c] meer oerlofs schijnt te hebben dan op anderen tijden, soe waert si merckelike in oer gestichtet. Op nyemende en plach si wat te hoelden ⁵⁾, als si veroetmodicht of geschulden waert. Want als oer wat beyegende, daer een ander wal grote pasiën of gehad solde hebben, dat plach si alsoe doegentlike hene laten te gaen, recht of daer niet aen mysdaen en weer, wat datmen oeren persoën dructe of veroetmodichde; ende alsoe vrendelick bewees si oer nae als te voeren. Want over een half ure was si alsoe vrendelick ende guederhande tegen diegene, die sie geschulden hadden, alsof si hem dat herte wal uutē lyve gegeven hadde.

Sij was mercklike vuerich ende goddienstich tot onsen lieven Heren, soe dattet al God ende guet was, [90d] dat si ynne hadde. Ende dese voerschrevene nyicheit ⁶⁾, die si over oer hadde, en quam oer niet uut lichverdicheit of lichtgelaedenheit ⁷⁾ des herten, mer dattet oer

1) wederom. 2) met latere hand in margine geschreven. 3) voor dezen vroolijken troep (voor deze pret?). 4) voor *tegen is te* (begin regel) geschrapt. 5) tegen niemand bleef zij wrok koesteren, zij was niet haatdragend. 6) onervarenheid, onhandigheid (die den lachlust opwekt). 7) synoniem van *lichverdicheit*, verg. *levitas*.

a) Het laten (= aderlaten), welke operatie jaarlijks van één tot twaalf maal plaats had, berustte op de beschouwing, dat het bloed niet alleen levensbeginsel was, maar ook de materia peccans der ziekten bevatte. Men achtte het noodig deze kwade sappen op geregelde tijden af te voeren. Zie Jos. Bauer, *Gesch. der Aderlässe*. München 1870, p. 111—112 over de aderlating in kloosters in het algemeen en Diepenveen 252 over het aderlaten in het klooster te Diepenveen. Op den lateldach, dies minucionis, Chron. Wind. 371, genieten de zusters meer vrijheid en betere spijzen; verg. Const. I, II, p. 308, 411 en Statuten der susteren regularissen des capitells van Hollant, ed. B. J. M. de Bont, A K G, N S 7, p. 108. Andries IJserens (p. 207) heet het: „als wi vroelic wesen solden, als op laeteldaegen of anderen vroelicken tyden”, en Jac. de Voecht 54, 202: „in diebus minutionum et gaudii”; cf. 90c.

alsoe rechte buertelike ¹⁾ ende guethertelike bevyel, al dat si segede of dede. Dicwile plach si den zusteren ende sonderlinge den jongen wat guets te seggen ende hielt si totten doechden; ende waer dat si hem voer hueden solden, plach si hem vaeke te leeren. Sij hadde die brueders van her Floerens huys in alsoe groter weerdicheit ende reverenciën, alsoft grote heyligen hadden geweest. Want van groter weerdicheit plach si sie apostelen of mit anderen groten naemen te nuemen. Ende soe wat dat si segeden of deden, dat plach si mit soe groter reverenciën ende eer[91a]weerdicheit te hoeren ²⁾, alsoft grote hiligen gesproken of geboden hadden. Ende als si yet hoerde of vernam, dat hem tegen scheen te wesen ³⁾, ende daer si niet soe grotelic in geprijset en worden, als si oer voerstonden, dat en conde sie niet wal lijcmodelike dragen noch onverantwoerdet ⁴⁾ laten henegaen. Alst gevyel dat si ter ⁵⁾ Steghe ^{a)} quam op dat erve, dat den brueders van her ⁶⁾ Floerens toehoerde, hadde si dan inden bomgaert enen verrotten appel gevonden, si solden van weerdicheit opgenomen hebben, ende hebbene ⁷⁾ te huys gedragen, ommedat hi al alsoe hiligen menschen toebehoerde. In groter weerdicheit hadde si oeck oer oversten, ende mit alre oetmodicheit buychde si oer onder diegene, daer si tegen plach [91b] te bichten, ende plach oer woerde ende oer sentenciën mit soe groter weerdicheit te ontfangen, alsoft oer God selven toegesproken hadde. Ende soe wat dat si oer bevelen of doen heyten, al hoe neder of oetmodich dattet was, daer en vant men sie nummermeer hart noch wederstrubbich ⁸⁾ ynne, mer plach dat mit alre oetmodicheit te vervullen. Want het was waerlick een waer ysraëlyte, daer gien bedroch noch loesheit ynne en was ^{b)}. Niet en was oer inden monde dan God of die dijnge, die tot Godewert ⁹⁾ droegen, ende niet en was oer inden herten dan sachtmodicheit.

(2) Van zuster Stijne¹⁰⁾ Zuetelincks. († 1445)

Dese guede zuster Stijne was her Floerens, ons vaders, sijnre zus-

1) grappig. 2) *hs. mit soe groter reverenciën te hoeren ende alsoe eerweerdicheit te hoeren.* 3) dat tegen hen scheen te pleiten. 4) onweersproken. 5) *hs. t'e.* 6) *na her is flo* gevlekt en geschrapt. 7) *hebbene = hebben ne*, hebben hem; zoo *solden*, daarvoor, *solde en*, zou hem; *en, ene, ne* is een enclitisch voornaamwoord. 8) onhandelbaar noch weerbarstig; ook 94d; voor *noch* staat *no* gevlekt. 9) die betrekking hadden op God. 10) voor *stijne* is *zu* geschrapt.

a) Het erf ter Steghe werd in 1402 door de broeders gekocht; zie Registrum bonorum domus Florencii bij An. I, 226.

b) Joh. 1: 47.

ter dochter. Ende het was alten uutnemenden vuerigen, [91c] goddienstigen mensche: oetmodich ende schemel van zeden, stichtich ende godformych in al oere wanderinge, van welken wi nu een luttel scryven willen, hoe ende wat oer leven ende wanderinge onder ons geweest is tot stichtinge ende voertganc dergeenre, diet hoeren sullen. Want oer doechden en weren niet gemyene noch myddelbaer ¹⁾, mer alsoe uitgelezen stichtich, dat sij voerwaer weerdich syn in gedenckenisse te hebben. Doe si ierst toe meister Gerijts huys ²⁾ quam, hadde si oer in veel dijngen seer grotelike te lijden. Want het was vannatueren eenstrack ³⁾ mensche, endedaerom conde si oer tot alrehande werke alte quelke buygen. Want dat sij alsoe van den enen wercke totten anderen waert gedreven ⁴⁾, ende als si myende, dat sij dat ene doen solde, soe moste si gaen totten anderen [91d] — dese brekinge was oer alsoe wonderlike contrari, dat si oer ondertijden alsoe gestuert ⁵⁾ ende onlijdsom van bijnnen voelde, dat sijs van buten niet wal verbargen en conde. Doe gevyelt op een tijt ⁶⁾, dat si genck tot her Iohan Brinckerinck, onsen vader, ende dien clagede si dese passie, dat si oer aldus stuerich ende ongheschicket ⁷⁾ van bijnnen voelde, als si tot alrehande wercke geroepen worde ⁸⁾. Doe troeste hi sie guetelick ende leerden oer veel gueder punten. Ende onder ander woerden segede hi oer, hoe dat sijt voer solde nemen, als si des margens ierst ⁹⁾ te wercke gheroepen worde: dat ierste werck, datmen oer dan doen hyete, daer solde si vrendelick op antwoorden ende seggen: Ic wilt geerne doen." Want conde si dat ierste woert vrendelike spreken, onse lieve Here [92a] soude oer gracie geven, dat sijt al den dach te ¹⁰⁾ bedsolde coenen gedoen. Ende dit guede punte en nam si niet als van den mensche, mer oft oer onse lieve Here selven toegesproken hadde ende pijndet oeck trouwelick te wercke te setten, soedat si doe voertan aelijck ende altemaele den oelden menschen pijnde uut te doen mitten ¹⁰⁾ werken

1) niet gewoon (alledaagsch) of middelmatig. 2) boven den regel geschreven. 3) niet plooibaar, stuursch. 4) de 2de *e* is bovengeschreven. 5) ontstemd, *hs. gestuert* met bovengeschreven *t*. 6) bovengeschreven. 7) zonder zelfbedwang. 8) *als . . . ierst*, zoodra; *hs. ierst* met bovengeschreven *r*. 9) *dach te* boven in margine. 10) *ten* bovengeschreven.

a) Brinckerinck eischte onvoorwaardelijke gehoorzaamheid van de zusters; verg. inl. § 8. An. I, 201 wordt de gehoorzaamheid de moeder van alle deugden genoemd en D 47 heet het: „Mer die oetmodige gehoersamheit gaet baven alle costelike cruyden ende duerbaer gesteente." Verg. ook 94a en bij Ruusbroec III, 38 het exempel der gehoorzaamheid: een zuster, die ten H. Sacrament wil gaan, wordt werk in de keuken opgedragen, dat zij ootmoedig verricht; en ib. IV, 76 de vermaning, dat een zuster, die wegens drukke bezigheden niet naar het Sacrament of de Mis kan gaan, niet ontevreden mag wezen.

ende waert altemaele verandert in nyheit des levens a). Want si gaf oer voertaen alsoe gheheelick tot sterven ende tot uutgaen oersselves, yae tot allen doechden, dat si ene pleerne der doechden ende een sonderlinge exempel eens grondigen stervenden levens heeft achtergelaten. Al oer zeden ende manyeren van buten en weren anders niet dan of ¹⁾ si geroepen hadden ²⁾ : „Mijn rijke en is van deser werlt niet,” ^{b)} ende : „Ic en hebbe hier giene [92b] blijvende stat,” ^{c)} ende daeromme wil ic mit geheelre herten ongedeylt ^{d)} die toecomende zoeken.”

Nummermeer en sach men sie ledich : enter si las of si bedede oer, of si leerde enen anderen wat guets. Ende alsoe gheheelick ende volencomelike gaf si oer tot onsen lieven Heren onder myssen, dat si ondertijden die vuericheit van buten niet verbargen en conde, daer si onse lieve Here van bijnnen mede begavet hadde, soedat si daerom bijwilen van den zusteren moste gaen, hent dat die vuericheit over was. Ende desgelikes gevyel oer oec wal ander taeften, dat si alsoe van bijnnen beweget waert vander lexen, die men te reventer las, dat sijs niet verhuden en conde, mer si moste uuten reventer gaen ende gaen ergent allene sitten, hent die beweginge over was. Bijnae op alle dijnge ende soe [92c] wat si van buten te handen toech, daer hadde si een guet punte op; daer si oerselven mede verwecte enter tot danchbaerheit of oerselven te veroetmodigen onder onsen lieven Heren, soedat si in allen dijngen pijnde zaeke te zoeken, daer si onsen lieven Here ³⁾ mede toespreken mochte. Het was veer van oer dwaese, ydele ende onnutte woerde te spreken noch buertachtige biwoerde, overmids welken dat sonderlinge die gracie Gods buten den herten wort gehouden. Noch nyement en hoerde van oer, dat si buten mondes ⁴⁾ van eens anders gebreke calde, of dat si eens anders bedrijf op dat argeste vercalde, alster giene beteringe van comen en mochte ⁵⁾. Si hadde voer ene manier, wanneer dat sij een dijnck niet ontschuldigen en conde, soe sweech si daer al stille toe, ende hielt oer cons[92d]ciencie daer aelinck vry van. Want hoe besneden ende voerhuedich ⁶⁾ dat sij ⁷⁾ in oeren woerden was ⁸⁾, dat is

1) bovengeschreven. 2) na *hadden is ende ic en he* geschrapt. 3) door latere hand tuschen de kolommen geschreven. 4) overluid, ten aanhoore van anderen; verg. 114a. 5) alsof het onverbeterlijk was. 6) voorzichtig en bedachtzaam. 7) *is (?)* geschrapt en *sij* aan den kant met latere hand bijgeschreven. 8) *wat* geschrapt, *was* bovengeschreven.

a) Kol. 3: 9—10. b) Joh. 18: 36. c) Hebr. 13: 14, verg. Micha 2: 10.

d) Verg. de uitdrukking: „met onghedeilder herten,” Ruusbroec I, 14.

alden genen condich, die oer hilige zeden ende godformyge wanderinge gesien ende ondervonden hebben.

In allen dijngen, cleyne ende groet, stont si mit alre onderdanicheit gebuget onder oeren oversten ende dede altemaele, als si vermoede dat sijt gedaen wolden hebben. Want alsoe wonderlike seer gaf si oer tot gehorsomheit, dat si soe te spreken sonder onderscheyt ¹⁾ scheen gehorsom te wesen. Ende alsoe bewees si oer van buten, dat, hadde sij mit enen wencke ²⁾ coenen mercken, hoe dattet oer oversten liefste gehad hadden, si soldet eerweerdelijke ³⁾ vervullet hebben, alsoe veer alst in oere macht hadde geweest. Want soe wat oer bevoelen was, cleyne of groet, dat plach si [93a] mit alre reverenciën te ontfangen ende nae oeren vermogen nader letter te vervullen, recht als een dijnc, dat anders niet wesen en mochte, soedat ons oversten van oer plegen te seggen: „Wij moegen sien ⁴⁾, wat wi oer gebieden, want si wil in allen dijngen gehorsom wesen.” Sij hadde in beveel, dat si alrewegen omme solde gaen, als die schelle ter myssen geluydet was, ende seggen den zusteren, die de schelle niet hoeren en conden, dat si ter myssen quemen. Want men en conde die schelle over al die weer niet hoeren. Ende dese gehorsomheit ontfenck si eerweerdelick ende vervulde si oec alsoe sorchvoldelick, dat si niet enen margen voerbij en liet gaen, si en genck al die wijnkelen ⁵⁾ omme ende sach, ofter ergent yement weer, die de schelle niet gehoert en hadde, dat si [93b] hem seggen mochte, dat hi te myssen quemen. Ende al regendet of snijdet of wat weder dattet was, si was nochtan gehorsom, ende satte die gehorsomheit voer al oer bedinge ende devocie, die si crigen conde. Ende dit was vorwaer ⁶⁾ rechte doecht.

Het ghevyel eens op enen Karsavent ⁷⁾, dat si omme soude gaen, als si gewoonlick was. Ende op dieselve tijt haddet wat geregent; ende dat was voert bevroeren, soedattet temaele glat was. Ende wanttet een oelt mensche was, soe genc ene jonge zuster mit oer ende wolde si leyden, opdat si niet vallen en solde. Mer hoe dattet was ⁸⁾: doe si ommegeengen verhengedet onse lieve Here, dat si beide vielen, alsoe lange als si weren. Ende doe si beide aldus nederlegen, soe en waert si niet gestuert noch tonpasse ⁹⁾, mer al ¹⁰⁾ zuetelike

1) onvoorwaardelijk, ook D 217; verg. Lubben: *Underschêit* = Vorbehalt, Bedingung.
 2) uit een teeken, een gebaar. 3) eerbiedig. 4) wij mogen wel goed overwegen. 5) hoe-ken. 6) hs. *v'waer*. 7) voor *karsavent* (avond voor het Kerstfeest) is *la* geschrapt. 8) hoe het kwam (weet ik niet, maar toen zij enz.). 9) ontstemd, boos. 10) voor *al* is *z* geschrapt.

[93c] lachende segede si : „Siet, dit lieve kindekijn, dat noch ongeboren is, dat is allriede alsoe starck, dattet ons hier aldus kan nederwerpen”. Het gevyel op een ander tijt, dat siselven op een stede te werke was, daer si die schelle nyet hoeren en conde, soe datt daer bi ¹⁾ was, datmen onsen lieven Heren boeren solde ^{a)}, eerdat si wiste, dattet onder myssen was. Mer doe sijt wiste dattet onder myssen was, en wolde si nochtan niet in die capelle gaen, si en hadde ierst die ghehorsomheit vervullet ende hadde alrewegen gegaen ende besien, of oec argent yement weer, die de schelle niet gehoert en hadde. Ende als si doe voer die capelle quam ende wolde die mysse voert uuthoeren, soe quam oer een zuster tegemuete ende segede oer ²⁾, dat onse lieve Here al geboert weer. Doe si [93d] dat hoerde, en segede sij niets niet dan allene dit : „Lieve Here, weest gebenedijt ende gelovet in ewicheit !”

Het gevyel op een tijt, dat si op ³⁾ een stede was, daer men swijgen solde ^{b)}, ende doe quam een zuster tot oer ende segede oer wat, dat noetdruftich scheen te wesen. Doe sweech si al stille, ende en antwoerde oer niet medalle. Doe segedet oer die suster noch eens ende myende, dat sys niet gehoert en hadde. Noch sweech si, ende en sprac niet. Doe wert die zuster al wat neerenstich ⁴⁾, dat si niet en antwoerde. Want omdattet noetdruftich was, dat si oer vragede, soe myende sij, dat si alsoe veel wal spreken mochte ; mer si en sprac niet een woert, eerdat si van dier stede was. Ende doe sprac si oer vrendelike toe ende segede : „Lieve zuster, ic hape den gulde-[94a]nen halsbant ^{c)} der gehorsomheit in den hemel te dragen ; ende wolde gi my dien nu benemen ?” Op een tijt sat si bi den vuer ende solde oer wermen ⁵⁾ ; ende doe henck daer een ketel op den vuer mit water. Ende als men den ketel van den vuer solde boeren, soe mysraekedet ⁶⁾ der zuster, die en ofboeren solde, soedatter ommer

1) zoodat het er dicht aan toe was. 2) na *oer* is *dat oer* geschrapt. 3) na *op* is *dat si op* geschrapt. 4) driftig, ongeduldig, prikkelbaar, verg. D 106. 5) *hs. w' men*. 6) *mysraeken*, mislukken ; de bedoeling is : zij had een ongelukje bij het aftillen.

a) D. i. de elevatie van de Hostie.

b) Verg. over het geboden zwijgen op sommige plaatsen en tijden de inl. § 7. Onder de Verba Florentij et Gherardi Magni, A A U, 10, p. 454 komt de vermaning voor: „cavere ibi loqui ubi non debet.”

c) Een zelfde beeld wordt D 129 gebruikt, waar sprake is van een kostbaren „halsbant der doechden, sunderlinge der gehoersamheit,” in den hemel gedragen. Hendrik Mande spreekt in een dergelijk verband van een bloemkrans der deugden (A K G, N S 2, p. 89). Verwant is de voorstelling van de kroon, die in het eeuwige leven gedragen wordt ; verg. de aant. bij 139c.

wat stortede, soedat die zusteren wat calden, die bi den vuer zaeten. Ende want si oec een woert of twee medesprac, soe was si soe droevych ende quelke tevreden, dat si gesproken hadde op die stede, daert niet georloft en was, dat si al bedrucket segede : „Ic wolde, dat ic van desen avende in dit huys niet ghecomen en weer”.

Siet, aldus geheelick gaf si oer tot gehorsomheit, ende reekende dat allene oer gewijn te wesen, in welken dat [94b] si oerselves ster-ven mochte ende uitgaen. Want si en levede nu oerselves temaele niet, mer onsen lieven Heren ¹⁾ Ihesum Cristum, die te voeren voer oer gestorven was. Ende daeromme was Cristus oer leven ende ster-ven was oer gewijn ^{a)}. Want daer is inder waerheit waerachtich gewijn der zielen in gelegen, dat wi onsselves starven ende temaele uitgaen in allen dijngen onder dengenen, die over ons gesat sijn, van welken ²⁾ wi nu een volcomen exempel hebben in deser hiliger zie-len, die oerselves Gode altemale opgeoffert heeft een levendige heilige offerhande ³⁾. Ende niet allene en was si gehorsom in oerselves persoën, mer oeck pijnde sijt mit alre vlijticheit enen anderen in te prenten, dat hij hem tot oetmodiger, ghebuysommer gehor-somheit geve⁴⁾. Ende als si yement vernam, die sijnen oversten in eny-gen [94c] dijngen wederstont of ongehorsom was, dat was oer alsoe druckelick ynne, dat sijs van buten nouwe verbargen en conde. Het gevyel op een tijt, dat eenre zuster wat penetenciën was heyten doen, die sij seer noede gedaen hadde. Ende hierom, soe wat dat si doen conde, daer sijs mede ofwesen ⁵⁾ mochte, dat dede si. Doe dat zuster Stijne hoerde, genck si totter zuster ende sprac oer doegentlike toe, ende onder ander woerden bad si oer ende segede : „Lieve zus-ter, ic wolde u alte vrentlike bidden, dat gijs my om Gods willen gonnen wolden, dat ic dese penitencie voer u moste doen.” Doe die zuster dat hoerde, wert si merckelike confuys ende bescheemt in oerselves, omdat si sach, dat oer die guede, oelde zuster alsoe uut mijnnen veroetmodigen wolde, daer siselves alsoe hart [94d] ende wederstrubbich in geweest hadde, ende was doe voortan gehor-som sonder wederseggen, ende dede als oer geheyten was.

Het en was gien suverlick mensche van ansichte, mer ⁶⁾ dat en was oer temale gien mystaen ; want alsoe als si altoes van bijnnen mit onsen lieven Heren ende mit anderen gueden oefnyngen becum-

1) *hs. herenen.* 2) van hetwelk, waarvan; na *welken* is *welken* geschrap. 3) alseen h.o. 4) aan den kant bijgeschreven. 5) waarmee zijer afkomen kon. 6) na *mer* is *die lelic* ge-schrap. a) Phil. 1:21.

mert was, alsoe scheen si van buten alsoe rustich ende vredich, dattet oer van buten in den aensichte was an te sien, dat si van binnen mitter graciën Gods verlichtet was. Si plach te seggen: als ons wat beyegende, dat ons tonwillen weer ¹⁾, of daer wi in gestuert of ontvredicht ²⁾ mochten worden, soe solde wi ons waeren ³⁾ dat wi dat ierste woert, dat wi spreken, niet strackelike noch verstuertelike [95a] en spreken. Want conde wi ons inden begynne der toernicheit alsoe bedwijingen, dat wi oetmodelike antwoerden, onse lieve Here solde ons gracie geven, dat wi ons altoes meer ende meer verwijnnen solden; ende soe solde ten lesten die toernicheit aelijck te nyete gaen ^{a)}. Mer isset dat wi in den iersten verkiertelike weder antwoerden, soe en sulle wij ons voertaen niet soe wal bedwijingen coenen, wi en spreken al meer quades ⁴⁾; ende soe wortet altoes quader ende quader.

Sij plach oeck te seggen, dat drie manyeren van menschen weren, die van onsen lieven Heren geroepen worden: die iersten worden van ⁵⁾ Hem angenoemen, die anderen worden an Hem genegelt, die derden worden an Hem gelymet ^{b)}. Die van onsen lieven Heren aengenoemen worden, dat [95b] weren diegene, die giene mynne en hadden tot enen ofgescheydenen, geesteliken leven; mer soe wat si gedaen hadden, dat hadden si gedaen overmids bedwanck oere oelders, als dattet oer oelders ende vrende alsoe hebben wolden. Ende dese worden getagen van der guetheit Gods, die si voercomet mit Synre graciën, eerdat sijt van Hem begeeren ^{c)}. Ende tot desen menschen mach onse lieve Here wal spreken, dat Hi in den aventmaele secht: „Ghi en hebbet My niet uitvercoren, mer

1) dat ons niet aanstond. 2) ontevreden; of is bovengeschreven. 3) *hs. waerden* met geschrapte *d*. 4) of wij spreken steeds meer kwaad. 5) *hs. an hem genegelt; an en genegelt* geschrapt, *van* bovengeschreven.

a) Verg. voor deze raadgeving grd.

b) Dit eigenaardig gebruik van lijmen in figuurlijken zin komt in de M. E. wel meer voor. Verg. Limburgsche Sermoenen, ed. J. H. Kern. Gron. 1895, p. 225: „Also grot es die minne die die sile heeft tin lifliken dingen, datsire rechte tue gelimpt wert; gelic dat mi (= men) twe dene tesamen limpt, also limpt die minne di sile mettin lifliken dingen”, en vooral uit Hadewijch's Prozawerken: „Die bant van lime, dat es minne, Daer God ende de zaleghe ziele in 1. met ghebonden sijn,” II, 53; „ende soe werden wi metten vasten lime der aneclennessen. 1. gheest met Gode,” II, 76. — De uitdrukking „negelen” wijst er op, dat uitwendige oorzaken tot den Christus gebracht hebben. Daarentegen worden degenen, die aan Hem gelijmd zijn, door innerlijken dwang bewogen; verg. 114c „cleven an Gode.”

c) Dit is de *gratia praeveniens* of *antecedens* der *scholastici*; verg. Scheeben, Kath. Dogmatik IV, 201—202. De Lat. termen *gratia praeveniens* en *subsequens* geeft Ruusbroec VI, 5 aldus weer: „die voirlopende gracie, ende die gracie daermen in verdient ewich leven.”

Ic hebbe u uutvercoren.” a) Die ander manyer van menschen, die aen Hem genegelt weren, dat weren, die dachten: si woldent aengaen, want si mosten doch inder werlt droeve daghe hebben ende leven vanden arbeide oere hande; ende hieromme soe wolden si enen geesteliken staet aennemen, opdat si besorcht [95c] mochten worden in lichaemliker noetdruften. Ende tot desen menschen mochte onse lieve Here wal seggen, dat Hi spreket inden ewangelio: „Ghi en zueket My niet, omdat gi teykene gesien hebt, mer want gi vanden broede gegeten hebt ende versaedet sijt.” b) Ende dese menschen, die mit aldusdanigher myeninge ende aendacht ¹⁾ in cloesteren of in vergaderinge comen, dien is noet, dat si oer ierste aendacht ende waeromme verwandelen in een beter ende maken vander noet een doecht, opdat si overmids begeerte tijtliker besorgynge mitten huerknaepen niet geloent en werde; want het is geschreven, dat die huerknaepe in den huysen niet en blyvet in ewicheit c). Die derde maenye-re van menschen — die an onsen lieven Heren gelymet weren — dat wer[95d]en diegene, die onsen lieven Heren uut mijnnen dienen, ende daer van nyement toe gedwongen en worden — mer si verkiesent uut oersselves vrye wille, ende nochtan wal hadden, daer si inder werlt bequamelike van leven mochten. Dese, die aldus sijn, die sijn onsen lieven Heren die alreliefsten. Ende tot desen sal Hi spreken: „Want ghi om My hebt gelaten vader, moder, zuster ende brueder ende al daer gi in der werlt genuechte in gehad mochtet hebben, siet, soe sal Ic u hondertvolt geven in deser werlt, ende hiernaesuldi dat ewege leven besitten.” d) Aldusdanyge punten ende goddienstige callinge hadde si dicwile mitten zusteren, daer si sie mede leerde ende onderwees in den doechden. Want si was selven merckelike besocht ende ondervonden ²⁾, [96a] beide in geesteliken ³⁾ dijngen, die an die consciencie droegen, ende oec in uutwendigen dyngen ⁴⁾. Ende hierom soe wat dat si enen anderen leerde of segede, dat dede si uut enen ondervonden ende beleefden gronde.

Mit groter ynnicheit ende devociën genck si totten hiligen Sacramente. Ende daer si enyge macht ⁵⁾ over scheen te hebben, ende die oer wat vrendelick weren ⁶⁾, die plach sij sonderlinge daertoe te herden, dat si dickewile totten heiligen Sacramente solden gaen,

1) verg. *mieninge ende waeromme* 22d. 2) verg. de aant. bij 73c en zie 108c; na *besocht* is o geschrapt. 3) *ste* bovengescreven. 4) bovengescreven. 5) *hs. mach* met bovengescreven *t*. 6) die haar wat na aan het hart lagen.

a) Joh. 15: 16. b) Joh. 6: 26. c) Joh. 8: 35.

d) Mt. 19: 29, Mc. 10: 29—30, Lc. 18: 29—30.

ende dat si niet lichtelike enygen fantasiën of becoringen en solden volgen, mit welken dat si ofgetaegen mochten worden van die ontfangenisse des weerden Sacraments. Dicwile plach si dit punte te seggen : „Als een mensche ten hiligen Sacramente solde gaen, weert dat hem dan enyge zake voerviele, die wat reedelic schene te wesen ¹⁾, soedat hi [96b] daerom laten wolde ten hiligen Sacramente te gaen, — volgede hi dien fantasiën die reyse, hem solde op een ander tijt, als hi echter ten hiligen Sacramente gaen solde, een ander zake beyegenen, die noch reedeliker schene te wesen ; ende weert dat hi hem dan noch ofhielde ende en genge niet totten Sacramente, hem solde derdewerve soedanigen zake voervallen, dat hi daer mit gueder conscienciën niet wal toe ²⁾ gaen en solde moegen. Ende soe solde hi allentelen afnemen van ³⁾ enen geesteliken leven ende comen tot eenrehande dorricheit des herten ⁴⁾, dat hi ten lesten altesamen in den passiën solde bedelewen” ⁵⁾. Ende hierom plach si sonderlinge oer spreeksusteren daertoe te herden, dat si hem dicwile totten hilighen Sacramente solden bereiden, ende dat si hem sonderlinge solden oefnen ende becummer[96c]en mitter passiën ons lieven Heren, ende pijnen daer oer gebreke ende quade toeneygelicheiden mede te verwijnnen. Nummermeer en was si alsoe, si en wiste altoes enen anderen te leeren ende te onderwisen, hoe dat hi hem tegen den duvel ende syne bedriechnisse setten soldē ⁵⁾. Ende alte selden calde yement mit oer van passiën der zielen, die uut oeren woerden niet gebetert noch gevredet en waert. Want si wasselden oetmodich van zeden, stichtich van wercken, ende seer sorchvoldich, hoe dat si overal oer wege mochte bewaeren, opdat si niet en mysdede in oere tongen ^{b)}. Het was ene sonderlinge mynnester onser gueder gewoenten ende, alsoe veel alst in oer was, soe pijnde si sie altoes ongebroeken te holden. Want mit alre herten mynde si onsen lieven Heren, ende in al dat Hem toebehoer[96d]de, was si sonderlinghe sorchvoldich.

Sij was negenwerf uutgesant, dat si buten moder was in anderen vergaderinghen, daer si oer seer stichtelick ende goddienstelike hadde in al oere wanderinge. Ende als si dan weder te huys quam, soe genck si alsoe schemelike hene ende voegede oer mit alsoe groter nederheit

1) die eenige reden van bestaan scheen te hebben. 2) *daer ... toe*, nam. naar het H. S. 3) zwakker worden in. 4) bedolven, begraven worden. 5) *hs. sol* (eind regel) met later toegevoegde *d*.

a) Verg. Num. 11 : 6. b) Ps. 38 (39) : 2.

ende onderdanicheit onder oeren oversten, alsof si oer op uutwendige dijnge niet medalle verstaen en hadde. Yae, alsoe vaste hadde si oer fondement gesat in onsen lieven Heren, dat si int leste alsoe schemel ende oetmodich was mit al der bedrijflicheit ¹⁾ als in den alreniersten. Doe si leste werve uitgesant was, doe wasset een oelt mensche geworden, soedat si niet wal hene en conde comen mit dier sobere noetdruften, die in nyen vergaderingen plegen te [97a] wesen. Doe gevyelt op een tijt, dat si hier wederquam ²⁾ om dijnge, die sij hier te doene hadde, ende myende dan wederomme te trecken. Ende doe hadde oer die pater mit dien zusteren, daer si moder was, enen brief medegegeven, daer si in begeerden, dat wi sie hier wolden behouden, alst oeck geschiede; mer zuster Stijne en wiste niet medalle, wat in desen breve stont. Ende als si dan dese dijnge hoerde, soe bewees si oer in deser veroetmodeginge alsoe rechte doegentlick ende wijslic; datmen daer sonderlinge uut mercken mochte, hoe dat oer inwendige mensche mit Gode verenicht was; want si en nam dese veroetmodeginge niet vanden menschen, mer vander ordynanciën Gods, ende datt onse lieve Here in ewicheit alsoe geschicket ende geordyniert hadde. Ende hier[97b]omme en waert si niet ontvredicht noch gestuert in oerselven. Want ³⁾, also Salomon secht: „Soe wat den gerechten menschen toecomet, dat en mach hem niet bedroeven” ⁴⁾; want hi is besittende syne ziele in vreden ende blijvet ongequesset in allen wederstoede ⁵⁾, noch gienen wederstoet en afwerpet synen moet, want al wort hi van buten bedrueft, nochtan en wort hi nummermeer van den inwendigen vrede beroeft.

Mit al oeren herten kierde si oer totten lijden ende passie ons lieven Heren, ende plach oer daarmede te wapenen tegen alle fantsiën ende quade gedachten, die oer inquemen. Want, als si dachte dat alle dijnc alsoe niet verwaert noch geschicket en was, als si wal gewilt hadde, ende oer natuer daerom beweget ⁶⁾ of bedrucket wert, soe was [97c] allene die passie ons lieven Heren die toern oere starcheit ⁷⁾. Want daer kierde si oer dan geheelike toe: enter si las si over, of si dachte si over, hent soe lange dat si die becummeringe daarmede butensloet. Als si argent was, daer men van uutwendigen dijngen calde, als hoe dat gecoft of verkoft was, soe voelde si oer ondertijden

1) met (= ondanks) al de ambten, die zij gehad had. 2) hs. *wederquam* met bovengeschr. *e.* 3) hs. *wan* met bovengeschr. *t.* 4) van *wederstoet*? (= wederstoot); tegen-spoed. 5) in beroering, in opstand gebracht.

a) Prov. 12 : 21. b) Ps. 60 (61) : 4.

geneyget — want si veel mit uutwendigen dijngen omgegaen hadde — dat si geerne gevraet hadde, wat dat of dat gecostet hadde. Mer daer plach si oer dan om Gods willen in te sterven, ende berispede oerselven dat si noch soe ydel weer, ende segede: „Wat leget u daer-aen? Sijn gi daerom hier gecomen, dat gi dat een ende tander berichten ¹⁾ sult?” Siet, aldus seer gaf si oer tot sterven ende uutgaen oerselves in allen dijngen. Ende [97d] soe waer dat si oerselven vant, daer liet si oer. Ende altoes was dat lijden Cristi die zaeke oere verwijnninge, ende bleef aldus altoes gesaet ende gevredet van bijnnen. Si plach te seggen: dat twee menschen weren ²⁾, ende die ene oeffende hem in der passiën ende lijden ons lieven Heren, ende die ander oeffende hem in anderen devoten materyen: solde die ene van hem beiden staende blijven in den doechden, dat solde diegene wesen, die sijn oefnynghe makede in den lijden ons lieven Heren.

Het gevyel op een tijt, dat si onse lieve Here begavede mit eenre-hande becoringe ende bangicheit, soedat oer al seer bange wert in oerselven. Doe dachte si op een tijt: si wolde gaen ende beden oer, ende offeren oerselven mit dier bangicheit in die wonden ³⁾ ons lieven Heren, dat Hijt al[98a]soe schicken ende voegen wolde, alst Sijn lof ende glorie waer ende oer alrezalichts ³⁾. Ende als si dan aldus lach, ende bedede oer, soe waert si slapende, ende oer duchte, dat si op enen hogen barge stont. Ende die duvel liep beneden omme den voet des barges als een groet, swart hont ^{b)}, ende sochte sie al blaf-fende, mer hi en conde sie niet gevynnen. Want oer duchte dat si sat inden wonden onses lieven Heren, ende sach den duvel aldus omlopen, alsoft een brieschende lewe ^{c)} geweest hadde, die si begeerde te verslijnden. Ende als si doe weder ontwaecte ende ⁴⁾ tot oerselven quam, soe voelde si, dat si al dier becoringe ende bangicheit quyt was, ende bleef doe voertaen ⁵⁾ mit Ihesus in vrede. Aldus plach sij mit al oeren drucke ende lijden oeren toeloep [98b] te maeken in die wonden oers Beholders, ende vant aldus in allen dijngen zaeke,

1) besturen, beredderen. 2) gesteld eens dat. 3) voor *alrezalichst*. 4) na *ende is we* (begin regel) geschrapt. 5) voor *voertaen is doe* (begin regel) geschrapt.

a) Verg. de aant. bij 23c.

b) Ook D 7, 179 vindt men verhalen van zusters, die door den duivel worden vervolgd. De voorstelling van den duivel als zwarten hond is in de M. E. zeer gewoon, zie: Biënboec 141; Marialeg. I, 395, 396, 421; De Vooys 169; Alemannia 5, p. 181—182; verg. Jac. Grimm, Deutsche Mythologie. Göttingen 1844, p. 948—949. De duivel, die door Notker Labeo zoo heftig bestreden werd, verscheen hem als hond, Alemannia 10, p. 89—90.

c) Verg. Zeph. 3:3; 1 Petr. 5:8.

daer si oer ¹⁾ onsen lieven Heren mede tegenwoerdich bieden ² mochte a).

Sij plach oec, dat ³⁾ si negenwerf uitgesant was, als voerscreven is, onsen lieven Heren te offeren in die negen leydynghe ^{b)}, dat Hi in Synre passien voer die richters geleyt ende wedergeleyt waert om oeren willen. Ende en toech dat niet tot hoverdien of tot oerselven voert te setten, dat si soe dick scheen verheven te wesen, mer veel meer tot oetmodicheit ende oerselven te vercleynen, als dattet God om oere sunden willen op oer verhengede, want si oer tijt alsoe versumelike toebachte ende en kierde oer niet inwendelike tot Gode gelijk anderen gueden zusteren ^{c)}. Ende daerom plach si die gehorsomheit te voegen ^{d)} in die gehorsomheit ons [98c] lieven Heren, dat Hi Hem — wanttet Synen hemelschen Vader behagelick was — liet leyden vanden enen richter totten anderen, alsoft een moerdener of een mysdadich mensce geweest hadde, die in ginen dijngen zaeke gevynden en conde, waermede hi hem ontschuldigen of behelpen ^{e)} hadde moegen. Die ierste uutsendinge ^{f)} plach si dan te voegen in die leydinge, doe onse lieve Here gevangen waert, daer si Hem onweerdelike stieten ende horten ^{g)}, als offet een boese mensche hadde geweest. Die ander leydinge, doe si Hem leyden tot Annas' huys, daer Hi wredelick an Synne kenebacke geslagen waert. Die derde leydinge, doe Hi tot Cayphas den bisscop geleydet waert, daer Sijn hilige aensichte confuyselick ^{h)} bedecket waert. [98d] Die vierde leydinge, doe Hi van Cayphas gebracht waert voer Pylatus, daer Hi mit valsheyden gewroetet ⁱ⁾ wert. Die vijfte leydinge, doe Hi van Pylatus gesant waert tot Herodes, daer Hi als een dwaes in enen witten clede bespottet waert. Die seste leydinge, doe Hi van Herodes

1) bovengescreven. 2) *hem enen tegenwoerdich bieden*, ook 99b, zich persoonlijk tot iemand wenden, zich geheel aan iemand geven. 3) het feit, dat. 4) het „negenwerf in gehorsomheit uitgesant” zijn in verband te brengen met. 5) verdedigen. 6) *unt* in margine. 7) synoniem van stooten. 8) op smadelijke wijze. 9) beschuldigd.

a) Zie Van Iterson 163: „Die gonst Sijnre godliker weerdicheit, daer Hi Hem selven den mensche teghenwoordich mede biet.”

b) Een eigenaardigheid der devoten is het parallelen zoeken tusschen hun eigen leven en het leven en lijden van den Christus. Zij trachten zelfs in uitwendige werkzaamheden een aanknoopingspunt te vinden. Volgens D 220 denkt een zuster, die hout draagt, aan den Christus, Zijn Kruis dragende; hetzelfde verhaal Alemannia 9, p. 281—282. — De negen leidingen vindt men b. v. beschreven: Ruusbroec V, 214—227 en in Brugman's Leven van Jezus, Brugman II, 343—362.

c) Verg. 48b, waar sprake is van een zuster, die meent daarom uitgezonden te worden „daer wat sonderlinges te vercallen” is, omdat zij minder devoot weet te bidden dan de andere zusters.

weder geleydet waert tot Pylatum. Die sovende leydinge, doe si onsen lieven Heren geyselden ende leyden Hem doe int rychtehuys ¹⁾, daer Sijn hilige hovet mit doernen gecroent waert. Die achtende leydinge, doe si Hem leyden in die stede, daer Pilatus Sijn recht plach te hoelden, daer Hi mitten schandeliken doode verwijset ²⁾ waert. Die negende leydinge, doe onse lieve Here geleyt waert totter stede van Calvariën, daer si Hem [99a] mit schanden ende confusiën negelden an die galghe ³⁾ des cruces. Siet, dese leydinge, daer onse lieve Here alsoe versmadelike in geleyt ende wedergeleitet waert, plach si oer sonderlinge in te oefnen, ende plach dese negen uutsendinge, die si in gehorsomheit vervullet hadde, sonderlinge daerin te offeren. Ende alsoe als onse lieve Here, doe Hi lestwerve geleit waert, niet weder en waert geleyt, mer aen der galgen des cruces bleef hangende, hent dat die rechtverdige manne quemen ende deden Hem of, desgelikes satte dese hilige ziele oec op in oeren herten, doe si leste werve weder inquam, dat si oer nu geheelike wolde negelen aen dat cruce der penitenciën ende geven oer nu tot nyer oetmodicheit ende gehorsomheit, als si oec in der waarheit gedaen [99b] heeft. Want alsoe gehelike negelde si oer an dat cruce der gehorsomheit, der oetmodicheit ende der schemelre vermydelicheit, dat si ons allen te wonder is geweest. Van welken cruce si oec niet ofgestegen en is, mer heeft daeraen volherdet hent totten eynde oers levens, hent dat onse lieve Here quam overmids der doot ende segede: „Rustet van uwen arbeide, want u guede wercke sulen u volgen.” ^{a)}

Ende want si dan aldus mit al oeren herten altemaele an onsen lieven Heren geanckert ende gevestet was ^{b)}, ende en mynde niet die werlt noch die dijnge, die daerynne sijn, soe pijnde si altoes, waer dat ⁴⁾ si mochte, oerselven onsen lieven Heren teghenwoerdich te bieden ende was al meestelick inwendelik mit Gode becummert, als gescreven is, dat die wijse wandert in breetheit [99c] of wijtheit sijns

1) rechthuis; voor *rychtehuys* is *ru* gevlekt. 2) veroordeeld. 3) dwarshout van het Kruis. 4) veranderd uit *daer*.

a) Openb. 14 : 13.

b) Geanckert ende gevestet an onsen lieven Heren, term der devoten, verg. onsen lieven Heren anhangen, 126d, cleven an Gode, 114c. Het Mnl. Wdbk. omschrijft geanckert in mystieken zin gebruikt als een grond hebbend voor zijn geloof of zijn hoop, en geeft nog de volgende voorbeelden: „Wanneer der zielen gedacht alsoe gevest ende geanckert is in God;” „Mit een onbewegelick gemoede in Christo geanckert sijn.”

herten a). Ende hierom hadde si onsen lieven Heren binnen in oeren herten enen hof b) geplantet ende bereidet, daer si oer dagelix mit Hem in vermaken mochte, als si vermoyt was overmids tribulacie ende becoringe, ende daer si oer oec in verbargen mochte voer dien myddagesduvel, die daer comet in die gelikenisse des engels des liches c).

In desen hof hadde si mennigerhande bloemen ende walrukende crude, dat weren mennigerhande doechden, daer si oer in oeffende, ende daer si oeren gemynden Brudegum mede vermaken mochte ende trecken totter woeninge oers herten; want dat Syne weelden syn, als Hiselven secht d). Ten iersten hadde si in desen hof geplantet die fyole der oetmodicheit e). Dat was, dat si al oer doechden ende guede werke altesaemen onsen lie[99d]ven Heren toeschreef ende niets niet oerselven; anmerckende, dat si overmids oerselven niet guets en vermochte, mer geneyget was tot allen gebreken ende sunden. Ten anderen hadde si daer geplantet die l) lelye der cuyscheit. Dat was, dat si oerselven onsen lieven Heren pijnde reyne ende onbevlecket op te offeren nae oeren crancken vermoegen, want Hi een sonderlinge mynre der jonferliker reynicheit is. Ende hieromme soe

1) na die is leye geschrapt.

a) Waarschijnlijk heeft men hier een herinnering aan het beeld gebruikt door Pseudo-S. Bernardus, *Meditationes*, c. 6: „Tota ergo facilitate animum colligens libere tecum habita: et in latitudine cordis tui deambulans ibidem coenaculum grande stratum Christo exhibe.” Dit werkje was juist onder de devoten zeer bekend.

b) Het menschelek hart met zijn deugden wordt wel meer met een hof vergeleken. Zie Chron. Wind. 30; Van Iterson 8, 84; Horae Belg. X, 186; Van Vloten 209: „Hoe een yegelik mensche selve een cloester van hem maken mach,” en Brugman I, 293: Hendrik Mande's „Boeckskijn van der bereydinghe ende verdieringhe onser inwendigher woeningen.” Biogr. A A U, 27, p. 414 brengt het beeld van „den acker sijns herten te bouwen ende die duechden daerin te seyen.” Bovenstaande plaats uit ons hs. is merkwaardig door de verdoorgevoerde uitwerking van het beeld; de zuster, waarvan sprake is, blijkt een groote voorliefde te hebben voor allegorie, zie nog 98b de vergelijking met de „negen leydyngen.” Groote verwantschap met de beeldspraak in den tekst heeft de allegorie van den boomgaard in: Limburgsche sermoenen, p. 538—546.

c) 2 Kor. 11: 14. Voorbeelden van het verschijnen van duivels in de gedaanten van engelen des lichts worden verhaald door Caesarius Heisterbacensis in *Dialogus miraculorum*. Col. Agr. 1591, l. III, c. 14, l. V, c. 47, en in *Die Fragmente der libri VIII miraculorum*, ed. A. Meister, l. III, c. 9. Voor de uitdrukking „myddages duvel” vergelijk men Jer. 15: 8, waar sprake is van den „vastatorem meridie.”

d) Ps. 131 (132): 13—14.

e) Verg. over bloemensymboliek de aant. bij 69d, en het gedicht „Vanden bogaert diene Clare (= Clarisse) maecte,” in *Mnl. gedichten*, ed. N. de Pauw I, 41—45. In dit gedicht stellen zeven bloemen verschillende deugden voor; het vormt tevens een parallel met bovenstaande beeldspraak van den hof.

pijnde si alle oerzaken te schuwen, waermede dat si onsen lieven Heren in deser manyeren uuter woenynge oers herten verdryven mochte. Ten derden hadde si daerin geplantet die roese der verduldicheit. Dat was, dat si oer in allen dijngen, die oer beyegenden, van bynnen of van buten, nae oeren vermoegen altoes pijnde verdudelick ende lijdsomlick te dragen, ende [100a] was sorchvoldich, waer dat si mochte, dat si enen anderen in vreden mochte hoelden, wetende dat, soe waer dat die mynne bewaert wort, daer wort God gehoelden in Synre stede. Ten vierden hadde si in desen hof geplantet die medezuetenbloeme ¹⁾. Dat was, dat sij dat inspreken Gods ende guede vermaninge van bijnnen pijnde waer te nemen ende mitten oer des herten toe te luysteren, wat God van oer gedaen wolde hebben. Ende alsoe als dese bloemkens van natueren hebben, dat si hem opluyken tegen den opganck der sonnen ende hem weder toelucken, als hem die rayen ²⁾ der sonnen ontagen worden, alsoe plach oec dese lieve Godsbruyt, als die sonne der rechtverdicheit mit synre graciën scheen in den hof oers herten — soe plach si oer mit enen geheelen toekier inwert te kieren [100b] tot Gode ³⁾ ende pijnde der visitieringe des Hiligen Geestes nae oeren vermogen genoech te wesen ⁴⁾. Mer hierentegen als oer dese gracie ontoegen wert, ende die wolken ⁵⁾ der tribulaciën overal bedructen, soe plach si mit enen nederen, oetmodigen ende gebuychsommen herten te staen voer die tegenwoerdicheit ons lieven Heren, oerselven weerdich ordelende alre tribulaciën ende bangicheit, die God op oer gestaeden ⁶⁾ wilde. Ende daermede verdiende si, dat si onse lieve Here weder begavede mit Sijnre graciën. Dese vierehande bloemen hadde si sonderlinge geplantet in dat ynneste oers herten : dat is, in desen doechden plach si oer sonderlinge te oefnen. Ende alsoe isset oec te verstaene van al den anderen bloemen of cruden, die in desen hof geplantet weren. Voert soe hadde si in desen hof enen haegedoern gesat : dat [100c] was dat hilige gegeyseldelichaem ons lieven Heren Ihesu Cristi, dat al doerwondet ende geschoert was. Ende onder desen boem plach si dicwile te schulen ende oer te verbargen, totdat die boesheit overleden ⁶⁾ was. Want altoes was hi groene in oeren herten ende mit bloemen der gueder gedachten ende inwendigen medelijdens suver-

1) madeliefje; hs. *zuten* met bovengeschreven *e.* 2) stralen. 3) te voldoen, zich waardig te betoonen; verg. D 29. 4) door een latere hand is boven *wolken nacht* geschreven.. 5) gehengen (haar toezenden wilde). 6) overgegaan.

a) Zie de aant. bij 4b.

like verciert, soedat si oer daer niet allene en verbarchde voer die hette der ondoechde, mer si waert oec zuetelike vermaket ende gestarcket vanden roeke deser godliker vrucht. Sij hadde oec in desen hof enen wijnstock geplantet, van wies vruchten dat si oer dorstige ziele vermaeken mochte, die altoes haekende was nae dat enych één, wes zueticheit si van bijnnen gesmaeket hadde. Ende dese wijnstock was Sijn [lood] hilige uitgerechte lichaem in der galgen des ¹⁾ cruces, daer Hi alsoe yaemerlike ende pijnlick aen henc, dat men al Syne biene tellen mochte. Onder desen wijnstock te rusten was altoes oer begeerte; want dit allene was oer spijsse ende dranck ende oer geestelike ontholt ²⁾. Want alsoe als men altoes zekerlike slapet onder enen wijnstock, alsoe plach dese hilighe ziele, waer dat si mochte, altijd zuetelike te rusten in die gedenckenisse der passien oers gemynnen Heren; want si liet de doden oer doden graven ³⁾ ende sochte allene die vruchten des geestes. Ende opdat dese boem ende oec die ander bloemen ⁴⁾, die si geplantet hadde in den hof oers herten, te meer vruchten mochten voertbrengen, soe hadde si in dese have vier revyeren ende ene fonteyne ⁵⁾, opdat oer groef[ioia]ne ende walruckende crude daarvan ⁶⁾ bedouwet ende groene gehoelden mochten worden, ende opdat si vanden fellen noertwijnde der tribulacien niet verdruget en worden. Ende dese vier revyeren weren die vier wonden ons lieven Heren Jhesu Cristi in Synen hiligen ⁷⁾ handen ende voeten, ende die fonteyne was Syne hilige, opgelakene ⁸⁾ zijde. Ende uut desen revyeren ende uut deser fonteynen plach si al oer guede werke vruchtbaer te maken, opdat sij noch meer vruchten voert mochten brengen, bekennende dat al oer guede wercke van gienre weerde en sijn, het en si dat si veroeket ⁹⁾ ende vermeeret worden overmids die rijcke verdiensten ons lieven Heren. Ende want si dan dat rechte voelen Jhesu hadde, die wil dat alle menschen behoelden worden ¹⁰⁾, soe en was si niet allene voer [ioib] oerselven sorchvoldich, mer si begeerde dat alle menschen mochten comen totten rechten bekennen Gods. Ende hierom en plach si dese revyeren niet allene voer oerselven te gebrucken, als dat oer hof der

1) *hs. de.* 2) voedsel, verg. *ioxd.* 3) *hs. boemen* met bovengeschreven *l.* 4) voor *daervan* is *v* geschrapt. 5) *hs. hilgen* met bovengeschreven *i.* 6) verl. deelw. van *oplukken*, openen, doorboren; verg. Brugman II, 292: *die opgelakene side des sueten Jhesus.* 7) vermeerderd. a) Mt. 8: 22, Lc. 9: 60.

b) Verg. voor dit gebruikelijk beeld: Ruusbroec IV, 11, 143, 168, V, 32, 138, 187, VI, 104; Marialeg. II, 5. Misschien heeft Gen. 2: 10 de beeldspraak beïnvloed, wat het woord rivieren betreft. c) Lc. 9: 56 (Vulg.) en Joh. 3: 17.

doechden daer allene van groeyen ende wassen mochte, mer si be-
geerde dat daer alle menschen deelachtich aen worden mochten.
Ende hierom soe plach si die ierste revyere, dat was die wonde des
luchteren ¹⁾ voetes, te strecken ²⁾ totten sunderen in der werlt, ende
bad onsen lieven Heren, dat Hi hem een recht bekennen ende leet-
wesen oere sunden wolde geven, ende dat si oer sunden mit enen
rechten row ³⁾ bijchten ende beteren mochten. Die ander revyere,
dat was die wonde des rechteren voetes, plach si te schicken tot ⁴⁾
guetwilligen menschen int ghemyen, die overal in Cristo [101c] syn,
ende bad onsen lieven Heren, dat Hi sie in den gueden wille starcken
ende vestigen ⁵⁾ wolde, ende geven hem gracie, dat si in oeren gueden
opsette volherden mosten totten eynde toe. Die derde revyere, als die
wonde *der lichter* ⁶⁾ hant, plach si mit sonderlingengebede toe te voe-
gen den zielen in den vegevuer ⁷⁾, ende bad onsen lieven Heren, dat Hi
overmids Synre hiliger passien ende lijden die pyn des vegevuers cor-
ten wolde, ende maeken sie overmids Synre genaden medetaeffelge-
noeten Synre hiligen inden ewigen leven. Die vierde revyere, als die
wonde der rechter hant, plach si te schicken totten genen, die van
onsen lieven Heren mit sonderlinger graciën schenen begavet ende
uutghesondert te wesen, ende bad Hem, dat Hi Syne gracie ende
[101d] gaven in hem veroeken wolde, opdat si altoes meer ende
meer ⁸⁾ in doechden wassen ende toenemen mochten. Oeck soe had-
de si in desen have ene fonteyne, als wi voer gehoort hebben, daer
si oer dagelix in plach te wasschen ende schoene te maeken overmids
overdencken ende mynliker anmerckinge Synre uutfloeyender mijn-
nen tot oerwert. Want overmids overdencken ende medelijden der
passien ende lijdens oers gemynden, soe voelde si oer ziele dagelix
gereyniget van alre vulheit ⁹⁾ ende onreynicheit der sunden. Ende
dese fonteyne was Sijn hilige, opgeloeke ne zijde, uut welker si ge-
smaeket hadde, hoe zuete dat die Here is ^{a)}, waeruut dat si dagelix
oer onthoelt pijnde te nemen, in welker si altoes haddet wesen moe-
gen, begeerde te woenen; [102a] want omdat si eens gesmaeket
hadde die zueticheit des geests, soe smakede oer quelke alle vleisch.
Want oer ynneste mensche scheen aelinck mit Gode verenicht te

1) linker; verg. Gallée: *lichterhand*, linkerhand. 2) dienstig te maken. 3) berouw.
4) evenals *strecken tot* dienstig te maken, beschikbaar te stellen. 5) doen volharden.
6) hs. oorspronkelijk *des luchteren voetes*; *voetes* is geschrapt, *hant* in margine bijgeschreven
en *des* bij vergissing blijven staan. 7) hs. *vegever* met bovengeschreven *u.* 8) voor *meer*
is *doech* geschrapt. 9) vuilheid.

a) Ps. 33 (34): 9, verg. 1 Petr. 2: 3.

wesen. Ende want nergent giene guede crude duerachtich ende blijvende ¹⁾ en wassen, het en si dat die gront gehaevent ende gemesset ²⁾ worde, soe plach dese vroede maget dicwile den hof oers herten doer te graven ende te messen, opdat overal die oncrude uutgepuert ³⁾ ende gewiedet worden, ende opdat daer niet onreyns in en bleve, waarmede dat si oeren vrent veryaegen mochte. Dat was, si plach dicwile oerselven te onderzueken, hoedaenich dat oer myenynge was, ende wat si in oere wanderinge sochte, waerom dat si die dijnge van buten dede, ende tot wat eynde si daerme[102b]de comen mochte. Ende van alle die onpuerheiden, die si in oer vant, pijnde si mes te maeken, daer si oer guede crude mede mochte wassende hoelden. Dat was, dat si oer altemale pijnde te verniyeten ^{a)} voer die guetheit Gods, oersselves gebreke nouwe merckende, dat si alsoe armen, crancken mensche weer, alsoe geneyget totten quade ende alsoe onbereit totten guede. Ende vant si yet guedes in oer, dat plach si alsoe ⁴⁾ te verniyeten ^{b)}, alsoft een afgront alre gebreken hadde geweest, als si oec inder waerheit van oerselven voelde. Ende voert, opdat dese guede crude ende walruckende bloemen, die in desen hof geplantet weren, van den dieven of roevers of van anders yemende, die vreemde weer, niet vertreden of gestoelen en worden — [102c] merckende dattet wal in corten tijden lichtelike verloeren wort, daer men ondertijden harde lange om gearbeydet heeft, eer datment vercrigen conde — soe hadde si omme desen hof ene muere gemaket. Ende dese muere was starcke ende onverwijnlike lijdsomheit, overmids welke dat si oeren hof in vreden mochte besitten, als onse lieve Here in den ewangelio secht: „In uwer verduldicheit suldi besitten uwe ⁵⁾ zielen ^{c)}. Dese muere hadde si seer diepe ende vaste gelecht als op den viercanten stien, dien die tymmerluyde verworpen, ende naemaels geset waert in dat hofet der huernen ^{d)}, anmerckende wat die Here al voer oer ende om oeren willen geleden heeft:

1) bestendig en blijvend. 2) gemest. 3) uitgetrokken. 4) eveneens. 5) *hs. ww* met bovengeschreven *e*.

a) Hem verniyeten, zich en zijn zinlijke natuur vernietigen, t. d. d.; verg. hem breken 30c; hem laten 17d; sterven ende uitgaen sins selves 2c; hem selven uitgaen 54b met de aant.

b) De zuster vernietigt het goede in zich, d. w. z. de gedachte, dat er iets goeds in haar is. Men heeft hier een voorbeeld van de groote vrees, welke de devoten hebben voor „ydele glorie” 73a, b, het opkomend gevoel van trots of de opzettelijke erkenenis, dat zij iets goeds in zich hebben. c) Lc. 21: 19.

d) Ps. 117 (118): 22, „Lapidem, quem reprobaverunt aedificantes: hic factus est in caput anguli:” in dat hofet der huernen. Verg. Mt. 21: 42, Mc. 12: 10, Lc. 20: 17, Act. 4: 11, 1 Petr. 2: 7.

hoe mennich smelick woert, hoe mennich verkiert ¹⁾ ghesichte, hoe mennigen hunger ende dorst, yae al, datten [102d] vleysche contrary is, ende ten lesten den alreversmadelixsten doot. Hier plach si oer starcheit uut te bewaeren; want dit was oer een onverwijnlick castiel in Ihesum te rusten ende Dien gecrucet ^{a)}. Voert, opdat nyement over dese muere in en breke, noch neder en worpe, ende opdat nyement overmids versumenisse ende onachsomheit in en queme, heymelic of apenbaer, die dese guede crude uutplucken of vernyelen mochte — want wat soldet vorderen, datter guede crude als oetmodicheit, gehorsomheit, vrede, verduldicheit ende anders menmygerhande bloemen ²⁾ der doechden in den hof des herten geplantet ende ghesayt waeren, als daer nyement en weer, die daer een opsien op hadde ³⁾, dat soe wie ⁴⁾ wolde in mochte gaen ende ontbijnden den ezel ^{b)} ende nemen voert, wes [103a] hem genuechde? — ende ⁵⁾ hierom hadde si in desen hof enen wechter gesat, die voer ende achter ende an allen sijden vol ogen was ende overal wonderlike toesiende ^{c)}. Ende dese wechter was die anxt Gods ende ⁶⁾ een mynlick betruwen op Syne grondeloese guetheit, overmyds welken si haapte overal oer viande te verwijnnen. Want nae sancte Pauwels woerde vermochte si alle dijnck in Dengenen, die si stercte ^{d)}. Want om desen hof wal te bewaeren ende alle die crude der doechden tot oeren vollen wasdoem te brengen, was si altoes besorcht ende toesiende. Ende soe wat oer daer een hynder an wesen mochte, dat pijnde sij mit alre vlijticheit te schuwen; want si haddet gesmaket ende wistet, hoe genuechlick het is mit Ihesu vrede te hebben [103b]. Ende hieromme en mochte nouwe een gierich ⁷⁾, werlick mensche soe neerenstich

1) boos gezicht, booze blik. 2) na *bloemen is in den* (eind regel) geschrapt. 3) toezicht over hield. 4) zoodat ieder, die wilde; *wie* is bovengeschreven. 5) zie de aant. bij 35c. 6) na *ende is en* geschrapt. 7) begeerig, hebzuchtig.

a) 1 Cor. 2: 2.

b) Ter verklaring van deze uitdrukking denke men aan het spraakgebruik der asketen, die hun lichaam soms minachtend ezel noemen; zie b. v. S. Hieronymus, Vita S. Hilarionis, c. 5, Opera, ed. A. Tribbechovius, I, 157. S. Franciscus noemt zijn lichaam, „broeder ezel”, verg. S. Bonaventura, Vita S. Francisci, in Vitae Sanctorum, ed. L. Surius, Oct. IV, c. 5, p. 38. In het Mnl. komt voor de uitdrukking „sijn lyf ontbinden” met de beteekenis zijn lichaam laten doen wat het wil, zich overgeven aan een onmatige levenswijz; verg. nog een ongebonden leven leiden en het Lat. dissolutus. Bovenstaande uitdrukking kan men dus weergeven door: zijn lusten den vrijen teugel geven.

c) Bij Hendrik Mande, Boeckskijn van der bereydinghe ende vercieringhe onser inwendigher woeninghen (Brugman I, 308—309) heet het: „Voert sullen wy een poerte maken aen onsen hof . . . Tot deser poerte sullen wy een poertyer setten . . . Dese poertier moet vol oghen wesen, van voer, van achter ende al omtrent, als die vier dijren waren, die sinte Jan in Apocalipsi sach (4: 6).” d) Phil. 4: 13.

ende toesiende wesen voer tijtliken schaede, als dese hilige ziele sorchvoldich was oer ¹⁾ consciencie te bewaeren ²⁾ voer alle gebreke, daer si oeren vrent mede verdrijven mochte uuter wonynge oers herten. Want al oer glore reekende si te wesen dat getuych oere conscienciën ³⁾, ende dat si alsulke dijnghe mochte doen, daer si onsen lieven Heren mede behagen mochte, ende overmids welken si dagelijx mit Hem verenycht mochte worden in énen wille ende in énen niet-wille.

Dit is een weynich van oeren doechden ende wanderinghe geschreven ⁴⁾, die wi dicke gesien ende oeck verwondert hebben, ende daer wij oeck dickewile oerzaeke uut hadden moegen nemen ons te veroetmodi[103c]gen, dat wi, die mitten selven roepe geroepen weren ⁵⁾ ende dieselve rietschap ⁶⁾ der doechden hebben, nochtan ⁷⁾ aldus traechlick ende versumelike wanderen.

(50) Van zuster Gerbrich ten Voerde. († 1446)

Dese guede zuster Gerbrich ⁸⁾, doe si noch mit oeren oelders woende, gevyelt op een tijt, dat si mit enen peerde uut solde rijden om enyghe dijnghe, die oer vader oer bevoelen hadde. Ende als si dan aldus onderwegen was, soe waert dat peert ommer wat verveert ende waert loepende ⁹⁾, ende sij viel van den peerde, ende die ene voet bleef oer hangende in den steghereep ¹⁰⁾. Ende aldus soe sleepte si dat peert lange wile over stocke ¹¹⁾ ende over stubben, soedat si oer ene bien wal twee voet lanck opslipte ¹²⁾, diepe in dat vleisch, ende dede oer te[103d]maele wie. Hierna gevyelt, doe si an desen biene te bedde lach, dat op eenre nacht onse zuete Vrouwe tot oer quam in witten clederen, ende was toegemaket, als men sie in die vasten pleget te vlieren ¹³⁾. Ende zuster Gerbrich lach ende waecte, ende

1) voor *oer* is *voer* weggekrabd. 2) voor *bewaeren* zijn een paar gevlekte letters geschrapt. 3) *hs. schreven* met *ge* aan den kant. 4) aangeboren geschiktheid (om deugden te verwerven). 5) *hs. ende nochtan*. 6) door de een of andere oorzaak wat bang en sloeg op hol. 7) stijgbeugel. 8) *stock* (boomtrunk) komt in het Mnl. en Mnd. vaak allitereerend verbonden voor met *steen*; hier met *stubbe*, *stobbe*, het onderste gedeelte van den stam met de wortels, dat bij het omhakken der boomen in den grond blijft zitten. 9) openreet.

a) Verg. Thomas a Kempis, De Imitatione Christi l. II, c. 6: „Gloria boni hominis testimonium bonae conscientiae.”

b) Reminiscens aan Eph. 4: 4, „Unum corpus, et unus Spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae.”

c) Zij wordt ook 23d genoemd als nicht van Lubbe van Swolle; verg. de aant. aldaar.

d) Vooral op feestdagen werden de Mariabeelden versierd; maar soms vindt men voorbeelden van kloosterlingen en leeken, die individueel door een zeer persoonlijke devotie gedreven buiten de feestelijke gelegenheden om de beelden versieren: *Marialeg.* I, 195, 352.

sach Maria, die moder Gods, mit oeren vleischeliken ogen ^{a)}. Ten lesten sprac oer onse lieve Vrouwe toe ende vragede oer, of si geerne gesont weer; si antwoerde oer weder ende segede: „Yae.” Sij vragede oer noch: als si gesont weer, wat si dan doen wolde ^{b)}. Sij antwoerde weder ende segede: „Alsoe veer als ick dat vercrygen conde, soe wolde ic geerne toe meister Gerijts huys een zuster worden.” Doe segede onse suete Vrouwe tot oer: „Wildi my dat loven, soe wil ic u gesont maken.” ^{c)} Ende alsoe vroe als si oer [104a] dat gelavet hadde, soe waert si rechtevoert gesont, soedat si daernae gien gebreck aen oeren biene en behielt. Ende als si dan aldus weder ghesont geworden was ¹⁾, soe was si neerenstich om oer belofte te quytten. Ende als si dan een stede vercregen hadde, ende toe meister Gerijts huys gecomen was, soe gaf si oer alsoe geheelick tot onsen lieven Heren ende tot sterven ende uitgaen oersselves, ende was oeck soe stichtich in oere wanderinge, datment uut oeren godienstigen zeden mercken mochte, dat si van onser zueter Vrouwen selven ge-roepen ende getoegen was. Sij plach oer seer nouwe te hueden, dat si mitten jongen zusteren niet en calde meer dan oer georloft was — ende dat was alsoe vele, als si van noetdrufticheit ²⁾ des werckes mosten, ende niet meer — ende dit [104b] plach si sorchvoldelike te hoelden. Het was van natueren een zuete, vrendelick mensche, suverlick van aensichte, mer veel suverliker overmids oeren zueten, vrendeliken ende goddinstigen zeden. Want alsoe rechte angename ende doegentlick was si in oere wanderinge, dat si van alremalck in mynnen ende in weerdicheit gehalten wert. Sij was recht doegentlick in oere vermaninge, ende plach enen anderen alsoe schemelick ende vermydelick syne gebreke te seggen, alsof siselven die alregebreclixste hadde geweest van ons allen, ende daeromme niet wagen

443, II, 52, 63 en „Een scoon exempel hoe dat dry ghesusteren maecten der maghet Mariën clederen teghen dat hoochtyt van onser Vrouwen Lichtmesse”. (2 Febr.), l. c. II, 213. Verg. W. Moll, Kerkgesch. II, 3, p. 195 en Diepenveen 267—268 over de Mariaverering te Diepenveen en de Mariaversiering.

1) na *was* is *soe* (eind regel) geschrapt. 2) voor *noetdrufticheit* (= noodzaak) zijn eenige gevlekte letters geschrapt.

a) De theoretische beschouwingen over de visioenen gaan terug op S. Augustinus, De Genesi ad litteras, l. XII, § 4 v., ed. Maur. III, 223v. Zie vooral l. XII, § 15 (= III, 225), waar het heet: „tria genera visionum occurrunt: unum per oculos, quibus ipsae litterae videntur; alterum per spiritum hominis, quo proximus et absens cogitatur; tertium per contuitum (= het opmerkzaam beschouwen) mentis, quo ipsa dilectio intellecta conspicitur.”

b) In de Marialeg. I, 59—60 vraagt Maria een jonkvrouw, of zij haar dienen wil.

c) Tal van voorbeelden, dat Maria zieken en gewonden geneest vindt men in de Marialeg. I, 61, 72, 99, 224, 247, 290; verg. nog Biënboec 107 en Alemannia 21, p. 109.

en dorste enen anderen te vermaenen. Altoes plach si totten vrede te spreken ¹⁾, als si yet hoerde, daer ongenuechte van comen mochte. Want alsoe als si in oerselven altoes goddienstich, vredich ende guderhande was [104c] soe en conde si een anders bedrijf alsoe niet ten quaetsten trecken, noch soe nemen of ordelen, alst ondertijden van buten scheen. Ende hierom soe plach si eens anders menynge te ontschuldigen, ende dattet lichte aldus of alsoe bi gecomen mochte wesen, datter ondertijden van buten gebreck scheen te wesen ²⁾. Sij was seer vuerich ende goddienstich ende ingekiert tot Gode, ende pijnde onsen lieven Heren mit mynnen an te hangen, ende was alsoe mynlick ende zuete in ³⁾ oere wanderinghe, dattet oer van buten was an te sien, dat si altoes wat gudes ynne hadde. Men en plach niet te vernemen, dat si ergent ledichlike ommegenck callen ⁴⁾, of anders wat dede, dat gien noet en scheen te wesen, als die tijt des gebedes was, of als die [104d] gehorsomheit anders eyschede.

Sij plach ene wijl tijdes in die koekene te wesen, ende daer hadde sij oer recht goddienstelick ende stille over oeren wercke ende en maecte niet veel callens, wetende, dat in veel sprekens die sunde niet ontbreken en mach. Ende alsoe als si daer meer oersaken hadde uutwert te kieren ⁵⁾ totten dijngen, die van buten sijn ⁶⁾, soe was si te meer sorchvoldich ende stont te nouwer op oer huede, opdat si dat mynlike inkier ⁶⁾ van bijnnen tot Gode overmids onachsomheit niet en verloere. Want yoe dat een mensce meer oerzaeken der gebreke heeft ende meer vrijheyden, daer hij sijns willen ingebruckten mach ⁷⁾, yoe dat hi meer behoef toe te sien ende hemselfen mit geweld te kieren totten dijngen, die den vleysche ende bloede contrary [105a] sijn. Ende hierom soe pijnde si oer werck goddienstelike ende eenvoldelike te doen, ende nam oerre conscienciën waer, ende liet enen anderen vorder bewerden ⁸⁾. Als sijt in enyger wijs bij conde gebrenghen ⁹⁾, soe plach si oer werck alsoe te schicken, dat si des avendes toe acht uren bi oeren bedde ^{b)} was, soedat die zusteren alte selden

1) verzoenende woorden te laten hooren. 2) en dat het misschien door deze of die bijkomstige omstandigheid gekomen was, dat het naar den uiterlijken schijn zonde leek te wezen. 3) na *in* is *in* geschrapt. 4) overal een praatje ging maken; ook 115b. 5) voor *sijn* is *soe* geschrapt. 6) veranderd uit *loekier*. 7) waarin hij zich aan zijn lusten kan overgeven. 8) *enen laten bewerden*, iemand laten begaan; en bemoeide zich niet met anderen. 9) klaar kon spelen.

a) Hem uutwert kieren, zich wijden aan de dingen, „die van buten sijn”, de wereldsche beslommeringen. Daarentegen beteekent hem inwert kieren, een schouwend leven leiden, verg. 100a; D 273 en ingekiert 2c met de aant.

b) Zie de aant. bij 70c en verg. inl. § 9.

nae der lexe bi oer bedde ¹⁾ quemen, si en vonden zuster Gerbrich daer devotelike liggen beden. Want omdat sijs altoes niet bi ²⁾ en conde brengen, dat si vergiffenisse mochte bidden, soe was si alsoe veel te meer sorchvoldich, dat si niet en calde of en dede, daer men vergiffenisse of penetencie voer behoefte te doen. Sij bewees oer soe rechte mynlick ende guedertieren in dien dijngen, daer si den zusteren in andiende ³⁾, dat een [105b] ander totten love Godes mochte beweget worden uut oere mylder guedertierenheit. Want als si yement vernam, dien wat sonderlinges noet was, wasset soedat sijs hem niet apenbaerlike geven en dorste, soe plach sijt hem al heymelike toe te stelen ⁴⁾, soedat nyement ongetroestet van oer en bleef, alsoe veer alst in oere macht was ende sie hem helpen conde.

Niet wâl en conde sijt verdragen, datmen die jonge zusteren, die ierst gecomen weren, nouwe mercte ⁵⁾ of begreep in dijngen, die si noch soe wâl niet en wisten noch onderscheiden en conden; mer datmen sie doegentlike ende mynlike onderwees, als dat si hem daer ende daervoer hueden solden, of si solden geschulden worden, soedanige manyeren mynde sij. Nochtan was si sel[105c]ven seer nouwe merckende ⁶⁾ ende oeck vermaende die gebreke, of als si wat sach, dat onser gueder gewoenten contrary was. Mer alsoe als si in ⁷⁾ al oeren bedryve doegentlick was, soe was si oec in oeren vermaenen. Want si plach seer scheemelick ende vermydelike te vermaenen, meer biddende dan enyge vryheit ⁸⁾ toenende. Nochtan was oersselves ⁹⁾ wanderinge alsoe stichtich ende godformych, dat si enen anderen niet mijn en vermaende overmids oeren gueden exempel dan mit oeren woorden van buten.

Dese guede zuster Gerbrich plach oec ene wijl tijdes die koën te verwaeren, ende dat oetmodige ende onreynlike werck dede si seer mynlike. Ende dan plach si soe oetmodelick ende verworpen te gaen, alsof men sie voer een schiv ¹⁰⁾ in den [105d] hof gesat solde hebben. Want alsoe was si besorcht, dat si van bijnnen voer onsen lieven Heren schoene ende reynlick gevonden mochte worden, dat si daer

1) aan den kant bijgeschreven. 2) voor *bi* is *be* geschrapt. 3) bedienen (aan tafel), voorzetten. 4) misschien *toesteken*? = toestoppen; verg. 121a. 5) *mercken*, aanmerking maken op, synoniem van *begripen* = berispen. 6) bij *merckende* is *die gebreke* als object te denken. 7) bovengeschreven. 8) *vrijheit*, verg. 20d en 81a *vrij tot enen sijn* = hem durven aanpakken, hem niet ontzien en zie 28c, waar van de vermaning der oude zusters wordt gezegd, dat die was *meer biddende dan gebiedende*. 9) na *oers* is *w* geschrapt. 10) vogelverschrikker; bij Gallée *schiv*, *schu*; het woord staat in verband met schuwen; verg. 106c *waerschivde*.

gien ruecke op en scheen te hebben ¹⁾, hoe dat si van buten gecledet was, ende genck soe oetmodelike slaven ende sloeten, alsof si niet gecoent en hadde dan mes dragen, ende nochtan wasset van natueren een weeclick ende cleynlic mensche. Het gevyel op een tijt, dat si seer oetmodelick ende verworpen genck mit oelden, snoeden clederen, ende hadde twee clompen an, die seer vul ende onreynlick weren, soedat si na der werlt temale niet gheciert en was. Ende aldus oetmodich sach oer ene werlike vrouwe, die si ²⁾ in voertijden wal gekant hadde ende oec wal wiste, [106a] dat si van noetdrufden dit leven niet annemen en drofte, want oer ³⁾ oelders weren rijcke lude. Ende als si ⁴⁾ dese vrouwe aldus sach gaen, sprac si oer toe, ende onder ander woerden vragede si oer, hoe dat si oer daertoe geven conde, dat si alsoe genge arbeiden, alsof si een dienstmaget weer; want hadde si in der werlt geweest, soe en weert oer gien noet alsoe te gaen. Doe antwoerde si der vrouwen zuetelike weder ende segede: „Gheloeft des my ⁵⁾, my en duncket niet dan dat ic inden paradijse gaa, ende niet en duncket my, dat ic den menschen diene, mer den Heren der engelen, dien ic dagelix in den menschen wonende sie”. Ende als die vrouwe dese woerde hoerde, soe genck si all verwonderende ende gestichtet van hoer ⁶⁾.

Op een [106b] tijt lach si *in* ⁷⁾ alten swaeren ziecte, soe datmen niet en wiste, dan dat si sterven moste. Want die gemyene zusteren weren al tesaemen geroepen ^{a)} ende lazen, als dat gewoonlick is; want si hadde die keerse al inder hant. Ende diervile dat si aldus lach ende en wiste niet dan te sterven, soe sach si den duvel tegen ⁸⁾ oer staen, die oer vele zunden ende gebreke segede ^{b)} ende verweet,

1) dat zij er niet om scheen te geven. 2) accusatief. 3) na *oer* is *o* (eind regel) geschrapt. 4) accusatief. 5) hoc mihi crede. 6) voor *hoer* is *o* geschrapt. 7) *in* ontbreekt. 8) tegenover.

a) Verg. de aant. bij 63c. — Den stervende werd een brandende waskaars in de hand gegeven. In België en ook in ons land bestaat dit gebruik nog heden. Het hedendaagsche ritueel schrijft alleen voor, dat wanneer een priester bij een stervende de laatste gebeden komt verrichten, er een kaars worde aangestoken; cf. *Rituale Romanum* a Pio X castigatum et auctum. Ratisbonae 1913, p. 115: „Deinde, accensa candela, genibus flexis, cum omnibus circumstantibus breves litanias devote recitet.”

b) De duivel tracht stervenden tot vertwijfeling te brengen; zie, behalve het korte verhaal 77d, nog Chron. Wind. 57; D 233—237; Biënboec 78; *Marialeg.* I, 98—99 (= II, 220), 128, 152, II, 73; De Vooys 257. Uitvoerig handelt hierover Dionysius Carthusiensis, *De quatuor novissimis.* Antv. 1554, l. I, art. 3; verg. C. M. Vos, *De leer der vier uitersten.* Amst. 1866, p. 53, 154, 183. Het geloof bestaat nog heden: A. Wuttke, *Der Deutsche Volksaberglaube der Gegenwart.* 3. Aufl. Berlin 1900, p. 458. In de geïllustreerde uitgaven der *Ars Moriendi* (zie de noot bij 118c) vindt men een afb. van een stervende met een branden-

die si gedaen hadde, daer hij sie geerne mede in myshopen ¹⁾ gebracht hadde, dat oeck eensdeels alsoe cleyne puntkens weren, dat wi sie nouwe en solden achten te bijchten ²⁾. Ende alst onse lieve Here versach ³⁾, dat si weder opquam, creech si ³⁾ seer veel te bichten, dat oer altesamen die duvel gesecht hadde, doe hi myende dat si sterven solde. Ende vele van dien punten [106c] plach si naemaels den zusteren te vertellen, ende waerschivde sie, dat si hem voer die ende die gebreke hueden solden, opdat si in der uren oere doot soedanyger vresen niet en droften verwachtende wesen; want hi wroegede si ende verweet oer, dat si op een tijt sonder orlof uutten bedehuys was gegaen, ende dat si oer alsoe dicke niet en plach te wijen ⁴⁾, als sij bij wijwater henegenck. Ende want si inder koeken was, soe moste si ondertijden oer getijde bij oerselven lezen, ende daer beschuldichde hi sie mede ynne, dat si dan oer getijde las nedersittende ende niet op oer knyën ⁵⁾, als die gemyene zusteren op oer knyën stonden ⁶⁾, ende oeck dat si die hilige vijf wonden ons lieven Heren alsoe niet geëert en hadde, als si wal gedaen mochte hebben. Dit ende [106d] desergelike punten segede oer die duvel seer vele, mit welken hij sie geerne in myshopen gebracht hadde. Mer die guedertierne Here ende ghetrouwe Vader, die nyement en laet becoren boven dat hi dragen mach, als sancte Pauwel secht, die dede een behulp totter becoringe, soedat sijt dragen mochte ^{b)}. Ende als si doe weder opquam, gaf si oer mit nyer vuericheit tot onsen lieven Heren, ende mit groter vlijticheit pijnde si oer te beteren van dien punten, daer si die duvel in berispet hadde, opdat si, anderwerve van hem overcomende ⁷⁾ in der becoringe, niet onder en ghenge. Want si en nam dese vermaninge niet, al was si vanden duvel, dan oft oer ⁸⁾ onse lieve Here uut mynnen hadde laeten vermaenen, dat si oer beteren solde [107a] van dien dijngen, daer si hent tot dier tijt toe onwetende versumel ⁹⁾ in geweest hadde.

de kaars in de hand, ondersteund door den priester en omringd door den Christus, Maria, Heiligen, engelen en duivelen. De ziel verlaat het lichaam door den mond in de gedaante van een homunculus (zie 75a).

1) wanhoop, vertwijfeling. 2) beschikte. 3) na *si* is *seer* geschrapt. 4) zich met wijwater besprenkelen. 5) voor *knyën* is *pr* geschrapt. 6) verg. de aant. bij 1d. 7) achter *overcomende* staat in het hs. een punt. 8) aan den kant bijgeschreven. 9) onbewust nalatig.

a) Verg. de hedendaagsche uitdrukking „biechtpuntje“, d.w.z. iedere zonde, welke men biechten moet, Stellwagen 107. — Een zuster te Diepenveen placht alles te biechten „hoe cleyne dattet was,“ D 232.

b) 1 Cor. 10 : 13.

(51) Van zuster Yde van Baeck. († 1446)

Dese guede zuster Yde plach ierst in een ander vergaderinge te wonen, eerdat si toe meister Gerijts huys quam. Want omdat si geerne uut oeren vrenden geweest hadde, die si dicker versochten ¹⁾ dan oer lief was, ende oec dat si onsen lieven Heren geerne wat naere ²⁾ geweest ³⁾ hadde, dan sij daer scheen te wesen, soe bad si hier om een stede en vercreech si ten lesten. Sij was merckelike trouwe ende vlitich op oer werck, waer dat si te wercke was. Sij plach al meestelick in den werckhuysse te wesen; ende daer plach si alsoe guet doeck te maken, datment oer plach laten te wercken, datmen geerne trouwelike ⁴⁾ gemaket [107b] hadde. Niet veel woerde en hadde si over oeren wercke, mer stillick ende goddienstelic pijnde si hene te gaen. Het geviel op een tijt, dat si merckelike zieck ende quelke te passe was; ende doe quam een zuster toe oer ende ⁵⁾ wolde sie vande ⁶⁾. Ende als si dan aldus seten ende calden onderlinge, soe beclagedet zuster Yde, dat si oer tijt versumelike toebrachte, ende en dede niet veel guets, mer si weer der natueren ende den vleysche vaste genoech ⁷⁾. Doe troeste sie die ander zuster, ende segede dat onse lieve Here nu geerne mit oer lijden solde; mer als si weder gesont weer, soe solde si oer vuerichlike tot onsen lieven Heren geven, ende pijnen oeren schade dan weder te verhaelen ⁸⁾, dien si nu overmids der ziecke schene te versumen. Doe antwoerde si oetmodelike weder, ende segede: „Lie[107c]ve suster, wat sulle wi seggen van verhaelen; en is al dat guet, dat wi doen coenen der tegenwoordiger tijt niet ⁹⁾ weerdich, wat moege wi dan op onse naedoen laeten staen?” ¹⁰⁾. Doe ¹¹⁾ die zuster dese antwoerde hoerde, wert si daer merckelike in gestichtet.

Op een tijt hadde si mit eenre zuster uitgeweest, ende die zuster, daer sij mede uitgeweest hadde, die ¹²⁾ was in den werckhuys te wercke. Ende omme vrendelicheit, die si tot malcanderen hadden, soe plach si ondertijden wal tot oer te comen, ende sprac oer toe. Ende in dier tijt placht ene gewoente te wesen, wie dat in den werck-

1) bezochten. 2) nader. 3) *hs. geweest* met bovengeschreven *e.* 4) met zorg. 5) bovengeschreven. 6) bezoeken (vooral van zieken); voor den vorm *vande* verg. de aant. bij 26d. 7) zij was nog te zeer gehecht aan enz. 8) inhalen. 9) voor *niet* is *w* geschrapt. 10) als al het goede, dat wij doen, niet voldoende is voor den tegenwoordigen, den loopenden tijt, als wij dus nu te kort schieten, hoe kunnen wij het dan laten aankomen op de toekomst. 11) na *doe* is *doe* geschrapt. 12) voor *die* is *dat* (eind regel) geschrapt.

huyse langer calde dan dat men enen myserere ^{a)} lezen mochte, dien plach men te cloppen ¹⁾. Ende alst dan gevyel, dat si ondertijden gecloppet waert, soe genc si alsoe schemelike uuten [107d] huyse, alsof si ²⁾ wat quades gedaen hadde. Ende nummermeer en hoerde men, dat si yet croende of uutgaf ³⁾ mit woerden, dat oer duchte, datmen sie alte lichtelike clopte of diergelick. Sij waert dicwile veroetmodicht om ⁴⁾ cleyne gebreke ende die ondertijden niet veel en droegen ⁵⁾; ende dat ⁶⁾ creech si gemyenlick overmids rechtverdicheit ^{b)}, of dat si niet en mercte, dattet alsoe quaet of hynderlick was, dat si ondertijden segede of dede. Want alsoe puer was si in oere myeninge, dat sijs niet begripen en conde, dat een ander een dijnck alsoe quelke solde nemen of trecken. Ende alst dan gevyel, dat oer yement wat guets segede, als si veroetmodicht of berispet was, soe plach si biwilen te antwoerden ende segede: „Lieve zuster, daeromme sin wi hier vergadert ⁷⁾, dat wi malcanderen den [108a] kelick der sarrynge ⁸⁾ schencken sullen, hent dat wi malcanderen ghebracht hebben in dat ewige leven.”

Hierna begavede si onse lieve Here mitten kancker; ende als oer die gesneden was, soe vyel si doe voert in ene quyninge ^{c)}, soedat si doe voortan began te quellen ⁹⁾; ende dat duerde soelange, dat si daer ten lesten an starf. Ende doe si omrijnt ses weken doot gheweest hadde, apenbaerde si oer eenre zuster; ende dier segede si, dat si al die weer doer vegevuer geleden hadde, ende sonderlinge in den werckhuys ^{d)}. Ende si sceen alte wonderlike wal tevreden, alst gien

1) door kloppen tot zwijgen aanmanen. 2) voor *si* is *o* geschrapt. 3) uitte. 4) bovengeschreven. 5) beteekenden. 6) nam. die verootmoediging. 7) *gadert* onder in margine bijgeschreven. 8) verg. 60d; voor *sarringe* is *serringe* geschrapt; *hs. d'e.* 9) sukkelen.

a) Miserere, het eerste woord van ps. 50, 55, 56 (51, 56, 57), wordt als subst. gebruikt in den zin van kerklied, psalm; hier is het gebezigd als tijdsbepaling. Men vergelijkte: „ommetrint II of drie myserere voer hore doet”, D 123; „een miserere daerna,” Const. II, p. 418; „luttel tijts als een seven psalm sonder letaniën,” A K G, N S 6, p. 100; „een Ave Maria lanck,” Coll. A K G, N S 3, p. 256. Ook in het Mhd. worden dergelijke tijdsbepalingen gebruikt: „eines Ave Marien lang”, Ursula und Adelheid, bij A. Jundt, *Les amis de Dieu*. Paris 1879, p. 389; „als umb ainen De profundis,” Margaretha Ebner, *Offenbarungen*, ed. Ph. Strauch, p. 127. Nog heden zegt men: een amerijtje, d. i. een Ave Maria'tje, een oogenblik.

b) Zij kon door haar zin voor recht veel, dat zij verkeerd achtte, niet zien; zij ging dan aan het vermanen. Verg. 19a het verhaal van de zuster, die klaagt over de nieuwe zitbanken in de kerk, welke haar te opzichtig schijnen.

c) Waarschijnlijk tengevolge van een niet radicale operatie, welke den toestand verergert, daar het gezwel sneller gaat groeien.

d) De zuster onderging de loutering van het vagevuur dus op de plaatsen, waar haar tekortkomingen voorvielen. Het louteringsproces van het vagevuur wordt niet slechts ge-

wonder en was; want si segede, dat, doe ¹⁾ oer vegevuer geëyndet was, dat sij noch van diër nacht die glorie Gods schouwen solde. Ende si noemde oer ene zuster, ende segede dat die [108b] cort ²⁾ ster-ven solde, alst oeck geschiede; ende dat was zuster Harmen, daer hier naevolgende van gescreven is.

(52) Van zuster Hermen van Mekerem. († 1447)

Dese guede zuster Hermen ^{a)} was noch seer jonck, doe si toe meester Gerijts huys ³⁾ quam; want si en was nyet dan negen jaer oelt, soedat si onsen lieven Heren niet en offerde die heffe ⁴⁾ oere oeltheit, mer si began Hem te dienen, doe si soe te spreken noch nouwe mensche geworden en was. Sij was dochter Gijseberts van Mekerem, die den zusteren, doe si om des bannes willen in der Gelrescher vede verdreven worden, ynt sovende jaer een huys liende, daer si in woenden, hent ⁵⁾ dat die ban over was ¹⁾. Ende si was oeck Ysentrude zuster, daer in enen anderen boecke van geschreven is ^{e)}. Ende als dan die ⁶⁾ zuster [108c] en in oers vaders huyse woenden, als wi nu ghehoert hebben, soe hadde si merckelike veel aftreckens van oeren vrenden, die dagelix, alsoe vaeke alst hem genuechde, onder den zusteren gengen, dat die zusteren op die tijt niet wal ofwesen en mochten ⁷⁾, soe alst doe mit hem gelegen was. Ende wants i die werlt niet besocht noch ondervonden en hadde, soe geloefde si oeren werliken vrenden, ende myende dat alle dijnck alsoe weer, als sij segeden ende alset van buten scheen, soedat si hierom een wijl tijts niet alte vaste en stont in enen gueden opsette onsen lieven Heren ewelike te dienen. Mer daerna, doe si mitten zusteren weder toe Deventer quam ende van oeren vrenden was, wert si alsoe geheelichlike ommegekiert, ende gaf oer soe vuerichlike tot onsen lieven Heren ende tot [108d] allen doechden, dat sijt in oere wanderinge beweets,

localiseerd in het binnenste der aarde, maar kan ook geheel of ten deele geschieden op die plaatsen, waar de fonten werden begaan. Zie Scheeben, Kath. Dogmatik IV, 850.

1) toen, op dat oogenblik. 2) kort daarna. 3) voor *huys* is *g* geschrapd. 4) verg. heffe des volks; het nietswaardige overschot van haar ouden dag. 5) voor *hent* is *ha* geschrapd. 6) in margine bijgeschreven. 7) waarvan de zusters toen niet verschoond konden blijven.

a) Devote zusters 46 en Vita Ioannis Brinckerinck p. 345 heet zij Hermanna; verg. nog de noot bij 87d.

b) Verg. 37b.

c) Waarschijnlijk moet men hier denken aan een Ned. origineel van het Lat. „Vita et conversacio Ysentrudis de Mekerem, sororis domus Magistri Gerardi,” in Devote zusters 45 v. In de Vita Ioannis Brinckerinck p. 345 wordt zij genoemd de „germana”, d. i. eigen zuster van Hermanna van Mekerem.

dat si den oelden menschen altesaemen uitgedaen hadde mit synen wercken ende hadde angedaen den nyen, die na Gode geschapen was ^{a)}). Want doe si niet en hoerde noch en sach dan dat guet ende godlick was, doe wart si desgelikes mede guet, als Davyd secht: „Mittengerechtigen¹⁾ salstugerecht worden, mitten onnoeselen salstu onnoesel worden, ende mitten verkierten salstu verkiert worden ^{b)}). Ende want si dan aldus altemaele omghekiert was, ende en mynde nu niet die werlt noch die dijnge die daerynne syn, soe maecte sijs oer al quyt, dat ²⁾ si van oeren vrenden gecregen hadde, ende daer si den anderen zusteren ongelijck in was. Want oer oelders hadden oer enen ³⁾ rock gegeven, die van beteren wande was dan dat die gemylene zusteren [109a] droegen, ende dien gaf si over ende en woldes niet ⁴⁾ behouden. Sij genck ondertijden op den dorpel liggen, dat die zusteren over oer solden gaen ^{e)}. Ende mit alre vlijticheit gaf si oer tot alre oetmodicheit ende verworpenheit, soedat die zusteren van oer plegen te seggen, dat si onse lieve Here bekiert hadde, gelick dat Hi sancte Pauwel bekierde. Alsoe vuerichlike gaf si oer totter Hiliiger Schrijft, dat soewie wat calde, dat nochtan an gien Schrijft en droech, daer wiste sij altoes een guet punte op te seggen uuten ewangelio of anders, dat die hiligen ^{d)} seggen, alsoe dattet den zusteren plach te verwonderen, hoe dat si die guede punten alsoeriede hadde ⁵⁾).

Sij was sonderlinge oetmodich in clederen ende en cierden ⁶⁾ oer niet medalle om den menschen te behaegen. Want alster [109b] yement quam, die sie spreken wolde, die nochtan al wat groet scheen te wesen nae der werlt, daer plach si wal toe te gaen int poerthuys ende hadde enen smeerygen kedel an. Sij hadde een oelt graw coevelken, dat was grover want, dan daer nu die zusteren rocke van dragen, ende dese covele hadde enen timpe ⁷⁾ bijnae al soe dunne als een vijnger ^{e)}. Ende wantet alsoe rechte dunne was, soe placht ⁸⁾

1) hs. *gerchtigen*. 2) zoo maakte zij zich vrij van alles wat, deed afstand van alles, wat. 3) na *enen* is *beteren* geschrapt. 4) lett. niets daarvan. 5) bij de hand had. 6) voor *cierden* is *cri* geschrapt. 7) puntig uiteinde, tip, zooals een slaapmuts die heeft. 8) *placht* is *plachtet*, placht bet.

a) Combinatie van Kol. 3 : 9—10 en Eph. 4 : 22—24 als Chron. Wind. 285.

b) Ps. 17(18) : 26—27.

c) In Devote zusters 50 is het Ysentrut van Mekeren, die dezen wensch uitspreekt. Mischen heeft men hier dus weer een geval van overdracht evenals 19a, 49a. Zie over het „tredeleinc“ willen zijn de noot bij 20c.

d) De H. Apostelen, de Kerkvaders.

e) Het dragen van kappen was in de 13e en 14e eeuw algemeen en werd door de kloosterlingen overgenomen. Zie *Costumes hist.*, ed. P. Mercuri et C. Bonnard, nouv. éd. Ch. Blanc II, 73, en verg. de afb. No. 90, 91, waar men zulke kappen met lange, spitse punten

tendes ¹⁾ omme te crummen, alsoft een verkenstert geweest hadde. Ende oeck en was si niet alte wal geraeket ²⁾ in den maken, soedat sij seer verworpen scheen; ende mit deser covelen genck si bijwilen tot oeren vrenden int poerthuys, die mit beslagenen ³⁾ tabberten tot oer quemen. Sij hadde alte sonderlinge ⁴⁾ guede, stichtige ende oetmodige zeden, soedat [109c] oersgelijck niet veel in desen huys en was. Alte selden conde men gemercken, dat si een oge opsloech, als si yement tegemoete quam, mer altoes genck si alsoe zedich ende gesaet mit gevoelden handen of over malcanderen geslagen, alsof si uut oeren ynnigen gebede gecomen hadde. Ende als si ander taeflen sat, plach si alsoe schemelike voer oer te sien, alsof si nouwe myddes op die taefle sien en dorste. Ende alsoe zedich plach si dan te sitten, als ofter gien leven in geweest en hadde. Mit soe groter vliticheit hoerde si nae der lexe over maeltijt, ende soe grote mynne hadde si totter Hiliger Schrijft, dattet scheen dat si niet veel en merckede, wat oer voergeset wart.

Sij hadde in beveel, dat si die scheercamer verwaerde. Ende want si dan dicwile bi den werli[109d]ken luden moste wesen, soe hadde si oer soe eersomlick ende stichtelick biden luden dat si achter oeren rugge van oer plegen te seggen, dat si ene cierheit weer van meister Gerijts huys. Ende in alsulker weerdicheit hadden si sie ⁵⁾ ende voelden alsoe hoechlike van oer, dat si plegen te seggen, dat si myenden, dat die zuster mitten hiligen engel spreke ^{a)}. Want oer callinge mit hem was gemyenlick ⁶⁾ van onsen lieven Heren ende zalicheit der zielen; ende hier hadde si sonderlinge gracie toe; want si was recht bevellich van woerden ende angename van zeden, soedat oers bijwesens ⁷⁾ gien verdriet en was. Wanneer dat die werlike vrouwen van alrehande dijnge calden, alset soedanigen luden gewoenlick is, dat plach si dan te breken mit anderen stichtighen [110a] materiën, die tot Godewert droegen ^{b)}. Dicwile mosten si oer seggen, wat si van der predicacie onthouden hadden. Ende wasset dan, dat si niet

vindt afgebeeld. Chron. Wind. 366 wordt gesproken van een „cappa . . . liripipium sive timpam (Grube: „Kappenzipfel“) retro latam duplicem et oblongam per dorsum habens. dependentem“. Biogr. A A U, 28, p. 249 leest men: „Ende want hij ynt fraterhuys wonde, soe had hy eene tympeken an sine covel.“

1) aan het eind. 2) niet zoo heel goed uitgevallen. 3) met sieradiën opgelegd ? 4) voor *sonderlinge* is *g* geschrapt. 5) *si sie* aan den kant bijgeschreven. 6) *hs. gemyelick*. 7) genitief afhangende van verdriet.

a) Dat zij in verkeer stond met haar geleiengel; verg. de aant. bij 88a.

b) 12d wordt gesproken over een zuster, die met stichtelijke lectuur de leeken bezig houdt.

onthouden en hadden, soe plach si sie vrendelike te schelden, dat si dat ¹⁾ woert Gods mit soe doven oren hoerden ende geven hem tot anderen ydelheiden, daer gien profijt der zielen in gelegen en is.

Sij was seer devoet ende ingekiert tot onsen lieven Heren onder myssen, ende dan plach si gemyenlike altoes oer oefninge te maeken vander passiën ende lijden ons lieven Heren. Ende meestelick plach si te overhaelen ende te edercauwen ²⁾ Sijn oetmodige, mijnlike nederbugen tot onser cleynheit, ende dat Hi uut soe groter glore in dese sudde ³⁾ tot ons nedergeclummen is, ende heeft soe oetmodich ende neder geweest [110b] in al Synen leven, dat Hi anders niet en was dan als een stienken, dat soe cleyne is, datmen daerop treden mach, ende nochtan ⁴⁾ nyet gewaer en wort ⁵⁾. Dese dijnge weren oer alsoe begeerlike ynne, dat sijs niet allene en overdachte ende oefende bi oerselven; mer soe wie dat mit oer sprac of raets an oer versochte, dien plach si altoes te stueren totter passiën ons lieven Heren, ende dat hi daer sijn starcheit ende sijn vermoegen uuthaelen solde tegen alle bangicheit ende becominge. Want, segede si, dat weer onmoegelick, dat een mensche in enygen passiën of becomingen solde ondergaen of daervan verwonnen worden, weert dat hi mit enen zueten, oetmodigen ende mynliken herten aenmercte, hoe groet, hoe wijs, hoe hoge ende hoe mogende ⁶⁾ dat [110c] die guede God is, die nochtan alsoe oetmodige ende pijnlike dijnge om ons aengenaemen heeft, soedat al onse lyden ende bangicheit, dat wi hier te lyden hebben, bij Synen lyden niets niet te gelijcken ⁷⁾ en is, al weert oec noch dusentwerve swaere ⁸⁾. Dit ende desergelike punten ⁹⁾ was gemyenlic oer callinge, als si mit yement sprac. Ende wantet oer soe rechte zuete ende begeerlick ynne was ¹⁰⁾, soe plach si daer oeck mitten lyve nae te neygen, als si daervan calde, recht of sijt enen anderen inprenten wolde mit nederbuginge des hovedes of des lichaems, naedien dat ¹⁰⁾ si dan vermoede, dat hem onse lieve Here dan bewesen hadde in den uutwendigen manyeren, als Hi dit of dat leerde of segede, of leet, soedat een ander uut oeren ynnigen ende [110d] god-

1) na *dat* is *si d* geschrapt. 2) in zijn gedachten terugroepen en overpeinzen. 3) poel. 4) vul aan *des* (= dat). 5) machtig; verg. hoogmogend. 6) vergelijken. 7) zwaarder (*swaerere, swaerre, swaere*). 8) voor *punten* is *po* geschrapt. 9) bovengeschreven. 10) gelijk.

a) Verg. Ruusbroec III, 13: „ende dat Hi alsoe oetmoedich ende alsoe neder ende alsoe ongherecht was, dat Hi was als een steenkijn daer men op treet, ende niet ghewaer en wort,”¹⁷ en zie de aant. over „tredeleijn” *zoc.*

dienstigen manyeren van buten tot devociën mochte verwecket worden ¹⁾.

Sij hadde seer veel spreekzusteren ; ende want si selven volguets was, soe plach si ²⁾ sie alsoe merckelike totten doechden ende tot gueden zeden te hoelden ; ende sonderlinge plach si sie te stueren totter passiën ons lieven Heren, want die was oer altoes in den herten, ende daerom hadde si sie dicwile inden monde. Want nae den woerden ons Heren : uut overvloedicheit des herten soe spreket die mont ³⁾, ende hoedanich dat een mensche van binnen is, alsoedanich pleget hi hem geerne te toenen in woerden ende manyeren van buten.

(53) Van moder Beerten ³⁾. († 1449)

Dese lieve, eerweerdige moder Beerte ^{b)}, wes lof ofte prijs in alden genen is, die si gesien hebben ende oer hilige ende godformy[111a]ge leven ondervonden hebben — sij plach, eerdat si toe meester Gerijts huys quam, toe Swolle op oerselven te sitten, ende wrachte lijnen doec, ende leyde een eensom, goddienstich leven, ende stont onder die geestelike vaders bi Swolle in den Barch ⁴⁾, die doe ter tijt noch sympele brueders weren ^{c)} ende stonden onder Iohan ⁵⁾ van Ummen ^{d)}, dat oec selven een leeckman ⁶⁾ was ^{e)}. Ende in deser tijt was onse vader, her Iohan vanden Gronde ⁷⁾, cort gestorven, ende her Iohan Brinckerinck quam weder in sijn stede. Ende dese, want hi een seer bedrijvende ⁸⁾ man was, wijs ende verstandel op alle dijnge, soe veranderde hi sommyge dijnge ende ordinyerde si, nae dien dat hi myende, dat meest voertganges solden hebben toecomende ⁹⁾ in den rechten doechden ^{f)}. Want voer sijnre tijt en plegen die zuste-

1) boven in margine geschreven. 2) hs. *sie* met geschrapte *e*. 3) na *beerten* is geschrapt ende *moder lyzebeth ynt gemyne*; verg. het register onder 31. 4) berg. 5) hs. *zhan*; verg. 111c. 6) niet tot den geestelijken stand behoorend, geen „clerk”. 7) na *gronde* is *onse ierste vader* geschrapt. 8) actief, werkzaam. 9) in de toekomst.

a) Verg. Mt. 12 : 34, Lc. 6 : 45.

b) Verg. de noot bij 31a.

c) Bedoeld wordt het klooster der Augustijner reguliere kanunniken S. Agnietenberg bij Zwolle. Het werd gesticht als Fraterhuis (verg. de uitdrukking „sympele brueders” boven in den tekst) in 1386 (Chron. Mont. S. Agn. 9), en werd een klooster in 1398 (ib. 19). Zie behalve het Chron. van Thomas a Kempis nog Lindeborn 309—312, Oudh. v. Dev. II, 98—101, 124.

d) Deze rector Johan Essekenszoon van Ummen of Ommen stierf in 1420. Zie over hem Chron. Wind. 49, 129, 209, 296, 348, 349; Chron. Mont. S. Agn. 2—3, 9, 11—13, 15, 18, 21, 23, 40, 56, 58, 63; Jac. de Voecht 7, 9—11, 13, 70; en ons hs. 111c.

e) Chron. Wind. 49, 349, Jac. de Voecht 70 wordt de rector „laicus” genoemd.

f) Zie inl. § 8.

ren [111b] niet te wercken, noch hier en ¹⁾ was doe noch gien gemyene leven, dat een ghemyene leven hieten mach; want een yegelick dede nae sijnsselfs guetduncken, ende soe wat hem God te doene gaf; ende genck te kercken ende diende onsen lieven Heren, naedien dat hem God die gracie daertoe gaf. Ende als si dan onder-tijden weder inquemen uuter kercken, soe weren noch alle dijnge onbereit. Want omdat si niet veel en deden noch en arbeiden, soe hadden si biwilen oec maeger maeltijde. Ende als onse vader, her Iohan Brinckerinck, dit regiment ²⁾ sach, soe en behagede hem dese manyere van leven niet ³⁾. Want hie en woldes niet hebben, dat si alsoe veel vroe ende laete ³⁾ solden toe kercken gaen, naedien dattet enen yegeliken genuechde, mer si mosten doe voertan ynneblyven ende [111c] wijnnen oer broet, opdat si overmids oeren arbeit vercrigen mochten, des hem noetdruftich was van te leven ^{b)}. Ende doe voertaen waert hier een gemyene leven, ende alle dijnck began doe een ander geschick te crigen ^{c)}. Ende want dat wercken een guet oetmodich, rechtverdich ende godlick werck was, ende die zusteren daer oec wal bi etende solden blijven, soe toech onse vader tot Iohan van Ummen voerscreven, onder welken dat moder Beerte stont, ende vercreech van hem, dat sij hier ene wijl tijts wesen moste ende leeren den zusteren wercken, mit welken dat si oer broet ende oer noetdrufte mochten wijnnen. Ende als si dan hier aldus gecomen was, soe leerde si hem trouwelike alle dijnck, dat tot dien wercke noet was, ende was oec selven mede vlitich ende bederve, waer dat si mochte. Ende [111d] gaf oer oeck alsoe geheelike mede tot onsen lieven Heren ende tot allen doechden, dat si, doe si hier omtrijnt ses jaer gewoent hadde, moder gecoren wert, ende bleef voert moder hent totten eynde oers levens ^{d)}. Ende wat ⁴⁾ fundament der doechden dat si inden begynne oere bekieringe gelecht hadde, ende hoe vuerichlike dat si voertgenck, dat toende oer hilige wanderinge hent totten eynde toe. Want van dier tijt, dat si regiment began te vueren, genck dit huys merckelike voert in doechden ende waert overal vermaert ende verbreydet, soedat doe allentelen van veer ende van wijde gueder lude kinder begonden te comen ende begeerden onsen

1) veranderd uit *een*. 2) *hs. regiment* met geschrapte *e*; verg. *reymment* 63d; de betekenis is hier *manyere van leven*. 3) verg. op elk uur van den dag. 4) *hs. want* met geschrapte *n*.

a) Zie inl. § 8. b) Verg. inl. § 13. c) Verg. 59d en inl. § 8.

d) † 1449, verg. Dumbar, Dev. I, 555.

lieven Heren hier in enen cuyschen ende oetmodigen leven te dienen. Ende in desen iersten begjinne ende in deser ierster vuericheit [112a] was hier alsoe groten sterven ende uutgaen des eygenen willen ende al dier dijnge, daer die natuer toe gheneyget is, ende alsoe geheelen toekier tot Gode ende totten rechten doechden, datt niet lichtelick toe schryven en solde wesen. Ende hier was moder Beerte een spiegel ende ene voergangester in, soedat alremallick van ¹⁾ oer leeren mochte, hoedat hi die rechte toepaede Cristi wanderen solde.

Sij was wonderlike vuerich ende strenge in allen dijngen, die tot Godewert droegen ende daer die rechte doechden in gelegen weren; want die Here hadde een vuer gesant in oeren bienen ^{a)}, soedat si altoes van den neerenste des huyses Godes scheen gegeten te worden ^{b)}. Want als si yet vernam, dat tegen de ³⁾ doechde of vuericheit was, dat corierde ³⁾ si trouwelick ende en lietes oeck niet on[112b] vermaent henegaen, indien dat si daer enyge beteringe in hoepte. Mer nochtan, al was si aldus vuerichlike opgerichtet ⁴⁾ mit enen onversageden geeste tegen alle ondoechden ende gebreke, sij hadde nochtan die gracie van onsen lieven Heren, dat si seer dragende ende medelijdende was mitten crancken, indien dat si guetwillich weren, ende toenden dattet hem leet was, dat si hem quelke gehad hadden. Ende dien was si seer troestelic ende onderstandich, soedat een yegelick, die tot oer quam ende onderstant an oer versochte, mitten salte ^{c)} gesalten wart. Want oer woerde die weren als balsam in den monde ^{d)}, daer een yegelick van vermaket ende gestercket mochte worden in der zielen, als die wijse man secht: „Een begeerlick schat rustet in den monde des wijsen” ^{e)}.

Sij was seer [112c] gekiert tot sobere noetdrufte in eten ende in drijncken, welck oer quam uut enen vuerigen geeste; want omdat siselven devoet ende ingekiert was tot Gode ende altoes soe veel guedes ynne hadde, soe en mochte sijs niet wal sien noch verdragen, dat een ander alsoe uutgestort ⁵⁾ was op die spijs, als hi aen die taefle

1) bovengescreven. 2) na *de* is of geschrapt. 3) verbeterde. 4) strijdend tegen, zich te weer stellend tegen; verg. 116d *een opgerichte pileerne*. 5) verg. de aant. bij 29b.

a) Lament. 1: 13. b) Ps. 68(69): 10, verg. Joh. 2: 17.

c) Verg. Mt. 5: 13; Mr. 9: 49; Lc. 14: 34; een dergelijke reminiscens 83b.

d) Reminiscens aan Ez. 3: 3, verg. Apoc. 10: 9—10, „factum est in ore meo sicut mel dulce”; ook 132a.

e) Prov. 21: 20.

quam, recht of hi niet versaedet en conde worden ¹⁾). Ende alsoe goddienstelike plach siselven ¹⁾) ander taeften te sitten, alsof si oer nergent mede en hadde te becummeren, dan daer si daerom ghecomen was, ende plach oeck, alsoe vuerichlike te hoeren nae der lexen, dat si dicwile ander taeften sat ende caldet anderwerve in oerselven over, datmen te reventer las. Ende alsoe kundich was si overmids vlitiger anmerckinge ²⁾) in der Hiliger Schrijft, dat [112d] men nouwe een woert toe onrechte ³⁾) en solde gelezen hebben, se ⁴⁾) en haddet wal gemercket. Ende want oer die ⁵⁾) Hilige Schrijft alsoe rechte zuete ynne was, dattet scheen dat si daer niet en mochte van versaedet worden, soe hadde si alte geerne, dat die ander zusteren oec vuerichlike toehoerden. Ende hierom plach si bi wilen op te staen vander taeften, ende dede die zuster swijgen, die daer las, ende genc dan ende vragede sommigen zusteren, wat si van der lexe onthouden hadden ⁶⁾). Ende was dan yement, die niet en wiste te seggen, dien plach si scharpelick van sijne onachsomheit te berispen of bi den oer te trecken.

Sij genck wal ondertijden ynt werckhuys, ende genck dan achter die zusteren staen, die op den stelle zaten, ende gaf hem enen smete ⁶⁾) bi oer kene [113a]backe, ende genck voert enwech, dat die zusteren niet en wisten, waer dat si omme geslagen worden. Ende dit genck alsoe slecht ⁷⁾) ende eenvoldelike hene, datmen nummermeer en hoerde, dat ⁸⁾) daer clage of mormeracie nae volgede, noch dat si sie te myn daeromme in weerdicheiden hadden; mer een yegelick was sorchvoldich, dat hi hem alsoe hebben mochte, dat hijs overmyds sijnen gebreken niet en verdiende. Mer soe wat daerenboven ⁹⁾) geschiede, daer en sagen si niet in an die manyere van buten, mer oeren gueden wille ende myeninge van bijnnen, overmids welken dat si

1) voor *si* is *se* geschrapt. 2) aandacht. 3) verkeerdelijk. 4) *hest* is geschrapt en *se* bovengeschreven. 5) na *die* is *die* geschrapt. 6) slag (draai om de ooren). 7) voor *slecht* is *se* geschrapt. 8) na *dat* is *dat* (begin regel) geschrapt. 9) maar de straf, die zij kregen zonder directe aanleiding, onverdiend.

a) Zie de aant. bij 21d. In de monniksliteratuur vindt men tal van voorbeelden, dat het eten als een verachtelijke bezigheid wordt beschouwd. S. Antonius schaamt zich zeer, wanneer hij eet: S. Athanasius, Vita S. Antonii, ed. Maur. c. 45. Hetzelfde wordt verhaald van Isidorus, Hist. Laus., ed. C. Butler, c. 1. Over de vraag, hoe zich aan tafel te gedragen, wordt uitvoerig gehandeld in de Vivendi formula van Salome Sticken, Diepenveen 366—368.

b) Verg. de aant. bij 39b. In het Fraterhuis te Zwolle had Theoderik van Zwolle de gewoonte te vragen naar het voorgelezene: Jac. de Voecht 62. Een dergelijke gewoonte wordt vermeld in de Chronik des Bickenklosters zu Villingen p. 38—39.

altoes begeerde oer toenemen ende voertganck in doechden ^{a)}). Ende want men dit in der waerheit van oer voelen mochte, soe hadden sie die zusteren in soe groter weerdicheit, alsoft [113b] ene grote hilige hadde geweest. Want al weren oer manyeren in sommygen punten der natueren all wat contrary, als in spaericheit ¹⁾ der tijtliker dijnge of in corryeringe ²⁾ der gebreke, nochtan, die dat te rechte anmercte ³⁾, soe mochte men God puerlick in oere myenyng vynden ⁴⁾. Want hoe geerne dat si den orber sach, nochtan en mochte si giene spaericheit lijden, daer die oetmodicheit of ander doechden enych achterdeel in hebben solden. Sij was seer oetmodich in oeren clederen, ende plach oeck seer oetmodelike te gane nae oeren staete. Want daer solde alte veel toe gehoert hebben, solde si enych dijnc genomen hebben ⁵⁾, daer enych vordel ⁶⁾ in geschenen hadde. Want omdat si geset was totten roeder ende niet totten rieme, soe bewees si oer alsoe in allen dijngen, als si wolde, dat oer onder [113c] saten ⁷⁾ oer daerin volgen solden, ghelijck dat ⁸⁾ onse lieve Here ierst began te doen ende daernae te leeren. Sij was wonderlike devoet ende ingekiect tot onsen lieven Heren in oeren gebede, ende sonderlinge onder myssen; want dan plach si oer soe inwendelike mit onsen lieven *Heren* ⁹⁾ te verenygen ende hadde alsoe veel mit Hem te doene, dattes bi wilen diegene gewaer worden, die bi oer legen. Ende als si dan uuter myssen quam, soe liet si alsoe vuerich ende devoet in oer aensichte, alsof si mit eenre godliker vlammen ontsteken hadde geweest ^{b)}, ende scheen van verwen, alsof si voer enen barnenden oven gestaen hadde, soedat sie die zusteren ondertijden te wonder plegen aen te sien. Ende dan genck sij hene ducken ende schulen, hent [113d] dat si int bedehuys op oer stede quam, recht of si seggen wolde: „Conde ic nu enwech stelen ¹⁰⁾, dattet nyement en ¹¹⁾ wiste, opdat ic ¹²⁾ onderwegen niet gegrepen ¹³⁾ en worde, ende alsoe verloere, dat my onse lieve *Here* nu gegeven heeft”. Ende als si dan int bedehuys op oer stede quam, soe kierde si oer noch alsoe geheelike weder inwert ende gebructe alsulker devociën van bijnnen, alsof si giene uutwendige onlede gehad en hadde. Ende soe wat in enyger-

1) zuinigheid. 2) *hs. corryeinge*. 3) als men dat op de juiste wijze wilde opvatten. 4) voor *vynden* is *va* geschrapt. 5) bovengeschreven. 6) bevoordeeling, bevoorrechtiging van zich zelf. 7) na *onder* is *en in oers vaders huysse wo* geschrapt. 8) evenalsook. 9) *Heren* ontbreekt; 113d eveneens. 10) wegsuipen. 11) aan den kant bijgeschreven. 12) na *ic* is *opdat ic* geschrapt. 13) nam. door het wereldsche leven.

a) Verg. de noot bij fol. Dc. b) Verg. de aant. bij 64b.

wijs wachten mochte hent nae den eten, daer en plach si voer den eten gien onlede mede te hebben ^{a)} ; want dan wasset mit oer een vierdach des herten. Ende oeck hadde sij die zusteren daertoe gewennet, dat si niet wal voer den eten tot oer en dorsten comen calen, dat hent naeden myddach beidden mochte. Het gevyel eens op [I 14a] enen hoechtijdes dach, dat si ¹⁾ ten hiligen Sacramente hadde geweest ²⁾, dat si des avendes nae den eten alsoe van bijnnen mit onsen lieven Heren becummert was, dat si oersselves altemale vergeten hadde, ende lach ende calde buten mondes ³⁾ mit onsen lieven Heren, alsof si vrendelike mit enen menschen gecalt hadde ^{b)}. Ende als dese goddienstige callinge een wijlken geduert hadde, soe genckten lesten een zuster tot oer, ende vragede oer, mit wien dat si alsoe vrendelike spreke. Doe antwoerde si weder, dat si daer niet of en wiste.

Sij was wonderlike mynlick ende uutvloyende van guede, als si mitten zusteren vergadert was om wat guets te callen van collaciën of van anderen devoten materiën. Ende dan was si soe rechte guethertich ende ongevenst ende mynlick totten zusteren, [I 14b] alsoft alle oer kynder hadden geweest. Alset tegen grote hoechtijde genc, soe plach si dit punte dicwile te seggen : „Dese hoechtijt eyschet een ledich ^{c)} herte, een vredich herte ende een opverheven ⁴⁾ herte.” Sij plach den jongen zusteren te leeren, dat si hem tot inwendiger bedinge solden leeren geven ende leeren onsen lieven Heren lief crigen, opdat, als hem wat toequame, daer si hem in te lijden hadden, dat sij dan oer toevlucht tot Hem mochten maken. Want Hi is allene die waerachtige vrede in tribulaciën ende in wederspoede, als ment te rechte an Hem verzueket, als Hiselven secht : „In My suldi vrede hebben.” ^{d)} Ende niet allene en solde wi ons tot Gode kieren in wederspoede, mer oec in voerspoede, ende als wi wal te vreden sijn.

1) aan den kant bijgeschreven. 2) voor *geweest* is *ge* (begin regel) geschrapt. 3) verg. de aant. bij 92c. 4) opgericht.

a) Om de devotie, opgewekt door de Mis, ongestoord te genieten; zie inl. § 7.

b) Verg. de aant. bij 27a over het spreken met Christus en de Heiligen, iets dergelijks als het boven verhaalde deelt Stigel 29 van een zuster mede: „und sass denn und rett mit unserm heren.”

c) Verg. de aant. bij 54b over het zich losmaken van alle wereldsche neigingen en beelden bij de mystieken en Coll. A K G, N S 3, p. 235: „Wille wi den heiligen geest te rechte ontfangen, soe moete wi ons *leedich* maken van al daer die natuer op rusten mach.” Verwant zijn de uitdrukkingen: „bloete onghebeeltheit”; „bloet van alle beelden”; „in onghebeelder bloter minnen”, „ende die hemelsche Vader sal uwe memorie bloten ende ontbeelden”, Ruusbroec III, 217, 227; IV, 54, 102.

d) Joh. 16: 33.

[114c] Want die hem niet en pijn te loepen ¹⁾ tot onsen lieven Heren, alst hem wall gaet, die en sal dat oeck niet wal koenen gedoen, als hem wederspoedige dijnge beyegenen. Mer soe wie hem an Gode pijn te cleven ^{a)} in voerspoede, den sal Hi oeck Syne gracie geven, als hem wat beyegent, daer hi ²⁾ hem in te lijden heeft, dattet hem niet soe swaer en sal worden te dragen. Want wat solde hem swaer wesen te dragen, wes herte altoes mit Gode becummert is, ende die hem pijn Gode alsoe wal voer ogen te hebben, als hij waltevreden is, als wanneer hi mit becoringen aengevochten wort? Dit punte plach si dicwile te seggen: „Een yegelic sie toe, waer dat hi sijn veeten mede vulle.” ^{b)}

Sij was seer verguedende ende int myddel sprekende ³⁾ tusschen ⁴⁾ onsen vader [114d] ende den zusteren. Ende hieromme plach onse weerdige vader, her Roelof, te seggen: Ghelijck dat Maria, onse zuete Vrouwe, ene middelster weer tusschen onsen lieven Heren ende den mensceliken geslechte, alsoe weer moder Beerte ene vrede-maecster tusschen den zusteren ende oeren oversten. Ende al was si aldus uutmene van doechden, soedat si in allen gueden dijngen een sonderlinge exempel was, sij was nochtan soe oetmodich ende neder in oerselven, alsof sij niet guets gedaen en hadde. Sonderlinge plach si die doechde der oetmodicheit voert te setten ende mit alre weerdicheit te verheffen, ende plach hierom dit punte dicwile te seggen: „Alsoe veel als wi in oetmodicheiden vorderen, alsoe veel vordere wij in doechden, ende niet meer.” Mit dit ende desergelike [115a] doechden Gode behagende, is si van ons ⁵⁾ gescheiden, ende heeft ons achtergelaten een exempel ⁶⁾, welck wi navolgende waerlike Gode behaegen moegen.

(54) Van zuster Alijt ten Veene. († 1449)

Dese guede zuster Alijt ^{c)} was een reedelijke ⁷⁾ oelde maget, doe si toe meister Gerijts huys quam, ende hierom soe wartet oer merc-

1) *hs. loepen* met geschrapte *p*. 2) *bovengeschreven*. 3) *als bemiddelaarster optredende; int myddel spreken* is synoniem van *vergueden*; zie de aant. bij 17a. 4) *voor tusschen* is *tich* geschrapt. 5) *hs. onse* met geschrapte *e*. 6) *na exempel* is *w* (eind regel) geschrapt. 7) *tamelijk*.

a) An Gode cleven, t.d.d.; verg. D 13: aen onsen lieven Here cleven; dikwijls bij Ruusbroec II, 166; IV, 57, 104; V, 9, 34, 80, 136, 250; VI, 213, 237. Zie ook: an Gode gelymet worden 95a; onsen lieven Heren anhangen 126a; geanckert ende gevestet worden an onsen lieven Heren 99b.

b) Verg. voor deze beeldspraak de aant. bij 74c.

c) Zie nog 33b, 53c.

like suer, dat si oer alsoe breken ende bugen moste ende veroetmodigen onder eens anders guetduncken. Want het was een strack mensche van natueren, soedat si oer in den iersten al seer veel te sterven hadde; mer die gracie Gods voerquam ¹⁾ sie, soedat si oer alsoe geheelike kierde tot onsen lieven Heren ende tot allen doechden, ende dede oerselven alsulck ghewelt, dat si een sonderlinge exempel der doech[115b]den was. Alsoe seer gaf si oer tot sterven, dat sij soe te spreken gien dijnck en scheen te doen sonder orlof der reeden. Want si was wal een heel jaer, dat si niet eens om vermakinge willen in den hof en genck, noch men en sach sie des hiligen dages niet hier ende daer ledich ommegeaen callen of anders yet doen, daer gien orber of profijt der zielen in gelegen en was. Mer waer ²⁾ dat sij enyge tijt crigen conde, soe kierde si oer inwendelike tot Gode. Want si en scheen niet te zoeken dan een huecsken ende een boecsken ³⁾, ende als si dat vercrigen conde, soe was si tevreden.

Dicwile ³⁾ plach si wat guedes op te setten, daer si oerselven mede vernyen ende verwecken mochte totten doechden, als si oer wat verlawet voelde. Sij hadde mit [115c] eenre zuster een guet opset gemaket — ende heyt Lizebeth vanden Damme, daer ⁴⁾ hiervoer ^{b)} van geschreven is — dat si te gader in den dop wolden crupen ^{c)}. Dat was, dat si niet wesen en wolden, ende dat si niet berichten en wolden, dat hem niet bevolen en weer, ende dat si die guede gewoenten nae oeren vermoegen holden wolden; ende noch veel ander stichtiger punten hadden sij voergenoemen, dat si hem daertoe geven wolden. Ende als si hem in enych van desen ontgengen, soe plegen si malcanderen trouwelike te vermaenen ^{d)}, ende segeden: „Zuster, my duncket dat ghi begynnet te hycken ^{e)} ende weren geerne uutten doppe.” Al oer bedrijf satte si op niet te wesen ^{f)}, ende plach all oer dijnge daerna te schicken, dattet niet schynen noch geachtet en [115d] solde wesen. Mer gelick als men pleget te seggen,

1) kwam haar tegemoet. 2) na *waer* is *daer* geschrap. 3) na *dicwile* is *p* (eind regel) geschrap. 4) *hs. da'e*. 5) pikken; hier: teeken van leven naar de menschelijke natuur geven. 6) al haar streven was er op gericht niets te zijn.

a) De spreuk van Thomas a Kempis (verg. zijn *Vita* door H. Rosweyde, p. 113, 120: „In omnibus requiem quae sivi, sed non inveni nisi in angelis cum libellis”) is blijkbaar uit den kring van de Broeders en Zusters des Gemeenen Levens afkomstig. Hier in ons *hs.* vindt men die spreuk, en van Andries IJserens, p. 209, heet het: „soe vroe als sie van den uitweendigen geenc, soe geencsie totten inwendigen in hoer hoexken ende in hoer boexken.”

b) Zie 14d.

c) De zusters wilden niets wezen, gelijk een kuiken in den dop ook nog niet is.

d) Verg. voor een dergelijke afspraak elkander te vermanen 143a en D 253.

dat soe wie die eere vliet, den volget si nae, desgelikes wasset oec mit oer. Want al pijnde si oer overal te veroetmodigen ende onwijs ^{a)} te toenen in andere menschen ogen, nochtan was si om oere doechden willen soeseer geachtet ende ontsichlick, dat oer oeck ons oversten merckelick ontsegen. Nye en conde men sie daertoe brenghen, dat si oer consent daertoe geven wolde, dat si buten huyses in anderen vergaderinge moder wesen wolde, datmen nochtan dicwile geerne gehad hadde. Mer nochtan en stont si oeren oversten hierin niet weder mit harden of straeken woerden of mit strengicheit, mer doegentlike oer ¹⁾ onvolcomenheit toenende, als dat si daer niet wijs genoegh toe en weer, noch alsulck verstant ²⁾ en had[116a]de, dat tot soedanygen reymente noetdruchtich weer. Sij plach van oetmodicheit te seggen: „Als men giene schape meer en heeft, soe pleget men die verkene an te tasten.” Ende dat myende si aldus: dat die ander vuerige zusteren, die hier ende daer in anderen vergaderingen gesent weren, te rechte weren beteikent bi ³⁾ den schapen om oere oetmodiger, sympelre gehorsomheit willen ende ander mennychvoldige doechden. Ende want dier nu all veel uutgesant weren, soe begonde men nu die verkene an te tasten, daer si oerselven mede myende; want si en becande oer niet te wesen dan seer rudich ⁴⁾ ende onreyne ghelick enen verken, dat altoes meer geneyget is ⁵⁾ inden dreck ende onreynicheit ⁶⁾ te wesen dan in schoenen water.

Op een tijt was [116b] si mit eenre zuster uut in een ander vergaderinghe, daer si ene wijl tijts blijven solde om wat guets te ordynieren ende sommyge punten te veranderen, die niet soe vorderlick en weren totten doechden. Ende als si daer een wijlken geweest hadde ende die zusteren oer doechden hadden ondervonden, soe hadden si sie geerne toe eenre moder beholden; mer daer en conde men sie niet toe beweyken, dat sijt consentieren wolde. Mer alsoe vroe als si vermoede, dat si hem bi hemselves behelpen conden, soe pijnde si oer weder te huys te comen, ende ordeldet zaliger onder te wesen dan boven om mennichvoldige perykele, die daerin gelegen sin.

Sij plach onsen lieven Heren dagelix te bidden, dat Hi oer geven wolde mynne tot nederheit ende tot armoeden ende tot inwendigen sterven ende uut[116c]gaen oersselves; ende dese drie punten plach

1) aan den kant bijgeschreven. 2) hs. *verstan* met bovengeschreven *t*; daarachter is *n* geschrapt. 3) aangeduid door. 4) *scabiosus*. 5) bovengeschreven. 6) hs. *onreyncheit*.

a) Zie de aant. bij 64a over de goddelijke liefde, welke onwijs maakt naar den maatstaf van deze wereld.

si nae oeren vermoegen te volbrengen. Want si mynde die nederste stede ende en wolde niet verheven wesen, ende si en sochte ¹⁾ oeck giene mennichvoldige ²⁾ of curiose ³⁾ dijnge, die oer niet noetdruftich en weren. Mer slecht ende oetmodich weren die dijnge, die si plach te besigen; niet sonderlinge verworpen, noch uutmene curioes, ende oec gaf si oer soeseer tot sterve ³⁾ ende oerselven onder te hoelden ⁴⁾, dat die synlicheit in oer gien stede en scheen te hebben ⁴⁾. Alsoe seer mynde sie die doechde des swijgens ende sonderlinge over oeren wercke, dat si biwilen liever opstont ende haelde een dijnc, dat oer noetdruftich was, dan dat si gesecht hadde: „zuster, langet my dat”, of diergelick; dat nochtan ondertijden enen anderen harde ⁵⁾ naebi lach. [116d]

Alte vuerechlike plach si die gebreke te vermanen, als si yet sach dat der rechter doechden contrary was. Want si was als een opgerichte pileerne tegen alle diegene, die niet gelijck ⁶⁾ en wanderden. Ende hierom en was si niet alte seer gemynnet vanden genen, wes wanderinge ondertijden berispinge weerdich scheen te wesen. Want als hem nyement ⁷⁾ nyet en dorste seggen ⁸⁾ noch vermaenen, soe en scheen zuster Alijt daerin niet medalle verveert; mer alsoe als die waerheit uutwees, alsoe sprac si ende en want daer niet ⁸⁾ medallen omme ⁹⁾. Mer oerselves leven was alsulck, dat nyement seggen en mochte tot oer: „zuster, ic wolde dat gijt selven wat bed mede hielden, dat gi aldus vuerichlike van ons begeert.” Want soe waer ¹⁰⁾ dat si enen anderen in vermaende, daer plach si oersel[117a]ven sorchvoldelike voer te hueden. Ende hieromme — want si alsoe wal vermaende mitten exempel als mitten woerden — soe hadden sie diegene, die onsen lieven Heren ende die rechte doechden mijnden, in groter weerdicheit ende ontsagen sie wonderlike seer. Want si was in desen punte alsoe uutmene vuerich, dat oersgelick hier niet veel geweest en heeft.

Sij plach oer spreekzusteren, die oer bevolen weren, alsoe mercke-

1) bovengeschreven. 2) hs. *curioese* met geschrapte *e*. 3) verg. de aant. bij 26d. 4) *te hebben* aan den kant bijgeschreven. 5) zeer. 6) zoo als het hoort; Lübben: *gelike*, recht, billig; verg. 129b *ongelick*. 7) voor *nyement* is *y* geschrapt. 8) bovengeschreven. 9) en wond daar geen doekjes om. 10) in alles (waarin zij).

a) Mennichvoldig, d. i. veranderlijk, aardisch, tegenover het eeuwige; t. d. d. Zie Ruusbroec IV, 9: „Sijt gheerne allene, vliet menighfuldicheit”, en verg. ib. I, 30; III, 64; Brugman I, 278, 279, 282.

b) Hem onderhouden, den zinnelijken mensch onderdrukken, t. d. d.; verg. de aant. bij duycken ende schulen 18d.

like in te setten ¹⁾ ende totten doechden te hoelden, dat her Iohan Hoef, onse vader, van oer plach te seggen : „Soe wat jonger zusteren dat Alijt ten Veene bevolen worden ende die ²⁾ oer insettinge ³⁾ ende leere volgen willen, dat worden gemyenlike al merclike menschen inden doechden”. Sij plach si ondertijden daertoe te dwijngen in den [117b] begjinne, als si ierst gecomen weren, dat si des hiligen-dages ondertijden twie uren lanck uut gienen boecken en mosten lezen, mer si mosten liggen ende leeren alsoe wat guets bi hemselves dencken ⁴⁾. Want alsoe als siselven ⁵⁾ devoet ende ingekiert was tot onsen lieven Heren, ende was al meer geneyget tot inwendiger be-dinge dan tot vele lezens uut boecken, hierom, daer siselven meest voertganges in voelde, daer plach si enen anderen alremeest toe te herden.

(55) Van zuster Gertrut Wijnkens. († 1449)

Dese guede zuster Gertrut hadde die gracie van onsen lieven He-ren ontfangen, dat si sonderlinge aebel ⁶⁾ ende verstandel was in der Hiliger Schrijft. Ende dese gracie en hadde si niet al te vergeves ⁷⁾, want si plach oer soe merckelike in der Schrijft ⁸⁾ te oefnen, [117c] datmen nouwe een guet punte gesecht en solde hebben, si en solde wal geweten hebben, in wat boecke dattet gescreven stont, alst ge-meyene scriften weren, die wi onder ons gebrucken ⁹⁾. Seer nouwe

1) in te leiden, vertrouwd te maken met de gewoonten van het huis. 2) voor *die* is do-geschraapt. 3) na *insettinge* is *le* geschraapt. 4) na *siselven* is *oer* geschraapt. 5) bekwaam, kundig. 6) om niet, zonder nut. 7) voor *schrijft* is *st* geschraapt.

a) Insgelijks verhaalt D 254 van een oudere zuster te Diepenveen, dat zij het vele lezen bij jongere zusters tegengaat en dat zij deze opwekt haar devotie zonder dit hulpmiddel leven-dig te houden. Over het gebruik van boeken tot opwekking van godsdienstige overpeinzingen en de waardeering van dit middel is in de aant. bij 59a gehandeld. Boven, 30a, zagen wij, hoe het bidden van den rozenkrans als uiting van godsdienstigheid door de zusters on-voldoende wordt geacht.

b) De zusters bezitten dus niet alle Bijbelboeken in Ned. vertaling. Men zou hier kunnen denken aan het verzet, dat bestond tegen het gebruik van godsdienstige boeken in het Dietsch. In de inl. § 8 is reeds gewezen op de moeilijkheden, welke de devoten ondervonden bij het gebruik van vertaalde, stichtelijke lectuur; meer in het algemeen wordt daarover ge-handeld door C. H. Ebbinge Wubben, Over Mnl. vert. van het O. T. Den Haag 1903, p. 127—139. Aannemelijker lijkt het echter, dat de hooge prijs, welken dergelijke boeken in de M. E. golden (verg. Moll, Kerkgesch. II 2, p. 319—320), een beletsel vormde voor het aan-leggen eener volledige bibliotheek; immers de devoten zelf waren groote voorstanders van stichtelijke lectuur. Geert Groote was niet alleen zeer belezen in de H. Schrift, maar spoor-de ook anderen tot deze lectuur aan. In zijn tractaat „De sacris libris studendis,” dat een onderdeel vormt van zijn „Proposita” (gepubliceerd door Thomas a Kempis achter de „Vita Gerardi Magni,” c. 18, § 11, Opera p. 785), stelt Groote de studie der Evangelien voorop.

plach si des hiligendages oer tijt waer te nemen; want dan gaf si oer mit alre vlijticheit totter Hiliger Schrijft of tot anderen gueden oefnyngen, naedat oer onse lieve Here dan ingaf. Ende als si dan onder tijden al moede bi oeren bedde geseten hadde, soe ¹⁾ hadde si bijwilen becoringe, dat si geerne of ge gaen hadde inden hof of anders, daert oer dan genueget hadde. Mer dat plach si dan vroemelike weder te staen, ende street dan tegen oerselven ende tegen den duvel, ende plach totten duvel aldus te seggen: „Du [117d] duvel, al en kan ic anders niet veel guets gedoen, soe wil ic hier nochtan om Gods willen sitten ende verwaeren dese stede, ende en wil oeck niet van hier gaen, voerdattet die gehorsomheit eyschet.” ^{a)} Als oer wat beyegende, dat oer ²⁾ tonwillen was, of als si veroetmodicht of berispet waert, als si oer dan onlijdsom voelde, soe plach si oerselven te verspreken ³⁾ ende veroetmodichde oer, dat si om alsoe cleynen dijnck, daer een ander lichte niet eens op dencken en solde, oer alsoe verstuert of onlijdsom voelde. Ende dan plach si tot oerselven te seggen: „Wat verhoverdichste di, eerde ende assche”, ende noch veel ander punten, daer si oerselven mede strafde ende onderhielt ^{b)}. Dit woert des poëten plach si dicwile te seggen: „Hi heeft wal geleeft, die wal gheschuyt heeft.” ^{c)} Als si bij [118a] yement quam, die bedrucket was, dien plach si mynlike te troesten, ende segede hem veel gueder punten uuter Hiliger Schrift ende wat die hiligen geleden hadden, ende anders veel guedes, nae dien dattet hem dienen mochte.

(56) Van zuster Wibbe van Graes. († 1449)

Dese guede zuster Wibbe was noch seer jonck, doe si starf, soedat si dat yuck Ihesu Cristi niet lange gedragen en hadde ^{d)}. Het was van natueren alten levendigen, vroeliken herte. Nummermeer en sach

1) voor *soe* is *ende* geschrapt. 2) aan den kant bijgeschreven. 3) berispen.

a) Men vergelijke hiermede Hist. Lausiaca, ed. C. Butler, c. 16, waar verteld wordt, hoe Nathanaël eenige malen door den duivel bezocht en uit zijn cel verjaagd werd; en hoe hij daarna 36 jaar lang in zijn cel bleef, zonder een enkele maal over den dorpel te komen.

b) Verg. Gen. 18:27. De asceet Macarius Alexandrinus, Hist. Lausiaca, ed. C. Butler, c. 18, scheldt zichzelf ellendige oude, veelvraat; een dergelijk verhaal bij Jac. de Voecht 188. Een zuster te Diepenveen voegt zich toe: „Ey, quade dierne,” D 167.

c) Ovidius, Tristia III, 4, vs. 25. Johannes Hoetwelcker, de derde rector van het Fraterhuis te Groningen, voert de spreuk: „Bene qui latnit, bene vixit.” (Jac. de Voecht 103) Men denke ook aan het „Ama nesciri” van Thomas a Kempis, Chron. Mont. S. Agn. 13, De Imitatione l. I, c. 2.

d) Verg. Mt. 11:30.

men sie stuer ¹⁾ noch droevich, noch strac van woerden, mer altoes vredich ende guederhande. Sij was sonderlinge willich ende bereit, als men sie argent te wercke riep, ende als si yement uut mijnnen wat helpen solde, soedat nyement ²⁾ wat van oer en begeerde, die si onwillich of ³⁾ cruenach[118b]tich vant. Ende want si Gode behaegede, soe wart si enwech gerucket, opdat die boesheit oer verstant niet en verwandelde ende die gevensheit oer ziele niet en bedroeg ^{a)}. Ende hieromme, als si hier omtrijnt van anderhalven jaer gewoent hadde ⁴⁾, wart si zieck ander pestelenciën ^{b)}. Ende als onse vader, her Roelof, tot oer quam om oer bicht te hoeren, soe begeerde sij, doe si gebichtet hadde, weert hem lief ⁵⁾, soe solde si alte geerne onsen lieven Heren oer reynicheit loven. Doe vragede hi oer, of si oec alsoe stonde, weert dat si weder opqueme ⁶⁾, dat si onsen lieven Heren dan oeck ewelike dachte te dienen. Doe antwoerde si vuerichlike weder ende segede: „Yae, here, al mochte ic dusent jaer leven, ic wolde Hem geerne trouwelike dienen.” Hierna, als oer die doot aengenck, [118c] wanttet noch een jonck, starck ende onverquenen ⁷⁾ mensche was, soe voer si van groter bangicheit op uutten bedde, als diegene, die van groter persen niet en wiste, wat si dede. Doe sprac oer die zuster toe, die de zieken verwaerde, ende segede: „Suster Wibbe, ligget in gehorsomheiden stille, ende stervet als ene gehorsommige zuster.” ^{c)}. Rechtevoert als si dat woert hoerde, bleef si stille liggen ⁸⁾ ende segede: „Geerne, lieve zuster”, ende starf al-

1) norsch. 2) voor *nyement* is *y* geschrapt. 3) na *of* is *croe* geschrapt. 4) *gewoent hadde* in margine bijgeschreven. 5) als hij het goed vond. 6) na *op* is *sto* geschrapt. 7) niet gesloopt van krachten, nog in de volle kracht. 8) voor *liggen* is *g* geschrapt.

a) Sap. 4: 11.

b) In 1449 heerschte in deze streek een pestepidemie, waarover men bijzonderheden kan vinden bij An. I, 176; Chron. Mont. S. Agn. 107; D 155, 263, 281; J. I. Pontanus, Hist. Gelrica. Amst. 1639, p. 475. De haard van besmetting was Keulen, zie R. Hoeniger, Der schwarze Tod in Deutschland. Berlin 1882, p. 75.

c) In de M. E. waren vele devote tractaten in omloop, welke, oorspronkelijk in het Latijn, later in de landstaal geschreven, bestemd waren voor te bereiden op een rustig sterven, de Ars moriendi wilden leeren. Verg. F. Falk, Die Deutschen Sterbebüchlein. Köln 1890, waar op p. 19, 78—79 Mnl. teksten worden besproken. Deze tractaten, dikwijls rijk geïllustreerd, waren meest zelfstandige werkjes, maar bestonden soms uit toepasselijke gedeelten van grootere geschriften, b. v. c. 21: „Wie man sol lernē sterben, und wie ein unbereiter tot geschaffen ist,” uit Suso's Büchlein der Ewigen Weisheit, ed. K. Bihlmeyer, p. 278—287, of een gedeelte van Des Coninx Summe, ed. D. C. Tinbergen, p. 315—327; verg. daarbij p. 160—165, 554, waar ook over sterfboeken in het algemeen gehandeld wordt. Zie nog A. Troelstra, De toestand der catechese in Ned. gedurende de vóór-reformatische eeuw. Gron. 1901, p. 220—225, en id., Stof en methode enz. Gron. 1903, p. 233 over sterfboekjes.

dus als een guet kint der gehorsomheit, als si altoes geeleeft ¹⁾ hadde. Want si hadde voer ene gewoente, als men oer wat bad te doene, dat si altoes plach te antwoerden: „Yae, geerne, lieve zuster”.

Doe si in oeren verscheyde ²⁾ lach ende began te sterven, soe hoerde een zuster in der lucht alten wonderliken, zueten geluyt van mennygerhande spuele. Ende als [118d] si oer hovet daernae opboerde om te luysteren, waen ³⁾ dat zuete geluyt genge of queme, soe duchtet oer soe veer ende hoge inder lucht wesen, dat sijs nouwe hoeren en conde, mer als si oer hovet weder nederlegede, soe duchte oer, dattet boven desen huysse was. Ende dese melodie wart oec van eenre ander zuster in desen huysse gehoert, ende si duerde soelange, hent dat dese zalige zuster verscheyden was, ende daernae en hoerden si sie niet meer. Ende wi myenen ganselick ⁴⁾, dattet die hilige engelen ⁵⁾ waeren, die dat reyne zielken, dat den wech der gehorsomheit ende der mynliker bediensticheit altoes mit enen verbreiden ⁶⁾ herten sonder mormeracie gelopen hadde, wolden vueren totten ewigen leven, daer si nu ewelike sal yubilieren ^{b)} ende vroelick wesen mit oeren nye ⁶⁾ getrouweden, ewigen Brudegom. Ende in der selver uren of wilken ⁷⁾ [119a] starf Salome Sticken, die eerweerdige prierynne ten Diepen-veen, ende in voertijden onse moder. Ende hieromme plegen die zusteren te seggen dat si myenden — ende wi gelovent volcomelick — dat die hilige engele quamen van Diepen-veen, ende hadden daer die hilige ziele gehaelt, die Gode een duerbaer scat ⁸⁾ was, omdat overmids oere vuericheit ende wijser

1) verg. 63a *veerteeren*. 2) op sterven. 3) vanwaar. 4) stellig. 5) met een ruim voelend, krachtig gemoed; verg. de aant. over *breetheit* bij 99c. 6) *nye* (pas), bijwoord bij *getrouweden*. 7) verkleinwoord van *wile*, tijd. 8) aan den kant bijgeschreven.

a) Talrijke malen vindt men in de geestelijke literatuur der M. E. de voorstelling, dat engelen onder gezang de ziel ten hemel voeren: Ruusbroec IV, 48; D 221, 295; Marialeg. I, 193, 198; Den spyghel der salicheyt van elckerlyc, ed. K. H. de Raaf, vs. 844; Der Nonne von Engelthal Büchlein von der Genaden Überlast, p. 37, 40, 42; Alemannia 11, p. 7; 15, p. 156, 158; 21, p. 116.

b) Van de contemplatie verheft de mysticus zich tot jubileeren: „Wat es iubilacie? Anders niet dan een gheestelike blijscap, die God stort in die saleghie siele”, Dialoog van Eggaert en den onbekenden leek, A K G, N S 7, p. 180. Ruusbroec V, 25, VI, 83, geeft de volgende definities: „jubilatio, dat is hertelike liefde, ene bernende vlamme, met devocien, in danke ende in love, met ewigher werdicheit te Gode,” en „mit vrouwen berstet (= dat herte) ute met ere stemmen: ende dit heet iubilieren ofte iubilacie.” Ook in de Deutsche mystiek komt het jubileeren dikwijls voor. Zie de definitie van „genad Jubilus” in Alemannia 21, p. 105. Eckehart, p. 553, spreekt van „innekeit und andâht unde jubiliieren.” Zie nog over het jubileeren in den hemel Ruusbroec III, 234, D 198, Hor. Belg. X, 161; van jubileeren der engelen is 124c sprake.

voersienicheit soeveel guets gecomen is. Van welker weerdiger prieynnyen wi nu een wennich punten schrijven willen, daer si ons medegeluchtet ende gestichtet heeft, eerdat si ten Diepen-vene quam. Mer mit wat doechden ende hiliger wanderinge si daer geluchtet ende gebrant heeft, dat machmen in enen anderen boecke hoeren, daer dat seer opelike ¹⁾ ende bequamlike van oer gheschreven is ^{a)}.

(57) Van onser eerweerdiger moder Salome Sticken. († 1449).

[119b] Dese guede zuster Salome ^{b)} was van gueden luden nader werlt uutten lande van Ghelre. Eerdatt ²⁾ si toe meister Gerijts huysquam, plach si seer werlick te gaen, als mit ondersnedenen clederen ende mit schoen van twierhande verwe, ende mit anderen ydelheiden, daer hem die werlike herten mede plegen te becummeren ³⁾, die Gode niet en kennen, noch die doechden niet en mynnen. Mer naedat sij oer overgegeven hadde tot desen oetmodigen state, ende si oer bekierde, soe bekierde si oer alsoe vollencamelike tot Gode ^{c)}, dat niets niet in oer en bleef, daer si der werlt in geliken ^{d)} mochte. Want si gaf oer soe vuerichlike tot allen doechden, alsoft die doechden oer natuer hadden geweest.

Sij was sonderlinge vlitich op oer werck ende plach soe vuerichlike te arbeiden, alsof si dat werck [119c] allene wolde doen, als si oec ondertijden geerne ghedaen hadden ^{d)}. Want als die zusteren oer cleder wiesschen op der Yselen, omdat si doe bijnnen huys daer noch gien rietschop ^{e)} toe en hadden, soe plach si wal ondertijden ene grote bordene cleder op oer hoeft te nemen, ende genck mit eenre zuster al heymelike voer enwech, opdat, als die zusteren naequemen, dat si dan te mijn solden vijnden te wasschen ^{e)}. Op een tijt solden die zusteren gaen wasschen; doe segede si totter zuster, die

1) duidelijk, op overtuigende wijze. 2) hs. *Eerdatt*. 3) *be* bovengeschreven. 4) behagen. 5) hier inrichting, installatie, gelegenheid; verg. 124b, waar over een uitbouw, een *loyve* om te wasschen wordt gesproken.

a) Zie D 3v. Zij was mater van het Meester-Geertshuis van ca. 1392—1408, verg. Diepenveen 205.

b) Zie over haar Diepenveen 202—228.

c) Combinatie van Jer. 4 : 1, Joël 2 : 12.

d) Verg. uit de Vivendi formula van Salome Sticken, Diepenveen 365, de vermaning: „Finitis vero horis, poteritis opera vestra exteriora incipere cum silencio et tali affectu et desiderio, ut singule ex vestris intrinsecus cuperent, vellent et dicerent: „O Domine Jesu, utinam possem sola cuncta perficere que in loco agenda sunt, quia ad spiritualia minus idonea sum, ut cetera sorores ab his exonerate tanto se possent ad te convertere liberius. atque devotius.”

e) Verg. over het doechden stelen der devoten de aant. bij fol. Da.

bi oer genck: „Och, of wi dese cleder nu allene mochten wasschen!” Sij hadde die gracie van onsen lieven Heren ontfangen, dat si alle werck seer gerijnge ¹⁾ conde gedoen. Als si dan sat in den bedehuys ende hadde meer gesponnen dan een ander, die bi oer sat, soe plach si al heymelike oer [119d] spullen te steken onder eens anders stoel, datmen alsoe myenen solde, dat si ²⁾ een ander gesponnen hadde ^{a)}. Als si in den werckhuys op den stelle sat, soe plach si dicwile, want si veel wercken conde, oer stercksel ³⁾ gerijnger an te crigen ⁴⁾ dan een ander; wasset dan alsoe, dat daer argent een stelle bi oer ledich stont, daer genck si dan op sitten, ende wrachte daer soeveel van als sij conde, ende liet oersselves stelle leddich ⁵⁾ staen. Sij plach te seggen, dat men op den stelle een schouwende leven mochte leyden, die ⁶⁾ sijn tijt goddienstelike pijnde toe te brengen ende waerde hem voer alrehande synlicheit, daer die naetuer toe geneyget is. Ende dit plach siselven mitten wercken te bewisen; want alsoe geheelike kierde si oer tot Gode over oeren wercke, dat si oere [120a] synlicheit soe veel niet en volgede dat si nae den smitten ⁷⁾ sach, wanneer si van den boeme quemen.

Doe si hier noch niet lange gewoent en hadde, plach si noch van oelder gewoenten te seggen: „Entelike ⁸⁾ zuster.” ^{b)} Doe vermaende si daer een ander zuster in ende segede: „Wij sin diegene, daer die engelen ende menschen op sien, ende wi hebben ons aldus, ende sullen aldusdanige werlike manyeren van callingen over ons hebben?” Doe antwoerde si weder ende segede: „Lieve zuster, vergevedet my, het is myn schult, ic wil my gerne beteren.” Ende nae dier tijt en hoerde men oer dat woert nye meer spreken.

Sij was seer oetmodich ende neder in oerselven, ende waer dat si

1) vlug. 2) object: de *spille*. 3) de kettingdraden ondergaan tijdens het weven een gestadige schriningen worden nu en dan om te sterk afslijten tegen te gaan met een kleverige vloeistof, *stercksel*, bestreken. Salome Sticken was daarmee eer klaar dan andere zusters en ging, zoolang de vloeistof droogde, aan een ander weefstoel zitten werken. 4) na *crigen* is *aen* i geschrapt. 5) *leddich* (Mnd.vorm), ledig. 6) *men... die*, degene, ieder... die. 7) *smitte* (smet), vlek; zij keek niet eens naar de vlekken, wanneer zij (de zusters?) van den weversboom, het weefgetouw kwamen; *smitte* kan ook beteekenen stercksel. 8) stellig, beslist.

a) Verg. 65b, waar de eene zuster met een ander, die minder vlug is, gaat samenwerken om haar niet beschaamd te doen staan.

b) Florens Radewijns vermeed het zweren, en verbood het den zijnen geheel: Thomas a Kempis, Vita Florentii, c. XXV, § 3, Opera p. 810. De Const. I, II, p. 296, 397, rekenen het zweren in den loop van een gesprek tot de „middeldbare” schuld. Volgens onze zuster is reeds zulk een krachtige verzekering, die nadert tot het onder eede bevestigen van zijn woorden, niet geoorloofd.

daer bi conde comen, soe pijnde si ¹⁾ die swaerste ende oetmodichste wercke te doen. Op een tijt quam een geestelic persoen ^{a)} tot oer, die oer ommer [120b] nae den vleische wat bestont ²⁾, ende die hadde sie alte geerne toe Reenchem ^{b)} int slot gehad, mer van oetmodicheit en wolde sij giene nonne worden, al wasset dat sijt nochtan daernaeg tegen oeren willen moste doen. Alsoe grote devocie hadde si totten hiligen Sacramente tegaen, dat si des nachtes, als si des anderen dages ³⁾ daer toe gaen solde, van groter devociën ende begeerten niet of niets weert ⁴⁾ en conde geslapen. Ende als si dan aldus in alre doechde pijnde voert te gaen, soe waert si, onlange naedat si hier ⁵⁾ gecomen was, moder gecoren. Ende hoe vuerichlick ende strengelick dat si die doechden pijnde voert te setten ⁶⁾, dat en solde men niet lichtelike beschryven moegen. Want si was neerenstich voer onse guede gewoente, vuerich inder vermaninge, ende [120c] seer stichtich inder wanderinge. Want all was si moder ende die hogeste inden grade, nochtan was si soe oetmodich ende neder in oerselven, dat si oer niets niet na oeren staete en hielt ⁷⁾. Want sy plach vaeke, derwile dat si moder was, gelick oft een ander gemyene zuster geweest hadde, ynt werckhuys te ⁷⁾ gaen sitten werken. Ende hieromme, want si aldusdanigen geheelen exempelen der doechden was ende oer fondement soe vaste in onsen lieven Heren gelecht hadde, soe datmen daer grote dijnge op stichten mochte, soe wart si overmids gehorsomheit, doe dat cloester ten Diepen-vene begonnen waert, daer ge-

1) bovengeschreven. 2) in den bloede bestond; ommer zonder veel beteekenis. 3) bovengeschreven. 4) niet of bijna niet. 5) voor *hier* is *hi* geschrapt. 6) bevorderen. 7) bovengeschreven.

a) Dit was Johan die Waell, rector van het klooster te Renkum. Zie Diepenveen 212 aanm. 4. Hij bracht Salome Sticken in het Meester-Geertshuis, D 6.

b) Het Augustijner nonnenklooster S. Maria te Renkum werd gesticht in 1405 (stichtingsbrief bij Nijhoff III, 274—276), en niet gelijk Chron. Tielense p. 454 en Van Heussen p. 135 willen in 1415. In den stichtingsbrief werd Johan die Waell, prior van het Regulieren klooster Bethlehem te Zwolle, tot rector benoemd. In 1408 werd het een besloten klooster. Zie over het klooster: Van Heussen en Van Rijn, Oudh. van Utr. III, 135—142; I. A. Nijhoff, Gedenkwaardigheden uit de gesch. van Geld. III, 274—276, 363, VI, 2, p. 666; J. H. Hofman, Renkum, in A A U, 31, p. 1—12.

c) Zij vervulde dit ambt met grooten afkeer, en wist er zich ten slotte aan te onttrekken; zie D 8 en vooral Diepenveen 213. De nederigheid der devoten deed hen grooten tegenzin hebben in het prioraat, verg. Chron. Wind. 32, 90, 202, 295; Chron. Mont. S. Agn. 52, 104, 164; D 107; Jac. de Voecht 124, 126—127. Een bepaalde weigering vermeldt Chron. Wind. 79. Daarnaast moet gewezen worden op den tegenzin in alle officiën, die wereldsche „onlede” medebrachten; zie de aant. bij 65a. G 115d is sprake van een zuster, die er nooit toe gebracht kon worden, moeder in een andere vergadering te worden. Verg. nog inl. § 9.

sat, opdat si dat solde helpen stichten ende fondieren inden rechten doechden, als si ¹⁾ oeck trouwelike gedaen heeft. Ende hoe ²⁾ hilichlike ³⁾ ende stichtelike si daer oeren loop vollenbracht heeft, dat moge [120d] wi uutten doechden mercken, die daer van oer geschreven sijn, alster voer geruert ⁴⁾ is ^{a)}.

(58) Van zuster Nyese van Mekerem. († 1449)

Dese guede zuster Nyese was sonderlinge bedienstich, als die zusteren oere te doene hadden. Het was een weeclick mensche van natueren, soedat si dat alreswaerste werck niet en vermochte. Als dan geviel, dat die zusteren browden of slachten of ander swaere werke deden, daer si niet starck genoeg toe en was, soe plach si al heymelike hene te gaen ende maecte der zusteren bedden, die inder onlede weren, of si dede hem anderen dienst, die si myende, dat hem angenaeme solde wesen. Si plach dagelix bi den wullenstelle te wesen, ende plach daer te spoelen, ende als si dan oer pipen ^{b)} soe vol hadde, dat die zusteren daer gien ghebreck bi en hadden, die daer wrachten, soe genck si al hey[121a]melike indat reventer ende decte die taefle, ende maectet ⁵⁾ daer alsoe te rechte als si conde, opdat die koekenzusteren, want sij anders veel onleden hadden, daer te myn solden vijnden te doene. Al dusdanige mynlike bediensticheit plach sij dicwile den zusteren te bewisen, dat si ondertijden niet en wisten, wie dattet hem gedaen hadde. Seer medelidende was si op diegene, die wat toeseggens inder natueren ⁶⁾ hadden, ende wat si dien te guedertierenheiden bewisen conde, dat dede si, ende bewees oer daer sonderlinge willich ende bereijt ⁷⁾ toe. Ende wasset dat si yet hadde voer oerselven, dat si om oere weeclicheit willen mit oerleve voer oerselven gebrucken mochte, als si nochtan argent yement wiste, die des oec noetdruftich scheen te wesen, dien plach sijt heymelike toe te steken, ende haddes ondertijden [121b] selven gebreck. Yae, myt alsulker vrendeliker andrijngelicheit plach si ondertijden enen anderen te dwijngen, dat een ander niet wal weygeren en conde,

1) voor *si is* geschrapt. 2) aan den kant bijgeschreven. 3) *hs. hilichliken* met geschrapt *n.* 4) verg. ons aanroeren. 5) na *maectet is alsoe* geschrapt. 6) verg. 81c. 7) *y* met haaltjes.

a) Zie 119a.

b) Onder pipe heeft men het buisje van riet te verstaan, waarop het garen gewonden wordt, dat den wever tot inslag moet dienen. Die bezigheid heet spoelen. Verg. Andries IJserens 194: „ende hie gaf hoer oec drie dage aflat van elker pijpen, die sie spoelde van al hoer leve dage.”

hi en mostet nemen. Ende al was si aldus ¹⁾ rechte doegentlick tot enen anderen, nochtan en conde men oerselven soe weynich dienstes niet gedoen, si en bewees oer alsoe dancbaer ende vrendelick, alsof ²⁾ si hem dat herte wal weder togeneyget hadde ³⁾. Ende hoe luttel dat des dienstes was, altoes duchtet oer te vele wesen. Ende daerentegen ⁴⁾ en bewees si nummermeer enen anderen soeveel guedertierenheit, datmen mercken conde, dattet oer verdroet. Mer het scheen van buten, dat si yoe ⁵⁾ soe hereyt was mynne te bewijzen, als een ander bereit is mynne te ontfangen. Recht doegentlick ende mynlick was si oers ommegeens, soedat nye[121c]ment verdriet van oer en hadde, want si en was nyements arch ⁶⁾ voer sijnen ogen, noch achter sijnen rugge, mer alremalck doegentlic ende guederhande ⁷⁾. Nummermeer en hoerde men, dat si mormeryerde of vergunnende ⁸⁾ was, al dede men enen anderen meer dan oer, soe daer si oec ondertijden gebreck bi scen te hebben ⁹⁾. Seer groet ende reverencelick ¹⁰⁾ stonden oer oer oversten voer ende oec die zusteren, ende plach hem mit alsulker weerdicheit te dienen, alsoft grote hiligen hadden geweest.

Sij en hadde giene officie of beveel, daer enych eer ofte vordel in scheen gelegente wesen. Mer si plach allene dat wijwater te verwaeren, ende daer genck si alsoe mynlike mede hene, alsoft een groet dijnck hadde geweest. Nochtan wasset een oelde zuster, al van her Iohan Brinckerinck ons [121d] vaders tijden. Mer si was in desen huysse, alsoft een drevel ¹¹⁾ hadde geweest vanden enen totten anderen. Want nu was si enen dach inden werckhuys, nu dreyde sij een weynich aen ¹²⁾, ende was oeck wal ondertijden een wijlken voer een ander zuster, die dan wat dede, dat bijwilen vordel scheen te wesen, ende dat si oec selven wal gedaen hadde ¹³⁾, datmen nochtan niet ¹⁴⁾ een woertken van mormeraciën of croeninge en hoerde, dat si soe ver-

1) voor *aldus* is *d* geschrapt. 2) of bovengeschreven. 3) verg. 90c *enen dat herte wuten lyve geven*. 4) daartegenover. 5) ruim. 6) niemands vijand, niemand kwaad berokkenend; ook 143d; verg. ons: allemansverdriet. 7) *hs. gued'ehande*; verg. 41d. 8) waggunstig. 9) zelfs in die gevallen waar zij dientengevolge te kort scheen te komen; *si en scen* bovengeschreven. 10) eerbiedwaardig. 11) van het werkw. drijven; lett.o.a. drijfhamer; fig. dienstjongen voor het vuilste werk (bij Kilian *mediastinus, servus*), dus duvelstoejager. 12) *aendreyen*, bijvorm van *indregen* (indragen) = den inslag in een weefsel leggen; *dregen* (dragen) en *dreyen* (draaien) schijnen in het Mnd. met elkaar te worden verward; zie Lübben i. v. *dregen* en *indregen* en verg. 123a de correctuur *neyens* naast *neyge*. 13) zij verving soms een andere zuster, opdat die werkzaamheden kon verrichten, die hooger stonden (waar de geestelijke mensch baat bij had?), welk werk zij toch zelf ook wel had kunnen doen. 14) zonder dat men nochtans.

oetmodicht scheen te wesen voer enen anderen, die nochtan onder-tijden jonger was dan sie. Mer hierin was si doegentlick ende gue-derhande, alsoft een kijndekijn geweest hadde, datmen kyeren ende wende mochte, als men wolde. Ende was altoes dancbaer, want si dat swaerste werck niet en vermochte, datmen sie alsoe tot enen noetbederf ¹⁾ hebben [122a] wolde.

Ende wanttet aldus guedertiernen, vrendeliken mensche was, ende was van bijnnen mit barmherticheiden vervullet, soe quam si eens te bichte, ende bichtede, dat si die katte een weynich gestreyket ²⁾ hadde uut mynliker guedertierenheit, die si tot allen biestekens hadde. Ende want oer bichter vry tot oer was, soe wolde hi sie wat ver-oetmodigen, ende hiete oer doen, dat sij solde crupen onder die rich-tebanck ³⁾, daer die katte oer stede hadde te eten; ende daer solde si alsoe ene maeltijt sitten eten ^{a)}. Ende si solde oer schottete setten bi der katten schottete, ende weert, dat die katte dan tot oer queme ende wolde mit oer uuter schottelen eten, soe en solde sijs oer niet verbieden. Dese guede zuster Nyese, die de waerachtige doechden in oeren herten geplantet ende gevestet hadde, vervulde dit oetmo-dige gebot alsoe [122b] eerweerdelike, alsoft oer onse lieve Here selven geboden hadde, sonder enyghe mormeracie of croeninge, die men van buten mercken mochte. Ende genck aldus oetmodelike ende croep onder die richtebanck, ende sat daer ene hele maeltijt, ende aat alsoe vander eerden. Ende nochtan en haddet hoer oer overste niet geboden, mer een gemeyne priester ⁴⁾ van her Floerens huys, die hier op die tijt bicht hoerde. Ende wanttet alsoe gueden, oetmodi-gen mensce was, ende niet en sochte lof noch gonste der menschen, soe plach sijt naemaels den jongen zusteren wal te vertellen in soe-daniger manyeren, als dat si soe armen, sundigen mensche weer, die hem soe gebreckelike hadde, datmen si veroetmodichde, alsoft een kynt geweest hadde.

**(59) Van zuster Katheryna van Arkel, die blijnde. [122c]
(† 1451)**

Dese guede zuster Katheryna was zuster Katherynen van Ar-

1) noodhulp. 2) gestreeld. 3) aanrechtbank. 4) een gewone priester; voor *priester* is *pre* geschrapt.

a) Het streelen van het dier werd haar blijkbaar als een wereldsch genoegen aangere-kend. Zoo wordt ook volgens 142a een andere zuster verboden de vogels op de binnenplaats te voeren.

cken ^{a)} oers brueders dochter, soedat si oec daerom denselven toename ¹⁾ hadde. Doe dese zuster noch mit oeren oelders woende ende was een cleyn megedeken van achte jaeren of daeromtrijnt, soe geviel — want si op den lande woenden — dat si op een tijt oers vaders schape solde hueden. Ende als sij dan aldus mitten schapen op den velde was ende en wiste nergent van ²⁾, soe verhengedet onse lyeve Here op oer, dat si rechtevoert blijnt wert, soedat si daernae ³⁾ nye en sach ^{b)}. Mer si leet nochtan alte grote pijn, eerdat oer die ⁴⁾ ogen medalle vergengen. Hiernae, doe si reedelike oelt geworden was, als bi oer viertich jaeren, ende hadde onsen lieven Heren altoes ynnichlike gedient na oere [122d] manyeren, soe nemen sie onse zusteren in om oere goddienstiger wanderinge willen ende oec mede om oer guede moye ⁵⁾, die een fondement ende begijn van meister Gerijts huys gheweest hadde. Ende als si dan hier gecomen was, hoe ynnichlike ende goddienslike dat si began te wanderen ende daer-in volduerde ⁶⁾ hent totten eynde oers levens, dat en solde wi niet lichtelike beschrijven moegen.

Wonderlike ⁷⁾ seer mijnde si die guede gewoenten des huyses, ende alsoe veel als si conde ende alst in oer was, soe pijnde si sie altoes ongebroken te hoelden. Ende hierom als si bij den vuer was of anders argent, daer men swijgen solde ^{c)}, soe en hadde sijs niet geerne ⁸⁾ datmen oer enygen dienst dede, daer enyge oerzake der callinge van comen mochte of anders yet, dat tegen onse [123a] guede gewoente weer. Sij was seer vlitich ende bederve tot allen oetmoldigen wercken, die si doen conde, als die schottelen te wasschen, te kernen ende anders mennigerhande dijnge, die si dede. Want all hadde oer onse lieve Here oer gesichte benoemen, Hi hadde oer nochtan die gracie gegeven, dat si alrehande werck nae oeren doene seer wal doen conde. Want si conde wal ene naelde vaedemen ⁹⁾, ende oec wat ¹⁰⁾ neyens; nochtan en conde si niet enen steke sien. Ende alsoe puntelick wiste sie alle die wege ende wijnkelen ¹¹⁾ des huyses, alsof si hier mennich jaer siende gewoent ¹²⁾ hadde, soedat

1) achternaam. 2) en nergens erg in had. 3) *nae* aan den kant bijgeschreven. 4) voor *die is do* geschrapt. 5) tante; voor *moye is w* geschrapt. 6) volhardde. 7) *hs. wondelike*. 8) voor *geerne is goe* geschrapt. 9) een draad in een naald steken. 10) *oec wat* bovengescreven; *neyge* geschrapt. 11) hoeken. 12) na *gewoent is gewo* geschrapt.

a) Verg. 12b met de aant.

b) Moll (Brugman II, 85) maakt uit den tekst op, dat de plotselinge blindheid het gevolg was van een zonnesteek.

c) Dat de zusters bij het vuur zittende niet mochten praten, blijkt ook 94a; verg. inl. § 7.

die zusteren plegen te seggen, dat si myenden dat si van oeren hiligen engel geleydet worde ^{a)}. Het was alte yngekierten, devoten mensche [123b] tot Gode, soe dattet scheen, al hadde oer onse lieve Here dat uutwendige licht onttoegen, dat Hi sie van binnen mit Sijnre godliker graciën alsoe verluchtet ende verclaert hadde ^{b)}, dat oer die doechden, die si van binnen besat, van buten in ¹⁾ al oeren zeden ende wanderinge blicten. Mit groter devociën plach si mysse te hoeren; want dan plach si onse lieve Here ondertijden mit al sulker ynnicheit te begaven dat sijt biwilen niet wal bi oerselven beheemelen ²⁾ en conde. Ende dat was meestelick overmyds gedencknisse des levens ende der passiën ons lieven Heren; want daer plach si oer sonderlinghe toe te kieren mit oetmodigen, mynliken nederbugen overmids bekennen oere eygenre snoetheit ende ondancerheit ³⁾ Synre mennichvoldiger gaven ende graciën, die Hi oer gegeven hadde. [123c] Ende dat plach si ondertijden van oetmodicheit te seggen, dat si anders niet en voelde, dan dat sijs weerdich weer, dat si die wolve of die bieste teschoeren ⁴⁾ solden, omdat si onsen lieven Heren soe ondanckbaer weer voer alle die gaven ende waldaeden, die Hi oer bewesen hadde. Ende sonderlinge, dat Hi sie uuter werlt ende uutensunden geroepen hadde, ende hadde sie onder alsoe guede menschen gebracht, die niet dan onsen lieven Heren en mijnden noch en myenden ^{c)} in all oeren wercken. Ende want si alsoe oetmodich ende neder in oerselven was, soe plach si oerselven te castyën ende

1) na *in is den* geschrapt. 2) verbergen, verg. de aant. bij 2b. 3) de genitief achter *ondancerheit* is te omschrijven met voor. 4) verscheuren.

a) Hiermede kan men de verhalen vergelijken, dat iemand, die van den rechten weg afgedwaald is, door een engel terecht wordt geholpen. Zoo werd Andries IJserens, die met een andere zuster verdwaald was, de weg gewezen door een engel (p. 213); volgens Biënboec 373 werd een begijn, die verdwaald was, door een engel naar de plaats harer bestemming gebracht. Verg. over den geleienegel de aant. bij 88a, en zie 125a.

b) Meermalen wordt een blinde op dergelijke wijze getroost en wordt van hem geloofd, dat hij als vergoeding voor het gemis aan uitwendig gezichtsvermogen door de goddelijke genade van binnen verlicht is boven zijn medemenschen. Zie b.v. de troostwoorden van S. Antonius tot Didymus, den blinde, bij S. Athanasius, Vita S. Antonij, in Opera, ed. Maur. I pars 2 in fine; hetzelfde beeld Chron. Wind. 224. Ook den blinden Johannes van Umme wordt zoo troost ingesproken: Chron. Mont. S. Agnet. 12, 40. Verg. nog het beeld van het „inwendighe oghe, dair sy Gode mede sien”, Brugman I, 287 en Coll. A K G, N S 3, p. 258.

c) Het voorkomen van „mijnnen” en „myenen” naast elkaar doet denken aan het vele gebruik, dat Suso, ed. K. Bihlmeyer, p. 27, 337, 449, maakt van de combinatie „minnen und meinen”. Verg. nog in den 5en brief van Ruusbroec, in uittreksel gepubliceerd door Auger, Les mystiques des Pays-Bas au Moyen-Age, p. 343 en De Vreese, Bijdr. p. 74: „Meint ende mint gewarich geestelec leven.”

mit roeden te slaen, als si argent allene waende te wesen ^{a)}. Sij was sonderlinge vuerich ende levendich een guet opset mit yemende te maken, als [123d] dat si hem voer achtersprake hueden wolden, ende dat si die guede gewoente trouwelike hoelden wolden, ende anders vele vueriger punten, daer si oer zielen mede in doechden stichten mochten. Want het was vorwaer ¹⁾ ene vuerige mynnester der doechden ende al des, dat onsen lieven Heren toebehoerde. Alte grote reverencie ende weerdicheit hadde si tot oeren oversten, want die en stonden oer niet voer alse menschen, mer alse grote hiligen ^{b)}, daer Hem onse lieve Here doer geweeerdiget ons te leeren ende te vermaenen, hoedat wi ons in allen dijngen hebben ende regieren sullen. Ende als si dan van yement hoerde, dat ²⁾ oeren voelen contrari was, dat conde si alte quelke verdragen. Alle gebreke weeren oer contrary, ende sonderlinge die achtersprake. Want als si yement hoerde, die vergif [124a]fenisse bad van dat hij achtersprake gedaen hadde, dat was oer alsoe wiemodich ³⁾ drucklick in, datment oer van buten ynt aensichte mercken mochte. Ende alsoe seer als oer die achtersprake ende onvrede contrari waeren, alsoe plach si daerentegen die onderlinge mynne ⁴⁾ mit groter weerdicheit te verheffen. Ende hierom plach si dicwile dat punte te seggen, dat onse lieve Here inden aventmael tot Synen jongeren sprac : „Daer sullen alle menschen uut bekennen, dat gi Myn dissipule sijt, ist dat gi onderlinge mynne hebt” ^{c)}.

Seer grote devocie ende ynnicheit plach si te hebben in der gebuerten ons lieven Heren, ende plach Hem, tegen dat Hi geboeren solde worden, een huysken te tymmeren van mennigerhande devoten gebede ende oefningen ^{d)}. Ende als si dan des hiligendages des

1) *hs. v'waer.* 2) iets, dat. 3) d. w. z. het drukte haar zóó, dat zij er weemoedig van werd. 4) bovengeschreven.

a) Deze vorm van ascese wordt ook door Jac. de Voecht 148, 184 vermeld; zie nog D 306. In ons *hs.* komt het, behalve op de plaatsen, waar sprake is van „crop uutslaen”, 54c, 126d, nog slechts 133c, 134a voor.

b) Dezelfde gedachte vindt men nagenoeg met gelijke woorden uitgedrukt : Biogr. A A U, 28, p. 251, 253 en D 253.

c) Joh. 13: 35.

d) Verg. voor deze beeldspraak : „Want wat mach een mensche weten, hoe grote gracie hem dan God gevet, als hij in sijn herte comet, of hoe groten casteel hij daer tymmert”, Biogr. A A U, 28, p. 12, en „Alia quedam soror . . . habebat hunc morem, ut primo die anni domino Jesu spirituale rosarium faceret”, Devote zusters 67. Het gebed wordt dikwijls met een bloemenhulde vergeleken; zie An. I, 197—198 en de talrijke voorbeelden in de *Marialeg.* Een ver uitgewerkte allegorie geeft ons *hs.* 90c.

avendes nae den eten [124b] inden bedehuys mit een deel zusteren wat guedes calde, soe was si ondertijden alsoe vuerich, alsof si gebrant hadde. Ende dan gaf si enen yegeliken dies begeerde, ene geestelike officie ¹⁾, overmids welken dat hi hem bereiden mochte, dat Ihesus geestelike in hem mochte geboeren worden; dat was: dat si hem oefnen solden in dien doechden, die dien gebreken contrary weren, daer si meest toe schenen geneyget te wesen. Sij plach oec inderselver hoechtijt dicwile in die loyve ²⁾ te gaen, daer men die cleder wasschet, ende daer oer devocie te hebben. Want die loyve plach si te trecken, alsoft dat opene huys hadde geweest, daer onse lieve Here in geboren wert ³⁾. Ende den stien ⁴⁾, daer men die cleder ynne spoelt, plach si te hoelden voer die cribbe, daer Hi van Sijnre liever [124c] moder, doe Hi geboren was, in geleget wert. Ende hierom stont si dicwile voer desen stien op oeren knyën mit groter devociën ende ynnicheit ende mit overvloedigen tranen. Ende was alsoe wonderlike vuerich ende yngekiert totten kynde Ihesu, dat die zusteren, die si ondertijden bekeken, als si myende dat si daer allene was, overmids oeren devoten manyeren tot ynnicheit ende tot tranen mochten verwecket ⁴⁾ worden. Op een tijt was si in deser loyven ende gebructe ^{b)} daer oere devociën, alsoe si plach. Ende doe hoerde een zuster soe wonderliken zueten sanck boven op der loyven van voegelkens, dat si nye oer levedage soe zueten sanck van vogelen gehoert en hadde. Ende daer en is gien twyvel aen, ten weren engelen Gods, die daer yubilierden ^{c)} ende vroelick weren ende grote

1) taak, oefening. 2) ons woord luifel; uitbouw, verg. 119c. 3) steenen kuip. 4) voor *verwecket* is *be* geschrapt.

a) De voorstelling van het huis, waarin het kindeke Jezus ter wereld kwam, als een licht getimmerte, was populair in de levens van den Christus, die in de M. E. in omloop waren. Verg. Hor. Belg. X, 39: „Dat huus dat hadde so menich gat, daer Cristus in gheboeren was”, en C. G. N. de Vooys, Mnl. proza-verhalen over de geboorte van Jezus, A K G, N S 1, p. 142: „Boven was hij (= het huis) wat ghedeckt, maer te sijen soe was hij open.”

b) Gebruken, d. i. genieten, vooral van aardsche en mystieke liefde, t. d. d.; ook fol. Cd: „oer wanderinge te sien ende te gebrucken.” In het bijzonder wordt dit woord gebezigd om het „frui Deo” uit te drukken. Zie: „Gode geënicht in een ewich ghebruken”, Ruusbroec III, 199; „Wi selen Godes ghebruken, ende enich met Hem rusten in salicheiden,” III, 252; „ene ghebrukelike enicheit Gods ende der minnender gheeste”, IV, 224.

c) Verg. Suso, Briefbüchlein, 5. Brief, ed. K. Bihlmeyer p. 374: „froewent üch, ir werden (= werten) engelschar der himelschen owen (= auen), jubilierent, springent und singent”. Over het yubileren is te vergelijken de aant. bij 118d. Dat hierboven juist het gezang der engelen met het zingen van vogels wordt vergeleken, doct denken aan een exempel uit de 13e eeuw, meegedeeld in Exempla aus Hss. des M. A., ed. Jos. Klapper. Heidelberg, 1911, p. 28, hetwelk aldus aanvangt: „Quidam religiosus rogabat Deum, ut ostenderet ei mini-

ghenuechte hadde in die vuer[124d]icheit ende devocie, die de hilige ziele daer te handen toech; want si geerne bij sijn dengenen, die suver hande opheffen in den gebede als sancte Beernaerdus secht.

Het geviel op een ander tijt, dat si echter bi desen stiene was in soedanyger myninge als voerscreven ¹⁾ is. Ende doe was si soe uutenemende vuerich, dat sijs niet verbargen en conde, ende dat en was gien wonder, want si hadde Dengenen tegenwoordich, van Wes warmte dat hem nyement verbargen en can. Want alsoe si naemaels, doet oer angedrongen ²⁾ wart, ynt heymelike belijde, soe voelde si, datter wie ³⁾ bi oer was. Ende alsoe veel alst die zuster gemercken conde, diet oer vragede, soe sach si mit oeren geesteliken ogen dat kyndeken Ihesus voer oer liggen schreyen in den stien ⁴⁾. Want si verlegedet ⁴⁾ aldus ende alsoe, mer si en [125a] wolde niet seggen, dattet soe niet en was. O, wat genuechten was dit ⁵⁾! Wie solde hier alder werlde blijtschap voer verkiesen. Mer het is nochtan wal te geloeven, datt oer mennich sterven ende utgaen oersselves, mennich veroetmodigen ende mennich wijken ende duyken ^{b)} gecostet heeft, eerdat si tot deser graciën gecomen is; want God en gevet dat geheilichde den honden niet, noch Hi en stortet die margaeryte niet voer die verkene ^{c)}.

Op een tijt quam si op een stede gaende ⁶⁾, ende want si mynde, datter wie bij oer geweest hadde ^{d)}, soe segede si: „Ihesus”, ende

mum gaudium paradysi. Et statim parva avicula incepit mirabiliter coram eo cantare.” Het exempel wordt dan verder uitgewerkt met het bekende motief van den monnik van Heisterbach.

1) *hs. voerscreven.* 2) toen er bij haar op aangedrongen werd, toen zijertoe geprest werd. 3) iemand. 4) zij legde het nu eens zus dan eens zoo uit; dus zij praatte er wat omheen. 5) voor *dit* is *ge* geschrap. 6) verg. *she came going.*

a) Verg. voor een overeenkomstige verschijning van het kindeke Jezus: Ruusbroec III, 91. Een dergelijk visioen komt meermalen voor bij de zusters der Duitsche nonnenkloosters; zie Stigel 36; Adelheid Langmann, Offenbarungen, p. 21, 34, 66; Der Nonne von Engelthal Büchlein von der Genaden Überlast, p. 24, 26, 27, 36; Margaretha Ebner, Offenbarungen, p. 87, 89, 91, 99, 110, 136. Van Margaretha Ebner bewaart men nog te Medingen, waar zij in het klooster was, een wieg met een houten Jezuskindje, welke steeds voor haar stond. De levens, gepubliceerd in Alemannia, brengen vele voorbeelden van soortgelijke visioenen. E. Schiller, Das mystische Leben der Ordensschwwestern zu Töss bei Winterthur. Zürich 1903, p. 56 wijst ter verklaring op de liefde voor kinderen in het algemeen. Opmerkelijk is bij de groote frequentie van dergelijke verschijningen van Jezus als kind, dat in ons *hs.* slechts één voorbeeld wordt aangetroffen.

b) Wijken ende duyken is een term der devoten; zie de aant. bij r8d.

c) Verg. Mt. 7 : 16. Ook als spreekwoord werd dit beeld in de M. E. gebruikt, zie Die älteste Niederdeutsche Sprichwörtersammlung von Ant. Tunnicius, No. 6, 302.

d) Onder de devoten bestond een gebruik, dat, wanneer zij elkander ontmoetten, de een

doe wart oer puntelike weder gheantwoerdet : „Maria". Ende hier en is niet aen te twyvelen, het en was oer engel, die si bewaerde in al oeren wegen, opdat si oer niet stoeten en solde aen die stiene der gebreke ^{a)} [125b].

Het geviel op een tijt, dat si lach ende dachte mit medelijden op die pijn ende versmadenisse ons lieven Heren, als si dicwile plach te doen, want oer meeste oefnige was in den lijden ons lieven Heren ¹⁾. Ende als si dan aldus lach ende was hiermede becummert, soe bad si Hem devotelike, dat Hi oer wolde geven dat si voele mochte, hoe dat Hem toemoede was in der alremynnester versmaetheit ²⁾, die Hi in Sijnre passien hadde of leet ^{b)}. Ende want si dit bad niet uut vermetelheit of guetdunckelheit ³⁾ oersselves ⁴⁾ mer uut eenre gueder goddienstiger meynige, opdat si alsoe meer oerzaken mochte vijnden onsen Heren danchbaer te wesen ende oerselven te veroetmodigen, ende ⁵⁾ onse lieve Here sach oer puere meyninge aen, ende verhoerde oer gebed. Want seer cort daernaen began oer dat aensich [125c] te wellen ende roet te worden ende te schynnen ⁶⁾, soedat si seer eyselick was an te siene. Ende men en wiste noch en vermoede anders niet, dan dat si mallaets hadde geweest, ende hierom soe wartet den zusteren overal verboden, dat nyement tot oer gaen en solde, opdat nyement niet quades van oer en crege. Ende dat si aldus geschuwet wert, dat duerde langer dan ene hele maent. Ende binnen dier tijt was si alte wonderlike druckich ende wiemodich in oerselven. Want als si dachte dat si nu voertan van allen menschen solde geschuwet ende verweesen ⁷⁾ worden, soe duchte oer dit onverdrachlick wesen, ende sonderlinge van den zusteren, die si alsoe hertelike in onsen lieven Heren mynde ende lief hadde. Ende hierom

-dan zeide „Jezus", waarop de ander antwoordde „Christus" of „Maria", verg. Chron. Mont. S. Agn. 11.

1) voor *heren* is *ons* geschrapt. 2) de allergeeringste smaad, boon. 3) ingebeeldheid.

4) *oesselves* met bovengeschreven *r*. 5) *ende* zal men moeten opvatten als daarom.

6) vervellen (scabiosus worden). 7) afgewezen, uitgestooten.

a) Ps. 90 (91): 11—12; Mt. 4: 6, Lc. 4: 10—11.

b) Alemannia 11, p. 3; 21, p. 126 wordt verhaald van zusters, die het lijden verlangden te ondervinden van den Christus aan het Kruis, en toen Hij de doornenkroon ontving. Stigel 60 vermeldt van een zuster, dat zij de smart van Maria wenscht te ondervinden. Margaretha Ebner, Offenbarungen, p. 19 zegt van zichzelf: „und het die begird, daz aller min lib voller zaichen wär des hailigen criuczes, als vil mir an meht gesin, und daz mir ieglichs (= jedes) mit allem sinem liden und smertzen geben würd an allem minem libe." Verg. nog de uitspraak van Thomas a Kempis, De Imitatione Christi, l. II, c. 12: „Nemo ita cordialiter sentit passionem Christi, sicut is cui contigerit similia pati."

soe duchte oer, dat oer gien dijnck en solde moegen beyege[125d]nen, dat oer swaere solde wesen dan dese tegenwoerdige druck, daer si nu mede beswaert was. Hiernae, als si onse lieve Here aldus gepruet hadde, soe nam Hi oer dese bangicheit weder of, ende als si doe weder genesen was ende dachte, waerom dat God dit op oer verhenget hadde, soe plach si dicwile tegen oerselven te seggen: „Lieve Here, was U alremynneste versmaedenisse aldus groet, hoedanich was dan U alremeeste, die Gi om mynen willen geleden hebt. Ende oftet ¹⁾ my aldus uutermaten swaer ende onverdrachlick duchte wesen, dat ic alsoe vanden zusteren gescheyden ende verschoven ²⁾ scheen te wesen — dat nochtan U gave ende ewege ³⁾ ordynancie was — hoe solde ic my dan lijden koenen, of ic al myn leven lanck van allen menschen alsoe uuterlike ⁴⁾ versmadet ende ver[126a]worpen solde wesen, als Gi, lieve Here, binae van allen menschen weert. Want al U leven en hevet anders niet geweest dan penitencie, versmadenisse, druc ende lijden”.

Ende wanttet aldus uutmeynenden mensche in doechden was ende overal die eere Gods sochte, soe haddes ⁵⁾ die duvel nijt, die een viant is al dergeenre, die Gode mynnen. Ende hierom plach hi oer dicwile groet verdriet ende moynisse aen te doen, opdat hi sie van oere vuericheit ende anderen gueden wercken trecken mochte. Ende sonderlinge gevielt op een tijt, dat hi des nachts tot oer quam als een groet swart hont, ende genck voer oer op die matte liggen, ende alsoe bleef hi bijnae al die nacht bi oer ⁶⁾. Want si sliep allene op een camerken, soedat si niemant tot oer roepen en conde. Ende dat plach si [126b] naemaels te seggen: al was si blijnt, dat si hem nochtan soe bescheydelike ⁷⁾ sach, alsof si claerlike ende wal gesien hadde ⁸⁾. Want hi sat alsoe swart bi oer als ene coele, ende hadde tande ⁹⁾ alsoe wit als die snee, ende die weren hem wal soe lanck als een vijnger, ende die sat hi ende beet tegaeder als een hont, die narret ⁸⁾. Ende dat en luydede anders niet dan als die cleppen ⁹⁾, die de me-

1) indien het. 2) verstooten. 3) een gave van U en Uwe onveranderlijke beschikking.
4) na *uuterlike* is *solde* geschrapt. 5) had daarover. 6) nauwkeurig. 7) voor *tande* is *h.* geschrapt. 8) en daarmee zat hij te tandenknarsen als een hond, die gromt. 9) de Lazaruskleppen.

a) Zie over de verschijning van den duivel als hond de aant. bij 98a.

b) Onder de zusters van het Meester-Geertshuis zijn in het algemeen weinig visionarissen; het is wel eigenaardig, dat juist van deze blinde zuster eenige visioenen worden meegedeeld. Misschien heeft zij die juist tengevolge van haar blindheid. Gezichtsballucinaties van blinden bespreekt W. James, *Varieties of religious experiences*, c. 3.

laetsche lude plegen te hebben, als si om die straten gaen ende bidden oer broot. Ende wat dat si oer segende ¹⁾, of wat dat si las, daer en vragede hi medallen niet nae ²⁾, ende bleef allike stille sitten, soe dat si binae uut oeren synne gecomen solde hebben, en hadde oer onse lieve Here niet bijgeweest. Mer ten lesten quam oer dat woert in, dat onse lieve Here totten viant sprac, doe Hi van hem becoert ³⁾ wert: „Ganck, sathanas, duvel;” ^{a)} [126c] ende alsoe vroe als si dat woert gesproken hadde, soe voer hi enwech, ende voertaen en sach sijs niet meer ^{b)}.

(60) Van zuster Metten van Delden. (†1452)

Dese guede zuster Mette was noch seer jonck, doe si toe meister Gerijts huys quam. Mer al was si jonck van jaeren, si hadde nochtan een oelt herte; want si gaf oer alsoe vuerichlike in oere yoeget totten doechden ende dede oerselven alsulck gewelt, dat her Iohan Brinckerinck ⁴⁾, onse vader, van oer plach te seggen, dat si meer gevordert hadde in enen jaer dan sommich anderen in tijn jaeren. Sij was van natueren wat moedich ⁵⁾, soedat ⁶⁾ si oer in den iersten al veel te sterven hadde; mer als oer dan wat beyegende, dat oer contrary was, of dat si oer geerne verantwoerdet ⁷⁾ hadde, soe pijnde si oerselven gewelt te [126d] doen, ende genck tot moder Beerten ende segede: „Nu voele ic my aldus ende aldus: ic bidde u om Gods willen, dat gi my desen crop willen uitslaen.” ⁸⁾ Siet ⁹⁾, aldus vuerichlike pijnde si oer tegen oer passiën ende quade toeneygelicheiden te setten, ende quam hiermede ten lesten daertoe, dat hoer ¹⁰⁾ scharpe woerde ende ander veroetmodeginge niet en weren dan als een rietschap der doechden ¹¹⁾ ende ene vermeerlinge der graciën Gods. Sij was cleyne in den lichaem mer seer groet in der vuericheit

1) en hoe vaak zij ook een Kruis sloeg. 2) daar bekommerde hij zich niet om; *niet* is aan den kant bijgeschreven. 3) voor *becoert* is *t* geschrapt. 4) hs. *brinckerinck*. 5) overmoedig, parmantig. 6) na *soe* is *s* (begin regel) geschrapt. 7) waartegen zij gaarne in verzet gekomen was. 8) verg. 54c. 9) hs. *sie* met bovengeschreven *t*. 10) voor haar. 11) een middel tot deugd, om in deugd toe te nemen.

a) Verg. Mt. 16: 23, Mc. 8: 33.

b) Ook een „Ave Maria!” verjaagt den duivel, Biënboec 83, Mariale. II, 148. Caesarius Heisterbacensis, Dialogus miraculorum. Col. Agr. 1591, l. III, c. 13, 14; l. IV, c. 47, geeft de volgende middelen: wijwater, Kruisteeken, de engelsche groetenis, d. i. de begroeting van Maria door den engel. Thomas Cantimpratensis, Liber apium. Duaci 1597, l. II, c. 57, § 34 verhaalt, hoe Albertus Magnus een duivel, die hem bij zijn studie kwam hinderen, verjoeg door het Kruisteeken. — Een dergelijk verhaal als hierboven, het bezoek en de verjaging des duivels, vindt men bij Stigel 31.

ende in anderen doechden. Alsoe vuerichlike plach si oer ¹⁾ te beden onder myssen, alsoft een ²⁾ brant geweest hadde, ende pijnde onsen lieven Heren vrendelike an te hangen ^{a)} ende zuetelike te mynnen, ende soe wat oer daer een hulpe toe wesen mochte, daer pijnde si oer mit alre ³⁾ vliticheit toe te kieren. Ende hierom, [127a] soe wat boecke dat onsen lieven Heren vrendelike toespreken, ende daer veel in stont vander guetheit Gods, die plach si alte geerne ⁴⁾ te lezen, alse sancte Augustijns eenlike spreken ende dat boeck, dat sancte Thomas van Aquynen gemaket heeft van den ⁵⁾ godliken zeden ende manyeren ^{b)}. Als si aldusdanige manyere van schrijften krijgen of lezen mochte; soe was si alsoe vuerich alsof si van bijnnen ghebrant hadde. Ende want siselven aldus vol guedes was, ende altoes zake ghenoech vant, waermede si oerselven verweken mochte tot dancbaerheit ende totten love Gods, soe conde sijt alte quelke verdragen, dat een ander traechlick of loylick ⁶⁾ lach onder der myssen, recht of hi niet guedes in en hadde, of als oer duchte dat hi sliep. Het geviel op een tijt, dat si lach inder myssen, ende [127b] doe lach een zuster niet veer van oer, ende als si dan opsach, soe duchte oer, dat die zuster ommer wat sliep. Doe stont si suverlic op ende genck tot dier zuster, ende segede: „Lieve zuster, het is huyden sancte Lucas dach ^{c)}, lezet hem doch om Gods willen enen „Te, Deum.” ^{d)} Op een ander tijt lach een ander zuster achter oer, ende want oer duchte, dat si van traechiden sliep, soe kierde si oer omme ende nam een crucefix, dat bi oer stont, ende hieldet oer voer den mont ende segede: „Hoelt ende cusse Den nu.” Ende want oer duchte, dat oer die zuster noch niet soe vuerichlike tegen oer traechheit en satte, als si wal genomen ⁷⁾ hadde, soe kierde si oer omme uut vuericheit oers geestes, ende toeget oer al vanden

1) na oer is te (eind regel) weggekrabd. 2) voor een is en geschrapt. 3) na alre is vliet geschrapt. 4) hs. geere met bovengeschreven n. 5) na den is gol geschrapt. 6) op luie wijze. 7) voor lief genomen, gewild.

a) Onsen lieven Heren anhangen, t. d. d., verg. Dg: onsen lieven Heren steedelike anhangen; cleven an Gode 114c; onsen lieven Heer aenhanghen mit minnen ende aen Hem cleven mit onser begheerten, Brugman I, 274. Verwant is het beeld: geancerkentende gevestet worden an onsen lieven Heren 99b.

b) Bedoeld wordt S. Augustinus' Soliloquium, het boek „dat onsen lieven Heren vrendelike toespreket.” Onder het werk, waar veel in staat „van der guetheit Gods” en dat getiteld is „van den godliken zeden ende manyeren”, is te verstaan het pseudo-Thomistische De divinis moribus; verg. A. Michelitsch, Thomasschriften. Untersuchungen über die Schriften Thomas' von Aquino. I. Bibliographisches. Graz usw. 1913, p. 203, 227, 231.

c) 18 Oct. d) Verg. de aant. bij 5b.

hovede, dat si daer op hadde ¹⁾, ende doe wert die zuster soe wacker, dat oer van ²⁾ [127c] dien voermyddage niet meer en vaecte ³⁾. Ende want si hier gien blyvende stat ^{a)} en hadde ende oeck hier niet blyven en wolde, soe hadde si inden hemel een geslechte gemaket ^{b)}. Want Ihesus was oer vader, Maria was oer moder, ende sancte Augustijn ende sancte Beernaert ⁴⁾ weren oer brueders, ende sancte Thomas van Aquynen was oer oem, ende noch veel ander hiligen, die oer nychten ende oer neven weren. Ende hier plach si dicwile toe te gaen mit oeren gebede. Van groter vuericheit ende groter begeerten, dat si geerne bi onsen lieven Heren geweest hadde, ende omdat si die schoenheit Sijns huyses mynde ^{c)}, soe hadde si alte wonderlike groet verlangen nae oeren doode. Ende hierom plach sij dicwile allene inden hof te gaen ende bedede oer, ende dan plach [127d] si mit ⁵⁾ groter vuericheit oer hande uut te reycken ten hemelwert, ende segede: „Lieve Here, wanneer sal ic bij U comen? Hoe lange sal ick van U verscheyden wesen?” Dit ende desergelike plach si dicwile te seggen mit vele tranen, ende genck suchten ende carmen als een, die hem niet langer lijden en can ^{d)}. Seer weeclick was sij van natueren, soedat si in allen dijngen der gemyente niet wal volgen en conde. Ende hierom hadde si sonderlingen orlof, dat si des margens wal een luttel langer op den bedde moste blijven dan die gemyene zusteren ^{e)}. Mer nochtan des hiligendages of alset anders merckelike hiligen weren, of daer si devocie ynne hadde, soe plach si al

1) na *op* is *h* (eind regel) geschrapt. 2) verg. van daag, van den zomer. 3) vaecken (onpers.), slaap hebben. 4) hs. *beernaert*. 5) na *mit* is *si* geschrapt.

a) Hebr. 13 : 14; verg. Micha 2 : 10.

b) De innige betrekking van de ziel tot God wordt dikwijls door verwantschapsverhoudingen uitgedrukt; zie b.v. Stigel 86: „Ach lieber Her, Du bist min vatter und min mutter und min schwester und min bruder; ach, Her, Du bist mir alles, das ich wil, und Din mutter ist min gespil.” Omgekeerd drukt God Zijn verhouding tot de ziel, die met een mystiek godsdienstig leven begenadigd is, eveneens uit door verwantschapsnamen; zie b.v. Adelheid · Langmann, Offenbarungen, p. 22, 24; Margaretha Ebner, Offenbarungen, p. 69, 149; Chronik des Bickenklosters zu Villingen, p. 119. c) Ps. 25(26) : 8.

d) De devoten verlangden vurig naar den dood en naar de voortdurende vereeniging met den Christus; verg. Gerlach's Breviloquium, Kerkhist. Arch. 2, p. 197; Chron. Wind. 40, 56, 120; An. I, 67—68, 141; D 119, 231, 291, 295, 301; Jac. de Voecht 73. Deze vurige begeerte te sterven mocht niet zoo sterk worden, dat zij tot afschuw van het aardse leven voerde; zoo laat zich verklaren de uiting van Arnold Marwick van Calcar, dat een broeder meer vagevuur zou moeten lijden, omdat hij zoo vurig naar den dood verlangde: Chron. Wind. 41.

e) Hetzelfde wordt Ysentrude van Mekeren toegestaan: Devote zusters 64; ook D 65 vermeldt het als een voorrecht van twee zeer oude zusters te Diepenveen. Volgens 131a mogen jongere zusters langer slapen.

mede op te staen, al hoe zieck of hoe quelke dat si te passe was, Alsoe vuerichlike plach si oer getijde te lezen, alsoft die starcste zuster hadde [128a] geweest, die in den huysse was. Ende sonderlinghe als men den salm las: „Benediet den Heren, ende lovet den Heren.” a) Want dan verhief si oer stemme, alsoft ene basune hadde geweest, ende las alsoe begeerlike, alsof si alle menschen totte love Gods verwecken wolde. Ende als si yement traechlike hoerde lezen, dat conde si alsoe quelke verdragen, dat si oer nouwe en conde onthoelde, si en vermaendet voert ¹⁾. Want si was altemaele van bijnnen ontsteken mitter mynnen Gods, ende die Here hadde een vuer gesant in oeren bienen ²⁾. Ende hierom, alsoe als si oer begeerlick ende vuerich voelde tot allen dijngen, die Gode toebehoerden, alsoe myende si dattet enen anderen oec ynne solde wesen. Sij was seer begeerlick in die ontfanginge des hiligen Sacramentes ende plach die hoechtijde mit soe vueri[128b]ger begeerten te verwachten, dat een ander, die wat traech was, overmyds oere vueriger devociën ontsteken ³⁾ mochte worden in der mynnen Gods. Ende want si mit al oeren herten tot onsen lieven Heren gekiert was ende gien dijnc in al der werlt en mynde boven Hem, soe was si oec seer begeerlick daertoe, dat alle dijnge, die Gode toebehoerden, trouwelike ende wal gehoelden worden. Want als si yet sach of hoerde, dat tegen die rechte doechden was, of daer enyge verglydinge ⁴⁾ onser gueder gewoenten in scheen gelegen te wesen, dat conde si bovenmate quelke verdragen, ende niet lichtelike en liet si ⁴⁾ dat onvermaent, al solde si daer oeck wat om geleden hebben, alsoe veer als si daer enyge beteringe in hoepte te doen ⁵⁾.

Sij hadde hier een zuster, die niet alte starck van hovede en was, ende heyt Alijt van Delden ⁶⁾ [128c]. Ende want si dan vuerich ende neerenstich was voer die doechden ende en liet nyement rusten, die enyge crume wege scheen te wanderen, soe gevyelt op een tijt, dat oer een zuster toesege: „Suster Mette, gi wetet wal, hoeveel dat die gemyene zusteren van uwer zuster lijden moeten, ende hierom

1) aanstonds. 2) *hs. ontstz.* 3) langzame verschuiving in verkeerde richting, verslapping. 4) bovengeschreven.

a) Ps. 33 (34): 2, „Benedicam Dominum in omni tempore: semper laus Ejus in ore meo.”

b) Lament. 1: 13.

c) Vermaningen worden niet altijd goed opgenomen in het Meester-Geertshuis; verg. 19b. De zusters moeten in zooverre met vermanen voorzichtig zijn, daar het als groote deugd gold zich niet te bemoeien met het „regiment” des huizes en wat de oversten ordinerden; zie inl. § 11. d) Alleen hier vermeld.

solde gi uwe vermaeninge ondertijden wat matigen ende latent oec wat ongemercket hene." Doe die hilige ziele dat hoerde, sloech si oer hovet schemelike neder ende segede : „Here God, of myn zuster niet starck en is, sal ic die doechden daer yoe ¹⁾ om achterwert setten ende en vermaenen die gebreke niet, die den doechden contrary sin !" Als si wat sach of mercte, dat niet soe guet en scheen te wesen, wasset dan alsoe, dat sijs niet vermaenen en dorste, soe plach sijt alsoe druckelic [128d] an te sien, datment oer in den ansichte mercken mochte, dattet oer niet en behaegede. Ende want si hier aldus rechte vuerich in was uut rechter mynnen, die sij tot Gode hadde, soe plach oer ondertijden wal wat ²⁾ te beyegenen, dat der natueren contrari was, mer daer plach si oer alsoe doegentlick ende oetmodelike in te lijden, alsoft oeren persoen niet aengegaen en hadde. Nummermeer en conde men gemercken of vernemen, dat si oer wrack ³⁾ in enygen dijngen, dat oeren persoen gedaen wart, noch men en hoerde niet, dat si hem daerom te myn gunstich of bedienstich was, of dat si oer doechden te myn voertsette, of dat sijt tot enygen passiën toech.

Sij hadde in beveel, dat si dat voetwater verwaerde ⁴⁾. Doe ghevielt op een tijt, dat oer van eenre zuster wat beyegent was, daer si oer al [129a] merckelike in te sterven hadde. Ende als men daernae die voete int gemyene wasschen solde, soe quam die zuster ⁵⁾ daer oeck ende wolde oer wasschen. Ende als dat zuster Mette vernam, stont si vuerichlick op ende sochte dat beste cuypen ⁶⁾, ende maecte oer daer varsch water in toe, ende dede oer daer dat beste cruut ⁷⁾ in, dat si hadde, ende bewees oer sonderlinge bediensticheit. Ende als si hier aldus over doende was, soe hoeret een zuster, dat sij ⁸⁾ al heymelike tegen oerselven calde, ende segede : „Dese guede zuster moste yoe wat guedes hebben". Sij hadde oeck in beveel, dat si die barninge ⁹⁾ plach te verwaeren. Doe wart si op een tijt al merckelick veroetmodicht, ende dat quam van enen busch ¹⁰⁾ heyden toe. Ende als si gewoene was, soe gaf si Gode die wrake ¹¹⁾, ende sweech

1) ooit, ook maar in eenig opzicht. 2) voor *wat* is *t* geschrapt. 3) wreekte. 4) na *zuster* is *om oer* geschrapt. 5) kuip. 6) geneeskrachtige, welriekende kruiden. 7) boven-geschreven. 8) brandstof. 9) een bosje heidestruiken.

a) Blijkens het verband is hier eenvoudig sprake van een hygiënischen maatregel; deze dienst wordt ook Const. II, p. 372 vermeld. Aan een plechtige jaarlijksche voetwassching, gelijk die te Windesheim gebruikelijk was, Acquoy, Wind. I, 201—202, is niet te denken. Evenmin aan een daad van ootmoed als Chron. Wind. 167, 168.

b) Dt. 32: 35; verg. Sir. 28: 1; Rom. 12: 19; Hebr. 10: 13.

al stille ende en antwoerde niet. Ende als [129b] oer dan dat ene ende tander ¹⁾ vaste ²⁾ geseecht wert, soe en segede si niet medalle dan allene dit : „Lieve Here, dit mach my ommer wal een gulden busscheken wesen” ³⁾. Siet, aldusdanige oetmodige manyeren plach si te hebben, als si berispet of veroetmodicht waert, van den begynne oere bekieringe hent totten eynde oers levens, soe datmen nummermeer en vernam, dat sij daeromme yemende mit achtertaele ⁴⁾ vermynrede of enych verdriet aendede, hoe ongelick ⁵⁾ dat-tet oec was, dat oer beyegende. Mer alsoe vredelick ende zuetelick ⁶⁾ genck si daermede hene, recht of si mit onsen lieven Heren een overdracht gemaket hadde, dattet alsoe wesen solde. Ende hierom plach si dicwile, als oer wat beyegent was, daer si oer in te lijden hadde, tegen oerselven te gaen callen ende segede : „Lieve Here, aldus [129c] salt wesen, aldus sal ic bi U comen, ende aldus sal ic verdienen U te besitten, te bescouwen ende ewelike te gebruiken”.

Het geviel op een tijt, dat si scharpelike wert berispet ende geschulden uut vermoeden, daer si temaele gien schult an en hadde. Doe sweech si oetmodelike al stille ende en ontschuldichde oer niets niet ⁷⁾. Ende als die zuster sach, dat si oer niet en ontschuldichde noch en behalp ⁸⁾ in enygen dijngen, soe myende si, dat si daer ommer schult aen hadde, ende segedet oer hierom soeveel de neerenstiger. Ten lesten, doe oer die zuster al veel ghesecht hadde, viel si oetmodelick op ⁹⁾ oer knyën ende segede : „Lieve zuster, biddet onsen lieven Heren voer my, dat ic dese quade gebreke, die in my syn, ende daer ic u dycke ynne schandelesier, overmids uwen gebede noch verwijnnen moet”, ende [129d] anders en segede si niet. Het

1) eenige vermanende woorden. 2) met nadruk. 3) achterklap. 4) onbillijk, onrechtvaardig. 5) hs. *zuetlick* met bovengeschreven *e*. 6) zich verdedigde. 7) bovengeschreven.

a) Evenals elders (verg. inl. § 15) blijft ons de toedracht verborgen. Alleen de moraal wordt van belang geacht. Door het ondergaan van wellicht onverdiende berisping en veroetmodiging wordt de zondige mensch in deze zuster des te meer tot afsterven gebracht. Zie over deze moralisatie 129c met de aant. — „Een gulden busscheken” heet het, omdat zij daar haar geestelijk voordeel medekan doen.

b) Verg. de woorden van Brinckerinck : „En onsculdicht u niet, al waert dat gi gheen scout en haddet, mer ghevet u oetmoedelic sculdich” : Coll. Kerkhist. Arch. 4, p. 123. Men denke ook aan Vitae Patrum III No. 29, waar verhaald wordt van een monnik, die valsch wordt beschuldigd, maar zich niet verdedigt : „non negabat, sed prosternebat se in terram, et adorans eos, se dicebat peccasse, et negligenter fecisse.” Thomas a Kempis, De Imitatione Christi, l. I, c. 12 acht het nuttig, wanneer iemand ten onrechte wordt verdacht en zijn goede bedoelingen in twijfel worden getrokken : „Ista saepe juvant ad humilitatem, et a vana gloria nos defendunt.”

gevyel op een ander tijt, dat die gemyene zusteren toesaemen weren des avendes nae den eten. Ende doe ¹⁾ worden oer oec sommyge punten gesecht, daer een ander wal in bestoeten ²⁾ solde hebben geworden. Ende als die zusteren van malcanderen gescheyden weren, genck si tot eenre ³⁾ zuster, die oer wat vrendelick was, ende segede: „Siet, nu hebben die zusteren al den naemyddach bi oeren bedde geseten ende hebben ynnichlike gebedet, ende syn van bynnen verlichtet vanden Hiligen Geest. Ende overmids dien inwendigen lichte, dat sij nu ontfangen hebben, soe heeft hem onse lieve Here myne gebreke te kennen geven.” ⁴⁾ a) Als die zuster dit hoerde, wert si mercllick hierin gestichtet ende oec in oerselven bescheemt ⁵⁾, als sij hoerde, dat dese hilighe ziele, die inder waerheit [130a] niet en sochte dan die eer Gods ende oersselves ende eens anders voertganck in doechden, dijt ⁶⁾ aldus goddienstelike conde trecken. Want al dat oer beyegende, en geschiede niet om enynger gebreke of ondoechden willen, die si te handen toech, mer onse lieve Here verhengedet op oer uut godliker mynnen, opdat overal oer wege betuynt ^{b)} solden worden, doer welken si oer van Gode totten creatueren neygen mochte.

Ende want si alsoe begeerich was totten ewigen leven te vaeren, als voerscreven is, soe gevielt op eenre nacht, niet lange voer oere doot, dat oer duchte, dat onse lieve Here tot oer quam als een toernich vader des huysgesijns ^{c)}, ende gaf oer enen kenebacken slach, ende segede: „Ghi maket alsoe veel gedalsches ⁷⁾ ende onrusten; en

1) bovengescreven. 2) ontstemd, gekrenkt. 3) na eenre is and geschrapt. 4) *geven* (begin regel) voor gegeven; verg. 36d *van noede dwongen*. 5) voor *bescheemt* is s geschrapt. 6) y met haaltjes. 7) leven, drukte.

a) Verg. de woorden van Johannes Brinckerinck: „Als yemant vermaent of ghemerket wert van een ander, soe sel hi seggen totten genen daer hi van ghemerket is: suster, onse lieve Here si ghelooft, dat Hi u dat te kennen heeft ghegheven van minen ghebreken, dat ic selve niet en bekende”; Coll. Kerkhist. Arch. 4, p. 123. In de Coll. van Claus van Euskerken (A K G, N S 3, p. 237) wordt er de nadruk op gelegd, dat het onverschillig is, of dit vermanen uit liefde dan wel uit haat geschiedt. Wijs is hij, die gaarne heeft, dat men hem vermaant; l. c., p. 257. Evenals 61c blijkt ook hier, dat de zusters elkander plachten te vermanen, wanneer zij bijeengezeten waren; verg. inl. § 7. Naar aanleiding van deze gewoonte heet het in de Vivendi formula van Salome Sticken, Diepenveen 373: „Poterunt etiam, cum convenerint, se mutuo caritative admonere de defectibus, que in invicem consideraverunt; caveat tamen singule, ne quid ex passione proferant.” D 227—228 wordt vermeld, dat de zusters te Diepenveen bij het onderling vermanen zich op een dergelijke als boven beschreven min of meer vijandige wijze tegen een harer keerden.

b) Verg. Hos. 2: 6.

c) Misschien reminiscens aan Lc. 14: 21 „iratus paterfamilias.”

coene gi u niet een luttel lijden [130b] ende verwachten, hent dattet My behagelick is? Conde gijs verbeiden, Ic soldet noch wal guet mit u maken." Ende als Hi dit gesecht ¹⁾ hadde, soe nam Hi een hant vol dijstele ende worp die op oer bedde, ende genc daer doe al naeket in liggen wentelen, hent Hi al bebloedet scheen ²⁾. Ende daerna segede Hi tot oer: „Aldusdanich moet ghij noch worden, eerdat gi tot My comet." Ende als si dan dese dijnge aldus gesien hadde, soe verstont si hieruut, dat si noch ene merckelike veroetmodeginge hebben solde, eerdat si storve, alst oeck geschiede. Want niet ³⁾ langhe hierna verhengedet onse lieve Here, dat oer een ongeval des ⁴⁾ nachts overquam, dat oec niet in oere macht en was te kieren, datmen sie des ⁵⁾ margens handelen ende wasschen moste als een kint; waerynne dat si alsoe [130c] merckelike veroetmodicht waert ⁶⁾. Ende dierwile datmen hierover doende was, en bewees si oer anders niet dan als een lemmeken, dat stille swijget voerden genen, die dat scheeren ⁷⁾, soedat niet een woert van ontschuldigen of behelpen uut oeren monde en genck. Siet, aldus was si overal toesiende, op dat si nergent van bijnnen schaede en ledde ⁸⁾, mer alle dijnc, recht of crum, pijnde si alsoe te gebrucken, dattet oer van bynnen vorderlick was totten doechden.

In seer groter weerdicheit hadde si oer oversten; ende al dat si schikten of ordynierden, dat stont oer alsoe groet voer, alsoft grote hiligen hadden geweest. Ende nummermeer en hoerde men van oer, dat si daer niets yet ⁹⁾ van calde, datmen die dijnge aldus of alsoe maeken solde, of dattet alsoe ¹⁰⁾ best ghe[130d]daen of geordyniert hadde geweest. Mer mit alre weerdicheit plach si oer gebod ofte verbod nae oeren vermoegen te vervullen. Ende opdat sijt te bed onthouden mochte, soe plach si sie zuster Lutgert van Buderick voert te seggen, ende die schreef sie ¹¹⁾ dan voert in een boeck, soedat ¹²⁾ dese twee een suverlick boecksken vergadert hebben uut ons vaders her Roelofs ¹³⁾ collacie ende vermaninge, die hi den zusteren dede ¹⁴⁾.

1) *hs. gesech* met later bovengeschreven *t.* 2) bovengeschreven. 3) na *des* is *overquam* geschrapt. 4) bovengeschreven. 5) voor *scheeren* is *l* geschrapt. 6) van *leden* (=leiden) met de beteekenis van *lijden* = lijden. 7) ooit iets. 8) onder in margine bijgeschreven. 9) bovengeschreven. 10) *dat* bovengeschreven. 11) voor *roulofs* is *lofs* geschrapt.

a) Ook een zuster te Diepenveen had een gezicht van den bloedenden Christus: D 25. Een dergelijk visioen vermeldt Heinrich Suso in zijn *Büchlein der Ewigen Weisheit*, p. 198. Een afb. daarvan door Suso vervaardigd vindt men op p. 255.

b) Ook hier is het niet duidelijk, wat er gebeurd is; zie de inl. § 15.

c) Verg. Devote zusters 37: „Ipsa (Lutgert van Buderick) cum sorore Mechtelde de Del-den notabiliores collaciones domini Rodolphi et admoniciones in libello redegit." Ook de

Sij was sonderlinge treckende enen anderen totten doechden ende tot onsen gueden gewoenten ; want dat hadde oer leven geweest, dat die ongebroken gehoelden hadden gheworden. Ende hierom was si den jongen zusteren, die nyes gecomen weren, sonderlinge treckende ende hardende totten doechden. Ende als si mercte, dat si hem vuerichlike tot onsen lieven Heren kierden, dat was [131a] oer alsoe genuechlick in, recht of si dat loen van oeren gueden werken hebben solde. Wanneer dat wi soe jonge zusteren hadden, dat ¹⁾ si des margens langer slapen ²⁾ mosten dan die gemyene zusteren, die plach si te wecken. Wanneer si hem dan toesprac, soe plach si sie mit enen gueden punte an te spreken uuter Hiliger Schrift of anders, dat si dan guets ynnehadde, ende alsoe wecte si sie. Seer quelke conde sijt verdragen, als si yemende yet veel hoerde callen voerden eten. Ende als sijt van yemende mercte, soe plach si te seggen: „Lieve zuster, onse lieve Here wandert nu tusschen hemel ende eerde ^{a)}, laet ons nu om Gods willen swijgen, opdat wi Synre vandinge ^{b)} weerdich moegen worden”. Si plach te seggen, dat si veel liever hadde, datmen oer enen slach bi oer kenebac[131b]ke geve, dan dat si een zuster onder myssen hoerde gewen.

(61) Van zuster Griete Otten. († 1452)

Dese guede zuster Griete was een enyge dochter oere oelders, ende het weren rijke lude, ende hieromme hadden si sie alte noede overgegeven. Mer sij hadde alsoe grote ⁴⁾ liefde ende mynne ⁵⁾ tot desen leven ende sonderlinge totten zusteren van meister Gerijts huys, dat si overgaf ⁶⁾ vader ende moder ende allen rijckdoem deser werlt ^{b)}. Ende hoe puerlic dat si hierin onsen lieven Heren myende, dat bewijsde si in vervulling der gueder wercke. Want doe sij ierst mitten zusteren quam ende voert al oer leven uut, gaf si oer alsoe geheelic tot onsen lieven Heren ende tot allen doechden, dat sij nyet en was dan als een spiegel, daer een yegelick die vleckten synre eygenre onvolcomenheit uut mercken [131c] mochte. Het was ene sonder-

collaties van Johannes Brinckerinck werden door de zusters opgeteekend : inl. § 8. Een dergelijk geschrift als in den tekst bedoeld wordt, is ons bewaard gebleven : „Dit zijn goede punten, vergadert uyten colaciën ons eersamen paters here Claus van Euskerken : inl. § 8.

1) voor *dat* is *die* geschrapt. 2) bovengeschreven. 3) bezoek. 4) bovengeschreven. 5) na *mynne* is *hadde si* geschrapt. 6) afstand deed van, verliet.

a) De zuster zinspeelt op de elevatie van de Hostie tijdens het opdragen van de Mis, hetgeen steeds des morgens plaats vindt.

b) Verg. Mt. 19 : 29, Mr. 10 : 29, Lc. 18 : 29.

linge voetster der mynnen, ende ene wedermakester ^{a)} der gebroekenre caritaten ¹⁾, soedat si altoes totten vrede plach te spreken achter eens anders rugge. Ende want si in deser doecht sonderlynge vordel dede, soe plegen die zusteren van oer te seggen ²⁾, dat die Hilige Geest sete op oere tongen. Nummermeer en hoerde men van oer, dat si van eens anders gebreke calde, of dat sij eens anders bedrijften quaetsten toech. Mer alsoe als siselven oetmodich, schemel, vredich ende guedertieren was, soe en conde si niet quaedes van enen anderen gemercken, noch die dijnge alsoe trecken of vercallen, datter een ander in vermynret wert. Als si yement vernam of toesprac, die wat veroetmodicht was, of dien anders wat beyegent was, daer hi hem in te lijden of [131d] te sterven hadde, dien plach si seer doegentlike toe te spreken ende te troesten in synre bangicheit, ende dan plach si mede te seggen : „Lieve zuster, doet u baete ! doet u baete ! ^{b)} Wolde u yement enen guldenen penninck geven, hoe blijdelike solde gi dien ontfangen ; ende nu moegedi dusent werve meer verdienen, isset dat gi u nu oetmodelike ende lijdsomlike coent gelijden”. Sij was sonderlinge vlitich ende begeerich der zusteren doechden te mercken, opdat si wat vijnden mochte, waarmede dat si oer ghebreke ³⁾ verhuden ende bedecken mochte, ende daer si sie mede mochte verhoegen ende voertsetten, als si yet hoerde of vernam, daer si in eens anders herte ^{*)} mede vermynret mochten worden. Yae, een hoverdich ongestorven mensche en solde nouwe der eeren alsoe geerich ⁴⁾ wesen, als dese hilige ziele vlij[132a]tich was overal die schentsele ⁵⁾ uutten wege te vergaederen, daer hem een ander an stoeten mochte. Sij was seer liefgetael onder den zusteren, soedat alremalck mynne ende weerdicheit tot oer hadde. Want het was een devoet, ingekiert mensce tot Gode ende recht vredich, guedertieren ende oetmodich in oere wanderinge, soedat si was in der vergaderinge ⁶⁾ alsoe balsom in den monde ⁷⁾ : niement lastich, niement moylick of swaer, daer sijt in enyger manyeren kieren conde. Mer alsoe voel alst ⁷⁾ in oer was, soe pijnde sij mit allen menschen vrede te hoelden, ende bewees oer alsoe in allen dijngen, dat si nyement een zake

1) liefde. 2) *hs. seggen* met bovengeschreven *g.* 3) *nam. de gebreken dier zusters.* 4) *begeerig, verlangend naar, met den gen. der zaak.* 5) *verg. de aant. bij 56b.* 6) *hs. vergederinge, met e veranderd in a.* 7) *hs. als* met bovengeschreven *t*; daarna is *sijt* geschrapt.

a) *Verg. Jes. 61: 1, Lc. 4: 18.*

b) *Sine baete doen, verg. de aant. bij 28b, en vordel doen 60b.*

c) *Reminiscens aan Ez. 3: 3, verg. Apoc. 10: 9—10, „factum est in ore meo sicut mell dulce.”* *) *hs. h'ete.*

der verstueringe en was ¹⁾). Mit sonderlinger mynnen was si gekiert totter doechde des swijgens, soedat men oer selden een ver[132b]-loeren woert hoerde spreken. Mer als ²⁾ si wat calde, soe calde si enter vander Hiliger Schrijft of wat die hiligen geleden hadden, of si sprac totten vrede; ende als si aldusdanyge oerzake der callynge niet en hadde, soe sweech si al stille. Want si bewaerde sorchvolde-like al oer wege, opdat si oer niet en ontgeenge in oere tongen ³⁾). Onse vader, her Peter van Amsterdam ⁴⁾, gaf dat getuych van oer, dat si weer ene verborgene hilige, ende ene costele ⁵⁾ peerle weer in oeren clijkigen ⁶⁾ vleische verhuynet ⁷⁾.

Sij hadde voer oer officie, dat si die boecke verwaerde, ende in deser officiën was si soe doegentlick ende guederhande, dat si daer oec vordel in dede. Sij was sonderlinge vlijtich in der Hiliger Schrift, ende plach si oeck mit soe groter genuecten te oeffenen, dattet van buten scheen, recht of si daer niet van versadet en conde worden. [132c] Sij was seer oetmodich ende slecht in oeren ⁸⁾ boecken ende clederen, ende al dat si hadde, dat was oetmodich ende verworpen ende der rechter doechde gelijc. Mer seer mynde si renlicheit, ende soewat onrenlick of onbequame was, dat was oer recht natuerlick contrari. Si hadde sonderlinge grote devocie totten hiligen, ende die plach si alle dage ⁹⁾ mit oere gebede te eeren. Ende alset dan enyge merclike ¹⁰⁾ hiligen weren, soe was si alsoe vuerich ende begerlick, dat si enen anderen ondertijden ¹¹⁾ mit oere devociën verwecte. Ende alsoe condich was si der hiligen, recht of si mit sancte Pauwel in den

1) dat zij niemand verdriet bezorgde. 2) *hs. als als*. 3) kostelijk, kostbaar. 4) slijkgig, onrein; de schrijfwijze met *c* is vreemd. 5) na *oeren* is *be* geschrapt. 6) *hs. dege* met *e* veranderd in *a*. 7) tegenover *gemyene hiligen* (zie eenige regels verder). 8) *tijt* aan den kant bijgeschreven en daarna veranderd in *tijd*.

a) Ps. 38 (39): 1.

b) Peter van Amsterdam, de opvolger van Rudolf Dier van Muden, was de vijfde rector van het Meester-Geertshuis, † 1483. Zie over hem: Biogr. A A U, 28, p. 243—276; An. I, 182, 227, 228; Devote zusters 67; Coll. A K G, N S 3, p. 237.

c) De afschuw van het zinlijke is sterk bij de mystieken. Stagel 58 verhaalt van een zuster, die in de extase buiten het lichaam getreden, met weerszin daarin terugkeert; waarbij men vergelijkte Plotinus, ed. H. F. Mueller, 4. Enn. 8, c. 1. In denzelfden gedachtenkring verplaatst ons de uitdrukking „kerker des lichaams”; zie Ruusbroec VI, 81; Thomasa Kempis, De Imitatione, l. IV, c. 11; D 83, 167; Jac. de Voecht 39, 161. Waarschijnlijk is dit beeld een reminiscens aan Rom. 7: 24, Phil. 1: 21. Het is mogelijk, dat deze beeldspraak, mede beïnvloed is door Plato's Phaedo: „ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἔσμεν οἱ ἄνθρωποι.” De Phaedo (Lat. vert. van Aristippus) was een in de M. E. zeer gewaardeerd en veelvuldig gelezen boek; het leerde toch de onsterfelijkheid van de ziel.

derden hemel gerucket hadde geweest ^{a)}, ende hadde si daer leeren kennen. Ende het en was nouwe een hilighe van gemyenen hiligen, si en wiste, wanneer dat oer ¹⁾ [132d] dach of oer feeste was. Ende hieromme soe wie ²⁾ dat niet en wiste van alrehande hiligen, of welken tijt dat si quemen, die genck tot oer; want si wiste hem daer gemyenlick op te berichten ³⁾.

Dese hilige ziele, die aldus verciert was mit allen doechden ende sonderlinge mitter doecht der mynnen, ende daeromme niet cleyne en was voer den ogen Gods — opdat si all oer doechden ende guede werke onsen lieven Heren ongequesset ende onbesmyttet op mochte offeren, want als Hiselven ⁴⁾ tot sancte Pauwel segede, soe wort die doecht volmaecket in der crancheit ^{b)} — hierom hadde oer onse lieve Here, die waerachtige mynner der menschen, die altoes Syn alreliedten ende gemyndesten ⁵⁾ vrende mit sonderlingen yuwielen ⁶⁾ pleget te begaven, mit alsoedanyger suecten ⁷⁾ begavet, [133a] dat een yegelick daervoer verveert was, want si hadde dicwile gebreck van sancte Cornelijns ongemack ^{c)}. Ende nochtan als wigesecht hebben, soe wasset alsoe gemynden zuster om oere hiliger ende godformyger wanderinge willen, dat si ⁸⁾ een yegelick in sonderlinger reverenciën ende weerdicheiden hadde. Ende om deser suecten willen plach si allene an een cleyne taefelken sitten eten, ende want si aldus allene sat, soe wart si, omdat die koeckenzusteren veel onleden hadden, wal ondertijden vergeten, soedat si niet en crech, dat oer wal noet geweest hadde. Mer daer plach si oer dan soe oetmodelike ende scheemelick in te lyden, datmen nummermeer en hoerde, dat si onlijdsom ⁹⁾ wert of mormeryerde, of dat sijt argent vercalde. Mer si genc wal ondertijden schemelike [133b] voer die koekene ^{d)}

1) hun. 2) bovengeschreven. 3) inlichten. 4) na *hiselven* is *secht* geschrapt. 5) *hs. gemyndeste*. 6) kostbaarheid, kostbaar geschenck. 7) ziekte. 8) bovengeschreven. 9) na *onlijdsom* is *s* geschrapt.

a) Verg. 2 Kor. 12: 2. De mystieken maken van deze extatische confessie van S. Paulus gaarne gebruik ter beschrijving hunner eigen gewaarwordingen in de extase; zie Suso, *Leben*, ed. K. Bihlmeyer, c. 2; Stagel 39. „Ontruckt werden in onsen lieven Heren” is een term der devoten: D 220.

b) 2 Kor. 12: 9.

c) In de M. E. (en nog heden ten dage in Limburg) werd S. Cornelius aangeroepen tegen vallende ziekte (epilepsie); verg. A. Eekhof, *De Questierders van den aflat*. Den Haag 1909, p. 66—69. Waarschijnlijk was dit derhalve het „ongemack”, de kwaal, waaraan deze zuster leed.

d) Zij gaat tot voor de keuken, en vraagt dan; verg. 70d. De zusters mogen dus blijkbaar niet in de keuken komen, zoo zij daar geen werk hebben.

ende segede: „Lieve zuster, ic wart toe myddage vergeten, mer ic hadde al genoech; mer niet, dan gijf weten”. ¹⁾ Ende dit en segede si niet verkiertelick noch ongeschicket ²⁾, mer alsoe schemelick ende vermydelick, dat een ander overmids oere oetmodicheit geslagen ³⁾ wart. Ende mit alsulker oetmodiger vermydelicheit plach si oeck te bidden, wes dat si behoefde van clederen of anders, recht of sijs nouwe nemen en dorste. Nochtan hadde si hier wal soeveel gebracht, dat si die zusteren guet te vueden hadden, van dat si hier gebracht hadde. Mer nochtan die oetmodige schemelheit, die si van begynne geoeffent hadde, die en gehengedes oer niet.

(62) Van zuster Lutgert van Buderick, ende heeft van oer ghescreven onse eerweerdige vader her Roelof van Muden. († 1453)

[133c] Onse zuster Lutgert geboren van Buderick ^{a)}, doe si ierst quam om Gode te dienen totten zusteren toe meister Gerijts huys, soe sette si op in oeren herten oer cuyscheit te hoelden, in gehorsomheit te leven, sonder eygen guet te leven. Ende dese drie punten hevet si trouwelike gehoelden hent totten eynde oers levens. Sij was openhertich tot oeren oversten ^{b)} ende ⁴⁾ dede nae oeren raede, ende al wasset dat si vuerich was ende begeerich vaeke orlof te bidden tot oetmodigen oefningen ende tot dissiplyne te nemen, nochtan en was si daer niet driftich ⁵⁾ in, of men oer daer niet in en volgde, noch tonvreden. Die gewoenten des huyses hielt si totten mynnesten punte toe. Als oer yet wart heyten doen, dat oer contrary of swaer was, [133d] dat dede si nochtan soe willichlike, datmen niet gemercken en conde, dattet oer tegen was, op datmen oer vrylick voertan solde heyten doen, wat men wolde. Die vermaninge oere oversten hielt si sorchvoldelike, ende opdat sijt te bed onthoelden mochte, soe schreef si sie ^{c)}. Nummermeer en dede si achtersprake van oeren oversten, noch en sprac op oer reymment of op oer satynghe ⁶⁾. Tegen die meisterschen en sprac sij giene mormeryerende of ontschuldegende

x) anders niet dan dat gij het weet; ik wilde het alleen maar even zeggen. 2) op booze of onaangename manier. 3) ten diepste getroffen. 4) voor *ende is de* geschrapt. 5) zij was geen drijfster, liet iemand zijn vrijheid; verg. Lübben: driftig = eifrig, kühn, ungestüm; hs. *drijftich* met geschrapte *j*. 6) inzetting, ordinantie.

a) Zie nog „Vita Lutgardis de Buryck quam Dominus Rodolphus conscripsit”, in *Devote zusters* 33 v.

b) Verg. de vermaning van Brinckerinck, Coll. Kerkhist. Arch. 4, p. 138: „ende wesen open tot onsen oversten.”

c) Verg. de aant. bij 22c en vooral 130d.

woerde, noch straëke, noch harde woerde. Mer wanneer dat si van hem vermaent waert, soe viel si op oer knyën ende gaf oerselven schuldich. Nummermeer en clagede si daerover, dat oer dat geweygert waert, dat enen anderen georloft waert. Inden arbeyde, daer die meisterschen niet bi en weren, was si gehorsom [134a] den zusteren, die daer weren, recht oft die meisterschen hadden geweest. Sij plach raet te vragen vanden zusteren, ende oec van den jongen zusteren, ende te hantes ¹⁾ volgede ²⁾ si den raet. Wanneer die schelle geludet was, soe liet si sonder marren, dat si in handen hadde, ende dede dat si doen solde ³⁾. Desgelikes was si bereyt mitten iersten ⁴⁾ te bijchten. Hoer oversten hadde si in groter weerdicheit ende was hem gehorsom sonder marrynghe. Sij was sorchvoldich oer cuyscheit te bewaeren ende huede oer voer ongelike personen. Sij castijde oer vaeke mit dissipyne te nemen. Sij en was niet zueclick inden eten, mer si pijnde oer dat alresnoetste te nemen, soedat die zusteren, die de spijse aendroegen, mit oer niet begaen ⁵⁾ en weren. Over maeltijt sat si mit [134b] nedergeslagenen ogen ende hoerde totter lexen. Wanneer si niet wal toeghehoert en hadde totter lexen, soe clagede si dat den zusteren oetmodelick. Mitten luden van buten at si selde ⁶⁾ of dranck. Si en hadde gien geselschap mit wijven van buten of megeden, dan allene die tot Gode scheenen gekiert te wesen. Die lude van buten worden merckelike gestichtet in oeren zeden ende woerden. Her Iohan Brynckerinck gaf een getuych van oer, dat de Hilige Geest sach uut oeren ogen ⁷⁾. Den armen megeden was sij sonderlinge behulpelick, dat si comen mochten Gode te dienen in vergaderinge. Nummermeer en bad si uut synlicheit of om vermaekingē willen, dat si buten der weer moste gaen. Nummermeer en

1) aanstonds. 2) *hs. volge*. 3) aanstonds. 4) met haar niet verlegen waren, van haar geen last hadden; verg. de aant. bij *begaenheit*, 42c. 5) zelden.

a) Een klok geeft het teeken tot de verschillende devote oefeningen; verg. Coll. A K G, N S 3, p. 251; Const. I, II, p. 279, 378 en Chron. Wind. 47, 289; Jac. de Voecht 95, 115. Onmiddellijk gehoor geven aan dit „klokje van gehoorzaamheid” werd zeer geprezen. Verg. het verhaal van den schrijvenden monnik, die de onmiddellijke gehoorzaamheid zoo ver dreef, dat hij, geroepen, midden in een letter eindigde: Vitae Patrum III No. 143; V, 14 No. 5. Op de eerste plaats uit de Vitae wordt gezinspeeld in het „Florentii parvum et simplex exercitium”, A K G, 5, p. 100, waar sprake is van den plicht der kloosterlingen, zoodra een teeken gegeven wordt den arbeid te staken. Men denke nog aan de zuster, die omgaat om te waarschuwen voor de bel van de Mis, 93a.

b) Vergelijk hetgeen Chron. Wind. 75 over Arnold van Calcar gezegd wordt: „omnia sua interiora spiritu sancto et multa dulcedine plena per phisonomie sue membra cernerentur exteriora”. Zie nog 85a.

was si versumende, noch ledich, ende wanneer si niet sonderlinges te [134c] doene en hadde, soe nam si een guet punte voer, daer si oerselven in oeffende. Si en sochte oerselven niet, noch in gemack des lichaems, noch in eer of gonste der menscen, noch in gienen dijn-gen. Si was sorchvoldich ¹⁾, wanneer si tijt hadde, die Hilige Schryft te lezen ende te schryven. Sij was sorchvoldich ende willich in den arbeide ende oec in swaeren ende versmadeliken wercken, daer sij oec om te bidden plach, ende waert bedrueft oeck in oeren lesten jaer oers levens, wanneert oer niet gehenget en waert die swaerste wercke te doen. Ende si en genck van gienen wercke, het en was volbracht. In den arbeide en toende si nummermeer, dat si moede was. In den arbeide ende overal was si onzuekelick ²⁾ oersselves ende zochte in den [134d] arbeide die ongadelixste ³⁾ rietschap ^{a)}. Si en vermynrede oer ⁴⁾ gebede oec niet in swaeren arbeide, si volherde in den arbeide totten doode toe. Onder oeren wercke richte sij oer herte vaeke op mit gueden begeerten tot onsen lieven Heren. Dit plach si vake te seggen: „Glore, lof, eer ende weerdicheit moet Dij wesen altoes, o Cristo, conynck, onse Verloeser, Dien die hebreusche kynder dat mynlike osanna songen” ^{b)}. Ende dit oec: „Ihesus, Ihesus, mynlike Ihesus, ic begeer altoes Dijn eygen toe sijn.” Ende als die clocke sloech ^{c)}, plach si dit te seggen: „Mijnlike here Ihesu Criste, al dat ic bijn, ende al dat ick vermach van Dijnre graciën, dat offer ic Dynen mynliken herten, ende bidde dat Dijn walbehagende wille in my ende van my vollenbracht ⁵⁾ moet worden in tijt ende in ewicheit, ende dat Dijn weerde lijden an my nummermeer verloren en moet [135a] worden.” Alse den jonferen toebehoert, pijnde si dat swijgen te hoelden, ende sette op sommyge dage niet te spreken, daer si dat hoelden conde behoeldelick ⁶⁾ der mynnen ende vrede der zusteren. Wat si sprac of dede, daer hadde si ene

1) vol ijver, naarstig. 2) zocht zij zich zelf niet, had geen pretensies. 3) slechtste, minst bruikbare. 4) voor *oer* is *oer* (eind regel) geschrapt. 5) na *vollenbracht* is *m* (eind regel) geschrapt. 6) voor zoover zij daardoor niet in strijd kwam.

a) „Soe verkieset altoes die legheste stide, die snoedeste cleederen ende die verworpenste, ende dat onachtsamste reetscap”; eerste brief van Gerlach aan Lubbe Peters, Kerkhist. Arch. 2, p. 204. Chron. Wind. 153 vermeldt van Johannes ten Water, dat deze steeds minder goed gereedschap nam. Volgens D 14, 200 gebrukten twee zusters te Diepenveen bij voorkeur het allerslechtste gereedschap, dat niemand anders wilde hebben.

b) Verg. Mt. 21: 15.

c) Het Latijn heeft: „in sonitu campane”, Devote zusters 34. Campana = tintinnabulum aureum (Ducange). Const. II, p. 405 schrijft voor schietgebedjes op te zenden onder het werk, „wanneer die clocke slaet.”

goddienstige myeninge in. Si was seer behoedich in oeren woerden, dat si oer huede voer schadelike woerde, van werliken, ydelen ende ordeligen ¹⁾ woerden, van toenachtigen ²⁾ ende vermetelen woerden. Sij was sonderlinge schemel ende vermydelick in oeren woerden tot in dat leste oers levens, recht of sij van dien dage ierst totten zusteren gecomen weer. Nummermeer en dede si achtersprake van yemende, ende wanneer si wat quades van enen anderen hoerde vertellen, soe ontschuldichde si dengenen, daer ment van segede, ende dan plach si te seggen: „God ontfarme Di over [135b] my, sondersche,” ³⁾ ende waert in der herten beswaert, als si enych gebreck van enen anderen sach of hoerde. Ende als sijt niet ⁴⁾ verbeteren en conde, soe pijnde sijt in enen ander te ontschuldigen. Nummermeer en sprack si schoetsche ⁵⁾ woerde, of bytachtige ⁶⁾ of verwytachtige woerde, of bespotachtige woerde, noch smelike woerde, noch harde of straeke woerde, noch uut haesticheit ⁷⁾ en sprac si nyet. Nyement en belachde si noch en bespote, mer oer woerde weren oetmodich, schemel, cuysch, sachte ende stille, rijpe, eersom, sachtmodich; desgelikes weren oeck oer zeden. Nummermeer en mochte men mercken verstuertheit in oeren woerden of gelate. Armoede mynde si tot oeren doode toe, niet besittende enych dijnck mit ongeordynierder mynnen, mer altoes was si bereit dat over te geven. Sij en warf ⁸⁾ [135c] giene suverlike ende curyose dijnge, mer in oeren clederen, in oeren boecken ende in allen anderen dijngen, die si ghebruycte, mochte men mercken sympelheit, armoede ende snoetheit. Sij pijnichde in allen die zijnlicheit te verwijnnen ende weder te staen. Sij was seer oetmodich van bijnnen ende van buten. Si hadde van oerselven geschreven: „ick bijn een afgront der quaetheit,” ⁹⁾ ende sij voelde, dat si die snoetste weer van al den zusteren, die in desen huuse woenen. Vake plach si den zusteren oer eygene gebreke te clagen, biddende oetmodelike oer gebed. Altoes als si vermaent waert, soe pijnichde si oert te bekennen oer schult, endegeloefde enen anderen bed dan oerselven. Al en wasset gien gebrec in oer, nochtan om der vermanynghe willen toech sijt tot gebreclicheit ¹⁰⁾ ende plach die punten te schry[135d]ven ende te bichten ^{a)}. Ende plach.

1) veroordeelend, kritisch. 2) vertoon makende, groote woorden; verg. D 70. 3) zondares. 4) bovengeschreven. 5) scherpe. 6) bitse, grievende. 7) overijlig, drift. 8) *werken*, streven naar, trachten te verkrijgen, evenals het volgende *pijnlichen* (= *pinen*). 9) verschrijving voor *quaetheit*? 10) *hs. gebeclicheit* met bovengeschreven *r*.

a) Zie de aant. bij 25b.

sonderlinge te bidden voer diegene, die sij vermaenden. Vaeke plach si oetmodelike te bidden, datmen oer oer gebreke seggen wolde. Wanneer dat si yement vertuerende, soe bad si vergiffenisse sonder marren. Vaeke plach si te bidden, datmen orleven solde, dat si oetmodige oeffenynghe moste doen. Wanneer dat yement sprac thien oer woerde, soe weeck si ende segede: „Soe ist mijn schult.” Hoer zeden ende woerde weren oetmodich ende schemel. Sij en onderwant oer niet van des huyses regiment, noch van den dijngen, die de zusteren onder handen hadden, die amten hebben inden huysse. Sij vercoes altoes die nederste stede. Mijnlick ende stichtelick ende oetmodelic genck si mitten zusteren omme; niet lichtelick en weygerde si enych dinck, datmen van [136a] oer begeerde. Sij vermaende die zusteren, die de ghewoenten niet ¹⁾ wal en hielden, mit corten, oetmodigen, mynliken ende biddenden woerden. Sij was oec vuerich ende begeerich totten dijngen, die Gode toebehoerden, ende tot die eer Gods voert te setten. Gode was sij ynnich, ende ynnichlike bereide si oer totten hiligen Sacramente, soedat sijt nummermeer achter en liet totten Sacramente te gaen, wanneer die zusteren daer gingen. Nummermeer en was si slaperich inden gebede, noch oeck, als si dat ²⁾ woert Gods hoerde, noch si en loende dan nergent an, soe dattet scheen, dat si den slaep verwonnen hadde ^{a)}. Selden hoerde si mysse sonder trane. Wanneer datter brant was ^{b)} ende die zusteren verveert weren, soe viel si op oer knyën ende bedede. Sorchvol-dich was si die tijt wal toe te brengen, ende plach te seggen: [136b] „Die tijt is seer costelick.” Hoer ansichte ende oer zeden ende oer woerde toenden guedertierne ynnicheit, goddiensticheit ende schemelheit tot oeren doode. In oeren ansichte mochte men mercken, dat si becummert was mit ynnigengedachten. Vake schreide si van ynnichheit. Ynnichlike plach si oer te oeffenen inder kyndesheit, leven ende passiën Ihesu. Sonderlinge was sij ynnich tot Mariën, der moder Gods. Die heilige engele ende die ander hiligen ende oec der hiligen relicqiën hadde si in groter weerdicheit. Vake offerde si oerselven Gode op ende maecte een guet opset die guede gewoenten des huyses te hoelden, ende dat si die mynneste wolde wesen onder die zusteren. Ende vaeke wolde sijt begynnen wal te doen ende plach te seggen:

1) na *niet* is *vo* geschrapt. 2) voor *dat* is *al* geschrapt.

a) „Nunquam visa est dormire in horis, collacione aut missa, ita ut somnum vicisse videretur. Nunquam appodiabat (= loende... an) ubicumque sederet”; Devote zusters 34.

b) „Cum traheretur campana propter incendium”; l. c., p. 35.

„Och, of ict nu mochte begynnen onsen lieven [136c] Heren hertelike te dienen ^{a)}. Oec soe segede si: „Die passie ons lieven Heren is een schat, daer wi al onse schult mede betaalen moeghen. Daer sulle wi in setten al onse hape ende toeverlaet ende niets niet van onsselven te betrouwen. Sij was oec seer lydsom in wederspoede, ende oec in harden ende smeliken woerden, die oer toegesecht worden. Wanneer oer wederstoet toequam, soe lavede sij ende dancte onsen lieven Heren, ende dan mochte men die sachtmodicheit mercken in oeren aensichte. Wanneer oer wat moylix ^{b)} gemoete, soe gaf si oer tot gebede, eer si sprac, ende alsoe verwan si oerselven, dat si niet quelke en antwoerde. Sij en plach oerselven niet te wreken, oec wat onrecht datmen oer dede. Wanneer si beswaert was mit enygen verdriete, het quam van Gode of van den men[136d]schen, dan plach si te seggen: „Lof, danck, glore, eer, benedictie, clauerheit ¹⁾, weerdicheit moet sijn der heiliger Drievoldicheit ^{c)} van ewen tot ewen, amen!“ ^{d)} Sij pynlichde oer oersselves pyne ende lijden te verhuden, opdat gien mensche weten en solde, dat sij weute ²⁾ ende pyne hadde; ende dit dede si oeck in oere lester zichten. Geheelike hadde si oerselven Gode overgegeven, alsoe dat sijs tevreden was, soe wat tribulaciën of bangicheit God op oer verhengede. Doe si zieck was geworden voer oeren doode, begeerde si te sterven, mer, want sij anxt hadde, dattet was om dervynge der pijnen ³⁾, soe beval si oerselven onsen lieven Heren. In deser lester zichten scheen oer aensichte vol godliker graciën ende inwendiges vreden, ende scheen zue-ter, mynliker, levendiger ende blijder te wesen, dan doe si noch gancachtich ⁴⁾ was. [137a] Sij hadde grote hape in Gode, dat die duvel gienen macht over oer hebben en solde, want si in oeren leven nae al oere macht gehorsom hadde geweest, ende doe voelde si groten troest vander gehorsomheit, ende segede: „Ick en weer niet wijs genoech reeden te geven voer een cleyne punte, hoe solde ic dan voer all reeden geven.“ ^{e)} In oere lester ziechte was si genuechsom ⁵⁾

1) luister. 2) pijn. 3) zij vreesde dat zij den dood alleen wenschte om van de lichaams-pijn verlost te zijn. 4) op de been. 5) tevreden.

a) „Sepe dicebat: Utinam jam possem inciperē Deo servire perfecto et integro corde“; l. c., p. 35. Verg. de aant. bij 16d.

b) „Si aliquando quid commotionis ex injuriis vel aliunde provenientis sentiret in corde...“; Devote zusters 35.

c) De H. Drievuldigheid wordt alleen op deze plaats in ons hs. genoemd.

d) Verg. Apoc. 7: 12.

e) Het Latijn gaat hier terug op een hs., dat duidelijker is geweest: „Gaudebat eciam quia non fuerat assumpta ad regimen animarum et ait: Non essem sufficiens Domino ratio-

ende danckbaer van datmen oer gaf of dede. Oeck was si doe seer gehorsom alremalck ende oeck den jongen zusteren, oec in cleynen puntkens. Het was oer swaer, dat si veel gevandet waert, want si daer mede gehyndert waert in oeren gebede. Want al was si in groter pijnen, nochtan gaf si oer tot gebede. Ende wanneer oer die vlaegen van sonderlinger groter pijnen aenquamen, soe voelde si oer hande ende segede: „Lof, danck, [137b] glore”, als voerscreven is; ende dit dede si, ende segedet binae tot oeren dode toe. Die zusteren, die bi oer weren, vermaende si, dat sie gien ydele woerde spreken en solden, mer dat si beden solden. Ende die zusteren, die si vanden, die vermaende sie, enen yegeliken nae datt hem dienen mochte. Ende int gemyene vermaende si sie, of begeerde van hem, dat sij mynlike mit malcanderen solden ommegeen, ende dat si hemselves solden geven tot oetmodiger, sympelre gehorsomheit, ende oer eygene wijsheit uitgaen solden ^{a)}. Sie starf waltevreden mit groten gelove ende mit gueder conscienciën, ende mit starcken betruwen op die barmherticheit Gods, in den jaer ons Her ¹⁾ MCCCCLIII, des iersten dages nae der hoechtijt der hiliger marteleren sancte Ieroens ende Victoers ende oeren gesellen ^{b)}. Sij was oelt, doe si starf, LXX jaer, [137c] ende hadde mitten zusteren in meister Gerijts ²⁾ des Groten huys gewoent vijftich jaer. Ende in alle dien jaeren en conde men niet gemercken, dat si yet verlawet was van oere ierster vuericheit ende schemelre, oetmodiger gehorsomheit. Onsen lieven Heren si lof ende eer, dat Hi ons aldusdanigen exempel der doechden ghetoeft heeft in onsen dagen, ende moet ons geven gracie ende barmherticheit dat wi oer voetstappen moeten naevolgen. Amen.

Hier eynden onses weerdigen vaders woerde ^{c)}. Doe dese hilige ziele, die aldus vol doechden was, in oere lester zichten lach, en hadde sij niet, dat si drijncken mochte. Doe vragede oer een zuster, of si giene begeerte en hadde lancwelle ³⁾ te drijncken, want men hadde nu ghebrouwen, soedat si sie wal crygen solde. Doe antwoerde si weder, ende segede: „Lieve [137d] zuster, ic en weet niet, hoe dat

nem reddere pro me in minimo puncto; quid ergo agerem, si pro aliis reddere cogerer ?” (Devote zusters 36)

1) hs. *h'*. 2) boven in margine geschreven. 3) een soort bier, dat op zorgvuldige wijze, door lang koken, bereid wordt; Latijn: *cervisia illa, que vulgo „lancwelle” dicitur*.

a) Verg. de aant. bij 54b. b) 10 Oct.

c) De Lat. „Vita Lutgardis de Buryck”, die geen scheiding maakt tusschen de levensbeschrijving van Rudolf Dier van Muden en latere toevoegingen, doet het voorkomen, alsof de nu volgende bijzonderheden ook door den rector zijn medegedeeld.

langwelle smaeket ;" ¹⁾ ende doe si dit segede, hadde si viftich jaer mitten zusteren gewoent, ende hadde oeck dick ende vaeke helpen brouwen. Want soedanige oetmodige wercke als backen, brouwen, keymen, caerden ende anders soe wat verworpen was, dat was oer dagelixsche oeffeninge hent totten eynde oers levens. Sij haddet voer ene gewoente, wanneer dat si ander taeflen sat ende eten solde, soe plach si oer ogen, alsoe vroe als si sat was, al dichte toe te luycken ende hoerde nae der lexsen. Doe gevielt op een tijt, dat sij an der taeflen sat, ende als si oer bequaemheit hadde ²⁾, soe loeck si oer ogen toe, als si gewoonlick was. Ende doe quemen daer noch peeren op die taefle, die de zusteren eten solden. Ende doe was si alsoe van bijnnen mitter hiliger lexsen becummert, dat sijs niet en [138a] wiste, dat die zusteren peeren gegeten hadden, eerdat sijt nae hoerde seggen.

Sij was sorchvoldich onse guede gewoenten te hoelden totten mynnesten punte toe. Ende daerin gescreven staet, datmen vanden enen stoele totten anderen inden bedehuys niet callen en sal. Als si dan yement ene baetschop of anders yet, dat noet was, seggen solde, soe plach si oer vanden stoele een weynich neder te neygen, ende segede dan, dat oer noetdruftich was. Het is oec onse gewoente, als yement om sijnre slapericheit willen onder myssen angestoeten wort, die sal rechtevoert op syne voete gaen staen. Doe gevyelt op een tijt, dat een suster achter oer lach onder myssen ende sach, dat oer ene vloecroep op der hoyken, ende die nam si oer alsoe behendelick ³⁾ of, als si conde. Mer ten iersten dat si voelde, dat si angeruert [138b] waert, stont si rechtevoert op oer voete.

Het gheviel op een tijt, dat si omme noetsaeken ⁴⁾ willen toe huys solde trecken onder oer vrende. Ende dat hadde si alsoe uutermate noede gedaen, dat si moder Lizebeth mit eenre roeden ⁵⁾ sloech als een kynt, ende daertoe moste si over die roede sprijngen. Ende dit dede si altesaemen oetmodelike, ende was doe voertan sympelike gehorsom. Het geviel op een tijt, dat si genc ende keerde een huys. Ende doe quam een ander zuster tot oer ende bad oer, dat si oer den bessem, daer siselven mede keerde, een weynich lienen wolde. Doe antwoerde si weder ende segede : „Lieve zuster, dat wolde ick geerne doen, hadde ic dit huys gekeert". Doe segede die zuster al lachen-

1) *hs. smaekt* met bovengeschreven *e.* 2) haar genoegen had gegeten. 3) heimelijk, stilletjes. 4) *hs. noetsaken* met bovengeschreven *e.* 5) *na roeden is om den stert* met inkt bijna onleesbaar gemaakt.

de weder : „Dat weer die meeste volcomenheit, dat ghi en my [138c] deden, ende haddens selven gebreck" ¹⁾. Doe si dat hoerde, genck si rechtevoert toe ende dede oer den bessem, ende liet oersselves werck onvolcomen, opdat si eens anders wille vervullen mochte. Onse weerdige moder Beerte plach van oer te seggen : „Gelick dat een wit cleet schone ende suverlick schijnt te wesen, mer hoelt ment bi den snee, bevlecket ende onreyne schijnt, alsoe schijnt al onse doechde ende gude wercke bevlecket ende onpuer te ²⁾ wesen, als wi sie bi zuster Lutgert willen geliken".

(63) Van zuster Hermen van Mekerem, Peters dochter. (†1453)

Dese guede zuster Hermen was van oeren oelders geestelick gelovet ^{a)}, mer si en hadde selven gienen groten sin toe. Ende hierom soe waert oer dat leven dicwile al suer, want all die dijnge, die desen state van leven toebehoerde, [138d] daer voelde si oer contrary in. Mer als si sach dattet wesen moste, soe was sij oeren oelders guedertierlick gehorsom ende maecte van der noet een doechde. Ende alsoe veel als sij conde, pijnde ³⁾ si dagelix den hemel gewelt te doen ^{b)}, dien men overmids uutgaen ende breken des eygenen willen vercrigen mach. Sij was seer trouwe ende bederve op oer werck, alsoe lange als sij vermochte. Want omdat oer natuer ende dit leven soe rechte contrari weren ⁴⁾, ende pijnde ⁵⁾ oer nochtan alsulck gewelt te doen, dat si vanden zusteren om oere doechden willen gemynnet was, soe viel si onlange nae oere bekieringe in teeringe, soedat si voertan in den lichaem ⁶⁾ began te gebreken ^{c)}.

Sij hadde seer groet gebreck onder myssen vanden vake, mer daer plach si oer alsoe [139a] vroemelike tegen te setten ende dede oerselven alsulck gewelt, dattetten ⁷⁾ zusteren plach te verwonderen ^{d)}. Want si stont dicwile wal een hele mysse op oer voete, dat si niet me-

1) dat zou een bewijs van de meest volmaakte deugd zijn, als gij hem mij gaaft, terwijl gij hem zelf noodig hadt. 2) voor *te is alt* geschrapt. 3) *hs. conde si pijnde conde; si* geschrapt en het tweede *conde; pijnde conde* tusschen omzettingsteekens. 4) *hs. we* (eind regel) *en*. 5) bij *pijnde is si* als subject te denken (*omdat si pijnde*). 6) bovengeschreven. 7) *hs. dattet ten*.

a) Voorbeelden van dit „geestelick loven", toewijden aan God, vindt men o. a. D 138, 168; verg. daarover Diepenveen 137.

b) Mt. 11: 12, Lc. 16: 16.

c) De psychische depressie verzwakte het lichaam en maakte meer ontvankelijk voor het tuberculeuze virus.

d) D 315 is sprake van een broeder, die teneinde zijn slaperigheid te bestrijden zich plaatst bij een open venster, waar hij uit kan vallen.

dalle en genck nederliggen, dan als men onsen lieven Heren boerde. Sij was recht mynlick ende doegentlick oers ommegaens. Ende als si ondertijden veroetmodicht of berispet waert, soe hoerde men alte selden dat si dat tot passiën of tot bitterheiden toech. Noch sij en was daerom niet strac noch stuer totten genen, daer si mede ommegenck. Ende niet lichtelike en hoerde men van oer, dat si oer ontschuldichde of behalpt¹⁾ mit bedecten of behendigen²⁾ woerden. Mer si gaf oer oetmodelike schuldich ende dede sympelike penetencie. Ende alst bijwilen geviel, dat een [139b] ander die meeste of al die schult hadde, soe liet sijt nochtant bij tijden over oer gaen ende sweech al stille, ende bewees oer alsoe van buten, alsof si allene die schult gehad hadde.

Ende want si dan aldus mitter teeringe becummert³⁾ was, soe was si vaeke zieck ende quelke te passe, soedat oer dat werck seer suer wert te doen. Mer alsoe groet geweld dede sij oer in den arbeide ende⁴⁾ leet oer alsoe uuterlike, eerdad si int ziechuys te liggen quam, dat si ondertijden guethertelike plach te seggen: „Hadde ic altoes alsoe gestreden tegen myne passiën ende gebreke, als ick gestreden hebbe tegen dat bedde, ick hadde een volcomen mensche geweest.” Ende doe si al zieck te bedde lach, was si⁵⁾ noch soe bederve in⁶⁾ den arbeide, dat si op den bedde plach te haspelen^{a)}. Alsoe groet ge[139c]welt dede si oer in allen dijngen, dat die zusteren van oer plegen te seggen, dat si myenden dat si mitten martelers geloent solde worden^{b)}. Sij plach wal ondertijden guethertelike te seggen: „Ick mach wal seggen, dat ic gedwongen bin in te gaen”.^{c)} Want al oer natuer was desen leven contrary, ende hierom en vercreech si dat rijcke Gods niet mit waernemen mer mit groten geweld^{d)}, daer si oer dagelix selven in verwan; welken strijt oec mit oer duerde

1) *behalpt* met paragogische *t*; verg. D 272 en Van Helden, Mnl. Sprk. § 136c. 2) met slimme of listige woorden (om er zich uit te redden). 3) *behept*, aangetast. 4) veranderd uit *een*. 5) bovengeschreven. 6) voor *in* is *o* geschrapt.

a) Onder haspelen heeft men te verstaan het garen winden tot strengen: Kuyper, Technol. II, 21. — Ook van een zuster te Diepenveen wordt verhaald, dat zij ziek op haar bed lag te haspelen: D 52.

b) Men vergelijk hierbij D 303: „Ende sie was daer ock seer lijdsam in, alsoe dat sij wal myt den martelaers te loene mach gaen.” Jonkvrouwen en martelaren worden op bijzondere wijze beloond: zij dragen in den hemel een aureola, Ex. 25: 25. Zie Scheeben, Kath. Dogmatik IV, 879 en A. Troelstra, Stof en methode der Catechese in Ned. vóór de reformatie. Gron. 1903, p. 260—261. Verg. de gedichten A K G, 2, p. 104—106 en Brugman II, 203—204: „Der maechden dierbaer croon, Die gheheeten is Aureola”, en „Sy ontfangen daer aureola, Die alderschoonste croon”. Dezelfde vergelijking met de martelaren ook 55a.

c) Lc. 14: 23.

d) Verg. Mt. 11: 12, Lc. 16: 16.

hent tot oeren dode toe. Want doe sij noch bijnnen derselfder maent starf, segede si tot eenre zuster : „Alsoe contrari is my noch dit leven, dat my duncket, volgde ic my daer noch ynne, dat ic ¹⁾ weder totter werlt kierde, ic solde noch wal weder gesont worden. Mer alsoe hebbe ic my onsen lieven [139d] Heren overgeoffert : al mochte ic ene conyngine over al die werlt wesen, ende ic wiste, dat ic allike wal totten ewigen leven solde comen, soe wolde ic nochtan veel liever ter eeren Gods starven, dan dat ic onsen lieven Heren vertuern- de ende tot Sijnre oneeren levede.”

(64) Van zuster Fye Vreysen. († 1454)

Dese guede zuster Fye ^{a)} en heeft nyet lange gearbeit om den pennynck des ewigen levens ^{b)}, want si was reedelike jonck, doe si starf, ende hadde hier omtrijnt van ses jaeren gewoent. Het was van natueren een vrendelick, bijweselick mensche. Sij was merckelick bedienstich den zusteren, waer dat si mochte, ende plach den oelden zusteren dicwile dat werck ²⁾ uuter hant te gripen, dat, als een ander myende, dat hijt doen solde, soe hadde sijt [140a] al gedaen. Nochtan plach oer te doncken, dat si die alretrageste was, ende dat plach si ondertijden oec wal te beclagen. Ende want sij aldus mynlick ende bedienstich was, soe was si al gemynnet onder die zusteren. Si plach al meestelick in den werckhuys te wesen, ende daer ³⁾ plach sij oer alsoe doegentlike te bewisen, dat een yegelick geerne bij oer te wercke was. Want als si bi yemende was, die niet soe starck en scheen te wesen, daer plach si dicwile ende vaeke voer te wercken. Ende dan was si alsoe vrendelick ende guederhande, alsoft een ander voer oer gedaen hadde; soe datmen nummermeer en vernam, dat si clagede of croende, dattet oer te veel duchte wesen, of yets wat dat daeraen droech ⁴⁾.

Het gevyel eens, dat si tot oeren vrenden toech om enyge zae- [140b]ken, die si daer te doene hadde. Ende want si vrendelick ende aengename was, soe waeren hoer oer vrende seer doegentlick ende

1) aan den kant bijgeschreven. 2) *hs. w'eck* met geschrapte *e*. 3) *hs. doe* met boven- geschreven *r*. 4) dat daar wat opleek.

a) Het verhaal van Fye's bezoek aan het ouderlijk huis (zie 140b) met de moraal vindt men ook zeer kort verhaald in *Devote zusters* 38. Alleen wordt daar geen naam genoemd, maar gesproken van „quedam soror”; blijkens de overeenkomst moet hiermede wel Fye zijn bedoeld.

b) Verg. Mt. 20: 1—16.

guederhande toe. Ende want si noch jonck was ende die werlt niet veel besocht en hadde, ende dat vleysch ende die duvel ende die werlt seer oftreckende sin van den guede, ende want si oec nae der werlt wal wat geweest mochte hebben, dat oec oftreckende is van enen gueden wille ende opset — soe en hadde si nye, naedien dat si weder te huys quam, alsulke mynne of liefde tot desen leven, als sij te voeren hadde. Want si waert voertaen zieck in den lichaem ende vergenck ¹⁾ van dagen te dagen, soedat si ten lesten starf. ^{a)} Dit hebbewi hierom gesecht, opdat wi sorchvoldich ende beanxtet sullen wesen veel onder onse werlike vrende te co[140c]men, diewelke dat niet en smaken die dijnge, die den geeste Gods toebehoeren. ^{b)} Noch wi ²⁾ en sullens niet ³⁾ tot passiën, noch tot ongenuechten trecken, of ons bijwilen van onsen oversten geweygert worde, dat wi hier ende daer niet trecken noch gaen en mochten, nae dien dattet onser natueren wal genuegen solde; want si vernemen ondertijden dijnge, die ons onbecant sin, waeruut si mercken, dat ons bina gien dijnck schadeliker en is, dan dat wi veel bi onsen werliken vrenden sin ^{c)}; ende sonderlinge bi diegene, die de wortele oere herten gesat hebben in die mynne deser werlt, ende dien gien dijnck groeter voer en stiet dan dit tijtlike walvaeren. Want mit aldusdanigen persoenen veel om te gaen en is enen jongen ende onbesochten menschen, die in die rechte doechde noch niet vaste gewortelt en is, anders niet [140d] dan als ene zuete vergiffenisse ⁴⁾ ende als een dranc des dodes, daer si dicwile an sterven den doot der zielen, ende kieren weder tottien, dat si eens uutgespegen hebben ^{d)}, ende worden aldus onweerdich des rijcken Gods. Ende ist ⁵⁾ dat si ondertijden van der barmherticheit Gods nae den lichaem onthouden ⁶⁾ worden in enen geesteliken staete, sij crygen nochtan bijwilen alsulken afkier van den rechten doechden, dat sijs daerna nummer of in langer tijt niet en verwijnnen, ende begynnen aldus te quellen in der zielen. Want die geestelike dijnge, die si hantieren solden ⁷⁾, en smaken hem niet, ende dat hem nae den vleische wal genuegen solde, en coenen si niet vercrigen.

1) ging achteruit. 2) bovengeschreven. 3) *hs. nit* met bovengeschreven *e*. 4) vergift. 5) bovengeschreven. 6) teruggescheiden, vastgehouden. 7) waarmee zij zich behoorden bezig te houden.

a) Aan de tering volgens Devote zusters 38. b) 1 Cor. 2: 14.

c) In de Vivendi formula van Salome Sticken, Diepenveen 379, komt deze vermaning tot de moeder voor: „Eciam peto, ut non sine urgente necessitate permittas exire sorores ad consanguineos et amicos, et precipue iuniores et eciam has, quibus noveris non expedire”. d) Prov. 26: 11; 2 Petr. 2: 22.

Ende syn aldus als diegene, die tusschen twien ¹⁾ taeflen sitten, daer men werschopt, ende van hoere gien ²⁾ versaedet en werden.

(65) Van suster [I41a] Heylewich van Grolle. († 1454)

Dese guede zuster Heylewich was sonderlinge bederve oers werckes ende seer bereit tottien, dat oetmodich, swaer ende verworpen was. Si woende hier ³⁾ al vroe in den huys, als doe dat cloester ten Diepen-veen ierst begonnen waert ⁴⁾. Want daer plach si in den begynne seer swaeren arbeit te doen als graven, sant te dragen ende ander swaeren arbeide, die bed enen man betaemden dan oer. Ende desgelikes dede si oec hier ; want soewat swaer ende onreynlick was, daer was si altoes die ierste ende die leste van. Sij sat eens op enen somer wal viertijn weke achtereen ende keymde, dat si nye versat ⁴⁾ en wert. Ende alsoe nouwe plach si oers werckes waer te nemen, ende arbeiden alsoe trouwelick, dat si bi oeren wercke wiste, wat tijde [I41b] vanden dage dattet was. Ende al was si aldus vlijtich op oer werck, soe datmen sie nummermeer ledich en sach, nochtan was si alsoe medelidende ende bevoelick op enen anderen, die sijn werck niet soe wal en vermochte, dattet scheen recht of si oeck geerne wat voer hem gedaen hadde, daer si in verlichtet mochten werden. Ende alsoe guet voelende was si van enen anderen, dat sijs niet anders nemen noch ordelen en conde, dan dat een ander altoes sijn beste dede. Ende alsoe neder ende oetmodich weren oer manieren van buten, recht of oer duchte, datter ⁵⁾ oer toebehoerde, dat si overal dat swaerste bi den eynde solde hebben ⁶⁾. Ende daertoe was si vlijtich oer swijgen te hoelden over oeren wercke. Vragede oer yement, dien berichte si guetlick, ende en was des niet ⁷⁾, soe sweech si al stille. Over oeren [I41c] wercke was si vlijtich ende begeerich oer gebed te spreken ; want enter si las, of dachte wat guets van onsen lieven Heren of van der Hiliger Schrift. Ende hier was si alsoe vlijtich in, dat si oec den zusteren, die bij oer te wercke weren, daer een guet exempel in was. Sij was seer oetmodich ende verworpen in oeren clederen, ende liet oer mit sobere noetdrufften genuegen ; want al

1) hs. *twen* met bovengeschreven *z*. 2) en van geen harer (= dier tafels). 3) hs. *hi* met bovengeschreven *er*. 4) verplaatst. 5) lees *dattet*? 6) *bi den eynde hebben*, onder handen hebben, zich bezig houden met; verg. Friesch: *by de ein ha*, aan bezig zijn en Molema i.v. *ende*. 7) lett. en was niets daarvan, en gebeurde dat niet.

a) Diepenveen is in 1400 gesticht; verg. over de stichting en den zwaren arbeid, dien de zusters daarbij verrichtten, Diepenveen 50—54, 354.

dat si hadde, dat was der rechter doechden gelijk, soedat al oer manyeren van buten toenden, dat oer rijkce van deser werlt niet en was ^{a)}). Sij was schemel ende oetmodich in oeren zeden, ende alsoe vermydende ¹⁾ in dijnge, die oer noet weren, alsoft ene jonge zuster hadde geweest.

Het was van natueren alten guedertiernen, barmhertigen mensche, ende en condes niet wal licmodelike verdragen, als si yement ongevoech ²⁾ of ghe[141d]breck sach lijden, want alsoe veel alst in oer was, soe solde sijt ondertijden liever selver beleden ³⁾ hebben, opdat een ander sijne gadijnge ende sijn gerack ⁴⁾ gecregen hadde. Ende alsoe barmhertich ende medelidende was si over die armen, dat si die zusteren in sonderlinger weerdicheit hadde, die den armen gunstich ende guedertieren weren. Ende dese barmherticheit ende bevoelicheit en hadde si niet allene totten menschen, mer oec totten onreedeliken biesten. Want des wijnters als die snee lach ende die voeg elkens oer noetdrufte niet en conden gecrigen, dat conde si van rechter barmherticheit soe quelke verdragen, dat sijt in oerselven nouwe verbarghen en conde. Ende hierom als sijt doen dorste, of als si myende dattet nyement en sach, soe plach si den voeg elkens wat te [142a] eten te brengen op die plaetse ^{b)}). Ende want si hem alsoe guedertieren was, soe kanden si die voeg elkens, alsoft menschen hadden gheweest. Ende als si dan over die plaetse of argent anders daerbuten genck, soe quemen die voegele tot oer vliegen ende schenen also onverveert voer oer te wesen, alsoft een ander Fransiscus ^{c)} hadde gheweest. Ende alst oer dan

1) schroomvallig bescheiden (nam. in het vragen van dingen, die enz.). 2) nood. 3) *beleden*, er gebrek om lijden, er onder lijden; verg. Friesch: *nim 'k it hjoed, ik moet it moarn bilije*, neem ik het vandaag, morgen moet ik er onder lijden, heb ik er het te slechter om; voor *beleden* is *belden* geschrapt. 4) wat men noodig heeft, behoeft.

a) Verg. Joh. 18: 36.

b) Zoo wordt van Johannes Ruusbroec verhaald, dat hij 's winters de vogels liet voeden; zie Henricus Pomerius, *De origine Viridisvallis*, Pars II, c. 21, in An. Bollandiana 4, p. 298—299.

c) Verg. over S. Franciscus' liefde tot de vogels S. Bonaventura, *Vita S. Francisci*, in *Vitae Sanctorum*, ed. L. Surius, Oct. IV, c. 8, 12; deze biographie van S. Bonaventura is de officieele, samengesteld in opdracht van de orde en door het algemeen kapittel te Parijs in 1266 als de alleen authentieke aanvaard. In de Middeleeuwsche literatuur vinden wij tal van bewijzen, dat deze eigenaardigheid van S. Franciscus algemeen bekend was; verg. Jacobus a Voragine, *Legenda aurea*, 2. ed. Th. Graesse, c. 149 (144); Jacob van Maerlant, *Leven van S. Franciscus*, ed. J. Tideman, vs. 4496, 4583; Van Vloten 237—239. — Zie over de liefde der mystieken tot de natuur in het algemeen: A. Biese, *Die Entwicklung des Naturgefühls im M. A. u. in der Neuzeit*. 2. Aufl. Leipzig 1892, p. 196—208.

ondertijden gesecht waert, dat sijs niet doen en solde, soe plach si druckelick weder te seggen: ¹⁾ „Wanne, here God, weest hem doch guedertieren, want dit is ²⁾ oer hemelrijcke, ende en sullen anders niet hebben.” Recht of sij seggen wolde: want si vanden guedertiennen Heren gelijc ons geschapen sijn, ende niet meer hebben en sullen dan oer dagelixe noetdrufte, soe is hem ommer al soe veel te gunnen, daer si oer ontholt ende dat leven van heb[142b]ben moegen. Want het en is yoe ³⁾ niet dan die guetheit des Scheppers, die ons sonder onse voergaende verdienste reedelike creatueren geschapen heeft; in Wes wille ende guetheit het was enen yegeliken te scheppen ende te formyeren nae dien dattet Sijnre guetheit geliefde.

(66) Van zuster Trude van Breda. († 1454)

Dese guede zuster Trude was seer trouwe ende sorchvoldich voer dat gemyene guet te verwaeren, ende pijnden oer alsoe nouwe toe te sien als si mochte, opdat bi oeren schulden niet veronradicht ⁴⁾ en worde. Ende alsoe vlitich was si hierynne dat, hadde ⁵⁾ si argent ene veder gevonden, si hadde si opgeboert, ende hadde si ten orber gebracht ⁶⁾ a). Sij was seer oetmodich ende spaerich in allen dijngen, die si gebructe, opdat si van overvloedicheit gien reeden en drofte [142c] geven ⁷⁾. Seer oetmodelike plach si oer cleder te lappen, ende alsoe lange als daer yet an was, dat wat dochte, soe droech si sie oetmodelike. Ende desgelikes was si oeck oetmodich in oeren boecken, ende soewat dat sij hadde, dat was oetmodich ende verworpen ende verciert mitter doechde der armoeden. Sij was seer vlitich op oer werck, want nummermeer en sach men sie ⁸⁾ ledich, als die tijt te arbeiden was. Want si mynde den arbeit ende den orber ⁹⁾ in oerselven ende oec mede in enen anderen, wetende dat den arbeiden den monyck mer één duvel an en vecht, daer die ledige van ontelijken vianden aengevochten wort ¹⁰⁾. Sij was stille van woerden ende en hadde niet veel callynge ¹¹⁾, sonderlinge over oeren wercke,

1) voor *seggen* is *ant* geschrapt. 2) bovengeschreven. 3) voorzeker, ongetwijfeld.

4) in het ongereede raakte; verg. Lübben: *vorunraden* = verwahrlosen, vernachlässigen. 5) bovengeschreven. 6) een nuttige bestemming gegeven. 7) opdat zij zich niet behoefde te verantwoorden over verkwisting. 8) bovengeschreven. 9) het geestelijk gewin, dat in den arbeid gelegen is. 10) veranderd uit *callnyge*. 11) hs. *sond'elinge*.

a) D 49 verhaalt van een monnik, die drie erwten verspilde en daarvoor het vagevuur moest lijden.

b) Verg. Johannes Cassianus, Institutiones l. X, c. 23: „operantem monachum daemone amo pulsari, otiosum vero innumeris spiritibus devastari.” Zie nog inl. § 20.

mer mit goddienstiger eensomheit ¹⁾ pijnde si oer dijncken te doen, merckende dat in veelheit der [142d] woerde die sunden niet ontbreken en moegen, want als sancte Augustijn secht: „Waer dat veel swijgens is, daer is veel geesteliker starcheit. Ende waer dat veel clappens ende callens is, daer is dicwile vele twistes ende onvreden.” Ende want dit die guede zuster Trude mercte, soe was si seer sorchvoldich dat swijgen te bewaeren in oerselven ende oec mede in enen anderen. Ende hieromme als si enyge onnutte callinge hoerde, soe plach sijt trouwelick te vermaenen.

(67) Van zuster Fenne Wilmync. († 1456)

Dese guede zuster Fenne was noch seer jonck, doe si toe meister Gerijts huys quam. Mer alsoe pijnde si oer joncheit voer te comen ²⁾ mit oelden ende rijpen zeden ende gaf oer alsoe vuerichlick tot onsen lieven Heren ende tot al[143a]len doecheden, dat giene kyntsheit in oer en luctede. Ende doe si noch seer jonck was ende hier niet lange gewoent en hadde, soe plach si dicwile mit anderen jongen zusteren een guet opset te maken, hoedat si malcanderen trouwelick vermaenen wolden, als si wat deden, dat tegen onse guede gewoente weer. Ende ander guede punten satten si op, daer si mede wassen mochten in den doecheden. Ende als hem wat guedes geleert wert ³⁾, of als si in enygen gebreken vermaent worden, plegen si een verbont te samen te maken, dat si die guede punten vlitelike onthouden ende aennemen wolden, ende dat si hem seer beteren wolden van dien gebreken, daer si in vermaent weren ⁴⁾. Ende in desen gueden punten was zuster Fenne, zuster Ysentrut [143b] van Mekeren ^{a)} ende zuster Marie van Tiele ^{b)} ende ander devote jongen, alsoft oelde, beleefde menschen hadden geweest. Als dan zuster Fenne inden begynne oere geestiliker tymmeringe aldusdanigen fondement der doecheden pijnde te leggen, soe was si vlitich hent ten eynde toe, opdattet volmaket mochte worden. Sonderlinge was si schemel ende vermydelick in allen dijnngen, die oer noetdruftich weren, soe datmen oer ondertijden die dijnge mit geweld andrijngen moste, die si besigen solde. Nochtan en is mester Gerijts huys niet luttel van oer verbeter ⁵⁾;

1) in godsdienstige overpeinzingen verdiept; verg. de aant. bij 127a. 2) voorbij te streven. 3) voor *wert* is *worden* geschrapt. 4) voor *weren* is *ver* geschrapt. 5) vooruitgebracht (in stoffelijken zin).

a) Zie over haar 37c, 108b en het aldaar aangeteekende.

b) Alleen hier vermeld.

want onse erve toe Wilmync^{a)} hebbe wi mit oer gecregen. Op een tijt hadde si enen snoeden pels, ende daer leet¹⁾ si oer soe oetmodelike ynne, dat si niet allene niet en mormeryerde, mer oer [143c] duchte oeck, dat hi veel te guet was enen beteren te hebben. Ende doe oer in gehorsomheit geheyten wert, dat si enen nyen bidden solde, soe was si alsoe bescheemt, dat si schreyde. Sij was seer vlietich ende bederve op oer werck, ende sat op den stelle ende wrachte, hentet een oelt mensche geworden was; yae, binae hent totten eynde oers levens. Ende alsoe mynlick ende vrendelick was si oers omme-gaens, dat alremalck geerne bi oer te wercke was; want si was schemel ende vermydelick, nyement lastich noch swaer, alsoe veer alst in oeren vermoegen was. Si was seer oetmodich in oeren clederen ende in al dat si besichde, ende sonderlinge in oeren boecken, want si hadde een tijdeboek, dat van fransijn^{b)} was ende nyet van perkement, ende all [143d] oer ander boecke weren oetmodich ende slecht nader oelder manyeren. Ende al wasset dat si aldus oetmodich ende neder was in dien dijngen, die sijselven besichde, sij was nochtan alsoe rechte guetgunnende tot enen anderen, datmen nummermeer en hoerde dat cleyne of dat grote³⁾, dat sijt becroende, datmen enen anderen meer scheen te doen dan oer. Het was een alten gueden, zueten, apenhertigen mensche; niemendes arch³⁾ achter sijnen rugge of voer sijnen ogen, want si hadde dat voer ene gewoente, als sy yet hoerde, dat an yement te vermynren droech, dat si dan wat lovelikes voertbrachte, daer si dengenen, die vermynret scheen te wesen, weder mede verhoeghen mochte in eens anders [144a] herte. Sij was recht mynlick ende schemel in oere vermanynghe, als recht of sijt enen anderen schemelike ofbidden wolde, dat hi hem beterde. Ende aldus schemelick plach sij die alrejongeste zusteren te vermaenen; nochtan wasset selven een oelde, eersomme zuster, al van here Iohan Brijnckerincks tijden. Als yement int apenbaer veroetmodicht of bescheemt waert, daer hadde si soe groet medeliden mede ende

1) voor *leet* is *en* geschrapt. 2) het een of het ander, op eenigerlei wijze. 3) verg. 121c.

a) Waarschijnlijk heeft men hier te denken aan het erf Willemynge, welke naam volgens de Nom. geogr. Neerl. V, 158 reeds in de jaren 1381 tot '83 voorkwam. Dit erflag in de buurt van Norg bij Assen in Drente.

b) Francijn werd bereid uit schaapsvellen en perkament uit kalfsvellen. Zie W. Wattenbach, Das Schriftwesen in M. A. 3. Aufl. Leipzig 1896, p. 118—119. In het Chron. Wind., zoo rijk aan mededeelingen betreffende het schrijven, vindt men deze woorden meermalen samen genoemd: p. 118, 158, 192. De Vlamingen spraken van francijn, daar dit uit Frankrijk kwam.

was daer alsoe droevych om, alsof si mede schreyen wolde. Ende dan plach si altoes, waer ¹⁾ dat si mochte, ten besten ende ten vrede te spreken ende dat gebreck te vermynnen; want eens anders bescheemynge genck oer wal soe nae, alsof si die veroetmodegynghe daer selven om solde lijden. Sij was seer onzueclick in oeren eten, soedat si onder [144b] tijden enen anderen daerin bescheemde; want soe waer dat sijt gecrygen conde, soe pijnde si altoes dat onbequaemste te nemen. Ende alsoe guetgunnende was si totten genen, die bi oer sat, recht of si oer niet lijden en conde, als een ander dat beste niet en creech ²⁾. Ende dit dede si alsoe wal als die alrejongeste zuster bij oer sat als den oelden ³⁾, soedattet oer dicwile voer oer gebreck gesecht waert, dat si ander taeflen soeveel te doene maecte ⁴⁾. Ende dan plach si oer alsoe oetmodelick ende scheemelike te bewisen, recht of men oer groet onrecht dede, dat men oer daervan segede, want oer duchte, dat oer anders niet toe en hoerde dan dat alresnoetste te nemen. Wanneer dat die zusteren tesamen weeren of onder den getijden, soe plach si dicwile onder die jonge zusteren tegaen sitten. [144c] Ende dan was si alsoe ghesellick ⁵⁾, vrendelick ende guederhande, recht of si oer verblijde dat si onder oer gelick ⁶⁾ gecomen weer. Doe men boven dat reventer ierst slapen ⁷⁾ solde ende die beddesteden nyes ⁸⁾ gemaket waeren, doe vragede oer een zuster ende segede: „Zuster Fenne, op wat stede wolde ghi nu liefste slapen na uwen verkiesen?” Doe antwoerde si weder ende segede: „Lieve zuster, die steden sijn alle guet, daer en wil ic gien verkiesen ynne hebben noch mynen oversten swaer in wesen; mer soe, waer datmen my mijn dijnck heyte dragen, daer wil ic geerne gaen ende wesen daermede tevreden!” Sij was armen, schemelen megeden, die hier om een stede beden, sonderlinge vrendelick ende behulpelick, als si daer gien hynder in en wiste, daer onse huys een achterdeel van [144d] crygen mochte. Ende soe plach si hem an onsen oversten ende onder den zusteren seer trouwe te wesen. Si hadde in beveel, dat si die boecke verwaerde, ende daer was si sonderlinge mylde ende guederhande ynne enen yegeliken te geven, wes hi begeerde ende dat hem dienlick was, soedat nyement begaen en drofte wesen, yonck of oelt, oer te bidden, daer hi mynne toe hadde. Ende alsoe kundich was si inder Hiligher Schrift ende plach sie myt soe groeter vlijticheit te lesen,

1) na *waer* is *daer* geschrapt. 2) *hs. chreech*. 3) als zij het den ouden zusters deed.
4) voor *maecte* is *maken* geschrapt. 5) gemeenzaam, vriendschappelijk. 6) voor *gelick* is *ghelick* geschrapt. 7) voor *ierst* (voor het eerst) is *iest* geschrapt en voor *slapen e.* 8) pas.

dat onse oversten van oer segeden ; sij sete en lēse die Hilige Schrift, alsof si enen korf mit appelen oplese ¹⁾. Ende als si te reventer las, soe sat si ende las, alsof si binae die Schrift van buten conde. Ende als si ons dan aldus een guet exempel der doechden voergedragen ²⁾ hadde, soe waert si zieck aen dat [145a] geele water ³⁾. Ende als sij haestelike sonder vermoeden totten eynde quam, segede si: „Lieve Here, hoe cort is dat leven des menschen, als dat eynde coemt”.

(68) Guede punten ynt gemyen.

Het was een zuster, als oer wat beyegende van yement, dat oer swaer was, soe plach si in oeren herten die zuster an te siene, recht of si ³⁾ stonde onder dat cruce ons Heren Ihesu Cristi ende weer be-loepen myt Sijnen duerbaeren bloede ^{b)}. Ende als oer dan duchte dat si sie aldus mitten bloede ⁴⁾ Cristi besprenget sach, soe en conde si giene onweerdicheit noch ⁵⁾ passiën op oer hoelden.

Een zuster plach die ydele glore soeseer te schuwen, dat si onder-tijden in den hof genck ende sloech die pellen doernkens ⁶⁾, recht oft een kint hadde geweest. Ende als si daer dan [145b] om veroetmo-dicht waert, soe gaf si oer oetmodelike schuldich, recht of sijt van lichtverdicheit gedaen hadde, dat si nochtan van oetmodicheit dede ⁷⁾, vliende dat lof ende gonste der menschen.

Een zuster gaf oer alsoe seer tot sterven, dat si des voermyd-dages, als si liever geswegen hadde, ende hadde oer gebedet of an-ders wat guets gelezen, soe plach si te callen des si behoefde ; mer nae den eten, als oer meer luste te spreken, soe sweech si ende en calde niet meer dan alsoe veel als si van noedes wegen niet vorbij ⁸⁾ wesen en mochte.

1) hier zal te denken zijn zoowel aan het gemakkelijke als aan het prettige van het „appe-len lesen” (= den appeloogst binnenhalen). 2) voorgehouden. 3) nam. de zuster, die haar onaangenaam bejegend had. 4) onder in margine geschreven. 5) voor *noch* is *op* geschrapt. 6) welke bloem of plant hier bedoeld wordt, is niet duidelijk; *pellenvogel* is een dialectische benaming voor vlinder, waarschijnlijk voor bepaalde bonte kapellen (zie Mnl. Wdb. i. v. *pellen* en *pellenvogel*); misschien zal men hier, in verband met de beteekenis van *pellen*, moeten denken aan een purperkleurige bloem, misschien aan een vlinderbloem, of kan het woord verband houden met het Engelsche *pellitory* = muurbloem? 7) bovengescreven. 8) als strikt noodzakelijk was; verg. het Duitsche nicht umhin können; hs. *v'bij*.

a) Icterus, geelzucht.

b) Beloeven myt Synen duerbaeren bloede, t.d.d.; verg. D 212: „overstort mytten heyten durbaren bloede ons lieven heren Ihesu Cristi”; „besprenget mitten bloede Christi”, A A U, 28, p. 12.

Een zuster plach te seggen, dat si volstandich ¹⁾ weer gebleven in enen gueden leven, ende dat si die passien ende die gebreke niet verheert ²⁾ en hadden, dat weer allene, omdat sij apen hadde geweest in oere bicht ende anders, daer sijt wesen solde.

[145c] Een zuster was, die hadde enen boem, die in deser weer stont, mit alsulker liefden beseten, dat sijs niet wal licmodelike dragen en conde, als hem yet geschiede, dat hem niet guet en scheen te wesen. Ende dijt ³⁾ waert onsen vader, her Iohan Brinckerinck, gesecht, dat si mit alsulker synlicheit tot desen boeme gekiert was. Ende doe liet hij sie haelen ende heyt oer doen, dat si den boem mitter wortelen op solde trecken ende slepenen in der Yselen. Ende al wasset oer swaer te doen, si was nochtan gehorsom, ende dede als onse weer-dige vader wolde ⁴⁾).

Een zuster plach te seggen, dat hem een nye bekiert mensche alsoe vuerichlike tot onsen lieven Heren ende totten ⁴⁾ doechden mochte geven, dat die doechden sijn natuer worden b).

Eenre zuster mysviel ⁵⁾ eens wat, dat si wat dede, [145d] daer si merckelike om veroetmodicht solde werden. Ende als dat een ander guede zuster hoerde, soe nam si die schult op oer, ende sij toende oer in alre manieren van buten, recht of sijt gedaen hadde. Ende die correctie, die de ander zuster gehad ⁶⁾ solde hebben, die nam sie oetmodelike op oer.

Een zuster plach te seggen : een mensche, die sijn herte dicwile

1) standvastig. 2) overwonnen, den baas geworden. 3) y met haaltjes. 4) hs. *tot* (eind regel) *totten*. 5) mislukte. 6) na *gehad is di* geschrapt.

a) Hetzelfde verhaal met eenige afwijkingen komt ook voor: An. I, 18; Vita Ioannis Brinckerinck p. 344. Hier heeft men weer een bewijs, hoe ver het volkomen opgeven en verlooehenen van het wereldsche werd doorgevoerd. Een analoog en niet minder sprekend voorbeeld geeft D 61, waar een zuster het bevel krijgt de twee hondjes, welke zij in het klooster meebracht, te verdrinken. In de Vitae Patrum V 14 No. 8, ook bij Johannes Cassianus, Institutiones l. IV, c. 27, leest men nog het volgende verhaal: een monnik komt met zijn zoon in een klooster; de abt beveelt hem zijn kind in het water te werpen; hij gehoorzaamt; de abt heeft echter maatregelen getroffen, welke een ongeluk voorkomen.

b) Deze Aristotelische gedachte, Ethica Nicomachea, l. I, c. 1: „οὐτ' ἀρα φύσει οὐτε παρὰ φύσιν ἐγγίγνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκός μιν ἡμῶν δέξασθαι αὐτάς, τελειούμενοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους”, is tevens goed Thomistisch, cf. Prima Secundae qu. 51: „Virtutum et vitiorum habitus ex actibus causari necesse est... Unde ex multiplicatis actibus generatur quaedam qualitas in potentia passiva et mota, quae nominatur habitus... Habitus virtutis necesse est ex pluribus actibus causari... habitus virtutis non potest causari per unum actum, sed per multos.” Aan bewuste of onbewuste, middellijke of onmiddellijke ontleening behoeft niet gedacht te worden. Ook wordt de meening van de zuster gegeven als een voorstelling met sterken gevoelston: men mag haar een generatio aequivoca toeschrijven.

becummerde mytter passien ons lieven Heren, dien vielen die ghebreke of, dat hiselven nouwe en wiste, hoe dat hi dier quyt worde.

Het gevyel op een tijt, datmen een zuster uut solde senden om een nye vergaderinge te helpen begynnen. Ende doe woende hier een zuster ende heyte Griete Schoemakers ^{a)}, ende want onse vader her Iohan Brinckerinck lichte wat op oer geraemt ¹⁾ hadde, of [146a] hi wolde sie veroetmodigen, soe genck hij int reventer ende liet sie tot hem comen. Ende als si dan tot hem gecomen was, soe hiet hi oer doen, dat sijt altesamen van oeren hoofde solde doen, dat si daerop hadde, ende ²⁾ leggent bi hem op die banck ende gaen alsoe mitten bloeten hoofde ^{b)} int bedehuys tot moder Barten ter Clocken ende vragen oer, of si ³⁾ oelt ende wijs ghenoech weer meistersche te wesen. Dese guede zuster schaemden oer wonderlike ⁴⁾ seer; mer nochtan was ⁵⁾ si gehorsom ende nam oeren doeck van den hoofde, ende genck alsoe int bedehuys ⁶⁾ tot moder Barten, ende segede tot oer dieselve woerde, die oer geheyten weren. Ende want moder Barte oer chroene ^{c)} vermeerden wolde, soe veroetmodichde si sie daertoe ⁷⁾, ende gaf [146b] oer enen smete bi oer kenebacke, ende segede: „Neen zuster, ten duncket my niet guet ⁸⁾, noch ghi en sijt daer oeck niet wijs genoech toe”. Ende als sij dese antwoerde aldus ontfangen hadde, soe genck si oetmodelike weder tot onsen vader ende segedet hem. Ende daerna, doe hijt oer orlofde, sette si oeren doeck weder op oer hoeft, ende genck schemelike weder enwech. Ende toe dier tijt en waert si niet uutgesant, mer daerna quam si toe Eymerick int zusterhuys, daer sij een seer stichtich ende goddienstich leven leyde hent tot oeren dode toe.

1) mogelijk wat met haar voor had. 2) bovengeschreven. 3) na *si* is *zo* geschrapt. 4) *wonderlike*, ook 122d. 5) aan den kant bijgeschreven. 6) *hs.* *beddehuys* met geschrapt *de*. 7) bovendien. 8) voor *guet* is *ge* geschrapt.

a) Alleen hier vermeld.

b) De zusters in het Meester-Geertshuis droegen het haar zoo kort mogelijk, wat wel blijkt uit Devote zusters 14, waar van een vader, die zijn dochters uit het Meester-Geertshuis terughalen wil, gezegd wordt: „Temptans vero cognoscere si tonse essent, capitale populum illis abstraxit, vidensque capita sine capillis.” Wanneer Brinckerinck haar dus haar hoofddoek (146b) laat afnemen, zal de bedoeling daarvan wel zijn haar beschaamd te maken, haar voor de moeder een dwaze houding te laten aannemen; verg. de aant. bij 45b.

c) Chroene, Lat. corona, is hier overdrachtelijk gebruikt, om de belooning, het augmentum gratiae, aan te duiden, dat deze zuster wacht; verg. de zegswijze: „die croene des ewighen levens verdienen”, Marialeq. I, 337 en „corona vitae, gloriae”, Jac. 1: 12, 1 Petr. 5: 4, Apoc. 2: 10. Waarschijnlijk heeft men hier tevens een toespeling op de voorstelling, dat de maagden in het eeuwige leven met een aureola gekroond worden; verg. de aant. bij 139c en Sap. 4: 1—2, „O quam pulchra est casta generatio . . . in perpetuum coronata triumphat.”

Een zuster was, die hadde een swarte hoyke, ende die plach si seer nouwe te verwaeren, want sij plach si in een laeken te bewijn-den ¹⁾, opdat si niet bestuven en solde. Doe gevyelt op een tijt, dat-tet [146c] een zuster her Iohan Brinckerinck onsen vader segede, dat si aldus veel onleden mit deser hoyken hadde ²⁾. Ende want hi een vuerich man was ende die rechte doechden mynde, soe quam hi op een tijt in die weer ende geboet der zuster, dat si tot hem solde comen ende brengen oer hoyke mede. Ende als si dan quam, soe brachte si oer hoyke gewonden in een laeken, als si plach, ende hij segede tot oer: „Zuster, doet my die hoyke”, ende si genck schemelike tot hem, ende dede si hem, ende die stede, daer hi stont, was merclike stoevyck ³⁾ ende onreynlick. Doe nam hi sie ende warp sie mydden in den stof, ende trat daerop. Doe si dat sach, stont si ende sach schemelike toe, ende segede: „Och, here, onse beste hoyke!” Doe segede hi oer: „Zuster, men sal u een ander hoyke geven,” ende daermede genck si van hem ⁴⁾. Ende doe si des avendes bi oer bedde quam, [146d] soe vant si daer een ander hoyke. Ende si plach naemaels al guethertelike te seggen: „Ick hadde gehopet, si hadde swart geweest, mer doe ic sie bij den dage besach, was die quaet-yaer ⁴⁾ graw.”

Hier eynden sommyge devote punten van onsen lieven, oelden, eerweerdigen zusteren.

God si gelaeft!

1) in te wikkelen. 2) veel zorg had over deze huik, het er zich heel druk mee maakte. 3) stoffig. 4) lett, een jaar vol rampen; dat ongelukkige ding; verg. Mnl. Wdb. i. v. *jaer*.

a) Men vindt dit verhaal in verkorten vorm ook Vita Ioannis Brinckerinck p. 344. D 97 geeft een analoog verhaal: als Kathrina van Naeldewick ingekleed is en zij in het „slot” zal gaan, dan ligt de tabberd, welken zij in de wereld placht te dragen, op de trap. Zij vermijdt er op te loopen, maar Brinckerinck zegt: „tredet daerop.”

REGISTER VAN PERSOONSNAMEN.

Afwijkingen in de spelling zijn tusschen ronde haakjes aangegeven. Tusschen vierkante haakjes staan de namen van personen, die in het hs. niet genoemd, maar slechts aangeduid worden. Achter de persoonsnamen vindt men alleen die plaats vermeld, waar men over den betreffenden persoon een aanteekening kan vinden.

ALIJT VAN DELDEN, 128b.
 ALIJT CRAUWELS (KRAUWELS), 9c.
 ALIJT CREMERS, 54a.
 ALIJT LUYKENS, 78d.
 ALIJT PELSERS, 36c.
 ALIJT PLAGEN, 45d.
 ALIJT TEN SANDE(N), 68c.
 ALIJT TEN VEENE, 115a.
 ZUSTER ARKENRAET, 43a.
 [ARNOLD VAN EGMOND], 37c.

BARTE TER CLOCKEN, 59c.
 BARTE LUYKENS, 36c.
 BARTRUT VAN VEESEN, 43a.
 BEERTE SWIJNKENS, 30d.

EEFCE NEG(H)ELS, 24a.
 ELYZEBETH VAN BOEMEL, 30d.

FENNE VAN DEN GRONDE, 13c.
 FENNE MENSEN, 81a.
 FENNE TEN VE(E)NE, 44a.
 FENNE WILMYNCK, 142d.
 FYE VAN MEKEREN, 43a.
 FYE VAN REEDEN, 48b.
 FYE VREYSEN, 139d.
 FLOERENS [RADEWIJNS], 5a.

GERBRICH (GARBRICH) TEN VOER-
 DE, 103c.

GERBRICH VOSSES, 52a.
 GERIJT DIE GROETE, 1a.
 GERLACUS PETERS, 4d.
 GERTRUT BOEGEMAKER, 39c.
 GERTRUT BRENTYNCKS (BRANTYN-
 GES), 52d.
 GERTRUT VAN HIES(S)EL, 63c.
 GERTRUT COEMANS, 39b.
 GERTRUT TEN COL(C)KE, 55c.
 GERTRUT SCHUERYNC(S) (SCHUERIN-
 GES), 51c.
 GERTRUT SMEDES, 43a.
 GERTRUT TEN VEENE, 83a.
 GERTRUT WIJNKENS, 117b.
 OELDE GESE (GEESKENS), 1b.
 GESE BRANDES, 6a.
 GESE BROE(C)KELANTS, 1d.
 GESE TIJTES, 25d.
 GIJSBERT VAN MEKEREN, 37b.
 GOEDERT TEN TOERNE [= GOD-
 FRIED TOERN VAN MEURS], 32a.
 GRIETE TE BAERLE, 7b.
 GRIETE VAN BORKEN, 16d.
 GRIETE VAN NYËNBE(E)KE, 19d.
 GRIETE OTTEN, 131b.
 GRIETE SCHOEMAKERS, 145d.
 GRIETE TEN VEEN(E), 82d.

HAEDEWICH (HADEWIJCH) VAN
 GELRE, 56c.

HEYLEWICH VAN GROLLE, 141a.
 HEYL(E)WICH (HEYLEWIJCH) TEN
 VELTHAVE, 10d.
 HENRICK MANDE, 46b.
 HERMEN VAN DELDEN, 19a.
 HERMEN (HARMEN) VAN MEKEREN,
 GIJSBERTS DOCHTER, 108b.
 HERMEN VAN MEKEREN, PETERS
 DOCHTER, 138c.
 HILLE VAN SONSBEKE, 43a.
 HILLE VRIESEN, 11c.

 YDE VAN BAECK, 107a.
 YSENTROUT VAN MEKEREN, 37c.

 IOHAN BRIJNCKERINC(K) (BRINCKE-
 RINCK, BRINCKERYNCK), 1c.
 ZUSTER IOHAN VAN DUSSELDORP,
 87c.
 IOHAN VAN DEN GRONDE, 3d.
 IOHAN HOEF, 15a.
 [JOHANNES VAN MAÇON], 42c.
 IOHAN VAN OCKENBROECK, 41b.
 IOHAN VAN UMMEN, 111a.
 [IOHAN DIE WAELL], 120a.
 YUTTE VAN REEMEN, 79c.

 KATHERYNA VAN ARKEL, 12b.
 KATHERYNA VAN ARKEL, die blijn-
 de, 122b.
 KATHERYNA HUG(H)EN, 3d.
 KATHERYNA VAN NAELDWICK, 23b.
 KUNNE GUNNEKENS, Dd.

 LYZEBETH VAN DEN DAMME, 14d.
 LUBBE PETERS, 4c.
 LUBBE VAN SWOLLE, 23b.
 LUTGERT VAN BUDERICK, 133b.

MARIE VAN TIELE, 143b.
 MECHELTE RAEMELMANS, 43a.
 METTE VAN ALMELO, 6c.
 METTE TEN BARCH(H)UYS, 47b.
 METTE VAN DELDEN, 126c.
 METTE HAVERORTS, 36b.
 METTE HERMENS (HARMENS), 78a.
 MYNTE BERWOLTS (BARWOLTS),
 76b.
 MYNTE VAN DOESBORCH, 89a.

 NYESE FELIX, 3b.
 NYESE VAN MEKEREN, 120d.

 PETER VAN AMSTERDAM, 132b.
 PETER VAN STIENBERGEN, 20b.

 ROELOF [DIER] VAN MUDEN, 50b.

 SALOME STICKEN, 119a.
 STIJNE GORING(H)ES, 82a.
 STIJNE VAN KAL(C)KER, 17c.
 STIJNE ZUETELINCKS (SUETE-
 LYNCKS), 91b.
 STIJNE TEN WIELE, 66c.
 [ZWEDER VAN] CULENBERCH, 37b.
 SWEENE HOLTJUNGES (HOLTYNCS),
 71c.

 TRUDE VAN BREDa, 142b.
 TRUDE TER HOEVE, 69d.

 WENDELE KISTEMAKERS, 43a.
 WIBBE ARNTZ, 4b.
 WIBBE VAN GRAES, 118a.
 WIJCE TEN WIJNKEL, 10a.
 WILM BOEGEMAKER, 39c.
 WILM [VOERNKEN], 85b.

STELLINGEN.

I.

De korte recensie der Statuten van het Meester-Geertshuis is te beschouwen als een uittreksel uit de langere recensie.

II.

Zuster Hadewijch mag met Bloemardinne geïdentificeerd worden.

III.

Ten onrechte wordt het werk „Vanden twaelf dogheden” aan Jan van Ruusbroec toegeschreven.

IV.

De Bekentenis van Obbe Philipsz. is door hemzelf geschreven.

V.

De excursies van Peter Dieppurch in zijn Annalen (ed. R. Doebner) bevatten geen specifiek Protestantsche beginselen en zijn ook niet als „onbewust Reformatorisch” te beschouwen.

VI.

Ten onrechte heeft Friedrich Ratzel den, ook voor de algemeene geschiedenis der godsdiensten zoo belangrijken, „Voelkergedanke” ter zijde gesteld.

VII.

De meening als zou de Dionysos-cultus in Griekenland niet autochthōn, maar van Thracische afkomst zijn, dient verworpen te worden.

VIII.

De eigenaardige psychische geaardheid van de vrouw, zooals die o. a. door G. Heymans in „Die Psychologie der Frauen” wordt beschreven, geeft ons het recht haar een grooteren aanleg voor het religieuze leven en een bijzondere begaafdheid op zedelijk gebied toe te kennen.

IX.

Socrates heeft te recht de deugd voor leerbaar gehouden.

X.

Het is wenschelijk in Jac. 1 : 1, 2 : 1 geen interpolaties aan te nemen.

XI.

Jes. 66 : 3 vertale men de woorden *mazkir lebônāh* niet b.v. met de Leidsche Vertaling door „wie wierook ontsteekt”; veeleer denke men hier aan een belijden der zonden bij het rokoffer.

XII.

De godsdienstige verschijnselen behooren niet alleen aan een collectief-psychologisch, maar ook aan een individueel-psychologisch onderzoek onderworpen te worden; zoowel Wilhelm M. Wundt als William James zijn op dit gebied te veel in uitersten vervallen.

XIII.

De empirische godsdienst-psychologie dient gescheiden te blijven van kentheoretische onderzoekingen.

XIV.

De mystiek behoeft niet steeds samen te gaan met onsociale neigingen; E. Murisier heeft daarop niet voldoende den nadruk gelegd in zijn „Les maladies du sentiment religieux.”

XV.

Ten onrechte houdt Adolf von Harnack in zijn Dogmengeschiedte (4. Aufl. III, 436) de mystiek voor een Katholiek verschijnsel.

XVI.

Een systematische bestudeering van de Middelnederlandsche palaeographie is ook gewenscht in het belang van de studie der godsdienstige literatuur der M. E.

XVII.

Uitdrukkingen, welke in de religieuze litteratuur zoo vaak voorkomen, als „spiegel der deugden”, „spiegel der zaligheid”, enz. zijn metaphoren, uit een primitief denken te verklaren.

UNIVERSITY OF CHICAGO

57 873 551